

თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა
ИЗДАТЕЛЬСТВО ТБИЛИССКОГО УНИВЕРСИТЕТА

И. В. ИМНАИШВИЛИ

СИНАЙСКИЙ МНОГОГЛАВ

(ПЕРВАЯ ГРУЗИНСКАЯ ДАТИРОВАННАЯ РУКОПИСЬ 864 ГОДА)

ИССЛЕДОВАНИЕ И СЛОВАРЬ

ივანე იმნაიშვილი

სინური მრავალთავი

გამოცემა და ლექსიკონი

სინური მრავალთავი უძველესი (პირველი) ქართული თარიღიანი ხელნაწერია. იგი გადაწერილია 864 წელს იერუსალიმში, საბაწმინდის ლავრაში. ხელნაწერი შემდეგ შეუწირავთ სინის მთის მონასტრისათვის და დღესაც იქვეა დაცული. სინური მრავალთავი დიდი მოცულობის წიგნია (შეიცავს 275 ფურცელს), რომელშიც შესულია 18 ავტორის 50 ნაწარმოები. ხელნაწერი საყურადღებოა თავისი მდიდარი ლექსიკითა და არქაული გრამატიკული ფორმებით. მასში მოცემულია აგრეთვე ძველი ქართული ლექსის თავისებური ნიმუშები. ამ ძვირფას წიგნს უაღრესად დიდი მნიშვნელობა აქვს ქართული ენის ისტორიის, ქართული ლიტერატურის ისტორიის, საერთოდ, ქართული კულტურის ისტორიისათვის.

რედაქტორი ა. შ ა ნ ი ძ ე

© თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა

წ ი ნ ა ს ი ტ ჯ ვ ა ო ზ ა

სინური მრავალთავი ქართული ენისა და ლიტერატურის უძველეს წიგნთა შორის ერთ-ერთი უაღრესად მნიშვნელოვანია. იგი IX საუკუნის სამოციან წლებშია გადაწერილი, სახელდობრ 864 წელს. მართო ის რად ღირს, რომ ნუსხური ანბანის ნიმუშები პირველად ამ ხელნაწერში გვხვდება (გადამწერის — მაკარი ლეთეთელის — ანდერძში; სულ 24 სტრიქონია). წიგნი ჩვენს ყურადღებას იქცევს თავისი არქაული გრამატიკული ფორმებითა და მდიდარი, მეტისმეტად საინტერესო ლექსიკით. სწორედ ამის გამო იყო, რომ ჩვენს მეცნიერებს გული განსაკუთრებით ამ ხელნაწერისაკენ მიუწევდათ. ამიტომ, როდესაც 1955 წელს საქ. სსრ მეცნ. აკადემიის ცენტრალურმა სამეცნიერო ბიბლიოთეკამ მიიღო სინურ და იერუსალიმურ ქართულ ხელნაწერთა მიკროფილმები და აქედან გადაიღო ფოტოპირები, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ძველი ქართული ენის კათედრა ა. შანიძის ხელმძღვანელობით მაშინვე შეუდგა ამ ძვირფასი ხელნაწერის მეცნიერული გამოცემისათვის მზადებას. პარალელურად წინამდებარე წიგნის ავტორს დაევალა, დაეწერა გამოკვლევა ხელნაწერის ენის შესახებ და შეედგინა ვრცელი ლექსიკონი. ეს სამუშაო შესრულდა 1956-57 წლებში და 1957 წლის ბოლოს წიგნი მზად იყო დასაბეჭდად. დამოწმებული ადგილები მითითებული იყო ხელნაწერის ფურცლების მიხედვით (ფურცლები, recto, verso). მაგრამ მაშინ წიგნის გამოქვეყნება სხვადასხვა მიზეზით ვერ მოხერხდა. 1959 წელს დაიბეჭდა ხელნაწერის სრული ტექსტი ა. შანიძის რედაქციით, წინასიტყვაობითა და გამოკვლევით.

მას შემდეგ დიდი ხანი გავიდა. ახლა შესაძლებელი გახდა ჩვენი ნაშრომის გამოქვეყნება. მაგრამ მას შემდეგ, რაც ხელნაწერის ტექსტი უკვე დაბეჭდილია, უხერხული იქნებოდა დამოწმება ისევ ხელნაწერის ფურცლების (r, v) მიხედვით ყოფილიყო მითითებული. ამიტომ მის ნაცვლად ახლა მოცემულია გამოცემის გვერდები და სტრიქონები. ამ სამუშაოს შეს-

რულებისას აქა-იქ გათვალისწინებულია წიგნის დაწერის შემდეგ გამოსული სამეცნიერო ლიტერატურა.

ასე დაყოვნებულად გამოცემულ შრომაში შესაძლებელია ჩვეულებრივზე მეტად იყოს რაიმე უზუსტობა თუ სხვა სახის ნაკლი. ავტორი მადლიერებით მიიღებს ყველა შენიშვნას, რომლებიც წიგნის გაუმჯობესებისაკენ იქნება მიმართული.

გულწრფელ მადლობას მოვახსენებ კათედრის წევრებს, რომელთაც ხელი შემიწვეს ამ წიგნის გამოცემაში.

ი. იმნაიშვილი

2. XI. 1973

შესავალი

ქართულ ენას მრავალსაუკუნოვანი ისტორია აქვს. წერილობითი ძეგლები V საუკუნიდან მოგვეპოვება. უძველესი წერილობითი ძეგლი არის ბოლნისის სიონის წარწერა, რომელიც 493 წელს განეკუთვნება. ამის შემდეგ უწყვეტ ნაკადად მომდინარეობს სხვადასხვა ხასიათის წერილობითი ძეგლები: მცხეთის ჭვრის მონასტრის წარწერები (VI—VII სს.)¹, ხანმეტი პალიმფსესტები (V—VI სს.), ხანმეტი ლექციონარი (VII ს.), ჩვენში საყოველთაოდ ცნობილი უძველესი ხელნაწერები — ოთხთავები: ადიშისა (897 წ.), ოპიზისა (913 წ.), ჭრუჭისა (936 წ.), პარხლისა (973 წ.), ქსნისა (X ს.), ტბეთისა (995 წ.); მრავალთავები: უღაბნოსი (IX—X სს.), სეანური (X ს.), პარხლისა (X—XI სს.), სახელგანთქმული შატბერდის კრებული (973—976 წწ.), მიქაელ მორდრეკილის მიერ შედგენილი საგალობლების კრებული (X ს.), ოშკის ბიბლია (978 წ.) და ბევრი სხვა.

უდიდესი ნაწილი ამ ძვირფასი ხელნაწერებისა შექმნილია თვით საქართველოში, ჩვენი ძველი კულტურის ცნობილ ცენტრებში. მაგრამ ძველ საქართველოს კულტურის ცენტრები საზღვარგარეთაც მოეპოვებოდა. ასეთი ცენტრები გვექონდა იერუსალიმში (საბას ლავრა და სხვა), სინის მთაზე, ათონის მთაზე (საბერძნეთში), შავ მთაზე (სირიაში) და სხვაგან. ამ ადგილებში სხვადასხვა დროს (ზოგ მათგანში ერთდროულადაც) ყვაოდა ქართული კულტურა, იწერებოდა შესანიშნავი ქმნილებანი, ითარგმნებოდა (უმთავრესად ბერძნულიდან) იმ დროებისათვის ყველაზე საჭირო წიგნები, ქართულიდანაც გადაჰქონდათ სხვა ენებზე ცნობილი ქართული ძეგლები (მაგალითად, სიბერძნულ ბალაჰვარისი) და სხვა.

ჩვენი საუბრის საგანი—სინური მრავალთავი—სწორედ ერთ-ერთ ასეთ საზღვარგარეთულ ცენტრში, იერუსალიმში არის გადაწერილი, შემდეგ აქედან აიტანეს ის სინის მთაზე და სახელიც აქედან შეერქვა. ჩვენ ამ ხელნაწერზე, უმთავრესად მის ენაზე გვექნება დაწერილებით მსჯელობა. ზოგჯერ მასში მოთავსებული ძეგლების ლიტერატურულ მხარეებზედაც შევჩერდებით, რამდენადაც ასეთი მხარეები რაიმე ახალსა და მნიშვნელოვან საკითხებს ეხება.

1. ზოგადი სწავები ხელნაწერის შესახებ²

1. ხელნაწერის აღმოჩენის ისტორია

1883 წლის იანვარ-მაისში პროფ. ალ. ცაგარელი რუსეთის მართლმადიდებელი პალესტინური საზოგადოების დავალებით მივლინებულ იქნა სინის

¹ შემდეგ აღმოჩნდა ბეთლემის (პალესტინაში) ქართული წარწერები, რომლებსაც მეხუთე საუკუნის ოდდათთან წლებს მიაკუთვნებენ.

² რამდენადაც ახლა უკვე გამოქვეყნებულია ეს ხელნაწერი და მის შესახებ ა. შანიძის ვრცელი გამოკლევა, ზოგ საკითხზე აქ მოკლედ შევჩერდებით.

მთაზე და იერუსალიმში იქაური ქართული სიძველეების გამოსავლინებლად და შესასწავლად. ამ მივლინების შედეგი იყო მისი შრომა Памятники грузинской старины в Святой земле и на Синае, რომელიც 1888 წელს გამოქვეყნდა.

ამ შრომის ერთ-ერთ (II) დამატებაში (Каталог грузинских рукописей Синайского монастыря) აღწერილი იყო სინის მთაზე დაცული 93 ქართული ხელნაწერი (გვ. 193—240).

ამ კატალოგში ჩვენი ხელნაწერი 83-ე რიგზე იყო მოთავსებული და ასე იყო დასათაურებული: Слова и речи св. Григория епископа Неокесарийского, Василия Великого, св. Иоанна Златоуста и св. Кирилла архиепископа Иерусалимского (გვ. 234).

აღწერილობაში გამოქვეყნებული იყო ხელნაწერის ანდერძის ნაწილი, სადაც გადამწერებზე, გადაწერის ადგილსა და დროზე იყო ლაპარაკი. ხელნაწერის გადაწერის დროდ 864 წელი ორივე სათვალავის მიხედვით იყო დადგენილი (დასაბამითგანით — ხ ჯ 4 მ, და ქართული ქრონიკონით — ჰ დ. მართლაც: 6468—5604 = 864; 780 + 84 = 864). ეს არის ყველაზე უძველესი (პირველი) თარიღიანი ქართული ხელნაწერი, ამაზე უფრო ადრინდელი თარიღიანი ქართული ხელნაწერი ჯერჯერობით არ მოგვეპოვება. 864 წლისაზე ადრინდელი ხელნაწერები, რასაკვირველია, ჩვენ გვაქვს ქართულად. სხვა რომ არა იყოს რა, ხანმეტი პალიმფსესტები უძველესად V—VI საუკუნეებისაა, ხანმეტი ლექციონარი VII ს-ის აქეთ ვერ გადმოვა, მაგრამ ამ ძეგლებს თარიღი არა აქვთ, მათზე არაა აღნიშნული, თუ როდისაა ისინი გადაწერილი: ამრიგად, პირველი თარიღიანი ქართული ხელნაწერი არის ჩვენი ს ი ნ უ რ ი მ რ ა ვ ა ლ თ ა ე ი, რომელიც 864 წელსაა გადაწერილი.

ასე შემოვიდა სამეცნიერო ლიტერატურაში ეს ყველაზე უძველესი ქართული თარიღიანი ხელნაწერი.

აღ. ცაგარელს სინის მთაზე მუშაობა მეტად მძიმე პირობებში უხდებოდა: იღგა საშინელი სიცივე, ყინვები, ქროდა გამთოში ქარები, არ იყო ოდნავ დაცული თავშესაფარი ადგილი. სადღაც, ბერების უსინათლო სენაკების ფანჯრებჩამტვრეულ კუნჭულებში, ნაჩქარევად აწარმოებდა ის ხელნაწერების აღწერას. ამ ფუსფუსსა და სიჩქარეში დაშვებული იყო შეცდომები, აღწერას აკლდა სიზუსტე და სისრულე. შესაძლებელია ზოგი რამ გამოუვლინებელიც დარჩა. ამიტომ იყო, რომ აქაური ხელნაწერების უფრო დაწვრილებით და სრულად გამოსავლინებლად, შესასწავლად და აღსაწერად 1902 წელს სინის მთაზე იმოგზაურეს ნ. მარმა და ი. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ მ ა (მათ ახლდა აგრეთვე ბიზანტინისტი ა. ვ ა ს ი ლ ი ე ვ ი ც). ნ. მარი, სხვათა შორის, ამის შესახებ ამბობს: На Синай меня сильно манила рукопись, как оказалось, хрестоматия, сборник чтений 864 г.¹

ეს ხელნაწერი ვერცლად აღწერა ნ. მარმა, დაწვრილებით მოიყვანა მისი

¹ Н. Я. Марр, Описание грузинских рукописей Синайского монастыря, 1940, Москва—Ленинград, Предисловие, стр. V.

შედგენილობა და შინაარსი და მოგვცა ვრცელი ნაწყვეტები მასში შემავალი თხზულებებისა¹. მან აქედან ზოგი ძეგლი მთლიანად გადმოწერა, რომელთაგან სინა-რაითის მამათა მოსრვის ამბავი გამოსცა კიდეც კ. კეკელიძე².

უკანასკნელად სინის მთის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა შეადგინა ბელგიელმა მეცნიერმა ე. გარიტმა³ (ე. გარიტის აღწერილობა სრული არაა, ის ეხება მხოლოდ სალიტერატურო ქანრის ხელნაწერებს).

1950 წელს სინის მთასა და იერუსალიმს ეწვივნენ ამერიკელი მეცნიერები, რომელთაც გადაიღეს იქაურ ბერძნულ, სირიულ, კობტურ, სომხურ და ქართულ ხელნაწერთა მიკროფილმები. 1956 წელს საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ცენტრალური სამეცნიერო ბიბლიოთეკის თხოვნით ამერიკიდან მიღებულ იქნა სინის მთის ყველა ქართული ხელნაწერისა და იერუსალიმის ქართულ ხელნაწერთა დიდი ნაწილის მიკროფილმები. მათ შორის არის აგრეთვე ასე სახელგანთქმული სინური მრავალთავიც.

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ძველი ქართული ენის კათედრის თხოვნით ჩვენმა უნივერსიტეტმა გადააღებინა ამ ხელნაწერის ფოტოპირები. კათედრა შეუდგა მის გადმოწერას, ჩვენს მუზეუმში დაცულ მრავალთავებთან მის შეჯერებას, სათანადო ძეგლების შედარებასა და ვარიანტების შედგენას. ხელნაწერი უკვე გამზადებულია დასაბეჭდად და მოკლე ხანში დაიწყება მისი აწყობა⁴.

რას წარმოადგენს სინური მრავალთავი ენობრივად? როგორც მოსალოდნელი იყო, ის შეიცავს ბევრსა და მრავალნაირ სიძველეს. დიდი არქაიზმი ჩანს მის ლექსიკაში, ფონეტიკაში, მორფოლოგიასა და სინტაქსში. მაგრამ რომ უფრო ნათელი იყოს ამ სიძველისა და თავისებურებათა ხასიათი, აქ უნდა გაუთვალისწინოთ რამდენიმე ამ მხრივ მნიშვნელოვანი გარემოება.

2. ხელნაწერის გადაწერის ადგილი

ხელნაწერი გადაწერილია, როგორც ვთქვით, არა სინის მთაზე, როგორც შეეძლო კაცს ეფიქრა მისი სახელწოდების მიხედვით, არამედ იერუსალიმში, სახელგანთქმულ საბას ლავრაში:

„დაიწერა ესე წიგნი იერუსალემს, ლავრასა დიდსა წმიდისა და ნეტარისა მამისა ჩუენისა საბაასსა“ (280, 25).

ხელნაწერი შემდეგ შეუწირავთ სინის მთისათვის:

„და მე, გლახკმან მაკარი, შევწირე წმიდაჲ ესე წიგნი მრავალთავი წმიდათ-წმიდასა მთასა სინას“ (281, 1-2).

იერუსალიმში გადაწერილ წიგნებს კი საერთოდ დიდი არქაიზმი ახასიათებს. მოვიგონოთ, მაგალითად, რომ აქვე უნდა იყოს დაწერილი ხანმეტი ლექ-

¹ Н. Я. Марр, Описание грузинских рукописей Синайского монастыря, 1910, Москва—Ленинград, Предисловие, стр. 1—26; 53—97.

² კიშინი, I, 1918, გვ. 28—44.

³ G. Garitte, Catalogue des manuscrits géorgiens littéraires du Mont Sinaï, Louvain, 1956.

⁴ როგორც უკვე აღნიშნული გვექონდა, წიგნი გამოვიდა 1959 წელს.

„ციონარი“¹ და ე. წ. კილ-ეტრატის იადგარის (საქ. მუზ. ხელნ. H 2123), რომლის გადაწერასაც დაახლოებით იმავე ხანას მიაკუთვნებენ, რომელსაც ჩვენი მრავალთავი ეუთვნის², და რომელიც კარგად არის ცნობილი თავისი სიძველითა და ენობრივი თავისებურებებით³. თუ გადაწერის ადგილის მიხედვით დაერქმეოდა სახელი, უფრო სამართლიანი იქნებოდა ჩვენს ხელნაწერს „საბაწმილის მრავალთავი“ (ან: „საბაწმიდური მრავალთავი“) დარქმეოდა.

8. ხელნაწერის გადამწერები

სინური მრავალთავი კარგა მოზრდილი ხელნაწერია (275 ფურცელი, 550 გვერდი)⁴. მას ჰყავს სამი გადამწერი⁵. ამის შესახებ ანდერძში ვკითხულობთ: „მე, მაკარი ლეთელი, ძმ გიორგი გრძელისაჲ, ცოდვილი ფრიად, ღირს მყო ღმერთმან შესაქმედ წმიდისა ამის წიგნისა მრავალთავისა თანა-შეწევნითა ძმისა ჩუენისა სულიერად პიმენ კახისაჲთა და ქელთ-წერითა დედის ძმისწულისა ჩემისა ამონა ვახთანგ მოძარლულისა ძისაჲთა“ (280, 10—14).

[ეს მაკარი და ამონა გრიგოლ ხანძთელის მოწაფეები ყოფილან⁶ და საქართველოში კარგა ხნის მოღვაწეობის შემდეგ წასულან იერუსალიმში და საბას ლავრაში დამკვიდრებულან. პირველი მათგანი წერილსაც სწერს თავის მასწავლებელს საბას ლავრიდან (ხანძთ. 142—143⁷).

შეიძლება შევნიშნოთ, რომ აქ მოხსენებული მაკარი და ამონა შესაძლებელია ის პირები იყვნენ, რომელთა შესახებაც სერაპიონ ზარზმელის (ცხოვრებაში ვკითხულობთ:

„აღუშენა წმიდაჲ და დიდი უდაბნოჲ ოპიზაჲ მონაზონთა მიერ, რომელთა ეწოდებოდა ამონა, ანდრია, პეტრე და მაკარი“ (ზარზმ. 150)].

ამ სამ სხედასხეა გადამწერს არ შეეძლო ხელნაწერში არ შეეტანა სხედასხეა ორთოგრაფია და გრამატიკული ფორმები. ამას მართლაც ვხედავთ სინამდვილეში: ხელნაწერის ხელის გამოცვლასთან ერთად იცვლება ორთოგრაფია და გრამატიკული ფორმები. სანიმუშოდ მოვიყვანო ერთ მაგალითს:

¹ ა. შანიძე, ქართული ხელნაწერები გრაცში: თბილ. უნივ. მოამბე, 1929, № 9, გვ. 322; მისივე: ხანშტი ლექციონარი (სერიაში: ძველი ქართული ენის ძეგლები. I), 1944, გვ. 019.

² К. Кекелидзе, Литургические грузинские памятники в отечественных книгохранилищах, 1908 г., стр. 551.

³ ა. მარტიოშოვი, კილ-ეტრატის იადგარის ორთოგრაფიული და ფონეტიკური თავისებურებანი, 1941 (საქანდიდატო დისერტაცია, ხელნ.); ა. ჯიშიაშვილი, კილ-ეტრატის რადიკალური მორფოლოგიურ-სინტაქსური თავისებურებანი, 1941 (საქანდიდატო დისერტაცია, ხელნ.).

⁴ ეს აქვანად, მაგრამ ხელნაწერი არა ჩვენამდე პირვანდელი სახით მოღწეული: მას აკლია 79 ფურცელი: Н. Марр, Описание грузинских рукописей Синайского монастыря, 1940, Москва—Ленинград, стр. 1—2.

⁵ ლამარა ქაჩიას აზრით, ხელნაწერში 8 ხელი გაირჩევა: ლ. ქაჩია, პენტატეხია V—XII საუკუნეების ქართულ ხელნაწერებში (საქანდიდატო დისერტაცია, 1969, ხელნ.), მაგრამ ეს სადავოა.

⁶ კ. კეკელიძე, ქართული მწერლობის ისტორია, I, 1941, გვ. 551.

⁷ ს. ყუბანეიშვილის გამოცემის მიხედვით (ძველი ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია, 1946).

55-ე ფურცლის ვერსოდან (56, 23) ვიდრე (ყოველ შემთხვევაში¹⁾ 59-ე ფურცლის რექტომდე (61, 9) (ჩათვლით) სხვა ხელია. ამ ხელის ნიშნებია:

ა) პ ა ლ ე ო გ რ ა ფ ი უ ლ ა დ

1) ასოები საერთო მოცულობით პატარა ზომისაა, გრძელი და წვრილია, ლამაზად გამოყვანილი.

2) რ და ძ ასოები ხელნაწერის ამ ნაწილში კარგად არის ერთმანეთისაგან გაარჩეული: რ-ს მარცხენა მხარე (მუცელი) ერთობ მცირე აქვს, დაბოლოება ოდნავ აწეულია ზემოთ; მარჯვენა ნაწილი (ფრთა) ძალიან მაღლა აქვს გაკეთებული; ძ-ს, პირიქით, მუცელი შედარებით დიდი აქვს, დაბლაა დაწეული და ფრთა მუცლის გასწვრივ დაბლა აქვს მოხმული.

3) ყველაზე დამახასიათებელია მ: მაღალი და წვრილი, მუცელი ძალიან მცირე აქვს, ხან არცა ჩანს იგი (მუცელი), კალმის მოსმისას (მელნით) ივსება ცარიელი სივრცე; ხელი ისე დაბლა მიდის მარჯვენისაკენ, რომ შუა სიმრგვლე არც რჩება, სამაგიეროდ კარგა გრძლად არის გამოყვანილი მისი „ცხვირი“.

4) დიდი (მთავრული) ასოებიც საერთოდ მომცრო ტანისაა. მაგალითად: ტ-ს განი აქ 7 მილიმეტრია, სიმაღლე—6—7 მმ. იგივე ასო ხელნაწერის წინა ფურცლებზე ასეთი ზომისაა: განი 8—9 მმ, სიმაღლე — 8 მმ.

შ-ს განი საშუალოდ 7 მილიმეტრია, სიმაღლე — 6 მმ. იგივე ასო ხელნაწერის წინა გვერდებზე ასეთი ზომისაა: განი — 11 მმ., სიმაღლე — 8—9 მმ.

სხვა ასოებსაც ეტყობა გარკვეული თავისებურება, მაგრამ ახლა აქ აღნიშნულით დაეკმაყოფილდებით.

ბ) ე ნ ო ბ რ ი ვ ა დ (გ რ ა მ ა ტ ი კ უ ლ ი ფ ო რ მ ე ბ ი თ)

1) ხელნაწერის ამ ადგილას გვაქვს ყველგან, სადაც კი ეს სახელი გვხვდება, ა-ჯ(=აესუ) აღმავალი დიფთონგით, სხვაგან ყველგან — ი-ჯ (მაგრამ ამაზე უფრო ვრცლად ქვევით). აქ უნდა აღინიშნოს კიდევ ერთი გარემოება: ამ სახელს ნათესაობითისათვის არსად არ ახლავს ა ფუძის შემდეგ და სანის წინ, გვაქვს: ა-ჯსთჳს 56, 37=აესუსთჳს; ა-ჯსი 57,6=აესუსი; ა-ჯსითა 61,15=აესუსითა.

2) მთელ ხელნაწერში მხოლოდ ერთჯერაა და ისიც აქაა დადასტურებული ა ხმოვნიანი არქაული ფორმა ჭონება ზმნისა: მოაჭუნადა 60, 29—30².

3) მთელ ხელნაწერში ერთადერთი შემთხვევაა ტ-ს დაშლისა და ისიც აქა გვაქვს: ა-ჯ ძჃ ნავემსი 58, 21. სხვაგან ყველგან გვაქვს მხოლოდ ტ³.

¹ ნ. მარის დაკვირვებით, ამ ხელით ნაწერია ფურცლები: 54b—7Ca; 100b—106b, 120b—171b.

² ა. ჩიქობავა, აქუს-ფუძის უცნობი ვარიანტებისათვის ძველ ქართულში თბილ. უნივ. შრომები, 30—31 b, 1947, გვ. 381—389.

³ თუმცა ტ ერთ ადგილას კიდევ გვაქვს მოცემული დამწილად, მაგრამ ეს სრულიად შემთხვევით მომხდარა: გადამწერს ჯერ დაუწერია უფრობითი ხარისხის უძველესი ფორმა უსასტიკე 220, 29, მაგრამ შემდეგ ზემოდან ეს დაუმატებია და შედარებით ახალი ფორმა მიუღია (უსასტიკეს). ამის მსგავსი უძველესი, მარტივი ფორმები ჩვენს ხელნაწერში ხშირად იხმარება, მაგალითად: უადვილე, უმძიმე, უპატიოსნე, უენელე და სხვანი (ნ. ამის შესახებ ქვემოთ.).

4) სხვაგან ყველგან გვაქვს ეპისტოლმ და ეპისტოპოსი (პ-თი), აქ კი ეპისტოლმ და ეპისტოპოსი (ბ-თი) 57, 10, 12. ერთადერთჯერ სხვაგანაც გვხვდება ეპისტოპოსი (სათაურში), მაგრამ იქ უნდა გვქონდეს სხვა დედანი (ამაზე ქვემოთ).

5) აქ შენახულია ორივე სანი ზმნის ფორმაში თაყუანის-ს-ცეს 61, 25, სხვაგან კი ჩვეულებრივია ერთი სანი: თაყუანის-ს-ცეს 37, 7, თაყუანის-ცა 31, 25; 243, 35, თაყუანის-ცეს 259, 29 და სხვა.

6) სხვაგან გვაქვს ასიმილაციური ფორმა ღალატ-ყო (73, 9; 179, 22; 223, 36; 229, 32 და სხ.), აქ კი—ღალად-ყო 58, 14. დონიანი ფორმა ორჯერ სხვაგანაც გვხვდება (141, 23; 146, 1), მაგრამ აქ სხვა დედანი ჩანს გამოყენებული (6. აქვე, ქვემოთ). ესეც რომ არ იყოს, ორივე მითითებულ ადგილას იკითხება ღალად-ყოთ, რომელშიც დ-სა და ყ-ს ვთიშავს და შეიძლება ამიტომ არ ხდება ასიმილაცია.

7) სხვაგან „წინაწარმეტყუელი“ დაქარაგმებულია ასე: „წწყლ“-ი (5, 19; 6, 20; 9, 39; 11, 15; 13, 12; 14, 4; 29, 36; 47, 7; 53, 18 და სხვა), აქ კი ასე: „წწყლ“-ი, ე. ი. ქარაგმაში შეტანილია ტ-ც (56, 30; 58, 10, 13, 16, 18).

8) ერთადერთჯერ უცხო ენის *v(v)* საკუთარ სახელში გადმოცემულია ვ-თი და ისიც მხოლოდ აქაა: კლავდიონი 1, 10.

ეს თავისებურებანი, ცალ-ცალკე და ყველა ერთად, ქმნის ორთოგრაფიისა და გრამატიკული ფორმების განსხვავებულ სახეს, რაც ნაწილობრივ ცალკე, გადამწერთა ინდივიდუალურ ცოდნასა და თვისებებს უნდა მივაწეროთ. ასეთი ისე, ერთი ცხადია: ერთი ხელნაწერის სხვადასხვა ხელით შესრულებულ ნაწილში შეიმჩნევა ორთოგრაფიისა და გრამატიკული ფორმების სხვაობა.

4. ხელნაწერის ღედნები

მესამე მხრივ, უეჭველია, დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა დედანსაც იმ შემთხვევაშიც, როცა სხვადასხვა დედნიდან ერთი და იგივე გადამწერი იწერდა. იგი ყოველთვის ვერ ახერხებდა ამ სხვადასხვა დედნების ენის ნიველირებას, ერთნორმადღე დაყვანას: მას ხშირად გაეპარებოდა ხოლმე გადმონაწერში დედნის სხვა, მისთვის (გადამწერისათვის) არადამახასიათებელი ორთოგრაფია და ენობრივი თავისებურებანი. ჩვენი ხელნაწერი ამის ნიმუშებსაც იძლევა.

დედნები, რომლებიდანაც გადმოწერილია ჩვენს ხელნაწერში სხვადასხვა ხასიათისა და სხვადასხვა დანიშნულების ძეგლები, სხვადასხვა უნდა ყოფილიყო, ე. ი. ამ დედნების სახით ზოგჯერ ჩვენ საქმე უნდა გვქონდეს სხვადასხვა თარგმანთან (ან ამ დედნების გზით ზოგჯერ სხვადასხვა თარგმანისაკენ უნდა მივიდოდეთ).

საქმე ისაა, რომ ზოგჯერ (ზოგ ადგილას) ჩვენი ხელნაწერის ხელი ერთი და იგივეა, მაგრამ ძეგლის ორთოგრაფია და გრამატიკული ფორმები კი — სხვადასხვა. ასე, მაგალითად, ჩვენი ხელნაწერის ხელი 141—144 ფურცლებზე (გამოც. გვ. 145, 11—152, 4) იგივეა, რაც ხელნაწერის ძირითადი ნაწილისა (ვთქვათ, 1—54 ფ. და სხვა), მაგრამ ორთოგრაფია და გრამატიკული ფორმები ამ ფურცლებზე სულ სხვაა, ვიდრე ხელნაწერის ძირითად ნაწილში: აქ გვაქვს ვ-ს გადმოცემა ჟი კომპლექსით (იტყუი); აქ ო არის გამოყენებული უ-ს გად-

:მოსაცემად (ნო=ნუ); აქ არის ღ ა ღ ა ღ-ყ ო, დონი დაყრუებული არაა მომდევ-
ნო ყ-ს გამო (სხვაგან: ღ ა ღ ა ტ-ყ ო); აქ არ იხმარება მესამე ობიექტური პირის
ნიშანი ისეთ ზმნებში, რომელთაც სხვაგან (როგორც საერთოდ მთელ ძველ
ქართულში ჩვეულებრივ) მუდამ აქვთ სათანადო ნიშანი (რქუა, რქუეს; რწამს,
ერწამი); აქ არის მო ვ ე დ რ ი (=მოკედ); მთელ ხელნაწერში გ უ ლ ი ს კ მ ი ს-
ყ ო ფ ა შ ი ერთადერთჯერ გვხვდება კარი და ისიც აქაა (გულისკმა-ყუეს
150, 15; სხვაგან ყველგან ზანია); აქ არის ებისკოპოსი (სხვაგან: ეპისკოპოსი)
და სხვა.

ხელნაწერის 67—70 ფურცლებზე (გვ. 69, 26—74, 24), სადაც ბასილის
შესახებ არის მოთხრობილი, ფუძე ს ჯ უ ლ ი, ს ა ს ჯ ე ლ ი ხანით არის წარ-
მოდგენილი, მაშინ როდესაც იმავე ხელით შესრულებულ სხვა ადგილებში ეს
სიტყვები შინით იწერება (შჯული, საშჯელი).

სხვა ორთოგრაფია და სხვა გრამატიკული ფორმებია 86—91 ფურცლებზეც
(გვ. 91, 23—97, 36): აქ უფრობითი ხარისხის ფორმებში მ-ს ნაცვლად ე
გვაქვს: უ პ ი რ ა დ ე ს (94, 13), უ წ ი ნ ა რ ე ს (96, 25), სხვაგან ყველგან
უ პ ი რ ა დ მ ს (17, 4 და სხ.), უ წ ი ნ ა რ მ ს (33, 9; 76, 20; 85, 14); აქა გვაქვს
უ ფ რ ო ს (93, 4; 94, 18), სხვაგან კი—უ ფ რ ო მ ს; აქ ც ხ ო ე ნ ე ბ ა ზნის
ვნებითი გვარის ფორმებში მანი გვაქვს; რომელიც ვ-ს უნდა ენაცვლებოდეს:
ცხოვნდეს—ცხოვნდეს—ცხოვდეს: ც ხ ო მ დ ე ს (92, 4); აქ არის ი ა ე ვ ყ ა-
ნ ი ს-ს ც ე მ დ ე ნ (91, 33), თ ა ე ყ ა ნ ი ს-ს ა ც ე მ ე ლ (91, 32), სადაც
ორივე სანიც დატულია და ვინიც არ არის დაძრული თავისი ადგილიდან; აქ
საკუთარ სახელთაგან ბოლოკიდური მქდერი ღ შენახული აქვს დ ა ვ ი დ-ს (და-
ვიდ 95, 6, Δαυΐδ || Δαβΐδ), ხოლო ყ რ უ ფშვინიერი ფ — ი ო ს ე ფ ს: იოსეფ
(96, 27), იოსეფს (96, 3, Ἰωσήφ); სამაგიეროდ აქ ბოლოკიდური თ დონად
არის ქცეული: გ ო ლ ი ა დ (95, 6, Γολιθ); ბოლოს, აქვეა საინტერესო ფორ-
მები ზნისა: დაიშაგებთან (92, 18), აღცვვლიან (92, 27), ყუაოდის (94, 22),
მიუსწრო (96, 11); შდრ. უსწრო (42, 13); განვიტეო (95, 27, ვნებ.) და სხვა.
ამ ფურცლებს ახასიათებს კიდევ ერთი საინტერესო პალეოგრაფიული თავი-
სებურება, რაც ხელნაწერში სხვაგან არ გვხვდება; აქ ასოები სტრიქონის ბო-
ლოს ერთმანეთშია ჩასმული და სხვა. ამ ფურცლებზე ეს მოვლენა სისტემებრ
გვხვდება, სხვაგან — არა.

გარკვეული თავისებურებანი ახასიათებს 126—139 ფურცლებსაც (გვ.
130, 20—145, 10), სადაც უმარცვლო უ სისტემებრ არის გადმოცემული ჳ-თი
ი ტ ყ ვ ო, კ ი ც ვ ი და სხვა.

ზოგიერთი სხვა თავისებურება შემჩნეულია სხვა ფურცლებზეც (მაგ.,
116 — 117, გვ. 120, 9—121, 39) და სხვ.

ყველა აქედან ჩანს, ასეთი თავისებურებანი ორთოგრაფიისა და გრამატი-
კული ფორმებისა უნდა მომდინარეობდეს თვით დედნისაგან, ამ თავისებურე-
ბებს ხელნაწერის გადამწერები ყოველთვის ერთნაირად ვერ ასწორებენ, ისინი
ერთ ნორმამდე ვერ დაჰყავთ. მართალია, ამ (დიდ). თავისებურებებს ბოლომდე
ვერ იცავენ, ეტყობა, მალე დაუნახავთ, რომ დედნის ორთოგრაფია და გრამა-
ტიკული ფორმები არაა მათთვის მისაღები და ისინი შეუტყვლიათ (ამიტომაც,
რომ ასეთი თავისებურებები მალე წყდება, ზოგჯერ 3—4 ფურცელს არ აღემა-

ტება), მაგრამ დედნის კვალი ხელნაწერში მაინც დარჩენილა; ჩვენი ხელნაწერის ორთოგრაფიისა და გრამატიკული ფორმების სიკრელე ამით უნდა აიხსნას. ამითვე უნდა აიხსნას აგრეთვე ის გარემოება, რომ ორთოგრაფიისა და გრამატიკული ფორმების ერთგვაროვან თავისებურებებს ადგილი აქვს ჯგუფ-ჯგუფად, ალაგ-ალაგ, შემდეგ კი წყდება. როგორც ვთქვით, ასეთი ჯგუფები, ასეთი ცალკე ადგილები მცირე მოცულობისაა, მაგრამ მაინც აღსანიშნავია, რომ ეს თავისებურებები თავს ამოყოფს ხოლმე სხვადასხვა ადგილას. ერთხანს გვხვდება, მაგრამ მალე ქრება. ეს იმიტომ, რომ გადაწერილს კითხულობენ, მიუღებელ ფორმებს ასწორებენ წინასწარ შემუშავებული ორთოგრაფიით.

ზემოთ თქმულის მიხედვით უნდა დავასკვნათ, რომ ხელნაწერის ენის შესწავლისას აუცილებლად მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული მისი დედნების თავისებურებანი.

5. ხელნაწერის შემმოხსნელი

ბოლოს დავედრებ, რომ ხელნაწერს ახლავს ცნობილი საბაწმინდელ-სინელი ქართველი მწერლის იოვანე-ზოსიმეს ანდერძი ხელნაწერის შემოსის შესახებ და მისივე ცნობილი ნაწარმოები „ქებაა და დიდებაა ქართულისა ენისაჲ“¹, რომელიც, ვიტყვით აქვე, პატრიოტული გრძნობების გასაღვივებლად ბევრ სხვა ხელნაწერსაც ჰქონდა დართული.

იოვანე-ზოსიმეს ანდერძში ნათქვამია:

„შეიმოსა მესამედ წმიდაჲ ესე წიგნი მრავალთაჲ ტყავითა ზროხისაჲთა სინა-წმიდას კელითა იოვანე ფრიად ცოდვილისა ზოსიმესითა დღეთა ოდენ ბოროტად მოხუცებულობისა ჩემისათა... დასაბამითგანთა წელთა ქართულიად ზ ფ ჰ ე-სა და ქრონიკონსა ხა-სა“ (282, 3—8).

შემოსის წლად გამოდის 981 წელი (6585—5604=981; 7E0+201=981).

აღსანიშნავია, რომ იოვანე-ზოსიმეს არ ავიწყდება მიუთითოს, რომ დასაბამითგანი წელნი ქართული სათვალავით არის ნაანგარიშები. ამ მომენტის უგულებელყოფას ბევრჯერ მოჰყოლია სამწუხარო შედეგი. მაგალითად, ადიშის ოთხთავი 1001 წელს გადაწერილად ჩუთვლიათ, ნამდვილად კი, როგორც ეს კ. კ ე ლ ი ძ ე ცხადყო, 897 წელსაა გადაწერილი².

ეს პატრიოტიზმი, ქართულისა და ქართველის განსაკუთრებული სიყვარული სხვა ერთა წარმომადგენლების საერთო სიყვარულის ფონზე ჩანს აგრეთვე იოვანე-ზოსიმეს ანდერძის ბოლოს, სადაც ვკითხულობთ:

„ქრისტე, შეიწყალე მიქაელ და მიქაელ, გაბრიელ, კვრიკე, გიორგი, იოვანე-ზოსიმე და ყოველნი ძმანი და ყოველნი ქრისტიანენი და უფროას ყოველთასა ყოველნი ქართველნი“ (282, 16—18).

ამ პატრიოტიზმმა და ქართულისა და ქართველის განსაკუთრებულმა სიყ-

¹ პ. ი ნ გ ო რ ო ყ ვ ა უარყოფს იოვანე-ზოსიმეს ავტორობას და მას მხოლოდ გადაწერად წოდებს. ამ ნაწარმოების ავტორად მას გრიგოლ ხანძთელი მიაჩნია (პ. ი ნ გ ო რ ო ყ ვ ა, გ. მერჩული, 1954, გვ. 751—753), მაგრამ ეს მტკიცება დამაყვარებელი არაა.

² კ. კ ე ლ ი ძ ე. როდისაა გადაწერილი ადიშის სახარება; თბილისის უნივერსიტეტის მოამბე, ტ. 11, 1922—1923, გვ. 392—397. იგივე შრომა შეტანილია ავტორისავე წიგნში: ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, ტ. 11, 1945, გვ. 335—338.

ვარულმა იოვანე-ზოსიმეს მიერ შეთხზული და გადაწერილი არა ერთი და ორი ნაწარმოები შემოგვინახა.

მაგრამ დავეუბრუნდეთ სინური მრავალთავის ენას.

II. ხელნაწრის პნა

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ჩვენი ხელნაწერი ამჟღავნებს დიდ არქაიზმს. ფონეტიკაში, მორფოლოგიასა და სინტაქსში, აგრეთვე ლექსიკაში. შევეხოთ მათ. ცალ-ცალკე.

A. ფონეტიკა

1. აკბლის ფონეტიკური შედგენილობა და ორთოგრაფია

1. ა

ა ჩვენს ხელნაწერში ყველგან თავის ადგილასაა, მას არ ეტყობა რყევა. არ გვხვდება მისი უწყისოდ ხმარების შემთხვევები, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ ერთადერთ მაგალითს, სადაც ის უმარცვლო უ-ს მოსდევს: მშუადლობა (173, 17). მაგრამ აქ ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ასეთი უჩვეულო ფორმა მიღებულია გადატანისას: მშუ[ადლობა, და შეიძლება ამ გარემოებას მიეწეროს. იგი.

რაც შეეხება ი-ს დასუსტებას და იოტად ქცევის სიტყვის ძირში, რომლის მაგალითიცაა სადღუმლომასა (172, 20), ეს კარგად არის ცნობილი სხვა ხელნაწერებიდან¹ და აქ მასზე არ შევჩერდებით.

როგორც ცნობილია, ძველ ქართულში ა გვაქვს მხოლოდ დამავალ დიფთონგში ოთხ ხმოვანთან: ძმაა, ხეა (ხე), კალოა, ძუძუა, ი-სთან ა ჩვეულებრივ არ გვხვდება². ა არ გვხვდება ჩვეულებრივ აგრეთვე აღმავალ დიფთონგში. ჩვენი ხელნაწერი ამ მხრივაც გვიჩვენებს თავისებურებას და ა-ს წარმოგვიდგენს ე-ს წინ. ამას ადგილი აქვს ერთადერთ სახელში, ესაა ა ე ს უ. ხელნაწერში დადასტურებულია სულ 7 შემთხვევა, ყველა ეს სულ რაღაც 5 ფურცლის მანძილზე, ე. ი. ერთი გადამწერის ენაში, არსად სხვაგან იგი არ მოიპოვება. მაგრამ უნდა შევნიშნოთ, რომ 7-ვე შემთხვევა ქარაგმით არის მოცემული, მაგალითად: ა-კ (58,4; 58,21; 60,23; 60,28); ა-კსი (57,6); ა-კსთჳს (56,37); ა-კსითა(61,15).

ეს ქარაგმიანი ფორმები ასე უნდა გაიხსნას: აესუ, აესუსი, აესუსთჳს, აესუსითა. თუ ქარაგმის ასეთი გახსნა სწორია, უნდა დავასკვნათ. რომ ძველ ქართულში ა გვქონდა აღმავალ დიფთონგში³, რაც მეტად საინტერესო შემთხვევას წარმოადგენს ქართულში დიფთონგთა შესწავლისათვის.

¹ მაგალითად შეიძლება დავასახელოთ ხელნაწერთა ინსტიტუტის A 397 ხელნაწერი, რომელიც მსგავს ნიმუშებს ბლომად შეიცავს.

² ძალზე იშვიათად აქაც მოიპოვება: მილო (ი. ჭაქაბიშვილი, სინის მთის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, 1947, გვ. 25, 33; 26, 10), მიდთალა (G. Garitte, Catalogue des manuscrits géorgiens littéraires du mont Sin., 1956, გვ. 34, 2 ქ.).

³ იხ. კიდევ: აოვანესთჳს (აღწ. 21); აოვანესნი (დ. გარიტი, 116,7 ქ.).

2. მ

მ ძველ ქართულში ყველაზე მერყევი ნიშანია. თითქმის ყველა ძველ ქართულზე მომუშავე სპეციალისტს აქვს აღნიშნული, რომ ეს მ ძველ ქართულში ძალზე არეულად იხმარება: ბევრჯერ არ არის იქ, სადაც ძველი ნორმების მიხედვით საჭიროა, და არის იქ, სადაც მას არა ესააქმება რა. თვით ხანმეტ ტექსტებშიც კი, რომლებიც ჩვენამდე მოღწეულ ძეგლთა შორის ყველაზე დიდი ხნისაა, მას ვერ ვხედავთ თავის მისალოდნელ ადგილზე, ეს გარემოება არაერთხელ აღუნიშნავს ა. შანიძეს¹.

ჩვენი ხელნაწერი ამ მხრივაც წარმოადგენს ბედნიერ გამოჩაყლისს. თუ შეხედულობაში არ მივიღებთ საერთო წესიდან თითო-ორჯერ გადახვევას, რომლებიც ასე ფართო მოცულობის წიგნში ადვილად შეიძლება აიხსნას, მ-ს მართლწერის საკითხში სინური მრავალთავი შეიძლება ჩაითვალოს სანიშნუშო ხელნაწერად: ყველაფერი, რაც ჩვენ ვიცით მ-ს ხმარების წესების შესახებ, აქ დიდი სიზუსტითაა დაცული.

პირველად უნდა აღუნიშნოთ, რომ „დღისა“ და „ღამის“ გარდა, რომლებზედაც ცალკე ვიტყვით, არსად არ არის არც ერთი შემთხვევა, რომ მ იყოს ნახმა-რი, და ის არ იყოს საჭირო. ამ მხრივ სინური მრავალთავი აქამდე ცნობილ ხელნაწერთა შორის წარმოადგენს ერთ-ერთ წიგნს (თუ ერთადერთს არა), რომელიც ამ მიმართულებით არ ცოდავს.

მ-ს გამოყენებისას უნდა გავითვალისწინოთ მისი სხვადასხვა ფუნქციით ხმარების რამდენიმე შემთხვევა.

1. მ გვხვდება ე ფუძიანი საზოგადო (იშვიათად აღამიანთა) სახელების სახელობით ბრუნვაში ფუძისეული ე-სა და ბრუნვის ნიშნის ა-ს მაგვირავს. მათი ერთად შეხვედრის დროს. ჩვენს ხელნაწერში (და საერთოდ) მ-ს გამოყენების მაგალითები ყველაზე მეტი რაოდენობით ამ შემთხვევაზე მოდის. ასეთი მაგალითები ჩვენს ხელნაწერში წარმოადგენილია დაახლოებით 100-ზე მეტი ფუძით, რომელთაგან ბევრი რამდენჯერმე მეორდება, მათი საერთო რაოდენობა რამდენიმე ასეული იქნება. სპეციალისტებისათვის შეიძლება ზედმეტი არ იყოს, ეს ფუძეები აქვე აღვნიშნოთ:

ალომ² 249,12, ალომ³ 160,2, არმ⁴ 21,23, ას და მეცხრამ⁵ (ფსალმუნი) 168,27, ბრწყინვალემ⁶ 84,15, ბუდ⁷ 225,9; 226,16, ბჰმ⁸ 195,23, გარემ⁹ 186,32, დლ¹⁰ 112,14, ელვარ¹¹ 243,29, ვაკ¹² 269,16, ზლდ¹³ 92,7, თანა-მეულდ¹⁴ 18,14, თანა-მოლუა¹⁵ 100,21 (იხ. მოლუა¹⁶), იორდან¹⁷ 85,16, კაცთ-მოთმ¹⁸ 86,34; 174,26, კაცის-მოყუარ¹⁹ 226,22, კაცის-მოძულ²⁰ 86,5, კლდ²¹ 194, 37; 222,36, კლიტ²² 44,32, კვრია²³ 177,3, მარჯუნ²⁴, მარცხენ²⁵ 248,2, მდგომარ²⁶ 254,2, მდებარ²⁷ 165,36, მდინარ²⁸ 188,31; 275,36, მეთათმეტ²⁹ 165,33, მეზუერ³⁰ 78,16; 217,10, მეეც³¹ 41, 22, მენავ³² 277, 19, მეორ³³ 212, 25, მესახეველ³⁴ 223, 37, მესამ³⁵ 189, 3, მეუზ³⁶ 20, 31, მეუფ³⁷ 79, 22, მეფ³⁸ 108, 1, მეფსალმუნ³⁹ 156, 16, მზ⁴⁰ 17,35; 159, 20, მოვარ⁴¹ 159, 20, მორწმუნ⁴² 227,27, მისაგრ⁴³ 252,26, მოტყინარ⁴⁴ 271,2, მოლუა⁴⁵ 20,31, მოყუარ⁴⁶ (იხ. კაცთ-მოყუარ⁴⁷ 81,32, კაცის-მოყუარ⁴⁸, უდაბნო-მოყუარ⁴⁹, ცხორების-მოყუარ⁵⁰), მოწამ⁵¹ 262,9, მოწაფ⁵² 270,29, მოწეს⁵³ 142,15, მსხდომარ⁵⁴ 199,22, მტყიც⁵⁵ 108, 13, მღვ⁵⁶ 117,3, მცე-

¹ ა. შანიძე, ხანმეტ მრავალთავი: თბილ. უნივ. მოამბე, ტ. VII, 1927, გვ. 110.

ნარმ 264, 15, მცირე 87,11, მწარე 118,34; 256,28, მწოლვარე 79,28, მენე 262,9, მკდომარე 275,2, ნინეე 102,28, ოქრო-ბრკინეაღ 21,26, ოთხმეოც და გეათმ (ფსალმუნი) 75,1, პალესტინე 48, 24, პირის-მწღ 250,14, სავსე 106,35, სამოთხე 97,4, სანელსაცხებლმ 124,9, სასაქუმეველმ 25,37, სასიკუდინმ 264,27, საუნჯე 98, 15, საფასე 264,15, საქმე 83,9, ქველის-საქმე 122,9, საქორწინე 83,27, სახმ 85,27, სიბერე 28,16, სიბოროტე 78,26; 212,35; 213,35, სიბრმე 239,22, სიბრძნე 213,32, სიერე 269,16, სიკეთე 83,12; 83,13, სილღმ 132,11, სიმაგრე 275,10, სიმართლმ 81,10; 81,21. სიმაღლმ 273, 6, სიმაღალმ 81,36; 182, 29, სიმდიდრე 83,12; 83,15, სიმთრეველმ 112,24, სიმრავლმ 80,12, სიმტკიცე 264,3, სიმშველმ 132,25, სიმცირე 212,33; სიმენე 256,30, სინათლმ 235,23, სიჩხვლმ 119,20, სიკეცხლმ 217,20, სიცრუემ 248,23, სიძმ 81,22, სიძუელმ 86,27, სიწმიდმ 78,9, სულ-მცირე 78,11, სძმ 32,4, ტყუმ 182,13, უდაბნოს მოყუარე 86,5, ქველის-საქმე (ნ. საქმე), ქრისტე 41,8; 165,26; 217,17, ქუმ 248,7, ღამე 118,37, ღუაწლისა-მძლმ 122,10, შემწმ 186,25; 214,22, ცხორების მოყუარე 121,9, ძმ 79,22, ხმ 10,10, კელმწიფმ 177,22.

ერთ ადგილას მ დაშლილია: ს ა ქ მ ე ა (133,14).

არის ორი შემთხვევა, როცა მ-ს ნაცვლად წარმოდგენილია ე: ზღუდე (10,15) და იორდანე (204,22). რამდენიმე ასეულ შემთხვევაში ეს ორი მაგალითი (რომელთაგან ორივეს მოეპოვება ამ ე-ს გამართლების ერთგვარი საფუძველი) სრულიად შემთხვევითად უნდა მივიჩნიოთ ისე, როგორც ამავე ხელნაწერში ზევრჯერ ასო დაკლებულია, ან დამატებულია.

უფრო დამაფიქრებელია 3 დანარჩენი შემთხვევა, როცა დ ღ მ და ღ ა მ მ (217,20—21; 245,5; 268,6) დროის გარემოებას გამოხატავს და წრფელობითში უნდა იყოს. მაშასადამე, ფუძის ბოლოს ე უნდა ჰქონდეს, აქვს კი მ. სხვა შემთხვევებში აღნიშნული ფუნქციის შესრულებისას ეს (და სხვა) სახელები, რასაკვირველია, მხოლოდ ე-ს წარმოგვიდგენს; მაგალითად:

რომელი მოსწრაფე და გულს-მოღვინე არნ (103,6), უფალი გამოიცადებოდა ორმეოც დღე (88,38), მარხვანი (არია) ზღუდე წმიდათა (114,20), მარჯუე (104,5), მეუღლე (208,13), რომელნი-ევე პირველ უდებ იყვნით და მოზარე და მორიდე და განბნეულ (100,10), ნუ აღვილ და მცირე გგონიეს (77,19), ტვრთი მძიმე იყო (105,8), პატრიკის-მოყუარე ვართ (118,17), მაძარ და სავსე არიედ ჰამადითა (109,29), ჰურიათა საიტურ და წარმართთა სისულელე (233,15), იტყოდა, ვითარმედ: ქრისტე იანე ვარ (117,21), სამღამე (163,10), ვიპოვენიო ჩუენ ცრუ-მოწამე (264, 8), აწყა იქმნა ძე (89, 21) და სხვ.

დღე და ღამე სახელობით ბრუნვაში (მაშასადამე, მ-თი) ძალიან ხშირად გვხვდება. შეიძლება ამით იყოს გამოწვეული ზემოთ აღნიშნული დარღვევა (დღმ და ღამმ ნაცვლად ფორმებისა დღე და ღამე). დამეება, რომ ამ დროს მ-სა და ე-ს შორის წარმოთქმაში (აქედან წერაში) განსხვავება არ იყოს, არ შეეფერება სინამდვილეს: ამის საწინააღმდეგოდ ლაპარაკობს ზემოთ წარმოდგენილი მწკობრი სისტემა, რომელიც ასეულ (შეიძლება ათასზე მეტ) მაგალითს ითვლის.

ე მ-ს ხმარების შესახებ ქვემოთ.

II. მ გვაქვს აგრეთვე ე ფუძიანი ადამიანთა სახელების ნათესაობითში

(მოსმსგან), ან კიდევ ასეთი სახელების ორმაგი ბრუნების ფორმებში (მოსმსი). ამის მაგალითებია¹:

ე ლ ი ს მ ს ს ა 162, 15, აღმოსცენდი ყუაილად ი ე ს მ ს ს ა 205, 2, ო ვ ა ნ მ ს გ ა ნ 76,21; 81,2, ძეშან ი უ ს ტ მ ს მ ა ნ 251,14, საკითხავნი წმიდისა ლ ა ზ ა რ მ ს ნ ი 124,1, მ ა თ მ ს თავსა სახარებასა წერილ არს 169,4, მ ო ს მ ს მიერ 81,5, შჭული მ ო ს მ ს ი 197,17, უნდა მას ნ ა ბ უ თ მ ს ი მოკლვაჲ 136, 24, ნ ო ვ მ ს მიმართ 85,20, მოწაფეთა ო რ ო გ ი ნ მ ს ო ა 48,22, ღელაჲ პ ა ვ ლ მ ს ი 116, 23, პ ე ტ რ მ ს მიერ 249, 24, პ ი ლ ა ტ მ ს ი იგი დაბანაჲ კელთაჲ 92,34, მიწერილი ტ ი მ ო თ მ ს ა 71,9, რომელ-იგი ფ ი ლ ი პ მ ს ც ო ლ ი იყო 206,20, ქსანდიპსისა 245,24, ქ რ ი ს ტ მ ს მიერ 77,18, ქ რ ი ს ტ მ ს თანა 78, 9, პ ე რ ო დ მ ს გ ა ნ 162, 2, მახვლსა პ ე რ ო დ მ ს ს ა 196, 28.

აქ არის აღნუსხული ცალკე ფუძეები თითო-ორორჯერ. ხელნაწერში გვხვდება თითოეული მათგანის განმეორება. განსაკუთრებით იქმის ეს „ქრისტმს“-ის შესახებ. ასეთი განმეორებული ფორმები აქაც რამდენიმე ასეული იქნებოდა.

მაგრამ აქ ზოგჯერ გვხვდება მ-ს ნაცვლად ე, ე. ი. დაწეპულია გამარტივება. აღსანიშნავია, რომ სწორედ ამ ფუნქციით ხმარებისას უფრო ხშირია გამარტივების შემთხვევები, ვიდრე მაშინ, როცა მ ნიშანი ე ფუძიანი საზოგადო სახელების სახელობით ბრუნვაში გვხვდება (ზემოთ აღწერილ I შემთხვევაში). მთელ ხელნაწერში ასეთი შემთხვევა ხუთია ნაპოვნი. აი ისინიც:

პ ა ვ ლ ე ს მოციქულისა მიწერილი ტიმოთმსა 71,9, ქ რ ი ს ტ ე ს ი (ქ-ესი) ძეობაჲ 146,11, აწ წევინ ჰგმობნ ქ რ ი ს ტ ე ს ა (ქ-ესა) მას მეუფებასა 146,15, უკუეთუ მონაჲ ხარ ქ რ ი ს ტ ე ს ი (ქ-ესი) 146,18, რომელნი ე რ ო დ ე ს სიცილითა მოწყდეს 32,6.

ამ 5 მაგალითიდან 3 ხელნაწერის ერთ ვერსზე გვხვდება (141 r), სწორედ იმ ადგილას, რომლის დედნის დიდ თავისებურებაზედაც სხვაგან გვაქვს საუბარი, სწორედ აქ არის, იველი ქართულისათვის ასე უჩვეულო ფორმები რომ გვხვდება (ჩქუა, რწამს...). ამნაირი გამარტივებული ფორმების შეხვედრა ამ ადგილას არცაა გასაკვირი. რჩება ორი შემთხვევა, რაც ასეულ მაგალითში არც თუ ძნელი ასახსნელია.

ცალკე აღნიშვნის ღირსია ის გარემოება, რომ მხოლოდ ამ ფუნქციით ხმარებისას მ მთელ ხელნაწერში ერთხელ დაშლილად არის წარმოდგენილი: და მერმე იესუ ძმ ნ ა ვ ე ა ს ი იტყვს (58,21). მ-ს ასეთი დაშლა დამახასიათებელია ჰილ-ეტრატის იადგარისა და ლაგურკის ლექციონარისათვის, აგრეთვე ზოგი სხვა ხელნაწერისათვის². ბოლოს დავეძნოთ, რომ ერთჯერ მ გვაქვს ე ფუძიანი საზოგადო სახელის ნათესაობითიც. ცხადია, ამ შემთხვევაში ფუძისეული ე არ არის შეკვეცილი და როცა მას ბრუნვის ნიშნისეული ა ემატება, ელებულობთ მ-ს:

რამეთუ მეთათობმეტ იყო მ თ ო ვ ა რ მ ს ა მის რიცხვ (165, 33). ე სხვა მსგავს სახელში არ იკვეცება აგრეთვე მოქმედებითშიც (იხ. ამაზე აქვე ქვემოთ).

III. ხელნაწერში არის ერთადერთი შემთხვევა, როცა მ მოცემულია ე ფუძიანი აღამიანის სახელის მოქმედებითში. აღსანიშნავია, რომ ამ შემთხვევა-

¹ ცალმაგი და ორმაგი ბრუნების მაგალითებს აქ ერთად ვიძლეით.

² ერთჯერ სხვა ფუნქციით ხმარებისასაც არის ის დაშლილად მოცემული: საქმეჲ (133, 14).

შიც სახელს ახლავს თანდებული უ რ თ: დაპბჟედეს საფლავსა მას მღღელთ-
-მოძღუართა მათ და ფარისეველთა პ ი ლ ა ტ შ თ უ რ თ (161, 16).

ერთი ასეთი შემთხვევა დადასტურებულია აღიშნის ოთხთავში: ეჩუენა მას
ელაია მ ო ს შ თ უ რ თ (მრ. 9, 4 C). იქვე გვხვდება მოქმედებითში მეორე
ე ფუძიანი სახელი ი ო პ ა ნ ე თ უ რ თ (მრ. 1, 29 C), მაგრამ აქ შ უკვე გამარ-
ტივებულია და მის ნაცვლად ე გვაქვს.

ჩვენს ხელნაწერში შ გვხვდება აგრეთვე ე ფუძიანი ს ა ზ ო გ ა დ ო სახე-
ლის მოქმედებითში. ფუძისეული ე აქ შეკვეცილი არაა, ხოლო (ათა) ბრუნვის
ნიშნისეული ა-სა და ე-ს შერწყმა შ-ს გვაძლევს: წამლითა ს ა ს ი კ უ დ ი ნ შ თ ა
(48, 27).

ამნაირი შემთხვევა მარტო ჩვენი ხელნაწერის დამახასიათებელი არაა, ის
სხვაგანაც გვხვდება. შ ასეთ შემთხვევაში გვაქვს, მაგალითად, ხანმეტ ლექციო-
ნარშიც: ო რ კ ა ც ზ ე და-მ ო ხ ა დ ლ ე ს მ ა თ სა მო ს ლ ი თ ა ე ლ ე ა რ შ თ ა (ლ. 24, 4 X).
მსგავსი მაგალითები სხვაც არის ცნობილი: შეენიშნავთ აქვე, რომ ე-ს შეკვეცა
ზოგიერთ შემთხვევაში დღესაც კირს².

IV. შ წარმოდგენილია ცნობილ ზმნიზედებში: ე ს რ შ თ (78,9; 80, 27;
81,8; 81,32 და სხვა); ე გ რ შ თ (80,32; 83, 12; 141,12 და სხვა). ამნაირი მაგა-
ლითები წიგნში ძალზე ბევრია, ბევრია აგრეთვე ვე ნაწილაკიანი ფორმები:
ე ს რ შ თ ე ე (134,3) და ე გ რ შ თ ე ე.

ე ს რ შ თ და ე გ რ შ თ, როგორც ცნობილია, წარმოშობით მოქმედებითი
ბრუნვის ფორმებია. ესენი იშვიათად გამარტივებული სახითაც გვხვდება,
უ-თი: ე ს რ ე თ (117,25; 117,32), ე გ რ ე თ ე ა (117,23). აღსანიშნავია, რომ სა-
მივე ეს შემთხვევა ხელნაწერის ერთ გვერდზეა დადასტურებული (112 v).

ორივე ზმნიზედა ზშირად გვხვდება აგრეთვე მხოლოდ (ისტორიული) ფუ-
ძითაც (უბრუნვისინიშნოდ): ე გ რ ე, ე ს რ ე (79, 22; 81,20; 165,4). ასეთი
ფორმები განსაკუთრებით ზშირია ნაწილაკების დართვისას: ეგრევე, ეგრეცა
(172,36), ესრევე, ესრეცა და სხვა.

ე ს რ ე, ცხადია, მიღებულია ე ს ე ნაცვალსახელისა და რ ე ნაწილა-
კის შეერთებით: ესე-რე. რე-ს დართვის შედეგად ე ს ე-ს მეორე ე ამოვარ-
დნილია: ე ს ე რ ე — ე ს რ ე.

საინტერესოა აღინიშნოს, რომ ჩვენს ხელნაწერში მოიპოვება სრული,
ე დაუპარკავი ფორმაც: ე ს ე რ ე (206,10). ამნაირი შემთხვევები სხვა ხელ-
ნაწერებისათვისაც არ უნდა იყოს უცხო: იგი დადასტურებულია, მაგალითად,
სვანურ მრავალთავში (ხელნ. ინსტიტუტის ხელნაწერი A 19)³.

ერთჯერ შეგვხვდა აგრეთვე ე ს რ შ (211,11), რომელიც ერთგვარი სახე
უნდა იყოს გამარტივებისა: მთლიან ფორმას თ მოსცილებია (შეიძლება სრუ-
ლიად შემთხვევით). არა გვგონია, აქ შ-სა და ე-ს უბრალო აღრევას ჰქონდეს
ადგილი. ამნაირი აღრევა, როგორც ვნახეთ, ჩვენს ხელნაწერში ძალზე იშვია-
თია (თუ არ ვიტყვოდით, რომ სრულებით არ არის), ხოლო გამარტივების შემ-
თხვევები (და ასოთა დაკლება) სხვაც ბევრია დადასტურებული.

¹ ი. ი მ ნ ა ი შ ვ ი ლ ი, სახელთა ბრუნება და ბრუნვათა ფუნქციები ძველ ქართულში.
1957, გვ. 96—98.

² ი ქ ე, გვ. 98—100.

³ იხ. ქართული ენის ისტორიული კრესტომათია, I, 1953, გვ. 301,15.

V. მ გვაქვს აგრეთვე უფროობითი ხარისხის სუფიქსში. წარმოშობით იგი, როგორც ცნობილია, ნათესაობით ბრუნვას უკავშირდება¹. ჩვენს ხელნაწერში მ აქაც თითქმის ხელუხლებლად არის დაცული. თუ მხედველობაში არ მივიღებთ სულ რაღაც 7-ოდე მაგალითს გამარტივებისას, ყველგან თავის ადგილზე გვაქვს მ, რამდენიმე ასეული ფორმა მ-თია წარმოდგენილი. აქაც ვუჩვენებთ ცალკე ფუძეებს მხოლოდ თითოჯერ (იშვიათად მეტჯერ) და ხელნაწერში არსებული ყველა მაგალითის დამოწმებას არ გამოვუდგებით:

უადვილში² 222,15; 264,20, უადრში 269, 33, უახლში 188, 21, უბორტში 213, 7, უბრკინვალში 118, 22, უგანცხადებულში 156, 27, უგონერში 145, 4, უდარში 229,6, უდიდებულში 9,31, უდიდში 211, 18, უქეთში 167, 34; 232, 5, უმაღლში 100,6, უმბრწყინვალში 108, 28; 120, 36; უმრწყინვალში 243, 33, უმეტში 103,23, უმრავლში 269, 24, უმრისხანში 261, 23, უმრწემში 205,7, უმრტიცში 125, 24, უმშვდში 267, 15, უმცირში 167, 33; 226, 6, უმძიმში 102,2, უმწარში 210, 18, უმცნში 215, 17, უმჯობში 85, 12; 87, 23, უნათლში 108, 29, უნაკლულევანში 167, 33, უსაყოფიერში 37,28, უპატიოსნში 167,32; 234,34, უპირადში 17,4 უსაკუთრში 10, 27, უსარგებლში 86, 7 [უსასტიკეასი (220, 29)], უსაწყალობელში 206, 15, უსამარში 33,22, უსულგარძელში 267, 16, უტკბილში³ 232, 15; 274, 6, უუსუსურში 219, 31, უუფლში 27, 13, უფიცლში 210, 22, უუმეკულში 126, 28, უზინავანში 192, 5, უშუენიერში 134, 16; 134, 17; 233, 10, უძლიერში 105, 35, უძნელში 163, 26, უძვრში 208, 35, უწინარში 33, 9; 76, 20; 85, 14, უწმიდში 219, 22.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ხელნაწერში არის მ-სა და ე-ს გათანაბრების რამდენიმე მაგალითი. აი ისინი:

უზეშთაი 15, 37; 100, 5; 105, 35, უმაღლესი 199, 9, უმეტესი 117, 5, უპირადესი 94, 13, უწინარესი 96, 25. ასე რომ, უფროობითი ხარისხის ფორმებში მ, შეიძლება ითქვას, შედარებით მტკიცედაა დაცული.

თვით უფროობითი ხარისხის წარმოების თავისებურებებზე ცალკე გვაქვს საუბარი.

VI. მ-თი წარმოდგენილია მ მ ნ ფუძე ყველგან, სადაც კი იგი გვხვდება: ზმნის პირიან ფორმებშიც და სახელზმნებშიც (საწყისებსა და მიმდევებებში). ამ წესმა არც ერთი გამონაკლისი არ იცის. აქ აღვნიშნავთ ყველა ფორმას, რაც კი ხელნაწერში გვხვდება:

ალაშმნებს 167, 10, ალაშმნებდა 195, 13, ალვაშმნე 222, 24, ალაშმნა 35, 24; 41, 22; 166, 14; 196, 11; 223, 2; 243, 1, ალაშმნეს 69, 29, ალაშმნეს 161,33, ალვაშმნო 195,32; 222, 36; 223, 17, ალაშმნოს 196, 5, ალიშმნებოდა 181, 15, ალეშმნებთან 181, 16, ალეშმნის 114, 8, ალშმნებისა 185, 25, ალშმნებისათვის 139, 29, ალშმნებად 92, 9; 238, 17, ალშმნებულ 157, 14; 198, 8, დაეშმნოს

¹ ა. შ ა ნ ი ძ ე, პირის ნიშანი ბრუნვიან სიტყვასთან ქართველურ ენებში: თბილისის უნივერსიტეტის შრომები, ტ. I, 1936; მისივე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, I, 1953, 33. 145.

² აღნუსხული სიტყვები სიაში სიმარტივისათვის ყველგან სახელობითი ბრუნვის ფორმით გვაქვს მოცემული, თუმცა ტექსტში სხვადასხვა ფორმით გვხვდება.

³ მაგარა არის აგრეთვე უ ტ კ ბ ა ს ი (86, 7).

191, 13, დაშენებულ 119,16, აშენებთ 126,3, იშენა 22,9, შენებად 223,9, მაშენებელად 218,24, შენებულსა 159,5, საშენებელად 213, 4; 223, 8, ნაშენები 114,9.

სულ არის 24 სხვადასხვა ფორმა და 35 სიტყვა (ზოგი მეორდება 2-ჯერ, 3-ჯერ, 6-ჯერ), არც ერთი გამონაკლისი!

VII. ჩვენს ხელნაწერში *შ* მეორე, მსგავსი ზმნის ფუძეშიც გვხვდება, ესაა *ც შ ე ბ ა* სხვადასხვა ზმნისწინით. მაგალითები:

აღმოატნა 26, 34; 34, 37; 35, 1; 35, 5, აღმოგიცნებდეს 21, 6, აღმოგცნა 21, 36, აღმოგცნენ 200,36, აღმოსცნდა 21, 28; 41, 8; 41, 27; 159, 33¹, აღმოგცნებდის 11, 6, აღმოცნებაჲ 91, 13; 134, 35, აღმოცნებული 24, 31, აღმოცნებულისა 24, 14, გამოგვცნებენ 23, 16, გამოუცნა 13, 13. სულ 11 სხვადასხვა ფორმა და 18 სიტყვა (3 ფორმა მეორდება 2-ჯერ, 3-ჯერ და 4-ჯერ).

ორ შემთხვევაში ამ ფუძეში *მ*-ს ნაცვლად უკვე *ე* გვაქვს (ადგილი აქვს გამარტივებას): აღმოსცენდა 205,2, აღმოსცენდა 205,24.

რაც შეეხება *მ ც ე ნ ა რ ე* ფორმას, იგი უკვე არსებით სახელად არის ქცეული (растение), გაწყვეტილი აქვს შინაარსობრივი კავშირი ამ ზმნასთან და მასში აღარსად არ გვხვდება *შ*.

მაგალითები:

მცენარე 264, 15, მცენარეჲ 29, 23, მცენარისაგან 128, 29, მცენარეთა რტოჲ 150, 22. ეს ხდება ისე, როგორც ყოველი სახელის ფუძეში: სახელის ფუძეში არსად არა გვაქვს *შ*. ამას ემყარება *მ ც ე ნ ა რ ე*-ც, რომ არსად არ გამოავლენს მისი ფუძის ოდინდელ კუთვნილებას — *შ*-ს.

VIII. *შ* იზმარება აგრეთვე ორ უცხო წარმოშობის სახელში; ესენია: *ი ს რ ა შ ლ ი* (‘Исраѣль) და *იერუსალმში* (‘Иерусалимъ). მაგრამ აქ უნდა შევნიშნოთ, რომ ამ სახელებში *შ* გვაქვს ყოველთვის, როცა ისინი ქარაგმით არის მოცემული: *იშ-ლი* და *იშ-მი* (*იშ-ლში*). სხვადასხვა ბრუნვაში იცვლება მხოლოდ ბრუნვის ნიშნები, ქარაგმიანი ფორმა კი ყველგან ერთი სახითაა წარმოდგენილი: *იშ-ლ*. და *იშ-მ*. მაგრამ როცა ქარაგმა გახსნილია და გადამწერს ეს სახელები მთლიანად აქვს დაწერილი, მათში *შ* არა ჩანს, ან იგი არაა თავის ადგილას. მაგალითები:

ერთი მხრივ: *ი ს რ ა ე ლ ი* (194v=205, 2), *ი ს რ ა ე ლ ის ა ჲ* (37 va, 21=37, 3), *ი ე რ უ ს ა ლ ე მ ს* (54ra, 11=55, 6), *ი ე რ უ ს ა ლ ე მ დ* (143r=149, 5); მეორე მხრივ: *ი შ რ უ ს ა ლ ე მ ის ა ჲ* (147va, 22=155,2), *ი შ რ უ ს ა ლ ე მ ი თ გ ა ნ* (207 v, 15=218, 28).

აქედან უკვე ჩანს, რომ ამ ხელნაწერის გადაწერის დროსაც (864 წ.) *მ*-ს წყაროს საკითხი (მაშასადამე, სათანადო ბგერის გამოთქმის საკითხიც) არ მდგარა მთლად მყარ ნიადაგზე, ხანდახან შესაძლებელი ყოფილა მისი შეცვლა *ე*-თი, *ე*. ი. მისი გამარტივება. რომ ქარაგმიან სახელებში ის ყოველთვის არის შენახული, ეს ლაპარაკობს არა იმდენად ამ ბგერის სიმკვიდრეზე, რამდენადაც ლიტერატურული ტრადიციების სიმლიერეზე. სხვათა შორის, დაეძინო იმასაც, რომ იერუ-

¹ აქვე (159, 31) იკითხება „აღმოსცნდა“. მაგრამ რადგანაც ეს ზმოვანდაკარგული ფორმა შეიძლება აღუდგინოთ როგორც „აღმოსცნდა“, ისე „აღმოსცენდა“, ამიტომ მას აქ არ ვიხილავთ.

სალიმის ზემოთ წარმოდგენილ მართლწერას (იჭრუსალემითგან) ზოგჯერ მხარს უჭერს დაქარაგმებული ფორმებიც: იშ^მ-მდ, იშ^მ-მით, ასულად იშ^მ-სალემისად (216 ra, 10 = 226, 36), იშ^მ-ლემისანო (216v, 1 = 227, 13) და სხვა. ამ ქარაგმია-ნი ფორმების მოცემული თანამიმდევრობით გახსნისას გვექნებოდა: იჭრუსა-ლემდ, იჭრუსალემით, იჭრუსალემისად, იჭრუსალემისანო და სხვა, რაც არ შეეფერება საქმის ნამდვილ ვითარებას, რადგან ამ სიტყვაში მ უნდა გვექონდეს სწორედ უკანასკნელ მარცვალში: ლშმ (შდრ. ბერძნ. *Ἰερουσάλημ*).

რომ მ-ს წერის საკითხი (მაშასადამე, სათანადო ბგერის გამოთქმის სა-კითხიც) მთლად მყარ ნიადაგზე არ იდგა ამ დროსაც კი, ჩანს აგრეთვე ერთი მეტად მნიშვნელოვანი გარემოებიდან: მთელ ხელნაწერში დადასტურებულია 10 შემთხვევა, როცა მ-ს წინ უძღვის კიდეც ე. ი. გვაქვს ე-ც და მ-ც. და ეს ხდება არა მისი ერთი რომელიმე ფუნქციით ხმაურებისას, არამედ საერთოდ, სხვადასხვა ფუნქციების შესრულებისას.

აი ეს მაგალითებიც:

ა) ე ფუძიანი საზოგადო სახელების სახელობით ბრუნვაში: ალოეშ 160, 2, ბტეშ 172, 34, კაცთ-მოყუარეშ 173, 28, მეორეშ 185, 1.

ბ) ე ფუძიანი ადამიანის სახელის ნათესაობითში (ორმაგი ბრუნვის ნათესა-ობითში: კვრილეშნი 83, 1.

გ) უფროობითი ხარისხის ფორმებში: უზეშთაეშნი 15, 23, უზეშთაეშსად 171, 25, უეშთაეშს 202, 23, უმეტეშს 150, 14, უწინარეშს 169, 27. რატომ იქ-ცევა ასე გადამწერი? რად წერს ის ორ ე-ს (უკეთ: ე-სა და მ-ს)? ე უეჭველად იმიტომაც დაწერილი, რომ მ-ს გამოთქმა ამ დროს უკვე აქეთკენ იყო გადახრი-ლი; გადამწერი ამ გამოთქმას უწევდა ანგარიშს. ხოლო მ-ს იმიტომ წერდა, რომ ამით ხარკს უხდოდა ძველ ლიტერატურულ ნორმებსა და ტრადიციას. საინტე-რესოა აღინიშნოს, რომ ასეთ შემთხვევაში რიგი მუდამ ერთი და იგივეა: ჯერ ე, შემდგ მ. ეს სავესებით შეეფერება ძველ ნორმებს: სახელებსა და ხარისხებ-ში მ მუდამ ფუძის ბოლოს გვექონდა.

მაგრამ მ-ს ე-სთან გათანაბრების პროცესი ჩვენს ხელნაწერში მხოლოდ ახლად დაწყებულია. ამას ამტკიცებს ის გარემოება, რომ რამდენიმე ათასი შემ-თხვევიდან ასეთი გათანაბრება სულ რაღაც ერთ ათეულს არ აღემატება.

ასეა თუ ისე, საბოლოოდ მაინც შეიძლება დავასკვნათ, რომ ჩვენში აქამ-დე ცნობილ ხელნაწერთა შორის სინური მრავალთავი მ-ს ხმაურების საკითხში ყველაზე მეტად იცავს არქაულ ნორმებს; თითო-ორილა უმნიშვნელო გადახრის გარდა, რომლებიც შეიძლება ზოგჯერ სრულიად უბრალო ლაფსუსად ჩავთვა-ლოთ, ასეულ და ათასეულ შემთხვევებს წარმოგვიდგენს ძველი ნორმების მი-ხედვით, თითქმის შეუზღალადად და სიზუსტით (შ მ ნ ე ბ ა ფუძეში, მაგალი-თად, არც ერთი დარღვევა არა გვაქვს). ამ თვალსაზრისით ჩვენი ხელნაწერი წარმოადგენს მეტად სანიმუშო წიგნს ¹.

¹ ამ მხრივ მას რამდენადმე ჰგავს ტბეთის ოთხთავი და სინური ხელნაწერი (XV ს. მართ, 90 ცვარლით), რომელიც, სხვათა შორის, შეიცავს გამოცხადებისა და მისი თარგმანების ტექსტს (გვ. 56—212. ჩვენ ამ ძეგლის ენა გვაქვს მხედველობაში. დაწერილობით იხ. „იოანეს გემოცხადება და მისი თარგმანება“, გამოსცა ი. ი მ ნ ა ი შ ვ ი ლ მ ა: ძველი ქართული ენის კა-თედრის შრომები, 7, 1961, გვ. 1—205).

8. ა

ქარი ჩვენს ხელნაწერში ყველგან თავის ადგილასაა. აქ ჩვენ გვაინტერესებს მისი ხმარება ორ სიტყვაში; ესენია: *კ რ წ ნ ა* და *გ უ ლ ი ს ხ მ ა*. *გ უ ლ ი ს ხ მ ი ს-ყოფა*. ცნობილია, რომ სწორედ ამ ორ ფუძეში თვით ძველ ქართულში გვაქვს მერყეობა: ხან ქარი იწერება, ხან ხანი, ამიტომ საკითხის შესწავლისათვის დიდი მნიშვნელობა ეძლევა ჩვენი ხელნაწერის გადამკრულ სიტყვას.

კ რ წ ნ ა, ხ რ წ ნ ა

ეს ფუძე ჩვენს ხელნაწერში ძალიან ხშირად იხმარება და ყველგან იგი კარით არის წარმოდგენილი, მაგალითად: განკრწნა (მან იგი) 4, 22, განკრწნილებისაგან 60,7, განკრწნადსა 33,11, განკრწნადნი 51, 13, განსაკრწნელი 50, 29, განუკრწნელად 35, 16, უკრწნელი 13,5, უკრწნელსა 10, 4; 10, 21, უკრწნელად 203,13, უკრწნელებისა 10,20; 12, 37 და ბევრი სხვა.

არის გამონაკლისი: ორადორ შემთხვევაში კარის მაგივრად ხანი გვხვდება: უხრწნელი 201, 36, უხრწნელად 203, 10. ყველა სხვა შემთხვევაში, ვიმეორებ, ამ ფუძეში გვაქვს კარი; ასეთი მაგალითები კი, როგორც ვთქვით, ამ ხელნაწერში ბევრია.

აღსანიშნავია, რომ ერთი და იგივე ფორმა (უარყოფითი მამლეობა) კართა და ხანით ერთსა და იმავე გვერდზე, ერთმანეთის გვერდით გვხვდება ხელნაწერში: უკრწნელად 203,13 და უხრწნელად 203, 10.

ეს მერყეობა სხვა ხელნაწერებშიც შეიმჩნევა, რომელთაგან ამ ფუძეს ზოგი კარით წარმოგვიდგენს (მაგალითად, ოშკის ბიბლია, საბა პალესტინელის ცხოვრება და სხვა¹), ზოგი — ხანით, მაგრამ ახლა ამაზე ვერ შევჩერდებით.

გულისხმა, გულისხმის-ყოფა; გულისკმის-ყოფა

ეს სიტყვა, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, X საუკუნისა და მომდევნო ხანის ხელნაწერებში ხან კარით არის წარმოდგენილი და ხანაც ხანით. ამით უნდა იყოს გამოწვეული, რომ მისი მართლწერის შესახებ ჩვენში ორი, ერთმანეთის საწინააღმდეგო აზრი ჩამოყალიბდა: ერთის მიხედვით მასში უნდა იწერებოდეს ხანი (გულისხმა, გულისხმის-ყოფა), კარი მერმეა მიღებული აღრევის ნიადაგზე. ეს შეხედულება პირველად გამოთქვა სულხან-საბა ორბელიანმა, შემდეგ მას იზიარებდნენ ნ. მარი, კ. კეკელიძე, ი. ჭავჭავაძე და სხვები. მეორე შეხედულების მიხედვით ამ სიტყვაში თავიდანვე იყო კარი (გულისკმა, გულისკმის-ყოფა), ხანი შემდეგაა მიღებული. ეს შეხედულება პირველად წამოაყენა ს. ჯანაშიამ, მას ემხრობიან ე. თოფურია, ა. შანიძე და სხვები.

გავეცნოთ ამ შეხედულებებს უფრო ახლო. დავიწყეთ მეორე მოსაზრებაიდან.

გულისკმა „სემასიურად ისეთივე წარმოებისაა, როგორც „გულისყური“,

¹ ეს გარეობა აღნიშნული აქვთ რ. ბლეიკს (Harvard theolog. Review, XIX, 4, 33, 307) და კ. კეკელიძეს (კიშინი, II, 1945, გვ. 135).

და ზოგიერთ მკვლევართა აზრი, რომ აქ ხანი უნდა გვექონდეს, წარმოადგენს გაუგებრობას, რომლის სათავე საბა-ს ულხანის ლექსიკონში უნდა ვეძიოთ¹. ესაა და ეს. აქედან იღებს სათავეს ეს შეხედულება. როგორც ვხედავთ, აქ არ არის წარმოდგენილი რაიმე დასაბუთება, თუ ასეთად არ ჩავთვლით განცხადებას, რომ გულისკმა „სემასიურად ისეთივე წარმოებისაა, როგორც გულისყური“.

ამ შეხედულებას გარკვეული დასაბუთება გამოუძენა ვ. თოფურიამ, რომლის აზრითაც, თავდაპირველ გულსკმა-ში ს-ს გამოკარი ხანად იქცა და ასე მივიღეთ გულისხმა; სკ კომპლექსი ძველ ქართულში შეუძლებელია², ხოლო სხ კომპლექსი ჩვეულებრივი და გავრცელებულია (სხუა, მსხუერპლი...). მაშასადამე, მთელი სიმძიმე აქ გადატანილია ფონეტიკაზე; წინამდებელი ს-ს გავლენით იქცა კარი ხანად³. სიტყვის შინაარსიერი მომენტი, თუ რატომ დაერქვა „გაგებას“, „შეტყობას“, მიხვედრას“ გულისკმის-ყოფა, აქ ყურადღების გარეშეა დარჩენილი. ჩვენი აზრით კი, ამ შინაარსიერ მხარეს შეუძლია საკითხის გასაღები მოგვცეს.

სულხან-საბა ორბელიანი, თითქოს ეს შეხედულება გაითვალისწინაო, წერდა: „გულის-ხმა ესე არს გონებით ახმა და გულთა შელება. ეიეთთა გულის-კმად აღუწერიათ; გულსა არა აქვს კმაჲ, არამედ ახმა და შელება, რომელ ითქმის გულს-ხმა და“.

აქედან გამომდის, რომ ამ კომპოზიტიკაში მეორე სიტყვად გვექონდა არა კმაჲ (голот), არამედ ხმა—ხუმა, რაც „აღებას“, „მიტანას“, „შეტანას“ ნიშნავს (ობიექტი მრავლობითში), გულისხმის-ყოფა, ამის მიხედვით, იქნება „გულთან მიტანა“, „გულში შეტანა“. გული კი ქართულში „წარმოდგენილია აზროვნებითი პროცესების ცენტრად, გრძნობების წყაროდ, ტემპერამენტ-ხასიათის განმსაზღვრელად და ორგანული შეგარძნებების (გულის რევია..., გულის შემოყრა) ამთვისებლად, ერთი სიტყვით, მას ეკისრება ტვინის, გულის, კუჭისა და, ნაწილობრივ, პერიფერიული ნერვული სისტემის მაგივრობა გასწიოს“⁴. აქედან გასაგებია, რომ გულისხმის-ყოფა არის სწორედ გაგება, მიხვედრა, შეტყობა. აქედან გასაგებია ისიც, რომ გულის-კმა, გულისკმის-ყოფა სიტყვის შინაარსიერ მხარეს ვერ ხსნის.

ამ პოზიციიზე დგას აგრეთვე ი. ყიფშიძეც. რომელსაც გულის-ხმა „გულის-ხუმა“-საგან გამოჰყავს: „გულის-ხმაჲ (—გულის-ხუმაჲ) воспринятие срдца, внимание, в сочетании с ყოფაჲ вникать, уразуметь; аор. გულისხმა ყოონ разумел“⁵.

ამავე თვალსაზრისის იცავს აგრეთვე ი. ქავთარაძე, რომელიც ცდილობს ეს დებულება სხვადასხვა საბუთებით შემაგროს⁶.

¹ ს. ჟანაშია, ცხორება საბა ასურისა: არილი, 1925, გვ. 23.

² სკ კომპლექსი შეუძლებელია ძირებში, მაგრამ ასეთ შედეგში სიტყვებში (კომპოზიტებში), როგორცაა ჩვენი სიტყვა, სკ შეიძლება იყოს და გვაქვს კიდევ, ის არის, მაგალითად, სინურ მრავალთავე: კელს-კელ (102, 29).

³ ვ. თოფურია, ფონეტიკური დაცირებები ქართულურ ენებში, III, კ და ხ ლიბილანტ აფრიკატებთან მეზობლობაში: საქ. არქივი, 1927, II, გვ. 185.

⁴ ა. ჩიქობავა, ქანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი, 1938, გვ. 66.

⁵ И. Книшидзе, Грузинская древнелитературная хрестоматия, 1918, გვ. 45.

⁶ ი. ქავთარაძე, ზნის ძირითადი კატეგორიების ისტორიისათვის ძველ ქართულში, 1954, გვ. 242—243.

გ უ ლ ი ს ხ მ ი ს საბასეულ განმარტებას სწორად თვლის აგრეთვე ფსიქოლოგი ა. ფრანგიშვილი, რომელიც სპეციალურად იკვლევდა გ უ ლ სიტყვის სემანტიკასთან დაკავშირებით ფსიქოლოგიის ზოგიერთ საკითხს. იგი ამის შესახებ წერდა: „ამასთან დაკავშირებით არ შეიძლება არ აღინიშნოს სულხან-საბა ორბელიანის მიერ „გულის ხმის“ განმარტების ფსიქოლოგიური სისწორე.. გულის-ხმის-ყოფა როგორც გულის შეღება, მისი დაშლა, როგორც გამოწვევების პროცესი, უთუოდ, ფსიქოლოგიურად სწორად არის შემჩნეული. ამით ჩვენ, რასაკვირველია, ეტიმოლოგიური საკითხების გაშუქების პრეტენზიას არ ვაცხადებთ, აღვნიშნავთ მხოლოდ სულხან-საბა ორბელიანის განმარტების ფსიქოლოგიურ სისწორეს“¹.

ქართული გ უ ლ ი ს ხ მ ი ს-ყ ო ფ ა პარალელს პოულობს ზოგ სხვა ენაში, მათ შორის სომხურ ენაშიც. სომხურშიც, როგორც ძველ ქართულში, ცნებები „გაგება“, „მიხვედრა“, „შეტყობა“ გამოხატულია სწორედ როგორც „გულთან მიტანა“, „გულში შეტანა“ (გულთა შეღება, საბას განმარტებით), მაგალითად: გულისხმის-ყოფა — *ի միտ առնուլ*: გულისხმა-ყო — *ի միտ առնու* (მ. 13, 23), გულისხმა-ყვეს — *ի միտ առին* (მ. 16, 12) და სხვა.

საბას შეხედულებას იზიარებდა, როგორც აღვნიშნეთ, ნ. მარიც. რომელიც თავის ცნობილ გამოცემებში ყოველთვის სწორად თვლიდა და ტექსტში ტოვებდა ხანაინ ფორმებს². ამავე თვალსაზრისზე დგას აგრეთვე კ. კეკელიძე, რომელიც თავისი გამოცემების ტექსტში სწორედ ხანს ტოვებს³. ამ შეხედულებას იზიარებს ილ. აბულაძეც.

ჩვენც ეს შეხედულება მიგვაჩნია უფრო სწორად. აქ შეიძლება კიდევ დავუმატოთ, რომ გ უ ლ ი ს ხ მ ი ს-ყ ო ფ ა ს პარალელურად ძველ ქართულში გვაქვს აგრეთვე გ უ ლ ა დ-ღ ე ბ ა და გ უ ლ ა დ-ხ უ მ ა (—გულად-ხმა), მაგრამ აშინაირი ფორმები ერთობ შეზღუდულად იხმარება მაშინ, როდესაც გ უ ლ ი ს ხ მ ი ს-ყ ო ფ ა ს გამოყენების არე განუსაზღვრელად ფართოა. გულად-ღება და გულად-ხუმა დაახლოებით ისეთივე მნიშვნელობით იხმარება, როგორითაც გულისხმის-ყოფა. როცა ობიექტი მხოლოდითია, გ უ ლ ა დ-ღ ე ბ ა გვაქვს, როცა მრავლობითში — გ უ ლ ა დ-ხ უ მ ა (გ უ ლ ა დ-ხ მ ა). ან ამის რამდენიმე ნიმუში: უმეტესადლა გ უ ლ ა დ-ი ღ ო შიში ღმრთისაჲ (კიმ. I, 63, 27); ღმრთისა მიერ გ უ ლ ა დ-ი ღ ო საქმშ ესე, რაჲთა დამდაბლდეს და არა აღმაღლდეს სიდიდითა წუერთაჲთა (კიმ. II, 155, 12). აქ მოყვანილი პირიანი ფორმების საწყისად უნდა მივიღოთ გ უ ლ ა დ-ღ ე ბ ა.

ქვემოთ მოვიყვანთ ერთ მაგალითს, რომლის საწყისადაც უნდა მიღებულ იქნეს გ უ ლ ა დ-ხ უ მ ა (გულად-ხმა), რადგან პირიანი ფორმის პირდაპირი

¹ ა. ფრანგიშვილი, გ უ ლ-სიტყვისა და მისგან ნაწარმოებ სიტყვათა სემანტიკასთან დაკავშირებით ფსიქოლოგიის ზოგიერთი საკითხის შესახებ: ფსიქოლოგია, ტ. III, 1945, გვ. 481, 482.

² Н. Марр, Антиох Стратиг, Пленение Иерусалима: ТР, IX, 1909, стр. 71; მისივე, Древнегрузинско-русский словарь к 1—2 главам евангелия Марка, სიტყვა გ უ ლ ი (გლვ), გვ. 3 და სხვა.

³ კ. კეკელიძე, Древне-грузинский Архиператикон, 1912, стр. XXIV; მისივე, კიმენი, I, 1918, გვ. XLVII; მისივე, თარგმანებაჲ ეკლესიასტისაჲ მიტროფანე ზვარნელ მიტროპოლიტისაჲ, გვ. LXXIX და სხვაგან.

ობიექტი მრავლობითში დგას: და ესრეთ ყოველნივე საღმრთონი წერილნი ძუელისა და ახლისა სჯულისანი, რომელნი ოდენ ჩუენსა ენასა პოენა, ყოველნივე კეთილად გუ ლ ა დ-ი ხ უ ნ ა (ლიტ. ქრესტ. I, 192, 9).

ამნაირად, გულისხმა და გულად-ხმა (გულად-ღება) პარალელური ფორმებია და რა შინაარსისაც არის გუ ლ ა დ-ი ბ ა-სა და გუ ლ ა დ-ი მ ა-ში ი ლ ე-ბ ა და ხ მ ა (—ხუმა), იმავე მნიშვნელობისა უნდა იყოს იგი პირველშიც (გუ ლ ი ს ხ მ ი ს-ყ ო ფ ა-ში). აქედანაც ჩანს, რომ გუ ლ ი ს ხ მ ა-ში ხ მ ა ვერ იქნება რიადი, იგი ღ ე ბ ა-ს მონაცვლეა მრავლობითში და, მაშასადამე, მისი თავდაპირველი მართლწერა სწორედ ხანს უნდა შეიცავდეს.

რაც შეეხება უმარცვლო უ-ს დაკარგვას ბაგისმიერი მ-ს უშუალო მეზობლობაში, ამას ასე ძველ კომპოზიტში კი არა, ისედაც (სხვაგანაც) ხშირად აქვს ადგილი. შდრ., მაგალითად: ს ა ს მ ე ლ ი (მრ. 14, 23)—სასუმელი; გ ა ნ-უ ხ ნ ა გონებანი (ლ. 24, 45 D)—განუხუნა; ც ა ნ გ ა ნ ხ მ უ ლ ნ ი (მრ. 1, 10 D)—განხუმელნი. თვით სინურ მრავალთავშიც მრავალია ამის მაგალითი: ი კ მ ი ა (47, 35; 207, 16)—იკუმა; ი კ მ ე ვ დ ე ს (14, 27)—იკუმევდეს; უ გ მ ი რ ე ს (87, 33; 174, 18)—უგუმირეს; ჯ უ ა რ-ც მ უ ლ ს ა (59, 29)—ჯუარ-ცუმულსა; ჯ უ ა რ-ც მ ი თ (235, 35)—ჯუარ-ცუმით; გ ა ნ ხ მ უ ლ ა რ ი ა ნ (60, 35)—განხუმულ; დ ა ა მ კ ე ნ (209, 9)—დაამკუნ; თ კ მ უ ლ ი (147, 18)—თქუმული; გ ა მ ო თ თ კ მ ე რ (146, 10)—გამოთქუმელ და მრავალი სხვა. მაშასადამე, ეს დაბრკოლება არ არის გადაულახავი.

არც მეორე დაბრკოლებაა დაუძლეველი და შემოუვლელი, სახელდობრ: რატომ არის გუ ლ ი ს ხ მ ა-ში მრავლობითის ფუძე (ხმა—ხუმა) და არა მხოლოდობითისა. სხვა რომ არა იყოს რა, შეგვიძლია დავუშვათ, რომ გულისხმის საყოფელი ობიექტი მრავლობითად იგულისხმებოდა.

მეტად საინტერესოა ის გარემოება, რომ ჩვენი ზმნა რთული შედგენილობისაა: გულის+ხმის+ყოფა, გულის+ხმა+ყო, სადაც ხ მ ა ძველ ქართულში უკვე ვერ ასახავს პირდაპირი ობიექტის მრავლობითობას: ეს ზოვალება ზმნის მომდევნო პირიან ფორმას აქვს დაკისრებული: გულისხმა-ყო მან იგი, მაგრამ: გულისხმა-ყ ე ნ ა მან იგინი. ეს გარემოებაც ხაზს უსვამს ამ რთული ზმნის დიდ სიძველეს.

არსებითად რომ ვთქვათ, ამნაირი მდგომარეობის პარალელი გვაქვს სვანურშიც, სადაც „გულ ანკად“ — „გულს მოუვიდა“, ე. ი. „გაიგო“¹.

მაშასადამე, შეიძლება დავასკვნათ, რომ მეორე შემადგენელი სიტყვა არ შეიძლება კმაჲ (რიადი) იყოს, ის წარმოადგენს ცნობილი ზმნის საწყისს ხ მ ა (—ხუმა) და ავებულებითა და შინაარსით გვერდში უდგას სომხურ ფორმას *ի მիտ არნილ*. ამიტომ ამ სიტყვაში თავიდანვე ხანი უნდა გვექნოდა და არა ჯარი.

ეს ყველაფერი ასეა, მაგრამ რას გვეუბნება ხელნაწერები? რას უტყერენ მხარს ისინი? უძველესი ხელნაწერების ჩვენებებს, რასაკვირველია, გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს. და უნდა ვთქვათ, რომ ისინი ერთხმად ამართლებენ საბას მოსაზრებას.

უძველესი (ხანმეტი) წარწერების ენაში ეს სიტყვა, სამწუხაროდ, არ გვხვ-

¹ ა. ჩიქობავა, ჰანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი, 1938, გვ. 66.

დება, ამიტომ მოკლებული ვართ შესაძლებლობას, ეს პირველხარისხოვანი მიუდგომელი მოწმე გამოვიყენოთ ჩვენების მოსაცემად.

ხანმეტი ტექსტებში ეს სიტყვა გვხვდება 6-ჯერ და ყველა ექვსსავე შემთხვევაში მასში ხანია წარმოდგენილი. ეს 6 მაგალითია:

1. აჲ რაჲთა გულისხმა-ხყოთ (ი. ჯ ა ე ა ხ ი შ ე ი ლ ი, ქართული პალეოგრაფია, II გამოც., 1949, გვ. 364, ხ 3);

2. უფალო ძალთაო, გამომცდელი სიმართლისაო, გულისხმის-მყოფელო გულისა და... (ა. შ ა ნ ი ძ ე, ხანმეტი იერემიას კემბრიჯული ნაწყვეტები: ენიშკის მოამბე, ტ. II, 1937, გვ. 38, ხ 20);

3. ვინ გასწავა, ანუ ვინ გულისხმა-გიყო... (ა. შ ა ნ ი ძ ე, ხანმეტი მრავალთავი; თბილ. უნივ. მოამბე, ტ. VII, 1927, გვ. 134, ა 10);

4. არა თუ ვისგან ხეთხრა, არამედ თვთ გულისხმა-ყო, რამეთუ... (იქვე, გვ. 140, ხ 6);

5. რამეთუ ძისაგან გულისხმა-ხყავ შენ მამა (იქვე, გვ. 146, ხ 11);

6. აჲ, ძმანო, გულისხმა-ყავთ (იქვე, გვ. 146, ხ 17).

მანასაღამე, გამოდის, რომ ხანმეტი ტექსტები, ე. ი. ქართული ენის ყველაზე უძველესი ძეგლები, ხანს უქერს მხარს.

ჰაემეტი ტექსტებში ეს სიტყვა 3-ჯერ გვხვდება და სამჯერვე ხანი მოიძოვება მასში და არა ქარი, აი ეს მაგალითებიც:

1. ხოლო იესუ გულისხმა-ყო და განეშორა მიერ (ა. შ ა ნ ი ძ ე, ჰაემეტი ტექსტები და მათი მნიშვნელობა ქართული ენის ისტორიისათვის: თბილ. უნივ. მოამბე, ტ. III, 1923, გვ. 367=მ. 12, 14);

2. ხოლო იესუ გულისხმა-ყო თავით თვსით განსრული იგი ძალი მისგან (იქვე, გვ. 378=მრ. 5, 30);

3. რამეთუ ვერ გულისხმა-ყვეს პურთა მათთა (იქვე, გვ. 378=მრ. 6, 52).

ამნაირად, ჰაემეტი ტექსტებიც ხანის სასარგებლო ჩვენებას იძლევა.

ახლა ჯერი მოდგა ჩვენს ხელნაწერზე, როგორი მდგომარეობაა აქ?

ჩვენს ხელნაწერში ეს სიტყვა სულ 73-ჯერ შეგვხვდა 34 სხვადასხვა ფორმით და ყველა შემთხვევაში, ერთის გამოკლებით, დადასტურებულია ხანი, იმ ერთადერთ შემთხვევაში კი — ქარი, რადგანაც საკითხისათვის ამას პრინციპული მნიშვნელობა აქვს, აქ მოვიყვანო ყველა მაგალითი:

გულისხმისა 147, 31, უგულისხმი 161, 22, უგულისხმონი 147, 27, გულისხმა-ჰყოფს 230, 14, გულისხმა-ჰყოფთ 58, 14, გულისხმა-ჰყოფდ 156, 28, გულისხმა-ყავ 175, 5, გულისხმა-ჰყავ 137, 30; 211, 16, გულისხმა-ყო 59, 27; 105, 23; 105, 32; 121, 20; 131, 20; 211, 9; 211, 20; 238, 13; 239, 12; 250, 22; 251, 23; 265, 12; 271, 11, გულისხმა-ყენა 154, 4, გულისხმა-ყავთ 235, 11, გულისხმა-ჰყავთ 238, 32, გულისხმა-ყვეს 80, 13; 81, 1, გულისხმა-ყენეს 154, 16; 154, 18, გულისხმა-ყავ 5, 4; 109, 11; 127, 37; 133, 19; 136, 6; 167, 31; 215, 32, გულისხმა-ყვენ 20, 2, გულისხმა-ყავნ 231, 1, გულისხმა-ყავთ 58, 24; 86, 18; 101, 11; 137, 33; 214, 25; 224, 3; 239, 3. გულისხმა-ჰყო (შენ იგი) 127, 19; 207, 34; 211, 22, გულისხმა-ჰყო (შენ იგი) 211, 22; გულისხმა-ყოს 47, 4; 153, 3, გულისხმა-ყოთ 81, 31; 92, 16; 239, 27, გულისხმა-ყონ 181, 8, გულისხმა-გიყოფის 239, 13, გულისხმა-უყოფის 214, 21, გულისხმა-გიყო (მან შენ) 142.

35, გულისხმა-უყო 80, 5; 154, 14; 244, 4, გულისხმა-გვყვნა 75, 13, გულისხმა-უყავ 64, 30; გულისხმა-გვყოს 134, 28, გულისხმის-ყოფა 161, 21, გულისხმის-ყოფითა 168, 31; 223, 9, გულისხმის-ყოფად 101, 10; 156, 26; 206, 17; 212, 6, გულისხმის-მოფელად 127, 21.

ის ერთადერთი გამონაკლისი, სადაც კარი გვაქვს, არის: გულისკმა-ყვეს 150, 15.

მაგრამ საჭიროა მაინც ვიცოდეთ, რომ ეს ერთადერთი კარიანი ფორმა მოხვედრილია სწორედ იმ ფურცლებს შორის (ფფ. 140—144), რომელთა შესახებაც, სხვა საკითხთან დაკავშირებით, ვამბობდით, რომ სხვა, შერყვნილი დედნიდან უნდა მომდინარეობდეს და არა იმ ძირითადი დედნიდან, რომლის პირსაც ჩვენი ხელნაწერის უდიდესი ნაწილი წარმოადგენს. სწორედ იმ ფურცლებზეა (განსაკუთრებით 142—144.), რომ ასე ხშირად გვხვდება ძველი ქართული-სათვის ასეთი უცნაური ფორმები: რქუა 147, 11; 149, 11; 149, 26; 151, 5, რქუეს 147, 11; 149, 11; 149, 26, ვრწამ, რწამს 147, 25, რწმენა 149, 22 (აკლია III ობიექტური პირის ნიშნები); თვალნი 150, 5, კიცკსა 149, 4 (=კიცუსა), სვიმეონ 145, 21, სხვით 146, 6 (ვ=უ); ლელუი 151, 4, საკუირველებანი 150, 7, იტყუის 146, 36; 147, 5, იტყუინა 147, 11; 149, 26; 149, 27; იტყუინა 149, 28, შეემთხუიე 146, 17, შეირცხუინეს 150, 17, შეცუივს 147, 30, ჩხუილთა 147, 19, ძიირის-სიტყუასა 147, 29 (აქ ვ დამოილია: უი); კერპთ-მსახორებისანი 146, 30, ნო 146, 17, ურწმონოებისა 150, 21, უტყოთა 149, 14, შორის-მგებელი 147, 20, შჯოლითა 147, 23 (ო=უ); ყმანი 145, 16; მისულითა 149, 6, მოვედი 147, 25; მოვიდეს იესუსსა 149, 10; 149, 26: დასამტკიცებელა 150, 12; ოქსე 150, 26 (სხვაგან ასეთი შემოკლება არსად არ გვხვდება, ჩვეულებრივია ოქე) და სხვანი. სადაც ყველაფერი ეს ხდება 4—5 ფურცლის მცირე მანძილზე, რა გასაკვირია, რომ ერთჯერ იქ ჩვენთვის საინტერესო სიტყვის კარიანი ფორმა (გულისკმა-ყვეს) წასდეს! თუმცა, შევნიშნავთ აქვე, რომ ამ ფურცლებზე ეს სიტყვა კიდევ გვხვდება ორჯერ, მაგრამ ორჯერვე ხანით არის წარმოდგენილი: გულისხმისა 147, 31, უგულისხმონი 147, 27 (ორივე 142 v-ზე). ასე რომ, ის ერთი მაგალითიც შემთხვევით შემოჭრილი ფორმაა აქ, იგი არაა დამახასიათებელი ამ ხელნაწერისათვის (იგი ვილაც სხვა, მწიგნობრობაში გაუწაფავი გადამწერის მიერ გადაწეხული დედნიდან მოდის). თუ ამ გარემოებას არ მივიღებთ მხედველობაში, მაშინ უნდა ვთქვათ, რომ ჩვენი ხელნაწერი ამ მხრივაც უძველეს (ხანმეტური ძეგლების) ტრადიციებს იცავს.

ამნაირად, უძველესი ხელნაწერების ჩვენებაც სავსებით ამართლებს საბას მოსაზრებას, რომ გ უ ლ ი ს ხ მ ა-ში თავიდანვე ხანი უნდა ყოფილიყო და არა კარი („გულსა არა აქუს კმაჲ“). ხანი რომ კარისაგან იყოს მიღებული, ხ-ს გამო იქნებოდა ეს თუ სხვა მიზეზით, სწორედ უძველეს ხელნაწერებში უნდა გვქონოდა კარი და შემდეგ და შემდეგ უნდა დაწყებულიყო მისი შეცვლა ხანით, ხელნაწერები კი სწორედ საწინააღმდეგოს გვიჩვენებენ. ყველა ამიტომ ამ საინტერესო სიტყვაში პირველად და ხანი უნდა ვცნოთ, ხოლო კარის გაჩენა მოგვიანო ხანაში აღრევის შედეგად უნდა მივიჩნიოთ, როცა ყველასათვის ნათელი არ იყო ამ სიტყვის წარმოშობის ისტორია.

აღრევა IX საუკუნის ბოლოს დაწყებული. აღიშნის ოთხთავში უკვე ერთიც გვხვდება და მეორეც. X საუკუნის მთელ რიგ საუკეთესო ხელნაწერებში მხო-

ლოდ ხანი მოიპოვება. ასეთია, მაგალითად, სეანური მრავალთავი (A 19), ომკის ბიბლია, მიქაელ მორდრეკილის საგალობლების კრებული (S 425), შატბერდის კრებული (S 1141), პარხლის ოთხთავი (A 1453), ქსნის ოთხთავი (A 509), ტბეთის ოთხთავი (ლენინგრადის სალტიკოვ-შჩედრინის სახელობის საჯარო ბიბლიოთეკის ქართულ ხელნაწერთა ფონდი K 212) და ბევრი სხვა.

სამაგიეროდ, ამავე საუკუნის რიგ ხელნაწერებში ან მხოლოდ კარი გვაქვს, როგორც, მაგალითად, ჭრუპის ოთხთავში (H 1660), იოვანეს გამოცხადებისა და მისი თარგმანების ექვთიმესეულ თარგმანში (H 1346, A 397) და სხვებში, ან კიდევ ერთიც მოიპოვება და მეორეც. ამიტომ მეათე საუკუნის ხელნაწერთა აღება საზომად მეთოდოლოგიურად გაუმართლებელია. მაგრამ, გვგონია, რომ ზემოთ წარმოდგენილი მსჯელობისა და V—IX საუკუნეების ძეგლების ჩვენებათა გათვალისწინების შემდეგ შეიძლება დავასკვნათ, რომ გ უ ლ ი ს ხ მ ა-ში მეორე შემადგენელი სიტყვა ხ მ ა (—ხუმა) უნდა ყოფილიყო და, მაშასადამე, პირველადი და გამართლებული უნდა იყოს ხანი და არა ქარი.

4. 36

სინური მრავალთავის ერ.თ-ერთი დიდი ფონეტიკური თავისებურება ის არის, რომ აქ გვხვდება კომპლექსი ჰ ხ, რომელიც დადასტურებულია 4 ძირში. სახელწმენებისა და არსებითი სახელის 8 სხვადასხვანაირ ფორმაში. სულ 11 მაგალითია. მაგრამ ვნახოთ ჭერ ეს მაგალითები: 1. ჰხედვასა 113,6 (= 107 v),¹ 2. ჰხილვასა 197, 26 (= 188 r), 3—4. ჰხილვად 206, 14; 208, 28 (= 195 v; 198 r), 5—6. ჰხილული 164, 30; 174, 26 (= 164 r; 166 r), 7. ჰხესა 201, 4 (= 190 v), 8—9. ჰხისა 201, 4; 202, 28 (= 190 v; 192 r), 10. ჰხეო 201, 1 (= 190 r), 11. გულისჰხმა-ჰყო (შენ) 211,22 (= 201 r).

შემთხვევითი, რასაკვირველია, ეს არ არის. აღსანიშნავია, რომ ერთჯერ „ჰხილული“ ერთი გვერდიდან მეორეზეა გადატანილი და იგი ასეა გაწყვეტილი: ჰხილული (166 ფურცლის რექტო და ვერსო). უფრო საინტერესოა მეორე შემთხვევა, სადაც ეგვევ სიტყვა ერთი სტრიქონიდან მეორეზეა გადატანილი სწორედ ამ ჰ-ს საზღვარზე: ჰხილული (160 r). მაშასადამე, გადამწერი ამ ჰ ა ე ს შემთხვევით არ წერს, ის მას ისეთივე აუცილებელ ელემენტად მიაჩნია, როგორც ხ, ლ, ი, უ და სხვა.

აქ, ჩვენი აზრით, არც ანალოგიაზე შეიძლება ლაპარაკი. აბა, რის ანალოგიით უნდა იყოს ჰ გაჩენილი ფორმებში: „ჰხილვასა“, „ჰხილვად“, „ჰხილული“, „ჰხესა“, „ჰხისა“, „ჰხეო“? ერთადერთი საფუძველი იქნებოდა ზმნის პირიანი ფორმები, მაგრამ, როგორც ცნობილია, ხ ი ლ ვ ა ზმნის თემა ხმოვნით იწყება: იხილავს, იხილვიდა, იხილა, იხილოს... თანხმოვნით დაწყებული პირიანი ფორმა მას არ გააჩნია.

თუ ანალოგიის საფუძველად მეორე, ხ ე დ ვ ა ზმნის პირიან ფორმებს ვიგულისხმებდით (ჰხედავ, ჰხედავს, ჰხედვიდა, ჰხედვიდეს...), უნდა შევნიშნოთ, რომ ჩვენს ხელნაწერში ეს ფორმები ძალიან ხშირად სწორედ უნიშნოდ იხმალება (მეორე სუბიექტურ პირშიც კი): ხედავ 84, 16, ხედავს 80, 33, ხედვენ

¹ მსგავსი ფორმა დადასტურდა კიდევ Sin. 36-ში: ჰ ხ ე დ ვ ი ს ა გ ა ნ 19a.

75, 20, ხედვიდა 78, 29, ეხედვედი 95, 26, ხედვიდეს 78, 2, მოხედა 227,1, შე-
ხედნა 271, 1, მოხედის 52, 28, მიხედის 83, 13 და სხვა. მაგრამ ამ დაშვებით
ხომ აუხსნელი დარჩებოდა ჰხესა, ჰხისა, ჰხეო, გულისჰხმა-ჰყო? ასე რომ, ანა-
ლოგია აქ ვერ ახსნის საკითხს.

ხომ არ არის აქ ეს ჰ ჰაემეტობის გადმონაშთი? ეთქვათ, დედანი, რომლი-
დანაც იწერდნენ, ჰაემეტი იყო. მეცხრე საუკუნის სამოციან წლებში კი ჰაემე-
ტობა უკვე კარგა ხნის გადავარდნილი იყო. გადამწერმა არ იცოდა, სად უნდა
ესმარა იგი და შეცდომით გაეპარა აღნიშნული სიტყვებში. აქ შევნიშნავთ იმა-
საც, რომ ჩვენ მიერ აღნუსხული 11 შემთხვევიდან 10 გაფანტულია 164—201
ფურცლებზე (მათ შორის 8 მოთავსებულია 188—201 ფურცლებზე), ე. ი. და-
ახლოებით ერთადაა თავმოყრილი. შესაძლებელია დავუშვათ, რომ რაღაც 35
ფურცლის შემცველი დედანი მართლაც იყო ჰაემეტი. მეთერთმეტე მაგალითი,
107-ე ფურცელზე რომ გვხვდება, არის სწორედ ზემოთ აღნიშნული ჰ ხ ე დ ვ ა-
ს ა, რომელსაც, როგორც ვთქვით, შეიძლება ერთგვარი საფუძველი ჰქონდეს
ანალოგიისათვის (ჰხედავს — ჰხედვასა). შესაძლებელია ისიც ვიფიქროთ, რომ
გადამწერს სურდა პირიანი ფორმა (ჰხედავს ან ჰხედვასა ან სხვა მსგავსი) გაოე-
ყვანა (პირიან ფორმებში ჰ ამ ხელნაწერში ხშირად არის), ხოლო შემდეგ გადაი-
ფიქრა და საწყისიანი კონსტრუქცია გამოიყვანა, ხოლო ჰ დარჩა თუ დატოვა.
მაგრამ მაინც რჩება ზოგი დაბრკოლება, როგორც, მაგალითად, ის, რომ ჰ ამ შემ-
თხვევაში არსად არ არის შემონახული თავის მოსალოდნელ ადგილზე. კითხვა
ისმის: რატომ მოხდა, რომ გადამწერმა არც ერთი სწორი მაგალითი არ გადმოი-
ღო და სადაც ჰ საქირო არ იყო, სწორედ ისეთი შემთხვევები გადმოიტანა?
რატომ მაინცდამაინც და მხოლოდ ხ-სთან გვაქვს იგი (ისიც გაუმართლებელ
შემთხვევებში)? ამ დაბრკოლებებს შემოსავლელი არ უქანს.

დასასრულ, შეიძლება გვეფიქრა, რომ ჰ აქ ხ-ს ერთგვარ სირბილეს გა-
მოხატავს, ანდა მისი ფშვინიერი შემართვის მაჩვენებელია. ამ მხრივ აღსანიშ-
ნავია, რომ ეს ჰხ გვაქვს მხოლოდ და მხოლოდ ვიწრო ხმოვნებთან, როგორიცაა
ე და ი: ჰ ხ ე... ჰ ხ ი. არსად არა გვაქვს ის ფართო ხმოვნებთან: ჰ ხ ა, ჰ ხ ო, ჰ ხ უ
კომპლექსები ჩვენს ხელნაწერში არ გვხვდება. ერთადერთი გამონაკლისია ჰ ხ მ
(გულისჰხმა-ჰყო), სადაც ხ-ს მომდევნო ბგერა თანხმოვანია (აქ ჰ შეიძლება
მომდევნო ჰ-ს გავლენით იყოს გაჩენილი).

მაგრამ საკითხის ასე დასმისას უნდა გავითვალისწინოთ, რომ სირბილე და,
განსაკუთრებით, ფშვინიერი შემართვა სხვა ბგერებსაც ახასიათებს; რატომ არ
გვხვდება ჰ მათთან?

მართალია, ამ ხელნაწერში ჰ ასეთ შემთხვევაში სხვა ფშვინიერ ბგერებ-
თან არ გვხვდება, მაგრამ ამ საკითხს ეს არ ხსნის. ჯერ ჩვენ არა გვაქვს გამო-
ცემული და შესწავლილი ბევრი ძველი ხელნაწერი, რომლებშიც ასეთი რამ
შესაძლებელია სხვა ბგერებთანაც შეგვხვდეს. ამ ხელნაწერების შესწავლას და
სათანადო მაგალითების ძიებას შეუძლია დადებითი პასუხი გავცაცემინოს აქ
დასმულ კითხვაზე. ეს მომავლის საქმეა. ჯერჯერობით დავძენთ, რომ იგივე ჰ
ახლა უკვე ხ-სთან ვიპოვეთ მეათე საუკუნის ერთ-ერთ ხელნაწერში. ეს არის
იოვანე-ზოსიმეს მიერ გადაწერილი ცნობილი კალენდარი „კრებაჲ თთუეთაჲ
წელიწადისათაჲ“, რომელიც 4-ჯერ არის გამოცემული: ორჯერ კ. კეკელიძის

მიერ¹, თითოჯერ ი. ჭავჭავაძის² და ე. გარიტის მიერ³. ამ ხელნაწერში 24 მარტის სახსენებელში იკითხება: წმიდისა ალექსანდრესი, ალაბისი, დიდი მარტ-ვლობაჲ, რომელი იყო დღესა ბზობასა, საშინელი, საესე ჰსი მწართა მამათა ზედა და დედათა და კაბუტთა და ჩჩვლთაჲ (ი. ჭავჭავაძის, აღწერილობა, გვ. 204; ე. გარიტი, Le. calendrier, გვ. 56. კ. კეკელიძის გამოცემაში გამოცემულია).

აღნიშნული ხელნაწერის ფოტოპირი ამჟამად მოიპოვება საქ. მეცნ. აკადემიის ბიბლიოთეკაში. ჩვენ შესამოწმებლად მივმართეთ ამ ხელნაწერს, რომელშიც მოცემულ ფორმაში ზ ძალიან კარგად იკითხება. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ამნაირი მაგალითები სხვაც აღმოჩნდება და არა მარტო იმ ორ ფშვინიერ თანხმოვანთან⁴.

აქ წამოყენებული ცდები ახსნისა მხოლოდ მოსაზრებებია, რომელთაც მეტი საბუთიანობა და მაგალითები ესაჭიროება. მაგრამ მასალები იმდენად მცირეა, რომ გადაჭრით მტკიცება და მიღება ერთ-ერთი მათგანისა ძნელია. საჭიროა კიდევ იქნეს მოპოვებული დამატებითი მასალები, რომლებიც შეგვაძლებინებს აღნიშნული საკითხის მართებულად გადაწყვეტას.

5. უ, ჯ, ჯ

უ-სთან დაკავშირებით ხელნაწერში ყურადღებას იქცევს შემდეგი ფაქტები:

ა) ო=უ

ხშირია შემთხვევა, როცა უ-ს ნაცვლად ხელნაწერში წარმოდგენილია ო. მაგალითები:

1. ანო 223, 8 (=ანუ)
2. განკრძალოლნი 139, 28 (=განკრძალოლნი)
3. განმაცროვებელ 211, 33 (=განმაცროვებელ)
4. განითქომოდა 144, 12 (=განიტქუმოდა)
5. დამსკუთალოლი 174, 29 (=დამსკუთალოლი)
6. გოლსა 227, 30 (=გულსა)
7. ნო 146, 17 (=ნუ)
8. ნოცამცა 178, 9(=ნუცამცა)
9. ნოუკუე 131, 13 (=ნუუკუე)
10. ობრალო 250, 29 (=უბრალო)
11. ოგრძნულად 267, 11 (=უგრძნულად)
12. კერპთ-მსახორებისანი 146, 30 (=კერპთ-მსახორებისანი)

¹ კ. კეკელიძე, იოანე ქართველის კალენდარი (X ს.), შესწორებული ტექსტი და გამოკლევა: უნეგ. შრომები, ტ. XXIX, 1950; მისივე, ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, ტ. VI, 1957, გვ. 242—294.

² ი. ჭავჭავაძის, სინის მთის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, 1947, გვ. 200—226.

³ G. Garitte, Le calendrier palestino-géorgien du Sinaiticus 34 (X-e siècle), 1958, ტექსტი, გვ. 42—120.

⁴ ა. შანიძის აზრით, „პაეს გაჩენა ჩანს წინ... დიალექტურიც არ უნდა იყოს, იგა უფრო ინდივიდუალური ჩანს და ერთ გადაწყვერს ახასიათებს“: სინური მრავალთავი 864 წლისა, 1959, გვ. 305.

13. მოკოდა 130, 3 (= მოკელა)
14. მოკლი, მოკლნი 131, 2 (= მუკლი, მუკლნი)
15. უტყოთა 149, 14 (= უტყუთა)
16. უშჩოლო 121, 10 (= უშჩულო)
17. ურწმონობისაჲ 150, 21 (= ურწმუნობისაჲ)
18. საიდომლოსა 176, 2 (= საიდუმლოსა)
19. საწოთრომსა 141, 13 (= საწუთრომსა)
20. სოლნი 235, 6 (= სულნი)
21. სოფევაჲ 138, 2 (= სუფევაჲ)
22. სოფევენ 133, 36 (= სუფევენ)
23. სხორებოლნი 84, 25 (= სხურებულნი)
24. ტაკოკო 200, 11 (= ტაკუკო)
25. ღრობელთა 138, 14 (= ღრუბელთა)
26. ღრობლითა 145, 33 (= ღრუბლითა)
27. შეორაცხ-ჰყოფნ 142, 1 (= შეურაცხ-ჰყოფნ)
28. შეენიერ 226, 33 (შეენიერ)
29. შჯოლითა 147, 23 (= შჯულითა)
30. ძოდოჲს მწოვარნი 144, 18 (= ძუძუჲს მწოვარნი).

რით უნდა აიხსნას ეს მოვლენა? ჩვენი აზრით, აქ არ უნდა გვექონდეს ო-სა და უ-ს ჩვეულებრივი შენაცვლება თუ აღრევა, ასე ზშირად რომ გვხვდება X—XI—XII საუკუნეთა ძეგლებში (ყორი-ყური, ური-ორი...). ეს იმიტომ, რომ ამნაირი აღრევა ეხება ო-სა და მარცვლიან უ-ს, აქ კი მარცვლიან უ-სთან ერთად ო-თი წარმოდგენილია უმარცვლო უ-ც (შოენიერ, უტყოთა...). აღსანიშნავია მეორე გარემოება: სხვაგან, სადაც ო გვაქვს უ-ს ნაცვლად, იქ იმავე ოდენობით გვაქვს აგრეთვე უ ო-ს მაგივრადაც. ჩვენს ხელნაწერში კი ამ უკანასკნელი ტიპისა მხოლოდ 10 მაგალითი მოიპოვება:

1. ბურცუსა 68, 31 (= ბორცუსა)
2. განიშუერე 176, 9 (= განიშოერე)
3. გუნებასა 172, 22 (= გონებასა)
4. დაგაბრკულნა 176, 20 (= დაგაბრკოლნა)
- 5-6. დამაბრკულებელ 177, 7, 9 (= დამაბრკოლებელ)
7. თუმბა 172, 20 (= თომბა)
8. სუფლისაჲ 203, 4 (= სოფლისაჲ)
9. შეურგულდა 61, 4 (= შეორგულდა)
10. უწუდიან 58, 17. (= უწოდიან).

ამ მაგალითებში ო-ს ნაცვლად უ შემთხვევით უნდა იყოს წარმოდგენილი სწორედ ისე, როგორც შემთხვევით გვაქვს ე-ს ნაცვლად ლ:

1. მბრძანებლსა 208, 8 (= მბრძანებელსა)
2. შემძლებელ 207, 34 (= შემძლებელ)
3. შესაძლებელ 202, 4 (= შესაძლებელ) ¹.

¹ სამსვე მაგალითში ორი „ლ“ გვაქვს, შეიძლება მეორე ლ-ს გამო იყოს გამოწვეული ლ-ს დაწერა ე-ს ნაცვლად (ასიმილაცია წერაში), მაგრამ აქ შეუძლებელია ო-სა და უ-ს ზემოთ აღნიშნული აღრევის (თუ შენაცვლების) მსგავსი კანონზომიერებაზე ვილაპარაკოთ.

მაშ, რა მიზეზით არის ეს გამოწვეული? ჩვენი აზრით, აქ უნდა გვექონდეს ასოს ჩვეულებრივი დაკლება (აკლია ვ), რაც ამ ხელნაწერის გადამწერებს საერთოდ ახასიათებთ. კერძოდ, ამ შემთხვევებში განსაკუთრებული ხელსაყრელი პირობებია ასეთი დაკლებისათვის: ეს არის ერთადერთი შემთხვევა ჩვენს ძველ ანბანში, როცა ერთი ბგერა ორი ნიშნით, ორი ასოთია გამოხატული; ესაა ო და ვ. ერთის დაკლებისას მაინც რჩება მეორე, რომელსაც ეკისრება ორივეს ფუნქციის შესრულება, ე. ი. უ-ს გადმოცემა. ამნაირად, აქ გვაქვს ასოს უბრალო დაკლება, გაძლიერებული უ-ს წერაში გადმოცემის განსაკუთრებული პირობებით: გადამწერი წერს ო-ს და ტოვებს ვ-ს.

ბ) ვ=უ

რომ ეს მართლაც ასეა, ამას ადასტურებს ის გარემოებაც, რომ ხელნაწერში ასევე ხშირად აქვს აღგილი უ-ს გადმოსაცემი ორი ასოდან ახლა უკვე მეორე ასოს (ო-ს) გამოტოვებას თუ დაკლებას. ეს მოვლენა ზემოთ აღწერილის პარალელურია და მის სრულ ანალოგიას წარმოადგენს. ამიტომაც, ვიმეორებ, რომ ესეც ძალიან ხშირად გვხვდება. ამის მაგალითებია:

1. აღვითყველნეთ კელნი 141, 23 (= აღვითყუელნეთ)
2. გ-ვიგვმირე 173, 32 (= განვიგუმირე)
3. გული გვთქვამს 118, 11 (= გული გვთქუამს)
4. გვრწამს 176, 8 (= გურწამს)
5. გვიჩინა 142, 15 (= გუიჩინა)
6. დათრგვნა 173, 1 (= დათრგუნა)
7. ვიტყვი 143, 31 (= ვიტყუი)
8. თაყვან-სცენ 174, 19 (= თაყუანის-სცენ)
9. თირკუმელთა 170, 8 (= თირკუმელთა)
10. თვალნი 150, 5 (= თუალნი)
11. იჩვენებოდა 136, 31 (= იჩუენებოდა)
12. კიცვი 143, 11 (= კიტუი)
13. კვირიაკისა 168, 6 (= კუირიაკისა)
14. მშვიდობისაჲ 145, 10 (= მშუიდობისაჲ)
15. რიცხვა ამას 122, 3 (= რიტხუსა)
16. სამწყულითურთ 67, 24 (= სამყუულითურთ)
17. საკუმისა 122, 30 (= საკუმისა)
18. სვიმეონ 145, 20 (= სუიმეონ)
19. სხვანცა 169, 23 (= სხუანცა)
20. მოხვედ 176, 5 (= მოხუედ)
21. ცვარი 129, 5 (= ცუარი)
22. ჯუარ-ცვმასა 93, 5 (= ჯუარ-ცუმასა).

არ შეიძლება აქ, რასაკვირველია, ვ უმარცვლო უ-ს გადმოსაცემად მივიჩნიოთ, როგორც ეს ხშირად გვაქვს სხვა ხელნაწერებში. ასე რომ იყოს, მას აღგილი არ უნდა ჰქონდეს სიტყვაში დათრგვნა (173, 1). მეორე მხრივ, ასე რომ მივიღოთ, მაშინ ამ არსებითად ერთნაირ მოვლენას გამოეთიშებოდა ზემოთ მოყვანილი ამ რიგის მაგალითები (სოლნი=სულნი, სოფევაჲ=სუფევაჲ). ამიტომ სოფევაჲ-სუფევაჲ და დათრგვნა-დათრგუნა (აგრეთვე: გვრწამს-გურწამს და კიცვი-კიტუი|კიცვი) ერთი რიგის მოვლენებად უნდა ჩავთვალოთ: პირველ შემ-

თხვევაში ერთი ბგერის გამომხატველი ორი ასოდან ($\alpha + \beta$) გამოშვებულია მეორე (γ) და ბგერა უ წარმოდგენილია α -ს ანაბარა (სოფევაჲ), მეორეში პირველი ასოა გამოშვებული და იგივე ბგერა გადმოცემულია მხოლოდ მეორე ასოთი (დათრგვანა). დასასრულ, აქ გამოთქმულ ვარაუდს მხარს უჭერს ის გარემოება, რომ აღნიშნული მოვლენა გვხვდება ზელნაწერის მხოლოდ განსაზღვრულ მონაკვეთში, სახელდობრ, 65—168 ფურცლებზე (გვ. 67—176). სწორედ ამ მონაკვეთზე მოდის სხვადასხვა ფონეტიკური მოვლენებით მეტად თავისებური და მდიდარი ფორმები, რომლებიც სხვადასხვა გადამწერისა და სხვადასხვა დედნიდან უნდა მომდინარეობდეს.

გ) უ = ჯ

ერთადერთჯერ უ-თი გადმოცემულია ჯ: ამით სიტყვათა (178, 7), რაც შემთხვევით მოვლენად უნდა ჩაითვალოს; აქ უფრო ი-ს ვამორჩენა საგულე-ბელი.

დ) ჯ-ს დაშლა (უი = ჯ)

განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს შემთხვევა, როცა ჯ დაშლილია მის შემადგენელ ნაწილებად, და მის ნაცვლად წარმოდგენილია ფი. მაგრამ უნდა შევნიშნოთ, რომ ამ მოვლენას ადგილი აქვს არა მთელ ზელნაწერში, არამედ სულ რაღაც 13 ფურცელზე ორ ადგილას: 119—127 (გვ. 123—132) და 140—144 (გვ. 145—151). ეს უკანასკნელი ადგილი სხვა მხრივაც იწვევს ჩვენს ინტერესს. ჩვენ ზემოთ გამოთქმული გეჟონდა აზრი, რომ ტექსტი ამ ადგილისა უნდა მომდინარეობდეს სხვა დედნიდან, ვიდრე ის დედანი იყო, რომელიც საფუძვლად დასდებია ზელნაწერის სხვა ნაწილებს (ზელი აქ სულ სხვა არ არის). ასეა თუ ისე, ჯ-ს დაშლა კომპაქტურად მხოლოდ აღნიშნული 13 ფურცლის ტექსტშია გატარებული (როგორც აღვნიშნეთ, ორ სხვადასხვა ადგილას).

აი ეს მაგალითებიც:

1. ვიტყუი 125, 21
- 2—4. იტყუის 124, 17; 146, 36; 147, 5
- 5—7. იტყუიან 147, 11; 149, 26, 27
8. იტყუიანა 149, 28
9. კიტუი 132, 8
10. ლელუი 151, 4
11. მოსწყუილენ 125, 33
12. მოწყუილენს 125, 31
13. მრლუიესა 129, 1
14. საკუირველებანი 150, 7
15. სირცხუილელუი 123, 3
16. სიტყუის-გებაჲ 147, 28
17. სხუითა 127, 36
18. უწყუიმროებისა 127, 37
19. შეემთხუიე 146, 17
20. შეირცხუინეს 150, 17
21. შეცუივეს 147, 30
22. ჩჩუილთა 147, 19
23. ძუირის სიტყუასა 147, 29.

შეენიშნავთ აქვე, რომ ამნაირი მაგალითები ბლომად მოიპოვება ე. წ. ლაგურკის ლექციონარის ერთ ნაწილში (123a—142b). ჰილ-ეტრატის იადგარში, რომელიც აქვე უნდა იყოს გადაწერილი, და სხვ.

რაიკ ჯ-ზე ჩამოვარდა ლაპარაკი, აღენიშნავთ ბარემ აქვე, რომ ერთ ბერძნულ საკუთარ სახელში ჯ გვაქვს დაცული: კლავდიოს (61, 10). შდრ. ამას ბოლნისის წარწერაში ჯ-ს წარმოდგენა ვინის ნაცვლად: თ ა ჯ ყ ა ნ ი ს-ხ ე ს.

6. ო||ოზ

ზოგ ქართულ სიტყვაში ო-ს მოსალოდნელ ადგილას გვაქვს ოვ: ზოგად 110, 17, 18; ზოგადი 116, 24. მაგრამ იქვე იგივე სიტყვა ვ-ს გარეშეც არის წარმოდგენილი: ზოგადი 115, 28.

უფრო ხშირია ოვ შოვრის ზმნიზებაში და ამ ფუძიდან ნაწარმოებ ზმნებში: შოვრის 18, 39; 48, 24¹; განიშოვრა 31, 32; 265, 12; განაშოვროს 35, 12; ვანეშოვრა 249, 38; ვანეშოვრენს 117, 8.

ბაბილონ-ში ჩვეულებრივ ოვ გვაქვს: ბაბილონს 108, 27, მაგრამ ოვ აქ ბერძნულ ო-ს გადმოსცემს. შდრ. Βαβυλων.

4) ფ ო ნ ე ტ ი კ უ რ ი მ ო ვ ლ ე ნ ე ბ ი

ჩვენს ძეგლში ფართოდაა წარმოდგენილი სხვადასხვა ფონეტიკური მოვლენები, მაგრამ ჩვენ აქ შევეხებით მხოლოდ რამდენიმე მათგანს — ყველაზე მეტად დამახასიათებელს. პირველ რიგში აქ განვიხილავთ ბერათა დეკარგვასა და ასიმილაციას.

1. ბპერათა დეკარგვა

ძველ ქართულ ენაში ბატონობდა წესი: წერე ისე, როგორც ამბობ. წერასა და მეტყველებას შორის იყო თითქმის სრული შესატყვისობა. გაცილებით უფრო მეტი, ვიდრე დღეს არის. ამიტომ ხალხური მეტყველების ნიმუშებს, სადაც ბგერის დეკარგვის შემთხვევები ასე ხშირია, ლიტერატურაში ღია ჰქონდა კარები. ამის გამოა, რომ ეს ფონეტიკური მოვლენა ძველ ქართულში ფართოდ იყო გავრცელებული. ამ მხრივ ჩვენი ხელნაწერიც მდიდარ მასალას იძლევა.

ბერათა დეკარგვა საერთოდ და ჩვენს ხელნაწერშიც სხვადასხვა მიზეზის გამოა გამოწვეული. განვიხილოთ ხელნაწერის მაგალითები ამის მიხედვით.

1) იკარგება აღ ზმნისწინისეული ღ თანხმოვანი. ამას ადგილი აქვს ღ-სა და მისი მსგავსი უკანაენისმიერი ბგერების მეზობლობაში:

ა) თვით ღ-ს მეზობლობაში (ღ...ღ—ღ):

ამაღლდების 201, 31; ამაღლდა 180, 6, 10; 143, 3; 200, 19; ამაღლდეს 14, 34.

ბ) ხ-ს მეზობლობაში (ღ...ხ—ხ):

¹ აქ დამოწმებულია ისეთი მაგალითები, რომლებიც უქარაგმოდ არის მოცემული (ქარაგმა გახსნილია). ჩვეულებრივ კი ეს სიტყვა ტექსტებში ქარაგმით არის წარმოდგენილი: შ-ს. ასეთი შემთხვევები, რასაკვირველია, აქ არ გამოგეადგება.

აეხილნეს თუალნი 106, 5; 150, 5, აიხილნის თუალნი 228, 28, წიგნნი აიხუენ 85, 10, აიხუნეს 219, 7, ახილვა 103, 24, ახილვაჲ 103, 18, ახილული 144, 6, აუხილნა 50, 11, ახუედ 65, 37; 67, 7, ახუდე 67, 8.

გ) კ-ს მეზობლობაში (ღ...ქ-ქ):

აჰკოცა 252, 4, აჰოცა 177, 12, აჰოცაჲ 102, 34, აჰოცილ არს 256, 27, აჰლა 169, 28.

დ) ყ-ს მეზობლობაში (ღ...ყ-ყ):

ქელის-ამჰყრობელი 52, 37; 79, 31.

შემდეგ და შემდეგ საერთოდ მარტივდება ზმნისწინი, იკარგება მისი თანხმონები ღ, ნ, რ; ხანდახან მათ რთული გარდა ზმნისწინის (მეორე) ა ხმოვანიც მიჰყვება. ხდება ფორმათა გამარტივება და დახვეწა. აი ამის მაგალითები:

ღ: ასდევით 169, 14, ასდგე 263, 24, აღგომაჲ 172, 8; 234, 30, აღგომასა 124, 5, აღგომილისა 170, 1, ავიდოდა 193, 24, აჰვალს 210, 20, აჰრაცხს 192, 32. განსაკუთრებით ხშირია ღ-ს დაკარგვა აღსარებას პირიან ფორმებში: აიარებენ 234, 8, ავიარებ 175, 2, აუვარებდეს 86, 19, აუვარო (მე) უფალსა 71, 8.

ნ: გამზადებაჲ 206, 5, გავლო 199, 15, გამკმარი 215, 20, გაუტევებლა 105, 3.

რ: წაიკითხონ 216, 3, წამოცვენებულ იყვნეს 268, 9.

ა: გარდმატებულ 233, 14.

2) ხშირად იკარგება ორი მიჯრითი ერთნაირი ბგერიდან ერთი. ეს ეხება თანხმონებსაც და ხმოვნებსაც, პირველთ ძალიან ხშირად, უკანასკნელთ იშვიათად. აქაც რამდენიმე შემთხვევა უნდა განვიხილოთ ცალ-ცალკე.

ა) იკარგება ს ს-ზე დაბოლოებულ ფუძეებში მხოლოდითი რიცხვის მიცემითში:

1. მამასაზლისა 269, 7 (=მამასაზლისსა)

2. ნილოსა 37, 27 (=ნილოსსა)

3. წესა ზედა 200, 19 (=წესსა)

4. გონებასა მისა 244, 4 (=მისსა)

5-6. პირსა მისა 251, 11; 275, 28

7. ჰეშმარიტებასა მისა 255, 18

8. სიმდიდრესა მისა 255, 19

9. გმობასა მისა 262, 11

10—12. სასუფეველსა მისა 265, 25; 274, 11; 280, 22

13. სამწყსოსა მისა 266, 11

14. ქელსა მისა 268, 7

15. მონასა მისა 270, 25

16. კარსა მისა 270, 40

17. სენაკსა მისა 271, 20

18. მოწაფესა მისა 271, 36

19. დიდებასა მისა 274, 7

20. თავსა მისა 275, 31

21. გუერდსა მისა 278, 8

22. თავსა თვსა 107, 8 (=თვსსა)

23. ერსა თჳსა 114, 13
24. ქალაქსა თჳსა 256, 24
25. ცოლსა თჳსა 262, 13
26. ჟამსა თჳსა 265, 3
27. მონასა მას თჳსა 265, 25
28. ლოცვასა თჳსა 271, 3
- 29—30. მოწაფესა თჳსა 271, 28; 272, 2
31. თჳსავე ჟამსა 232, 25
32. თჳსავე დამბადებელსა 275, 15.

როგორც ვხედავთ, ხელნაწერში ამნაირი მაგალითები ბევრია. მაინც უნდა შევნიშნოთ, რომ ეს მოვლენა მთელი წიგნისათვის ერთნაირად დამახასიათებელი არ არის: სხვადასხვა გადამწერსა და სხვადასხვა დედანს აქ დიდი წილი უძევს. ის ყველაზე მეტად მაინც სინა-რაითის მამათა მოსრვის ძეგლს ახასიათებს (ფფ. 255—273, გვ. 266—279), მეტ-ნაკლებად, რასაკვირველია, სხვებ-საც.

ბ) იქარგება თ თანიან მრავლობითში თ-ზე დაბოლოებულ ფუძეებში:

- 1-2. წარმართა 233, 15; 259, 34 (=წარმართთა)
3. წოდებასა მას წარმართასა 143, 15
4. გუერდთა მათა 223, 12 (=მათთა)
5. ძულთა მათა 258, 39
6. მაჭირებელთა მათა 259, 1
7. კართა მათა 259, 3
8. ტაძართა მათა 259, 12
9. კორცთა მათა 267, 33
- 10-11. კელთაგან მათა 275, 37; 277, 13
12. მკერდთა მათა 278, 22
13. კელთა მათა 278, 34
14. საქმეთა მათაებრ 279, 22 (=მათთაებრ)
15. საუნჯენი სულთა მათანი 113, 23 (=მათთანი).

გ) იქარგება იგივე თ, როცა თანიან მრავლობითში თ-ზე დაბოლოებულ სახელს თ ვ ს თანდებული ერთვის:

სულთა მათვს 226, 33 (=მათთვს); მუნ მყოფთა მათვს 272, 12.

დ) იქარგება იგივე თ თთუე ფუძიდან:

1. ექუს თუ ე 127, 38 (=თთუე)
2. ცხრა თუე 24, 24
3. თუჴ 12, 31, 32 (=თთუჴ)
4. თუედ 12, 34
5. თუესა 159, 13
6. თუეთაჲ 12, 32.

მაგრამ ხშირად ამ ფუძეში შენარჩუნებულია ორივე თ: აპნისა თ თუესა სამსა (63, 25) და სხვა.

ე) იქარგება წ ზმნებში, როცა პირდაპირი ობიექტი წარიანი მრავლობითის სახელობითია და ზმნის ფუძე წ-ზე ბოლოვდება:

1. ბაგინი დაჰსნის 238,5 (= დაჰსნის)
2. მოავლინა... კაცი 252, 32 (= მოავლინა).

ვ) იკარგება იგივე 5 ინ-გინი ვნებით 11 სერიის ფორმების მრავლობითში, როცა ზმნის ფუძეც ნ-ზე ბოლოვდება:

1. განიღვენეს (იგინი) 244, 15 (= განიღვენეს)
2. გეჰსენეს (იგინი) 247, 6 (= გეჰსენეს)
3. გეჰსენელ (იგინი) 247, 7 (= გეჰსენელ).

ზ) იკარგება ს მესამე სუბიექტური პირის ფორმაში, როცა ფუძეც ს-ზე ბოლოვდება:

გიწეს თქვენ დედოფალი 240, 27 (= გიწეს).

შ) იკარგება იგივე ს ცნობილ რთულ ზმნებში:

- 1-2. ნუგეშინისცა 15, 5; 180, 14 (= ნუგეშინის-ცა)
3. თაყუანისცემს 259, 29 (= თაყუანის-სცემს)
4. თაყუანისცემენ 256, 20 (= თაყუანის-სცემენ)
5. თაყუანისცემდეს 77, 1 (= თაყუანის-სცემდეს)
6. თაყუანისცემდენ 240, 3 (= თაყუანის-სცემდენ)
- 7-8. თაყუანისცა 31, 25; 243, 35 (= თაყუანის-სცა)
- 9-10. შენ თაყუანისცე 7, 3; 230, 17 (= თაყუანის-სცე)
11. თაყუანისცეს 37, 7 (= თაყუანის-სცეს).

სხვა ხელით შესრულებულ ნაწილებში (ფფ. 55v—59r, 86—92 და სხვ.) შენარჩუნებულია ორივე სანი: თაყუანის-სცეს 61, 25, თაყუანის-სცემდენ 91, 33, თაყუანის-საცემელ 91, 32.

მაგრამ თუ ამ სანებს შორის მოხდა რომელიმე გამთიშველი ბგერა (ასეთი აქ შეიძლება იყოს მხოლოდ ვ—სუბიექტური ნიშანი პირველი პირისა), იკი უზრუნველყოფს ორივე სანის შენარჩუნებას:

თაყუანის-სცემდეთ 82, 19, თაყუანის-ვსცეთ 260, 1.

თ) იკარგება მ ზმნის პირველ ობიექტურ პირში, როცა ფუძეც მანით იწყება:

1. მომადლა მე 266, 15 (= მომმადლა)
2. მე მომადლე 25, 19 (= მომმადლე)
3. მომადლოს მე 34, 2 (= მომმადლოს).

ი) ორი მიჯრითი ერთნაირი ხმოვნისა და იშვიათად იკარგება ერთ-ერთი მათგანი:

1. იძულებოდეს 245, 12 (= იიძულებოდეს)
2. აღსარებაჲ 107, 20 (მაგრამ იქვე: აღსარებაჲცა იგი 107, 19)
3. დადუმებენ 150, 3 (= დაადუმებენ).

ია) უფრო ხშირად ასეთი შემთხვევები მაშინ გვაქვს, როცა წინა სიტყვის ბოლო ხმოვანი და მომდევნო სიტყვის თავხმოვანი ერთი და იგივეა:

1. დამისა 273, 22 (= და ამისა)
2. დარა 32, 31 (= და არა)
3. ელიადადგინა 130, 31 (= ელია ალადაგინა)
4. ერთიგი 66, 24 (= ერთი იგი)
- 5-6. ვიდრეღარა 213, 11; 222, 16 (= ვიდრეღა არა)
7. კრებასამას 166, 36 (= კრებასა ამას)

იშვითად ამ ზვისებას თანხმობენბშიც ეხვდებით:

ამასოფელსა 213, 1 (=ამას სოფელსა).

იბ) არსებითად იგივე უნდა ითქვას ბგერათა კომპლექსების შესახებაც: როდესაც მიჭრით მეორდება ერთი და იგივე ბგერათა კომპლექსი ან მარცვლი, ზოგჯერ ერთი მათგანი იკარგება:

1. განათლნა 177, 6 (=განანათლნა)
2. განათლებდა 178, 1 (=განანათლებდა)
3. კულადგინებდეს 160, 24 (=კულად-ადგინებდეს)
4. რომელთანა 199, 19 (=რომელთა თანა).

მაგრამ უნდა შევნიშნოთ, რომ აქ აღნიშნული მოვლენა უფრო წერას განეკუთვნება, ვიდრე ცოცხალ მეტყველებას და აქ შემოტანილია, რამდენადაც წერაში ასოების დაკლებასთან გვაქვს საქმე.

3) განსაკუთრებით ხშირად იკარგება ზე დიფთონგის მეორე შემადგენელი ნაწილი ე. ჩანს, ზე დიფთონგში ენას დამახასიათებლად უ მიაჩნია. ამიტომ დიფთონგის გამარტივებისას მას ინარჩუნებს. ე-ზე ხელის ადებით ზოგჯერ შესაძლებელია აზრი შეიცვალოს, დარჩენილ ნაწილს სხვა მნიშვნელობა ჰქონდეს, მაგრამ ხელნაწერის ენის აღნიშნული ტენდენცია—დიფთონგის გამარტივებისადმი მისწრაფება—იმდენად ძლიერია, რომ ორკოფობას არ ერიდება და ე-ს მაინც უკუაგდებს. შდრ. გულისა—გულისა (215, 33). ასეთი მოვლენა ჩვენ სხვა ხელნაწერებშიც შეგვხვედრია¹, მაგრამ ერთობ კანტიკულთა. აქ კი იგი ფართოდაა მოღებული და მთელი წიგნის სივრცეზე გვხვდება. ამიტომ ეს ფონეტიკური წესი ჩვენი ხელნაწერისათვის უადრესად დამახასიათებელ თვისებად უნდა მივიჩნიოთ.

აქ აღვნიშნავთ ასეთ მაგალითებს:

1. განგუყენნეს 65, 27 (=განგუყენნეს)
2. გულისა 215, 33 (=გუელისა)
3. მოეკუთების თავი 210, 19 (=მოეკუთების)
- 4—5. მოწყუღაჲ 268, 30; 279, 1 (=მოწყუღაჲ)
- 6—7. მოწყუღისა 268, 28, 278, 15 (=მოწყუღისა)
8. მოწყუღისაგან 276, 3 (=მოწყუღისაგან)
9. მოწყუღისათჳს 37, 21 (=მოწყუღისათჳს)
10. სახუველითა 16, 28 (=სახუველითა)
11. უკუ 220, 25 (=უკუე)
- 12—15. უკუთუ 120, 33; 150, 1; 186, 1; 214, 16 (=უკუეთუ)
16. უკუთუ 252, 26 (=უკუეთუმცა)
17. ყურბეულსა 230, 30 (=ყურბეულსა)
18. შესუნებულთა 264, 11 (=შესუნებულთა. შდრ. იქვე: შესუნებულთა: 264, 18)
19. შონიერ 226, 33 (=შუნეიერ)
20. შუნეირებაჲ 232, 8 (=შუნეირებაჲ)

¹ გვხვდება იგი, მაგალითად, ტბეთის ოთხთავში (შემდგომად მოწყუღისა ლ. 12, 5: ისტ. ქრესტ. 1, 1953, გვ. 94), სეანურ მრავალთავში (გურდსა=გუერდსა: იქვე, გვ. 295) და სხვა.

21. გაწუვ 112, 3 (= გაწუვე)
22. მაწუეს 257, 3 (= მაწუეეს)
23. კუბულ 242, 8 (= კუებულ)
24. კუებულნი 184, 5 (= კუებულნი).

რაც შეეხება ისეთ ფორმებს, როგორიცაა უშურისა (206, 17), უშურითა (273, 23), აქ ჩვეულებრივი კუმშვა უნდა იყოს და არა დიფთონგის გამარტივება. ამ სიტყვის ფუძე უკუმშველ ბრუნვებში ხელუხლებელია: უშურ იგი სული 78, 15; კამადი უშურა 128, 28; სიტყუაა უშურა 176, 13; ზრახვასა უშურა 47, 36.

შესაძლებელია ამგვარი ტიპის ნიმუშები იყოს აგრეთვე შემდეგი ზეგუფიანი სიტყვების გამარტივებული ფორმებიც:

ჰაბაშნი გამოვიდეს ზღუსა 268, 35; სიტყუსა მას შინა 226, 19; შობილი იგი შენი დაე მსკულა 205, 21 (= ზღუსა, სიტყუსა, დაემსკულა), ე. ი. ზე—ზ.

ბოლოს, კანონიერია, დავსვათ კითხვა: როგორ გამოითქმოდა ეს გამარტივებული დიფთონგი ზე—ზ? რაკი მარცვლის მატარებელ ე—ზე ხელი იყო აღებული, ხომ არ გამოითქმოდა დარჩენილი ზ სრულ, მარცვლიან უ—დ? სხვა მასალების უქონლობის გამო ამ საკითხის გადაწყვეტა ძნელია. ერთი კი ცხადი უნდა იყოს: გამარტივებული ზე—ზ არ გამოითქმოდა, როგორც ჩვეულებრივი უმარცვლო ზ. ამას გვაფიქრებინებს ისეთი ძნელი და ქართულისათვის შეუფერებელი კომპლექსების შექმნა, როგორიცაა: კტბულ, გაწუვ, მაწუვ და სხვა, ეს უმარცვლო უ ბ-სთან უნდა დაკარგულიყო, ხოლო გაწუვ-სა და მაწუვ-ს-ს ფორმებში ვინი არ უნდა გამოჩენილიყო.

ჩიება ორი გზა: ა) ან ეს გამარტივებული უ (—უ) სრულ უ—დ გამოითქმოდა და მაშინ გვექნებოდა: უკუთუ, მოეკუთების, ბ) ანდა ე დაკარგული იყო წერაში, მაგრამ გამოთქმაში ის მაინც არსებობდა, ე. ი. ზემოთ მოყვანილ მაგალითებს ასე გამოთქვამდნენ: უკუთუ, მოეკუთების და სხვა. ასეთ შემთხვევაში, ცხადია, გამოთქმის სიმძიმის ცენტრი ზე იქნებოდა გადატანილი, მაგრამ ე-ს გამოთქმაც როგორმე ან რამდენადმე შენარჩუნებული უნდა ყოფილიყო. ასე რომ, ამ შემთხვევაში ე-ს დაკარგვა უფრო და არსებითად წერის საქმეა.

ამას მხარს უჭერს ისეთი მაგალითების არსებობა, სადაც ე აფიქსია, ვნებითი გვარის აღმნიშვნელი, ხელნაწერში კი არ არის წარმოდგენილი: განგუყენეს (= განგუ-ე-ყენეს). ცხადია, ამ ე-ს გამოთქვამდნენ, მაგრამ ზოგიერთ შემთხვევაში არ წერდნენ. ჩვენ უფრო ეს მეორე მოსაზრება მიგვაჩნია სწორად.

4) იკარგება ვ და უმარცვლო უ ბაგისმიერი ბგერების მეზობლობაში.

ვ-ს და კ-ს გვ-ის შემთხვევები:

ა) ვ, როგორც სუბიექტური ნიშანი პირველი პირისა, დაკარგულია უ-სა და ო-ს წინ (ყოველთვის), ზოგჯერ ვ-ს წინაც: განუკუთნე (მე) 19,28; გულისხმ-უყავ და ვანებე 64,30; უბრძანა (მე) 70,16; აუვარო (მე) უფალსა 71,8; განვლეთ ჩუენ ცეცხლი და წყალი 121,33; რაფთა... განვლოთ (ჩუენ) 115,10. ვალ, ვედ, ვიდ ფუძეებთან ვ დაკარგულია ყველგან: წარვალ, წარვედ, წარვიდე.

ბ) ვ იკარგება სიტყვის ფუძეში უ-ს წინ: შეურდების 80, 27; შეურდეს 160, 34; 166, 8 (მაგრამ: შეურდა 73, 20).

c) ვ იკარგება ო-სთან, იქნება ეს ო ფუძისეული (ცხორებაჲ), II კავშირების მწკრივის მაწარმებელი (ისწონ) თუ წოდებითი ბრუნვის ნიშანი (უკუდაო): თხოისა მისთვის 138,35; ცხორებაჲ 11, 9; 75, 26; ცხორებად 83, 18; ცხორებისაჲ 84, 5 (მაგრამ ამ სიტყვაში ვ ხშირად შენარჩუნებულია: ცხოვრებასა 87, 12, ცხოვრებისა 11, 16; 74, 6; 86, 25 და სხვა), მაცხოარ 173, 32... მასწაო ჩუენ 77, 24, ისწონ 161, 6 (ვ ჯერ დაუწერიათ. მაგრამ შემდეგ ამოუფხვკიათ), ვპოთ 21, 26... კარაო 200, 9; ათასისთაო 59, 35, ერისთაო 60, 34; უკუდაო 16, 17, 22; უხილაო 16, 17.

d) ვ იკარგება სხვა ბაგისმიერი ბგერების მეზობლობაშიც:

მძნარ... არს ლომი 108, 20...

ბ) ჟ-ს ღაკარგვის შემთხვევები:

ჟ-ს ღაკარგვატ რომელიმე ბაგისმიერი ბგერის მეზობლობით აიხსნება. ქვევით აღნუსხული ასეთი შემთხვევები და წინ მიწერილი აქვს გავლენის მომხდენი ბგერა.

უ: 1. უკდავებაჲ 201, 1, უკდავებისა 195, 11.

2. პირუტყთა 7, 21, პირუტყთ-სახეთა 7, 25.

ო: 3. აღიმსთობენ 258, 3, აღვიმსთოთ 150, 22; 178, 32.

მაგრამ როცა ო აღარ არის ფუძეში, ჟ აღდგება: აღიმსთუე 157, 26.

4. განვიძარცოთ 119,29 (მაგრამ: განვიძარცუავეთ 119, 28, განძარცუეს 119, 34, განიძარცუეთ 86, 25, განიძარცუა 119, 31).

„ 5. კიცო 134, 20 (—კიცუო=ახ. ქართ. კვიცო).

6. უჩჩო 80, 37 (—უჩჩო).

„ 7. ოქრო-ფესოვანთაგან ყუავილთა 17, 39 (—ოქრო-ფესოვანთაგან).

შ: 8. იშვედეს 14, 27, იშვია 47, 35; 207, 16.

9. უგმირეს 87, 33; 174, 18 (მაგრამ: უგუმირა 128, 18).

10. ჭუარ-ცმისა 155, 22, ჭუარ-ცმით 235, 35, ჭუარ-ცმულსა 59, 29.

11. განხმულ (—განხუმულ) 60, 35.

12. მკდრეთით 127, 13 (—მკულდრეთით).

13. ღამკენ 209, 9 (—ღამკუნ).

„ 14. თქმული 147, 18 (—თქუმული), გამოუთქმელი 146, 10.

ვ: 15. მაყუალო შეუწველო 200, 34 (მაგრამ: მაყუალი იგი შეუწველო 201,34).

5) ბგერა იკარგება თანხმოვანთა თავმოყრის გამო:

რ (ორ თანხმოვანს შორის): ძწის 209, 36, ძწოღა 80,12, ძწოდეს 213, 18, ძწოღაჲ 161,15, ძწოღამან 267,24; 274,33, ძწოლით 81,22; 134,33; 161,14. ჩდილოღსა 119, 21 ჩდილოფთ 118, 39, ბჲენი 4, 18, ყმაჲ 204, 30, ყმისა 204,29, ყმანი 145,16, მწემვე არიან 213,9, უმწემმეს 36,2.

ღ: მართუკუნ 120, 8 (—მართლუკუნ), იეტოღა 120, 27, იეტოდეს 117, 4. მოიეტოდის 120, 31, შეიეტინ 119,11 (მღრ. ივლტოღა 121, 6,11 მიივლტოღა 121,5).

ფ: განთავისულდების 202,1.

ნ: რაფთამცა ღათქა იგი 105, 2, იგი არა ღაითქის 223, 31, რაფთა არა... ღაითქენ 102, 31, ღათქმული 25, 14.

თ: ყოვლითურ 225, 17, ერ-ღმრთეებაჲ 205, 27 (=ერთ-ღმრთეებაჲ).

6) იკარგება ჰ ზმოვნების წინ: ეროდე 208, 12; 210, 8, ეროდე მეფემან 206, 5 (მაგრამ: პეროდე მეფემან 206, 6), უკეთურებასა მას ეროდე მეფისასა 208.1, ეროდია, ეროდიადასი ასული 208, 25, ეროდიადა... თავი მოჰყუთა მას 213, 19, ასული იგი ეროდიადასი 224, 22, ასულსა... ეროდიადასა 125, 20.

7) იკარგება იგივე ჰ — მეორე სუბიექტური და მესამე ობიექტური პირის ნიშანი

კ-სთან: განკსნა ჩუენგან ულეღი მძიმჲ 178, 27.

ხ-სთან: რაჲსა სძე და ზურინაჲ 163, 17, ხადოდეს 147, 9, ხედაჲ 84, 16, ხედაჲს 80, 33, ხედვენ 75, 20, ხედვიდა 76, 3, ვხედვეღი 95, 26. ხედვიდეს 78, 2. მოხედა 227, 1, შეხედნა 271, 1, მოხედის 52, 28, მიხედის 83, 13.

შ-სთან: (შენ) შეე 52, 32; 208, 10. 33 (მაგრამ: ჰშეე 52, 25), შეე ძჲ 4, 5, შის 36, 16 (— შიის—შშიის—ჰშშიის), შიოდა 50, 9, შიოდის 112, 18.

სპირანტების გარდა, ჰ იკარგება ნარნარა ბგერებთანაც:

რ-სთან: თქუენ რაჲსა განრისხნებით 150, 1, რქუა 147, 17; 149, 11. 26: 151, 5, რქუეს 147, 11; 149, 11, 26. ვრწამ, რწამს 147, 25, რწმენა 149, 22. შერ-თო 121, 12.

დასკენის სახით შეიძლება ვთქვათ, რომ ჩვენს ხელნაწერში ბგერათა და-კარგვა ძალზე გავრცელებული ფონეტიკური მოვლენაა.

8) ბგერათა დაკარგვის ფონეტიკური მოვლენა არაა, მაგრამ ჩვენი ძეგლისათვის უალრესად დამახასიათებელია შემთხვევები, როცა წე რ ი ს ა ს სი-ტყვაში უნებლიეთ გამოტოვებულია ასო ან ასოები. ვიმეორებთ, რომ ამ მოვლენას არავითარი ფონეტიკური საფუძველი არ გააჩნია, მაგრამ რადგანაც იგი ძველი ხელნაწერისათვის ასე ძლიერ არის ნიშანდობლივი და რადგანაც ხელნაწერის ამ თავისებურების გათვალისწინებას შეუძლია ფრიად სასარგებლო სამსახური გავვიწიოს ზოგი სხვა მოვლენის ახსნაში, ამიტომ ამის რამდენიმე სა-ნიმუშო მაგალითს აქვე ვუჩვენებთ. ამ მაგალითებს აღვუთხავთ უბრალო ან-ბანის რიგის მიხედვით:

1. ანგლოზსა 4, 28 (= ანგელოზსა)
2. აღმოსცნა 159, 31 (= აღმოსცენა)
3. განზრახვიდა 19, 1 (= განიზრახვიდა)
4. განკაცბითა 195, 9 (= განკაცებითა)
5. განკუნა 205, 14 (= განკურნა)
6. განძლიერებუ 221, 19 (= განძლიერებულ)
7. განცხდებასა 54, 9 (= განცხადებასა)
8. გიხაროდე 200, 9 (= გიხაროდენ)
9. გიროდენ 200, 9 (= გიხაროდენ)
10. გუდრუკი 207, 11 (= გუდრუკი)
11. დაბდებულისა 9, 28 (= დაბადებულისა)
12. დამბადებლი 42, 8 (= დამბადებელი)
13. დედა 161, 18 (= დედათა)
14. ეკლესითა 222, 11 (= ეკლესიათა)

15. ვეშისა 88, 28 (=ვეშისა ან: ვეშაისა, სხვაგან ასეთი უკუმშველი ფორმად).
16. ზრხეა 4, 22 (=ზრახეა)
17. თოვარჴ 200, 20 (=მთოვარჴ)
18. იხლა 168, 17, 19, 20 (=იხილა)
19. მა 211, 6 (=მას)
20. მამან 46, 8 (=მამამან)
21. მარია 5, 1 (=მარიამ)
22. მთხებლი 52, 5 (=მთხრებლი)
23. მთხრები 104, 18 (=მთხრებლი)
24. მოგუართ 4, 29 (=მოგუართუ)
25. მოცქელსა 195, 31 (=მოცქელსა)
26. მწრფლ 59, 28 (=მწრფლ)
27. მწეყარნი 142, 12 (=მწეყარნი)
28. ნალისაძთა 191, 18 (=ნათლისაძთა)
29. ჟერაჲ (?) 25, 39 (=ჟღერაჲ)
30. რკეაჲ 209, 13 (=როკეაჲ)
31. ჰრწმს 41, 31 (=ჰრწამს)
- 31a. არწმუნთ 161, 36 (=არწმუნოთ)
32. სასჯე 70, 11 (=სასჯელი)
33. სუმდ 60, 12 (=სუმად)
34. უბრძა 71, 6 (=უბრძანა)
35. უმეტჴს 209, 2 (=უმეტჴს)
- 35a. უსრობდა 25, 38 (=უსწრობდა)
36. ღრბლითა 191, 18 (=ღრუბლითა)
37. ღრუბლთა 36, 38 (=ღრუბელთა)
38. შე (დამკენ) 209, 9 (=შენ)
39. შეგან 53, 4 = შენგან)
40. შემამენელსა 36, 21 (=შემასმენელსა)
41. წარმკდეს 206, 14 (=წარმოკდეს)
42. წყლუ 267, 37 (=წყლულ)
43. კუჴლად 35, 10 (=კურჴლად)
44. ხილაჲ 65, 33 (=ხილეაჲ)
45. ჯორთა 13, 4 (=ჯორცთა)
46. ჯორცაჲ 208, 26 (=ჯორცთაჲ)
47. ჯორცილად 75, 12 (=ჯორციელად) და სხვა.

შესაძლებელია ზოგ მაგალითთან ისევ რაიმე ფონეტიკური საფუძველი ჰქონდეს (მოგუართ—მოგუართუ), ზოგი შეიძლება ქარაგმას გულისხმობდეს (ტექსტში ქარაგმა არა ჩანს), მაგრამ, საერთოდ, რასაცვირველია, აქა გვაქვს უბრალო ლაფსუხები, უყურადღებობით გამოწვეული ასოთა შემოხვევითი გამოტოვება. ამნაირი მაგალითები ჩვენს ხელნაწერში ბევრია, უფრო მეტი, ვიდრე ამ მოცულობის სხვა ცნობილ ხელნაწერებში. ჩვენ აქ ერთი ნაწილის

ჩვენებით დავემყოფილდით, რაც ჩვენი მიზნისათვის საკმარისია: ხელნაწერის ამ მხარეზე გარკვეული წარმოდგენა გვაქვება¹.

2. ასიმილაცია

ასიმილაციაც ფართოდ გავრცელებული მოვლენაა ჩვენს ხელნაწერში. გვხვდება სხვადასხვა სახის ასიმილაცია. ჩვენ აქ შევხვებით ზოგ მათგანს.

ა) ლ ა ლ ა დ-ყ ო ფ ა-ში ყრუ მკვეთრი ყარი აყრუებს ღონს და ტარად აქცევს:

ლაღატ-ყო 5, 29; 12, 18; 13, 17; 73, 9; 179, 22; 223, 36; 241, 19; ლაღატ-ყვეს 183, 4; ლაღატ-ყყავ 158, 29 (ვინი ვერ აკავებს ამ პროცესს), ვლაღატ-ვეყო 20, 25.

მაგრამ გვაქვს პირვანდელი ფორმები, სადაც ასიმილაცია არაა მომხდარი: ლალად-ყო 58, 14; 199, 20; ლალად-ვეყო 141, 23; 146, 1 (ამ უკანასკნელ მაგალითებში დ-ს გადარჩენა შეიძლება ვ-ს ბრალი იყოს: ის აქ აკავებს ასიმილაციას).

ბ) ლისტანციური ასიმილაციის კარგი ნიმუშია დ ა ი შ ა ჯ ე ბ ი ა ნ 92, 18. საინტერესოა, რომ ამ ზმნაში ფუძისეული ა შენახულია (ნ. ქვემოთ ამის შესახებ, გვ. 79). მოქმედებით გვარში ა შეკუმშვის ნიადაგზე ამოვარდება და ერთად მოხვედრილი სჯ ჩვეულებრივ ასიმილაციით შჯ-ს იძლევა ზოლმე: შჯის, შჯიდა. მაგრამ შეუქუმშავ ფუძეში ასიმილაცია ძველ ქართულში იშვიათია (ამ ტიპის ვნებითებს ძველ ქართულში ფუძე არ ეკუმშებათ).

შეენიშნავთ აქვე, რომ ამავე საჯ ძირიდან ნაწარმოები სხვა ფუძეები — ს ჯ უ ლ ი (—საჯ-ულ-ი), ს ა ს ჯ ე ლ ი (—სა-საჯ-ელ-ი), უ ს ჯ უ ლ ო (—უ-საჯ-ულ-ო) ჩვენს ძეგლში ჩვეულებრივ წარმოდგენილია ასიმილირებული სახით: შიშინა ჭანის გამო სისინა ს ქცეულია შიშინა შ-დ: შ ჯ უ ლ ი, ს ა შ ჯ ე ლ ი, უ შ ჯ უ ლ ო. ასე გვაქვს ეს ჩვეულებრივ. მაგრამ ხელნაწერის სხვადასხვა ადგილას დაცულია პირვანდელი, სანაინი ფორმები: სასაჯელი (70, 11, 12, 16). ზოგიერთ შემთხვევაში შ-ს ჯ-ც დაუყრუებია და გვაქვს: შჩული 289, 12, 35, უ შ ჩ უ ლ ო 121, 10. ამ მოვლენის განვითარების შემდგომი საფეხურის მაჩვენებელია ჩვენი ხელნაწერის მაგალითები: სარჩელსა 42, 21: სარჩელად 70, 5, განჩაღ 51, 24, დარჩილთასა 43, 5 (შენაცვლება), შჩ—რჩ: სარჩელად—საშჩელად—საშჩელად—სასაჯელად.

გ) კრესაბმელი 2 6, 1; 92, 31. კრესაბმელი—კრედსაბმელი. კრეტსაბმელი (რომელიც ჩვეულებრივი ფორმაა ძველ ქართულში) ასიმილაციის ბოლო საფეხურია: კ-მ გაამკვეთრა დ.

დ) მისცნა იგინი ბ რ ძ მ ე თ თ ა მათ მტერთასა 255, 13. დთ—თთ.

ე) აწყა 89, 21; 187, 27. აწყა—აწლა. წლ—წყ. წყ ჩვეულებრივი პარმონიული კომპლექსია ქართულისათვის, წლ კი არა გვაქვს.

ვ) მეორე ობიექტური პირის ნიშანი გ ყრუვდება და იქცევა ყრუ ფშვინ-

¹ ზოგიერ ხელნაწერში საწინააღმდეგო მოვლენაც გვხვდება: სიტყვაში მექანიკურად დამატებულია ასო ან ასოები, მაგალითად: მარჩუენით 180, 17 (==მარჩუენით), სიმართლილშ 159, 33 (==სიმართლშ), მაგრამ ეს ძალზე იშვიათად ხდება, მიზეზები კი იგივეა, რაც ასოთა დაცლების შესახებ ვთქვი.

ვიერ ქ-დ მომდევნო ყრუ ფშვინიერი ც-ს გამო: მოქცეის თქუნ 186, 19, მიქცე შენ 200, 16, 23 (მაგრამ: მიგცე შენ 209, 18).

ზ) შაშოვალ პირველისა და მერვისა 192, 29. შაშოვალ—საშოვალ 'სრული ასიმილაცია.

შ) უზეშთაშსი 15, 23; 171, 29, უეეშთაშსი 202, 23 (უეეშთაშსი—უზეშთაშსი—უზესთაშსი).

თ) კორცნი მათნი მოქცეფთებოდეს და სარწმუნოებაჲ არა შემცირდებოდა 223, 15. მოქცეფთებოდეს—მოქცეფდებოდეს (ფთ—ფდ).

ი) აქვე შეიძლება განვიხილოთ საინტერესო შემთხვევათა ერთი ჯგუფი, როცა ზმნის პირიან ფორმებში მოსალოდნელი ერთი ნარის მაგივრად ორია წარმოდგენილი. ერთ შემთხვევაში ეს (ერთი) ნარი პირდაპირა ობიექტის მრავლობითობის ნიშანია (გარდააქცია იგი — გარდააქცინა იგინი) და, ცხადია, მხოლოდ გარდამავალ (მოქმედებითი გვარის) ზმნებს აქვთ; მეორეში ეგვე ნარი ინ-ენიანი ვნებითის დამახასიათებელია II სერიის მწკრივებში (მრავლობითში, რასაკვირველია). რადგანაც ვნებითი გვარის ფორმები სათანადო მოქმედებითის კონვერსიულ სახეს წარმოადგენს, ამიტომ აქ არსებითად ერთსა და იმავე მოვლენასთან გვაქვს საქმე.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ჩვენს ხელნაწერში რიგ შემთხვევებში ერთი მოსალოდნელი ნარის ნაცვლად ორი გვაქვს: გარდააქცინა, ერთი მხრივ, და შეემათვნენ, მეორე მხრივ.

რა უნდა აქ ორ ნარს? რის მაქნისია მეორე ნ? რომ საქმის ვითარება უფრო ნათელი იყოს, ჩამოვწეროთ ჯერ სათანადო მაგალითები:

მოქმ. გვარისა

1. გამოგვრჩინნეს (მან ჩუენ) 17, 20
2. გარდააქცინა (მან იგინი) 10, 36
3. დასთხინნეს (მათ იგინი) 274, 11
4. დაესთხინნე (მე იგინი) 213, 23
5. დააქცინა (მან იგინი) 95, 3
6. მოაქცინნეს (მან იგინი) 220, 5
7. წარმოსთხინნეს (მათ იგინი) 163, 23

ვნ. გვარისა

- 1—4. მიიწინნეს (იგინი) 80, 16; 232, 9, 11; 270, 18
5. მი-რაჲ-იწინნეს (იგინი) 117, 6
- 6—9. მოიწინნეს 158, 31, 34; 246, 34; 273, 6
10. შეემთხვნნეს 120, 24.

სულ 17 მაგალითი გვაქვს.

კარგად რომ დავაკვირდეთ ამ მაგალითებს, დავინახავთ, რომ ყველა ესენი ხმოვანმოწინნე (ფუძედრეკალი) ზმნებია, პირველი სერიის მწკრივებში ყველას აქვს ფუძის ბოლოს ევ სუფიქსი, რომელიც II სერიაში ივ-ად იცვლება:

გამოირჩევს — გამოირჩია — გამოირჩივა
 გარდააქცევს — გარდააქცია — გარდააქცევა
 დასთხევს — დასთხია — დასთხივა
 დააქცევს — დააქცია — დააქცევა
 მოაქცევს — მოაქცია — მოაქცევა
 წარმოსთხევს — წარმოსთხია — წარმოსთხივა
 ასეა ვნებით გვარშიც:
 მიიწევის — მიიწია — მიიწივა
 მოიწევის — მოიწია — მოიწივა
 შეემთხუვ-ს — შეემთხვა — შეემთხვავა.

ვ II სერიაში (ხმოვნებს შორის) იკარგება (გარდააქცია, დასთხია, მიიწია. შეემთხვა), თუმცა ზოგჯერ შენარჩუნებულიც არის, მაგალითად: მიიწიენეს (კიმ. II, 57, 21), მოიწიენეს (წარტყ. 6, 21). მაშასადამე, ნართან ერთად უნდა გვქონოდა:

გამოგვრჩიენეს, გარდააქციენა, დასთხიენეს, დააქციენა, მოაქციენეს, წარმოსთხიენეს.. მიიწიენეს, მოიწიენეს, შეემთხვენეს.

მაგრამ ამის შემდეგ ადგილი აქვს ასიმილაციას, ვ ემსგავსება ნ-ს და ვლ-ზელობით ზემოთ მოყვანილ წყვილნართან ფორმებს:

გარდააქცინნა... მოიწინნეს და სხვა.

ასიმილაციისათვის ხელი უნდა შეეწყოს იმ გარემოებას, რომ ვ-ს პოზიცია II სერიის მწკრივებში მერყევი იყო. მსოფლიო რიცხვში: (ხმოვნებს შორის) ის თითქმის ყოველთვის იკარგებოდა, ამიტომ მისი დამსგავსება სხვა ბგერასთან (ნ-სთან) ადვილი იყო.

მეორე მხრივ, ნ-ს პოზიცია II სერიის მწკრივებში მყარი და მტკიცე იყო: ის გვქონდა პირდაპირი ობიექტის მრავლობითობის ნიშნად (მოკლ-ნ-ა მან იგინი), ის გვქონდა ინიანი და ენიანი ვნებითების მრავლობითში (იყენეს. ევედრ-ნეს). ამიტომ ასეთი ნარის გავლენა ასიმილაციისას დიდი იყო.

ამ ორი ნარის ასნის საქმის ვითარება შეიძლება ასეც წარმოვიდგინოთ: გარდააქციენა-სა და მსგავს ფორმებში ვ დიაკრგა საერთო წესით, მაგრამ მის საკომპენსაციოდ გაგრძელდა მომდევნო ნ. ეს პოზიციურად გრძელი (გაგრძელებული) ნ წერაში ორი ნართ გამოხატეს. მაგრამ ჩვენ სინამდვილესთან უფრო ახლო პირველი მოსაზრება გვეჩვენება. მაშასადამე, გარდააქცინნა, მოიწინნეს და მისი ტიპის მაგალითები ასიმილაციის ნიადაგზე უნდა აიხსნას, აქ უნდა გვქონდეს ვინის ნართან დამსგავსება.

ეს მოვლენა სხვა ხელნაწერებშიც გვხვდება, მაგალითად, ტბეთის ოთხთავ-ში. აქ იკითხება:

1. მრავალნი. მოაქცინნეს (ლ. 1, 16 B)
2. განაბნინა ამპარტავანი (ლ. 1, 51 B)
3. გარდამოსთხინა ძლიერნი (ლ. 1, 52 B)
4. გამოირჩინა ათორმეტნი (ლ. 6, 13 B)
5. შეიმთხვნა იგინი (ლ. 9, 11 B).

მაგრამ იგი განსაკუთრებით დამახასიათებელია ჩვენი ხელნაწერისათვის, რომელიც მსგავს მაგალითებს უფრო მეტი რაოდენობითა და სხვადასხვა ნაირ-

სახეობით წარმოგვიდგენს, გვაქვს მოქმედებითისა და ენებითი გვარის ზმნებში და სხვა¹.

8. ვინის უმარცვლო უ-დ ქცევა

ა) თ ა ყ უ ა ნ ი ს-ც ე მ ა-ში ვ უმეტესად გადასძულია და უმარცვლო უ-დ არის ქცეული: თაყუანისცემს 259, 29, თაყუანის-ვსცემთ 171, 24, თაყუანის-ცემენ 256, 20, თაყუანისცემდეს 77, 1, თაყუანის-ვსცემდეთ 82, 19, თაყუანისცა 31, 25; 243, 35, თაყუანის-სცა 171, 25, თაყუანისცე 7, 3; 230, 17, თაყუანისცეს 37, 7. ასეა საერთოდ ხელნაწერში, მაგრამ ზოგჯერ (იშვიათად) ვ თავის ადგილასაა და ამიტომ უმარცვლო უ-დაც არაა ქცეული. უნდა შევნიშნოთ, რომ ამ უკანასკნელი ტიპის მაგალითები გვხვდება ერთად, ერთ გარკვეულ ადგილას, რომლის დედანიც სხვა უნდა ყოფილიყო, განსხვავებული ხელნაწერის ძირითადი ნაწილის დედნისაგან. აი ასეთი მაგალითებიც:

თაყუანის-სცემდენ 91, 33, თაყუანის-ცემა 92, 21, თაყუანის-საცემელი 91, 32.

ბ) მეორე ასეთი სიტყვა, რომელშიც ვინი უმარცვლო უ-დ არის შეცვლილი. გახლავთ ს ლ ე ა (სხვდასხვა ზმნისწინით). ვინი ამ შემთხვევაში, წინააღმდეგ ძველი ქართულის ნორმებისა, თავის ადგილზე დგას და ლ-ს შემდეგ არ გადასულა. უბრჯუდ ქცევის მიზეზი აქ ხანია, რომელიც მის წინ დიდი ხანია დამკვიდრებულია. აი ასეთი მაგალითებიც:

ვიდრეცა-იგი უნებნ მისულის 232, 10, მისულითა 139, 6, ყოვნა მოსულა 229, 25, მოსულასა 126, 32, მოსულად 43, 21; 226, 29. მოსულადმდე 33, 29, მუსულისა 3, 6; 40, 24, შესულასა 132, 3; 136, 16; 172, 34, შესულად 77, 33; 133, 36.

რაკი სიტყვამ მოიტანა, დავძენ აქვე, რომ ამავე ფუძის მიძლეობაში ზოგჯერ ლასების დისიმილაცია ჯერ კიდევ არ მომხდარა: მოსულელ იყო 97, 26; 98, 28; 116, 14, მოსულელი 95, 19.

ასეთი მოვლენა სხვა ხელნაწერებშიც გვხვდება, მათ შორის ადიშის ოთხთავშიც: ელიადა მოსულად არს პირველად (მრ. 9, 11C), ძმა შენი მოსულად არს (ლ. 15, 27 C) და სხვ.

4. ბგერის გაჩენა

ვ ჩაერთვის ო-ე და უ-ე ხმოვნებს შორის: სათნოვება 126, 14, სარწმუნოვებითა 121, 26, სასოვებითა 176, 2, სიტკოვება 94, 23, უცხოვებასა 49, 4. მაგრამ ასეთი შემთხვევები ჩვენს ხელნაწერში ძალზე მცირეა, სულ აქ მოყვანილი 5 მაგალითით განისაზღვრება და შემთხვევითი ხასიათისა უნდა იყოს. ეს მოვლენა ძალზე დამახასიათებელია იოვანე ბერას ხელიდან გამოსული ხელნაწერებისათვის (პარზლის ოთხთავი=საქ. მუზ. ხელნ. A 1453, შატბერდის კრებული=S 1141), აგრეთვე მიქაელ მოდრეკილის მიერ შედგენილი საგალობლების კრებულისათვის (S 425), რამდენადმე სხვათათვისაც.

¹ ნ. ამის შესახებ უფრო ვრცელად ჩვენი შრომა: „მრჩობლი ნ-ს ხმარების. ერთი განსაკუთრებული შემთხვევა ძველ ქართულში: თბ. უნიე. შრომები (ფილოლოგიურ მეცნიერებათა სერია), ტ. 96, 1963, გვ. 117—137.

ძეგლში თითქმის ნორმალაა ქცეული ვინდართული ფორმა შ ი შ უ ვ ე ლ ი 14,32; 42,7; 214,34, გან შ ი შ უ ვ ე ლ ე ბ ლ ა დ 91, 3. ერთგან ეს ვ არა ჩანს: შიშუელი 121, 13.

ვ ემატება ერთმარცვლიან სახელთა უ-ზე დასრულებულ ფუძეებს, როგორც ეს ძველ ქართულში ხშირად გვაქვს ხოლმე: ლომისა ძ უ ე ი ს ა ლეკუსა 210,22. ასეთი კიდევ ც რ უ ვ ი და მისგან ნაწარმოები ფორმები: მეცრუვებით 147,22, ეცრუვა 215,11, მეცრუენეს 239,10, სიცრუვესა 202,5, სიცრუვისათვის 120,6.

5. მანისა და ვინის შენარჩუნება

აქვე შეიძლება განვიხილოთ შემთხვევები, როცა უჩვეულო ფონეტიკურ პირობებში მანი და ვინი შენარჩუნებულია. ეს ფაქტი თავისთავად ლაპარაკობს ამ ხელნაწერის ენის დიდ სიძველეზე.

ა) შენარჩუნებულია მ. ეს ხდება „ბრწყინავს“ ზმნის მიმღეობასა და აქედან წარმოქმნილ ფორმებში. როგორც ცნობილია, ამ ტიპის მიმღეობებს აწარმოებს აფიქსები: მ—არ-ე, დისიმილაციით (ჩვენთვის სწორედ ესაა საინტერესო) მ—ალ-ე. რადგანაც ზმნის ფუძე ბაგისმიერი ბგერით იწყება (ბ), მასთან მოხვედრისას მიმღეობის პრეფიქსული მ ჩვეულებრივ იკარგება ხოლმე. ჩვენს ხელნაწერში კი, როგორც აღნიშნულია ზემოთ, ეს მ ზოგჯერ შენარჩუნებულია. აქედან გადასულია ნაწარმოებ ფორმებშიც. მაგალითები:

მბრწყინვალე 26, 36; 66, 38; 186, 37; 218, 2 (მაგრამ: ბრწყინვალე 187, 2, 16; 191, 6; 218, 2), მბრწყინვალშ 60, 30 (მაგრამ: ბრწყინვალშ 9, 29; 10, 24), მბრწყინვალესა 96,19 (მაგრამ: ბრწყინვალესა 201, 32), მბრწყინვალეთა 60,28, მბრწყინვალისა 80, 21, უმბრწყინვალშს 108, 28, 120, 36 (მაგრამ: უბრწყინვალშს 9, 32, უმბრწყინვალშსნი 243, 33).

ბ) შენარჩუნებულია ვ. ამას ადგილი აქვს უ-სა (!) და ო-სთან: აღცველიან (ქვანი) 92, 26, განძარცუვოდა (მათგან სამოსელი) 258, 7, განსხირპველ (!) იყენეს 258, 9, იქცევოდეს 116, 32, მიუსწრვო 96, 11 (მაგრამ: უსწრო 42, 13), სამარხვოსა 85, 23, 30 (მაგრამ: სამარხოვა 86, 14, 37; სამარხოვა 64, 36; 66, 12), უპატივოებისა 118,5, ყუაგოდის 94, 22, შეიტყვბო (!) 229, 34, ხილვულისა 117, 15. კიდევ ვიშვორებ: ამნაირ აუტანელ პირობებში ვ-ს შენარჩუნება ძალზე იშვიათია ჩვენს უძველეს ხელნაწერებში.

6. ასოთა დამატება

ასოების ზედმეტად წარმოდგენა, რასაკვირველია, არაა ფონეტიკური მოვლენა, მაგრამ წერაში ამ ხელნაწერში მას ხშირად აქვს ადგილი. ამასთან იგი კარკვეულ შემთხვევებში გვხვდება და მასზე დაკვირვებას შეუძლია ტექსტის დადგენაში ერთგვარი სამსახური გაგვიწიოს. ამიტომ არ იქნება ურიგო, ეს მოვლენა აქვე განვიხილოთ.

ა) წერაში ასოების დამატებას ადგილი აქვს, როცა გადამწერს სიტყვა გადააქვს ერთი სტრიქონიდან მეორეზე. გადამწერს ავიწყდება, თუ სიტყვის რა ნაწილი დატოვა წინა სტრიქონზე, და ზედმეტად გადმოაქვს უკვე დაწერილი ნაწილი:

1. მიმოლაპტინი 217, 24

2. მოლდრიკენ 43, 22

3. მოლოჰლავს 210, 5

4. საუქ|უქუნენი 71, 23

5. საუქ|უქუნეთა 17, 4

6. უდაბნოა|სისა 266, 22

7. ურ|თიერთას 221, 22

8. ყოფა|ად 42, 3

9. შემთხვევა|ა 57, 5

ასეთი შემთხვევები საერთო მოვლენა ჩვენს ხელნაწერებში. უდრ., მაგალითად: მო|ონანი მ. 21, 36 C; მოსრ|რნეს მ. 22, 6 C; მო|ოუწოდა ლ. 16, 2 C; სახე|სახელისა ლ. 21, 12C; სახიერ|სახიერით ლ. 18, 19 C; უ|უსასო ლ. 6, 35 D; ქრო|როდეს მ. 7, 25 D და სხვა, მაგრამ ასე ხშირად სხვაგან არ არის.

ბ) იგი გვხვდება მაშინაც, როცა სიტყვაში არის ორი ან მეტი ერთნაირი ან მსგავსი მარცვლი; გადამწერი ასეთ მარცვლებს ზედმეტად იმეორებს, მაგალითად:

ჰგვანანან 256, 8 (=ჰგვანან)

მამამა 48, 26 (=მამა)

მათ თანანა 142, 22 (=მათ თანა)

ნათესავისათვის დედათამასა 40, 5 (=დედათამა)

ოც და რეასა დეკენბერისასა 279, 1 (=დეკენბერისასა)

უგუნუნერსა 208, 17 (=უგუნურსა)

უმამამო 42, 8, 9 (=უმამო)

შეხუეუელ 33, 37 (=შეხუელ)

ჩუეუეულებისა 35, 12 (=ჩუეულებისა).

არის სხვა სახის დამატებანიც, მაგრამ, ვიმეორებ, ეს არაა ფონეტიკური მოვლენა, ამას მხოლოდ წერაში აქვს ადგილი და სპეციფიკური გრაფიკული საკითხია.

7. კუმშვა და კვეცა

კუმშვისა და კვეცის თვალსაზრისითაც ჩვენს ხელნაწერშიც საერთოდ ისეთი სურათი გვაქვს, როგორსაც იძლევა IX—X საუკუნეების სხვა ცნობილი ხელნაწერები: ადგილი აქვს სიჭრელეს. ერთი მხრივ, გვაქვს ნელსაცხებელითა 78, 21, გოდოლისა 188, 4, ჯუარისა, მტერისა, მდღელისა, უდებად 108, 9, საჰ-მელად, სახუეველითა 91, 23 (უკუმშველი ფორმები); სინამა 194, 11, ეკლესიამა 52, 6, მანანამა 52, 15, წამლითა სასიკუდინშთა 48, 27 (უკვეცილი ფორმები), მეორე მხრივ, აქვე გვაქვს: ნელსაცხებლისა 78, 20, უდებად 103, 15, ძლით 265, 1, მკრადამდე 276, 7, სახუეველითა 38, 3, საჰმლისაგან 113, 34 (შეკუმშული ფორმები), მამასახლისსა ს ი ნ ი ს ა ს ა 269, 8, ეკლესიისათვის 70, 6 (კვეცილი ფორმები). ამნაირი ჭრელი ფორმები ჩვენს ხელნაწერში ძალიან ბევრია.

კუმშვა-კვეცის მხრივ განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს მოწამე, რომელიც სხვა ხელნაწერთა ჩვენების მიხედვით ჩვეულებრივ კვეცადი სახელია, სხვაგან არაა ან იშვიათია მისი შეკუმშული ფორმა. ჩვენს ხელნაწერს კი

დაცული აქვს ამ სახელის შეუკუმშული ფორმა: დენაჲ იგი უფამოდ მოწმისაჲ 207, 30. მაშასადამე, ძველი ქართული ენის კუმშვად-კვეცადი სახელების მცირერიცხოვან სიას (მოწაფე, მანქანა, პატარა) ეს სახელიც შეემატა.

ჩვენ აქ არაფერს ვიტყვით ისეთი რედუცირებული ფორმების შესახებ, როგორიცაა: რადენი 78, 4 (—რაოდენი), ესთენი 100, 12 (—ესდენი—ესეოდენი) და სხვა, რადგან ამნაირი ფორმები თითქმის ყველგან გვხვდება. მაგრამ არ შეგვიძლია არ აღვნიშნოთ ფუძეთა სრულხმოვნობის ისეთი იშვიათი შემთხვევები, როგორიც გვაქვს ჩვენს ხელნაწერში, მაგალითად: ნანდვლვე და იქსენეს მამათა ჩუნთა მოცემული იგი შჩული 239, 35: დაიქსენეს=დაიქსნეს, ენ ელემენტი აქ შეუკუმშავად არის გადარჩენილი, თუმცა მას მოსდევს ხმოვანი ე, რომელსაც კანონით წინამავალი ე უნდა ამოეღო.

დასასრულ, აღვნიშნავთ ერთს კიდევ უფრო საინტერესო მაგალითს: მოწყდომა ზმნის წყვეტილის ფორმა მრავლობითის II სუბ. პირისათვის წარმოდგენილია შეუკუმშავი სახით: მოჰსწყდით 117, 36. ჩვეულებრივ გვაქვს, რასაკვირველია, მოსწყდით. გადარჩენილი ე დ-სთან ერთად, როგორც ცნობილია¹, ვნებითის უძველეს ნიშნად არის მიჩნეული და ამ სახით ეს ზმნა გვერდში უდგება ასევე ძველი ვითარების შემცველ ფორმებს, როგორიცაა: მოჰყუდით, მოსწყუდით, მოხუდით, დასხდით, ღადევით და სხვათ.

B. მორფოლოგია

ბ. სახელეზგი

1. წარმართობითი და სახელობითი

ხელნაწერში სახელთა ბრუნება უნაკლოდაა წარმოდგენილი: აქ ყველაფერი ისეა დაცული, როგორც კლასიკური ქართულის ნორმები მოითხოვს. განსაკუთრებით მკვეთრადაა გამოჩენილი წრფელობითი და სახელობითი: მათს აღრევას ადგილი არა აქვს არსად. ეს ასეც უნდა იყოს: რამდენადაც ძველია ძეგლი, იმდენად უფრო ნათლად უნდა იყოს გარჩეული ეს ორი ბრუნვა, თითოეულს თავ-თავისი ფორმა და ფუნქციები უფრო ცხადად და აშკარად უნდა ჰქონდეს გამოკვეთილი. თანხმობანფუძიანი სახელებისა და ა-ზე, ო-სა და უ-ზე დაბოლოებული ხმოვანფუძიანი სახელების მიერ ამ ორი ბრუნვის გარჩევას აქ არ გვეკრძაება ლაპარაკი, აქ, როგორც სხვა ხელნაწერებში, ყველაფერი რიგზეა და რაიმე გადახრას არა აქვს ადგილი. მაგალითისათვის რომ მივმართოთ უფრო რთულ უბანს—უ-ზე გათავებულ ფუძეებს, აქაც ნათლად გამოჩნდება ამ ორ ბრუნვას შორის არსებული განსხვავება: წრფელობითში ფუძის ბოლოს მუდამ ე გვექნება, სახელობითში კი — ზ, მაგალითად:

I. წრფელობითი:

არა მცირე არს საქმში ესე 83, 9; რამეთუ ხატ არს და ბჭე ეკლესიაჲ 195, 21; ტვრთი მძიმე იყო 105, 8; რომელნი-ეგე პირველ უღებ იყვნით და

¹ ე. თ. თ. რ. ი. ა, მესამე ტომის ვნებითის წარმოება ქართულში: საქ. მეცნ. აკად. მოამბე, ტ. III, № 9, 1942.

მოსზარე და მორიდე და განბნეულ 100, 10; აწყა იქმნა ძე 89, 21; ამიერიტგან ნულარამცა ხართ იქედნე 86, 24; მაძლარ დასაცე არიედ ქამადითა 109, 29; მარხვანი სიქადულ არიან... და ზღუდე წმიდათა 114, 20; ქრისტეანე ვარ 117, 21; ვიპოვენიტ ჩუენ ცრუ-მოწაშე 264, 8; რომელი მოსწრაფე და გულს-მოდგინე არნ 103, 6; უფალი გამოიციადებოდა ორმეოც დღე 88, 38; უმეტეს ხოლო მეუღლე (იყვნეს) 208, 13 და სხვა.

II. სახელობითი

მაგრამ ეგევე და მსგავსი (ე ფუძიანი) სახელები სახელობითში მუდამ მ-თი გვექნება:

დიღსა ეძიებ და მცირე იგი გეწყალის 87, 11; ზღუდმ არამცა დაეცემულ იყო 92, 7; ხოლო შენ ქალაქი ერთი დიდი ყოვლითა კეთილითა სავსე და ურიტხვ ბევრეული უდებ-ჰყავ 106, 35; შთაქდის მეზუერს და აღმოქდის მახარებელად 78, 16; განიშორე მეუღლმ ეგე შენი უკეთურებისა 208, 19; ეინ-მე რამ მიმპარა საუნჯე იგი 98, 15; რამეთუ პრწმენა და მყის სამოთხე მოიპოვა 97, 4; ქალწული მიუდგეს და შეესძ 97, 12; გამოჩნდა ძმ ღმთისა და ზეცისა. მეუფე 79, 22; სიძმ იგი უწყეს ყოველთა 83, 22 და სხვა.

და ეს არის არა შემთხვევით და შერჩევით ამოკრებილი მაგალითები, არამედ ასე მკაცრად და ეს წესი გატარებული მთელ ხელნაწერში თავიდან ბოლომდე. აქ არა გვაქვს ჩვენ რევეა და არჩევანის ძიება. ამ მხრივ ჩვენი ხელნაწერი წარმოადგენს მეტად საინტერესო სამაგალითო წიგნს, რომელიც ამ თვალსაზრისით ყველა აქამდე ცნობილ ხელნაწერზე წინ უნდა დაეყენოთ, თვით ხანმეტ ძეგლებზედაც კი (ერთი თუ ორი გამონაკლისი, რომელიც შეიძლება სადავოდაც მივიჩნიოთ, წვეთია ზღვაში და იგი სულ უბრალო ლაფსუსად უნდა ჩავთვალოთ).

2. რევეა ბრუნათა არჩევაში

ხელნაწერში რამდენიმე ზმნასთან შეიომჩნევა ერთგვარი რევეა ამა თუ იმ ბრუნვის არჩევაში, უფრო ხშირად ასეთი მერყეობა წრფელობითისა თუ ვითარებითის შერჩევაში ჩანს, უფრო ნაკლებად სხვებისაშიც, მაგალითად, მოქმედებითისა თუ ვითარებითის არჩევაში.

ჩვენი დაკვირვებით ხელნაწერი აქ უფრო ძველ ტრადიციებს არ უნდა იცავდეს, ის საერთოდ უპირატესობას ვითარებითს ანიჭებს და ხშირად წრფელობითსა და მოქმედებითს უკუაგდებს.

განვიხილოთ მაგალითები ცალკე ზმნების მიხედვით.

წოდა: რომელ-იგი იოვანე იქედნედ უწოდდა, მათ ქრისტე ძაღლად და ღორად ხადოდა¹ 78, 32; მტილად გიწოდა დაქშულად... წყაროდ დაბეჭდულად... გიწოდა 204, 38; 205, 3; კლდედ უწოდა ეკლესიათა

¹ აქ კიდევ ორი გარემოებაა საინტერესო: 1) უწოდდა და ხადოდა ერთიმეორის შემცვლელ ზმნებადაა წარმოდგენილი; 2) უწოდდა აწყაოში უწოდს-ს გულისხმობს და, მაშასადამე, მისი საწყისი წოდა იქნება და არა წოდება. ორივე ეს გარემოება დიდ არქაიზმზე მეტყველებს.

223, 4; უწოდა მათ ნაშობად იქედნისა 78, 31 (შდრ.: აღწერილსა მას უწოდა სახარება: კიმ. I, 105, 12; რომელსა კურთხეულ უწოდია: ხანძთ. 142, 10); არამედ ღმრთად უწოდის 233, 31; არაღარა გიწოდო თქუენ მონად, არამედ მეგობრად 233, 34; რომლითა ცხოვრებად ვიწოდენით 234, 36; წოდებულ არიან ივინი სერაბინად, ... წოდებულ არიან ივინი ქერობინად 241, 31, 33.

გონება: რომელთა ჰგონებდეს მეცნიერად შჯულისა 238, 40; რომელნი საგონებელ იყვნენ შჯულის მეცნიერად 239, 15; რომელ საგონებელ იყვნენ მეცნიერ შჯულისა 239, 17; რომელნი საგონებელ იყვნენ შჯულსა მეცნიერნი 239, 30.

აქ სამივე შესაძლებლობაა მოსიწეული:

ა) წრფელობითი — ძველი (საგონებელ იყვნენ მეცნიერ შჯულისა),

ბ) ვითარებითი — ახალი (საგონებელ იყვნენ შჯულის მეცნიერად) და

გ) სახელობითი — უახლესი (საგონებელ იყვნენ შჯულსა მეცნიერნი).

ამათგან უფრო პირვანდელი, რა თქმა უნდა, წრფელობითია, შდრ. ოთხთავის წაკითხვები: აწ ვინ ამათ სამთავანი გგონიეს მოყუას მისა (ლ. 10, 36); ეგრეცა თქუენ გარეშე ჰგონიეთ კაცთა მართალ (მ. 23, 28), თუმც ერთჯერ იქვე გვხვდება ვითარებითიც: რომელ საგონებელ იყო ძედ იოსებისა (ლ. 3, 23).

მაინც საინტერესოა, რომ ჩვენს ხელნაწერში მოყვანილ ადგილებში ვითარებითი ორჯერაა ნახმარი, წრფელობითი და სახელობითი — თითოჯერ: მისთვის სწორედ ვითარებითია დამახასიათებელი და იმიტომ.

(შე)ქმნა: რამეთუ არა ესე არს ძმ ჩემი, არამედ ესე აწ იქმნა ძედ ჩემდა 89, 17; და შეიქმნის ხედ 226, 7. შდრ.: იქმნის იგი ხედლი (მ. 13, 32).

თქუმა (||ტყუ): რამეთუ ანგაპრებასა და უძღებებასა მას მათსა ძაღლად ეტყოდა 78, 36; რამეთუ კრავად თქუა და ესაია მწყე მსად თქუა 229, 30, 31; ბჭედ ჯოჯოხეთისად ჳირნი ამის სოფლისანი თქუნა 223, 19.

პოვნა: რომელი-იგი მისგან იშვა ღმერთი და კაცად იპოვა 75, 30; ეპოვა მათ წყაროდ უკუდავებისად 235, 9. შდრ.: იპოვა იგი მიდგომილ სულისაგან წმიდისა (მ. 1, 18); თქუენებრ ცრუ ვიპოო (ი. 8, 55 C).

ჩენა: რომელ-იგი ჩნდა ყრმად 95, 21.

ხადა: და არღარა ხადის მონად, არამედ ძმად და მეგობრად 233, 33; მათ ქრისტძ ძაღლად და ღორად ხადოდა 78, 33.

ჩვეულებრივ ამ ზმნასთან ძველ ქართულში მოქმედებითი ბრუნვა გვაქვს:

უკუეთუ ღავით უფლით ჰხადის მას (მ. 22, 45); თქუენ ნუვის ჰხადით მოძღუროთ (მ. 23, 8); უკუეთუ სახლისა უფალსა ბერზებულით ჰხადოდეს (მ. 10, 25) და სხვა.

8. მართული მსაზღვრელი ვითარებითში

(ნათესაობით-ვითარებითი)

ვითარებითში დასმული მართული მსაზღვრელი ძველ ქართულში ჩვეულებრივ ფუძის სახით არის წარმოდგენილი, ვითარებითი ბრუნვის ნიშანი დღეისათვის: ძედ კაცისა (—ძედ კაცისად), სახლად მამისა (—სახლად მამისად), ქალაქად ქართლისა (—ქალაქად ქართლისად) და სხვა.

იშვიათად, უფრო ძველ ხელნაწერებში, დონიანი ფორმაც არის შემონახული: აღდგომად ცხოვრებისად (ი. 5, 29 C), კიდემდე ცისად (მრ. 13, 27 C).

ჩვენი ხელნაწერი უხვად გვაწვდის ამნაირ, ძველ ფორმებსაც; ასეთი რაოდენობით არც ერთ სხვა ხელნაწერში არაა იგი მოცემული. მაგალითები:

1. ასულად იერუსალემისად 226, 36
2. ბჰედ სიწმიდისად 200, 27
3. ბჰედ ჯოჯოხეთისად 223, 20
4. დედად სიმართლისად 109, 9
5. მიწად სიკუდილისად 156, 16
6. სახლად მშვიდობისად 126, 11
7. სიქადულად ნათლის-ღებისად 87, 19
8. ძედ უცხოისად 149, 28
- 9—10. ძედ ღმრთისად 149, 28; 150, 1
11. ძირად იესუსად 200, 27
12. წყაროდ უკუდავებისად 235, 9 და სხვა.

ასე რომ, ეს მოვლენაც ჩვენი ხელნაწერისათვის დამახასიათებელ თვისებად უნდა ჩაითვალოს.

4. უფრობითი ხარისხის ფორმები

ხელნაწერი დიდ სიძველეს გვიჩვენებს ზედსართავ სახელთა უფრობითი ხარისხის წარმოების მხრივაც.

ჩვენი, უფრობითი ხარისხის ფორმები აქ ისე, როგორც ბევრ სხვა უძველეს ხელნაწერში, არ შემოიზღუდება მხოლოდ ვითარებითი ზედსართავით, ის უხვად მოეპოვება მიმართებით ზედსართავებსაც, სხვადასხვა ტიპის მიმღებებს, მაგალითად:

უგანცხადებულსი 156, 27
 უდიდებულსი 9, 31
 უმბრწყინვალსი 108, 2; 120, 36.
 მ-ს დაკარგვით: უბრწყინვალსი 243, 33
 უმრისხანსი 261, 23
 უნათლსი 108, 29
 უნაკლულევანსი 167, 33
 უნაყოფიერსი 37, 28

უსაკუთრსი 10, 27
 უსარგებლსი 86, 7
 უსაწყალობელსი 206, 15
 უსაკმარსი 34, 22
 უსულგრძელსი 267, 16
 უუსუსურსი 219, 31
 უუფლსი 27, 13
 უშემკუთლსი 126, 28
 უშინავანსი 192, 5 და სხვ.

მეორე: შესაძარებელი ობიექტი, რასთანაც შედარებულია მოცემული ზედსართავის თვისება, მიცემითში ღვას, სწორედ იმ ბრუნვაში, რომელიც თავიდანვე უნდა ყოფილიყო ერთადერთი ბრუნვა ასეთი ფორმებისათვის, რადგანაც, როგორც ცნობილია, უფროობითი ხარისხის ფორმები წარმოშობით ზმნას ემთხვევა, მასთანაა დაკავშირებული, ზმნისაგან მომდინარეობს¹. ამ ტიპის ზმნას კი (ე. ი. ისეთ ზმნას, რომელიც სასხეისო ქცევის ნიშნით არის მოცემული) ირიბი ობიექტი მუდამ მიცემითში აქვს. ჩვენს ხელნაწერში ამნაირი შემთხვევები საკმაოდ ხშირად გვხვდება, მაგალითად:

აწ რამ-მე უსასტიკეას არს ზღუასა 220, 29; დედაკაცი ბოროტი ქეშმარიტად ლომისა ძევისა ლეკუსა უფიცხლს არს 210, 22; უადვილს არს ცათა წარსლვა და ქუეყანისა წარწყმელა. ვიდრეა არა ეკლესიათა შერყევასა 222, 16; მე არა უმჯობეს ვარ მამათა ჩემთასა 213, 26 და სხვა.

მესამე: თვით ხარისხის ფორმა ჩვენს ხელნაწერში უფრო მარტივი და უფრო ძველი სახით არის წარმოდგენილი, ე. ი. ისეთი სახით, როცა მას პრეფიქსად იგივე უ აქვს, მაგრამ სუფიქსი მხოლოდ ე-ს ამარაა წარმოდგენილი და არ ახლავს ნათესაობითის ახსნის ნიშანი, რომელიც მას შემდეგ უნდა ჰქონდეს შეძენილი, როცა ეს ფორმა ნელ-ნელა წყვეტდა კავშირს ზმნასთან და თანდათანობით იძენდა სახელის ნიშნებს. ასეთ შემთხვევაში ზმნისა და უფროობითი ხარისხის ფორმები ერთმანეთს სავსებით ემთხვევა. შდრ., მაგალითად:

- (ბ) უდიდე შენ (მე) მას იგი (ზმნა)
- და (ბ) უდიდე არს იგი მას (უფრ. ხარ.)
- (ბ) უწმიდე შენ (მე) მას იგი (ზმნა)
- და (ბ) უწმიდე არს იგი მას (უფრ. ხარ.)
- (ბ) უმძიმე შენ (მე) მას იგი (ზმნა)
- და (ბ) უმძიმე არს იგი მას (უფრ. ხარ.) და სხვა.

ბუნებრივია, რომ ამნაირი მარტივი და არაქალღმთა ფორმები მით უფრო ნეტი რაოდენობით გვხვდებოდეს, რაც უფრო ძველია ძველი. ამ დებულებას ჩვენი ხელნაწერიც სავსებით უკერს მხარს: აქ ჩვენ კარგა ბლომად გვხვდება ასეთი ძველი ფორმები, მაგალითად:

1. უადვილე: უადვილე არს მისა აღდგინებად ადამისა 264, 25 (შდრ. იქვე: უადვილს არს განცხოველება და აღდგინება 264, 20).
2. უადრე: მუნ უადრე მიხედის სიძემან 83, 13.
3. უკეთე: ვითარცა სახედ ვან დასნეულდის და მოუძღურდის ქორცთა ზედა და მერმე, კნინ უკეთე-ქმნულ და აღდგომილ 110, 9.
4. უმახლობლე: რავდენნი ანგელოზთასა მას წესსა უმახლობლე იქმნენ 10, 23.
5. უმრავლე: მივედით თქუენ პირველად კარად ეკლესიისა და ილოცეთ, რამთა განგებუნენ, რამეთუ უმრავლე ხართ თქუენ 70, 26.

¹ა. შანიძე, პირის ნიშანი ბრუნვიან სიტყვასთან ქართველურ ენებში; თბ. უნ. შრომები, ტ. I, 1936, გვ. 333—340.

6. უმტკიცე: განიშორე მეუღლს ეგე შენი უკეთურებისაჲ, რამეთუ უმტკიცე იქმნებოდა იგი საპყრობილესა მას შინა 208, 20.

7—8. უმძიმე, უძნელე: არა არს უმძიმე და უძნელე ტვრთ, ვითარცა ცოდვაჲ და განდგომილებაჲ 105, 9; ორკერძოძოვე უძნელე არს პირველისა მის შემდგომი იგი 110, 11.

9. უპატიოსნე: რამეთუ ყოვლისა ბუნებისა კაცობრივისა წმიდაცა ესე ქალწული უდიდებულს და უწმიდს და უპატიოსნე შობილ იყო 9,32; რაოდენ უპატიოსნელაა მამაკაცობისა ნათესაი 124, 13.

10. უსასტიკე: აწ რაჲ-მე უსასტიკე¹ არს ზღუასა 220, 29.

11. უწმიდე: რამეთუ ყოვლისა ოქროსა გამოცდილისა უწმიდე იყო კორცითა მუცელი ესევითარი 9, 33.

ამნაირად, უფროებითი ხარისხის ფორმა და მისი უნარი — შესაღარებელი ობიექტი მიცემითში მოითხოვოს—, ჩვენს ხელნაწერს ასე რომ ახასიათებს. ამ ფორმის დიდ სიძველეს მიუთითებს. ჩვენს ხელნაწერს ამ მხრივაც მეტად საინტერესო ჩვენება აქვს შემონახული.

5. მოქმედებითი მიმართულებითის ფუნქციით

როგორც ცნობილია, მოქმედებითი ბრუნვა ძველ ქართულში ორნაირი ნიშნით იხმარება; ესაა: იო და ითა (აო და ათა). თითოეულ მათგანთან სხვადასხვა ფუნქციაა დაკავშირებული. საყოველთაოდ ცნობილია, რომ მარტივნიშნაინი მოქმედებითი ჩვეულებრივ გამოსვლითი (დაწყებითი) ბრუნვის მნიშვნელობით იხმარება: გამოვიდა ქალაქით (=ქალაქიდან), განვიდა ტაძრით, აღმოვდა მიერ წყლით და სხვა. ეს იო (აო) ნიშანი ერთეის აგრეთვე გეოგრაფიულ სახელებს და იმავე მნიშვნელობითაა გამოყენებული: გამოემართნეს აფხაზეთით, წარვიდა ქართლით, ივლტოდა ეგვიპტით, განვიდა იერიქოთ და სხვა.

ეს ყველაფერი კარგადაა ცნობილი. მაგრამ ნაკლებადაა შესწავლილი, რომ ზემოთ ნაჩვენები ფორმები გარკვეულ შემთხვევაში მიმართულებასაც გამოხატავს, ე. წ. მიმართულებითი (მიწვევითი) ბრუნვის ფუნქციით იხმარება. ამის ნიმუშები ბევრია ძველი ქართული ენის ძეგლებში, მოიპოვება აგრეთვე ჩვენს ხელნაწერშიც. ერთ ადგილას ვკითხულობთ:

რაჲმს ესმა წინაწარმეტყუელსა მას (=იონას) მოციქულებაჲ იგი, შთავიდა იოზედ, რაჲთა მიივლტოდის თარშით პირისაგან უფლისა 104, 9.

იოზედ, რა თქმა უნდა, ვითარებითი ბრუნვაა და ნიშნავს იოზეშით. თარშით სწორედ ისეთი მოქმედებითია, რომელზედაც ჩვენ ზემოთ ვლაპარაკობდით, და აქ ნიშნავს: თარშში, თარშისაკენ, თარშის მიმართულებით, ე. ი. ის გადმოსცემს მიმართულებითი ბრუნვის შინაარსს.

საინტერესოა აღინიშნოს, რომ აქ მოყვანილი ადგილი აღებულია იონას წინასწარმეტყველებიდან, ხოლო თვით იმ ძეგლში სწორედ ამნაირი ფორმა გვხვდება სამჯერ. ჩვენ ერთს მოვიყვანთ:

¹ გადამწერს ჯერ უსასტიკე დაუწერია, მაგრამ შემდეგ ზემოდან ახ დაუმატებია (უსასტიკეა). ჩვენ აქ ავიღეთ უფრო ძველი, პირვანდელი ფორმა უსასტიკე.

აღდგა იონა და წარვიდა სივლტოლით თ ა რ შ ი თ პირისაგან უფლისა და შთავიდა იოპედ (იონა, 1, 3, ლავურკის ხელნაწერი). უეჭველია, რომ თ ა რ შ ი თ აქაც ამ მნიშვნელობითაა ნახმარი: თარშში, თარშისაყენ, თარშის მიმართულებით, ე. ი. ისეთი მნიშვნელობით, რომლისათვისაც ძველ ქართულში ჩვეულებრივ ვითარებითი (=მიმართულებითი) ბრუნვა იხმარებოდა. აქ მნიშვნელოვანია აღვნიშნოთ, რომ ჩვენთვის საინტერესო ფორმა (თარშით) ოშკის ხელნაწერში სწორედ დონით არის წარმოდგენილი: თ ა რ შ ი დ და ამით უკვე ხაზგასმულია, თუ რა ფუნქცია აქვს დაკისრებული თ ა რ შ ი თ ფორმას.

ხაზგასმული ფორმის ჩვენ მიერ ნაჩვენებ მნიშვნელობას კარგად გამოხატავს მოყვანილი ადგილის რუსული თარგმანი: «И встал Иона, чтобы бежать в Фарсис от лица господня, и пришел в Иопию». ამ მნიშვნელობითაა იგი გამოყენებული ავრეთვე სხვა ენებზედაც. შდრ. ბერძნული *ἐξ Θαρσίν*, სომხური *ի Թարշիշ*, გერმანული *nach Tharsis* და სხვა.

6. მ დ ე თანდებული ნათესაობითთან

როგორც კარგად არის ცნობილი, თანამედროვე ქართულ ენაში თითოეული თანდებული მხოლოდ ერთ ბრუნვას ერთვის, მხოლოდ ერთ ბრუნვასთან არის დაკავშირებული. ასე. მაგალითად, ზე, ში, თან მხოლოდ მიცემითს ერთვის: თვის, კენ, გამო, მიერ—მხოლოდ ნათესაობითს: ურთ—მხოლოდ მოქმედებითს; მდექმდის — მხოლოდ ვითარებითს. ამ მხრივ თანდებულთა მოხმარებისა და თანდებულისა ბრუნვების გამოყენების საკითხი დღევანდელ ქართულში ძალზე მარტივი და ადვილია. ერთადერთ¹ გამონაკლისს დღეს წარმოადგენს გან თანდებული, რომელიც სხვადასხვა შემთხვევაში ხან ნათესაობითს ითხოვს (კითხვაზე ვისგან? რისგან?), ხან მოქმედებითს (კითხვაზე საიდან? რა დროიდან?). მაგრამ ამ უკანასკნელ შემთხვევაში მას ისე შესცვლია სახე და ისე შეუცვლია ბრუნვის ნიშანი, რომ ხშირად ძნელი გამოსაცნობი ხდება, თუ რომელ ბრუნვასთან გვაქვს ჩვენ საქმე. შდრ. ქალაქიდან (—ქალაქითგან), წყაროდან (—წყაროთგან). ეს არის მიზეზი, რომ მოქმედებითის ასეთ ფორმებს, რომლებიც შინაარსითაც და ფორმითაც ძალზე დაცილებულია ამ ბრუნვის სხვა, ჩვეულებრივს წარმოებას, დღეს ცალკე ბრუნვად განიხილავენ, ის ლოკალურ ბრუნვებში გადააქვთ და გამოსვლითს (დაწყებითს) უწოდებენ².

მაგრამ ასე არ იყო ძველად. ძველ ქართულში თანდებულთა უმეტესობა ორ ბრუნვას (იშვიათად სამ ბრუნვასაც) მოითხოვდა. ასე, მაგალითად, ა) მიცემითსა და ნათესაობითს ითხოვდა შემდეგი თანდებულები: წინაშე, თანა, ზედა³, შორის, შინა; ბ) ნათესაობითსა და მოქმედებითს — გან, გამო;

¹ აღარას ვამბობთ ვით-ის შესახებ, რომელიც სულ ბოლო დროს წამოყალიბდა თანდებულად და ახლაც არათვითად იხმარება, როგორც კავშირი.

² ა. შ ა ნ ი ძ ე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, 1, 1953, კვ. 74—75.

³ კ. კ ე კ ე ლ ი ძ ე, წ ი ნ ა შ ე, თ ა ნ ა და ზ ე და თანდებულთა სინტაქსური ფუნქციისათვის ძველ ქართულში: საქ. მეცნ. აკად. მოამბე, ტ. 11, № 2, 3, 1942. გადმოხედილია ავტორისავე „ეტიუდების“ I ტომში (1956 წ.).

გ) მოქმედებითსა და ვითარებითს—კერძო (ეს თანდებული აგრეთვე ნათესაობითსაც ითხოვდა); დ) წრფელობითსა და ნათესაობითს—ებრა; დასასრულს, ე) ნათესაობითსა და ვითარებითს — მიმართ და მდე.

ახლა ჩვენ ეს უკანასკნელი (მდე) გვაინტერესებს.

რომ მდე თანდებული ვითარებითს ითხოვს, ეს კარგად არის ცნობილი (სოფლადმდე, ქალაქადმდე, დაფარვადმდე). კარგად არის ცნობილი აგრეთვე ამ თანდებულის ეტიმოლოგია. ა. შ ა ნ ი ძ ე მ გამარაკვია, რომ მასში შედის საკუთრივ მი თანდებული (წინდებული) და არსებითი სახელი მდე, რომელიც ამ თანდებულის დართვისას ხან ვითარებითში იყო დასმული, ხან ნათესაობითში, ე. ი. მი თანდებულიც ხან ვითარებითს ითხოვდა, ხან—ნათესაობითს. პირველ შემთხვევაში გამარაკიების შემდეგ მივიღეთ მდე (—მი-დღე-დ), რომელიც შემდეგ მთლიანად ისევ თანდებულად იქცა; მეორეში — მდის (—მი-დღ-ის). ძველ ქართულში ეს უკანასკნელი თანდებულიც არის დატული.

რაკი ამ თანდებულთა ე ტ ი მ ო ლ ო გ ი ა ს ნათესაობითსა და ვითარებითთან მიეყავება, ცხადია, მათ ამ ბრუნვებთან უნდა მოველოდეთ. ვითარებითთან მათი ხმარება, როგორც აღვნიშნეთ, ცნობილია. ის ძალიან გავრცელებულია ძველსა და ახალ ქართულში. მაგრამ, როგორც მოსალოდნელი იყო, იგი დასტურდება ნათესაობითთანაც. ამის მაგალითები ძველ ქართულში მოიპოვება. ასეთი მაგალითები გვხვდება აგრეთვე ჩვენს ხელნაწერშიც.

უფრო ხშირად მდე თანდებულიანი ნათესაობითი წარმოდგენილია სახელში უ კ უ ნ ი (უკუნისამდე), შედარებით ნაკლებად—სხვებშიც. მაგრამ უ კ უ ნ ი ს ასეთი ფორმა ძველ ქართულში თითქმის ყოველთვის ქარაგმით არის მოცემული: ოკ-ე, უკ-ე, ოკ-დე, უკ-დე და სხვა. ამ ქარაგმიანი ფორმების გახსნა ორნაირად ხდება; ა) უ კ უ ნ ი ს ა მ დ ე და ბ) უ კ უ ნ ი ს ა დ მ დ ე.

პირველ შემთხვევაში სუფთა ნათესაობითი გვექნება, მეორეში — ნათესაობით-ვითარებითი. მაგრამ ასეთ შემთხვევაში ნათესაობით-ვითარებითს ტექსტი ვერ იგუვებს: არც ტექსტის აზრი მოითხოვს და არც ფაქტობრივად არის წარმოდგენილი ნაყარაუდვეი საზღვრული, რომელიც მდე თანდებულიან სახელს (თითქოს მსაზღვრელს) უნდა ხლებოდა. ეს ასეა, მაგრამ სიფრთხილისა და სიზუსტისათვის საჭიროა ეს ფორმა ისეთ ვითარებაში დავივიროთ, როცა ის უ ქ ა რ ა გ მ ო ლ, გახსნილად, მთლიანად იქნება დაწერილი. ასეთი შემთხვევები იშვიათია, მაგრამ მაინც არის. და ყველგან, სადაც აქამდე ნახულია იგი, უღონოდ არის მოცემული, ასე: უ კ უ ნ ი ს ა მ დ ე.

იი ამის მაგალითები ჩვენი ხელნაწერიდან:

აწ და მარადის და უკუნითი უ კ უ ნ ი ს ა მ დ ე. ამენ 178, 37; რამეთუ მისი არს დიდებაა უკუნითი უ კ უ ნ ი ს ა მ დ ე. ამენ. 231, 6; რომელ აულთქუა აბრაჰამსა და ნათესავსა მისსა ვიდრე მი უ კ უ ნ ი ს ა მ დ ე 13, 38.

მაგრამ ჩვენს ხელნაწერში ეს მდე თანდებული სხვა სახელთანაც იხმარება, მაგალითად: რაფთა... აღასრულოს ვიდრე თ ა ვ ი ს ა თ ვ ს ი ს ა მ დ ე აბრაჰამის მიმართი აღთქმება წინა-დაცუეთისა იგი და შემდგომითი შემდგომად შჯულისა მცნებანი 15, 18.

დაცენთ ბოლოს, რომ ასეთი მოვლენა დადასტურებულია ძველი ქართული ენის სხვა ძეგლებშიც, სადაც ჩვენ გვხვდება აქ აღნიშნულის მსგავსი ფორმები, როგორიცაა: მეფისამდე, მიმეუფისამდე, ვერძისამდე, ზოგისამ-

დე, ქუეყანისამდე, დღისამდე (დღისაგან დღისამდე!), მიგლახაქისამდე, სიტყვასამდე (=სიტყუადმდე), ჰასაქისამდე, ზეალისამდე და სხვა, რომელთა შესახებ საუბარი აქ, რასაკვირველია, ზედმეტია¹.

• • •

ამას ვწერდით ჩვენ 1957 წელს, როცა ძველი ქართული ენის კათედრა სინურ მრავალთაგან ამზადებდა გამოსაცემად (დაიბეჭდა 1959 წელს). ხოლო საკითხის დაწერილობითი შესწავლისათვის ჩვენს შრომაზე მიუთითებდით („სახელთა ბრუნება და ბრუნებათა ფუნქციები ძველ ქართულში“, 1957, გვ. 333—341).

მას შემდეგ დიდი დრო გავიდა. და აი 1968 წელს „მაცნის“ მე-5 ნომერში გამოქვეყნდა ა. მარტიროსოვის წერილი „ზოგი თანდებულისანი სახელის ანალიზისათვის ძველ ქართულში“ (გვ. 169—178), რომელშიც ავტორი საცილობლად ხდის ჩვენს დებულებას და ცდილობს დაამტკიცოს, რომ მღე თანდებული ძველ ქართულში არ დაერთოდა ნათესაობითის ფორმას, რომ იგი მხოლოდ ვითარებითს მართავდა, როგორც დღეს ახალ ქართულში გვაქვს.

იმ ჩვენს შრომაში მოყვანილია მრავალი მაგალითი, რომლებშიც მღე თანდებული ნათესაობითში დასმულ სახელს ერთვის, მაგალითად: 1. მიმეუფისამდე, 2—3. ვერძისამდე, 4. ქუეყანისამდე, 5-6. დღისამდე, 7. მიგლახაქისამდე, 8—9. მეფისამდე, 10. სიტყვასამდე, 11. ჰასაქისამდე, 12—13. ცხოველს-მყოფელისამდე, 14—17. ზეალისამდე, 18. თავისა ოჯისამდე, 19. სამკვდრებელისამდე. 20. ზეალისამდე, 21. უკუნისამდე². ამ უკანასკნელი ფორმის შესახებ ჩვენს წიგნში საგანგებოდ გვაქვს ვრცელი საუბარი³. აქედან ა. მარტიროსოვი განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს და საკამათოდ ხდის უკუნისამდე-ს.

ავტორი მოკლედ მიმოიხილავს დროის ზმნიზებების ნათესაობითი ბრუნვის ფორმით გამოხატვის შემთხვევებს (რომელთა შესახებაც სხვებს და მათ შორის ჩვენცა გვაქვს სპეციალური მსჯელობა⁴, მაგრამ რომელთაც ა. მარტიროსოვი არ მიუთითებს) და წერს: „გასარკვევია, თუ რა მიმართებაშია უკუნის ზმნისართი უკუნისამდე ფორმასთან“⁵. მაგრამ უნდა შევე-

¹ ი. იმნაიშვილი, სახელთა ბრუნება და ბრუნებათა ფუნქციები ძველ ქართულში, 1957, გვ. 333—341.

² სახელთა ბრუნება, გვ. 337—339. დღეს ასეთი ფორმები კიდევ მეტია მოპოვებული, მაგალითად: ზეალისამდე Sin. 35, 139 rb, 8; მამისამდე, იქვე, 141 ra, 18; ზოგისამდე მრ. 6. 23 FG; ცისამდე ლ. 17, 24 FGHIJK; მორწმუნისამდე აღ. კვპრ. 130 rv; დედისამდე; ბრიტ. 112 r. ახლა გაზრდილია ისეთი მაგალითების რიცხვიც, რომლებშიც უკუნისამდე მთლიანად (უქარაგმოდ) არის დაწერილი, მაგალითად: Sin 6, 183 v, 8; Sin 11, 119 r, 13; H 535, 110 v, 4 ქვე: ი. 14, 16 F.

³ ი. იმნაიშვილი, სახელთა ბრუნება, გვ. 334—337.

⁴ ი. იმნაიშვილი, „ძველ ქართულში დროის გაჩენისათვის გამოხატვის ზოგიერთი საშუალებისა და „ვეფხისტყაოსნის“ ერთი ადგილის წაკითხვისათვის“; „კომუნისტური აღზრდისათვის“. № 2, 1957, გვ. 73—80. ეგვევ შრომა გადმობეჭდილია ჩვენსავე წიგნში „ქართული პოეტური ენის საკითხები“, 1966, გვ. 124—135.

⁵ „მაცნე“, № 5, 1968, გვ. 170.

ნიშნით, რომ აქ გასარკვევეი არაფერია იმ მართევი მიზეზის გამო, რომ ავტორის მიერ დასახელებული უკუნიშნის ზმნისართი ჩვენს ენაში, არც ძველში და არც ახალში, არ არსებობს. ეს არის ავტორის მიერ მოგონილი, ენაში არარსებული ფორმა, რომელიც მკვლევარს ძალიან სჭირდება მისი შეხედულების დასამტკიცებლად. ხოლო იმ შეხედულებას, რომელსაც ასე ვაი-ვაგლახით არსებობისათვის ამგვარი გამოგონილი ფორმები სჭირდება, დღევანდელი სიცოცხლე არ უწერია.

თავისი პოზიციის სისუსტეს თვით ავტორიც კი გრძნობს და ზემოთ წარმოდგენილი მსჯელობის შემდეგ დასძენს: „გინდაც დავუშვათ, რომ უკუნიშნისამდე-ში უკუნიშნისა გავრცობილი ნათესაობითი ბრუნვის ფორმაა. მაინც უნდა ვივარაუდოთ, რომ ამ შემთხვევაში ჩვენ გვაქვს არა -მდე თანდებულის მიერ სახელის ბრუნვაში მართვა, არამედ ისეთი მოვლენა, როცა თანდებული უშუალოდ მიერთვის ნათესაობით ბრუნვაში გაქვევებულ ზმნისართს“¹.

აქ სამი მძიმე შეცდომაა დაშვებული: ა) თუ დავუშვებთ (და უსათუოდ უნდა დავუშვათ), რომ უკუნიშნისამდე უკუნიშნის სახელის ნათესაობითი ბრუნვის ფორმაა, ა (უკუნიშნამდე) ემფატიკური ხმოვანია, ხოლო მდე თანდებული სწორედ ასეთ ფორმას ერთვის, მაშინ როგორღა შეიძლება იმავე დროს ვთქვათ: „მაინც უნდა ვივარაუდოთ, რომ ამ შემთხვევაში ჩვენ გვაქვს არა -მდე თანდებულის მიერ სახელის ბრუნვაში მართვა, არამედ...“. აქი ეს დაუშვა ავტორმა! აქ გამოუვალი წინააღმდეგობაა.

ბ) ავტორი ბრძანებს: „თანდებული უშუალოდ მიერთვის ნათესაობით ბრუნვაში გაქვევებულ ზმნისართს“. თუ ეს ნათესაობით ბრუნვაში გაქვევებული ზმნისართია, მას აღარ შეიძლება ჰქონდეს ემფატიკური ა, და მდე თანდებული სწორედ ასეთ გაქვევებულ ზმნისართს უნდა ერთოდეს: უკუნიშნისამდე. რა ეშველება ამ აუხსნელ ა-ს? სადაა ეს უკუნიშნისამდე?

გ) მაგრამ ეს დაშვებაც უმაღლე ხეხულასავით დაინგრავეა, თუ ცვლავ შევახსენებთ მკვლევარს, რომ ეს უკუნიშნის გაქვევებული ზმნიზება ჩვენს ენაში, არც ძველში და არც ახალში, არ არსებობს, ხოლო უკუნი და მისი ბრუნვის ფორმები კი გვაქვს, მაგალითად:

ვინმეა განაზნა უკუნი ესე და წყუდიადი: ლიტ. ქრესტ. 212, 11; ხოლო რაოდენთა არა შეიწყნარეს, ჰკიან მასვე საცთურსა შინა და ბნელსა უკუნისა კერბთმსახურებასა: კიმ. 1, 52, 11; ხოლო უკუნისა შინა ღამესა ვერარაა ვისგან ეგების ხილვად წყალთა შინა: ექუსთ. 19, 20. აი სწორედ ამის ნათესაობითი ბრუნვის ფორმაა უკუნისა, რომელსაც მდე თანდებული ერთვის. შდრ. უკუნისაგან, უკუნისათვის, ასეთივეა უკუნისამდეც, რომ ეს ირწმუნო, უნდა მტკიცედ გახსოვდეს, რომ მდე თანდებულიც ისე, როგორც ბევრი სხვა, ორ ბრუნვას მოითხოვდა ძველ ქართულში — ნათესაობითსა (უკუნისამდე) და ვითარებითს (ზღუდამდე). განსხვავება შესაძლებელია აქაც ისეთივე იყო, როგორც თანა, წინაშე, ზედა თანდებულების ორ-ორ ბრუნვასთან გამოყენებისას: ნათესაობითი თავიდან სულიერ საგნებთან იხმარებოდა (მიმეუფისამდე, მეფისამდე, ვერძისამდე, მიგლახაკი-

¹ „მაცნე“, № 5, 1968, გვ. 170.

სამდე, მამისამდე, მორწმუნისამდე), ხოლო ვითარებითი — უსულობითან (ზღუდამდე, მთადამდე, ქალაქადამდე, დაფარვადამდე...). შემდეგ და შემდეგ, როცა ეს კატეგორია მოიშალა, მათი ხმარების ეს წესი აირია და შესაძლებელი შეიქნა მღვდელ ნათესაობითში უსულო საგნებთანაც ეხმარათ (სიტყვასამდე, დღისამდე, ქუეყანისამდე). ასეთ არევას თანა, წინაშე და ზედა თანდებულების ხმარებისასაც ვხედავთ. ეს ბუნებრივია: როცა კატეგორია ირღვევა. ერთხანს ნარევი ფორმები იხმარება, მერმე და მერმე ხდება ნიველირება და ერთი თანდებული ერთ ბრუნვასთან მკვიდრდება. ეს გზა უნდა ჰქონდეს გამოვლილი აგრეთვე მღვდელ თანდებულსაც.

თანდებული რომ გაქვევებულ ზმნისართებს ერთოდეს, მაშინ გვექნებოდა არა მესა შინა და მესა შინა, როგორც არის ძველ ქართულში, არამედ მხოლოდ და მხოლოდ მესა შინა და მესა შინა, როგორც ავტორის შეხედულებით ივარაუდება (სათანადო ზმნიზებდები მესა და მესა).

მაგრამ რაღას ვაგრძელებთ. 2,5 გვერდზე ვრცელი მსჯელობის შემდეგ თვით ავტორი შენიშნავს: „ზემოთ წარმოდგენილი ჩვენი ვარაუდი მაინც ნაკლებ სარწმუნოდ გვეჩვენება იმიტომ, რომ ჩვენთვის საინტერესო ზმნისართი ნათესაობით ბრუნვაში მოსალოდნელი იყო არა უკუნიშნა, არამედ უკუნიშნის ფორმით. ძველ ქართულში ამ ტიპის ზმნისართები, როგორც ზემოთ დავინახეთ¹, ჩვეულებრივ — მავერცობის გარეშე გვხვდება“².

ახლა ამას რაღა ჰქვია? ჩვენი მსჯელობა და მტკიცება თვითონ ჩვენც ნაკლებ სარწმუნოდ გვეჩვენება! მაგრამ მკვლევარი ამ განცხადებაშიც ცოდავს და არა და არ ამბობს სიმართლეს, რადგან მისი ვარაუდი არა თუ ნაკლებ სარწმუნოა, არამედ მცდარი და მიუღებელია, რადგან მას განუქურნებელი სენი სჭირს — წინააღმდეგობა და ენაში არარსებულ ფორმაზე (უკუნიშ) დაყრდნობა.

ამ განცხადებაში კიდევ ერთი გარემოება იქცევა ჩვენს ყურადღებას. ავტორი ამბობს: „ძველ ქართულში ამ ტიპის ზმნისართები, როგორც დავინახეთ, ჩვეულებრივ (ხაზი ჩემია. — ი. ი.) — მავერცობის გარეშე გვხვდება (უკუნიშნა, წინაშე, გარემოშ, გზის, მარადის, აგრეთვე დილის, ზვალის, სამხრის, ზამთრის და სხვ.)“³.

ავტორს ეს ღებულება უფრო ადრე ერთ თავის სხვა შრომაშიც აქვს წამოყენებული ორი თუ სამი მაგალითის მოშველიებით. როცა იქ ავტორი გზის, მარადის, უკუნიშნა ტიპის ფორმებს განიხილავს, წერს: „ასეთია აგრეთვე დროის და ადგილის ზმნისართები დღის, სამხრის, ზამთრის, გარემოშ და სხვა, რომელთაგან ზოგს შეიძლება ახლდეს ემფატიკური — ა-ც (დღისა, ზაფხულისა); მაგ.: აღთქუმა-ყო მოქმედთა მათ მიმართ თითოეულსა სატირი დღისა: C მ 20, 2; ხოლო ილოცევდით, რამათა არა იყოს სიელტოლაა თქუენი ზამთრის: C მრკ 13, 18; შდრ. არამედ ილოცევ-

¹ ავტორი წერს, „როგორც ზემოთ დავინახეთ“. კაცს ეგონება, თითქმის ეს საკითხი ავტორმა გაგვირკვია აქ პირველად. მაგრამ არა: იგი უფრო ადრე სხვებს ჰქონდათ აღნიშნული და მათ შორის ჩვენიც. ნ. ამის შესახებ ზემოთ, გვ. 58.

² „მაინე“, № 5, 1968, გვ. 171.

³ იქვე.

დით, რამათა არა იყოს ესე ზამთარსა: DE; არცა ზამთრის გარდამატების და არცა ზაფხულისა დააკლდების: კიმ. II, 151, 15—17¹.

აქ ერთი ზოგადი ხასიათის მძიმე შეცდომაა დაშვებული, რომლისგანაც 3 კონკრეტული გაუგებრობა თუ შეცდომა დაიბადა. ზოგადი ხასიათის შეცდომა ისაა, რომ ავტორს ჰგონია დროის ზმნიშვნელები შეიძლება წარმოდგენილი იქნეს ნათესაობითის როგორც გაუვრცობელი (ზამთრის), ისე გავრცობილი ფორმით (დღისა, ზაფხულისა). მაგრამ ეს გაუგებრობის შედეგია: ამ ტიპის ზმნიშვნელები მხოლოდ ნათესაობითის მარტივი (ის) ნიშნით იწარმოება (ემფატიკური ა-ს გარეშე): ზამთრის, ზაფხულის, სამხრის, წუთის, ხვალის, პარასკევის².

სამი კონკრეტული შეცდომა კი ესენია: ა) აღიშის ოთხთავის დღისა არ არის იმ ტიპის ფორმა, რომელსაც ჩვენი დავა ეხება: „თითოჲ სატირი დღისა ნიშნავს: თითოჲ სატირი (ერთი) დღისათვის. აქაც ისეთი გამოთქმა გვაქვს, როგორც ქვემოთ მოყვანილებში: ხვალემან იზრუნოს თავისა თვისისა: მ. 6, 34 D; შდრ. C: ხვალე იგი ზრუნვიდეს თავისა თვისისათჳს; განუტევე ერი ესე, რამათა წარვიდენ გარემო დაბნებსა და იყიდონ თავისა მათისა საზრდელი: მ. 14, 15; წარვედით საეპროდ და იყიდეთ თავისა თქუენისა ზეთი: მ. 25, 9 DE; შდრ. C:... და იყიდეთ თქუენდა (=თქუენთჳს).

დღისა არ არის და არც შეიძლება იყოს ზამთრის ტიპის ზმნიშვნელა. ამ სახელიდან ნაწარმოები დროის ზმნიშვნელა დღეს, რომელსაც ემფატიკური ა არა აქვს (არც შეიძლება ჰქონდეს), მაგრამ დღეს წარმოშობით მიცემითი ბრუნვის ფორმაა. დღისა აქ გაუგებრობით არის მოხმობილი.

ბ) ავტორი ერთმანეთს უბირისპირებს ზამთრის (C) და ზამთარსა (DE), როგორც გავრცობილსა და გაუვრცობელ ფორმებს. მაგრამ ეს შეცდომაა მეთოდოლოგიური და არსებითი ხასიათისა: ზამთრის ნათესაობითია და ამას უნდა დაუბირისპირდეს ისევე ხათესაობითი, ოღონდ ა სავრცობიანი (ზამთრისა). მაგრამ ამნაირი ფორმა მოცემული შინაარსით ენაში არა გვაქვს. მეორე მხრივ, ზამთარსა არაა ზმნიშვნელა, იგი ჩვეულებრივი სახელია, რომელიც თავისი ლექსიკური მნიშვნელობით მიუთითებს დროზე და შეიძლება თანდებულითაც ვიხმაროთ: ზამთარსა შინა, ამნაირად, ეს მეორე მაგალითიც გამოუსადეგარია ავტორის აზრისათვის.

გ) არც მესამე მაგალითია სწორი (და არცა ზაფხულისა დააკლდების). მართალია, ავტორს ეს მაგალითი გამოცემიდან სწორედ იმ სახით მოჰყავს, როგორც იქა დაბეჭდილი. მაგრამ მკვლევარს საილუსტრაციო მასალის დამოწმებისას მუდამ უნდა ახსოვდეს შესაძლებელი და შეუძლებელი ფორმის არსებობა. შეუმოწმებლად, კრიტიკული მიდგომის გარეშე დანდობა ყველაფერზე, რაც დაბეჭდილია, მძიმე შეცდომაა. განსაკუთრებით ითქმის ეს საორკიუო და თეორიულად შეუძლებელი ფორმების შესახებ. ავტორის

¹ ა. მარტიროსოვი, ზმნისარისა და თანდებულის სინტაქსური ურთიერთობისათვის: იქვე, XII, 1960, გვ. 234.

² იხ. ჩვენი ზემოთ (გვ. 58) დასახელებული შრომა, ლიტერატურაც იქვეა მითითებულა.

მიერ გულდანდობით დამოწმებული ზ ა ფ ხ უ ლ ის ა სწორედ ასეთი შეუძლებელი ფორმაა. შდრ. მის გვერდით მოცემული „არცა ზ ა მ თ რ ის გარდაემატების“, სადაც ზ ა მ თ რ ის შესაძლებელი და ერთადერთი სწორი ფორმაა. რომ ავტორს ამაზე ეფიქრა (და უეჭველად უნდა ეფიქრა), ცოტათი თავი შეეწუხებინა და ხელნაწერი მოეკითხა, იქ ნახავდა სწორედ მოსალოდნელ და ერთადერთ სწორ ზ ა ფ ხ უ ლ ის ფორმას. მაგრამ მკვლევარი ხელნაწერის ჩვენებას რას დაგიდევდა, როცა მისთვის არც არსებობდა ამნაირი საკითხი: ავტორისთვის ზ ა მ თ რ ის და ზ ა მ თ რ ის ა (კიდევ უარესი — ზამთარსა), ზ ა ფ ხ უ ლ ის და ზ ა ფ ხ უ ლ ის ა ერთი და იგივე იყო. ბოლოს, აქაც უნდა მივეუთითოთ ავტორს, რომ ზ ა მ თ რ ის, ზ ა ფ ხ უ ლ ის, ს ა მ ხ რ ის და სხვა ამ ტიპის წარმოებაზე მსჯელობისას ამ შრომაშიც (იკე, XII, 1960) არაა ნახსენები ჩვენი ზემოთ დასახელებული გამოკვლევა და ისე გამოდის, თითქოს ყველაფერი, რაც აქ ამ ფორმების შესახებაა ნათქვამი, ჩვენს ავტორს ეკუთვნოდეს. სხვა რომ არა იყოს რა, იმ შრომის წაკითხვით შეიძლებოდა ეს შეცდომები თავიდან აეცდინა.

აქ კვლავ უნდა გავიმეოროთ, რომ ა. მარტიროსოვის ამ და სხვა („თანდებული ქართულში“...) შრომებში ნათლად არაა გათვალისწინებული ძველი ქართულის მწყობრი სისტემა ერთი და იმავე თანდებულის ორ ბრუნვასთან ხმარების შესახებ შორის სძლისა და ქმრისა, მაგრამ: შორის სამარიასა და გალილუასა; კაცისა მის თანა, მაგრამ: სახლსა თანა; ღმრთისა მიმართ, მაგრამ: ცალ მიმართ. სწორედ ასეთია მეფისამდე, მიგლახაკისამდე, ვერძისამდე, მიმეუფისამდე, მაგრამ: ქალაქამდე, ბორცუდამდე, კამადამდე, წარსლვადმდე. ამნაირ ნათესაობითში დ არა გვაქვს ჩვეულებრივ: სუფთა ნათესაობითს მდე თანდებული ერთვის¹. ა. მარტიროსოვის განცხადება, რომ დ იყო და დაიკარგაო, არაა სერიოზული საბუთი: ყველგან დაიკარგა? რამ დაიკარგა? როცა მდე თანდებული ვითარებითი ბრუნვის ფორმას ერთვის, იქმნება ფონეტიკურად აუტანელი პირობები: ქალაქადმდე, თხოვადმდე, მიცემადმდე, ბეთლემდმდე. რომლებშიც მდმ და მდმდ კომპლექსები უაღრესად ძნელი გამოსათქმელია და ბრუნვის ნიშანი ზოგჯერ იკარგება. ეამბობ ზოგჯერ-მეთქი, რადგანაც აბსოლუტურად უმეტეს შემთხვევაში იგე შეპონახულია ხელუხლებლად. ხოლო მე ფ ის ა მ დ ე, ვ ე რ ძ ის ა მ დ ე და მსგავს ფორმებში სადავო დ თითქმის არასდ არ გვხვდება. ეს დიდი სხვაობა იმ მარტივი მიზეზით აიხსნება, რომ საცილობელი დ აქ არასოდეს არ ყოფილა და, მაშასადამე, ვერც დაიკარგებოდა. ამ ჩვენს მსჯელობაში საკითხის ახსნა (თეორია) და ენაში არსებული მონაცემები (პრაქტიკა) ერთმანეთს ეთანხმება, ერთი მეორის წინააღმდეგ არ გამოდის. დაიკარგაო! ასე აუხსენლად და ერთი შეძახებით ყველაფერზე შეიძლება ითქვას დაიკარგაო.

რომ მდე, მდის თანდებულთან ნათესაობითიც უნდა ყოფილიყო გამო-

¹ არის ორი გამოწაკლისი (სამკვდრებელისამდე და ხვალისამდე), რაც ადვილად აიხსნება მათ გვერდით არსებული მდე თანდებულთან ვითარებითის ანალოგიით (ზღუდვამდე, საზღვრადმდე, მოსლადმდე...). მით უმეტეს, რომ ამნაირი წარმოება ძველ ქართულში აბსოლუტურად მეტია, ვიდრე ფორმები, რომლებშიც დ დაკარგულია (სადილობამდე, დასაეა-ლამდე, კიდემდე...).

ყენებული, ეს კარგად დამატყიცა ა. შანიძემ თავის ცნობილ გამოკვლევაში „მღე თანდებულის გენეზისისათვის“ (აკად. მოამბე, ტ. III, № 4, 1942).

ა. შანიძის აზრით, მღე, მღის თანდებულთა წარმოშობის გზა ასეთია:
 მი (ძველი თანდებული) + ღლე-ღ—მღე
 მი „ + ღლ-ის—მღის.

გამოდის, რომ მი თანდებული ძველად შეიძლებოდა დართოდა სახელის როგორც ვითარებითი ბრუნვის ფორმას (მი ღლედ), ისე ნათესაობითისასაც (მი ღლის). შემდეგში ერთმა მოგვცა მ ღ ე, მეორემ — მ ღ ის. ესენი შემდეგ, თავის მხრივ, ახალ თანდებულად იქცნენ და ერთოდნენ სწორედ იმავე ბრუნვებს. ასე ივარაუდება ა. შანიძის შეხედულებით, სწორედ ასე გვაქვს ენა-შიც (ქალაქადმდე, მეფისამდე). თუმცა ა. მარტიროსოვი ა. შანიძის შრომას კი იხსენიებს, მაგრამ მის სულსა და გულს, მის არსს უარყოფს, როცა მღე თანდებულის ნათესაობითაჲს ხმარებას არ თვლის შესაძლებლად. რა ეუყრთ. არის მწყობრი თეორია, არის ამ თეორიის დამადასტურებელი ფაქტები ჩვენს ენაში.

ჩვენს შრომაში ერთ-ერთ მაგალითად მოყვანილი გვაქვს ჩვენი აზრის დამადასტურებელი მშვენიერი ნიმუში: ჰამადი მიმდემადი მიეცემოდა მას მეფისა მიერ ბაბილონისა დ ღ ის ა გ ა ნ დ ღ ის ა მ დ ე, ვიდრე დ ღ ის ა მ დ ე, რომელსა მოჰუდა, ყოველთა ღლეთა სიცოცხლისა მისისათა: იერ. 52. 34. აქ ღლესავით ნათელია, რომ ცნობილი ფორმულის (საიდან სადამდე) მეორე ნაწილში ნათესაობითი გვაქვს მ ღ ე თანდებულით, თანაც ორჯერ (!), ხოლო პირველ ნაწილში იგივე ბრუნვაა გამოყენებული, ოღონდ სხვა, გან თანდებულით. ა. მარტიროსოვი კი ამ უმნიშვნელოვანეს მაგალითს ლიტონი განცხადებით იცილებს: „ესეც ნანათესაობითარ ვითარებითად უნდა მივიჩნიოთ“¹. მართლა ისე ხომ არაა: „დავით ჰსთქვი: იყავნ ქალაქნი! და აღმოცენდნენ ქალაქნი“. ასე, რა თქმა უნდა, ძალიან ადვილია ყველაფრის მტკიცება და ყველაფრის უარყოფა.

რომ თითქოს უ ქ უ ნ ის ა მ დ ე, მი მ ე უ ფ ის ა მ დ ე ვითარებითის (ნანათესაობითარი ვითარებითის) ფორმებია, ამის დასადასტურებლად ავტორი მიუთითებს იმ გარემოებაზე, რომ ამათ შეიძლება წინ დაერთოს ვიდრე, რომელიც წარმოშობით ვითარებითი ბრუნვის ფორმაა (ვი-ღ-რე) და ხშირად წინ მიუძღვის მღე თანდებულთან ვითარებითს (ვიდრე სამხრადმდე, ვიდრე დილადმდე...) ². მაგრამ აქ უნდა მოვიგონოთ, რომ ჩვენი მსჯელობის მთავარი სიტყვა უ ქ უ ნ ის ა მ დ ე არსად არ იხმარება ვ ი დ რ ე-ს დართვით, ის ყველგან და ყოველთვის ვ ი დ რ ე-ს გარეშეა წარმოდგენილი. ის ასე იხმარება ღლე-ვანდელ ქართულშიც. რაც შეეხება ამ წარმოშობის სხვა ფორმებს (ხვალისამდე—ვიდრე ხვალისამდე, ღლისამდე—ვიდრე ღლისამდე...), ამათში ვ ი დ რ ე მოგვიანებით ჩვეულებრივი ვითარებითის ანალოგიით არის გაჩენილი და ძველი, უფრო ნათელი, ენის სისტემით გამართლებული ფორმების ასახსნელად ვერ გამოდგება.

¹ „მაცნე“, № 5, 1968, გვ. 176.

² ი ქ ე ე.

ბარემ აქვე დაეძინო, რომ, როცა ავტორი ასე თავგამოდებით ცდილობს დამატაციოს, კერძოდ, უკუნისამდე ნანათესაობითარი ვითარებითის ფორმად, ურიგო არ იქნებოდა, გაეთვალისწინებინა აკად. ს. ჯანაშიას აზრი ამის თაობაზე: „შესაძლებელია დაიბადოს მოსაზრება, რომ მდე ყოველთვის არ მოითხოვდა მიმართულებითს ბრუნვას და რომ, ვთქვათ, „უკუნისამდე“ არ მოლის „უკუნისამდე“-დან, მაგრამ ეს ჭერ საძიებელია“

ჩვენს შრომაში სწორედ ასეთი ძიებით, ვფიქრობთ, დავამტკიცეთ, რომ უკუნისამდე მართლაც არ მომდინარეობს უკუნისამდე-დან, არამედ აქ გვაქვს ჩვეულებრივი ნათესაობითი, რომელსაც მდე თანდებული ერთვის.

დასასრულ. ისევ უნდა აღვნიშნოთ, რომ მეფისამდე, ვერძისამდე, უკუნისამდე ფორმების სათესაობით-ვითარებითად გაგება გვავალებს, რომ იქვე აუცილებლად გვქონდეს ან ივარაუდებოდეს სათანადო: საზღვრული, რომლის გარეშეც აბსოლუტურად შეუძლებელია ხსენებულ ფორმებში დ-ს არსებობის დაშვება. მაგრამ კატეგორიულად უნდა ვთქვათ, რომ მეფისამდე, ვერძისამდე და მსგავს ფორმებში არსად არაა და არც იგულისხმება რაიმე საზღვრული, თუ, რა თქმა უნდა, სახსენლად ჯალაქრულ გამოთქმას არ მოვიშველიებთ: იყო და დაიკარგაო. თუ, მაშასადამე, არაა ვითარებითში დასმული საზღვრული და თუ არც მისი კვალი ივარაუდება, მაშინ როგორღაა მოსალოდნელი ამ არარსებულ საზღვრულთან შესათანხმებელი არარსებული ბრუნვის ნიშანი დ ვეძებოთ ნათესაობითის სრულიად ნათელ ფორმაში?

ა. მარტიროსოვს იმის დასამტკიცებლად, რომ შეიძლება ფორმას საზღვრული არ ახლდეს, მაგრამ ორმაგი ბრუნება კი გვქონდეს, მოჰყავს თვნიერ თანდებულიანი შემდეგი მაგალითები:

საწმუნოებაა თვნიერ საქმეთასა მეუღარ არს: პარხ. 1093 ა; აწ უკუე თვნიერ სატანჯველთასა არა უგება: იქვე, 1003 ბ; და კედელსა თვნიერ ბერთაჲსა არაივინ მიეყრდნებოდა: ხანძო, 112, 38; და ვიხილე მუნ თიგაა აღმოცენებული თვნიერ ძირთაჲსა პარხ. 756 ბ². ყველა ეს მაგალითი ავტორს ჩვენი შრომიდან აქვს აღებული (რასაც იქვე მიუთითებს). მაგრამ მკითხველს უმაღავს, რომ ასეთი შემთხვევები გვხვდება მხოლოდ და მხოლოდ მაშინ, როცა სათანადო სახელი თანაინ მრავლობითშია და ერთმაგი ბრუნებისას ნათლად არა ჩანს მისი ბრუნვა. ამიტომ მეტი სიზუსტისათვის ზოგჯერ ორმაგი ბრუნების ფორმებს მიმართავენ, რომ ნათლად გამოჩნდეს მოცემული სახელის ბრუნვა. „თვნიერ საქმეთასა“ აქ მხოლოდ ამას ნიშნავს: საქმეების გარეშე. „თვნიერ ძირთაჲსა — ძირების გარეშე.

ეს ასეა თანაინ მრავლობითში, სადაც თა სუფიქსიანი ფორმა შეიძლება სხვადასხვა შემთხვევაში ხუთ ბრუნვას გულისხმობდეს (მოთხ., მიც., ნათ., მოქმ., ვით.). აი ამ გაუგებრობის თავიდან ასაცილებლად იყენებენ ორმაგი ბრუნების ფორმებს. თორემ მხოლობითში ეს არასოდეს არ მოხდება, მაგალითად, აქ ერთადერთია: თვნიერ საქმისა, თვნიერ სატანჯველისა, თვნიერ

¹ ს. ჯანაშია, „მდე თუ მდის“: შრომები, ტ. III, 1959, გვ. 309.

² „მაცნე“, № 5, 1968, გვ. 178.

ბერისა, თვნიერ ძირისა... თვნიერ იგავისა, თვნიერ ერისა, თვნიერ სარწმუნოებისა, თვნიერ საფუძველისა, თვნიერ მამისა და სხვა.

ორმაგი ბრუნება არ არის მაშინაც, როცა ებ-იანი მრავლობითი გვაქვს, რადგან აქ ყველა ბრუნვას თავისი, საკუთარი ფორმა აქვს, მაგალითად:

თვნიერ ყ რ მ ე ბ ი ს ა და დ ე დ ე ბ ი ს ა: მრ. 14, 21, მაგრამ; თვნიერ ყ რ მ ა თ ა ს ა: პარხ. 250 ხ. ამაზე ჩვენ ჩვენს წიგნში გვქონდა მითითებული, მაგრამ ავტორმა მას ღუმილით აუარა გვერდი.

აღსანიშნავია, რომ უ კ უ ნ ი ს ა მ დ ე, მ ი მ ე უ ფ ი ს ა მ დ ე და ყველა ამ ტიპის მაგალითი მხოლოდ მხოლობითშია (მრავლობითის ფორმები აქ საანალიზოდ არც გამოგვადგებოდა). აქედან სრულიად ნათელი უნდა იყოს, რომ „თვნიერ ბერთაჲსა“ და მისი მსგავსი მაგალითები ავტორს მისი მიზნისათვის საანალოგიოდ არ გამოადგება და აქ ტყუილად არის მოყვანილი. ვიმეორებ: უ კ უ ნ ი ს ა მ დ ე, მ ი მ ე უ ფ ი ს ა მ დ ე ფორმებს საზღვრული არ სჭირდებოდათ, არც ჰქონიათ და, მაშასადამე, არც დაჰყარავიათ.

ავტორის ზოგი სხვა შენიშვნა და მოსაზრება არ არის იმდენად მნიშვნელოვანი და ანგარიშგასაწევი, რომ მათზე ცალკე მსჯელობა ღირდეს. ამიტომ ჩვენს საუბარს აქ ამით დავამთავრებთ.

7. ნათესაობითი ინფინიტივის გადმოსაცემად

ძველ ქართულში შემჩნეულია, რომ უცხო ენათა ინფინიტივის გადმოსაცემად, გარდა იმ საშუალებებისა, რომლებიც აღნიშნულია სამეცნიერო ლიტერატურაში (საწყისი ვითარებითში, იშვიათად სახელობითში — იწყოდთხარა, უნდა ცნობაჲ...), ზოგჯერ მიმართავდნენ იმავე საწყისს ნათესაობითში: უკუეთუ კ ა მ ი ს გინდეს [если ты захочешь есть (кушать)]. ირკვევა, რომ ასეთი ფორმები ძველ ქართულში ხელოვნური იყო და მათ მთელი რიგი შეზღუდულობანი ახასიათებდა:

ა) იხმარებოდა მხოლოდ ზოგიერთ ზმნასთან (უნდა, ჰნებავს, სწადის, გულო-უთქვამს, ეგულების...);

ბ) გვხვდებოდა მხოლოდ საწყისებთან (ძალზე იშვიათად სხვა სახელებთან, უეჭველია, ანალოგიით);

გ) მას ვხვდებოდით თითქმის ყოველთვის მხოლოდ ნათარგმნ ძეგლებში და არა ორიგინალურ ლიტერატურაში. ასე, მაგალითად, ამის არც ერთი მაგალითი არ გვხვდება შუშანიკის მარტილობაში, აბოს წამებაში, სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში, გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაში და სხვ. ერთადერთი მაგალითია დაცული ევსტათი მცხეთელის მარტილობაში;

დ) ნათესაობითის ნიშანი ასეთ შემთხვევაში არის მხოლოდ მარტივი ის და არა რთული ის-ა.

ამიტომ მიჩნეულია, რომ ასეთი ფორმები იხმარება უცხო ენათა ინფინიტივის გადმოსაცემად. ამგვარი მაგალითები გვხვდება ჩვენს ხელნაწერშიც, მაგალითად:

1. მინებს ს წ ა ვ ლ ი ს 21, 38;
2. უკუეთუ გინებს შე წ ყ ნ ა რ ე ბ ი ს 189, 8;
3. ეიდრეცა-იგი უნებნ მ ი ს უ ლ ი ს 232, 10;

4—7. უკუეთუ ქამის გინდეს, გექმნეს შენ იგი ტაბლა, და თუ სუმი გინდეს, გექმნეს შენ იგი სასუმელ; ...შე მოსის თუ გინდეს, გექმნეს შენ იგი სამოსელ; ...უკუეთუ ქორწინების გინდეს, გექმნეს შენ ქმარ 219, 7, 8, 10, 14.

8. რომელსა უნდეს ერისკაც ყოფის 251, 31.

აღსანიშნავია, რომ სულ აქ არსებული 8 შემთხვევიდან 4 ერთადაა მოცემული, დანარჩენი 4 გაფანტულია მთელ ხელნაწერში: 3 179—241 ფურცლებზე, ერთი—თავში (21 v). სხვანაირად რომ ვთქვათ, ასეთი ფორმები ჩვენს ხელნაწერში ნაკლებად გვხვდება. ეს ასეც იყო მოსალოდნელი: ძველად ნათარგმნ ძეგლებში ისინი მეტად იშვიათად გვხვდება, უფრო მოხშირებულია X საუკუნის თარგმანებში. აღსანიშნავია, რომ ოთხთავის ენაშიც არაა იგი ხშირი, აქ ორივე რედაქციის ტექსტში მხოლოდ 12 მაგალითი გვხვდება. ამ 12 შემთხვევიდან ხახმეტ ძეგლებში შესაძლებელი იყო გვქონოდა მხოლოდ ორი (სხვა 10 ადგილი აქ არაა შემონახული), მაგრამ არც ერთ ადგილას (მ. 5. 42, ლ. 15, 28) ასეთი კონსტრუქცია არაა დაცული: აქ საწყისის ნათესაობითის ფორმას ცვლის ვითარებითი (და ესაა სწორედ ძველი ძეგლებისათვის დამახასიათებელი). ეს ორი მაგალითია: რომელსა უნდეს სესხების შენგან (მ. 5, 42DE), მაგრამ: რომელსა ხუნდეს ვასხებად შენგან (ხანმეტი ტექსტები, გამოც. ი. ჯავახიშვილის მიერ), არა უნდა შესლვის (ლ. 15, 28 C), მაგრამ: და არა ხუნდა შესლვად (ხანმ. ტექსტ.). ეს არის ამ ხელოვნური კონსტრუქციის აცილების ერთი გზა. ჩვენი ხელნაწერი ამ გზას ირჩევს. ამიტომაც, რომ აქ გვაქვს: უკუეთუ ვისმე სწადის კითხვად (და არა: კითხვის) 85, 9; უკუეთუ გენბავს ადგილისა მისცა უწყებად (და არა: უწყების) 157, 12 და სხვა.

ზოგჯერ ასეთი კონსტრუქცია იმით იყო აცილებული, რომ საწყისის ნაცვლად მთელ დამოკიდებულ წინადადებას იღებდნენ, სადაც მოსალოდნელი საწყისი მეორე კავშირებითის ფორმით იყო წარმოდგენილი. შდრ.:

არავისა უნდა გამოცხადების (მრ. 7, 24 C), მაგრამ: და არა უაღა, რაჟამცა აგრძნა ვინმე (იქვე DE). რაჟამცა აგრძნა = რაჟამა აგრძნეს (მეორე კავშირებითია). ჩვენი ხელნაწერი ამ გზასაც ხშირად მიჰყვება და ამით არიდებს თავს ჩვენი ენისათვის უცხო კონსტრუქციის ხმარებას. ამ მხრივაც იგი დიდ სიძველეს ამჟღავნებს.

8. წოდებითი ბრუნვა ზოგიერთი სახელისათვის

წოდებითი ბრუნვა ჩვენს ხელნაწერში წარმოდგენილია ძველი ქართულისათვის კარგად ცნობილი სახით: საზოგადო სახელებს ბრუნვის ნიშნად აქვთ **ო**. ეს **ო** დაცულია უცვლელად ყოველგვარ ფონეტიკურ გარემოცვაში, მან არ იცის რედუქციის რაიმე სახე: არ სუსტდება (ვინად არ იქცევა, არ იკარგება); **ო**-ზე გათავებულ ფუძეებთანაც მტკიცედ დგას: წყარო, უშჯულო, უბიწო, უმანკო და მსგავსი ფორმები ერთადერთია ჩვენი ხელნაწერისათვის.

სანამ წოდებითი ბრუნვა ჩამოყალიბდებოდა, მის ფუნქციას წრფელობითი ასრულებდა. ძველ ქართულში გადმონაშთის სახით მოღწეული არის

რამდენიმე სახელი, რომელთაც წოდებითში არავითარი ნიშანი არა აქვთ, ე. ი. წრფელობითი ბრუნვის სახით იხმარება. ასეთი სახელებია: მოძღუარ. ხუცეს (66, 10; 68, 22), სახიერ, მაცხოვარ, ქველის-მოქმედ, მოწყალე. ჩვენს ხელნაწერშიც ასეა ეს დაცული.

სახელობითის ჩამოყალიბების შემდეგ ერთხანს წოდებითი ამ ახალი ბრუნვის ფორმებს იყენებდა. ძველ ქართულში ამის კვალიც არის დარჩენილი. ჩვენი ხელნაწერი ამ სურათსაც გვიჩვენებს, მაგალითად: მოვედ, ჰ უ რ ი ა მ ე გ ე, და მოვედ, წ ა რ მ ა რ თ ი ე გ ე 222, 28.

ძველ ქართულში ადამიანთა სახელებს წოდებითში არ ჰქონდა არავითარი ნიშანი, ფუძის სახით იყო წარმოდგენილი, ე. ი. ისევ წრფელობითს იყენებდა (ეს მდგომარეობა არც დღეს შეცვლილა). ჩვენი ხელნაწერიც ამ წესს იცავს და მას მისდევს, აქ გამონაკლისი არა გვაქვს.

ბოლოს, აღენიშნავთ, რომ ძველ ქართულში რამდენიმე უცხოური წარმოშობის სახელი (კეისარი, დიაკონი, ეპისკოპოსი) და ქართული მეფე ზოგჯერ წოდებითში არ დაირთავდნენ ო-ს, ფუძის სახით იხმარებოდნენ. ასეთი მდგომარეობა გვაქვს შემონახული აგრეთვე ჩვენს ხელნაწერშიც, მაგალითად:

1) კ ე ი ს ა რ: უფალო კ ე ი ს ა რ, პატროკლე ცოცხალ არს 251, 1; ცოცხალ ვარ, უფალო კ ე ი ს ა რ 251, 4; კმა არს, კ ე ი ს ა რ 252, 3; კ ე ი ს ა რ, არა მტირედ ქამ ცხოველ ვარ მე 252, 9.

2) მ ე ფ ე: უფალო მ ე ფ ე 70, 15.

ერთი სიტყვით, წოდებითი ბრუნვის ფორმები მთელი სიგრძე-სიგანით ჩვენს ხელნაწერშიც სწორედ ისეა დაცული და შემონახული, როგორც მას იცნობს ძველი ქართულის უძველესი და საუკეთესო ძეგლები. და რადგანაც წოდებითი ბრუნვის ჩამოყალიბებისა და განვითარების ეს პროცესი კარგად არის ცნობილი ჩვენში, აქ მასზე აღარ შევჩერდებით.

9. საკუთარი (ადამიანთა) სახელები

ადამიანთა სახელების ბრუნება ჩვენს ხელნაწერში ფეხდაფეხ მისდევს უძველეს ნორმებს; არსად არ შეიმჩნევა მისგან გადახვევის რაიმე მნიშვნელოვანი კვალი.

აქა-იქ თავს იჩენს მკრთალი ტენდენცია, რომ საკუთარი სახელები საზოგადო სახელებს გაუთანაბრდეს. უფრო მეტად ეს სახელობითს ემჩნევა, უფრო ნაკლებად — მიცემითსა და მოთხრობითს. მაგალითები:

ს ა ხ ე ლ ო ბ ი თ ი: უკუეთუ ამის კმისამცა მორჩილ იყო ადამი 101, 38; რომელმან დაჰაბადა ადამი 264, 16; პოვა ე ლ ი ს ა ბ ე დ ი მიდგომილი 29, 6; ი ო ბ ი ც ა... განუზადებდა ლოცვათა თჳსთა 262, 9; ვითარცა უდებ-ყო ი ო ს ე ბ ი 255, 8; გულის-თქუამან ს ო ლ ო მ ო ნ ი და ა მ ო ნ ი შეწუნა 261, 25; ს ო ლ ო მ ო ნ ი ც ა გილაღაღებს და გეტყვს 226, 3.

მ ო თ ხ რ ო ბ ი თ ი: დალილმან სამსონს თავი დაჰყვნა 213, 17; საკურველისა შთაცუმაჲ უბრძანა პ ა ე ლ ე მ ა ნ ნეტარმან 261, 5.

მ ი ც ე მ ი თ ი: ადამსა შეემოსა და შეემკო ესე დიდებითა 183, 15. აღთქუმაჲ, რომელ აღუთქუა ა ბ რ ა ჰ ა მ ს ა 13, 38; ამის გამო ამცნო გური-ტისაჲ უფალმან ა ბ რ ა ჰ ა მ ს ა 226, 24.

მაგრამ ამნაირი შემთხვევები ერთობ ცოტაა და ესაა სწორედ ამ ხელნაწერის ერთ-ერთი დამახასიათებელი თვისება; ოთხთავის ენაში მსგავსი მაგალითები გაცილებით მეტია. მოვიგონოთ თუნდაც მათეს თავის დასაწყისი თვით აღიშის ძეგლის მიხედვით: აბრაჰამ შვა ისაკი; ისაკმა ან შვა იაკობი (მ. 1, 2 C); იეჰონია შვა სალათიელი; სალათიელმა ან შვა ზორაბეელ (მ. 1, 12 C).

როგორც ჩანს, ეს გათანაბრების პროცესი ძალიან ადრეა დაწყებული, მას თვით ხანმეტ ძეგლებშიც აქვს ადგილი. ჩვენი ხელნაწერი მას მაგრად უხშავს კარებს, მაგრამ აქა-იქ თითო-ოროლა მაგალითი მაინც არის შემოპარული.

ერთგან აქ არც ის ცნობილი რიგია დაცული, რომ ერთდროულად ფუძის სახით წარმოდგენილი ორი საეუთარი (ადამიანის) სახელიდან თავში უნდა იღგეს სუბიექტი, მოთხოვითში ნაგულისხმევი; მეორე ადგალზე უნდა იყოს ობიექტი, სახელობითში რომ ივარაუდება: მართალი ნაბუთე იეზაბელ მოკლა 218, 15, 16. წესის მიხედვით აქ უნდა გვექნოდეს: იეზაბელ მართალი ნაბუთე მოკლა, ან: იეზაბელ მოკლა მართალი ნაბუთე (შდრ. მაშინ მიიყვანა პილატე იესო და ტანჯა იგი: ი. 19, 1; ჰეროდე მაშინ შეიპყრა იოვანე: მ. 14, 3), მაგრამ ამ ცნობილი რიგის დარღვევას აქვს ერთგვარი ახსნა: თავში წარმოდგენილ ობიექტს (ნაბუთე) ახლავს განსაზღვრება «მართალი» და იგი უკვე ცხადად გვიჩვენებს, თუ ვინაა მკვლეელი დავინ — მოკლული. ამიტომ ასეთ არევის აქ სამწუხარო შედეგი არ მოჰყვებოდა და გამართლება მოეპოვება.

რაც შეეხება ადამიანთა სახელების მართლწერას, აქ დიდ სიჭრელეს აქვს ადგილი: გვხვდება როგორც იოსებ, ისე იოსეფ 96, 27; იოსეფს 96, 3 (შდრ. ბერძნ. Ἰωσήφ — ფ-ს დისიმილაციური გამქდერება); არის როგორც ელისაბეტ 26, 38; 29, 12, ისე ელისაბედ 13, 7, 8; 25, 27 და ელისაბეთ 13, 17; 25, 31, ელისაბეთს 13, 9 (შდრ. Ἐλισάβετ); გვხვდება დავიდ და დავით 105, 12 (შდრ. Δαυιδ — დ-ს დაყრება სიტყვის აბსოლუტურ ბოლოში), ივდიო და ივდიო 233, 33 (შდრ. Ἰωδαιμ). მაგრამ ასეთ მოვლენებზე ნაწილობრივ ფონეტიკურ მიმოხილვაში უკვე გვექნოდა საუბარი და აქ შეიძლება სპეციალურად აღარ შევჩერდეთ.

10. სახელთა წარმოქმნა

ჩვენი ხელნაწერი სახელთა წარმოქმნის თვალსაზრისითაც იქცევს ყურადღებას. იგი იძლევა ძვირფას მასალებს სახელთა სხვადასხვა ტიპის წარმოქმნის შესახებ. განსაკუთრებით უხვი მასალებია მოცემული არსებითთაგან ზედსართავი სახელების წარმოქმნის დარგში: აქა გვაქვს ოვან, ოსან, ი-ერ, ედ სუფიქსების ხმარება, ება და ობა ბოლოსართთა ხშირი მონაცვლეობა (ნაყოვანებისაგან 100, 27, მაგრამ იქვე: ნაყოვნობისაგან 100, 28) და სხვა, მაგრამ ამაზე სხვა დროს.

აქ შეიძლება ვუჩვენოთ სახელთა წარმოქმნის ზოგიერთი საინტერესო შემთხვევა, რომლებიც ჩვენს ხელნაწერში გვხვდება, ზოგი მათგანი — ხშირად.

ა) ხელნაწერი ხშირად მიმართავს ფორმაუცვლელ სიტყვებს (თანდებუ-

ლებს, ზმნიზედებს...), იყენებს მათ სახელის ახალ ფუძედ და აბრუნებს, როგორც სხვა, შესაბამის ზედსართავ სახელს. მაგალითად:

გ ა მ ო: შეუფინებელად აქუნდა საშოფოთ გ ა მ ო ა იგი შობაჲ 35, 23.

გ ა რ დ ა მ ო: ზეცით გ ა რ დ ა მ ო ა იგი წამებაჲ მამისაჲ 91, 5.

ე ს რ მ თ: ე ს რ მ თ ი უფალი... გვშევ ჩუენ 53, 1; ე ს რ მ თ ი ესე ურვამ... აუწყა 98, 23; ე ს რ მ თ ი ესე წამებაჲ და გალობაჲ ღმრთისათჳს იყო 135, 32.

თ ა ნ ა: ვიღრემდე არა გამოჩნდენ ჩემ თ ა ნ ა ნ ი მოწამენი 61, 28.

მ ი ე რ: ღმრთისა მ ი ე რ ი მონიჭებული საზრდელი 128, 24; უფლისა მ ი ე რ ი იგი ბეჭედი 253, 4; ქრისტეს მ ი ე რ ი ეგი ბეჭედი 254, 5.

მ ი მ ა რ თ: დაამტკიცა აბრაჰამისა მ ი მ ა რ თ ი იგი აღთქუმაჲ 14, 2; 15, 18 (შდრ. იქვე: დაამტკიცა ღმერთმან აბრაჰამისა მ ი მ ა რ თ აღთქუმაჲ 13, 40. სწორედ ამის შემდეგ არის ნათქვამი: აბრაჰამისა მ ი მ ა რ თ ი იგი აღთქუმაჲ 14, 2); მამათა მ ი მ ა რ თ ი იგი აღთქუმაჲ 15, 11; მსახურებაჲ ღმრთისა მ ი მ ა რ თ ი 234, 22; მორწმუნენი ქრისტეს მ ი მ ა რ თ ნ ი 64, 29; ქრისტე იესუს მ ი მ ა რ თ თ ა მსახურთა ეკლესიისათა... გიკითხავ 63, 5.

უ რ თ ი ე რ თ ა ს: რამთამცა არა ისმინეს ენაჲ იგი უ რ თ ი ე რ თ ა ს ი 181, 23.

მართალია, ასეთი ფორმები გვხვდება სხვა ხელნაწერებშიც (მრ. 4, 15 C; ი. 7, 39 D), მაგრამ ერთობ კანტიკუნტად, ჩვენს ხელნაწერში კი ხშირია.

ბ) ხელნაწერი ხშირად მიმართავს ვითარებით ბრუნვას ახალი ფუძეების საწარმოებლად. ქართული ენის სიტყვიერი მარაგის გასამდიდრებლად აქ მძლავრად არის გამოყენებული ჩვენი ენის დაუშრეტელი რესურსები, მათ შორის ვითარებითი ბრუნვის ფორმის აღება ახალ ფუძედ და მისი კვლავ ბრუნება.

აქ ხშირ ხმარებაშია ამ საფუძველზე ფუძეგაორკეცებული სახელები, როგორცაა: თესლად-თესლადი 159, 18; კაცად-კაცადი 117, 25; მცირე(დ)-მცირელი 119, 13; პირად-პირადი 154, 5; ფერად-ფერადი 60, 2; 116, 40 და სხვა.

უფრო ხშირია აღნიშნულ საფუძველზე ნაწარმოები ზედსართავეები, რომლებიც წარმოებისას საწყისს ეყრდნობიან. ასეთ ფორმებს, როგორც ცნობილია, ერთგვარი აუცილებლობის, კატეგორიულობის ბეჭედი აზის: დაკლვადი არის ის, რაც აუცილებლად უნდა დაიკლას, დაიკვლება, განკარგნადი — ის, რაც აუცილებლად უნდა გაიხრწნას, გაიხრწნება და სხვა. ამგვარი სახელები ჩვენს ხელნაწერში ბლომად მოიპოვება. აქ მოვიყვანთ რამდენიმე ნიმუშს:

განრყუნადი 248, 28; დაშდომადი 118, 6; დაცვენებადი 118, 6; დაძულებადი 133, 15; ზრზენადი 101, 34; კვადი; ტუბიადი 110, 36; ყოფადი 157, 7; შობადი 13, 24; ცნობადი 187, 9; 188, 18; 189, 1; ჰამადი 109, 32 და სხვა.

დასასრულ, აღნიშნავ კიდევ ორ საინტერესო შემთხვევას ამგვარი წარმოებისას:

ძმად-ი: მერმე კულად ძმად იგი სძალსა ეტყვის 230, 15; დიდად შუენიერ არს, იყოს თუ ვინმე მსგავს — ჩინებული იგი მჩინებელთა თვსთა, და ძმად იგი თუ ემსგავსნეს სიძესა მას 26C, 29.

წუთად-ი: ვერ-მემცა კმა-ეყოა მას წუთად იესე სწავლაჲ აქაჲ და შენ საუკუნესა მას სატანჯველსა მოატყუებდი გმოზითა 215, 3. წუთად ი — წუთიერი, დროებითი, ხანმოკლე, წარმავალი.

გ) ხელნაწერში ხშირია აგრეთვე მოქმედებითი ბრუნვის ფორმის გამოყენება ახალი ფუძეების საწარმოებლად, მაგალითად: ცხოვრება და შრომითი 102, 4; რისხვითი იგი ბრძანებაჲ 108, 41 და სხვა.

დ) აღამიანთა სადაურობის აღსანიშნავად ელ სუფიქსი არ ემატება ცნობილ სახელს: სამარიტი (სამარიტად იწოდა 10, 8) და არა სამარიტელი, როგორც გვაქვს ჩვეულებრივ (მ. 10, 5; ლ. 17, 16; ი. 4, 9 და სხვა).

ე) მიმღეობის მაწარმოებელი მ—არ-ე აფიქსების მიზღვდითაა გაკეთებული მაცხოვარე 191, 3. რომლის ჩვეულებრივი სახეა მაცხოვარი.

ვ) ყურძენ ფუძიდან ნაწარმოებია მარტო სა პრეფიქსის საშუალებით საყურძენი 157, 26, 30; 219, 1 (და არა: საყურძენი). მსგავსი ფორმები, როგორც ცნობილია. დატული აქვს აღიშის ოთხთხეს (მ. 20, 1 C; 20, 2 C; 20, 4 C; 20, 8 C; 21, 39 C; 21, 40 C; 21, 41 C; მრ. 12, 8 C; ლ. 1, 25 C. სხვა ხელნაწერებში ამათ ნაცულად გვაქვს ვენაქი).

ასეთი, ოდენპრეფიქსიანი წარმოების სიტყვაა აგრეთვე უძილ: და მიეძინა ყოველთავე, რამეთუ დამე ყოველ უძილ იყვნეს (153, 14). ღღეს ამის ნაცულად პრეფიქს-სუფიქსიანი წარმოება გვაქვს: უძილ-ო. უძველესი რეგლებისათვის სწორედ ამგვარი. ოდენპრეფიქსიანი წარმოება არის დამახასიათებელი. აღენიშნავთ აქვე, რომ სხვა ძეგლებში დადასტურებულია ამ ფუძის სხვა პრეფიქსებით (მხოლოდ პრეფიქსებით) ნაწარმოები ფორმები, მაგალითად:

მო: ყოველნი მიმომავალ ვართ, ყოველნი მოძილ ვართ, ყოველნი მედ გარ ვართ და უღებ (საქ. წიგ. II, 51, 33); და მღვდარჱ იგი მოძილსა მას განათობობდინ (ისტ. ქრ. II, 17, 27); ოღეს იხილის ძმათაგანი ვინმე უღბად და მოძილად ეკლესიისა ლოცვასა, ჰკითხის, ეითარმედ: რად გძინავს ეკლესიასა შინა? (ცხორ. ეფთ. 42, 30). მოძილ ღღევანდელ ენაზე იქნება. მძინარა, ძილისგული.

სა: მაშინებ მე საძილითა (იოზ 7, 14 პარ. ლექ.). საძილ აქ ნიშნავს სიზმარს (ძილში რომ ნახულობს კაცი, ძილში რომ ეჩვენებათ). ოშკის ხელნაწერში ამის ნაცულად გვაქვს: „მაშინებ მე ძილსა შინა და საჩუენებელითა მწყალე მე“. „ჩუენება“, „საჩუენებელი“ ძველ ქართულში იგივე სიზმარია. აქ თარგმანი უფრო გართულებულია. შდრ. რუს. страшншь меня снами.

სა-ყურძენი, საძილი-ი, მოძილი-ი, უძილი-ი ძველი ქართულისათვის უაღრესად დამახასიათებელი ფორმებია და, ბუნებრივია, ისინი ჩვენს ხელნაწერშიც გვხვდება.

¹ ამ ტიპის წარმოება განხილული აქვს ა. ჩიქობავას წიგნში „სახელის ფუძის უძველესი აგებულება ქართულურ ენებში“, 1942, გვ. 13, 161—166 და სხვ.

ოდენპრეფიქსიანი წარმოება გვაქვს აგრეთვე ამგვარ და სხვა ტიპის სიტყვებში:

მ-ო-ბ-ა-ძ-ი 3, 19; 121, 22 (აქედან: მ-ო-ბ-ა-ძ-ა-ო-ბ-ა 115, 7); მ-ო-ს-ა-ე-ი 233, 20; 247, 6; მ-ო-ყ-უ-ა-ს-ი 61, 18; 253, 30 (მდრ. ამას აღიშნის ოთხთავის მ-ი-ყ-უ-ა-რ-ი: ი. 3, 29 C; ი. 19, 12 C, რომლებშიც ყუას და ყუარ ერთმანეთის ტოლი ოდენობაა. ამ ფუძეთა ას და არ ვ. თოფურიას სუფიქსებად მიაჩნდა)¹; მ-ო-ლ-უ-ა-წ-ი 186, 25.

ს-ა-გ-რ-ი-ლ-ი 110, 31; 262, 1; ს-ა-ლ-ბ-უ-ნ-ი 214, 38 (მდრ. მწყუნეს და დამილბუნოს ჩუენ: ოსე 6,1 ლატ., სინ. ლექც. ოშკისა და პარიზულ გამოცემაში ამის მაგივრად იკითხება მილხინოს. ახლა გასაგებია, რაა ეს ს-ა-ლ-ბ-უ-ნ-ი—დასაამბებელი, ტყვილების გამაყუჩებელი და გამაქარვებელი, მალამო); ს-ა-ლ-უ-ა-წ-ი 153, 23; ს-ა-ქ-მ-ა-რ-ი 37, 35; 64, 35; 267, 8; 279, 8.

უ-დ-ე-ბ-ი 100, 10; უ-რ-გ-ე-ბ-ი 109, 38; 139, 23 (ყანაჲ); უ-რ-ი-ღ-ი 104, 19; 213, 19; უ-რ-ი-ც-ხ-ი 106, 35; 237, 15; უ-რ-ჩ-ი 162, 13; უ-ს-მ-ი 102, 33; უ-ს-რ-უ-ლ-ი 110, 30; უ-ტ-ყ-უ-ი 149, 14 (აქედან: პ-ი-რ-უ-ტ-ყ-ვ 7, 21, 23, 24, 25; 52, 24; 112, 11, 13; 113, 1; 188, 33, 35; 134, 12); უ-ქ-მ-ი 33, 8; 273, 35; უ-ღ-ი-რ-ს-ი 175, 28; 214, 27; უ-ღ-უ-ა-წ-ი 64, 15; უ-შ-ი-შ-ი 104, 19; უ-შ-უ-ე-რ-ი 47, 36; 78, 15; 176, 13; 206, 17; 273, 23; უ-ძ-ღ-ე-ბ-ი 264, 27; უ-ქ-მ-ა-რ-ი 109, 3. ხელნაწერში ამნაირი წარმოების სიტყვები სხვაც არამცირდია, მაგრამ საერთო შთაბეჭდილების შესაქმნელად ესეც საკმარისია: ჩვენ წინ გვიძევს შორეული წარსულის ქართულ სიტყვათა წარმოების ამსახველი ძვირფასი საუნჯე.

სინური მრავალთავი განსაკუთრებით უხვად წარმოგვიდგენს ე. წ. უქონლობის სახელებს, როგორიცაა: ურწმუნო, უღვთო, უწყალო... უგუნური, უკეთური, უსუსური... მოუგონებელი, გამოუკუთვეელი, შეუმსგავსებელი და მისთანანი. პოეტური ენისათვის ასეთი წარმოების სიჭარბე აუცილებელიცაა, განუზომლად მატებს ენას ექსპრესიულ ძალას. მეორე მხრივ, ეს უქონლობის სახელები ძალზე შესაფერისია წიგნში გამოსატული ორი დიამეტრალურად საწინააღმდეგო შეხედულების დასაპირისპირებლად: აქ ხომ ერთმანეთს უღდას პირისპირ და გამეტებთ ებრძვის ორი აზრი, ორი რწმენა: ქრისტიანობა და მისი მოწინააღმდეგე ბანაკი (წარმართები, მოსეს რწმენის მიმდევრები — ჰურიანი, — სხვა წვრილი და მსხვილი შეხედულებანი). ამ წინააღმდეგობრივი აზრების ჭიდილის სწორად დასურათებისათვის სრულიად აუცილებელია ამგვარი უქონლობის სახელების გამოყენება. ამიტომაც, რომ ასე ხშირად დგას გვერდიგვერდ მორწმუნე და ურწმუნო, ხილული და უხილავი, წარმავალი და წარუქვალ, შესაძლებელი და შეუძლებელი და ბევრი სხვა. ასეთი ანტონიმები უფრო ხშირად ფორმით არის გამოხატული, ზოგჯერ კი სხვადასხვა ლექსიკური ერთეულებით. პირველის ნიმუშად გამოდგება შემდეგი მაგალითები: ვინაჲ მოწაფისა მის ურწმუნოებაჲ ჩუენისა სარწმუნოებისა დედა იქმნა (171, 22; საუბარი თომას ეხება და ეს დაპირისპირება გასაგებია); შენ ხარ გამოუჩინებელი და

¹ ვ. თოფურია, ზმნის უძველესი სუფიქსაციისათვის ქართულში: საქ. მეცნ. აკად. ნოაბეტ, ტ. III, № 5, 1942 წ., გვ. 493.

გამოჩინებული; შენ ხარ უხილავი და ხილული; შენ ხარ გამოუსახველი და გამოსახული;... შენ უცნებელი ღმრთეებითა და ვნებული კორცითა; შენ უკუდავი მაისა თანა და მომკუდარ ავაზაკთა შორის (174, 25—31); შენ უკრწნელი ბიბია კრწნილებად განაქარვე (175, 9) და სხვ.

მეორის ნიმუშებია: შენ სამ ღლისა მკუდარი და უკუნისამდე ცხოველი (174, 34); რაფთა დაემკუნენ ცოდვანი, რომელნი აღეშენებიათ საცთურად (181, 16). ჩვენ აქ ამ კონტრასტული პარალელიზმების I სახეობა გვანტერესებს, როცა სათანადო აზრი უქონლობის სახელთა სხვადასხვა ფორმითაა გამოხატული. აქ ქართველი მთარგმნელის ღიმილი ენობრივი ცოდნა და უნარი ყოველგვარ მოლოდინს აჭარბებს, მის მაგნიტურ ძალას ძალდაუტანებლად შევყავართ ქართული სიტყვათშემოქმედების საუფლოში. მრავალი ქართული სიტყვა და ფორმა პირველად ამ წიგნში გვხვდება (ამას სპეციალურად უნდა შესწავლა).

აზრის სხვადასხვა გამომსახველობითი საშუალებებით გადმოცემისას ხშირია ერთნაირად ნაწარმოები ფორმების წყვილ-წყვილად და სამ-სამად დაჯგუფება და ისე გადმოცემა, მაგალითად:

რამეთუ შესცოდა მიუტევებელი და მოუგონებელი შეცოდება (109, 33); რამეთუ შეუძლებელ და მიუტევებელ ცოდვა იგი არს, რომელსა დგანან და ყოვნიან მასვე შინა (103, 36); რაჟამს მიმოდადდა უშჯულო იგი და უღმრთო ბრძანება (116, 36); იოვანე გლახაკ და უპოვარ, უქალაქო, უქუეყანო, უხმა და არა მკამელ (208, 2); რამეთუ იშვა, ვითარცა არს შობად ბუნებისაჲ, ურცხველად, უკრწნელად, უცნებელად (49, 1); უკუეთუ ჩუენი ესე ესრჳთ, რადენ უფროჲს მისნი იგი წმიდანი და გამოუტუმელნი და განუკითხველნი და გამოუხატველნი ღმრთისა თანა-შეყოფილნი და შეერთებულნი და ერთ ხილვა! (51, 16).

ერთისა და იმავე წარმოების სიტყვების ასე ხშირი განმეორება იმაზე მიუთითებს, თუ როგორ მიაჩნდათ იგი აზრის გადმოცემის საუკეთესო საშუალებად და როგორ იყო იგი გავრცელებული ჩვენს ენაში.

ქართულში უქონლობის სახელთა წარმოების მრავალი საშუალება მოიპოვება. ჩვენს ხელნაწერსაც სრულად აქვს იგი ასახული, მაგრამ განსაკუთრებული სიყვარულით სარგებლობს უ-ო, უ-ურ (დისიმილაციით უ-ულ) და უ-ელ (მიმღეობების) აფიქსები. იმისათვის, რომ მკითხველმა ნათლად იგრძნოს ქართული სიტყვის ღიმილი ექსპრესიული ძალა და გაეცნოს მის სათავეებს შორეულ საუკუნეებში, აქ წარმოვადგენთ ამ აფიქსებით ნაწარმოებ სახელებს (არა ყველას და არა ყოველნაირს), სამწუხაროდ, უტექსტოდ და უკონტექსტოდ. კონტექსტში მათი გამომსახველობითი ძალა და მიმზიდველობა, რა თქმა უნდა, უფრო კარგად გამოჩნდებოდა, მაგრამ იგი ძალიან შორს წავიყვანდა. დანტერესებული მკითხველი, თუ კი მოისურვებს, მყისვე იპოვოს მათ თავიანთ ბუნებრივ გარემოცვაში, ტოლ-სწორების გვერდით, ცოცხალსა და სურნელოვანს (სათანადო ადგილი ყველგან დამოწმებული გვაქვს).

სახელები ყველგან სახელობითი ბრუნვის ფორმით გვაქვს წარმოდგენილი. ეს, ერთი მხრივ, უხერხულია, რადგან ტექსტში ისინი სხვადასხვა ბრუნ-

ვაში გვხვდება (წრფელობითში, ვითარებითში...) და უფრო ბუნებრივად გამოიყურება და უფრო კარგადაც ჩანს მათი შინაარსობრივი შეფერილობა და ფუნქციები, ვიდრე ცალკე ამოღებული, ცოცხალ გარემოს მოწყვეტილი და დატყვევებული. მაგრამ, მეორე მხრივ, ერთი ბრუნვის (სახელობითის) ფორმით დალაგება და ანაღზი უფრო მოხერხებული და ადვილია.

უ—ო

1. უბიწო 65, 22; 68, 28; 84, 7; 137, 17, 18, 20, 22, 23; 202, 10; 208, 9, 16, 30.
2. უბრალო 84, 9; 92, 36; 250, 29; 253, 25.
3. უგულისხმო 147, 27; 161, 22.
4. უდაბნო 80, 35; 85, 34.
5. უდედო 42, 4, 6, 7, 9.
6. უზომო 120, 27.
7. უთესლო 174, 10; 203, 31.
8. უთმინო 108, 35.
9. ულამო 184, 4.
10. უმადლო 144, 4.
11. უმამო 42, 5, 7, 8.
12. უმანკო 48, 13; 137, 15, 16, 25; 149, 14; 203, 16.
13. უნაკლულო 42, 31; 43, 7; 187, 10.
14. უნაყოფო 130, 11, 13, 14, 15, 16; 261, 37.
15. უნდო 219, 30.
16. უპატიო 33, 37.
17. უქამო 117, 34; 197, 34; 207, 30.
18. ურჩულო 275, 6.
19. ურცხვნო 144, 15; 208, 30.
20. ურწმუნო 53, 20; 64, 22; 96, 39; 141, 25; 142, 32; 162, 6; 165, 26; 171, 6; 172, 22; 174, 13; 175, 26; 206, 13; 233, 19; 243, 5; 244, 14.
21. დაუსაბამო 206, 26, 27.
22. უსაბლო 259, 2.
23. უსასყიდლო 182, 32.
24. უსერო 109, 33.
25. უსულო 211, 36.
26. უსხეულო 33, 10, 35; 84, 23.
27. უქალაქო 116, 15; 208, 2.
28. უქუეყანო 208, 2.
29. უღმრთო 94, 18; 116, 36; 212, 29; 259, 18; 263, 8; 264, 27; 266, 8; 278, 17, 20; 274, 38; 275, 9, 39; 277, 3.
30. უშიულო 121, 10.
31. უშჯულო 64, 25; 94, 27; 116, 36; 221, 39; 234, 39.
32. უჩიო 80, 37.

33. უცალო 271, 4; 275, 39; 277, 8; 278, 4.
34. უცოპო 10, 32.
35. უწესო 89, 8; 149, 27; 197, 33; 210, 34; 221, 39; 252, 11.
36. უწყალო 268, 3; 278, 23.
37. უკორცო 8, 34; 174, 12; 175, 17; 267, 6.
38. უჯერო 117, 35; 211, 36.

უ—ურ (უ—ულ)

1. უგუნური (—უგონური) 144, 20; 208, 17; 260, 23.
2. უგრძნული 267, 11.
3. უკეთური 95, 1; 167, 34, 232, 5.
4. უსახური 175, 27; 259, 13; 262, 3.
5. უსუსური 4, 20; 19, 6; 21, 32; 110, 10. აქედან უუსუსურჯსი 219, 31.
6. უფერული (რკინაჲ) 186, 36.
7. უფსკრული 175, 12.
8. უქლური 69, 24; 158, 24; 179, 15; 192, 17; 274, 35.

უ—ელ

1. დაუბრკოლებელი 67, 11; 257, 7.
2. შეუფინებელი 65, 22; 83, 14; 84, 7; 230, 37; 245, 11.
3. მოუგონებელი 108, 1, 33; 119, 13.
4. მიუდრეკელი 47, 37.
5. დაუდუმებელი 241, 30.
6. უვნებელი 44, 34; 49, 1; 50, 16, 18, 19; 51, 7; 174, 29 (ვნებული 174, 30).
7. უზაკუველი 145, 35.
8. განუზომელი 241, 27.
9. უზრუნველი 153, 15; 161, 35.
10. გამოუთარგმანებელი 173, 7.
11. უთესველი 31, 30.
12. დაუთმენელი 118, 2, 8.
13. მოუთუალეველი 106, 33.
14. უთქუმელი 168, 1; გამოუთქუმელი 51, 16; 119, 7; 146, 10 (თქმ); 175, 1; 192, 8; 194, 32; 201, 34; 204, 1; 205, 11.
15. მიუთხრობელი 115, 26; 278, 26.
16. განუკითხველი 51, 16.
17. დაუკლებელი 221, 13; მოუკლებელი 191, 11; სულ-მოუკლებელი 163, 13.
18. გამოუკულებელი 50, 19; 202, 21.
19. ულეველი 175, 24.
20. დაუმორჩილებელი 143, 16.
21. შეუმსგავსებელი 127, 35; 128, 9; 274, 15.
22. შეუორგულებელი 72, 26; 83, 19; 89, 14; 243, 30; 263, 8.

23. გულ-განუჩინებელი 106, 10.
24. დაურღვეველი 203, 16.
25. შეურყეველი 169, 30; 200, 27; 223, 37.
26. შეურწყუმელი 44, 23.
27. გამოუსახელი 174, 26 (გამოსახული 174, 27).
28. დაუსრულებელი 53, 12; 122, 9; 138, 3.
29. უსწაღელი 106, 32; 184, 3; 187, 37.
30. უტანველი 209, 27.
31. მიუტევებელი 103, 33, 36.
32. დაუტენელი 52, 27; 203, 18 (იქვე: დამტენელი).
33. შეუტყუებელი 86, 3.
34. უტყუელი 47, 35.
35. უქმნელი 31, 30.
36. უქორწინებელი 203, 30.
37. უქცეველი 50, 17; 169, 30.
38. აღუღებელი 214, 12; სულ-უკმოუღებელი 163, 33.
39. დაუყენებელი 173, 1.
40. განუშორებელი 50, 36 (განუშორებულობა 130, 36).
41. დაუშრეტელი 201, 16; 208, 8, 17.
42. უშრომელი 203, 32.
43. გამოუჩინებელი 59, 37; 174, 25 (გამოჩინებული 174, 24).
44. უჩუეველი 164, 11.
45. განუცადებელი 50, 17; 146, 9.
46. უცვალებელი 47, 37; შეუცვალებელი 274, 14.
47. უცნობელი 83, 9; 107, 28.
48. შეუცოდებელი 47, 32; უცოდველი 88, 8.
49. დაუცხრომელი 133, 16; 134, 37, 38; 138, 10; 142, 10; 146, 1.
50. დაუძინებელი 203, 38.
51. შეუძლებელი 44, 25; 72, 30; 103, 36; 133, 27; 192, 9 (შესაძლებელი 193, 9).
52. უძლეველი 115, 25, 26; 141, 21.
53. შეუძრველი 50, 22; 51, 36; 73, 26.
54. შეუწვეწველი 158, 23.
55. განუწვალებელი 175, 4.
56. მიუწუდომელი 192, 3; 193, 16; 202, 20; მიუწდომელი 115, 26; 194, 10, 32; 279, 23.
57. შეუწუველი 200, 24; 201, 34; შეუწველი 200, 34.
58. შეუწუხებელი 176, 15.
59. დაუწყნარებელი 143, 32.
60. დაუწყუდედი 10, 14.
61. დაუქნობელი 203, 20.
62. გამოუხატველი 51, 16.
63. შეუხებელი 171, 25; 211, 32 (შეხებული 175, 9).
64. მიუხედველი 146, 9.

65. გემო-უხილველი 109, 33.
 66. უხრწნელი 201, 36; 203, 10.
 67. უტრწნელი 44, 34; 49, 1; 51, 13; 96, 19; 173, 14; 200, 5, 26; 201, 13; 208, 13, 29.
 68. უჯმნელი 43, 9.

4. ზ მ ნ ბ ი

1. უწყვეტლის ხოლმეობითი

ზმნებიდან, უპირველეს ყოვლისა, ყურადღებას იპყრობს უწყვეტლის ხოლმეობითი.

ე. წ. ო დ ი ა ნ ზმნებში ეს მწყრივი მთლიანად ემთხვევა I კავშირებითს. თუ რომელ მწყრივს ეკუთვნის ყოველ ცალკეულ შემთხვევაში ეს საცილობელი ფორმა, ამას კონტექსტი გადაწყვეტს. უწყვეტლის ხოლმეობითთან გვაქვს საქმე ჩვეულებრივ მაშინ, როცა ტექსტში განგრძობილ მოქმედებაზეა ლაპარაკი, სხვა (არასადავო) ზმნებიც წარმოდგენილია რომელიმე ხოლმეობითის ფორმით. I კავშირებითია მაშინ, როცა ზმნის კილო კავშირებითია, ან თხრობითი, მაგრამ ეს ზმნა მომავალ დროს გამოხატავს. აქ, როგორც ვხედავთ, გასარჩევად გვაქვს შინაარსეული და ფორმალური საზომი.

კარგად გარჩეული არა აქვს იგი მოქმედებითი გვარის ზმნების უმეტესობას, დამთხვევა უწყვეტელთან ხდება; საესებით და ყოველთვის განსხვავებულია მხოლოდ მესამე პირი: წერდა—წერდის, წერდეს—წერდიან. მხოლოდებითი რიცხვის I და II სუბიექტური პირი შეიძლება გარჩეული იყოს და შეიძლება არა, ეს იმის მიხედვით, აქვს თუ არა უწყვეტლის ფორმას ე. წ. თანხმოვანთგასაყარი ი: თუ ეს ი უწყვეტლის ფორმებს ერთვის, უწყვეტელსა და უწყვეტლის ხოლმეობითს შორის განსხვავება იშლება:

უწყვ.

უწყვ. ხოლმ.

ვ-წერ-დ-(ი)

ვ-წერ-დ-ი

ს-წერ-დ-(ი)

ს-წერ-დ-ი

მაგრამ თუ ეს თანხმოვანთგასაყარი ი უწყვეტლის ფორმებს არ ერთვის, მაშინ ამ მწყრივებს შორის განსხვავება რჩება:

უწყვ.

უწყვ. ხოლმ.

ვ-წერ-დ

ვ-წერ-დ-ი.

ს-წერ-დ

ს-წერ-დ-ი

რაც შეეხება მრავლობითის I და II პირებს, აქ ეს ორი მწყრივი ამ ტიპის ზმნებში ერთმანეთს ემთხვევა საესებით:

უწყვ.

უწყვ. ხოლმ.

ვ-წერ-დ-ი-თ

ვ-წერ-დ-ი-თ

ს-წერ-დ-ი-თ

ს-წერ-დ-ი-თ

ყველაზე იდეალურად ამ მწკრივებს თავ-თავისი ფორმები დაცული აქვს ავიან და აშიან ზმნებში, აქ უწყვეტლის ხოლმეობითის არც ერთი ფორმა არ ემთხვევა რომელიმე სხვა მწკრივის, მათ შორის უწყვეტლის ფორმებს:

ვ-ი-კითხ-ვ-ი-დ-ი

ვ-ი-კითხ-ვ-ი-დ-ი-თ

ი-კითხ-ვ-ი-დ-ი

ი-კითხ-ვ-ი-დ-ი-თ

ი-კითხ-ვ-ი-დ-ი-ს

ი-კითხ-ვ-ი-დ-ი-ან

ამიტომ უწყვეტლის ხოლმეობითის შესასწავლად ყველაზე კარგი და მოხერხებული სწორედ ავიანი და აშიანი ზმნებია.

უწყვეტლის ხოლმეობითის ნიმუშები ძველ ქართულში საერთოდ ცოტა გვხვდება. ჩვენს ხელნაწერშიც მოიპოვება ამ მწკრივის მაგალითები. აქედანაც უკვე ჩანს, თუ რამდენად ძველია ეს მწკრივი (თუმცა, შევნიშნავთ იმასაც, რომ ოთხთავის ენისათვის არ არის იგი უცხო). აი რამდენიმე ნიმუში:

1) რაჟამს მოვიკისენი ევამსი იგი ურჩებაჲ, ვცრემლოოდ ი; და რაჟამს ვიხილი ნაყოფი იგი მარიამისი, კუალად განვახლდი 16, 16.

აქ 4 ზმნა გვაქვს; მოვიკისენა, ვცრემლოდი, ვიხილი, განვახლდი. ყველა ესენი ხოლმეობითის ფორმებია. შინაარსიც ისეთია, რომ განგრძობილ მოქმედებას გამოხატავს, ხშირად რომ მეორდებოდა. ამიტომაც ნახმარი ხოლმეობითის ფორმები. მაგრამ 4-დან 3 II ხოლმეობითია (მოვიკისენი, ვიხილი, განვახლდი) ერთი—უწყვეტლის ხოლმეობითი (ვცრემლოდი).

2) აღვივისი მე კუალად სიხარულითა და ვითარცა ჭურღმული წყლისა ცხოველისაჲ აღმოვდუღდი და კუალად ვიტყოდი 201, 25. „ვიტყოდი“ აქ უწყვეტლის ხოლმეობითია.

3—4. არა გაკსოსა, ძმანო ჩემო საყუარელნო, რაჟამს-იგი ესხდით ერთობით და ვიკითხვიდით წამებასა წმიდათასა და გვკვარნ მოთმინებაჲ იგი მათი და ვიტყოდით ურთიერთას: ნეტარ არიან, რომელნი-იგი ქრისტესთვის იწამნეს და დასთხინნეს სისხლნი მათნი 274, 5, 9.

ამ მეტად საინტერესო ნაწყვეტში მოგონებულია შემთხვევა, რასაც ხშირად ჰქონდა ხოლმე ადგილი. ამიტომაც, რომ აქ მოგონების მთავარი ნაწილის ზმნები ხოლმეობითის ფორმითაა მოცემული: ესხდით, ვიკითხვიდით, გვკვარნ, ვიტყოდით. აქ ყველა ხოლმეობითაა წარმოდგენილი: ესხდით II ხოლმეობითია, ვიკითხვიდით და ვიტყოდით—უწყვეტლის ხოლმეობითი, გვკვარნ—აწმყოს ხოლმეობითი. თხრობის სულსა და გულს აქ სწორედ ამ მწკრივშია. „გვკვარნ“-ს ჩვეულებრივ არა აქვს უწყვეტლის ხოლმეობითის ფორმები, ამიტომ ამ ზმნის განგრძობილი მოქმედების გამოხატვას აწმყოს ხოლმეობითი ეისრულობს (როგორც აქ, ჩვენს მაგალითში). რაც შეეხება პირველ ზმნას ესხდით, მას საინტერესო ისტორია აქვს გამოვლილი: გადამწერს ჯერ ესხედიოთ დაუწერია, მაგრამ რა დაუნახავს, რომ ესხედიოთ წყვეტილის ფორმაც, მაშასადამე, შეუფერებელი აშკაროდ შინაარსის გადმოსაცემად, ფუძეში ე ამოუფხვია და ასე გადაუქცე-

ვია ის II ხოლმეობითად. ამოფხევილი ე-ს მკრთალი კვალი და თავისუფალი ადგილი კი კარგად ჩანს. გადამწერს შეეძლო იგი უწყვეტლის ხოლმეობითადაც გადაეკეთებინა: **ვ ს ზ დ ე ბ ო დ ი თ**, მაგრამ ეს უფრო ჯნელი იყო; საამისო ადგილიც არ იყო დარჩენილი; ერთი ასოს (ე-ს) ამოფხევილი კი დაახლოებით მაინც შესაფერი ფორმა იქნა მიღებული: გასწვრივობილი მოქმედება, ხოლმეობითობა ამითაც კარგად იყო გამოხატული.

ეს შემთხვევა მეტად საინტერესო მაგალითს იძლევა იმისას, თუ როგორ გულდასმით და საქმისადმი თავდაუწყებელი სიყვარულით ეკიდებოდნენ თავიანთ საქმეს ძველი საქართველოს მწერლები, მთარგმნელები, გადამწერები და რედაქტორები.

მაგრამ ამ ზმნის ისტორია ამით არ დასრულებულა. ხელნაწერის **ვ ს ზ დ ი თ** საჩოთიროდ სცემიათ თვალში და ძველის გამოცემისას იგი ისევ ძველებურად გადაუკეთებიათ: ვსხედით¹ (შეიძლება ამოფხევილი ე-ს მკრთალი ნაკვალევი იყოს ამის მიზეზი). ეს ხელნაწერი ამჟამად მთლიანად იბეჭდება ჩვენი უნივერსიტეტის „ძველი ქართული ენის კათედრის შრომების“ სერიაში (ტ. V) და ამდენ ტანჯვაგამოვლილი **ვ ს ზ დ ი თ** -იქ აღდგენილია თავის უფლებებში².

2. ზოგიერთი ზმნის უძველესი უკუგამოცვლა I სერიის გვარიანებაში

როგორც ცნობილია, ძველ ქართულში არას ერთი ტიპის ვნებითი გვარის ზმნები, რომელთაც I სერიის მწკრივებში ფუძე არ ეკუთვნებათ. მათი ფუძის უკუშეველობა II სერიაში საერთო კანონია, მაგრამ ეს თვისება, ერთი შეხედვით, წესის წინააღმდეგ. I სერიაშიც გადმოჰყვებათ. ახალ ქართულში ასეთ ზმნებს I სერიაში ფუძე შეეკუმშული აქვთ, II-ში კი, საერთო წესით, — უკუშეველი: გაიზარდა — იზრდება, იცვალა — იცვლება, გამოიცადა — იცდება და სხვა.

სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულია 4 ასეთი ზმნა³; ესენია: 1) იზარდების, იზარდებოდა (=იზრდება, იზრდებოდა), 2) (გამო)ითარგმანების, ითარგმანებოდა (=ითარგმნება, ითარგმნებოდა), 3) გამოიცადების, გამოიცადებოდა [= (გამო)იცდება, (გამო)იცდებოდა], 4) იცვალების, იცვალდებოდა (=იცვლება, იცვლებოდა).

ოთხივე ეს ზმნა ძალიან ხშირად იხმარება ძველ ქართულში და სათანადო მაგალითებიც ყველასათვის ხელმისაწვდომია.

ყველა ეს ზმნა ამ სახით (ე. ი. შეუკუმშავი ფუძით) გვაქვს ჩვენს ხელნაწერშიც. მოვიყვან რამდენიმე მაგალითს:

იზარდე ბ...: ოდეს **იზარდე ბი** სიქშოა იგი 233, 3; მიიწვინე ბაგაა და სძითა **იზარდე ბოდე** მარიამისგან 16, 28; სძითა **იზარდე ბოდე** ყოვლისა სოფლისა გამომზარდელი 15, 26; პავლშს თანა **იზარდე ბოდე** ბაგინსა შინა 65, 22.

მოქმედებით გვარში, როგორც ვთქვით, ფუძისეული ა ამოღებულია:

¹ კიშინი, I, 37, 12.

² წიგნი უკვე დიდი ხანია დაიბეჭდა: სინური მრავალთავი 864 წლისა, გამოსაცემად მოამზადა ძველი ქართული ენის კათედრამ ა. შანიძის წინასიტყვაობით და გამოკვლით, 1959, გვ. 340.

³ ა. ჩიქობავა, ერატიული კონსტრუქციის პრობლემა იბერიულ-კავკასიურ ენებში, I, 1948, გვ. 75—76.

მათ შიის და სხუათა ზ რ დ ი ა ნ 36, 16; (სულსა) თათლითა ი ზ რ დ ი დ ა 86, 6.

(გ ა მ ო)-ი-თ ა რ გ მ ა ნ-ებ...: მარიამ ეწოდა, რომელი ი თ ა რ გ მ ა ნ ე ბ ი ს განმანათლებელ 12, 39; ვინ ი თ ა რ გ მ ა ნ ე ბ ი ს წყაროდ ჯურღმულისა წყლისა ცხოველისა 157, 22; ანა ი თ ა რ გ მ ა ნ ე ბ ი ს მონაგებად 230, 27; და გ ა მ ო ი თ ა რ გ მ ა ნ ე ბ ი ს... ქელელიელ ასურთა ეაისაგან ბერძენთა ენასა „სტეფანოს“ 69, 13.

გ ა მ ო-ი-ც ა დ-ე ბ...: უფალი გ ა მ ო ი ც ა დ ე ბ ო დ ა ორმოც დღე 88, 38. მოქმედებითში აქაც, როგორც ამ ტიპის სხვა ზმნებში, ფუძე შეკუმშულია, ა ამოღებულია: გ ა მ ო ს ც დ ი დ ა მას (მ. 22, 35); გ ა მ ო ს ც დ ი დ ე ს მას (მ. 16, 1) და სხვა.

(მ ი)-ი-ც ა ლ-ე ბ...: დღეს მ ი ე ი ც ვ ა ლ ე ბ ი კორცთა ამათგან უბადრუთა უფლისა ჩემისა 271, 39; დღეს ქალწული ზეცად მ ი ე ი ც ვ ა ლ ე ბ ი ს 201, 29; ყოველნი ნაშობნი მისნი მიიცვალეზიან მუნვე მიწად, ვინაჲცა დაეზადნეს 265, 8.

მაგრამ ჩვენი ხელნაწერი გვაწოდის ამ ტიპის ზმნათა კიდევ სხვა, ახალ მაგალითებს. ასეთებია:

ა) ი-თ ხ ა რ-ე ბ...: კედელი დ ა ი თ ხ ა რ ე ბ ო დ ა და საფასჴ არა გამოი-პარვოდა 223, 14.

დღეს ამის ნაცვლად გვექნებოდა: (დ ა) ი თ ხ რ ე ბ ო დ ა, მაგრამ დ ა ი-თ ხ ა რ ე ბ ო დ ა „იზარდებოდა“-ს და „გამოიცადებოდა“-ს ფონზე საცესებით კანონიერი ფორმაა.

ბ) დ ა-ი-ს ა ჯ-ე ბ...: ჰურიათაჲ იგი კრებული განისხმის და მეძავი იჩინების; ფარისეველი დ ა ი შ ა ჯ ე ბ ი ა ნ და მეზუერენი ინატრებიახ; მწიგნობარნი შეურაცხ იქმნებიან და მოგუნი წინაწარმეტყუელად იწოდებიან 92, 18; უფალი ჩუენი ოღესმე, ვითარცა კაცი, დ ა ი ს ა ჯ ე ბ ო დ ა 256, 19.

აქ ისევ აღვნიშნავთ, რომ პირველ მაგალითში უჩვეულო ასინილატიაც გვაქვს: გამოთიშველი ხმოვანი ა ვერ აღმოჩნდა საკმარისი, რომ ს დაეცვა, ამიტომ ეს ს მომდევნო შიშინა ჯ-ს ემსგავსება და შიშინა შინად იქცევა. ჩვეულებრივ კი ამ ფუძეში ასინილატიას მაშინ აქვს ადგილი, როცა ფუძიდან ა ამოღებულია და ს და ჯ უშუალოდ დგანან ერთმანეთთან: შჭული (—სჭული— —საჭ-ული-), საშჭელი (—სასაჭელი—სა-საჭ-ელი-), უშჭული, დამჭილი, დამშჭელი და სხვა.

გ) მ ი-ე-კ ა დ-ე ბ.. საშჯელსა შევარდა სიკუდილისასა, რომლისათვისცა შემდგომითი შემდგომად მისნი შობილნი მამულსა მას თანა-ნადებსა ქუეშე დაკირთებულ იყვნეს და სასაჭელისა ზღვევაჲ იგი ძიებით მ ი ე კ ა დ ე ბ ო დ ა, რამეთუ სუფევდა სიკუდილი ვიდრე მოსჴსამდე 12, 7. შეკუმშული სახით: გვექნებოდა: მ ი ე კ დ ე ბ ო დ ა. შდრ. ამავე ძირის მოქმედებითი გვარის ფორმები: ეშმაკი ეშმაკსა განჰკდის (მ. 12, 26 C); ეშმაკთა განჰკდიდა (მრ. 1, 39 C; 9, 38 C); ეშმაკებსა მრავალსა განჰკდიდეს (მრ. 6, 13 C); ნუ მომკდი ჩუენ ზედა სისხლსა მართალსა (იონა 1, 14) ¹.

¹ იხ. ახლა ამ ტიპის ენებითის შესახებ ჩვენი გამოკვლევა „ენებითი გვარის ზმნათა თავი-სებურებაანი ძველ ქართულში“: ძველი ქართული ენის კათედრის შრომები, ტ. 11, საიუბილეო, 1968, გვ. 48—51.

8. ზოგადი ზნის პრეფიქსიანი პნემატი

როგორც ცნობილია, ინიან და ენიან (პრეფიქსიან) ენებით II სერიის მწკრივების მრავლობითში ენ—ნ სუფიქსი აღმოაჩნდება ხოლმე, მაგალითად:

და-ე-ი-მალ-ე	მაგრამ:	და-ე-ი-მალ-ენ-თ
და-ი-მალ-ე		და-ი-მალ-ენ-თ
და-ი-მალ-ა		და-ი-მალ-ენ-ს

გამონაკლისს წარმოადგენს ქ ე ე ვ ა (მიქცევა, მოქცევა) ზნა, რომელსაც, ზემოთ აღნიშნული წესის წინააღმდეგ, ეს ენ—ნ სუფიქსი არ მოეპოვება. ამიტომ ძველი ქართულისათვის ერთადერთი სწორი ფორმებია:

მივიქეც	მივიქეცით	(—მივიქეცთ)
მიიქეც	მიიქეცით	
მიიქეცა	მიიქეცეს	

ჩვენი ხელნაწერიც, რა თქმა უნდა, მკაცრად იცავს ძველი ქართულის ამ წესს, მაგალითად: მიწადვე თჳსა მი ი ქ ე ი ა ნ 263, 18 (და არა: მიიქცნან); მო ი ქ ე ც ი თ 96, 24 (და არა: მოიქცენით).

მაგრამ ამავე თვისებას ამჟღავნებს აგრეთვე მეორე ზნაიც. ესაა დ ი რ ლ უ ე ვ ა, ინიანი (აგრეთვე ენიანი) ენებითის მრავლობითში II სერიის მწკრივებში ესეც არ დაირთავს ენ—ნ სუფიქსს, მაგალითად;

და მეყსეულად დ ი რ ლ უ ე ს კლიტენი იგი, და ბუქდნი იგი დასცუ-ვეს კართა მოგან 71, 24; მეყს კორცნი მისნი დ ა ი რ ლ უ ე ს და ცხორების მოყუარაჲ იგი დაეცა და უშრულო იქმნა ცუდად 121, 9. მაშასადამე, აქაც გვაქვს (კლიტენი, კორცნი) დ ა ი რ ლ უ ე ს (და არა: დაირლუნეს), როგორც გვქონდა (იგინი) მი ი ქ ე ც ე ს, მო ი ქ ე ც ე ს (და არა: მიიქცეს, მოიქცნეს).

მაგრამ ამ ზნას ეს თვისება არა მარტო ჩვენს ხელნაწერში აქვს, არამედ საერთოდ ძველ ქართულში. ამითაც სწორედ ეს მნიშვნელოვანი. შდრ.. მაგალითად: ოდეს-იგი დ ა ი რ ლ უ ე ნ მრავალ-ფერად განწესებანი ძალთა ცისათანი (სწავ. 123, 28); რაჟამს-იგი დ ა ი რ ლ უ ე ნ აგებულეზანი ეტლის-თუალთანი (იქვე, 123, 29).

შესაძლებელია ამ ტიპის ზნა კიდევ არსებობდეს. ძველი ქართული ენის ძეგლთა შემდგომი შესწავლა გამოამჟღავნებს ამას.

4. უკ ზნისწინი

ჩვენს ხელნაწერში უ კ უ ნ ზნისწინი ჩვეულებრივად გამარტივებულია და უკ-ის სახითაა წარმოდგენილი:

1. უკმოვიდოდა 26, 4.

2. სულ-უკმოუღებულად ცხონდა 163, 33.

3—4. უკმოიქცა 66, 10; უკმოიქცეს გულნი მათნი 142, 31.

5. რაჟამცა პირველ წარტაცებული იგი მკეცისაჲან ადამი უ კ მ ო -ი კ ს ნ ა და მკეცი იგი მოკლა ჭუარითა 146, 27.

ყველა ამ მაგალითში რთული ზნისწინი გვაქვს, ისიც ერთი და იგივე: უ კ მ ო. თუ ზნას სხვა ზნისწინი არ ახლავს, უ კ უ ნ სრული სახითაა მო-

ცემული: უკუნდგეს 71,3; უკუნეიქეს ეკვპტედვე 279,31; უკუნეიქეს 98, 7.
ნახევრად გამარტივებული უკუ ჩვენმა ხელნაწერმა არ იცის.

ნ. S₂ O₃

პირის ნიშნები ჩვენს ხელნაწერში წარმოდგენილია ისე, როგორც ჩვეულებრივ გვხვდება IX—X სს. ხელნაწერებში, ე. ი: სუბიექტური ნიშანი მეორე პირისა და ობიექტური ნიშანი მესამე პირისა არის მხოლოდ **ჰ** და **ხ** თანხმოვნების წინ ცნობილი წესის მიხედვით: ხმოვნების წინ პრეფიქსი არსად არაა გადარჩენილი.

ორ ადგილას თითქოს ჩანს ხანმოკლეობის კვალი, ერთგან პირდაპირ, მეორეგან საფიქრებელია, რომ კავშირი **ხოლო** თავიდანვე პრეფიქსს წარმოადგენდა; აი ეს მაგალითებიც:

ტიროდა მწარედ. არა თუ უდბად და ვითარ **ხუნ** და, არამედ დიდითა გულს-მოდგინებითა 103, 15. **ხუნ** და = უნდა. ნათელი მაგალითი არაა (შეიძლება **ხოლო**-დ ესმოდათ, მაგრამ ქარაგმის ნიშანი დაავიწყდათ). მეორე მაგალითი:

ესრეთ კაცად-კაციდი უწინარჴსსა მას შე-**ხოლო**-უდ გინებდა სიტყუად 117, 26. **ხოლო** აქ არა ჩანს ბუნებრივად, საფიქრებელია ის მესამე პირის ობიექტური პრეფიქსი იყოს.¹ ასეთივე უნდა იყოს აგრეთვე შემდეგი მაგალითიც: შე-**ხოლო**-უდ გინა კორციელებაჲ მისი 136, 35. შე-ხოლო-უდგინა—შეხუდგინა.

ჰაემეტობის შესახებ ზემოთ უკვე იყო ლაპარაკი (გვ. 30—31).

4 შემთხვევაში დატულია ორმაგი პრეფიქსი გარდამავალი ზანისა **ჰხ**: **ჰსწადო** და **ხილვად** და ვერ იხილეს 207, 23; **ჰსწადო** და **ცა** ხილვად 207, 19; ვითარმცა ძვრის-მოქმედებრ **მოჰსწყედით** 117, 36; მაშინ განჰკრთე და შე **ჰსძრუნ** და 92, 29.

არც ერთი შემთხვევა არ არის, რომ ე. წ. დედის ბგერების წინ **ჰ** იხმარებოდეს. IX საუკუნის ხელნაწერში მოსალოდნელი კი იყო ასეთი მაგალითები.

მაგრამ აქ მაინც უნდა ვთქვათ, რომ ჩვენი ხელნაწერი საერთოდ ამჟღავნებს მიდრეკილებას, რომ ზოგიერთი სპირანტის წინ ადვილად აიღოს ხელი **ჰ** პრეფიქსის ხმარებაზე. მაგალითები:

ხ: ვხადი 25, 21; ხადის 233, 32; ხადით 59, 31; ხადოდა 73, 8; 78, 33; ხადოდე 105, 32; ხადოდეს 147, 9; ვხადოთ 274, 20; რომელმან-იგი შეხადა 211, 4; რომელმან მოხადა მას 211, 9.

როგორც ვხედავთ, ამ ზმნას აქ არსად არა აქვს პრეფიქსი, საჭირო იყო კი ორნაირად: მეორე პირის სუბიექტისათვის და მესამე პირის ობიექტისათვის. შდრ. აჰა ელიას **ჰხადის** მრ. 15, 35 E; რომელმანცა-იგი **ჰხად** აღ. 7, 39.

უმეტეს შემთხვევაში პრეფიქსი არა აქვს აგრეთვე **ხედ** და ზმნასაც: ხედავ 84, 27; ხედავს 80, 33; ხედვენ 75, 20; ვხედვედი 95, 26; ხედვიდა

¹ А. Шанидзе, Переживания ханмэтных форм в грузинских рукописях IX—XI веков: Сообщения груз. филиала АН, т. I, № 3, 1940, стр. 239.

78, 29; ხედვიდეს 30, 16; 78, 2; 81, 24; მიხედა 80, 8; მიხედის 83, 13; მოხედა 227, 1. მაგრამ უფრო ნაკლებად გვხვდება აგრეთვე პრეფიქსიანი ფორმებიც: ჰხედავ 96, 29; ჰხედვედ 81, 3, 5; ჰხედვიდა 96, 17; ჰხედვიდეს 80, 23; მიჰხედა 96, 18.

რამისა სძე და ხუ რ ი ნ ა ე 163, 17; ნუ გ ა ნ ხ ე თ ქ 44, 12.

ზ: მარხვათა ყოვლადე არავის ზ რ ა ხ ა ე ნ 270, 11 (შდრ. ჩუენ უფალი გუზრაზეს 11, 17); მრავალ ეამ აგრიპას არა ზ რ ა ხ ე ი ღ ა 249, 32 (მაგრამ: რამთამა ა ღ ჰ ზ ა რ დ ე 96, 30; რაღ ჰ ზ ი 98, 36).

შ: პირველად შენ შ ო ბ ყრმასა 28,7; 203,27; (შენ) შე ე 28,15: 52,32: 208, 10, 32 (მაგრამ: ჰ შე ე 52, 25); შე ე ძმ 28,25; ნუ ღ ა შ უ რ ე ბ ი თხრად 68, 23; ნუ ცუდად ღ ა შ უ რ ე ბ ი 68, 31 (მაგრამ: რავდენშეა ღ ა ჰ შ უ ე რ 122, 11); რომელნი მ ო შ უ ე რ ი თ 265, 27; რომელი შ ო რ ა ვ ს ქალაქსა ვითარ ოც მილიონით ოდენ 64, 33 (შდრ. რომელი ხ შ ო რ ა ვ ს იერუსალშმსა ას სამეოც უტევან ლ. 24, 13 ხანმ. ლექც.).

ს: ნუცა მათ თანა შვამთ, ნუცა მათ თანა ს უ ა მ თ 48,11.

აქედანაც ჩანს, რომ ნა-ო-ის წერაში ხელნაწერი რყევას განიცდის. ამ კიდევ ასეთი მერყეობის რამდენიმე მაგალითი ამ ნიშანთა წერაში:

ლაჰმარბა 61, 18; დაჰმარხეს 64, 36; დაეჰმარხენით 278, 36; დაეჰმარხნე 276, 33; და-თუ-ვინმე-ჰმარხოს 61, 12; დაეჰმარხოთ 75, 7 (მაგრამ: რამთამა დამარხეს იგი 61, 21); განჰკრთეს 80, 18 (მაგრამ: განკრთენ 92, 24); დაეცმულნი აჰმართეს 123, 18 (მაგრამ: დაეცმისაგან ა ღ მ ა რ თ ა 201, 8); შ თ ა ჰ ბ ე რ ა მოციქულთა სული 186, 6 (მაგრამ: შ თ ა ბ ე რ ა მას სული ცხოველი 47, 15); დაჰქსნა 4, 33; 38, 32; დაჰქსნა 47, 25 (მაგრამ: ღ ა ქ ს ნ ა საღმობანი 50, 27; ჰავსთან ერთად აკლია მეორე ნარიც) და სხვა.

მართალია, ზოგი აქ აღნუსხულ ზმნათაგანი ე. წ. დაჰბად-ას ტიპისაა. წარმოშობით სამპირიანია, ძველ ქართულში უკვე დაკარგული აწეს ირიბი ობიექტი და შეიძლება ჰავს დაკარგვა ამას მიეწეროს (ხდება ფორმის შინა-არსთან შეხამება), მაგრამ, ჭერ-ერთი, ჰაე აღნიშნული სპირანტების წინ მ ა რ - ტ ო ამ ტიპის ზმნებთან არ იკარგება; მეორე: თვით დაჰბად-ას ტიპის ზმნებს ძველ ქართულში საკმაოდ მტკიცედ აქვთ დაცული დაკარგული ირიბი ობიექტის ნიშანი: შინაარსი შეიცვალა, ფორმა დიდხანს, დიდხანს ისევ ძველი დარჩა. შდრ. ძველ ქართულში გაბატონებული პრეფიქსიანი ფორმები: დაჰბადა, დაჰბეჰდა, დასთესა, შეჰკაზმა, დაჰკრძალა, განჰმარტა, განჰმზადა (თუ აქ სადმე ჰ დაიკარგა, ნაწილობრივ მომდევნო ზ-ს ბრალია), დაჰწერგა, განჰფინა, დაჰფლა, დაჰკშა და სხვა. ასე რომ, აღწერილ შემთხვევებში ჰავს დაკარგვა დამახასიათებლად უნდა ჩაითვალოს ჩვენი ხელნაწერისათვის.

6. ზმნის იშვიათი და საინტერესო ფორმები

აქ ჩვენ გვსურს აღვნიშნოთ ამ ძველი ხელნაწერის ზმნათა ფორმები, რომლებიც რაიმე თვალსაზრისით იქცევენ ჩვენს ყურადღებას: ზოგ მათგანს არქაიზმის ძლიერი ბეჭედი აზის, ზოგი თავისი წარმოების წესით წარმოადგენს ინტერესს, ზოგის შინაარსი იპყრობს ყურადღებას, ზოგი ფონეტიკურადაა საყურადღებო, ზოგი იშვიათია საერთოდ და ამითაა საინტერესო, ზოგიც შეიძლება ჩვეულებრივი იყოს, მაგრამ ამ ხელნაწერში მათი დადასტურება

გარკვეული მნიშვნელობის მქონეა, ზოგადად სიახლის ელფერი გადაჰყავს და სხვა. ერთი სიტყვით, თითოეული მათგანი ამა თუ იმ თვალსაზრისით წარმოადგენს ინტერესს და ამიტომ აქ ერთად ვუყრით თავს. ზმნები დალაგებული გვაქვს საწყისის ანბანის რიგზე.

1. ზაყუვით კლვად აღ მა ა ხ ჯ ს 214, 18; და აღელესნეს მახჯლნი მათნი და აღ ე მა ა ხ უ ნ ე ს (ნ. ლექსიკონი).

2. ქვანი აღ ც ვ ო დ ი ა ნ 92, 26. ეს ფორმა მრავალი თვალსაზრისით არის საინტერესო: ჯ ე რ-ე რ თ ი, უჩვეულოა ამ ფუძესთან აღ ზმნისწინი: აღ აღნიშნავს მიმართულებას დაბლიდან ძალა, ცვენა (ცევენა) კი ისეთი ფუძეა, რომელიც სწორედ რომ მაღლიდან დაბლა ვარდნას უჩვენებს (ბევრისას). მაგრამ აქ კონტექსტის აზრი ისეთია, რომ საჭიროა ქვები ჯერ მაღლა ავარდნენ (აცვიდნენ), რომ მერმე იქიდან აღვილი იყოს ჩამოცვენა, ურწმუნოებზე დაცემა. სწორედ ამ აზრითაა ნახმარი აქ: ქვანი აღ ც ვ ო დ ი ა ნ, რამთამცა დაჰკრბეს ღმრთის-მბრძოლთა მათ. მე ო რ ე: პირველი სერიის მწკრივებში ეს ფუძე, აწმყოს გარდა, მეტად იშვიათად იხმარება; აქ გვაქვს ეს იშვიათი მწკრივი—I კავშირებითი, რომელსაც მომავლის მნიშვნელობა აქვს. მე ს ა მ ე: ფონეტიკურადაც საინტერესოა: ჯ-სა და ო-ს შუა ვ გადაარჩენილია! სხვა შემთხვევაში ვ-სთვის მარტო ო-ს შემზობლობაა აუტანელი და იგი იკარგება: უკუდაო, უხილაო 16, 17, კარაო 200, 9, ისწაონ 161,6 (ნ. ზემოთ, გვ. 40—41).

3. ხოლო ივინი უფროჲს აღ ს ც ხ არ დ ე ზ ო დ ე ს და გულს-ედვა ზრახვა იგი ძვრისაჲ 209, 1. დღევანდელი ნორმების მიხედვით ჩვენ აქ გან ზმნისწინს მოველოდით. მერმე: ობიექტური პირის ნიშნის გამოვლენა უჩვენებს, რომ ფორმას ძველად ობიექტური პირიც ჰქონდა, რომელიც დაიკარგა, მაგრამ მისი ნიშანი შემოგვრჩა. შდრ. მეყს შეშინდეს და და ჰ ქ ს ნ დ ე ს (ლომნი) 108, 25; რამთა და ჰ ქ ს ნ დ ე ს მტერი იგი 142, 30. ჰ და ხ ამ ზმნებში ერთნაირი წარმოშობისაა.

4. აღ ი ხ ი ლ ე ნ თ თუალნი 143, 35; 145, 1. ნ-სა და თ-ს შორის ჯერ კიდევ არ არის გაჩენილი თანხმოვანთგასაყარი ი. ასეთი ფორმები, უბეველია, უფრო ძველია, ვიდრე იხიანები (განვაცრუვენით 152, 8, დაისხენით 160, 7, მიავლინენით 152, 8). აი კიდევ ამნაირი ძველი ფორმები: გა ნ ა შ ო რ ე ნ თ... პირნი ეგე 247, 25; მო ა ჟ ც ი ე ნ თ გულნი თქუენნი 144, 20; 145, 1; მო ვ ი კ ს ე ნ ე ნ თ 236, 7; ვ ი ხ ი ლ ე ნ თ ცანი 136, 30; ი ხ ი ლ ე ნ თ 247, 23. ერთგან გადამწერს თანხმოვანთგასაყარი ი დაუწერია (მოგუანიკენით), მაგრამ შემდეგ ის ამოუფხეკია და ფორმა ასეა წარმოდგენილი: ყმანი ეგე ჩუენ მოგუანიკენით 145, 16. ეტყობა, გადამწერისას და მის შემდეგ ტექსტს ასწორებდნენ უფრო ძველი ნორმების მიხედვით.

5. გ უ ბ რ ძ ე ა ნ ა ნ 110, 16; 261, 30; მრავალნი ჰ ბ რ ძ ე ა ნ ე ლ მას, არა ერევიდ 221, 33. აწმყოს მესამე პირის მრავლობითში შემონახულია ფუძის საწარმოებელი სუფიქსი ან: გუ-ბრძე-ან-ან, ჰ-ბრძე-ან-ედ; ეს სუფიქსი ამ მწკრივის სხვა პირებში და სხვა მწკრივებში არა ჩანს: ვ-ჰ-ბრძ-ავ, ჰ-ბრძ-ავ...; ჰ-ბრძ-ოდ-ა (←ჰ-ბრძე-ოდ-ა←ჰ-ბრძავ-ოდ-ა) 136, 23; ჰ-ბრძ-ოდ-ეს 221, 34; ვ-ჰ-ბრძ-ოდ-ი (I კავშ.) 59, 32; ჰ-ბრძ-ოდ-ი-ს-ლა 223, 26; ჰ-ბრძ-ოდ-ი-ან

223, 34. ამ მხრივ ეს ზმნა გვერდში უდგას ისეთ ზმნებს, რომლებიც აღნიშნულ ან სუფიქსს გვიჩვენებენ: ჰ-გე-ან-ან, დგ-ან-ან, ს-თნვ-ან-ან, ჟუმ-ან-ან, ჰ-რწმ-ან-ან, ჰ-ქუ-ან-ან (→ჰ-ქო-ნ-ან), ჰ-ყე-ან-ან (მი-ჰ-ყე-ან-ან), ჩ-ან-ან, წე-ან-ან, კმ-ან-ან.

უფრო საინტერესოა ამ ზმნის II სერიის, განსაკუთრებით, წყვეტილის ფორმები. ჩვენს ხელნაწერში დაცულია მხოლოდ ერთი ასეთი ფორმა—წყვეტილის მესამე პირის მრავლობითი: მრავალ ვხის ჰ ბ რ ძ ე ს და ვერ ერეოდეს მას 224, 9. ჰ ბ რ ძ ე ს, რასაკვირველია, მათ (შდრ. რომელთა მრავლითა ღუაწლითა ჰ ბ რ ძ ე ს და სძლეს წინააღმდეგობთა: პარხ. 896 ა), სუბიექტი მოთხოვნილია. ჩვენს ხელნაწერში, სამწუხაროდ, წყვეტილის (ან მეორე სერიის მწერითა) სხვა ფორმები წარმოდგენილი არაა. წყვეტილის მხოლობითის III პირი ბევრი ხელნაწერით არის ცნობილი, ესაა ჰ ბ რ ძ ო (2 მეფ. 12, 29; პარხ. 816 ა; ესაია 20, 1), მაგრამ ძალიან იშვიათია წყვეტილის I და II პირი. ამის ორი მაგალითი ჩვენ სხვაგან გვაქვს გამოქვეყნებული¹, ერთსაც ახლა დავუმატებდით: მე გ ბ რ ძ ა ე შენ, და გეწინენ შენ და შეგეაჰრან: იერ. 50, 24 (იერუსალიმური ხელნაწერი). ოშკისაში იკითხება გ ე ბ რ ძ ო დ ე, რაც უწყვეტელია და შინაარსით სწორედ წყვეტილს უდრის. შდრ. რუს. თარგმანი: я представил сети для тебя. აქ ახლა აღარ განვარძობ ამ საგანზე მსჯელობას და მკითხველს ჩვენს შრომასთან გავგზავნით.

გ ა მ ო ც კ ე ნ (202, 30). ნ. დაცვენა.

6. გ ა ნ გ ა თ ხ ო ე ნ თქუენ, ვითარცა ქალწული ერთი წმიდაჲ 219, 14. ეს ზმნა აქ დღევანდელი მნიშვნელობით არის ნახმარი (გათოვება, выдаты замуж). ამ ცნებისათვის ძველ ქართულში ჩვეულებრივად იხმარებოდა გ ა ნ ქ ო რ წ ი ნ ე ბ ა (იქორწინებოდეს და განჰქორწინებდეს: მ. 24, 38).

7. გაჩეთება: არცაღა მათსა ვ ს ძ ა გ ე პ თ და ჩუენსა მას გ ა ნ ვ ა კ ე თ ე ბ თ 163, 2.

კ ე თ ე ბ ა, გ ა კ ე თ ე ბ ა (←გაჩეთება) ზმნა იმ მნიშვნელობით, როგორც დღეს ჩვენ ვხმარობთ მას (делать, сделать), ძველ ქართულში არ იხმარებოდა. ამ ცნებისათვის იქ გვექონდა ორი სხვა ფუძე: ყ ო ფ ა და ქ მ ნ ა. კ ე თ ე ბ ა კ ე თ ი ლ ფუძისაგან მომდინარეობს. კ ე თ ი ლ ძველ ქართულში კარგხ ნიშნავდა (სიტყვა კარგი უძველეს ძეგლებში არა ჩანს, ის გვიან ჩნდება და პირველად სხვა მნიშვნელობა აქვს—წესი²), დღევანდელი „კეთილი“ (ძიბრჲჲ) ძველად „სახიერით“ გამოიხატებოდა. ლიტერატურულ ენაში „კარგის“ დამკვიდრების შემდეგ კ ე თ ი ლ მ ა მნიშვნელობა შეიცვალა³, იგი ძიბრჲჲ-ს გამომხატველად იქცა, ხოლო ამ ცნების აღმნიშვნელი ს ა ხ ი ე რ ი ნაწილობრივ სულ გავიდა ხმარებიდან, თუ სადმე შემოგვჩრჩია, სულ სხვა მნიშვნელობა აქვს.

¹ იოვანეს გამოცხადებისა და მისი თარგმანების ძველი ქართული ვერსია: ძველი ქართული ენის კათედრის შრომები, VII, 1961, გვ. 145—147.

² აქედანაა დღევანდელი. გ ა ნ კ ა რ უ ლ ე ბ ა, ე. ი. განწესება, წესის, ბრძანების გამოცემა.

³ დღევანდელი „უკეთესი“ კ ე თ ი ლ ი ს ძველი მნიშვნელობის უფროებითი ხარისხია. შედარებით ახალი კ ა რ გ ი ს უფროებითი ხარისხი უ კ ა რ გ ე ს ი სალიტერატურო ენაში არ იხმარება.

თუ, მაშასადამე, ძველად კეთილი კარგი იყო, განკეთება იქნებოდა გაუკეთება, უკეთესად წარმოდგენა, გალამაზება, გამშვენიერება, გაუმჯობესება. განკეთებთ სწორედ ასეთი მნიშვნელობით არის აქაც ნახმარი.

განჩან. დარჩილი.

8. განეიტეო მშუღობით 95, 23; აწ განეიტეო 95, 27. ინიანი ენებითის ფორმაა. ეს ფორმა ჩვეულებრივ არ გვხვდება ძველ ქართულში. მისი მოქმედებითაა განუტევა მან იგი, განუტევე მე (შენ) იგი. ამ ზმნას ორი პირის გაგება აქვს, თუმცა ფორმა (სახეისო ქცევა გარდამავალი ზმნისა) ტიპური სამპირიანი ზმნისა მოეპოვება. ამიტომ ამის ენებითი ე-თი უნდა იყოს ნაწარმოები და არის კიდევ ჩვეულებრივ: განეტეები 91, 12; 252, 5. მაგრამ ზმნის ირიბი ობიექტის დაკარგვამ სათანადო ცვლილება გამოიწვია ენებითის წარმოებაშიც: ე-ს ნაცვლად ი, როგორც ეს შეეფერება ორპირიანი მოქმედებითიდან ნაწარმოებ ენებითებს: მოკლა—მოიკლა, დაწერა—დაიწერა. ფორმა აქ ცდილობს შინაარსს მიჰყვეს, მას აუბას მხარი. ჩვენი ზმნაც შინაარსისა და ფორმის ურთიერთდამოკიდებულების კარგი მაგალითია.

9. განტყდებიდ ძუალნი 119, 5.

10. რაჲთა განექველდე 262, 8. ქველი, ქველის-საქმე. ქველის-საქმარი ხშირია ძველ ქართულში, მაგრამ ზმნის სახით ის არ გვხვდება. როცა ამ ფორმის ზმნის სახით წარმოდგენა სურდათ, მას ურთავდნენ ქმნა ან ყოფა ზმნას და ასეთ ფორმას ლებულობდნენ: შენ რაჲმს ქველს იქმოდ მ. 6, 3 C. უფრო ხშირად ქველის საქმე იხმარებოდა იმავე ქმნა და ყოფა ზმნებთან: რაჲმს იქმოდ ქველის საქმესა შენსა მ. 6, 2; შენ რაჲმს ჰყოფდე ქველის საქმესა შენსა მ. 6, 3. ჩვენი ხელნაწერი ამ სიტყვას ზმნის პირიანი ფორმით ხმარობს და ცოტა სხვა მნიშვნელობით (= გაუკეთება, გაკეთილება, კეთილად გახდომა...).

11. გულს-მადგს 260, 17.

12. გულს-ეღვა 209, 1.

13. დავაბრყლოთ მახული ენისა ჩუენისაჲ ლოცვითა და მღჳძარებითა 261, 15.

14. (დუდაკაცი ბოროტი ქმარსა თჳსსა) ღამით და ღლით სიტყუთა და ჰგუმი რნ და ზაჳუვით კლვად აღმახს 214, 17. აქ ეს ზმნა მეტაფორულად იხმარება, მაგრამ ეს არაა მთავარი. ჩვეულებრივ იგი უზმნისწინოდ გვხვდება (უგუმირა), ან გან ზმნისწინით. და-თი ნაწარმოები ფორმა იშვიათია. ნაკლებადაა აგრეთვე შე ზმნისწინიანი ფორმაც: შემიგუმირა მე კუერტხითა მით სამ გზის 64, 4.

15. დაითხარებოდა 223, 14 (ნ. ამის შესახებ ზემოთ, გვ. 79).

16. დალპოლვაჲ 163, 28. ზოგიერთ ზმნას, რომელთაც თემის ნიშნად ობ აქვთ, საწყისში „ობა“-ს („ობა“-ს) ნაცვლად „ოლვა“ აღმოაჩნდება ხოლმე. ჩვენს ხელნაწერში სამი ასეთი ზმნა გვხვდება: ზემოთ უკვე აღნიშნული დალპოლვა, მიწდოლვა 33, 5 და მოსპოლვა 207, 26. საინტერესოა, რომ ეს უკანასკნელი ასეთ სახეს პირიან ფორმებშიც ატარებს: რომე-

ლი მოსპოლავს ცოდვათა სოფლისათა 207, 26. საერთოდ კი, როგორც ვთქვით, აღნიშნული სახის ფორმები საწყისებში გვხვდება, პირიანი ფორმების წარმოება კი ჩვეულებრივი წესით მიდის.

სხვაგან არის კიდევ: გამოკრთოლვა (კიმ. I, 10, 19). დატოლვა (ლ. 7, 38 L), დამკოლვა (კიმ. I, 141, 19), დატკოლვა, კუმოლვა და სხვა.

17. დამოცვენ (217, 25) ნ. დაცვენება.

18. დამწყხა: მე უწყი, რამეთუ ასპიტინია ნელითა სიტყვთა და იმწყსებია და ვეფხნია ფუფუნებით დამშვდლიან, ლომნია და ვიგრნია 214, 14. დამწყსა აქ გადატანით მნიშვნელობით არის ნახმარი და ნიშნავს გაწერთნას, მოთვინიერებას. სხვაგან ამ მნიშვნელობით ეს ზმნა არ შეგვხვდრიო.

19. დარეცა: ერთითა დაწვთა ათასი უტპო-თესლი დარეცა 215, 18. ეს ზმნაც მეტაფორულად არის ნახმარი და აქ ამას ნიშნავს: დასცა, დაავლო, დაანარცხა (მიწაზე), განგმირა.

დარღუევა ნ. ზემოთ, გვ. 80.

20. დარჩილი: ეკლითა დაკურომსთავითა დარჩილი იყო ქუეყანაჲ 159, 31. რჩ კომპლექსი მიღებულია სჟ-საგან: დასჩილი—დაშჩილი—დარჩილი—დარჩილი. მნიშვნელობაც ოდნავ შეცვლილია, აქ ნიშნავს: დასჩილი, ე. ი. წამხდარი, გაფუჭებული, გავერანებული. ასევეა მიღებული განჩა (51, 24) განსა-ჩა-საგან.

21. დასხმა: ნუ მისცემთ სიწმიდესა ჩემსა ძალთა და ნუცა დაუსხამთ მარგალიტსა წინაშე ღოთა 78, 34. ეს ადგილი ამოღებულია მათედან (7, 6), სადაც ჩვენი ზმნის მაგივრად სხვადასხვა რედაქციის ნუსხებში იკითხება: დაუგებთ YDE, დაუღებთ BCM, დაუფესთ FGHJK. ჩვენი ხელნაწერი რაღაც სხვა რედაქციას უნდა ეყრდნობოდეს, ამ საინტერესო ფორმას რომ ხმარობს. ისე დაუსხამთ სავსებით შესატყვისი ფორმაა: ბევრის დადება თუ დაგება სწორედ დასხმა-ა. ხოლო მთარგმნელი (თუ გადამწერი) რომ ბევრ მარგალიტს გულისხმობდა, ეს უეჭველია. თვით ბერძნულში და სხვა ენების თარგმანებშიც მარგალიტი მრავლობითშია: τσῆς μαργαρίτας, ἡμαρμαρτῶν, Perle, pearls. ამნაირად, ერთი ბერძნული (μετὰ) βάλθη-ს შესატყვისად ქართულში ოთხი შესაფარდი ზმნა გვხვდება: (ნუცა) დაუცებთ, დაუღებთ, დაუფენთ, დაუსხამთ. ერთ-ერთ ასეთ ფარდ ზმნას ჩვენი ხელნაწერი იძლევა. ამ ადგილას ასეთი ზმნა ოთხთავის ხელნაწერებში ან სადმე სხვაგან ჭერჭერობით უცნობია.

22. დაქცევა: ქეშმარიტისა მის ნათლისათჳს დააქცია მეორედ და თქუა 178, 11. დააქცია — გაიმეორა. ამ გაგებით ეს ზმნა ძველ ქართულში ჩვეულებრივ ნაკლებად გვხვდება.

23. დაღუარვა: არა ცუდად რას დავღუარავთ სიტყუთა ამათ 218, 20. ჭერ-ერთი: სიტყვა მეტაფორულად არის ნახმარი; მეორე: დავღუარავთ და არა დავღუარი, ე. ი. ჩვენს ხელნაწერში ეს ზმნა ავთენტის ნიშნით იხმარება (და არა ი-თი) და ამითვე ამქადაგებს სიძველეს; მეესამე: ეს არის ორპირიანი გარდამავალი ზმნა, წარმოდგენილია I სერიაში (აწმყოში) ზმნისწინით, ამიტომ უეჭველად სკირდებოდა ობიექტური პირის

ნიშანი ჰ. მაგრამ ეს ჰ ღ-ს წინ ისევე იკარგება, როგორც ზ-ს, ხ-ს, შ-სა და, გან-საკუთრებით, ხ-ს წინ (ნ. ამის შესახებ ზემოთ, გვ. 81—82). საკითხის უფრო ვრცლად გაცნობისათვის ამჟამად შეიძლება მითითებულ იქნეს ი. იმნაი-შვილი, ქართული ენის ისტორიული ქრესტომათია, ტ. I, ნაწილი II, 1971, გვ. 163—203.

24. დაშალილება: არა არიან დღეს მკეცნი მძვინვარენი, რომელთამაც მძორებრ დაშალილნეს კორცნი ჩუენნი უფლისა ჩუენისათჳს 261, 18. სხვა ადგილას გვხვდება ამ ზმნიდან ასეთი წარმოება: და ღათუ განძნებულ იყვნეს კლვად მისა (ლომნი იგი) მეშალილებისა მისგან ბუნებისა დაშალებულსა მას ზედა კორცსა, და, ღათუ ბუნება იგი მკეცთა აწუევდა, შეიშინეს და ვერ იყადრეს შეხებად კორცთა 108, 17 (ნ. ამის შესახებ ა. შანიძე, სინური მრავალთავი 864 წლისა და მისი მნიშვნელობა ქართული ენის ისტორიისათვის: სინური მრავალთავი 864 წლისა, 1959, გვ. 332—333).

25. დაშთომა: სიყუდილსა შინა არა დაჰშთე 157, 2.

26. დაშრშობა: ამის ისრისა სიყუარულითა დაშრშებოდა იერგმაი;... დაშრშებოდა პავლე;... ამის ისრისა სიყუარულითა დამშრშალ იყო დავით; ...დადამშრშალ იყო წმიდა იგი ეკლესია და თქუა: ვაჲ ჩემდა, რამეთუ დამშრშალ და დაწერტილ ვარი მე 228, 2, 4, 7, 9, 10. უფრო მოგვიანო ხანაში მეორე შინი იკარგება და ფორმა გამარტივებულია. უძველეს ძეგლებში ორივე შინია შენახული. ჩვენს ხელნაწერს უკერს მხარს შუშანიკის მარტილობა, სადაც აგრეთვე იკითხება: დამშრშალი და დაბუშებული ტირილითა: შუშ. XII, 12. დამშრშალი მიმღეობაჲ. ჩვენი ხელნაწერი ამ საინტერესო სიტყვას ზმნის პირიანი ფორმითაც წარმოგვიდგენს.

დაშჯა: დაიშაჯებთან ნ. ზემოთ, გვ. 78—79.

27. დაცვენება: მეყსეულად დაირღუეს კლიტენი იგი და ბეჟედნი დასცვეეს კართა მათგან 71, 24; არცა ფურცელი მისი დასცვეეს 221, 30; დავცვეენით პირთა თჳსთა ზედა 267, 25; კორცნი, რომელნი მყინვარსა შეცვეიან, პირველად ლებ იქმნიან შეყინებითა მით სისხლისაჲთა 119, 4. ეს უკანასკნელი მაგალითი დაცულია აგრეთვე პარსლის მრავალთავშიც (437 a).

ამ ფუძის შესახებ (აღცკვოდიან) სხვა თვალსაზრისით იყო უკვე ზემოთ საუბარი (გვ. 83). ზოგიერთი მხარე აქაც უნდა იქნეს განხილული.

ამ ზმნას შემონახული აქვს უღლების ძალიან ძველი სახე. ჯერ-ერთი: თავისი შინაარსის მიხედვით, მას არ შეიძლება ჰქონდეს და არცა აქვს მხოლობითის პირველი ან მეორე პირის ფორმა: სულ მცირე, ორი მაინც უნდა იყოს, რომ დაცვიდეს; მხოლობითის მესამე პირი გვაქვს მაშინ, როდესაც სუბიექტად კრებითი სახელია; მეორე: ეს არის ერთ-ერთი იმ მცირერიცხოვან (არა დონიან) ზმნათაგანი, რომელთაც წყვეტილში მწკრივის წინადაც მოეპოვებათ:

1 —————

და-ვ-ცვე-ით

2 —————

და-ს-ცვე-ით

3 და-ცვე-ა

და-ცვე-ეს

რადგანაც I და II პირის მაგალითები საერთოდ იშვიათია, აქ მოვიყვანოთ ორიოდეს სხვა ძეგლებიდან: ხოლო ვინაჲთგან არა თავს-იდევით თქუენ,

ამისთვის ესევეთარისა პატივისაგან გ ა მ ო ს ც ვ ე ი თ (პარხ. 1047 b); ვითარცა ჩუენ ყოველნი დ ა ვ ც ვ ე ი თ ქუეყანასა, მესმა კმაჲ (მოც. 26, 14).

რაკი II ხოლმეობითის ნიშნად იგივე ი გვაქვს, აგრეთვე ესევე ი წარმოადგენს აწმყოს თემის ნიშანს, ამიტომ ამ ზმნას სამივე ამ მწკრივში I და II პირის ფორმა ერთნაირი აქვს. გარჩევა მხოლოდ შინაარსის მიხედვით შეიძლება. მაგალითად:

ა წ მ ყ ო , ა წ მ ყ ო ს ხ ო ლ მ ე ო ბ ი თ ი :

ყუავილი განქმების და დ ა ვ ც ვ ე ი ს და წარვალს (სწავ. 191, 17); ვითარცა ფურცელი გამოცენებული ხესა ზედა ვარჯოვანსა რომელიმე დ ა მ ო ს ც ვ ე ი ს და რომელიმე გამოესხმის, ეგრე არს ნათესავი ყოველთა კორციელთაჲ: რომელიმე იშვეს და რომელიმე მოკუდეს (ზირ. 14, 19); ნუუუუე დიდებაჲ ამის სოფლისაჲ პატიოსან არს შენ თანა, რომელი ვითარცა ყუავილი თივისაჲ მყის დ ა ვ ც ვ ე ი ს, რამეთუ სიმდიდრე ვაებათა მოატყუებს მომგებელთა მისთა (სწავ. 112, 7); გულის-წყრომაჲ შენი მსგავს არს ფურცლისა განქმელისა, რომელ დ ა მ ო ს ც ვ ე ი ნ ხეთაგან (კიმ. I, 139, 33); რომელ გ ა რ დ ა მ ო ს ც ვ ე ი ნ ტაბლისაგან (მ. 15, 27).

II ხ ო ლ მ ე ო ბ ი თ ი

ოდესღა ვიხილით ელვაჲ და გუესმის ქუხილი ძლიერი, შეეძრწუნდით და დ ა ვ ც ვ ე ი თ პირთა თვსთა ზედა ქუეყანად შიშისაგან (სწავ. 211, 18); ყოველნი ვარსკულაენი დ ა ვ ც ვ ე ნ , ვითარცა დ ა ს ც ვ ე ი ს ვენაქსა ფურცელი და ვითარცა დ ა ვ ც ვ ე ი ს ფურცელი ლედუსაჲ (ესაია 34, 4).

წყვეტილის მაგალითები ზემოთ იყო მოყვანილი.

მაგრამ ამ ზმნას კიდევ აქვს ერთი თავისებურება: წყვეტილის (საერთოდ II სერიის მწკრივების) მრავლობითში უჩნდება ენ—ნ სუფიქსი სწორედ ისე, როგორც ინიან და ენიან ვნებითებს. ამის მაგალითი ზემოთ იყო მოყვანილი ჩვენი ზელნაწერიდან: დ ა ვ ც ვ ე ნ ი თ (267, 25). ძველი ნორმების მიხედვით. რასაკვირველია, უნდა ყოფილიყო: დ ა ვ ც ვ ე ი თ . ეს თავისებურება არა მართო ჩვენს ზელნაწერშია დადასტურებული, არამედ გვხვდება სხვაგანაც, მაგალითად:

რამეთუ ზეცით გ ა რ დ ა მ ო ს ც ვ ე ნ ი თ ყოველნი მისთანანი (პარხ. 621 a); შე ვ ც ვ ე ნ ი თ ამას განსაძელუსა (კიმ. I, 306, 17); შ თ ა ვ ც ვ ე ნ ი თ (ეტი. II, 220, 25).

აღსანიშნავია, რომ „მოციქულთა საქმიდან“ ზემოთ მოყვანილი ადგილი წყვეტილისა დ ა ვ ც ვ ე ი თ (26, 14), რომელიც უძველეს რედაქციაშია წარმოდგენილი, სხვა, შედარებით ახალ რედაქციებში შეცვლილია ენ სუფიქსიანი ფორმით: დ ა ვ ც ვ ე ნ ი თ (ღ და წ რედაქციები).

რატომ მოხდა ეს ასე? რატომ დაურთეს საშუალი გვარის ზმნას პრეფიქსიანი ვნებითების დამახასიათებელი ენ? ჩვენთვის უეჭველია, რომ ერთ-ერთი მთავარ მიზეზთაგანი მსგავს მწკრივთა განსხვავების სურვილი უნდა ყოფილიყო:

დ ა ვ ც ვ ე ი თ სხვადასხვა გარემოებაში წყვეტილიც იყო, აწმყოც და II ხოლმეობითიც. ენ-ის დართვით მას მხოლოდ ერთი მნიშვნელობა რჩებოდა — წყვეტილი. მაშასადამე, წყვეტილს ენ დაერთო შინაარსის დიფერენციაციისათ-

ვის. მაგრამ რაღა ენ სუფიქსი დაერთო და არა სხვა რამ ნიშანი? და ვცუ-
ვით მნიშვნელობით ვნებითსა ჰგავს, ამიტომ ვნებითის დამახასიათებელი ნი-
შანი დაერთო. მაგრამ არა ყველა ვნებითს უჩნდება ენ—ს სუფიქსი, ის მოეპო-
ვება მხოლოდ ინიან და ენიან ვნებითებს. ცვვ ფუძე შინაგანად უბიძგებს კაცს,
რომ მასში ვნებითის ი დაინახოს: თუ არ ვნებითის ნიშანი, აბა რა შეიძლება ეს
ი (ცუ-ი-ე) იყოსო.

ასეა თუ ისე, ჩვენი ხელნაწერი, პირველი ჯერ ცნობილ ძეგლთა შორის,
ცვნება ზმნის წყვეტილში ენ სუფიქსს გამოივლენს და ამ საშუალებით
ასხვავებს იგი წყვეტილის ფორმას აწმყოსა და II ხოლმეობითის თანხედენილი
ფორმებისაგან.

ზოგი სხვა რამ ამ საინტერესო ზმნის შესახებ სხვაგან გვექნება განხილული.

28. დაძინება: ძილი საუკუნოა და გუაძინოს ჩუენ 153, 3. დღეს
ეს ზმნა ორპირიანია: და გუაძინოს მან ჩვენ. ძველად ამ ფორმაში
მესამე პირიც იგულისხმებოდა: პირდაპირი ობიექტი — ძილი; სათავისო
ქცევაც ორი პირის გაგებას შეიცავდა და პირდაპირ ობიექტად იქაც ძილი
იყო: დაიძინა მან ძილი.

29. დაქრწნა: დაიქრწნეს ყოველი ხატი მათი 265, 9; დასაქრწ-
ნელი 133, 15.

ეს ჩვეულებრივ გან ზმნისწინით იხმარება, აქ კი და ზმნისწინია წარ-
მოდგენილი; არა გვგონია, და აქ ინტენსიობის გამომხატველი იყოს¹.

30. დი(ნება): წყარონი ...დაუცხრომელად დიედ 79,12; მდინარე დიო-
და, 204, 32; მდინარენი მარადის დიოდეს 119, 19. ეს ზმნა ძველ ქარ-
თულში მხოლოდ წყალზე და მისთანაზე ითქმის (სისხლი, ღვინო, ოფლი...) და არ შეიძლება „სვლის“ მნიშვნელობით ვიხმაროთ. დიოდა, დიოდეს
ჩვეულებრივია ძველ ქართულში, იშვიათად იხმარება აწმყოს ხოლმეობითის
ფორმები, მათ შორის დიედ.

ეიძულების ნ. იძულება.

ერეკებიედ ნ. რეკა.

ერქუმოდა ნ. რქუმა.

ეფუეშუებიენ, ეფუეშუებოლით ნ. ფუეშუება.

ექენებოდი ნ. ქენება.

ეშურობ, ეშურობს ნ. შურობა.

ეშჩინ ნ. შჩა.

ეცრუვა ნ. ცრუვება.

31. ზარ-გაცი და ერიდებით მარხვასა 109, 23

32. ზარსა განგუქდის 102,31.

33. გუზრახავს 11, 17; ზრახავნ 270, 11 = გველაპარაკება,
ელაპარაკება ხოლმე.

34. იზარდებოდა ნ. ზემოთ, გვ. 78—79.

35. ნუმცა თანაწარცოდავთ სულთ: ჩუენთა ზიარებისა მის-
გან სულისა წმიდისაჲსა 183, 33. ამ გაგებით ჩვეულებრივ იხმარება თანა-

¹ ა. შანიძე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, 1953, გვ. 262—265.

-წარსლვა (თანა-წარპვეალთ სამართალსა და სიყუარულსა ღმრთისასა: ლ. 11,42) და თანა-წარკდომა (იხილა იგი და თანა-წარპკდა: ლ. 10,31; თანა-წარპკედიწასსუმელი ესე ჩემგან: მ. 26, 39). სამპირიანი ფორმებისათვის ჩვეულებრივია სწორედ ჩვენი ზმნის ფუძე — გარე-წარცოდვა (გარე-წარცოდვესასსუმელი ესე: მრ. 14, 36 C) და გარე-წარკდა¹.

36. თრვა: გთრავს 125, 36; სთრავს 189, 1; გუთრავს 188, 29; სთროდა 188, 32.

სთრავს—მთვრალია, მთვრალ მდგომარეობაშია. ის სტატიკური ზმნაა და ახალ ქართულში აღარ გვაქვს. დღევანდელი ენებითი ვითვრები (ვთვრები) ძველადაც გვექონდა.

37. იიძულე 86, 30. ხელნაწერები ამ ზმნას ჩვეულებრივ ერთი იწინით წარმოგიდგენენ; ეწინა ფორმები კი (ეიძულეების 106, 37) ჩვეულებრივია ყველგან.

38. ვიკითხვიდით ნ. ზემოთ, გვ. 77—78.

39. (დღდაკაცი ბოროტი) აავით თვსით ავინებნ და პკდე მნ (ქმარსა თვსსა) 214, 20.

40. ყოველი იგი მთაჲ კუ მოდა 267, 23.

41. თავი აღმევის შეტევებითა ღვწისათა 113, 5. თავი აღმევის — თავს ატყეებს (ატყენს) ხოლმე. ამ ზმნის სხვა ფორმებში ვ არა ჩანს. შდრ. აღმობს, აღმობდა, მეღმის, გეღმის, ეღმოდა... შდრ. აგრეთვე საწყისი სალმოზაჲ (119, 7) და აქედან ნაწარმოები სალმოზიერი 101, 1; 109, 28.

42. მდინარე-ს ჩვენს ხელნაწერში ჭერ კიდევ აქვს შეარჩენილი ჩვეულებრივი მიმღებობური მნიშვნელობა და მომდინარე-ს, მომჩქეფარე-ს აღნიშნავს, მაგალითად: დასცხრა მდინარე იგი წყაროა სისხლისაჲ მის 227, 12; ვიხილე სისხლი იგი წმიდაჲ მდინარე 275, 36.

43. მზირა: რომელნი გკმზირიან და გუბრძანან ჩუნ 110, 16. ითემის ნიშანი, როგორც მოსალოდნელი იყო, დატულია, მაგრამ უწყვეტელში და მისგან ნაწარმოებ მწკრივებში ი არა ჩანს: უმზირდეს 224, 6.

44. შივასხება: შიავასხეს მათ სისხლი 258, 35. ძველ ქართულში გვაქვს ჩვეულებრივი სესხება-ც: რომელსა უნდეს სესხების შენგან: მ. 5. 42.

45. მიყავ(ან): რამაჲ არა მიგყავ შენ ჭუარად 247, 13; რამასათჳს საკურთხეველად მიგყვანან ყრმანი თქუენნი 96, 23. მიგყავ (=მიგყავეარ) მეშველ ზმნას არ ირთავს; შემდეგ: მიგყვანან-ში პირველი ან ფუძის საწარმოებელი სუფიქსია და ჩანს აწმყოს მრავლობითის III პირში, აგრეთვე უწყვეტელსა და აქედან ნაწარმოებ მწკრივებში (ყველა პირში): მიგყვანდი, მიჰყვანდა. შდრ. ამ ტიპის ზმნები: ღვანან, წვანან, ჰგვანან, ჰქუანან, ჰარწმანან, ჰბრძვანან და სხვა (ნ. ზემოთ, გვ. 83—84).

46. მიყოფა (ყურისა): რამათა ყური მიუყო სიტყუათა შეწევნისათა 181, 14. ჩვეულებრივია მიპყრობა, მოპყრობა (ყურისა, სასმენელისა).

მიწდოლვა ნ. დალპოლვა.

¹ ა. შანიძე, სინურა მრავალთვი 864 წლისა, გვ. 326.

მიეჭადებოდა ნ. ზემოთ, გვ. 79.

47. მოდგმა (სულისა): ყრმამან მან... მოიღგნა სულნი და აღდგა 250, 30.

48. მოთიბა: ჰეროდე... ყრმანი მოთიბნა 25, 24. მეტაფორულადა ნახმარი. დღეს ამასთან ერთად იტყვიან მოცელაო.

49. მომედგრება: შემეწინით, რაბათა არა მოვმედგრდე 192, 19. მედგარი სხედასხვა მნიშვნელობით ძალიან ხშირად იხმარება ძველ ქართულში, აქედან ნაწარმოები ზმნური ფუძეები იშვიათია. აღიშნის ოთხთავში გვხვდება და ზმნისწინით (ნუცა დაჰმედგრდებით: ი. 14, 27 C), ჩვენს ხელნაწერში მო ზმნისწინი გვაქვს, მნიშვნელობაც ცოტათი განსხვავებული უნდა იყოს.

50. მოიმძეველბდა 228, 35.

მოსპოლავს (207, 26) ნ. დალპოლვა.

51. მოაქუანდა 60, 29. ფუძის საწარმოებელი ან სუფიქსი მთლიანად შენახულია (მო-ა-ქუ-ან-და), ძველ ქართულში ჩვეულებრივ ან სუფიქსის ადა-ქარგულია და მხოლოდ ნ გვაქვს: მო-ა-ქუ-ნ-და. მოაქუანდა იშვიათი და საინტერესო ფორმა¹.

52. მოჰსწყედით (117, 36) ნ. ზემოთ, გვ. 50.

53. მოხდა (—მოხადა): მორჩილებად ყოველთავე მოხდიდა 117, 13. ეს ფუძე ძველ ქართულში ჩვეულებრივ უკუშველია, თანაც ოდ სავრცობი აქვს და არა დე: ჰხადის—ჰხადოდა. ჩვენს ხელნაწერში ამ ზმნას სამი საყურადღებო თავისებურება მოეპოვება: არა აქვს ობიექტური ნიშანი III პირისა, ფუძე შეკუმშულია, სავრცობად აქვს დ. საინტერესოა, რომ სათავესო ქცევაში არქაული ფორმებია დატოვებული: მოიხადის მას 105, 38; ქრისტესა... მოიხადოდა 228, 13 (და არა: მოიხდის, მოიხდიდა)².

54. ბნელი იმხილა 75, 26 (გნებითია).

55. მეზუერენი ინატრებია 92, 18 (გნებითია).

56. ოხა: ვინ გუეოხდა ჩუენ 24, 26. ეს ფუძე იშვიათად გვხვდება ზმნის ფორმით, სახელებში ჩვეულებრივია (მეოხ-ი, მეოხება-ი...).

57. რეკა (კბილთა): კბილნი ერეკებიდ 119, 6 = კბილებს კბილებზე აცემინებს, კაწკაწი გააქვს. შვენიერი გამოთქმაა.

58. რქულა: ნაზარეველით ერქუმოდა 238, 27. ამ ზმნის ენიანი გნებითის უწყვეტლის ფორმა ჩვეულებრივ არ გვხვდება, მას წყვეტილი ცვლის: ერქუა. მით უფრო საინტერესო ერქუმოდა.

59. რწმენა: თუ ჩემნი ესე სიტყუანი არა გრწმანან 109, 10. ერთ-ერთი იმ ტიპის ზმნათაგანია, რომელთაც აწმყოს მრავლობითის III პარში ფუძის საწარმოებელი ან სუფიქსი აღმოაჩნდებათ ხოლმე: მ-რწამ-ს, გ-რწამ-ს, პ-რწამ-ს, მავრამ: მ-რწმან-ან (—მ-რწამ-ან-ან), გ-რწმან-ან, პ-რწმან-ან. შდრ. დგან-ან, წვან-ან, ჰ-ყვან-ან, ჰ-გვან-ან, ჰ-ქუან-ან, ჰ-ბრძვან-ან (ნ. ზემოთ, გვ. 83—84).

¹ ა. ჩიქობავა, აქუს ფუძის უცნობი ვარიანტებისათვის ძველს ქართულში: თბილ. უნივ. შრომები, ტ. 30—31 ხ, 1947, გვ. 381—389.

² ი. იმნაიშვილი, სახელთა ბრუნება და ბრუნვათა ფუნქციები ძველ ქართულში, 1957, გვ. 244—245.

60. სასტოვა: თუთ თავადი უთქუმიდა და სასტოოდა, რაფთამცა დაათქა იგი 105, 2. ამ ტიპის საშუალო გვარის ზმნის კიდევ ერთი მაგალითი გვაქვს ჩვენს ხელნაწერში: ვცრემლოდი 16, 16 (ნ. ამის შესახებ ზემოთ, გვ. 77.).

სხვა ძეგლებიდან ამოკრებილი ნიმუშებია კიდევ: გამობუტკოინ, თესლო-ოდა, კოლტოოდა, ჰლადოი, მადლოოდა, მდიდროოდა, მჩქეფროის, მწიფო-ოდის, პეროოდა, სულოოდა, ფიცხოოდის, ფურცლოოდა, ლუელფოოდეს, ცისკროის, ძვნოოდა, წითლოის, აღმოუწყაროოდა, ხისტოოდა, ჯეჭლოვის, ჰრულოოდა¹.

ჩვენი ხელნაწერის სასტოოდა იმით არის საინტერესო, რომ ამ ფუძეს აქ არ ახლავს კნინობითობის ცნობილი მაწარმოებელი იკ, ურომლისო-დაც ეს ფუძე ძველ ქართულში სხვაგან არაა დადასტურებული.

61. კაცად-კაცადსა ასწავლებს 207, 29. იშვიათი ფორმაა. ჩვეუ-ლებრივ გვაქვს ასწავებს.

62. ფურცელი ასხს მარადის 232, 25: არცა ჭლაცი განებულნი ასხენ 133, 34; კორცნი ასხენ ედ ძესა მას ადამისსა 113, 20.

სქა ნ. შჯა.

ტყუ: ვიტყოდი, ვიტყოდით (ნ. ზემოთ, გვ. 77—78).

63. ზამანი და დედანი... იუზმებოდეს 107, 39; (ლომნი) უზმე-ბულ იყენეს 108, 21. ეს ფუძე სახელებში ჩვეულებრივია, ზმნებში კი — იშვიათი.

64. ეფუეშუები 104, 17, ეფუეშუებოდით 110, 7.

ეს ზმნა იშვიათად გვხვდება. სადაც კი მოიპოვება, ფ-ს შემდეგ უმარცვლო უარ გააჩნია, მაგალითად: მიმოეფუეები (პარხ. 1137). ფ-ს უშუალო მომდევნოდ უმარცვლო უარც იყო მოსალოდნელი. იგი მომ-დევნო ჰ-ს გავლენით უნდა იყოს გაჩენილი.

65. ჰფუფუნებდა ყოველთა 181, 27; იფუფუნებდა 120, 30.

66. უკუეთუქენებოდი, აღზუაენეს 214, 16. გვაქვს ქენებო-თა 48, 13, მაგრამ აგრეთვე: ქენობით 106, 13. ებდა ობ თემის ნიშნები, აგრეთვე ებ-ა და ობ-ა სუფიქსები ხშირად ენაცვლებიან ერთმანეთს.

67. რომელი ვნებაა არს, რომელი არა შეაბს სიმთრავლესა 113, 4.

68. რაფთამცა არა შებრკოლდა საქმეს მისი 133, 14; შეშინდა და შებრკოლდა 103, 11; რომელი ორგულებით შებრკოლდეს 196, 10.

ჩვეულებრივ ეს ზმნა და ზმნისწინით იხმარება, შე-თი იშვიათია. შეიძ-ლება აქ შეცოტას, მცირეს, ოდნობას გამოხატავდეს²; ისიც შეიძლება, რომ და და შე ზმნისწინი ჭერ კიდევ საბოლოოდ არ არის დამ-კვიდრებული ამ ზმნასთან და წარმოებს ერთგვარი ჭიდილი, თუ რომელი მათ-განი უნდა გაბატონდეს.

შეგუშერა ნ. დავუმერა.

¹ ი. ქავთარაძე, ზმნის ძირითადი კატეგორიების ისტორიისათვის ძველ ქართულში. 1954, გვ. 142—149; ი. იმნაიშვილი, ქართული ენის ისტორიული ჟრესტომათია, ტ. I, ნაწ. II, 1971, გვ. 17—18.

² ა. შანიძე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, I, 1953, გვ. 266.

69. შე ი ი წ რ ე თავი შენი 86, 30. ღღეს იქნებოდა შეივიწროვე, დაივიწროვე (გადატ. შეიწუხე).

70. იგი არა შე ლ ბ ა შეწყალებად 214, 33. შე აქ უფრო ზემოთ აღხიზნულ ცოტას, მცირეს, ოდნაობას უნდა გამოხატავდეს; ცოტა არ მოლბა, ცოტა არ დამშვიდდა (რომ შებრალებოდა).

71. შე უ მ ა ტ ა მას ღმერთმან ათხუთმეტი წელი ცხოვრებისაჲ 227, 23. ჩვეულებრივია და უ მ ა ტ ა. შე აქაც შეიძლება სიმცირეს აღნიშნავდეს: მხოლოდ 15 (ცოტა) წელი მოუმატაო.

72. რაჲსა ჰფუცავ? რაჲთა არა ფიცსა ზედა შე ჰ ჰ ა ლ ა ე ა ნ დო თავი თვისი 210, 14. მეტად იშვიათად ხმარებული ზმნაა¹.

73. შერისხვა: თქუმიტ შე მ რ ის ხ ნ ა და მრქუა 67, 6; შე ჰ რ ის ხ ნ ა 25, 6; 50, 10; შე ჰ რ ის ხ ე ყრმათა მაგათ 149, 11; შე ჰ რ ის ხ ნ ე ღ 259, 35; შე ჰ რ ის ხ ნ ის ზღუასა და განაქმის 52, 29. ამ საინტერესო ზმნასთან არსად აქ მოყვანილ მაგალითებში სუბიექტი წარმოდგენილი არ არის, ყველგან იგულისხმება იგი. ამიტომ ჩვენ მთლად დანამდვილებით არ ვიცით, ხელნაწერი რომელ ბრუნვას გულისხმობს მისთვის: სახელობითს თუ მოთხრობითს². ძველ ქართულში ერთი გვხვდება და მეორეც. პირველ შემთხვევაში (როცა სუბიექტი სახელობითშია) ნ (—ენ) სუფიქსი ენებითის ნიშნად ესმით, როგორც, მაგალითად, განრისხნა, განურისხნა, დაგლაზაქნა და სხვა; მეორე შემთხვევაში (როცა სუბიექტი მოთხრობითშია) ის პირდაპირი ობიექტის მრავლობითობის ნიშნად მიაჩნიათ, როგორც, მაგალითად, შეხედნა, განიცინნა, განიღიმნა და სხვა, ამ ზმნაში აღნიშნული ორი ბრუნვის არჩევისას დიდი რყევაა.

თუ რამდენად ყოყმანობდნენ ძველი ძეგლები ამ ფორმასთან ბრუნვის შერჩევაში, ეს კარგად ჩანს შემდეგი მაგალითებიდან:

ერთი მხრივ, მასთან სუბიექტად შეწყობილია მოთხრობითი:

ე რ მ ა ნ მან შეჰრისხნა მათ მ. 20, 31 C; შეჰრისხნა მ ა მ ა მ ა ნ მისმან დაბ. 37, 10; ქ რ ის ტ ე მ ა ნ შეჰრისხნა ლეგეონსა მას ეშმაქსა ევსტ. (ისტ. ქრ.) 151, 35; თ ა ვ ა დ მ ა ნ შეჰრისხნა მათ ლ. 9, 21 D; შეგრისხენინ შენ უ ფ ა ლ-მ ა ნ ებ. იუდ. 1, 9 4; შეგრისხენინ შენ ღ მ ე რ თ მ ა ნ, ეშმაკო სვან. 290 a.

ხოლო, მეორე მხრივ, — სახელობითი:

თ ა ვ ა დ ი შეჰრისხნა მათ ლ. 9, 21 CE; შეჰრისხნა ი გ ი სიცხესა ლ. 4, 39 L (ქსანი).

რყევა და ყოყმანი ეტყობა თვით ერთსა და იმავე გადამწერს. ასე, მაგალითად, აღიშის ოთხთავში, როგორც ზემოთ ვნახეთ, ერთგან იკითხება: ე რ მ ა ნ მან შეჰრისხნა მათ (მ. 20, 31), ხოლო მეორე ადგილას: თ ა ვ ა დ ი შეჰრისხნა მათ (ლ. 9, 21). მაგრამ ეს ცოტაა: იმავე გადამწერს ჯერ დაუწერია: მ ო წ ა ფ ე თ ა მათ შეჰრისხნეს (მ. 19, 13 C), მაგრამ შემდეგ

¹ ა. შ ა ნ ი ძე, სინური მრავალთავი 864 წლისა, გვ. 329—330.

² ერთგან სუბიექტად ადამიანის სახელია მოცემული (ხოლო ი უ ღ ა შე ჰ რ ის ხ ნ ა ეშმაქსა მას 242, 35), მაგრამ ი უ ღ ა საერთოდ სახელობითშიც შეიძლება ვიგულისხოთ და მოთხრობითშიც. ეს ი უ ღ ა ვერ გამოარკვევს საკითხს.

მოწაფეთა-ს თა გადაუსწორებია და ნი გამოუყვანია: მოწაფენი მათ შეპრისხნეს!

როგორღა იქცევა ჩვენი ხელნაწერი? ვის უპერს მხარს?

ჩვენს ხელნაწერში მოიპოვება ერთი მაგალითი, სადაც სუბიექტი სახელობითი დგას: ხოლო თავად ი თვთ შეპრისხნა ქართა მათ და ზღუასა 163, 20. თუ ამ არჩევანს გავვარცხლებთ ზემოთ მოყვანილ მაგალითებზეც, მაშინ შეიძლება ვთქვათ, რომ შეპრისხნა და მსგავსი ფორმები ხელნაწერის ძეგლების მთარგმნელს თუ გადამწერ-რედაქტორებს ესმით ვნებითად, მაშასადამე, სუბიექტს სახელობითში გულისხმობენ. უფრო ძველ ხელნაწერებში უპირატესობას მართლაც სახელობითს ანიჭებენ. ჩვენც ეს გვგონია უფრო სწორი და ამიტომ ამ ზმნის ზემოთ წარმოდგენილ ფორმებს ვნებითად ვთვლით.

შეიტყვონ. ზემოთ, გვ. 48.

74. შეეტყუებოდა წილი 106, 19.

75. შელცნებული 208, 26. „შე“ აქაც უნდა აღნიშნავდეს ცოტას, მცირეს, ოდნაობას. ფორმა ახალი ქართულის „შელვინიანებულის“ წინაპარია.

76. შეყროლდე და დალპეს წყლულებანი 212, 3.

შე ზმნისწინიანი მაგალითების განხილვის შემდეგ უნდა შევნიშნოთ. რომ მთარგმნელს (გადამწერს თუ რედაქტორს) უყვარს ამ ზმნისწინის ხშირი ხმარება, ხშირად ეტანება მას მაშინ, როცა მსგავს შემთხვევაში სხვა ხელნაწერები სხვა ზმნისწინებს მიმართავენ.

77. კორცნი, რომელნი მყინვარსა შეცკვიან (119, 4). ნ. ზემოთ. გვ. 87—89.

78. ეგრეტა ესე შექუენა 210, 11; შექუენებული 240, 14.

79. ხოლო მან შეხედნა მას 271, 1. ენ—ჩვეულებრივ დაკარგულია, გადარჩენილია იშვიათად. არის კიდევ ერთი ასეთი მაგალითი: უფალო, შეწვენად ჩემდა მომხედენ 43, 30. ეს ენ წარმოშობით პირდაპირი ობიექტის მრავლობითობის ნიშანი უნდა იყოს: მომხედენ შენ მე (ჩუენ) თუაღნი.

80. და ვითარცა მრისხანეთა მკლველთა შეიხილნეს ურთიერთას 108, 23.

81. შეეხვა და შეიტყვო და ამბორს-უყო მას 229, 33. ახლა ვიტყვით, მოეხვიაო.

82. შურობა: შენ ეშურობა 211, 13; არავინ გეშურობს 211, 11; ეშმაკი... ეშურობს მარადის 250, 18

დღეს ენიანი ფორმები არა გვაქვს. მარტივი მ-შურ-ს, გ-შურ-ს, ჰ-შურ-ს ცოტა სხვა მნიშვნელობისაა¹.

83. შჯა: სიტყვთა ლალვისაჲთა ეშჯინ მას და აცილობნ ქრისტსთჳს 72, 6.

ეშჯინ და აცილობნ დაახლოებით ერთნაირი მნიშვნელობის სიტყვებია და ამიტომ იხმარება ერთად, როგორც სინონიმური პარალელები.

¹ ი. იშნაიშვილი, საკითხავი წიგნი ძველ ქართულ ენაში, II, 1966, გვ. 231—233.

ვცრემლოლოდი ნ. ზემოთ, გვ. 77.

84. მეცრუვებით 147, 22; ეცრუვა 214, 11=უღალატა; იგინა მეცრუენეს მე 239, 10.

85. ცურა: ვითარცა ცუარი რაჲ ცურინ ქუეყანასა ზედა 200, 23.

86. ცხოვნებ-ის ენებითის ფორმებში ჩვეულებრივ ვ გვაქვს, მაგრამ სამიოდე შემთხვევაში ვ-ს მენაცვლება, ხოლო შემდეგ მნდ კომპლექსი მართივლება ნ-ს დაკარგვით: ცხომდეს (წარმართნი) 99, 4: ვცხომდე თ 120, 10; ცხომდენ 94, 20.

87. სძაგებს 209, 36; ესძაგებთ 163, 2. დღეს ამ ზმნას თავში საარვისო ქცევის ნიშანი ა აქვს; ა-ს ჩაყარდნის შემდეგ აღდგა ხმოვნის წინ დაკარგული ნიშანი: აძაგებს—სძაგებს, ვაძაგებთ—ესძაგებთ. შდრ. ძვ. ქართულის მსგავსი მაგალითები: დააჟუთა—დაჰჟუთა, დაადგა—დასდგა, დააჟრა—დაჰჟრა, შეავდრა—შეჰვედრა და სხვა¹. ანთან წარმოება ჩვენს ხელნაწერში არ გვხვდება, საერთოდაც ამ ზმნის ფორმები ძველ ქართულში იშვიათია.

წარცოდვა ნ. თანა-წარცოდვა.

88. მწუერვალნი თითთანი წარსცვიედ 119, 9; წარგუცვიედ კელნი 120, 1. ნ. ზემოთ, გვ. 87—89.

89. ნუმცა გუწუნს ჩუენ სიმცირჲ ესე კრებულისაჲ ამის 77, 16. ესეც ქცევის ნიშნის გარეშე იხმარება, როგორც სძაგებს, ოღონდ ამას თემის ნიშანიც არა აქვს. გუწუნს ისეა ნაწარმოები, როგორც გუძულს.

90. ღუაწლსა მას იწყო 166, 25. იწყო ზმნას ჩვეულებრივ ახლავს პირდაპირი ობიექტი, რომელიც II სერიის ფორმებთან სახელობითში დგას: იწყო მან იგი. მაგრამ უძველეს ძეგლებში იწყო-ს ირიბი ობიექტი ეწყობა, როგორც ჩვენს მაგალითში: ღუაწლსა მას იწყო. ამნაირი შემთხვევები სხვაგანაც გვხვდება, მაგალითად: ტფილისისა მკვდრთა ღიდსა ეკლე-სიასა დაიწყეს (მოქც. ქართლ.: ისტ. ქრესტ., 1970, გვ. 227, 33).

91. ხუეტა: გუერდნი მათნი განსხირპეულ იყენეს და იხუეტებოდეს 258, 10. ამ ზმნას ჩვეულებრივ მოქმედებითი გვარის ფორმით ხმარობდნენ: ხუეტდა, ხუეტდეს და სხვა.

7. ახალი ფორმები

ჩვენ ზემოთ არაერთხელ გვაქვს აღნიშნული, რომ სინური მრავალთავის ენაში დიდი სიძველის ფორმები მოიპოვება; მაგრამ გზადაგზა იყო შენიშნული ისიც, რომ აქა-იქ ამ არქაული ფორმების გვერდით გვხვდება ზოგიერთი ისეთი ლექსიკური ერთეული და გრამატიკული ფორმა, რომელნიც გარკვეულ სიახლეზე მიგვიითითებენ (განთხოვება, შვლბა, შეყროლდა, შეღვწეული და სხვა). აქ დამატებით კიდევ ვუჩვენებთ ახალი ფორმების რამდენიმე ნიმუშს:

ა) მეშველი ზმნა არს გამარტივებულია და რს-ს დაკარგვის შემდეგ ღარჩენილია მხოლოდ ა: ჩემია შურის-გებაჲ 197, 20; რომელ დაწე-

¹ ა. შანიძე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, 1953, გვ. 387—388; ა. ჩიქობავა, ზოგი პრეფიქსული წარმოების ისტორიისათვის ქართულ ზმნებში, იქვე, XI, 1959, გვ. 151—168.

არილა 48, 4; უკუეთუ თავი მოკუეთილა ზელქსა ანუ არა 252, 33. ასეთი მოვლენა ოთხთავის ენაშიც არის შემონახული. სულ აღნუსხული 8 შემთხვევიდან 6 ადიშის ოთხთავზე მოდის, 2—ჯრუჭისაზე¹. ადიშის ოთხთავი კი დროით ყველაზე ახლოს არის ჩვენს ხელნაწერთან და ამიტომ მათში მსგავსი თავისებურებების დადასტურება არ არის გასაკვირი.

ბ) ზოგიერთ ზმნას, რომლებიც წყვეტილში უნიშნოდ იხმარებოდა, უკვე უჩნდება მწკრივის ნიშანი ი: (მე) მოვედი 81, 19; 147, 25; აღდეგი 163, 17; შთავჳედი მე ქუეყანად 164, 29. ეს უკანასკნელი მაგალითი აღეზულია იონას წინასწარმეტყველებიდან (იონა 2, 7). ლავურკის ხელნაწერი იონას ამ ადგილს სწორედ ინიანი ფორმით წარმოგვიდგენს (ისტ. ქრესტ., გვ. 123).

აქ მოყვანილი 4 მაგალითიდან სამის ფუძე დ-ზე ბოლოვდება: მოვედ (ორჯერ), შთავედ. მრავლობითში თ-ს დართვისას აქ აუცილებელი იყო თანხმოვანთგასაყარი ი-ს გაჩენა: მოვედ-ი-თ. აი ეს ი გადაჰყვა ფორმას მხოლობითშიც.

აქ ისიც უნდა დავუმატოთ, რომ უკანასკნელი 3 მაგალითი 147—164 (ახლომახლო) გვერდებიდან არის ამოღებული; ტექსტის ეს ადგილი ეკუთვნის ერთ-ერთი გადამწერის ხელს, რომელიც საერთოდ მნიშვნელოვანი თავისებურებებით ხასიათდება. ამიტომ აქ ასეთი ახალი ფორმების გამოჩენაც გასაკვირი არ უნდა იყოს.

გ) სიახლეა I თურმეობითის ფორმების წარმოებაშიც: გიჰყრი 70, 7 (და არა: გიჰყრის); გიყოფი 129, 3 (და არა: გიყოფის).

ბოლოს დავძენთ, რომ ასეთი და სხვა მსგავსი სიახლეები შემჩნეულია აგრეთვე ჩვენს ხელნაწერთან დროით ყველაზე ახლო მდგომ ადიშის ოთხთავშიც².

C. სინტაქსი

1. ნაწევარი

ჩვენს ხელნაწერი ძალიან ხშირად ხმარობს ნაწევარს, განსაკუთრებით ე. წ. განსაზღვრულ ნაწევარს. წესები ასეთი ნაწევრის ხმარებისა აქ იგივეა, რაც საერთოდ არსებობს ძველ ქართულში³. ორიოდე ნიმუში:

და მეყსეულად დაირღუეს კლიტენი იგი და ბეჳედნი იგი დასცვეს კართა მათგან 71, 24; და პირველი იგი აჩუენა კარი. სადა-იგი გუელმან ურჩებითა დასთხია გესლი, მიერვე სიტყუაჲ იგი მორჩილებითა შევიდა მისა და ტაძარი იგი ცხოველი დაჰბადა მას შინა; ვინაჲ-იგი ცოდვისა კარი გამოჩნდა 41, 5—7; ჩემდაცა წეს-არს გამოჰყრობად კარი იგი მთავარი, უკუანა საბამი, მშრომელი და ურნატ-სავსედ განმმართებელი იგი და ურმად მკნს იგი 67, 15—17.

¹ ი. ი მ ნ ა ი შ ვ ი ლ ი, ქართული ოთხთავის სიმფონია-ლექსიკონი, 1949, გვ. 3.

² ი. ი მ ნ ა ი შ ვ ი ლ ი, ადიშის ოთხთავი რედაქციულად: თბილ. უნივ. შრომები, ტ. 30 — 31 b, 1947, გვ. 185—192.

³ ი. ი მ ნ ა ი შ ვ ი ლ ი, ნაწევარი ძველ ქართულში: თბილ. უნივ. შრომები, ტ. 61, 1956.

განსაკუთრებით ხშირად გვხვდება ნაწევარი აბსტრაქტულ სახელებთან. ამ შემთხვევაში ყოველთვის არაა აუცილებელი, ასეთი სახელი უეჭველად იყოს წინასწარ ნახსენები და შემდეგ, განმეორებით მოხსენებისას, დაერთოს ნაწევარი. ეს უკანასკნელი ამ ტიპის სახელებს პირველად გამოყვანის დროსაც ერთვის. ასეთ შემთხვევაში მსგავს სახელებს უმეტესად სხვა განსაზღვრებებიც ახლავს, რომლებიც აქვე გვაცნობენ სახელის თვისებებს და წინა კონტექსტის მაგივრობას ეწევიან. მაგალითად: საკრველებზე ი გ ი 33,7; შეუგინებელუბასა მ ა ს 35,20; ძლიერება ი გ ი უნაკლულოდ აქუს 43,7 და სხვა.

ჩვენს ხელნაწერში ნაწევრის ხმარების სიხშირე თვალში გვეცემა, თუ მასში მოთავსებულ ძეგლებს ამ მხრივ შევუდარებთ სხვა ხელნაწერებისას. აქ სანიმუშოდ შეიძლება ავიღოთ საქ. მუზეუმის A ფონდის ხელნაწერები NN 19 და 95 (ე. წ. სვანური და პარხლის მრავალთავეები) და ათონის ივერიის მონასტრის მრავალთავეი N 57. ეს ხელნაწერები პირობით აღვნიშნოთ A, B და C ლიტერებით.

შედარება გვიჩვენებს, რომ შემთხვევათა დიდ ნაწილში, როცა ამ ორი ჯგუფის ხელნაწერებს შორის ნაწევრის მიხედვით განსხვავებაა, ჩვენი ხელნაწერის ნაწევარს სხვები უშვებენ და სახელს უნაწევროდ ხმარობენ. მაგალითები:

იგი: პური ი გ ი 59, 32 S¹=პური B; გუემულება ი გ ი 60, 25 S=გუემულება A; ძ^მ ი გ ი 66, 32 S=ძ^მ A; ხილვა ი გ ი 69, 4 S=ხილვა C; სნეულება ი გ ი 69, 21 S=სნეულება C.

მას: ხატსა მ ა ს 62, 3 S=ხატსა A; ჟამსა მ ა ს 64, 8 S=ჟამსა C; ეპისკოპოსსა მ ა ს 67, 7 S=ეპისკოპოსსა AC; ყანობირსა მ ა ს 68, 25 S=ყანობირსა A; ადგილსა მ ა ს 69, 3 S=ადგილსა C.

მის: ქალწულისა მ ი ს გ ა ნ 58, 23 S=ქალწულისაგან B; განკაცებისა მ ი ს თ ვ ს 59, 2 S=განკაცებისათვის B; ქვისა მ ი ს გ ა ნ 61, 1 S=ქვითა B; ვერ ვიკადრე ეგევითარისა მ ი ს მღელთ-მოძღურისა მ ი ს ღმრთისაჲსა აღძრვად და ეგემლევეანისა მ ი ს ერისა 66,1—2 S. აქედან მეორე ნაწევარი ჩვენს ხელნაწერში მერმე დაუწერიათ „მღელთ-მოძღურისა“-ს ზემოთ, ის არც არის საჭირო (გამოცემაშიც გამოტოვებულია—სქოლიოშია ჩატანილი) და სხვა ხელნაწერებშიც არ მოიპოვება, რასაკვირველია, მაგრამ ორი დანარჩენიც არა აქვს A-ს; ჩუენებისა მ ი ს 67, 30 S=ჩუენებისა AC; პირველ-მოწამისაჲ მ ი ს 68, 10 S=პირველ-მოწამისა AC; მ ი ს ლუსკუმისაგან 69,19 S=ლუსკუმისაგან A.

მით: სახელითა მით 61, 15 S=სახელითა AB.

მათ: ძუალთა მ ა თ 69, 18 S=ძუალთა A.

ესე: გამოცხადება ესე 61, 28 S=გამოცხადება B; ესევეთარი ესე გუალვაჲ 67, 38 S=ესევეთარი გუალვაჲ C.

ამათ: ჟამთა ა მ ა თ 67, 15 S=ჟამთა C და ბევრი სხვა.

ეს მაგალითები სანიმუშოა. ისინი ამოღებულია შედარებით მცირე მოცულობის (ფფ. 58 v—66 v, გამოც. გვ. 58—69) ძეგლიდან „წამებაჲ წმიდისა სტეფანჭისი“, რომელიც ოთხივე ხელნაწერს აქვს დატული.

¹ S ლიტერით ჩვენს ხელნაწერს აღვნიშნავთ.

თუ განვაგრძობთ შედარებას, ნიმუშებიც გავზრდებამ, მხოლოდ ამ მიმართულებით: ჩვენი ხელნაწერის ნაწევარი გამოტოვებული იქნება სხვებში. ძალიან იშვიათად შეიძლება შეგვხვდეს შებრუნებული შემთხვევაც. მაგრამ საერთო წესს ეს ვერ შეარყევს.

მაგრამ ესე, ეგე, იგი ნაცვალსახელები, როგორც ცნობილია, ძველ ქართულში გამოყენებულია (თუ ქცეულია) ნაწილაკადაც. ამას მაშინ აქვს აღგილი, როცა ეს ნაცვალსახელები კითხვით სიტყვებს ერთვის: რომელი-იგი, სადა-იგი, ვითარ-იგი, რაოდენ-იგი და სხვა. ჩვენი ხელნაწერი აქაც დიდ სიუხვეს იჩენს და ფართოდ უღებს მათ კარებს, მაგალითად:

რომელი-იგი ზეცისა წმისა წმიდაჲ საწმისი იყო, რომელი-იგი მწყემსმან... შეიშოსა 40, 21; რომელი-იგი იქმნებოდა 41, 10; რომელი-იგი მანვე შეუგინებლად დაჰბადა 41, 11; რომელი-იგი იშვა 41, 12; რომელი-იგი მარიამს ახარა 42, 11; რომლისა-იგი ძალი 16, 6; რომლითა-იგი მორჩილებითა შევიდა მისა სიტყუაჲ 40, 29.

ვინაჲ-იგი აღმატა ცოდვაჲ 12, 26; ვისთჳს-იგი წინაწარმეტყუელნი ასწავებდეს 137, 13.

ოდეს-იგი გამოიკადა ეშმაკისაგან 50, 34.

ვითარცა-იგი ვის სამოსელი რაჲ ბრწყინელჳჲ მოსიენ 9, 15.

ვითარცა-ეგე გურჯამს 42, 2 და სხვა.

თუ ჩვენ ამ ტიპის ნიმუშებსაც შევედარებთ ზემოთ მოხსენებული ხელნაწერების ამავე ძეგლების მაგალითებს, სურათი ისეთივე იქნება, როგორც ზემოთ ვნახეთ: ესე, ეგე, იგი ნაწილაკიანი კითხვითი სიტყვები (ნაცვალსახელები და ზმნიზებები) იმ ხელნაწერებში უნაწილაკოდ იქნება წარმოდგენილი. აი ამის რამდენიმე მაგალითიც:

ვითარ-იგი უთხრობდა 58, 15 S=ვითარ B; სადა-იგი 61, 20 S=სადა B; რომელსა-იგი 63, 24 S=რომელსა (შინა) A; რომელნი-იგი 64, 13 S=რომელნი A; რომელცა-იგი 68, 32 S=რომელიცა C=რომელ A და სხვა.

ხან ხდება ისეც, რომ ჩვენი ხელნაწერის ნაწილაკი სხენებულ ხელნაწერებში დამოუკიდებელ ნაცვალსახელადაა გაკებული და კონტექსტის მიხედვით მრავლობით რიცხვშიც არის ჩასმული, მაგალითად: და ვიდრე-იგი კვასა დაჰკრებდეს მას 56, 28 S=ვიდრე იგინი კვასა დაჰკრებდეს მას AB. ეს კარგი ნიმუშია იმ პროცესის გასათვალისწინებლად, თუ როგორი გზით ხდებოდა ესე, ეგე, იგი ნაწევრისა და ნაწილაკის თანდათანობით განდევნა ენიდან და ენის თანდათანობითი დახვეწა და გამარტივება. საუკუნე-საუკუნენახევრის მანძილზე ჩვენს ენას ამ მხრივ საგრძნობი ცვლილება დასტყობია.

•

სახელს ერთგვარი განსაზღვრულობის იერს აძლევს ნაწილაკი რაჲ. ამ მნიშვნელობით ის ძალიან ხშირად იხმარება ჩვენს ხელნაწერში, მაგალითად:

არა თუ კორცთაჲ იგი მწინეული რაჲ ენება განბანად, არამედ რაჲთამცა ურვილი იგი სული განსებტაენეს 77, 11; არა თუ წყალთაგან რაჲ იგი განწმიდნა, არამედ წყალნი მისგან განწმიდნებოდეს 77, 37; არა.თუ წყალმან

რ ა მ განწმიდა იგი 81, 7; აწ არა თუ ძალნი ცათანი რ ა მ საშინელებით მოაველინა 91, 20 და სხვა.

როგორც ამ მაგალითებიდან ჩანს, რ ა მ-ს გამოყენება განუსაზღვრელ ნაწილაკად მაშინ გვაქვს, როცა წინადადებაში გამოთქმულია საპირისპირო აზრი, რაც გარეგნულად წარმოდგენილია ჩვენი ენისათვის კარგად ცნობილი კონსტრუქციით: „არა თუ — არამედ“.

სხვა შემთხვევებში ამ რ ა მ-ს ცოტა სხვაგვარი ელფერი შეაქვს, მაგრამ მაინც ერთგვარ განუსაზღვრელობასთან არის დაკავშირებული: ოდეს-იგი ეჭვონებლი შესაძინელსა, მაშინ განმეკუა მე! ვინ-მე რ ა მ მიმპარა საუნჯე იგი 98, 15, აქ რ ა მ იქნება თითქოს: თითქოს ვილაყამ მომპარა; მენა-ვენი იგი ფრიად ჰბრძოდე ს, რაფთამცა კმელად ვითარ რ ა მ გამოად-გინეს ნაფი იგი 107, 16. ვითარ რ ა მ აქ იქნება როგორმე.

აქა-იქ ამ ნაწილაკს უკვე ერთვის მეორე (განუსაზღვრელობის) ნაწილაკი მე. აღნიშნული რ ა მ ე-ც იმავე ფუნქციის შესასრულებლად არის მოწოდებული, მაგრამ ეს გვიანდელი მოვლენაა. თავდაპირველად მარტივი რ ა მ სხვის დაუხმარებლად თვით იხმარებოდა განუსაზღვრელ ნაცვალსახელად და ასეთივე შინაარსის ნაწილაკადაც. ამ დებულების საილუსტრაციოდ ჩვენი ხელნაწერი უხვ მასალას იძლევა.

2. სხვათა სიტყვის ო

სინურ მრავალთავეში ძალიან ხშირად იხმარება სხვათა სიტყვის ო. ჩვენ არ გვეგულება სხვა რომელიმე ხელნაწერი ან ძეგლი, რომლებშიც ეს ო ასე ხშირად იხმარებოდეს. ამ მხრივ ჩვენი ხელნაწერი ისევ იშვიათი გამო-ნაკლისია.

რა შემთხვევაში იხმარება სხვათა სიტყვის ო ჩვენს ხელნაწერში? სწორედ ისეთ პირობებში, რომლებშიც დღეს ვხმარობთ მას ჩვენ. რა სიტყვებს ერთვის ის? ჩვენს ხელნაწერს ამ შემთხვევაში ერთი მტკიცე წესი აქვს და მას მიჰყვება: ო-ს ურთავს უმთავრესად ზმნას. სულ აღნუსხული 24 შემთხვევიდან 20-ში ო ზმნას ერთვის, 4-ში — სხვა მეტყველების ნაწილებს: ნაცვალ-სახელებს (3) და არსებითს (1).

ო-ს დართვისას ზმნისთვის უპირატესობის მინიჭება შემთხვევითი არ უნდა იყოს. ოთხთავეში დადასტურებულია ამ ო-ს ხმარების 5 შემთხვევა და ხუთ-ჯერვე ის ზმნას ახლავს. ჩვენი ხელნაწერი, როგორც ჩანს, ავრცელებს ო-ს ხმარების არეს და ის გადააქვს სხვა მეტყველების ნაწილებზედაც. აღნიშნული ო-ს ასე ხშირად ხმარების დროს სხვანაირად შეუძლებელიც იყო: სიხშირეს თან მოსდევს საზღვრების გადალახვა და მრავალფეროვნება.

აქ ახლა აღვნიშნავთ სათანადო მაგალითებს მოკლე წინადადებებში, რომ უფრო ნათლად გამოჩნდეს ამ ო-ს ხმარების არე და სინტაქსური შინაარსის ნიუანსები:

და ეტყოდეს მას ..., ვითარმედ: ჩუენი ა რ ს ო და შენ რაჲსათჳს გიპყრია 70, 6; რომელნი იტყუან, ვითარმედ: აღდგომაჲ მჟულართაჲ არა არსო 264, 5; რამეთუ ვწამეთ ღმრთისათჳს, ვითარმედ აღდგინა ქრისტჳ, რომელი არა

აღადგინაო, უკუეთუ ზეუდარნი არა აღდგენ 165, 19; ვიხილეთ, რომელმან-იგი თქუა, ვითარმედ მესამესა დღესა აღვდგეო 171, 29; რამეთუ ეტყოდა: „შენსაცა სულსა განვლოს მახვლმან“. არა თქუა, თუ „დაადგრესო“ ანუ „ეუფლოსო“, არამედ „განვლოსო“ 98, 25; შესწამებდა ცილსა და იტყოდა, ვითარმედ ნაბოთე ღმერთი გმოო 136, 25; ვის ეტყვს, ვითარმედ ითხოვეო 138, 24; რომელი-იგი ითქუა, ვითარმედ „ითხოვეო“ 138 33: ამას სიტყუასა ვინმე ჰგონებდეს, ვითარმედ მახვლითა აღესრულოს წმიდაჲ ქალწული და იმარტვროსო 97, 19; ანუ ღმერთმან რაჲ თქუა, ვითარმედ: დიდებჲა ჩემი სხუასა არა მივსცეო 147, 13; რამეთუ იტყოდესცა რომელნიმე: ქუნილი იყოო; და ზოგნი იტყოდეს: ანგელოზი ეტყოდაო 150, 16, 17; და ჰგონებდეს უგუნურებით და თქუას: ესრჳთი ესე წამებჲა და გალობჲა ღმრთისათჳს იყოო და მან თჳსისა თავისათჳს იჩემაო 135, 33; რომელნი იტყვან, ვითარმედ კორცნი არა შეისხნა უფალმან კაცთაგანო, არამედ ზეით ჰქონდესო 48, 2, 3; და იტყვ: ვითარცნა ესეო, ვითარცნაო 27, 12; არა თუ ეტყვს მას კორცთამდე: „ითხოვენ ჩემგანო“ 138, 27; მანიქეოზნი იტყვან, ვითარმედ საუცრალ და არა ჰეშმა-რიტად იყო აღდგომჲა მაცხოვრისა ჩუენისაჲო 165, 12.

აქ იმასაც დავეძნეთ, რომ სხვათა სიტყვისო ნაწილაკის ასე უხვად გამოყენება დამახასიათებელია არა მთლიანად მთელი ხელნაწერისათვის, არამედ უმთავრესად მისი პირველი ნაწილისათვის (გვ. 27—165), რომელშიც ლიტურგიკულ-ჰომილეტიკური ხასიათის ნაწარმოებები არის წარმოდგენილი. სწორედ ამ რიგის თხზულებებს სჭირდებათ სხვების ნათქვამის სხვათა მიერ გადმოცემა, რისთვისაც აუცილებელია სხვათა სიტყვის ნაწილაკების გამოყენება.

აქ წარმოდგენილი სია, რასაკვირველია, სრული არაა. წიგნში მსგავსი მაგალითები კიდევ შეიძლება მოიძებნოს. მით უფრო საყურადღებოა იგი ამ თვალსაზრისითაც.

ვ. წინ დასმული მართული მსაზღვრელი

აქ კიდევ ერთხელ უნდა მოვიგონოთ, რომ სინური მრავალთავი წარმოადგენს უმთავრესად ჰომილეტიკური შინაარსის ნაწარმოებთა კრებულს. მასში შესულია ცალკე საკითხავები და ქადაგებანი, რომლებსაც დასამოძღვრავად უკითხავდნენ მორწმუნეებს ეკლესიებსა და სხვა ადგილებში მთავარი საუფლო დღესასწაულების დროს.

ამ საკითხავებსა და მოძღვრება-ქადაგებებში მოცემული იყო შესხმა და შემკობა დიდი საუფლო დღესასწაულებისა (როგორცაა შობა, ხარება, ნათლისღება, განცხადება, მირქმა, მარხვანი, ბზობა, აღვსება, ამალღება, მარტვილია, ფერისცვალება, მიძინება, სატფურება და სხვა), ცნობილი წმიდანებისა და მოწამეებისა. აგრეთვე შესხმითი ხერხით განმარტებული იყო კვირა-ექმეებსა და დღესასწაულებში საკითხავი ადგილები საღმრთო წერილიდან, რომელთაც ეგზეგეტიკურ-მორალისტური ხასიათი ჰქონდათ¹.

¹ კ. ქეკელიძე, ძველი ქართული მწერლობის ისტორია, ტ. 1, 1951, გვ. 524.

ამიტომ საეცებით ბუნებრივია, თუ მის (ამ ხელნაწერის) ენას მხატვრული მეტყველებისათვის დამახასიათებელი ბევრი ნიშანდობლივი თავისებურება მოეპოვება, როგორც, მაგალითად, სიტყვათა რიგის შეცვლა წინადადებაში (მართული მსაზღვრელის წინ გადმოტანა), ზმნით გათიშული მსაზღვრელი, მიმართვის ფორმების სიხშირე და სხვა.

წინ დასმული მართული მსაზღვრელი ძველ ქართულში ჩვეულებრივ არ ეთანხმება თავის საზღვრულს არც ბრუნვაში და არც რიცხვში, მაგალითად: ერისა წინამძღუარი, ერისა წინამძღუართა (ლ. 22, 4), ერთა წინამძღუარნი და სხვა.

მაგრამ თუ მხედველობაში გვექნება ატრიბუტული მსაზღვრელის თავისებურება, რომ იგი თავის საზღვრულს ყოველთვის ეთანხმება ბრუნვასა და რიცხვში, სულ ერთია, თავში იქნება თუ ბოლოში (კაცი კეთილი, კაცსა კეთილსა, კაცად კეთილად... კეთილი კაცი, კეთილსა კაცსა, კეთილად კაცად..), მაშინ უნდა დავასკვნათ, რომ ამნაირი გზა უნდა გამოეყვლო აგრეთვე მართულ მსაზღვრელსაც: მასაც უნდა ჰქონოდა შეთანხმების უნარი მაშინაც, როცა ის წინ იდგა. ეს მოსაზრება მართლდება ძველ ქართულში არსებული მასალებით. ამის ნიმუშებს ჩვენი ხელნაწერიც საკმაო რაოდენობით იძლევა. აი რამდენიმე მათგანი:

ს უ ლ ი ს ა მ ი გი შეუგინებელი გონებაჲ 83, 14, ს უ ლ ი ს ა მ ი გი ღმრთის მოშიშებით სიმდიდრე 83, 15; ს უ ლ ი ს ა მ ი გი გონიერებით ღმრთის მოშიშებაჲ 84, 15; ჰ უ რ ი ა თ ა მ 'ჟენ ზედა კადრებაჲ 95, 27; მახარებელისაჲ იგი ჰეშმარიტად გამოთქუმაჲ 97, 38; ე გ ო დ ე ნ თ ა მ მათ შეცოდებათა აკოცაჲ 102, 34.

ამ მაგალითებში მსაზღვრელსა და საზღვრულს შორის სხვა სიტყვებია მოთავსებული, მსაზღვრელი და საზღვრული გათიშულია. ამიტომ შესაძლებელი იყო გვეფიქრა, სწორედ ამ გამთიშველი სიტყვების ბრალია, რომ მსაზღვრელი (ორმაგი) ბრუნვისა და რიცხვის ნიშნებს ღებულობს, რომ მათ შორის კავშირი არ მიიჩქმალოს და არ დაირღვესო. მაგრამ ეს ასე არ უნდა იყოს, რადგანაც უმეტეს შემთხვევაში ასეთ გამთიშველ სიტყვად გვევლინება ნაწევარი, რომელიც ისე ახლოა და ისე შესისხლზორცებულია სახელთან, რომ ისინი ჩვეულებრივ ერთ სიტყვად ესმით, ერთ ცნებად აქვთ წარმოდგენილი. აი ამის ნიმუშებიც:

ევამსი იგი ურჩებაჲ 16, 16; წინადაცუეთისაჲცა იგი შჯული 81, 4; ტაძრისაჲცა იგი შესლვაჲ 81, 5; ეკლისაჲ იგი გვრგვნი პილატესი 91, 14; პილატესი იგი დაბანაჲ კელთაჲ 92, 34; კაიაფასი იგი სიბოროტე 92, 36; დედობისაჲ იგი შრომაჲ 98, 12; გაბრიელისი იგი ხარებაჲ 98, 20; აღსასრულისაჲ იგი სამოსელი 119, 24.

ისრაელისასა მას აზნაურებასა 15, 2; ზეცისასა მას სიძესა 19, 28; 83, 7; მოლუაწებისასა მას მოსლვასა 44, 12; იოვანწსსა მას ნათლის-ცემასა 82, 3; ზეცისასა მას პატივსა 121, 4.

ავაზაქისაჲ მის აღსაარებაჲ 93, 2.

ქალწულისანი იგი ქორცნი 40, 27; ამის სოფლისანი იგი ქორწილნი 83, 11. ღმრთის მსახურებისათა მათ ნაკადულთა 11, 7; ბერწისათა მათ სიტყუათა 13, 29.

ურწმუნოთაჲ მათ ორგულებაჲ 33,14; ჰურიათაჲ იგი კრებული 92, 17; დედათაჲ იგი მოწრაფებაჲ 93, 3; მოგუთაჲ იგი თავყანის-ცემაჲ 98, 21; კაც-თაჲ მათ კალნირებაჲ 118, 33.

რომ ჩვენი მოსაზრება სწორია და მსაზღვრელსა და საზღვრულს შორის შეპირილი ნაწევრის (ან სხვა სიტყვის) გამო არაა გამოწვეული, რომ წინ დასმული მართული მსაზღვრელი ბრუნვასა და რიცხვში შეეთანხმოს თავის საზღვრულს, ეს იქიდანაც ჩანს, რომ ჩვენ გვაქვს შემთხვევები, როცა მსაზღვრელსა და საზღვრულს შორის შეთანხმება არის, თუმცა მათ შორის არ არის არავითარი სიტყვა, მაგალითად:

დედისაჲ სმენაჲ 29, 8; სულისაჲ ჭურჭელი წმიდაჲ 83, 19; დღესასწაულ-თაჲ კრებაჲ ესე 100,6; იოვანშის განცხადებაჲ და ჰეროდშის დამცირებაჲ 212, 28.

ჩვენ ასეთი მდგომარეობა მიგვაჩნია უფრო ძველად. აქ მსაზღვრელი წინაა თუ ბოლოს, სულ ერთია, შეთანხმება მაინც გვაქვს: დედისაჲ სმენაჲ და სმენაჲ დედისაჲ, სულისაჲ ჭურჭელი და ჭურჭელი სულისაჲ თანაბრად შესაძლო ფორმებია სწორედ ისე, როგორც ძველ ქართულში საერთოდ თანაბრად შესაძლო იყო: კეთილი კაცი და კაცი კეთილი, სახლი დიდი და დიდი სახლი და სხვა.

ასეთი მდგომარეობა შემდეგ თანდათან იცვლება, ეს წესი ირლევება და მსაზღვრელის შეთანხმება საზღვრულთან სავალდებულო ხდება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როცა ის საზღვრულის შემდეგაა მოქცეული (ისიც არა ყოველთვის), წინ დასმული მართული მსაზღვრელი კი კარგავს შეთანხმების ძალას. და ეს ხდება სწორედ ისე, როგორც ახალ ქართულში წინ დასმულმა ატრიბუტულმა მსაზღვრელმა შეთანხმების უნარი ან სრულებით დაკარგა (როცა ის ხმოვანფუძიანი იყო), ანდა ნაწილობრივ (როცა ის თანხმოვანფუძიანი იყო).

მსაზღვრელსა და საზღვრულს შორის შეპირილ სიტყვებსა და ნაწევარს შეეძლო მხოლოდ ხელი შეეწყოს შეთანხმების შენარჩუნებისათვის და არა გამოეწვია ასეთი შეთანხმება.

ჩვენი ხელნაწერი, როგორც ვხედავთ, ამ მხრივაც ძვირფას მასალებს გვაწვდის.

4. ზმნით ბატირებული მსაზღვრელი

სინურ მრავალთაგან დაცული ძეგლებისათვის უაღრესად დამახასიათებელია მსაზღვრელისა და საზღვრულის გათიშვა, მათ შორის ზმნის მოთავსება. თუ სხვა ძველ ხელნაწერებში ასეთი შემთხვევები ან სრულებით არ გვხვდება, ანდა სანთლით საძებარია და დიდი გაჭირვებით შეიძლება ვიპოვოთ თითო-ორი მაგალითი, აქ მსგავსი ნიმუშები უხვად მოიპოვება. თქმა არ უნდა, ამ მოვლენის ერთ-ერთი მთავარი გამომწვევეი მიზეზი არის ძლიერი სურვილი, მისწრაფება, რომ წინადადებაში სიტყვების დალაგება შედარებით თავისუფალი იყოს, არ იყოს იგი შეზღუდული მკაცრი კანონებით.

მეორე მხრივ, ასეთი გათიშვა გამოწვეული უნდა იყოს ლექსის საჭიროებით, რომ ერთნაირად ქდერადი სახელები (მსაზღვრელები, საზღვრულები)

სტრიქონის ბოლოს მოექცნენ და რითმა შეადგინონ. ჩვენს ხელნაწერში კი ძველი ქართული ლექსის გარკვეული სახეები (საკმაროდ უხვად — წარმოდგენილი (ამაზე აქვე, ქვემოთ).

აღსანიშნავია, რომ ამნაირი გათიშული მსაზღვრელები უმთავრესად ისეთ თხზულებებში გვხვდება, რომელთა მთავარი მიზანიც არის დარიგება-დამოძღვრა, სადაც მკვერმეტყველებასა და მეტყველების გარეგან ფორმას გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება. ამიტომ ტრადიციული წყობის მძიმე არტახების დამსხვრევა და ახალი, თავისებური, უფრო თავისუფალი წყობის შემოღება აქ შინაგანად არის აუცილებელი. მსაზღვრელ-საზღვრულის წყობის ეს თავისუფლება ხელშესახებად საგრძნობია ჩვენს ხელნაწერში.

აქ უნდა აღინიშნოს აგრეთვე შემდეგიც: ეს სიახლე და თავისუფლება არა მარტო მსაზღვრელისა და საზღვრულის ზმნით გათიშვაში მდგომარეობს, არამედ მსაზღვრელის ადგილის ძველ ქართულში დაკანონებული ნორმის შეცვლაშიც: ატრიბუტული და მართული მსაზღვრელი, ძველი ქართულის ჩვეულებრივი წესის წინააღმდეგ, აქ ხშირად წინ დგას, საზღვრელი — ბოლოს. წყობის ამნაირი შეცვლითაც ნაგარადღევია მსმენელთა ყურადღების მიპყრობა და დაინტერესება. ასეა თუ ისე, ფაქტია, რომ ჩვენი ხელნაწერი, ერთ-ერთი უძველეს ხელნაწერთაგანი, ფართოდ მიმართავს მსაზღვრელის გათიშვას საზღვრულისაგან ზმნის საშუალებით და მისთვის ჩვეულებრივი ადგილის შეცვლას — წინ გადმოსმას.

როგორია მაინც სიტყვათა რიგი ამ ტიპის წინადადებებში? როგორია განაწილებული სიტყვები?

1) ხშირად გვხვდება ისეთი შემთხვევები, როცა მსაზღვრელს მოსდევს ზმნა, ხოლო ამ უკანასკნელს — საზღვრული. ამის ფორმულა:

მსაზღვრელი + ზმნა + საზღვრული.

მაგალითი: სიწმიდისაჲ აქუს ხატი 40, 5.

2) თუ საზღვრულს ნაწევარიც ახლავს, იგი ჩვეულებრივ გადმოდის წინ (როგორც ეს წესად იყო ძველ ქართულში: წინ დასმულ მსაზღვრელთან ნაწევარი ყოველთვის წინ გადმოდიოდა, ამ მსაზღვრელსა და მომდევნო საზღვრულს შორის მოთვსდებოდა) და უშუალოდ მოსდევს მსაზღვრელს. ფორმულა: მსაზღვრელი + ნაწევარი + ზმნა + საზღვრული.

მაგალითი: მაღლისაჲ იგი გამოაჩინა საუნჯე 24, 9.

3) თუ მსაზღვრელს თავის მხრივ კიდევ ახლავს მსაზღვრელი (მსაზღვრელის მსაზღვრელი), ისიც წინაა მოქცეული. ფორმულა:

მსაზღვრელის მსაზღვრელი + მსაზღვრელი + ზმნა + საზღვრული.

მაგალითი: ჩუენთა ცოდებაჲ განხეთქა კელით-წერილი 14, 13.

4) როცა ორი ერთნაირი ატრიბუტული (ან ატრიბუტული და მართული) მსაზღვრელია ერთად წარმოდგენილი, ჩვეულებრივ ორივე წინაა (იშვიათად ერთი წინაა, მეორე — ბოლოს). ფორმულა:

მსაზღვრელი + II მსაზღვრელი + ზმნა + საზღვრული.

მაგალითი: რაჲთა განგრძობილი და მწარჭ განუშადაოს მათ სიკუდილი 118, 34—35.

5) ირიბი დამატება ჩვეულებრივ ზმნას მოჰყვება (ან უსწრებს), როგორც წინამაგალითში: განუშადაოს მათ სიკუდილი.

6) წინადადების სხვა წევრები შეიძლება სხვადასხვაგვარად განლაგდეს, დამხმარე სიტყვებიც — აგრეთვე.

აქ წარმოდგენილი რიგი არის უფრო ხშირი და არა ერთადერთი. გათიშული მსაზღვრელის მთელი ბუნება სწორედ ერთგვარობისა და მკაცრი სინტაქსური კანონების წინააღმდეგ არის მიმართული და ამიტომ ახალი რიგის მკაცრად გატარება ისეთივე შეზღუდვა იქნებოდა, როგორც ტრადიციულად მიღებული რიგისა, რომელსაც არღვევს ჩვენი ხელნაწერი, და, ცხადია, ეს ახალი რიგი აქ კანონად და ერთადერთ ნორმად არაა ქცეული (არც შეიძლებაო და ქცეულიყო).

აქ ჩვენ წარმოვადგენთ მაგალითებს ზემოთ წამოყენებული დებულებების დასადასტურებლად:

რამთა ნაკულსა მას უმეტესი მოანიჭოს მადლი 12, 25; ყოვლისა საკრველებისა უზეშთაჲსი შეუდგა საიდუმლოჲ 15, 23; წმიდამან ქალწულმან მამათ-მთავრისაჲა გარდაჰმატა სრულებასა 13, 39; თავადმან ნათელ-ილო იესუ 88, 12; უცხოჲ შემოჰყავს ბუნებისა სახმ 34, 29; ეგევითარსა მას სჰმონ მოგვსაჲ აქუს ორგულებაჲ 86, 35; შჰულისაჲ და წინაწარმეტყუელთაჲ მოგუცაჲ დამასრულებელი 76, 11; შჰულისაჲ ეტჰრთა უღელი 25, 29; ზეცი-სასა აქებენ გლობასა 31, 8; საწუთროსა მომცემ მე დიდებასა 81, 10.

რამთა... ცხოვრებისა იგი მოჰმადლოს ნათელი 37, 20; ჭუარის-მცუმელთაჲ მათ განაჰარვა სიკუდილი 43, 12; ეკალთაჲ იგი დაჰქსნა პატიე 44, 31; დღეს ღმრთისა მიერი (იგი) აღესრულების თქუმული 4, 20; წმიდაჲ იგი აღუტევეს კმაჲ 117, 17.

რამთა პირველისა მის მწუხარებისაჲ დაჰქსნეს გლოვაჲ 37, 14; რამთა ძუელისა მის მწუხარებისაჲ დაჰქსნეს გლოვაჲ 37, 18; უცხოსა ვხედავ მე შენსა ხარებასა 28, 30. ეს უფრო იშვიათი შემთხვევაა: ერთი მსაზღვრელი წინაა; მეორე — ბოლოს.

სიკუდილისა იგი მძლჳ გამოიჭედა საჰურველი 41, 25.

უბრწყინვალესნი წმიდამან ქალწულმან აღმოთქუნა სიტყუანი 13, 29:

ზმნის წინ საზღვრული და მის შემდეგ მსაზღვრელი გვაქვს შემდეგ მაგალითებში:

საშეგლსა შევარდა სიკუდილისასა 12, 5; მკლავთა ზედა მიიქუა სჰმო-ნისთა და ანაჲსთა 49, 2; აღთქუმაჲ გუაქუს ცხოვრებისა საუკუნოჲსაჲ 74, 6; მადლი და მოტევებაჲ აქუს ცოდვათაჲ 79, 27; რომელი-იგი სულისაგან წმი-დისა საშოსა შევიდა დედისასა, 86, 9; იგო... დაფუძნებასა აუწყებდა ეკლესიაჲსასა 195, 24.

ზმნით გათიშული მსაზღვრელის მაგალითები ჩვენს ხელნაწერში ბევ-რია, ჩვენ აქ მოვიყვანეთ მხოლოდ მცირე ნაწილი წამოყენებული საკითხის საილუსტრაციოდ. ჩვენი მიზნისათვის ესეც საკმარისია.

III. ახალი მასალები ძველი ქართული ლექსის ისტორიისათვის.

ზემოთ ჩვენ გაცერით გეჰონდა აღნიშნული, რომ მსაზღვრელისა და საზღვრულის რიგის შეცვლა, მათი გათიშვა ზმნის საშუალებით, სხვათა შორის, ლექსის საკიროებით არის გამოწვეული. ასეთი ლექსების შესახებ აქ ცოტა უფრო ვრცლად უნდა ვისაუბროთ.

ძველი ქართული ლექსის სხვადასხვა სახეობის შესახებ სპეციალურად არის საუბარი პ. ინგოროყვას მრავალ შრომაში, რომელთაგან ყველაზე საყურადღებოა „ქართული მწერლობის ისტორიის მოკლე მიმოხილვა“¹ და სულ ბოლოს გამოცემული კაპიტალური შრომა „გიორგი მერჩულე, ქართველი მწერალი მეათე საუკუნისა“ (1954 წ.).

ძველი ქართული მწერლობის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი დარგია საეკლესიო ჰიმნოგრაფია. ეს დარგი ჩვენში ფართო მოცულობისაა და ჩვენამდე მოღწეულია მრავალი პირველხარისხიანი ხელნაწერით.

ქართულ ჰიმნოგრაფიაში არჩევენ ორგვარ საგალობლებს, რომელთაგან ერთი, ე. წ. იამბიკოები, 12- მარცვლიან ლექსებს წარმოადგენს, ხოლო მეორე ამდენ ხანს უბრალო პროზული სახის ჰიმნებად ითვლებოდა და მასში ლექსის ელემენტებს ვერ ხედავდნენ.

პ. ინგოროყვას ზემოთ აღნიშნული შრომებიდან სრულიად ცხადი გახდა, რომ ქართული ჰიმნოგრაფიის ეს მეორე დარგიც ლექსითი ხასიათისა ყოფილა, რომ მასში ნათლად იქნა გამომჟღავნებული ქართული ლექსისათვის დამახასიათებელი ძირითადი ელემენტები: სტრიქონებში თანაბარი რაოდენობის მარცვლები, ლექსების გაწყობა სტროფებად მკაცრად განსაზღვრული წესების მიხედვით, რითმები და სხვა.

ამ მხრივ ყველაზე საინტერესო ნაწარმოებს წარმოადგენს ჰაგიოგრაფიული მოთხრობა (პოემა) „წამებაჲ წმიდისა მიქაელისი“ (ციმენი, I, გვ. 165—173), რომელიც, როგორც პ. ინგოროყვამ აღნიშნა, თავიდან ბოლომდე ლექსად არის დაწერილი. აქ მოვიყვანთ ორიოდ ნიმუშს:

მიც ჩუენ ნუგეშინის-საეცემლი²

პური კჳელი

და სეფის-კუერი

ღბილი

და სასუმელი

ტკბილი (ციმენი, I, 166, 6-7):

ანუ იყავ მორჩილ და

შეიწყნარე კეთილი,

ანუ შესუი წაშალი

და თავი-იდე სიკუდილი (იქვე, 170,

29—30).

ეს უკანასკნელი სტროფი ქართულ მწერლობაში შემდეგ კარგად ცნობილი და გავრცელებული საზომის ერთ-ერთი პირვანდელი ნიმუშია. ამ საზომს ზოგი ბაიათს ეძახდა, ხოლო ქართული ლექსის გამოჩენილი მკვლევარი ს. გორგაძე ორკვეცილ ქორეულ ტეტრამეტრს უწოდებდა³.

ამ საზომზეა აგებული დ. გურამიშვილის ცნობილი ლექსი:

¹ „მნათობი“, 1939, № 1, 2, 4, 9, 10—11.

² ლექსების სტრიქონებად დალაგება აქაც და კვემოთაც პირობითია. ამის საფუძვლად ძირითადად აღებულია რითმები.

³ ს. გორგაძე, ქართული ლექსი, 1930, გვ. 31.

გულმან მითხრა: ადგო,
რაღათ მაიკადგო?
თუ არა იქ, ვით იქნას,
რაც რომ ღაიქადგო?

(დ. გუ რ ა მ ი შ ვ ი ლ ი, დავითიანი, 1955, გვ. 78).

ეგვეც საზომი აქვს გამოყენებული ა წერეთელსაც:

საიდუმლო ბარათო,
გიოთხეს: „ექმენ მარადო
სიხარულის მომნიველ
და სეედისა ფარადო!“¹

3. ინგოროყვას შრომებიდან ნათელი ხდება, რომ ძველი ქართული საგალობლების (და არა მარტო საგალობლების) დიდი ნაწილი ლექსადაა დაწერილი და შეიცავს ქართული ლექსისათვის დამახასიათებელ ძირითად ელემენტებს. მართალია, ყველა ასეთი ლექსისათვის, ჩვენი აზრით, აუცილებელი არაა, რომ ყველგან და ყოველთვის მკაცრი წესების მიხედვით დადგენილი გარკვეული რაოდენობის სტროფები გვქონდეს, არც მარცვალთა თანაბარი რაოდენობაა აუცილებელი ყველა (ან შესატყვის) სტრიქონში; ეს საგალობლები თეთრ, თავისუფალ ლექსს უფრო წარმოადგენს, ვიდრე დღევანდელი ლექსის მკაცრი კანონებით მკიდრად შეკრულ პოეტურ ქმნილებებს; მაგრამ მაინც ცხადია, რომ ამ საგალობლების სხვათა ჩვენ საქმე გვაქვს ძველ ქართულ ლექსთან, ძველი ქართული ლექსის ერთ-ერთ სახეობასთან.

3. ინგოროყვას ასეთი ლექსები დადასტურებული აქვს ძველ ქართულ ხელნაწერებში, რომლებიც უმთავრესად X საუკუნეშია შექმნილი ან გადაწერილი. მაგრამ ჩვენ შეგვიძლია ასეთი ლექსები ვეძიოთ და ვიპოვოთ სხვა დროისა და სხვა ხასიათის ხელნაწერებშიც.

ასეთი ხასიათის ლექსები მართლაც ნაპოვნია.

ზემოთ მოყვანილი ორი ადგილი, როგორც აღნიშნული გვაქვს, ამოღებულია ძეგლიდან „წამებაჲ წმიდისა მიქაელისი“, რომელსაც ზმირად აბუკურას სახელთან აკავშირებენ (ზოგჯერ მოკლედ მას „აბუკურა“-საც ეძახიან. თ ე ვ დ ო რ ე ა ბ უ კ უ რ ა იყო ცნობილი მწერალი, რომელიც VIII—IX საუკუნეების მიჯნაზე მოღვაწეობდა)².

¹ „მიქაელის წამების“ ახალ ქართულზე გადმოკეთებული ტექსტი გამოიცა 1903 წელს: „წამება წმიდა მიქელ ტიბერელისა“, ძველის ხელნაწერიდან გადმოღებული, ტფილისი, 1903 წ., სტამბა ა. ქუთათელაძისა.

აღსანიშნავია, რომ გამოცემულს თხრობისას შიგადაშიგ მოუყვანია ძველი ქართული ტექსტი და ლექსად გაუწვია (გვ. 7, 8), ხოლო კ. კეკელიძის გამოცემის 2 უკანასკნელი თავი (მე-14 და მე-15) თავიდან ბოლომდე ლექსად არის მოყვანილი (გვ. 23-24). უნდა შევნიშნოთ, რომ თუ ეს ასე დალაგებული იყო „ძველ ხელნაწერში“, რომლიდანაც გამოცემულს გადმოუღია, მაშინ ამ ძვირფასი ხელნაწერის გადამწერს ეკუთვნის პირველობა ამ ნაწარმოების ლექსითი ხასიათის აღმოჩენაში, ხოლო თუ ყველაფერი ეს თვით ნაბეჭდი ტექსტის გამოცემულმა გააკეთა, ეს პრიორიტეტი მას უნდა დაეთმოს. სამწუხაროდ, არ არის ცნობილი არც ის „ძველი ხელნაწერი“, რომლიდანაც მიქაელის წამება გადმოუღიათ, და არც თვით გამოცემული.

² 3. ინგოროყვა, ქართული მწერლობის ისტორიის მოკლე მიმოხილვა: „მნათობი“, № 9, 1939, გვ. 116.

სწორედ ამ აბუჯურას სახელთან დაკავშირებით ვხვდებით ჩვენ მსგავს ლექსებს ათონის ივერიის მონასტრის ხელნაწერში (№ 50, ფ. 270B² — 271a). აქ იკითხება:

- ა) თქუა თვედორე აბუჯურა:
 არს-შეა ეამი ცისკრის ააჲ?
 მიუგო მესუეტემან:
 „ოველივე ეამი არს ლოცვის აა.
 ეულად თქუა:
 ჭერ-არს ლოცვაა ლოცვისა
 მამენებელის აა.“
- ბ) მოიკსენე მოუჟასი შენი ლოცვისა
 და ლირს იქმნე წყალობას აა.
- გ) ლოცვაა მოუჟის აა
 ნებაა არს ღმრთის აა
 მრავალ-მოწყალის აა.
- დ) თქუა აბუჯურა:
 ვის არს ერევის ჰრუღი,
 იგი არს კაცი სრუღი.

(Н. Марр, Описание пяти пергаментных рукописей: Записки Вост. Отд. Имп. Русск. Арх. Общества, т. XIII, вып. II-III, 1901 г., стр. 15).

ეს უკანასკნელი ორსტრიქონიანი ლექსი ყოველმხრივ გამართულია (შინაარსითაც ფრიად საყურადღებო და მისაბამია) და თავის. ფორმით (მეტრიკითა და რიტმით) ძალიან მოგვაგონებს თანამედროვე პოეტების ლექსებს. შდრ. გ. ტაბიძის ლექსის ეს ადგილი;

მე შეზმანება პალმა,
 შობის ხეებში რგულა,
 ერთმა ბოროტმა რკალმა
 მაზედ დაჰიდა გული ზ.

ზემოთ წარმოდგენილი თავისუფალი ლექსის მსგავსი ლექსები ბლომად გვხვდება ჩვენს ხელნაწერში, მაშასადამე, უძველეს თარიღიან ქართულ ხელნაწერში. აქედანაც აშკარაა, რომ ძველი ქართული ლექსის ეს სახეობა, რომელსაც პ. ინგოროყვა სილაბურ უკვეთელ ლექსს³, ხოლო ს. ყაუხჩიშვილი რიტმულ პოეზიას⁴ უწოდებს, შორეული წარსულის კუთვნილებაა და, როგორც ჩანს, ჩვენში VII—VIII საუკუნეებში უკვე ფართოდ ყოფილა გავრცელებული.

ამ თავისუფალი ლექსის დამახასიათებელი თვისებებია: რითმა, პათეტიკური ტონი, რიტმული ერთეულების პერიოდული განმეორება, ლექსის

¹ ხელნაწერში არა წერია, მაგრამ ეს გრაფიკული შეცდომა უნდა იყოს: ლექსის კითხვისას ბოლო ას არ გამოთქვამდნენ (ვის არ ერევის ჰრუღი...).

² ამ ლექსის ზომის (5+2=7) შექმნას გ. ტაბიძეს მიაწერდნენ. როგორც ვხედავთ, იგი ძველ საქართველოში ყოფილა უკვე ცნობილი და გავრცელებული (მაგიოგრაფიულ ნაწარმოებებშიც იყო გამოყენებული).

³ პ. ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, 1954, გვ. 702 და სხვ.

⁴ ს. ყაუხჩიშვილი, ახალი მასალები ძველი ქართული პოეზიის ისტორიისათვის: „მნათობი“, № 10, 1956, გვ. 118 და სხვ.

სტროფული შედგენილობა (არა ყოველთვის), შესატყვის სტრიქონებში მარცხალთა თანაბარი რაოდენობა (აგრეთვე არა ყოველთვის) და სხვა. ყველა ეს მომენტი, რასაკვირველია, არაა სავალდებულო ერთად იქნეს მოცემული: უკანასკნელი ორი თვისება ჩვენი ხელნაწერის ლექსებს უფრო ნაკლებად ახასიათებს. ამ უკანასკნელათათვის აღნიშნულ თვისებებში ყველაზე ნიშანდობლივია რითმა. ეს რითმა, რა თქმა უნდა, ვერ დააკმაყოფილებს იმ მკაცრ მოთხოვნებს, ჩვენ რომ ვუყენებთ დღეს პოეზიას. უმეტესად ესაა პრიმიტიული რითმა, ვაჟური და ქალური, ხანდახან დაქტილურიც, მაგრამ ზოგჯერ ეს რითმები სრულიად გამართულია და წუნდაუდებელი, მაგალითად:

ბუნება — ნება 33, 8

საკვრელებასა — ვნებასა 194, 30

სახიერებასა — მანკიერებასა 136, 26

პრწმენეს — პრცხენეს 196, 15 და სხვა.

ამ რითმების გამოყენება დღესაც არ შერცხვებოდათ ჩვენს თანამედროვე პოეტებს.

ქვემოთ ჩვენ წარმოვადგენთ ჩვენი ხელნაწერიდან მასალებს, სადაც ძველი ქართული თავისუფალი ლექსის ნიმუშებია მოცემული. მასალების მოყვანისას უფრო ხშირად ცალკე ნაწყვეტებია მოცემული, რომლებშიც უფრო ნათლად ჩანს ძველი ქართული ლექსის დამახასიათებელი სახე. ამ მიზნით ვრცელი ადგილების მოყვანას მოვერიდეთ. ჩვენ აქ წარმოდგებილ ნიმუშებს ვუყურებთ მხოლოდ როგორც მასალებს, რომელთაც შემდგომი შესწავლა და დამუშავება ესაჭიროებათ. ბოლოს დავძენთ, რომ ამნაირი ლექსები გვხვდება არა ყველა ძეგლში, რომლებიც ამ ხელნაწერშია დაცული. აქ წარმოდგენილია 18 სხვადასხვა ავტორის 50 თხზულება¹. ეს თხზულებები სხვადასხვა ხასიათისაა. ლექსები უმთავრესად ისეთ თხზულებებში გვხვდება, რომელთაც სააგიტაციოდ უკითხავდნენ მორწმუნეებს; ეს ის თხზულებებია, რომლებიც დარიგება-დამოძღვრას შეიცავენ, რომლებშიც ავტორი გამოთქვამს თავის პირად განცდებს ამა თუ იმ რელიგიური დღესასწაულისა თუ მორწმუნე-წამებულის გამო და გარკვეული ლოზუნგებით მოუწოდებს მსმენელებს, რომლებიც ასეთი ნაწარმოების კითხვისას ბლომად იგულისხმება. ჩვეულებრივს ჰაგიოგრაფიულ ძეგლებში ის ნაკლებად ან სულ არ გვხვდება. ეს კარგად ჩანს ქვემოთ მოყვანილი ნიმუშებიდანაც, რომლებიც ხელნაწერის გარკვეული გვერდებიდან (8, 9, 30—40, 181—193 და სხვ.) მრავლად არის ამოღებული, ხოლო გარკვეული გვერდებიდან (50 — 106, 132—173 და სხვ.) — სულ არა (ან ძალზე იშვიათად).

მეორე მხრივ, აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ, როცა ჩვენ ლექსებზე ვლაპარაკობთ, რასაკვირველია, არ იგულისხმება, რომ ესა თუ ის თხზულება სულ ლექსის სახით იყოს დაწერილი, მთლად გალექსილ ნაწარმოებს წარმოადგენდეს. არა, ასეთი რამ არ არის და შეუძლებელიც არის იყოს, ასეთ ნაწარმოებებში გალექსილი გვხვდება ცალკეული ადგილები, სხვა ადგილები ჩვეულებრივი თხრობით მიდის, კიდევ სხვებში წარმოდგენილია სხვა სამეცერებრეცელო ხერხები, შემდეგ კვლავ მიმართავენ ლექსებს და

¹ სინური მრავალთავი 864 წლისა, ა. შ ა ნ ი ძ ი ს წინასიტყვაობა, გვ. 015.

სხვა. ერთი სიტყვით, ჩვენ აქ საქმე გვაქვს თხზულების ცალკეული ადგილების გალექსებასთან, ცალკეული ადგილების ლექსური ფორმით გადმოცემა-მასთან.

ამნაირი ხასიათის ლექსების კვლევისას ერთ-ერთი ძირითადი საკითხია— როგორი იყო ამ ქართული თარგმანის დედანი, ისიც ლექსად იყო დაწერილი, თუ თარგმანის ლექსი მისი ქართველი მთარგმნელის ნახელავია. აქ, სამწუხაროდ, ჩვენ ამ სპეციალურ საკითხს ვერ გამოვუდგებით და მის გამოკვლევას სხვა დროისათვის გადავდებთ.

ქვემოთ მასალები დალაგებულია იმ რიგის მიხედვით, რომლითაც ისინი თვით ხელნაწერშია წარმოდგენილი.

1. ესე — მარადის შენებულო
უკრწნელებისა სამოთხმ,
რომელსა შინა ცხოველს-ყოფელი
იგი ხმ
დაენერგა...
ესე — ქალწულთა სიქადულო,
მორწმუნეთა სიხარული...
ესე — ქეშმარიტებისა სამოსელი
და სათნოებისა საყოფელი;
ესე — წყაროჲ დაუწყუდელო,
რომელსა შინა ცხოველი
იგი წყალი
აღმოეცა. 10, 9—14.
2. ედღესასწაულობდეთ ჩუენ ღსალმუნითა და ქებითა
და გალობითა სულეერთთა.
დღესასწაულობდა ოდესმე ისრაელიცა.
არამედ უცოშაოთა და ველის-ყრდელითა. 10, 31—33.
3. ხოლო მარიამ სიტყვთა მით ანგელოზისაათა მოიზღუდოდა;
ხოლო შობასა მას უფლისასა განიზრახვიდა,
და უსწორებელსა გულის-სიტყუასა კაცობრივსა განიზრახვიდა:
ოდესმე სიმაღლესა ღმრთეებისასა აღიწოდა
და ოდესმე სიმაღლესა კაცობრივსა გულს-ეტყუადა
და ესრეთ საცნაურისა მის სასწორისა
ორკერძოვე გამოიქულებდა. 22, 24—28.
4. მოაკლდა შეილიერებაჲ,
არამედ არა მოაკლდა ლოცვაჲ.
25, 34—35.

აქ, გარდა რითმისა, განმეორების ხერხიც არის გამოყენებული: მოაკლდა — არა მოაკლდა.

5. არამედ შეურაცხ-ყო მღდელი
იგი საკუმეველისა შემწირველი
და სარწმუნოებისა არა შემწყნარებელი. 27, 4—5.

მიაქციეთ აქ ყურადღება ალიტერაციასაც; შ, შ, შ; წ, წ, წ. შინებისა და წილების ასეთი დაუინებითი თავმოყრა სულ რაღაც სამი სტრიქონის მანძილზე სრულებითაც არ არის შემთხვევითი: მას მთარგმნელი განგებ არჩევს და პოეტური ზემოქმედების მიზნით იყენებს.

6. აწ შობისა წილ სამარედ
მწრათლ კმითურთ
მიველ
უშვილოებითურთ.
შეკრვით განისწავლე კმითა
და მიუდგე კმითა...
და ვითარცა უნდეს მეგობარსა,
ეგრეცა სთხოვოს უფალსა.
და ესე სიტყუაჲ ვიდრე შინა აღესრულებოდა,
ეამი გარდავიდოდა
და სიმრავლესა მას ერისსა უკვარდა
გარეშე და გონებაჲ მათი მრავლად განიზრახვიდა. 27, 26—33.
7. შეეჭუსესა თუესა მიდგომასა ელისაბედისსა
ნაზარეთა მივიდა გაბრიელ,
მივიდა ქალწულისა
და აქუნდა სიხარული დედისა. 28, 3 — 4.

საინტერესოა აღინიშნოს, რომ ზემოთყვანილი ლექსის უკანასკნელ სიტყვას ძველი ქართული ენის საერთო ნორმების მიხედვით ბოლოს უნდა დართოდეს: სიხარული დედისაჲ, მაგრამ ეს მთარგმნელს (უნდა ვიგულისხმოთ, სწორედ მთარგმნელს და არა გადამწერს) არ დაუწერია, რომ არ დარღვეულიყო რითმა: (ელისაბ) ე დ ი ს ს ა — დ ე დ ი ს ა.

8. გიხაროდენ სოფლისა ყოვლისათჳს
ცხოვრებისა მშობელსა!
გიხაროდენ უკრწნელსა,
არამედ არა უშობელსა!
გიხაროდენ უქორწინებელსა,
არამედ არავე უშვილოსა!
გიხაროდენ უთესლოსა,
არამედ არა უნაყოფოსა!
გიხაროდენ საღმობისა მომლოდესა,
რომელსა საღმობაჲ არა გაქუს!
გიხაროდენ, რომელსა შენისა მამისა
აღამის შემოქმედი მოგაქუს! 28, 8—12.

მართალია, აქ წარმოდგენილი ჯვარედინი რითმები „მშობელსა — უშობელსა, უკრწნელსა — უქორწინებელსა“ სხვადასხვა ფრაზოლოგიკულ ერთეულებში შედის, მაგრამ მათი შერჩევა და ასე დალაგება სრულებით არ არის შემთხვევითი, პირველ შემთხვევაში ყურადღებას იქცევს ერთი და იმავე ფუძისაგან წარმოქმნილი სხვადასხვა ტიპის მიმღეობები: მ-შობ-ელ-სა — უ-შობ-ელ-სა, რაც აკუსტიკურად მშვენიერად ჟღერად დაქტილურ რითმას ქმნის, მეორეში — ელსა ქალურ რითმასთან ერთად რწნ თანხმოვნების ალიტერაცია და მიმღეობის საერთო მაწარმოებელი პრეფიქსი უ. ძეგლის თარგმნისას ასე საჭირო ენობრივ-ლექსიკური მარაგის მიგნებას ალბათ დიდი ძიება დასჭირდა.

9. არა უღაბნოსა ქადაგებენ
სახარებასა,
არამედ ზეცისასა აქებენ
გალობასა.

ამ რეასტრიქონიან¹ ლექსში ყველაფერი საინტერესოა: ჯერ-ერთი, აქ თავს იჩენს ის სინტაქსური თავისებურება, რომელზედაც წინა თავში გვქონდა საუბარი: მსაზღვრელი და საზღვრული ზმნით არის გათიშული, ამავე დროს მსაზღვრელი წინაა მოქცეული (ეს უძველესი დროის ნაშთი უნდა იყოს, მაგრამ ძველ ქართულში ჩვეულებრივ შებრუნებული რიგი იყო): ზეცისასა აქებენ გალობასა. ჩვეულებრივ გვექნებოდა: გალობასა ზეცისასა აქებენ (ან: აქებენ გალობასა ზეცისასა). მაგრამ მაშინ ამ სტროფში ვერ მივიღებდით ასე კარგად გამართულ ჯვარედინ რითმებს; ქადაგებენ — აქებენ, სახარებასა — გალობასა. აქ კარგადაა დაცული შერითმების ძველი წესი: სახელი სახელთან, ზმნა ზმნასთან, მიაქციეთ ყურადღება სახელებში რითმის დასაყრდენი თანხმოვნების იგივეობას: ბ-ასა-ბ-ასა, რაც შეეხება გარითმულ ზმნებს, ის უდბროა: დაქტილურ რითმაში გვაქვს ფრიალ მოსაწონი ასონანსი: ქადაგებენ — აქებენ. გ-სა და ქ-ს მონაცვლეობა დღესაც სასურველად ითვლება. ნუ დაივიწყებთ აგრეთვე, რომ რითმის მეორე ცალის ქ მაინც მეორდება პირველში: ქადაგებენ.

დანარჩენ ოთხ სტრიქონში მიჯრითი რითმებია: მე-5—მე-6-ში ზმნები. (ღალადებენ — გალობენ), ხოლო მე-7—მე-8-ში — სახელები (ქერობინნი — სერაბინნი). რასაკვირველია, პირველ შემთხვევაში შეუძლებელი იყო სახელები გაერთიმათ, რადგან აქ არსებითად ერთი და იგივე სახელი გვაქვს: ანგელოზნი — მთავარანგელოზნი, მეორეში შეიძლებოდა ზმნების გარითმაც. (აქებენ-ადიდებენ), მაგრამ ერთფეროვნების ასაცილებლად სახელებია აღებული, თანაც ტექსტის რითმა უკეთესია.

მაგრამ ძველი ქართული ლექსის ეს სახეობა არა მარტო ასეთ შემთხვევებში გვაქვს (ე. ი. როცა მსაზღვრელი გათიშულია ზმნით და წინაა გადმოსული), არამედ სხვა შემთხვევებშიც, ამ პირობების გარეშეც. ლექსი იმის ლექსია, რომ ის შედარებით თავისუფალია სინტაქსის მკაცრი კანონებისაგან, მას ზოგჯერ თავისი საკუთარი, პოეტური სინტაქსი აქვს. მაგრამ ის იმავე დროს საერთოდ მიჰყვება თავისი ენის კანონებს, არსებითად ენის ძირითად წესებს იცავს და მას მისდევს. თუ ენის კანონების დარღვევა და უგულებელყოფა წესად იქცა, მაშინ ეს ლექსი ენის მომხმარებელთა მოთხოვნილებას ვერ დააკმაყოფილებს და მას ხალხი უკუაგდება, გრამატიკული წესების დარღვევები შეიძლება ხდებოდეს ამ წესების ძირითადად დაცვის საერთო ფონზე. ასეა ჩვენს ხელნაწერშიც. ორივე აღნიშნული გადახვევა (მსაზღვრულის გათიშვა ზმნით და მისი წინ გადმოსმა თუ დატოვება) შედარებით ნაკლებად ხდება, ძირითადი წესების დაცვა კი — ჩვეულებრივ და ხშირად.

¹ ლექსი რეასტრიქონად პირობითად არის დალაგებული, მისი გაწყობა სხვანაირადაც შეიძლებოდა, მაგრამ ლექსის ძირითადი სახე არ შეიცვლებოდა.

10. ინება და იქმნა,
გარდამოქდა და იქსნა
და თანა-მორბედ ყო
ყოველივე ღმრთისა.

31, 16-17.

11. ჰურიანი უეარ-ჰყოფდეს
უცხოთა მას შობასა,
ფარისეველნი სხუად თარგმანებდეს
საღმრთოთა წიგნთა,
მწიგნობარნი წინააღმდეგომ შჯულისა იტყოდეს. 31, 22-24.

12. ხოლო სახესა მას შობისასა პატივის-ცემაჲ
მისწაიეის ღუმლით და არა სიტყვთ გამოძიებაჲ.
ხოლო ღმრთისა თანა არა ჟერ-არს ბუნებისა საქმე ხელვად,
არამედ ძალისა მის მოქმედისა სარწმუნოებაჲ,
რამეთუ ბუნებისაჲ არს სრბაჲ...
არამედ მეციით მე შენლობაჲ,
რამეთუ მეგულეების მე სიტყვსაჲ ამის
სხუად კერძო ქცევაჲ,
რამეთუ მეშინის მე უფროჲს ძალისა ჩემისა გამოძიებაჲ,
არამედ აღვილად კერძო ეპქიო სიტყუათაჲ
ამათ ნებისა მანქანაჲ...
არამედ უფროჲს ბუნებისა (იყო) საკვრველებაჲ
იგი: უქმ იქმნა ბუნებაჲ,
არამედ იქმნა უფლისა იგი ნებაჲ.

32,31-34; 33, 1-8.

აქ ტყუილად არ არის თავმოყრილი ასე ერთგვარად ელერადი სიტყვები: „გამოძი ე ბ ა ჲ, სარწმუნო ე ბ ა ჲ, ს რ ბ ა ჲ, შენდო ბ ა ჲ, საკვრველ ე ბ ა ჲ, ბუნებ ა ჲ, ნ ე ბ ა ჲ. ეს, რასაკვირველია, რითმისათვის არის მოძებნილი. აქ და-მოწმებული ადგილი არის ერთგვარი ლირიკული ლექსი, რომელშიც გამოხატუ-ლია მორწმუნე ავტორის (ორთოდოქსი ქრისტიანის) პირადი განცდები გარკვე-ული რელიგიური დღესასწაულის გამო.

13. ზუროსა ვხედავ და ბავასა
და ქალწულსა მშობიერსა
და ყრმასა
და საქმართაგან უბოვარსა.

37, 34-35.

14. ზღუამან ზურგი თვისი განუმარტა
ღელვათაგან და ქუეყანამან კუალნი
ზედა-მაეალთანი წარუმართნა
დაუბრკოლებელად.

40, 9-10.

აქ რითმაში ზმნების მწკრივიც ერთნაირია (წყვეტილი), ჰემეავც (სასხვისო), მისი ნიშანიც (უ) და პირებიც. ძირებიც კი ერთნაირად ელერა-ლია: მ ა რ ტ — მ ა რ თ (წარმოშობით შეიძლება ერთიც იყოს), ერთი სიტყვით,

იდელურია (იმდროინდელი თვალსაზრისით). ოღონდ ესაა, რომ ერთში პირ-დაპირი ობიექტი მხოლოდითია, მეორეში — მრავლობითში, ამიტომ მის ფორმაში მეტი ნ გვაქვს (ამას ჩვენ დღეს ასონანსს ვეძახით). გარდა ამისა, მიაქციეთ ყურადღება ზენების ალიტერაციას (ზ ზ... ზ) და უ-სა და უმარცვლო უ-ს თავმოყრას!

მარიამ მკევალი
და დედა და ქალწული
და ცაჲ, მხოლოჲ
ქილი ღმრთისაჲ
კაცთა მომართ მოსულისაჲ,
სამინელი
მოღუწებისა ჩუენისა ქსელი,
რომელსა შინა გამოუთქუმელად
ქორციელებისაჲ
იგი საუფლოჲ
იქსოვა სამოსელი.

40, 22-25.

მსაზღვრელის წინ გადმოსვლამ საშუალება მისცა მთარგმნელს საზღვრული (სამოსელი) ბოლოს გადაეტანა და მშვენიერი რითმით შეეკრა სტროფი (ამ ტერმინს აქ პირობით ვხმარობთ): ქსელი-სამოსელი.

16. აწ იხილეთ მისი იგი კაცთ-მოყუარებამ;
რამეთუ ნუფსით დაისაჯა და ჭუარის-მტუმელთაჲ
მათ განაქარვა სიკუდილი, მოაქცია მომკლველთაჲ
მათ უშჯულოებაჲ
უშჯულოებისა მოქმედთაჲ
მათ მათთავე საცხორებელად!
კაცისა ლიტონისა ვერ შესაძლებელ იყო ქნაჲ,
გარნა მისი. ხოლო ჭერ-იყო, მაცხოვრისაჲ...
ცოდება იგი ეშმაკისა მიჰგურიდა,
და ეშმაკი სიკუდილსა მისცემდა
და დიდსა კირსა ჩუენ ზედა მოაწევდა.

43, 11-17.

აქ პირველ სტროფში გარემომცველი რითმები გვაქვს: ებაჲ—ებაჲ (1—4), ელთაჲ—ელთაჲ (2—3), უკანასკნელში — მიჯრითი: რ-იდა—ც-ემდა—წ-ევდა. ამ უკანასკნელ რითმაში ასონანსი შემთხვევით არ უნდა გვქონდეს: ც||წ¹, მ||ვ.

17. შეერთო ბუნებაჲ იგი
და შეურწყუმელად ჰგვის ერთობაჲ იგი.
მოვიდა ცხორებაჲ იგი,
არამედ თანა-ედვა სიკუდილიცა.
ეთთარ შესაძლებელ
იყო ორივე ესე?

¹ შდრ.: მოუხშირებს ბრაზით წივილს
და მთელ ღამეს შფოთავს.
გაიხედავ დილას: ცივი
თოვლი ფარავს ოდას.

კაცი ლიტონი ვერ შემძლებელ
იყო ქსნად, ღმრთისა შეუძლებელ
იყო თვნიერ კორცთა ენებისა.

44, 22-25.

უკანასკნელ რითმაში სარიტმავი ერთეულია ძ ლ ე ბ ე ლ, რომელიც მოცემულია ამ ერთეულის შემცველი სამი სახის მიმდევრობით: შესაძ ლ ე ბ ე ლ — შემძ ლ ე ბ ე ლ — შეუძ ლ ე ბ ე ლ. ამ ფუძის გამოყენებით სხვა საშუალებაა ქართულ ენას არც ჰქონდა, აქ ყველა გზაა მაქსიმალურად გამოყენებული.

18. განკურნა წყლულებანი,
განჰაღა ენებანი,
ეძინა ვითარცა კაცსა,
შიოდა ვითარცა კაცსა,
ღმრთეებრ სასწაულსა იქმოდა,
ზღუასა ზედა ვიღოდა
ვითარცა კმელსა, ქართა შეჰრისხნა
და დააყუდნა,
მკუდარნი აღადგინნა,
ბრმათა თუალნი აუხილნა:

50, 8-11.

19. პირტყუმან იცნის მომგებელი თვსი,
ხოლო მთრეალმან არა იცნის მეზობელი თვსი.

113, 2.

აქ არ უნდა ვიფიქროთ, რომ შერიტმულია ერთი და იგივე სიტყვა: თვსი — თვსი (ასეთი რამ საერთოდ გვხვდება). არა; აქ მთარგმნელი ყურადღებას აქცევს წინა სიტყვებს და მათ რითმავს: მომ გ ე ბ ე ლ ო — მეზო ბ ე ლ ი.

20. ჰრცხენოდენ აწ ჰურიათა,
რომელნი მოსეს შეასხმენ
და უფალსა იესუს შეასმენენ:

127, 5.

21. და ვის-იგი ჰბრძოდა,
რეცა მისთვის შურს-იგებდა
და რეცა თუ სახიერებასა
აჩუენებდა
და მანეიერებასა
აღასრულებდა.

136, 25-27.

აქაც ჭვარდიანი რითმა გვაქვს: იერებასა — იერებასა (1—3), ებდა — ებდა (2—4).

22. და გამოვიდა ყრმათა
უმანკოთაგან უმანკოებაჲ,
და ემზილა გონებაჲ
იგი მათი სიცრუვისაჲ.

137, 15-16.

23. წინაწარმეტყუელნი ქადაგებენ,
მოციქულნი ლაღადებენ,
გონებანი ეწამებიათ.

183, 23-24.

24. და დავამტკიცნეთ უძლურნი
და ვილუწნეთ სნეულნი
და გამოვზარდნეთ ქუებულნი.

184, 5.

25. შეიმკვების ღრუბლითა ნათლისაჲთა
და იხარებს კმითა მამისაჲთა.

191, 18.

26. მუნ ალი იგი ცეცხლისაჲ,
ხოლო აქა ნათელი ღმრთეებისაჲ;
მუნ მაყუალი,
ხოლო აქა ღრუბელი;
მუნ მოსე შეშინებელი,
ხოლო აქა თანა-მდგომარმ და ზრახვის ზიარი;
მუნ მონაჲ დიდებულისა,
ხოლო აქა უფალი დიდებისაჲ.

194, 12-15.

აქ რითმებს გარდა (მ ე შ ი ნ ე ბ უ ლ ი — დ ი დ ე ბ უ ლ ი...) რიტმული განმეორება და დაპირისპირებაც გვაქვს: მუნ—აქა, მუნ—აქა...

27. ღმრთეებისასა მას ხედვენ საკრეველებასა
და კაცობრივსა იტყვან ვნებასა.

194, 30-31.

აქაც, როგორც წინა მაგალითებში, ჩვენს ყურადღებას იქცევს ორი გარემოება: ა) მსაზღვრელი გათიშულია საზღვრულისაგან ნაწევრითა და ზმნით, ბ) მსაზღვრელი წინაა გადმოსული. ჩვეულებრივი წესით აქ უნდა გვქონოდა: ხედვენ საკრეველებასა მას ღმრთეებისასა და იტყვან ვნებასა კაცობრივსა. მაგრამ მაშინ რითმები შუა სტრიქონში მოექცეოდა და ამის გამო მიუღებელი იქნებოდა.

28. აჰა დავსდებ სიონს შინა
ლოდსა დაბრკოლებისასა
და კლდესა საცთურებისასა,
და ყოველსა, რომელსა ჰრწმენეს,
არასადა ჰრცხუენეს.

196, 13-15.

ეს ადგილი აქ მოყვანილი უნდა იყოს სხვა ძეგლებიდან. შლრ. ესაია: აჰა ესერა დავსდებ საფუძველსა სიონისასა ლოდსა, ფრად პატიოსანსა, რჩეულსა საკიდურსა პატიოსანსა, საფუძველთა მისთა, და რომელსა ჰრწმენეს იგი, არა-სადა ჰრცხუენეს (28, 16). ის აქედანვეა გადასული ახალი აღთქმის კიდევ ერთ ძეგლში: აჰა ესერა დავსდებ სიონს შინა ლოდსა საკიდურსა, რჩეულსა,

პატიოსანსა და რომელსა ჰრწმენეს მისა მიმართ, არასადა ჰრცხუნენს (1 პეტ. 2, 6^ს). ეს საკმაოდ მოუქნელი ადგილი ჩვენს მთარგმნელს სტილისტურად გაუჩარხავს, ზოგი სიტყვა გამოუკლია, ზოგი დაუმატებია და მიუღია საკმაოდ გამართული ლექსი, რომლის პირველი ორი სტრიქონიც ჩვეულებრივი მაღალი შაირის მიხედვით არის გამართული:

აპა დაესდებ სიონს შინა ($4+4=8$)
ლოდსა დაბრკოლებისასა ($2+6=8$).

საინტერესოა აღინიშნოს, რომ უკანასკნელი წყვილი რითმა (ჰრწმენეს — ჰრცხუნენს) იმ ძველ წყაროებშიც ყოფილა, მაგრამ აქ ის სულ სხვანაირად გამოიყურება.

29. ესე არს ძმ ჩემი საყუარელი.
და ესე კმაჲ ჩუნე გუესმა ზეით გამოსრული.

196, 23.

30. რომელმან ძმ ღმრთისაჲ შეურაცხ-ვოს
და წამებაჲ მამისაჲ არა შეიწყნაროს
და მოციქულთა ქადაგებაჲ არა სარწმუნოდ შეპრაცხოს.

197, 18-19.

31. თვნიერ ქამისა თხრობად სიტყუაჲ უწესო არს,
და თვნიერ წესისა კეთილი არამე საქმედ უქამო არს,
და თვნიერ კეთილისა სათნოებაჲ შეუძლებელ არს,
ხოლო თვნიერ სათნოებისა სრულებასა ვერვინ მისწუდეს.

197, 33-36.

აქ, გარდა სხვა პოეტური ხერხებისა, მთავარ როლს თამაშობს გრადაციული განმეორება. რითმები მარტო ბოლო „არს“-ის ანაბარა კი არ არის მიტოვებული, არამედ მას ზურგს უმაგრებს წინა ხმოვანი ო: უწესო არს — უქამო არს. მივაქცევ კიდევ მკითხველის ყურადღებას იმ გარემოებას, რომ ძველი ქართული ლექსის ავტორები უმთავრესად ერთნაირი წ ა რ მ ო ე ბ ი ს. სიტყვებს რითმავდნენ, რის დადასტურებასაც წარმოადგენს პირველი სარიტმო სიტყვები: უ-წეს-ო, უ-ქამ-ო — უქონლობის სახელები, რომლებიც ძირეული სახელებიდან (წეს-ი, ქამ-ი) ნაწარმოებია უ — ო აფიქსებით.

32. საყუარელნო შეილნო აღთქუმიანო
და მკვდრნო სარწმუნოებისანო,
ვერჩდეთ წამებასა მამისასა
და გამოჩინებასა ძისასა
და მადლსა სულისა წმიდისასა.

198, 4-6.

ეს მაგალითი მრავალმხრივ არის საინტერესო: ა) აქ ჩვენ გვაქვს ძველი ქართული ლექსისათვის დამახასიათებელი ზუსტრიქონიანი სტროფი; ბ) ყოველ სტრიქონში გვაქვს მარცვალთა თანაბარი რაოდენობა — 10 (ლექსის სილაბური საფუძველი); გ) გვაქვს ძველი ქართული ლექსისათვის დამახასიათებელი რითმა: ისანო-ისანო, ისასა-ისასა-ისასა, რომელსაც საფუძვლად უძევს

ორმაგი ბრუნების ფორმები; დ) გვაქვს შინაგანი რითმაც: შეილნო-მკვდრნო, წამებასა-გამოჩინებასა. მიმართვა და პათეტიკური ტონიც აძლიერებს შთაბეჭდილებას, რომელიც მას ეკლესია-მონასტრებში წაკითხვისას უნდა გამოეწვია.

33. დღეს ქუეყანისა ტაძარი ღმრთისა სიტყვსაჲ მიიცვალების,
 ზეცისა იერუსალემსა დაემკვდრების;
 დღეს ქალწული ზეცად მიიცვალების
 ქუეყანისაგან;
 დღეს კარავი ქუეყანისაჲ ზეცისა კარავ იქმნების;
 დღეს ტაძარი ქუეყანისაჲ ზეცად ამაღლდების;
 დღეს საყდარი ქუეყანისაჲ ზეცისა საყდარ იქმნების;
 დღეს ეზოჲ იგი კარვისაჲ, რომელსაჲ პრკვან წმიდაჲ წმიდათაჲ,
 ზეცისაჲ მას კარავსა ბრწყინვალესა მიიცვალების;
 დღეს მაცული იგი შეუწყველი ზეცისა სძალ იქმნების;
 ...დღეს უბრწყნელი დედოფალი მარიამ ზეცისა ქერობინ იქმნების;
 დღეს პირველი იგი მამაჲ ჩუენი
 სიკუდილისაგან განთავისუფლდების;
 დღეს ხილული იგი უხილავ იქმნების კაცთაგან,
 არამედ იხილვების ანგელოზთაგან. 201, 28-36; 202, 1-2.

ჩვეულებრივს რითმებსა და თვალში საცემ სხვა პოეტურ ხერხებს თავი რომ დავანებოთ, აქ ცალკეულ სტროფებში შინაგანი განმეორებანი და შინაგანი რითმები გვაქვს:

დღეს ტაძარი ქუეყანისაჲ ზეცად ამაღლდების;
 დღეს საყდარი ქუეყანისაჲ ზეცისა საყდარ იქმნების.
 დღეს ხილული იგი უხილავ იქმნების კაცთაგან,
 არამედ იხილვების ანგელოზთაგან.

მივაქცევ ყურადღებას ასეთ განმეორებასაც:

კარავი ქუეყანისაჲ ზეცისა კარავ იქმნების,
 საყდარი ქუეყანისაჲ ზეცისა საყდარ იქმნების,
 ხილული იგი უხილავ იქმნების

და სხვა.

ყველაფერი ეს, რასაკვირველია, არა შემთხვევითი შეზევდრებია, არამედ წინასწარმოზომილი, ბევრჯერ ნაფიქრი, დიდი შრომითა და რუღუნებით მოპოვებული პოეტური საშუალებები, რომელთა ერთობლიობა ძველი ქართულის ჩვეულებრივს ლექსს იძლევა, რომლისათვისაც ყოველთვის არაა აუცილებელი ყველგან თანაბარი შედგენილობის სტროფები გვქონდეს, სტროფებში — თანაბარი რაოდენობის სტრიქონები, ხოლო სტრიქონებში — თანაბარი რაოდენობის მარცვლები. ეს თანაბრობა ზოგჯერ არის, მაგრამ ზოგჯერ არაა, ლექსი კი ორივე შემთხვევაში გვაქვს. ამიტომაც ასეთი ლექსი თავისუფალი.

34. გიხაროდენ სოფლისა ყოვლისა ცხოვრებისა შშობელსა!
 გიხაროდენ უქრწნელსა ქალწულსა და უბიწოსა სანატრელსა!
 გიხაროდენ უქორწინებულად შშობელსა!
 გიხაროდენ უთესლოდ შშობელსა!

35. და არა სტირ სირცხვლისა მის გარდარეულებასა,
საქმესა მას ჭერკუალსა
და სასყიდელისა მას აღთქუმასა და მიქდასა.
და არა ძწის მროკვალისა მის გონებაჲ,
და არა სძაგებს ტყუელისა ჳებაჲ.

209, 34-36.

36. მოაქუნდა ნელსაცხებელი
მანითა
და ცრემლი
თუალითა.

211, 36.

37. ვაჲ სახმ საშრომელი!
ვაჲ გონებაჲ უღირსი
ვითარ არა შეიწყალა
თვსი ქმარი საუარელი

214, 27-28.

38. ზლუანი განსტქლიან
და მუნვე ურთიერთას შეიძერწნინან;
კლდენი განსტქლიან
და მუნვე ურთიერთას შეიბრძვნინან;
მანანაჲ
წვმდებოდა,
და მუნთქუესვე ტაბლაჲ
განეშადებოდა.

221, 22-24.

39. შეიქურეთ სპარაზენებაჲ იგი ღმრთისაჲ
და შთაიცუთ ჭაჭვ სარწმუნოებისაჲ.

218, 31-32.

40. მოიღო სათხროლი,
და სარტყელი
შეირტყა.

242, 12.

41. მეცხრესა ოდენ ჟამსა მოაქუნდა ცხედარი,
რომელსა ზედა იდვა ჳაბუკი მკუდარი...
აწ სენა, დედოფალო, ძელი!
იგი საწადელი.

242, 20-22.

აქ მკითხველის ყურადღებას მივაქცევთ აგრეთვე იმ გარემოებასაც, რომ, გარდა საკუთრივ რითმისა (ე ლ ი—ე ლ ი), ორივე სტრიქონში მეორდება

¹ გამოცემაში დაბეჭდილია ძალი, მაგრამ ფოტოპირზე ძელი იკითხება. ამბის შინაარსიდანაც ძელი იგულისხმება (=ჯვარი, რომელზედაც გააკრეს ქრისტი); ელენე დედოფალი სწორედ ამ ძელს ეძებდა. შდრ.: რომელმან კეთილად მოიძია სასოა ძელი (238, 20); უწყი, რამეთუ ძიებაჲ ეგულების ძელისაჲ მის (239, 33); რაჟამს ძიებაჲ იყოს ძელისაჲ მის (239, 37); რაჟამაჲცა მოაკუდინეს და გარდამოიღეს იგი ძელისა მისგან (240, 9). ძალი აქ გაუმართლებელია.

მსგავსი თანხმოვნები: ც, ძ, წ, (ალიტერაცია), რაც სრულებით არ არის შემთხვევითი.

42. სძლო გმობასა

მისსა კურთხევითა თვსითა

და ერეოდა მწუხარებასა

ნუგეშინის-ცემითა

და სძლო მოწლებასა

მუცლისასა აღსარებითა

და ერეოდა ცოლსა

თქსსა მოთმინებითა.

262, 11-13.

ჩვენ აქ მოვიყვანეთ სანიმუშო მაგალითები. ხელნაწერში ასეთი ადგილები, ხან მთლიანი პასაჟები, რასაკვირველია, მეტია. ამას შემდგომი სპეციალური შესწავლა და გამოვლინება ესაჭიროება. ჩვენი მიზანი იყო, დაგვესვა საკითხი, რომ ასეთ უძველეს ხელნაწერში, სადაც პაგიოგრაფიულ ძეგლებთან ერთად ჰომილეტიკური და სხვა ხასიათის ნაწარმოებები გვაქვს, წარმოდგენილია აგრეთვე ძველი ქართული ლექსის ერთგვარი ნიმუშები. ძველ ხელნაწერთაგან სინური შრავალთავე არის უძველესი თარიღიანი ხელნაწერი, რომელიც უხვად გვაწვდის მასალებს ძველი ქართული ლექსის ზოგიერთი სახის შესახებ. მაგრამ ამ საკითხს, ვიმეორებთ, უფრო ღრმა და საფუძვლიანი სპეციალური შესწავლა სჭირდება, რასაც ავტორი შემდეგისათვის აპირებს. მანამდე კი შეითხველთა ფართო საზოგადოებას ვუდგენთ ძველი ქართული ლექსის ზემოთ მოყვანილ ნიმუშებს.

ღმგნობგნგნ

ჩვენი ხელნაწერი იძლევა უხვ მასალებს. ძველი ქართული ლექსიკის შესასწავლად. აქ საკმაო რაოდენობითაა წარმოდგენილი ისეთი სიტყვები, რომლებიც სხვა ხელნაწერებსა და წიგნებში ან სულ არ გვხვდება, ან გვხვდება, მაგრამ იშვიათად, ან კიდევ ჩვენს ხელნაწერში მათ სხვა. ახალი მნიშვნელობა აქვთ. ასეთებია, მაგალითად: არშებრ, აღმახუეა, აღმცილება, აღფართება (აღმაფართებელი), აღცკვოდიან, აღსცხარდებოდეს, განკეთება, განკუთრებული, განსხიარპული, განქველება, გინც, დაშალილება (დაშალილენს). დაშრომითი, თავ-წარსხმული, კოწოლი, მანა, მარანი, მაყარი, საუნჯე, მეშალილებისა, მითცა, მოსესხე, მოსპოლვა, მოსუმური, მოწლება, მტრიობალი, მხერვალა, სასტოოდა, სასუმური, ფართო, შეპალავანდება, შესხრტული და სხვა.

მიუხედავად იმისა, რომ ხელნაწერი და მისი ენა ერთობ ძველია, შიგ აქა-იქ მაინც ჩანს სიტყვების ახალი მნიშვნელობით ხმარება; ამ ცნებებს სხვა შემთხვევებში სრულიად სხვა სიტყვები გამოხატავდნენ. ასეთია, მაგალითად: განთხოვება (ქალის გათხოვება), რასაც ძველ ქართულში ჩვეულებრივ ცვლის ზმნა განქორწინება (შდრ. მ. 22, 30; 24, 38; ლ. 20, 34; 20, 35), ყრმანი მოთიბნა (=მოცელა, დახოცა), სამჯერ (=სამჯზის), გამოცდილება (опит), გამქმარი (=განკმელი), განმარჯუება, დეობრივი, შეღვნებული და სხვა.

ხელნაწერში მოიპოვება მთელი რიგი ისეთი ადგილები და ცალკე სიტყვები, რომლებიც გადმოტანილია ოთხთავიდან და სხვა ბიბლიური წიგნებიდან და აქ სხვა ფორმითაა ნახმარი, ან სხვა ლექსიკურ სინონიმს წარმოადგენს. ასეთი შემთხვევები, ბუნებრივია, ძალიან გვხვმარება სიტყვათა ზუსტი მნიშვნელობის დადგენაში. ასეთებია: ნუცა და უსხამთ მარგალიტსა წინაშე ღორთა (შდრ. მ. 7, 6; და უგებთ DE, და უღებთ C), შენგან გამოვიდეს წინამძღუდარი (შდრ. მ. 2, 6: მთავარი), წინამსბოლი (=წინამორბედი) და სხვა.

ხელნაწერი მდიდრად წარმოგვიდგენს მეტად საინტერესო ლექსიკურ მასალებს, რომლებიც ეხება ჩვენს წინაპართა სამეურნეო ცხოვრებას, მიწათმოქმედებას, ხვნა-თესვას, მებადეობას, მელვინეობას, მესაქონლეობას, ფეიქრობასა და სახალხო მეურნეობის სხვა დარგებს.

საფეიქრო მეურნეობის სფეროს განეკუთვნება ხელნაწერში წარმოდგენილი შემდეგი ძვირფასი ლექსიკური მასალები: მატყლი, საწმისი, სტევი, იქსოვა, ქსელი, მქსოველი, მქესლე, საგუსალი, ცხემლი, ხურო (40, 28) და სხვა.

აქ არის შინაური და გარეული ცხოველების სახელები და მათთან დაკავშირებული ცნებები: აქლემი, ღიაკეული, ვერძი, ვეფხი, ვიგრი, ვირი, ზროხა, თიკანი, კარაული (კაპრაული), კიცვ, კრავი, ლეკვ, ლომი, მგელი, მელი, სამ-

წყული, საცხოვარი, საკედარი, ქურციკი, ღორი, ცხოვარი, ძაღლი, კარი, კბო, ჰუნე, მკეცი, მკეც-თევზი, ოთხ-ფერტი, საძოვარი, სმნიერი, ცოხნა, კლავი, ხუასთავი და სხვა; აქ არის ფრინველების, მწერების, თევზების, ქვეწარმავლების სახელები და მათთან დაკავშირებული ცნებები: გუელი, გურიტი, თევზი, იქედნე, მართუე, მერცხალი, მკალი, მფრინვალე, მფრინველი, მლუ-მინველი, მჭურინავი, სირი, ტრედი, ღრიაკალი, კუნდი.. ბუდე, ქეცი, ქუეწარ-მავალი და სხვა; აქ არის მცენარეების სახელები და მათთან დაკავშირებული ლექსიკური მასალა, როგორც, მაგალითად: დანაქისკული, ვარდი, ვე-ლის-ყრდელი, თივა, იფქლი, კურომსთავი, ლერწამი, ლეღვ, მაყუალი, მა-ყულოვანი, მდელი, მდოგვ, მუხა, მწუანელი, ნაძვ, ნიგუზოვანი, ნიორი, უსუ-პი, ფეტვ, ფინიკი, ფინიკოვანი, ლუარძლი, ყუავილი, შროშანი, ძეწნი, ჭეჭ-ლი... გამოჩეჯლოვა, კვრტი, მალნარი, მკა, მორწყვა, მტილი, ოლე, ნაყოფი, ნაყოფ-მსხმო, ნაყოფ-შუენიერი, სერტყი, ფურცელი, ყანა, ყანობირი და სხვა. აქვეა მოსახსენებელი ვენახი და მასთან დაკავშირებული სიტყვები: ვენახი, საყურძენი, ტევანი, კუფხალი, რტო, რქა, სხლვა. ვენახის-მოქმედი, პირის მწდე და სხვა; აქ გვხვდება სხვადასხვა სამუშაო და საბრძოლო იარაღების სახელები და მათთან დაკავშირებული სიტყვები: ისარი, ისრის ქური, კაპარკი, ლახუარი, ლახუროსანი, მანგალი, მახვილი, მშვლდი, სათხრო-ლი, საკნელი, ქური, კრმალი, კრმლოსანი, ჭაჭვ, ჰოროლი, ჰორლოსანი და სხვა; აქ გვხვდება სხვადასხვა საქმიანობისა და ხელობის აღმნიშვნელი სახე-ლები; მეზუერე, მეთევზური, შეინავე, მეკარე, მენავე, მენავეთ-მოდღუარი, მერწყული, მესათხველე, მეკრმლე, მონადირე, მრცხელი (სამოსლისა მრცხელი), მწყემსი, მწყსა, მკედელი, ნადირობა, ქუეყანის-მოქმედი, ხუ-როთ-მოდღუარი, კელთ-საქმარი, კელოვანი, კელოვანთ-მოდღუარი, კელოვ-ნება და სხვა; აქ არის სხვადასხვა საკრავის სახელები: ათძალი, ბობლანი, ებანი, ნესტვ, ქნარი და სხვა; აქ გვხვდება წყალთან დაკავშირებული სხვა-დასხვა სიტყვები: ზღუა, ლაქუა, მდინარე, ტბა, წყარო, კევი, წყლით-რღუნა და სხვა: აქ გვხვდება ქვათა და ლითონთა სახელები და მათთან დაკავ-შირებული სიტყვები: ახთრაკი, ბრპენი, ლოდი, მარშარილო, საფირონი, ქვა, ბრძმეთი და სხვა; აქ არის მოცემული თევების ძველი და ახალი სახელები: იანვარი, დეკენბერი, ვარდობისა, მიპრაკანი, ნისანი, სეკდენბერი, სურ-წყუნისი და სხვა. ერთი სიტყვით, აქ არის წარმოდგენილი ჩვენი წინაპრების სამეურნეო და კულტურული ცხოვრების ამსახველი მდიდარი ლექსიკური მა-სალა, რომელსაც ძალიან დიდი მნიშვნელობა აქვს ქართული ენის ლექსიკის შესწავლისა და ქართული ენის ისტორიული ლექსიკონის შედგენის საქმეში.

ქვემოთ წარმოდგენილია ჩვენი ხელნაწერის ლექსიკონი, რომელიც ითვა-ლისწინებს აქ შეხვედრილი ისეთი სიტყვების ახსნასა და განმარტებას, რომ-ლებიც გაუგებარია სპეციალურად საამისოდ მოუმზადებელი საშუალო მკითხველისათვის. შეიგადაშვებ (არა ყოველთვის) შეტანილია ისეთი სიტყვებიც, რომლებიც ყველასათვის გასაგებია, მაგრამ სურათის სისრულისა და ლექსიკურ ძიებათა ისტორიისათვის ამათ აღნუსხვასაც გარკვეული მნიშვნელობა აქვს... დასაანად მხოლოდ ის გვაქვს, რომ ყველა ასეთი სიტყვა (კარი, კაცი, მოხა, ნაცა-რი, ფერი, ცა, ახალი, საგვ, ოთხი, ხუთი, წერა, ჰამა...) ლექსიკონში არ არის აღნუსხული.

ა კითხვითი ნაწილაკი; იხმარება ისეთ კითხვითს წინადადებებში, რომლებშიც კითხვითი სიტყვა არ მოიპოვება; ახლავს უმთავრესად ზმნას (იშვიათად სხვა მეტყველების ნაწილებსაც). ხმის ამოდება ამ ა-ს წინამდებარე ხმოვანზე (ბოლოდან მეორეზე) მოდის.

განეაზლოა 28, 28 განეაზლო? არა გესმაა 147, 17 არ გესმა? შოვა-მე ქალაქსა იყოა 159,4 შუა ქალაქში იყო? ცხოვართა აძოვებსა 229,2.

აგარაკი-ი 64, 32; 67, 19 მიწა, ადგილი; სახნავ-სათესი ადგილი.

აგვსტო 199, 1; 206, 1 ავეისტო.

აღამანტ-ი 228, 24, აღამანტია 50, 27, აღამანტინე 228,23 აღმასი.

ადგილ-ი ა დ გ ი ლ ი თ ი ა დ გ ი ლ ა დ 266, 10 ადგილიდან ადგილზე, ერთი ადგილიდან მეორე ადგილზე (ნ. კ. თხემისა ადგილი).

ადვილ-ი 212, 17; 221, 7.

ადრე 64, 9 ჩქარა, მალე, ნახტო.

ადრე-ადრე 68, 7; 102, 18 ძალიან ჩქარა.

აერ-ი 66, 16; 117, 18; 232, 8; ჰაერი 73,25 ჰაერი.

აერო(ვ)ან-ი 114, 12 მშენებელი, ლამაზი, ბრწყინვალე.

ავაჯაკ-ი 104. 31 ყაჩაღი.

ავაჯაება 125, 33 ავაჯაობა, ყაჩაღობა.

აზნაურ-ი 116, 22 თავისუფალი. და თქუნა, მკეცალნი ეგე, რამათჳს აზნაურსა მას დედოფალსა ეგოდენ შეეახლებით 96, 22; აზნაური-

თა კმითა 117, 14 თავისუფალი, უშიშარი, გაბედული.

აზნაურება 101, 5; 109, 1; 146, 18; 189, 19 თავისუფლება.

ათასისთავ-ი 59, 22 ათასი ჯარისკაცის უფროსი; მეთაური, წინამძღოლი.

ათერთმეტ-ი 168, 35 თერთმეტი.

ათორმეტ-ი 61, 37 თორმეტი.

ათრამეტ-ი 90, 14; ათურამეტ-ი 144, 7 თურამეტი.

ათცამეტ-ი ნ. სამეოც და ათცამეტი.

ათ-ძალ-ი ათსიმინი (ჩანგი). ქნარი იგი ათ-ძალი საგალობელი 142, 22.

ათხუთმეტ-ი 276, 15 თხუთმეტი.

აიხუენ (85, 10) ნ. ალუმა.

ალბასტრ-ი 18, 26 კირქვის ერთი სახეობა; მისგან გაკეთებული ქურქელი (ქილა), რომელსაც ნელსაცხებლის შესანახავად ხმარობდნენ.

ალელუა 71, 14 მღვდელმსახურებაში სხვადასხვა ლოცვის ბოლოს დასრუთავი სიტყვა; ის ზოგ ლოცვას სამჯერ დაერთოდა, ზოგს — 7-ჯერ და მეტჯერ [სიტყვა ებრაულია, სიტყვა-სიტყვით ნიშნავს: „აქებლეთ ღმერთსა“].

ალოვე 249, 12, ალოვე 160, 2, ალო-ა 159, 36 ერთგვარი სურნელოვანი მცენარე, რომლისაგანაც საკმევებს აკეთებდნენ.

ამაო 1. 124, 20 ფუჭი, უჭმი, ამაო.

2. 164, 34 ცრუ, ყალბი, არასწორი.

ამაღლება 179,1 ქრისტიანული დღესასწაული, მოდიოდა აღდგომის შემორმოცე დღეს.

ამბა 267, 14, 37 მამა.

ამბორება 228, 19 კოცნა, მთხვევა.

ამბორის-ყოფა, 49, 38 კოცნა, მთხვევა. ი უ—(8)2: შეეხვა და შეიტყვო და ამბორის-ყოფა მას 229, 34; ამბორ-მიყავე მე ამბორის-ყოფითა პირისაჲთა 228, 14; თვთ მთხვედინ თავადი... და ამბორ-მიყავნ მე 228, 18 იგი თვით მოვიდეს და მაკოცოს (მემთხვიოს) მე.

ამბოხ-ი 104, 37 აღელვება, არეულობა.

ამენ 249, 5 ნამდვილად, კეშმარიტად; ამენ-ი 249, 7 გაარსებითებული „ამენ“-ის სახელობითი ბრუნვა.

ამიერ 72, 20; 133, 16 აქედან; ამიერ სოფლით 265, 3 ამ ქვეყნიდან (=სოფლისა ამისგან: 265, 6).

ამიერ-ი 133, 16 აქეთური, აქეთ მყოფი, აქეთ მხარეს მყოფი.

ამიერთგან 73, 28 ამის შემდეგ, ამ დროიდან.

ამისგანადცა 207, 21; 208, 14 ამის გამო, ამიტომ.

ამო ნ. ჰამო, კმა-ჰამო.

ამპარტავან-ი 14, 14 (=ლ. 1, 51).

ანგაჰარ-ი 153, 17 ხარბი.

ანგაჰარება 78, 35; 113, 29, 153, 18 სიხარბე.

ანგელოზთ-მთავარ-ი 42, 10 მთავარანგელოზი (გაბრიელ და მიქაელ).

ანთრაც-ი 200, 16; 242, 39 ერთგვარი ძვირფასი ქვა, ცეცხლისფერი.

ანუ არა 85, 29, 31, 33 განა არ, ნუთუ არ.

აპან-ი იანვარი. აპნისა თთუესა 63, 25; თთუესა აპნისასა 237, 8.

არ, 0—1: ვარი ვარ, ხარი ხარ; შავ ვარი მე და შეენიერ 226, 34.

არამედ 1. 73, 7; 134, 15 არამედ. 2. 197, 21; 219, 26; 272, 13 მაგრამ. 8. 192, 22; 197, 9; 215, 24; 265, 2 თუ არა.

არარა-ჲ 153, 20 არაფერი.

არა-საგონებელ-ი 67, 9 წარმოდგენილი, გამოუთქმელი, უთქმელი, აუწერელი.

არასადა 73, 5 არასდროს, არასოდეს, никогда.

არაწმიდა 133, 35 უწმინდური. ბინძური.

არაწმიდება 89, 27 უწმინდურება, სიბინძურე, გარყვნილება.

არგან-ი 183, 7 ჯოხი.

არხ-ი 126, 16 არსებული.

არქედიაკონ-ი 63, 13; 68, 11 მთავარიდაკონი.

არშებარ 187, 25 მიდიური, მიდიურად (ა. შანიძე)¹; არშაკულად, პართევულად (ილ. აბულაძე)².

ას და მეცხრე 169, 1 ასმეცხრე:

ასისთავ-ი 251, 38; 253, 21 ასი ჯარისკაცის უფროსი.

ასო 1. 283, 11 суква.

2. 175, 33 სხეულის ნაწილი, член.

8. 207, 93 სხეული, ტანი.

ას ორმეოც და შუდ-ი 273, 18 ასორმოცდაშვიდი.

ასპარეზ-ი 1. 120, 19 საბრძოლო მოედანი, ბრძოლის ველი. 2. საჭიდაო მოედანი (ადგილი). და ვითარცა ასპარეზსა შინა მოღუაწენი იგი შორის წარმოდგინან და ყოველთა ერთბამად თქვან სახელი თჳსი და ადგილსა მას ღუაწლისასა მიდგინან, ეგრეთცა ესენი 117, 21.

ასპიტ-ი 214, 15 ერთგვარი შხამიანი გველი.

¹ ა. შანიძე, სინური მრავალთავი 864 წლისა და მისი მნიშვნელობა ქართული ენის ისტორიისათვის: სინური მრავალთავი 864 წლისა, 1959, გვ. 322—323.

² ილ. აბულაძე, ძველი ქართულის ლექსიკიდან: „ფილოლოგიური ძიებანი“, I, 1964, გვ. 61—63.

ასურებრ 65, 19; 67, 28 ასურულად.

აუვარებდეს, აუვარო ნ. აღსაარება.

აურაცხელ-ი (38, 2) ნ. აღრაცხა.

აფრა-ა უბოვანი 106,2 აშეებული (გაშლილი) აფრა.

აქა-ა 215, 4 აქაური.

აქამომდე 215,35 აქამდე.

აქლემ-ი 267, 29

აქუნდა, აქუნდენ, აქუს ნ. ქუან.

აღბაძევა წახალისება, წაქეზება.

ა—2: მრავალთა აღბაძვეს სიმკნელ 116,2; აღბაძვებასა უჩუენებს 116, 4.

აღბეჭდვა მირონის ცხება, მონათვლა.

0—(3)2: სულმან წმიდამან აღბეჭდნეს თქუენ და სული თქუენი 84, 13; ერთი ვინმე რიცხუთა მათგანი აღბეჭდულთაა უძლურ იქმნა ტანჯვისა დათმენად 120, 26 მირონცხებული.

აღბორგება განრისხება, გაგული-სება, აღშფოთება, გაბოროტება.

ი/უ—დ: ხოლო დედაკაცსა ბოროტსა აგინებდენ თუ, აღგიბოროდეს; უკუეთუ ექნებოდო, აღზუავნეს 214, 16; აღბოროტებული 109,1.

აღგზნება დანთება, ანთება.

ა—(3)2: აღაგზნეს ცეცხლი დიდძალი 277, 26.

აღღვინება 1. აყენება; მკვდრითი აყენება, მკვდრის გაცოცხლება.

ა—2: რომელმან ლოკითა მკუდარნი აღადგინნა 213, 30; აღღვა, რამათა ყოველნივე აღგუადგინნეს 60, 10; მან აღგადგინნინ (თქუენ) 169, 31 (ბრძ.) მან აგაყენოს თქუენ; აღმადგინებელი 126, 33 ამყენებელი.

2. აღძვრა ვინმეს წინააღმდეგ, ამხედრება.

ა—2: აღადგინა ერი მრავალი ძმისა შენისა სტეფანშისთვს 240, 19; რისხვამ აღადგინა—განარისხა; ლალ-

ვამ აღადგინეს ჩუენ ზედა 65, 26 ჩხუბი, დავა გამართეს ჩვენს წინააღმდეგ.

ი/უ: მშვდმან დავით ჰურიას ზაკუ-ვით მკლველნი აღუდგინნა დედაკაცისა გამო 213, 37 დაუყენა, მიუჩინა.

3. აღღგენა, განგრძობა; მიცემა; გაჩენა, შექმნა.

ი/უ: ჰეროდე აღუდგინა საქსენებელი ძმისა თვსსა 206, 22; წინაწარმეტყუელი აღგიდგინოს თქუენ ღმერთმან 194,18.

4. სარგებლის (პროცენტის) მოტანა.

ი/უ: აღმიდგინებდა ჩუენ აღნადგინებისა მის ვახშსა 42, 20.

აღღგმა (ბომონისა) (კერპის) ამართ-ვა.

ა—2: ბომონი ნუ რამ აღღგაა იოვანე, 207, 30.

აღღგომა აღგომა.

0—1: აღღგინ ძლიერებაა შენი, 43, 23 (ბრძ.) აღღგეს; აღღგინ და ევედრებოდენ ღმერთსა 163, 17 აღექი.

აღღგება (აღვრისა) (აღვირის) ამოდება. არა უნდა მას აღღგებდ აღვრი 134, 4.

აღღღღება აღღღღება; გადატ. ძლიერ განრისხება, აღშფოთება, გაბოროტება.

ენ: აღღღღნა გულის-წყრომითა 118, 33; აღღღღებული 214,28.

აღვლა ასელა, ავლა.

0—2: რომელმან აღვლნა შვდნი ცანი 58, 15 აიარა (გაიარა), ავიდა.

აღზრდა აღზრდა, გაზრდა.

ი: შვილ ვისხენ და აღვიზარდენ, და მათ მე შეურაცხ-მყვეს 176, 18; შვილ ვისხენ და აღვიზარდენ, ხოლო იგინი მეცრუენეს მე 239,9.

ი ვნ: რომელსა შინა ნათელ-ვიღეთ და აღვიზარდენით 52, 7.

აღზრზინება გალიზიანება, გაბრაზება, აღგზნება, აღძვრა, წაქეზება, წასიზინება.

ა—2: მაშინ განრისხნა საელე და აღაზრზინა ათასისთავი იგი, რამათა თავი მოჰყუეთონ ღირსსა მას ღმრთისასა 60, 14.

აღზუავენა გაამაყება, გადიდგულეზა, გათამამება.

ენ: ხოლო დედაკაცსა ბოროტსა აგინებდნე თუ, აღგიბორგდეს; უკუეთუ ექენებოლი, აღზუავენეს 214, 16.

აღთქუმა 1. თქმა, წარმოთქმა.

0—2: შევიდნე სახლსა შენსა მსხუერპლითა და მიგცნე შენ აღნათქუემნი ჩემნი, რომელ აღთქუენეს ბაგეთა ჩემთა 71, 16 (=ფს 65, 13), произнесли уста мои.

2. აღთქმა, დაპირება, შეპირება.

ი/უ: აღთქუემი და ყოფად ამას 72, 27; აღგვთქუმი და ყოველსა კეთილსა მოცემად ჩუენდა 279, 7; მე არასადა აღგითქუ შენ ყოფად ესე, არამედ შენ. აწ-ყავ; ვითარცა აღმითქუ 73, 5, 6; აღთქუმა 208, 35; აღნათქუემი 209, 20 აღნათქუამი, დაპირებულ, დანაპირები.

აღკიდება აკიდება, მოკიდება.

ი: აღიკიდინ ტვრთი ბოროტი 113, 32.

აღლესვა გალესვა.

0—2: აღელესნეს მახვლნი მათნი და აღემახუნეს 224, 4 გაელესათ; მახვლი აღელესულ იყო 117, 2.

აღმართება, ამართება 1. აყენება, ამართება.

0—(3)2: დაცემულნი აჰმართნეს 123, 18.

ე: აღამ დაცემისაგან აღემართენის 202, 32; აღემართა ლოცვისა მისგან 73, 8 აიმართა, ადგა; ჭუარი ცხოვრებისათჳს აღემართა 235, 15; ჩუენ დაცემულნი შენ მიერ აღვემართენით 201, 10; რომელმან ხუ-

რომან შეუძლოს შენდა ხატად აღმართებად 59, 37; ძელი აღმართებულ იყო 117, 3.

2. აშენება, გაშენება.

0—(3)2: მარხვამან და თაყუანისცემამან (ქალაქი) დაამტკიცეს და აღმართეს 108, 14; ქალაქი იგი აღმართებულ ი 108, 13.

აღმატება 1. გადამეტება, გადაჭარბება. ე: და ვინა-იგი აღემატა ცოდვად, უფროას გარდაემატა მაღლი 12, 26. 2. გაზრდა, მომატება, წარმატება, გადამეტება. ე: ყრმად იგი იესუ აღემატებოდა ჰასაკითა და სიბრძნითა 97, 36.

აღმაფართებელ-ი ნ. აღფართება.

აღმაღლება 1. ამაღლება, გადიდება; ცაში ასვლა.

ა—2: ღრუბლითა აღამაღლებდა კორცთა ჩუენთა 179, 14; აღამაღლენით ბჳენი თქუენნი, მთავარო 179, 24. დ: მერმელა აღმაღლდა ცად 180, 2; აღმაღლდეს (იგინი) 179, 17; აღმაღლდედ ბჳენი საუკუნენი 179, 24 (ბრძ.) ამაღლდნენ. 2. (კმისა) ხმის ამაღლება, დაძახება, დაყვირება.

ი: აღიმაღლა კმა 56, 11.

აღმახუვა 1. იარაღის წვერის, პირის წამახვა, გალესვა.

0—2: აღელესნეს მახვლნი მათნი და აღემახუნეს 224, 4.

2. გალიზიანება, მოსაკლავად წასისინება.

0—2: დედაკაცსა ბოროტსა.. კმარი თუესუას, ღამით და ღლისით სიტყვთა დაჰუმერნ და ზაყუვით კლვად აღმახვს, ვითარცა ჰეროდიადა ჰეროდეს უყო 214, 18.

აღმობნევა დაბნევა, გაფანტვა.

ა—2: რამათა აღმოაბნევდენ იგინი გონებათა 139, 19.

აღმობრწყინება 1. ამოსვლა (ამონათება, გამობრწყინება). მზეზე ითქმის:

და—(2)1: აღმოგვარყინდის მზღ და დაჰდის 227,6 ამოდის ხოლმე მზღ და ჩადის (მაგრამ შდრ.: გამოგზრყინდეს მზღ იგი სიმართლისაჲ 227, 2. აჲ უკვე მზის ამოსვლაზე აღარაა ლაპარაკი).

ი/უ—2: ამიერ ამოგვზრყინდებთან ჩუენ საფასენი იგი ღმრთის მეცნიერებისანი 11,8.

აღმოგუალ ამოსვლა.

0—1: აღმოგუალე..., განხმულ არიან ცანი შენთვის 60,34 ამოდი.

აღმოღულება ამოსვლა (ამოდულება). 0—1: მერმე განტყდებიდ ძუალნი და მიერ აღმოდულნ სიტყოა იგი 119, 5; აღმოვდულდი და კუალად ვიტყოდი 201, 25.

აღმოვსება 1. ავსება, ამოვსება. ა—2: აღმოავსებედ უპესა და მუტელსა თვსსა და განსივებულნი კუნესიედ 110, 18. ი: გარდარეულად ჰმადლითა დასტენო და აღმოივსო (შენ) მუტელი შენი 109, 37.

[2. (ავსება და) ამოდება წყლისა, ღვინისა.

ა—2: აღმოავსეთ აწ (ღვნოა) და მოართუთ პურისა უფალსა: ი. 2. 8].

აღმოთქუმა თქმა, წარმოთქმა.

0—2: ფიცით აღმოთქუა და იტყოდა 127, 26; აღმოვთქუათ ერთობით ჩუენ და თქუენ ღიდებაჲ მამისაჲ 114, 3.

აღმოკითხვა წაკითხვა (ამოკითხვა).

ი: რომელნი აღმოიკითხვიდეთ წმიდათა ამათ სიტყუათა 280, 17; რომელი მოვიდა და აღმოიკითხა წერილი იგი 69, 7; აღმოღავიკითხნეთ მცნებანი ღმრთისანი 202, 6.

ი ვნ.: რაჲმს აღმოიკითხეობოდის სახარებაჲ, გინა თუ სამოციქულოა 11,24.

აღმოკოლა ამოკრა, ამოკვეთა.

და წერილ იყო ესრჳთ აღმოკოდით 69,12,

აღმოკრთომა ამოსვლა, ამოხდომა, ამოძრობა.

0—(2)1: სულთა აღმოსვლად მიიწეოდის... სულნი ღათუ აღმოჰკრთებოდინა... ნუვე წარჰკუეთნ სასიებასა 227, 18.

აღმოსავალ-ი 227, 3 აღმოსავლეთა; აღმოსავალით 15, 33 აღმოსავლეთით; აღმოსავალითი დასავალად 133, 20 აღმოსავლეთიდან დასავლეთისაკენ.

აღმოტეება ამოშება.

ი/უ—(8)2: ვითარცა აღმო-ოდენ-უტეება და სულსა 240, 15; ერთისა სულისა აღმოტეებითა 115, 15 სულის ერთი ამოშებით, ერთი ამოსუნთქვით.

აღმოფხურა ამოთხრა, ამოგლეჯა, ამოგდება, აღმოფხვრა.

0—(8)2: უფალმან ეკალთა ჩუენთაჲ იგი ცოდება აღმოფხურა 21, 3; ძირი იგი საკნეელითა აღმოჰფხურის და განარჩიის 139, 24.

ი ვნ.: აღმოიფხურა ეკალი იგი 21, 7.

აღმოცემა ამოსვლა, ამოჩქეფა, ამოდენა; ითქმის ჩვეულებრივ წყალზე.

ე: ერთისაგან დაუსრულებელისა წყაროასა ...აღმოეცემის მაღლი იგი და ნიჭი სულისა წმიდისაჲ 17, 31; რომელსა შინა ცხოველი იგი წყალი აღმოეცა 10, 14; აღმომცემელთა წყაროთა 109, 17.

აღმოცენება 6, 36 ამოსვლა (ჩვეულებრივ მცენარისა), აღმოცენება; წარმოშობა.

ა—(8)2: რომელი მუტელმან აღმოცენა 26, 34.

ი/უ: ეკალთა და კუროფსთათა აღმოგიცენებდეს შენ ქუეყანაჲ 21, 6; ნერგი... აღმოგვცენა

ჩუენ 21, 36; რომელმან აღმოგვცა
ცნე უკადება 200, 36.

დ—(8) 1: აღმოსცნდა 21, 28, 41,
8; 159, 31.

ი/უ—დ: აღმოგვცნდები 11,
6; აღმოცნება 91, 13; 134, 35;
აღმოცნებული 24, 14, 31.

აღმოცონა ამოცონა, ცონა.

ი: რომლისა კლანი არა განვებულ იყე-
ნენ, არცა აღმოციოხნიდეს 133,
32.

აღმოხუმა (ობ. მრ.-ში) ამოღება.

ი: აღმოიხუნა და შეიხუნა ივინი
ქალაქად 242, 14 ამოიღო (ისინი).

აღმოქდა ამოხდა, ამოღება, ამოძ-
რობა (იარაღისა).

ი: აღმოექადა მახვლები მათი
275, 1.

აღმოკდომა ამოსვლა.

0—1: რაჟამს აღმოქდა ჯურღმულისა
მისგან 241, 21 როცა ამოვიდა იმ ორ-
მოღან; აღმო-რაჟ-ქდა იორდანით 49,
30; მიერ აღმოქდეს 274, 39 იქი-
დან ამოვიდნენ; შთაქდის მეხუერჭ და
აღმოქდის მახარებელად 78, 16.

აღმოქუარად ამოგლეჯა, აღმოფხვრა,
ამოძრობა, ამოტეხა.

0—1: აღმოიფხურა ეკალი იგი, აღ-
მოქუარდა კურომსთავი იგი, აღ-
უუაჟდა ხმ იგი 21, 7.

აღმსთობა დილაადრიანად ადგომა
და მისვლა.

ი უობ.: აღიმსთობენ მსაჯულნი
კართა მათთა ზედა 259, 3; განეშა-
დე, აღიმსთუე 157, 26; აღიმ-
სთუე 157, 29; ხოლო ჩუენ... წადი-
ერებით აღიმსთოთ და კრმათა
თანა აღვილოთ მცენარეთა რტო 150,
22.

აღმტკობილ-ი (პირი) 214, 32 ღია,
გაღებული.

აღმურვილ-ი 102, 15 შემურვილი.

აღმღერება შეძერა, შეხტომა, შეთ-
მაშება.

ი უობ.: მეყსეულად იყო ძრვა დიდ, და
აღმღერენეს ძუალთა მათ წმი-
დისა სტეფანშისთა და განმხიარულდეს
69, 18.

აღმცირება შემცირება, შემსუბუქე-
ბა, გამჩატება, გამსუბუქება.

ა—2: არა თუ ღვნო 20, არს, რომელმან
აღამცირენის მძიმენი 260, 22.

დ: გარდაბნიეს ჭურჭელი იგი ნა-
ვისა მისგან, და მითცა ნავი იგი არა აღ-
მცირდებოდა 105, 5 (=იონა.
1. 5).

აღნადგინებ-ი 42, 21 სარგებელი-
პროცენტი.

აღორძ(ი)ნება გაზრდა, გახარება
(უმთავრესად მცენარისა).

ა—2: მე დავასხ (ვენაკი), აპოლონ
მორწყო, ხოლო ღმერთმან აღო-
ძინა 218, 23.

დ: (მლოგვ) რაჟამს აღორძინდის,
უმალდეს არს ყოველთა მხალთა 226, 7.

აღპურობა აწევა, გაშვება (კე-
ლისა).

ი: იოვანე აღიპყრა მარჯვენა
თვსი 81, 22; აღიპყრნა კელნი
თვსნი ზე 60, 22.

აღრაცხა, არაცხა აღრიცხვა, გამოან-
გარიშება.

0—(8) 2: ლუკა პირველსა მას და უკუა-
ნასკენელს თანა-შეპრთავს და ერთბა-
მად აპრაცხს 192, 32 პირველსა
და უკანასკნელს აერთიანებს და ერთად
ანგარიშობს; აღრაცხად 173, 35;
აურაცხელი 38, 2.

აღრევა არევა, შერევა.

ი: აღერიენეს ურთიერთას 122, 2;
აირიენენ ერთმანეთში, შეერიენენ ერთ-
მანეთს.

აღსაარება, აღხარება აღიარება, სი-
მართლის თქმა, ცნობა, სწორად მიჩნე-
ვა, исповедать.

ი: სივლტოლასა მას აღიარებს

107, 8; დღეს ...მოციქულთა მიერ ჰერ-
რიანი აიარებენ ქრისტესა 234, 8;
ალიარედ ჰურიათა ჯუარცუმული
იგი 259, 32 (ბრძ.) ალიარონ.

ი/უ—(8)2: აუვარებდეს ცოდვთა
მათა 80,1; შევიდეს მათ (ბქეთა) და
აუვარო უფალსა 71, 8; მოგაყმო
შენ, უკუეთუ არა აღმიარო 241,
16 მოგამშევე (შიმშილით მოგვლავ), თუ
მართალს არ მეტყვი.

ისმინე აღსაარებაჲცა იგი
107, 19; აღსარებაჲ მისი 107, 20;
აღსაარებელი 65, 12; 66, 31;
აღსაარებული 145, 24.

აღსაგებელ-ი 106, 4 მოწყობილო-
ბა.

აღსასრულ-ი 206, 22 დასასრული,
ბოლო.

აღსლვა, ასლვა ასვლა.
0—1: რად უდგებ-ჰყავ და არა ახუედ
65, 37; აღვედ იერუსალემდ 64, 2
ადი იერუსალიმში.

აღსრულება 1. ასრულება, შესრუ-
ლება.

ა—(8)2: (მან) აღსარულენ ნებაჲ
თქუენი 265, 25 (ბრძ.) შეასრულოს,
ასრულოს.

ი: აღვისრულენ ნებაჲ ჩემი 266,
17 შევისრულენ ჩემი სურვილი.

ი/უ: არა დავსცხრე, ვიდრე არა მაგი-
სიყა ნებაჲ აღმისრულოს ღმერთ-
მან 243, 17; ნებაჲ გულისა შენისაჲ მან
აღვისრულოს 240, 32.

ე: აღესრულა სიტყუაჲ იგი დავი-
თისი 229,34 ასრულდა; აღმასრუ-
ლებელი 80, 34.

2. დამთავრება, დასრულება.

ა—(8)2: ვითარ-იგი აღსარულა იოვა-
ნე სრბაჲ თვისი 212,21.

8. სიკვდილი.

ე: შემდგომად მისსა აღვესრულე
და დავემარებ შეილისა ჩემისა თანა 65,
23; უბიწოჲ და შეუგინებელი აღეს-

რულა 65, 22; აღსრულებულ
იყვნეს 278, 7.

აღსუმა შესმა, შეჯენა (ვირზე...).

ა—2: აღსუენს იგი კაპრაულსა და
წარგზავნეს 250, 31.

აღსსმა აღჯრისა აღვირის ამოდება,
ალაგმვა, მოთოკვა, შეკაყება.

ა—8: ოდეს აღასხნა მას აღჯრ-
ნი ყოველთა უფალმან 134, 5.

აღტაცება ატაცება, აყვანა.
ი: აცხოვნა მკუდარი იგი და აღიტა-
ცა ეტლითა ცეცხლისაჲთა მალლად
114, 14.

ი ვნ.: უკუეთუ ამბაკუმ ანგელოზისა-
გან აღიტაცა და მიიცვალა 167,
14; მოციქულნი... აღიტაცენ 217,
26.

აღტვეება გაშვება, აშვება.
ი/უ—(8) 2: აღუტევეს კმაჲ 117,
17 ხმა აუშვეს, ე. ი. დაიძახეს, იყვირეს.

აღტეხილ-ი აღელვებულ, აბოზოქ-
რებული. ღელვანი იგი აღტეხილნი
უშჯულოებისანი დაყუდნეს 218, 13.

აღტყდომა მოდება, შემოდება, შე-
მონთება; აფეთქება.

ა—ღ: აჰა ესერა აღატყდები ს
დღეს გულის-წყრომაჲ ფარულად. და
დავშრიტოთ თითოეულად ჩუენგან ცე-
ცხლი იგი 261, 9.

აღტყუელვა (კელისა) ტაშის დაკე-
რა, შემოკვრა; ხელის ხელზე დაკვრა.

ი: აწ ყოველნი თესლნი მოვედით და
აღვიტყუელენთ კელნი 141, 23.

აღჯრ-ი 244, 7, 10 აღვირი.

აღჯრ-სსმა აღვირის ამოდება, ე. ი.
ალაგმვა, მოთოკვა; შეკაყება, დაყენე-
ბა, გაჩერება.

ა—8: აღასხნა მას აღჯრნი ყო-
ველთა უფალმან 134, 5: რომელმან
აღჯრა-სხნის ყოველსა საქმესა
ბოროტისასა 134, 9; რომელთა პირსა
თვსსა აღჯრ-უსხმან და აყენებს
იგი სიტყუასა უშუერსა 134, 18.

აღმართება შემსუბუქება, გამჩატება.

შეიწურე ზედა-მჭდომელი არა თუ დამამძიმებელი, არამედ აღმართებელი 134, 21 (ნ. კ. ფართო).

აღფხურა აღმოფხვრა, ამოთხრა, ამოგლეჯა, ამოგდება, გაუქმება, მოსპობა. ი ვნ.: აღიფხუერა იცვალე ამიერ იქი! და მეყსეულად სიტყუასა მას აღიფხურა ბორცვ იგი და იცვალა ამიერ იქი 78, 16, 17; აღიფხურნეს ბაგინნი მათნი 259, 35; რაჲთა აღიფხურეს წყევამ იგი 159, 30.

აღქუან ატანა (აყვანა).

ა—2: რაჲმს აღჰქონდეს კორცნი ჩუენნი მის თანა 179, 16 აჰქონდათ, მიჰქონდათ.

აღღება (ოზ. მხ.-ში) 1. გაღება, გახსნა.

ა—(8) 2: ვიდრემდე ესრჱთ დაფარულ ვიყვნეთ და არა აღგუაღებ ჩუენ და არა მიმოდასდებ ჩუენსა ამას სიმენესა 64, 7; აწ აღგუაღე ჩუენ ადრე 64, 9; რაჲთა აღვალოთ პირი ჩუენი 176, 4.

2. აღება.

ი: აღილო ძელი 56, 33 აილო; აღილო მან ძლევაჲ სიკუდილისა ზედა 256, 3 სძლია სიკუდილს.

3. მოსპობა, ამოღება, ამოგდება, უკუბღება, изъять.

ი: აღილე ეგე და ჭუარს-აქუ 92, 25; აღმღებელი იგი ცოდვისაჲ 143, 33; პირისაგან სიცრუვისა აღებულ არს სამართალი 156, 10; დედაკაცი... აღუღებელი მკეცი არს 214, 12.

აღყენებულად (მიწისაგან) აშორებით, აცილებით (ზევით). ხოლო ორნი იგი (კიშტენი) დამოვეიდნეს აღყენებულად ქუეყანისაგან ვითარ სამით წყრთით ზღენ 66, 26 ის ორი ცა-

ლათი ჩამოვიდებული იყო (ჩამოვეიდნენ) მიწისაგან სამი წყრთის აშორებით.

აღუუყება აყვავება. დ: აღუუყელა ხმ იგი 21, 7.

აღშენება 1. აშენება.

ა—(8) 2: აღაშენებს 167, 10; აღაშენებდა 195, 13; აღვაშენე 222, 24; აღაშენა 35, 24; 41, 22; 166, 14, 196, 11; 223, 2; 243, 1; აღაშენეს 69, 29; აღაშენნეს 161, 33; აღვაშენო 195, 32; 222, 36, 37; 223, 17; აღაშენოს 196, 5; 218, 26.

ი ვნ.: აღიშენებოდა 181, 15. ე: აღეშენებია 181. 16; აღეშენის 114, 8; აღშენებისა 195, 25; აღშენებად 92, 9; 238, 17; აღშენებულ 196, 8.

2. 139, 29 დამოდვრა, დარიგება; კარგის ქმნა.

3. გაშენება (ბაღისა). (ადგილი) აღშენებულ არს 157, 14.

აღშორებულად იგივეა, რაც აღყენებულად (ნ.): (მიწისაგან) აშორებით, დაცილებით (ზევით). და კუალად მოიყვანა ბორცვ იგი ადგილსავე თჳსსა და არა უბრძანა დადგომად ქუეყანასა, არამედ აღშორებულად ქუეყანისაგან 73, 24.

აღცვენება (ზევით) ავარდნა, აყრა (ბევრისა).

0—1: კლენი განსტქდენ და ქვანი აღცკვოდიან, რაჲთამცა დაჰკრებს ღმრთის-მბრძოლთა მათ 92, 26.

აღცხარება გაჯავრება, გაბრაზება, აღშფოთება, გაცხარება.

დ—(2) 1: ხოლო ივინი უფროჲს აღცხარდებოდეს და გულს-ედვა ზრახვაჲ იგი ძვრისაჲ 209, 1.

აღძრვა 1. ამოძრავება, მიმართვა, წაქეზება, სურვილის, წადილის, მისწრაფების მიცემა.

0—2: წინამორბედი სულეირითა მით ქადაგებითა აღსძრავს ეკლესიათა

ღმრთისათა 79, 18. 2. სურვილი, წადი-
ლი, მისწრაფება. იგინი განყენებულ და
განშორებულ არიან ყოველთაგან აღ-
ძრვათა და განცხრომათა ამის სოფ-
ლისათა 101, 13; აღძრული 200, 4.
8. ძვრა, შეძვრა; სასტიკი ღელვა. არა
არს აღძრვაჲ ესე ზღვსაჲ ამის
ჩუეულებათებრ და აღძრვათა
პირველთა 105, 13. 4. შეწუხება, გარჯა.
ერთითა ჩუენებითა ვერ ვიკადრე ეგე-
ვითარისა მღელთ-მოძღურისა ღმრთი-
საჲსა აღძრვად და ესემევენი-
სა მის ერისა 66, 1. 5. ამხედრება, აჯან-
ყება, წინააღმდეგ გაძოსვლა; წაქეზება,
ფეხზე დაყენება. და იყო მათ დღეთა
შინა აღძრვაჲ მწვალებელთაჲ
მართლ-მორწმუნეთა ზედა. 70, 3.

აღწევა მიწვდომა, მიღწევა. ი ვნ.:
ცეცხლი იგი აღიწეოდა ეოდრე
ცადმდე 267, 24.

აღჭრა დაგლეჯა, დაჭრა, განადგუ-
რება, მოსპობა. ვითარ მიგუაფლინებს
ჩუენ საჰმლად და აღსაქრელად
მგელთა 220, 20.

აღჭურვილი 211, 35 შეიარაღებუ-
ლი, მომარაგებული (რაიმეთი).

აღზილვა, აზილვა განხილვა; დათ-
ვალეირება, დაკვირვება, გასინჯვა. ი:
ხოლო შინაგან შესრულთა მათ განიკით-
ხავს და აღიხილავს იგი თვთ თა-
ვადი 83, 25; ახილვაჲ საქმისაჲ მის
გამოაჩინებს 103, 18.

აღზუმა, აზუმა (ოზ. მრ.-ში) 1. გა-
ლება, გახსნა. ა—(8)2: აღახუნა
პირნი მათ ყრმათანი 135, 25; აღახუ-
ნით ბჰენი თქუენნი 167, 7. ი/უ:
და აღუხუნის ყურნი მოძღურე-
ბასა ქრისტესსა 113, 14. ე: სამარენი
აღეხუნეს 182, 24. 2. აღება. ი:
აღვიხუნით კორცნი იგი წმიდა-
თა მოწამეთანი ჟამობითა 278, 34;
წიგნნი აიხუნენ და ჰპოო 85, 10
წიგნები აიღე და ნახავ; აღვიხუ-
ნეთ ამიერთგან მარხვანი მოციქულ-

თანი 180, 25. 8. მოსპობა, ამოღება,
ამოგდება, უკუგდება, ИЗЪЯТЬ (6. აღ-
ლება 8). ი: რომელმან აღიხუნა
იგინი (ცოდენი) ჩუენგან 52, 32.

აღდგომა ასეა: 0—1 აღჰქედ
სიმაღლესა 167, 8 ახვედი; აჰქედ
ეტლთა შენთა ზედა 134, 2; აღქდა
ზეცად 51, 9; მაშინ აღქდეს და გარ-
დამოადღეს მართალი იგი გოდლისა მის-
გან 56, 24; აწ აღქედ გოდოლსა ამას
ტაძრისასა 56, 3 ადი; აწ მოვედით და
აღეკდეთ და გარდამოვადგოთ იგი
56, 19.

აღკოცა, აკოცა მოსპობა, აღმოთხე-
რა, გაქრობა. 0—2: (შენ) აჰქოცა ჰრო-
მთა ერსა? 252, 4; ნულარა აღკოცნ
169, 36; რომელმან აკოცნა ცოდ-
ვანი კაცთანი 52, 32; აღწერილი იგი
ბრალისა ჩუენისაჲ თავით აღეკო-
ცოთ 119, 35. ი ვნ.: მრავალთაჲ აღი-
კოცოს (სახელი) შეცოდებულთაჲ
169; 36; შეცოდებათა აკოცაჲ 102,
34.

აღჰქონდეს ნ. აღქუან.

აჩრდილ-ი 76, 18 ჩრდილი, ТЕНЬ.

აწ 80, 17, 23 ახლა; აწყა (—აწლა)
89, 21; 187, 27 ახლა, ახლავე, ახლა კი.

აწინდელ-ი 116, 20; 158, 37; 161,
32 ახლანდელი.

ახალ-კვრიაკე 171, 1 ახალკვირა,
აღდგომის შემდგომ პირველი კვირა,
აღდგომის სწორი.

ახალ-ნათელ-ღებულ-ი 176, 15 ახალ-
მონათლული.

ახალ-ნერგ-ი 221, 35 ახალდარგუ-
ლი; გადატ. ახლად შექმნილი, ახლად
შემოდებული, ახლად დაარსებული.

ახილვა ნ. აღხილვა.

ახოვანი 121, 6; 218, 32 მხნე, მამა-
ცი, გულადი, უშიშარი; მეზობლი-
ახუედ ნ. აღსუელ.

ახუმა ნ. აღხუმა.

აქოცაჲ ნ. აღკოცა.

აპა ესერა 97, 11 აი, BOT.

აპრაცხს ნ. აღრაცხა.

აჰკოცა ნ. აღკოცა.

ბ

ბაბილოვნელ-ი 261, 38 ბაბილონელი, ბაბილონის მკვიდრი.

ბაგა 37, 34 საქონლისათვის საყვების ჩასაყრელი.

ბაგე 156, 29.

ბაგინ-ი 65, 20 არაქრისტიანთა სამლოცველო.

ბადე 222, 9.

ბაია 140, 14; 272, 8; 275, 38 ბზა.

ბალარჯობა 149, 3 ებრაელთა რელიგიური დღესასწაული, როცა აფუებული პურის ქამა არ შეიძლებოდა. ამიტომ სხვანაირად მას უცომოებერქვა (ცომი ძველად საფუარს, ხაშს ეწოდებოდა).

ბანა დაბანა, განბანა. ი ვნ: რომელი-იგი იბანე ბინ 186, 31; პირველად მღვდელ-მოდღუარი იგი იბანის და მაშინდა კუმევედ წარდგის 85, 24; ბანასა 84, 17; ბანილი 84, 32.

ბანაკ-ი 202, 24; 237, 13 ჭგუფი, დასი, კრებული, ჯარი; ჯარის სადგომი, ბანაკი.

ბარბაროს-ი 266, 2 არა ბერძენი (სხვა ხალხები, ბერძენების გარდა); გადატ. ურწმუნო, უკულტურო, სასტიკი, დამანგრეველი.

ბასრობა დაცინვა. 0—(8)2: დაღათუ წარმართნი გუბასრობენ საკვრელებასა ამას, ამისთჳს ჰურიათა — საცთურ და წარმართთა — სისულელე 41, 32; ჰბასრობდა მათ წმიდაჲ ეპისკოპოსი, ვითარცა ელია ქურუმთა მათ 71, 1; ჰბასრობდეს მათ როსპიკნი კიცხევით 259, 12; ხოლო ჰურიან იგი შეუდგა მას სიცილით და ბასრობით 72, 29.

ბაძვა, 0—(3)2: უკუეთუ ვინმე ქუ-

რივი იყოს, ჰბაძვედინ იგი წმიდასა ანნას წინაწარმეტყუელსა 90, 15 (ბრძ.) მიჰბაძოს; ვჰბაძვიდე-თცა 211, 35.

ბევრ-ი 117, 38 ათი ათასი (10.000); მრავალი; ბეგრნი ბევრთან 222, 9 ძალიან ბევრი, ათი ათასობით.

ბევრეულ-ი 7, 21; 126, 21 ათი ათასობით, ათი ათასეული, მრავალი.

ბევრ წილ 103, 2; 133, 1; 167, 22 ბევრჯერ მეტი, უფრო მეტი.

ბერ-ი მოხუცებული, ბებერი. სწორად მისცემს ჰბებეთა და ბერთა 17, 30.

ბერძლ 187, 31 ბერძნულად.

ბერწ-ი 1. 25, 31 მღვდრი არამშობელი (ჩუბ.); უნაყოფო ქმრიანი ქალი. 2. 129, 21 უნაყოფო (მიწა).

ბერწობა (ქმრიანი ქალის) უნაყოფობა. ელისაბეტ მოწამე არს ჩემდა ბერწობითა და სიბერითა 29, 1.

ბეშედი-ი ბეჭედი; ლუქი, печать, сургуч. აპა ესერა უბრძანა დაკრძალვად კარი ეკლესიისაჲ კლიტითა და ბეჭდითა თქუენითა და ჩუენითა 70, 17; მეცხეულად დაირღუეს კლიტენი იგი, და ბეჭედნი იგი დასცუვეს კართა მათგან, და განეხუნეს კჯრნი 71, 24.

ბზობა 149, 2 ქრისტიანული დღესასწაული, მოდიოდა აღდგომის წინა კვირას (დაწესებული იყო ქრისტეს იერუსალიმში შესვლის აღსანიშნავად).

ბილწ-ი 259, 9 ბინძური, უწმინდური; გარყვნილი.

ბილწება 212, 2 სიბინძურე, უწმინდურება; გარყვნილება.

ბობლანი 126, 29 დასაკრავი იარაღი; დაფი, დაფდაფი, დაირა; დოლი.

ბოლო 88, 21 თევზის (და მისთანა-თა) უკანა ნაწილი, კული.

ბომონ-ი 14, 20; 84, 17; 207, 30 კერპისათვის ამართული სვეტი ან ტაძარი.

ბორგნეული-ი 212, 34; 221, 29 გაშვებული, გამხეცებული, გაცოფებული, გაგიჟებული.

ბოროტ-მთავარ-ი 4, 21 ბოროტებათა უფროსი.

ბრალ-ი 162, 26 დანაშაული, მიზეზი, ბრალი (ნ. კ. დაკრება 1).

ბრალემა ბრალის დადება; საყვედურის თქმა. —(8) 2: (ნერონ კეისარი) ფრიად აბრალე ბლა აგრიპას 249, 28.

ბრალეული-ი 107, 10; 124, 16 დანაშაუე.

ბრგუნვილ-ი 145, 9 ენაჩლუნგი, ენადაბმული, ბლუ, ენა მყეუნებელი" (ს ა ბ ა).

ბრკინვალე 11, 6 ბრწყინვალე, ელვარე, კაშკაშა.

ბრკოლება დაბრკოლება; ხელის შეშლა, შეფერხება; შეცდენა, ცდუნება. მ ა ბ რ კ ო ლ ე ბ ე ლ ი 133, 24.

ბრკომა ცდომა, დაბრკოლება; ბორძიკი, ფეხის შეშლა, ფეხის რაიმეზე წყევრა.

უფალო, იქსენ სული ჩუენი სიკუდილისაგან, თუალნი ჩუენი—ცრემლთაგან და ფერკნი ჩუენნი—ბ რ კ ო მ ი ს ა ჯ ა ნ 281, 10.

ბრპენ-ი ტყვია. ბ რ პ ე ნ ს ა ამსგავსებს ცოდვასა 105, 11.

ბრუ-ქცეულება 104, 16 თავებრუდახვევა, ბრუდასხმულის იქით-აქეთ ტრიალი.

ბრძავ ნ. ბრძოლა.

ბრძანება, ი ვ ნ.: შობაჲ იგი არა თუ ბუნებისაგან ი ბ რ ძ ა ნ ე ბ ო ლ ა 34, 28.

ბრძმეთ-ი 255, 13 ბრძმელი, რკინის მადნის საღნობად საგანგებოდ მოწყობილი ღუმელი.

ბრძნობა ბრძენობა, სიბრძნის თქმა და გამოჩენა, კვეიანობა (აქ: დაცინვით).

0—1: ვითარ უკუე თქუენისა მოძღუარისათჳს უმეტეს ჰ ბ რ ძ ნ ო ბ თ 127, 9.

ბრძოლა, ა—(8) 2 (უპირდ.): რომელნი გუზირიან და გუ ბ რ ძ ე ა ნ ა ნ 110, 16 გვებრძვიან; რომელნი გუ ბ რ ძ ე ა ნ ა ნ ფარულად აწ 261, 30; მრავალნი ჰ ბ რ ძ ე ა ნ ე ლ მას და მას არა ერევიედ 221, 33 ებრძვიან ხოლმე: ჰ ბ რ ძ ო ლ ა 136, 23 ებრძოდა; ჰ ბ რ ძ ო ლ ე ს 221, 29 ებრძოდნენ; ვ ჰ ბ რ ძ ო ლ ი (I კავშ.) 59, 32; ჰ ბ რ ძ ო ლ ი ს ლ ა 222, 26; პირად-პირადითა მით მანქანითა ჰ ბ რ ძ ო ლ ი ა ნ მას 223, 34 შეებრძოლებიან; მრავალ გზის ჰ ბ რ ძ ე ე ს ლ ა ვერ ერეოდეს მას 224, 9 (წყევ.) შეებრძოდნენ.

ი უ ო ბ.: ი ბ რ ძ ო ლ ე ს იგინი ისრა-თა 277, 35; ბ რ ძ ო ლ ი ს ა კ უ ე თ ე ბ ა ა ი ყ ვ ე ლ ს ა ზედა 241, 5. ნ. კ. მბრძოლი.

ბრძოლის-ცემა შებრძოლება.

0—(8) 2: რაჟამს ესრე ჰურიათა მათ ბ რ ძ ო ლ ა ს ც ე და... სძლო 167, 28.

ბრძუნ-ი: აღდღულებულთა მათ ბ რ ძ უ ნ თ ა მისთა, ვითარცა დამწუარი ნაკუერცხლითა, და ყოველთა კორცთა მისთა, იგი ვითარცა მატლი არა შედრკა შეწყალებად მისა 214, 29.

ბრძულ-ი ნაპრილობევი, დანაკოღარი (ადგილი). უჩუენნა მათ კორცნი და გუერდი თჳსი და ბ რ ძ ჳ ლ ნ ი ლახუ-რისანი 180, 6.

ბრწყინვალე ნ. მბრწყინვალე.

ბრწყინვალემა 62, 2; 166, 10.

ბუდე 225, 9; 226, 16.

ბლუარი სამხრეთი. ბ ლ უ ა რ ი თ კ ე რ ძ ო 68, 32 სამხრეთით, სამხრეთი-საყენ, სამხრეთის მხარეს.

ბჰე 1. 18, 28; 64, 23; 166, 24 კარი, მთავარი კარი, ворота.

ბჟე 2. 14, 36; 59, 6; 256, 11 მო-
სამართლე, მსაჯული; მმართველი (ვინც
განბეჭდის).

ბჟობა გარჩევა, გარკვევა. იყენეს
უცებ და უმეცარ საშჯელსა და ბჟო-
ბასა შჯელისასა 106, 25.

ბ

გ (ება) არსებობა, *существовать*.
სტატ.: შენ ქალწულებასავე ჰგოი
96, 30 შენ ისევ ქალწული ხარ; ესენი
წარკდნენ, ხოლო ჩუენი იგი ჰგოის
უკუნისამდე 118, 14 არის, არსებობს;
ჰგოიან 51, 20; ღმერთი გამოუტყუებე-
ლად და უცვალბებლად ეგო 38, 33
იყო, არსებობდა.

გავ ნ. გვანება.

გალობა მღერა, გალობა. 0—1: იხა-
რებს და გალობს სულითა 142, 23;
იხარებდინ ცანი და გალობდინ
ქუეყანაჲ მისთვის 83, 3 (ბრძ.) გალობ-
დეს, იგალობოს, იმღეროს (ნ. კ. მგა-
ლობელი).

გამო 1. თანდ., მოითხოვს ნათ.
ბრუნვას, უდრის მიერ. 2. თანდ.,
მოითხოვს ნათ. ბრუნვას, გამოხატავს
მიზეზს: ამის გამო ამცნო გურიტი-
საჲ უფალმან აბრაჰამსა 226, 23 ამი-
ტომ; ნათლის-ღებვისა მის გამო 226,
34. 3. თანდ., მოითხოვს მოქმ. ბრუნ-
ვას, უდრის დან, იდან: ცით გა-
მო იყო 226, 29 ციდან იყო; სა-
კურთხეველით გამო 274, 31.

გამომჲ, ა—8: გამოაბას ვე-
ნაცსა საცედარი მისი 134, 29.

გამოდევნა, ი ვნ.: ჰურიანი... გა-
მოიდევნეს ჰურიასტანით ბრძა-
ნებითა ღედოფლისაჲთა 243, 6.

გამოდინება, ი/უ: გამოგვდინე
ჩუენ კურთხევაჲ იგი იორდანისაჲ
204, 21.

გამოზიდვა გამოტანა (ბევრისა), გა-
მოთრევა, გამოყვანა. 0—2: გამო-
ზიდვიდა და გამოიყვანებდა,... გა-
ნარინებდა 102, 20.

გამოზრდა გამოკვება, საკმლის კმე-
ვა; გაზრდა. 0—2: მცირედითა პურითა

რავდენი სული გამოზარდა 144,
10; რომელმან წყურიელნი გამო-
ზარდა 52, 36; ყორანთა მათთა
შინა ელია გამოზარდეს 213,
20; გამოვზარდეთ ქუებულ-
ნი 184, 5. ი: გურიტთა გამოზარ-
დნიან მართუენი თვსნი 225, 9; რაჲ-
თა გამოვოზარდეთ სულნი
ჩუენნი ტაბლისაგან ქრისტესისა 180,
27.

მუნ უბრძანო ყორანსა გამოზრ-
დაჲ შენი 128, 6; სძითა იზარდებოდა
ყოვლისა სოფლისა გამოზარდე-
ლი 15, 26.

გამოთარგმანება ახსნა, განმარტე-
ბა; თარგმნა. 0—2: ვითარცა გამო-
(ს)თარგმანებდეს წიგნი ალთქუ-
მისანი 58, 9. ი/უ: ხოლო იგი... გა-
მოუთარგმანებნ ყოველთა წი-
გნთა სიტყუასა უფლისა განკაცებისა-
თვს 72, 6; გამოგვთარგმანა
ჩუენ ყოველთა წიგნთაგან აღდგომისა
მისისათვს 153, 35; გამო-ლა-მი თარ-
გმანე მე ძუელისაგან. ი ვნ.: და
გამოითარგმანები ს... ქელე-
ლიელ ასურთა ენისაგან ბერძენთა ენა-
სა „სტიფანოს“ 69, 13 აიხსნება, განი-
მარტება, ნიშნავს; რომელ არს გა-
მოთარგმანებით „ღმრთისა კა-
ცთაჲ“ 67, 29; გამოუთარგმანე-
ბელი 173, 7.

გამოთლა, 0—2: კაცისა ხატი გა-
მოთალეს — კერპი, რომელსა კჰსა-
ხურებდეს 38, 34 გააკეთეს (გამოთლით
თუ გამოჰედვით).

გამოთქუმა გამოთქმა. ჭირი მტკივა-
ნი და საღმობაჲ გამოთქუმილი

119, 7 წარმოდგენილი, გამოუთქმე-
ლი (რომლის გამოთქმაც ძნელია).

გამოკითხვა გამოძიება. ი: მრწამს და
არღარა გამოკითხვა, მრწამს
და არღარა გამოვეძიებ 174, 21.

გამოკოდა გამოკრა, გამოკვეთა. გა-
მოკოდილსა კლდისასა 164, 28
კლდის გამოწაყვით, გამოქვებულში.

გამოკუთა გამოკრა, გამოკვეთა.
ი ვნ.: მიხვდეთ მყარსა მას კლდესა,
რომლისაგან გამოკუთეთენით
156, 18; გამოკუთელი 199, 17.

გამოკუთღევა გამოკვლევა, გამოძი-
ება. ი: გამოკუთღევდა 22, 28;
წულილად გამოკუთლიოთ 211,
34; გამოკუთღეველი 50, 19.

გამომართ თანღ, მოითხოვს ნათე-
საობითს, ნიშნავს: დან, იდან:
რტოჲსა გამომართ 277, 10
რტოლან.

გამომეტყუელ-ი 25, 15 გამომცნობი;
მოგვი, ვარსკვლავთმრიცხველი, ВОЛХВ.

გამომეტყუელდება 20, 11 გამოთქმა;
ახსნა, განმარტება, გამოცნობა.

გამონახვა მონახვა, მოძებნა, გა-
მოიხრეკა. გამონახვად უც
ადგილიცა იგი, სადა მე დამალულ ვი-
ყავ 277, 9 იმ ადგილის გაჩხრეკას აზი-
რებენ, სადაც მე ვიყავი დამალული.

გამოპარვა მოპარვა, გაქურდვა.
ი ვნ.: კედელი დაითხარებოდა და საფა-
სჲ არა გამოპარვოდა 223, 15.

გამოპყრობა 67, 16 გამოსხნა.

გამორთუმა მორთმევა, მოძღვნა,
ძღვნა (გაღმდიან). ა—8: წილ მდინარე-
თა გამომართუან ძღუენი 158,
11 მომართმევენ, მომცემენ, მომიძღ-
ვნიან.

გამორკუევა დარჩევა. ი ვნ.: და
კუალად გამოირკვის იგი ტე-
ნეულად და აჩუენებნ კშირად და მრავ-
ლად 233, 2.

გამორჩევა გამორჩევა, ამორჩევა,
არჩევა. ა—2: წარგუალეთ მარტოდ და

გამოარჩიენით თქუენ, რომელ-
ნი საგონებელ იყვნენ შჯულსა მეცნი-
ერნი 239, 29. ი: გამოირჩიენით
თქუენ თავით თვსით, რომელთა კეთი-
ლად იცოდინა შჯული 238, 37; რაათა
მკვდრად გამოგვრჩინეს ჩუენ
საუკუნისა ცხოვრებისა 17, 20 რომ გა-
მოგვირჩიოს ჩვენ; რაათა გამოირ-
ჩინეთ, რომელნი საგონებელ იყვნენ
შჯულის მეცნიერად 239, 14.

გამოსახვა გამოსატყა. ი ვნ.: რომე-
ლი-იგი... მსგავსად გამოისახის.
195, 12; შენ ხარ გამოუსახვე-
ლი და გამოსახული 174, 26,
27.

გამოსლვა გამოსვლა. 0—1: გამო-
ვალს 18, 15; 269, 21 გამოდის;
გამოვლენედ 5, 17 გამოდინ
ხოლმე; გამოვედ მე 278, 4 გამოვე-
დი მე; ლაზარე, გამოვედ გარე
126, 23 (ბრძ.) გამოდი გარეთ; ეო-
თარ გამოვედით ელიათ 266,
22 როცა გამოვედით; გამოვედით
და იხილეთ 44, 30 გამოდით და ნახეთ.

გამოსწრება მოსწრება, მისწრება.
ი/უ—(8)2: კელ-თმეტა-ეწიფებოდა, გა-
მო-მეტა-უსწრო დღედ დროდნ-
დე წესისა თვსისა და იხილამცა დედა
უფლისა თვსისაჲ მოსრული 207, 11.

გამოსხმა 1. ფურცლისა გამოსხ-
მაჲ 221, 32. 2. გამოყრა, გამოღვენა, გა-
მოგდება, გამოძევება (ოზ. მრ.—ში). ა—2:
ყოველი იგი მოფარდული და კერმის-
მსყიდული გამოასხა შოლტითა
140, 20. ი/უ: რომელსამე მახვლითა
ნაწლევნი გამოუსხნიან გარე
276, 6.

გამოტაცება 246, 39 მოტაცება, და-
ლით წამოყვანა.

გამოტყუ გამოთქმა, თქმა. ი: სხუაჲ
თუ მამისაჲ მეგონოს, ძისად გამო-
ვითყოდი 138, 10,

გამოტყუება გამოტყუება. 0—8:

ზრახვად სიმკნისა მისისად ღამე გა-
მოსტყუვა ზაკუფით 215, 25.

გამოფენა მოფენა. ე: ოდეს-იგი გა-
მოფენის მზეს ადგილთა მათ
79, 10.

გამოფხურა აღმოფხვრა, ამოთხრა,
ამოგლეჯა. 0—(3) 2: ეკალი იგი გა-
მოფხურეს და თესლი იგი ღმრ-
თის-მსახურებისად დასთესეს 218, 16.

გამოქმნა შექმნა, გაკეთება. ი/უ:
მეყსეულად გამოუქმნა ხატი იგი
ჭუარისად 237, 23.

გამოქუან გამოტანა, გამოღება.
ა—2: (ზეთისხილსა) ყუავილი გა-
მოაქუენ წულილად, ვითარცა მტუ-
ერი 233, 1 გამოაქვს ხოლმე.

გამოღება, ი: ნაყოფი გამოიღო
34, 14; გამოიღენ ქუეყანამან მწუან-
ვილი თივისად 159, 18 (ბრძ.) გამოიღოს.

გამოყვანება 173, 13 გამოყვანა.

გამოჩინება გამოჩენა. გამოჩი-
ნებაა ჭუარისად, რომელ გამო-
უჩნდა კოსტანტინე მეფესა მდინა-
რესა ზედა დანუბსა 237, 2; გამო-
ჩინებულ ი 23, 6; 237, 18 გამოჩენი-
ლი (რომ ჩანს, ისეთი): გამოუჩი-
ნებელი და გამოჩინებული
174, 25, 26.

გამოცდა 1. გამოცდა, испытать.
0—2: იცით სამე ყოველთავე, რომელთა
ზამთარი გამოცდიეს, ვითარ-
იგი დაუთმენელ არს ტანჯვად მისი, რა-
მეთუ ვერვის კელ-წიფების ცნობად,
გარნა მათ, რომელთა გამოუცდი-
ეს იგი 119, 1. 3. 2. გამოცდა (ცლუ-
ნების მიზნით), испытать, испытание.
ი ვნ: უფალო გამოიცადებოდა
ორმოც დღე 88, 38; ოდეს-იგი გა-
მოიცადა ეშმაკისაგან შენდობითა,
შემშლითა გამოიცადა, შრომითა
და გულის-კლებითა და ურვითა 50, 34.
ჟ. (ცეცხლში) გაწმენდა (გამოცდა, შე-

მოწმება). რამეთუ ყოვლისა ოქროსა
გამოცდილისა უწმიდ იყო 9, 33.

გამოცდილება 1. 161, 6 გამოცდი-
ლება, опыт. 2. 174, 12 გამოცდა, გა-
სინჯვა.

გამოცნება 13, 13 გამოდინება.

გამოცვენება გამოყრა, გამოვარდ-
ნა, გამოცვენა. 0—1: რომელნი სამო-
თხით გამოცვენენ, ცხონდენ 202,
30 რომლებიც სამოთხიდან გამოცვი-
ვიან (გამოვარდებიან), გადარჩებიან.

გამოცხადება გამოაშკარავება, გა-
მომჟღავნება, ცხადად გახდომა, გამო-
ჩენა. ენ: გამოცხადნა 68, 1; რად-
თა გამოცხადნენ კაცთა გულის-
სიტყუანი 97, 16 რომ აშკარა იყოს, რომ
ცხადი, ნათელი იყოს (რომ არ იყოს
დაფარული).

გამოძიება გამოკვლევა, გამოძიება.
ი: გამოძიეთ წიგნთაგან 11, 11.
ე: რომელნი გამოძიებენ საღმ-
რთოთა სიტყუათა 11, 12; აწ... სხუათა
სახეთა გამოვეძიებდე 77, 29;
გამოძიება 33, 2; გამოძიო-
ბელი 27, 1; 83, 10.

გამოწერა აღწერა, გამოხატვა. 0—2:
მარიამ ეკლესიისა ხატად გამოს-
წერს და აღწერილ არიან ეკლესი-
ისა სულნელებანი 125, 4; ვითარ მარ-
იამ წინავე ხატად გამოსწერდა
125, 13; გამოწერა სახს აღდგო-
მისა ჩუენისა 154, 27.

გამოწულიღვა დაწვრილებით გამო-
კითხვა, გამოძიება, გამოკვლევა. ი:
გამოწულიღვა შრომით
კაცობისა შთაცუმასა უფლისა ჩუენი-
სა იესუ ქრისტესსა 238, 20; გამო-
რა-ვოწულილოთ ჩუენ იონა-
სთჳს 169, 11.

გამოჯედა, ი ვნ: რომელსა შინა სი-
კუდილისა იგი მძლეს გამოიქედა
საქურველი 41, 25.

გამოხატვა დახატვა, გამოსახვა, გა-
მოხატვა. 0—2: ბრძოლისა სიმკნესა მას

სიტყვსა მწერალნი და კედელსა მხატვარნიცა აღწეებენ, რომელნიმე სიტყვთა შეამკობენ და რომელნიმე ფიქართა გამოჰხატვენ 116, 1. ი: გამოვიხატოთ გულთა ჩუენთა ჭუარი 140, 21; გამოხატული 248, 9.

გამოქდა გამოგდება, გამოდევნა, გამოძევება. 0—2: ადამი სამოთხით გამოქადა 38, 26.

გამოქდომა გამოსვლა. 0—1: გამოქდა 6, 15; 69, 19 გამოვიდა; რამთა არა გამოქდენ 113, 35 რომ არ გამოვიდნენ.

გამოქუება კლება, გამოკლება. ე: და გამოექუების ძულთა ჩუენთა... დღითი-დღედ 64, 16 ყოველდღიურად აკლდება ჩვენს ძვლებს; არცა გამოექუებას სამებასა 146, 12; გამოუქუებელად და უტყვალბელად ეგო 38, 32 უკლებლად იყო.

გამოქეჯლოვა თესლის ამოსვლა, აღმოცენება. 0—1: ყოველი თესლი გამოქეჯლოვის 159, 19.

გამქმარ-ი ნ. განკმობა.

განახლება, ა—2: მე ხოლო ბუნებაჲ განვაახლოა 28, 28.

განბანა დაბანა; მობანა, მორეცხვა, მოწმენდა. 0—2: რამთამცა სული იგი შემწიკულებული განბანეს და განწმიდნეს 77, 10; განმბანო მე, და უფრომს თოვლისა განესპეტაცენ 77, 13 (=ფს. 50, 9). ი: (მან) განიბანენინ კორკნი თჳსნი 227, 19 მან განიბანოს თავისი სხეული. ი ვნ.: პირველად აპრონ განიბანა და მაშინლა იქმნა მღდელთ-მოძღუარ 85, 25; განბანითა 85, 18; განბანად 77, 11.

განბმა გაბმა. ა—(3): ვითარცა ჩუენ ეტლსა შევაბნით ცხენნი ოთხნი, ეგრეცა ღმერთმან განაბნა ოთხნი ქარნი 133, 10.

განბნევა გაბნევა, გაფანტვა, გაყრა. ა—2: ეშაჲი განაბნია 14, 15;

განაბნინა ამპარტაენნი 14, 14.

განბრძნობა- ბრძენად გახდომა, ნასწავლ კაცად გახდომა; კუის სწავლა. დ: განებრძნეთ ჩუენ გუემითა მათითა 259, 39 (ნ. კ. ღმრთივ-განბრძნობილი).

განბძარვა გახეთქა, გაგლეჯა, გაობა. ა—2: ხოლო ცოდება რაჲმს იშვის, განბძარის და განხეთქის 105, 28.

განგება მომართვა, მოწესრიგება; მოვლა-პატრონობა, წესრიგში მოყვანა. ა—2: განაგებნ სარგებელსა ყოველთა ზგათა ზელა 133, 13; რად ჰზი? აღდგდა... განაგე სახლი შენი 96, 8; განგებამა 133, 13.

განგებულება 15, 9; 71, 11 ზეციერის გარიგება, გადაწყვეტილება, განგება, провидение.

განგრძობა განგრძობა, გაგრძელება. ა—2: და რამესალა განევგრძობდე სიტყუასა 268, 10; და ლათუ განევგრძე სიტყუაჲ ესე 139, 29; განევგრძეეთ ჩუენ სიტყუაჲ ესე 189, 27; განგრძობამა 127, 37; განგრძობილი 80, 11.

განგულება 257, 26 განზრახვა, ფიქრო.

განგუშერა მახვილი იარაღის (ხმლის, ისრის...) გაყრა, ჩხვლეტა; სასიკვდილოდ დაჭრა. დაკოდვა; მოკვლა. ი ვნ.: შენთჳს განვიგუშირე, რამთა გიქსნე შენ 173, 32.

განდვინება ჩამოშორება (ა), გადაყენება (ი/უ). ა—(8): წინაშენი ვინმე მისნი წმიდამან პეტრე დაიმოწაუნა და განადგინნა მისგან 249, 31 გადაუყენა, ჩამოაშორა.

განდგომა. 1. გვერდზე (განზე) გადგომა. 0—1: განდგა შორის მოყუასთა თჳსთაგან 275, 18; განდგით აჲ თქუენ თჳსგან 71, 2 ახლა გადექით თქუენ ცალკე. 2. გადადგომა, განდგომა, წინააღმდეგ წასვლა. ა—2: განგუა-

დ გ ე ბ ი ს ჩუენგან ყოველი ერი მო-
ლოდებითა იესუ ქრისტესითა 55, 26;
გ ა ნ დ გ ო მ ი ლ ი 55, 21.

განღვენა, ი ვნ.: რომელი-იგი ურწ-
მუნო იქმნეს, გ ა ნ ი დ ე ვ ე ს
ჰურიასტანით 244, 15.

განდიდება, ა—2: მას ჟამსა გ ა ნ ა-
დ ი დ ნ ა იგინი ღმერთმან 255, 25.
ენ: მერმე... გამოიყადოს, გ ა ნ დ ი დ-
ნ ე ს და სუფევედეს 265, 15.

განდრეკილ-ი 199, 19 განდგომილი,
გამდგარი, ურჩი.

განვლინება გაგზავნა, წაყვანა.
ი ვნ.: შიშუველნი ტყუედ გ ა ნ ი ვ ლ ი-
ნ ე ს 14, 32 გაიგზავნენ, წაყვანილ იქ-
ნენ.

განვრდომა გავარდნა, გასვლა, გაყ-
რა. რომლისა მიერცა გ ა ნ ვ რ დ ო მ ა მ
იქმნა, მის მიერცა—კუალად შემოსლ-
ვა 188, 8; ჰურიათა გ ა ნ ვ რ დ ო მ ა მ
და წარმართთა შემოყვანება 14, 24;
გ ა ნ ვ რ დ ო მ ი ლ ი 103, 35.

განწავება ტაბლასა სიხარულისასა
მოწამეთასა თქუენ წინაშე დაგებად
ვიწრათი და გ ა ნ ზ ა ვ ე ბ ა დ თქუენ-
და ღვინისა, სულისა საკსენებელისა
მარტულთაჲსა 260, 16 შეზავება, შე-
რევა.

განწიღულ-ი 106, 3 გაქიმილი, გაშ-
ლილი.

განწოგება 159, 22 განაწილება, გა-
ყოფა (ჩვეულებრივ ორად).

განწოგებულ-ი 159, 20 განაწილე-
ბული, ორად გაყოფილი, განაწევრებუ-
ლი, შუაზე გაყოფილი (ზოგი—ნახე-
ვარი).

განწრახვა განწრახვა, ფიქრი. ი:
გ ა ნ ე ზ რ ა ხ ე ვ დ 67, 30 განეზრა-
ხე, ვიფიქრე: ზოლო თომა გ ა ნ ი ზ-
რ ა ხ ე ი დ ა გონებასა თვისსა და
იტყოდა 173, 26; რომელ-იგი მტერთა
მათ ზაკუევით გ ა ნ ე ზ რ ა ხ ა 120, 34;
გ ა ნ უ ზ რ ა ხ ე ლ ა დ 2, 21.

განწრდა გამოკლება, საკმლის კმე-

ვა; გაზრდა. 0—2: დედამან... უფრომს-
ლა მოძღურებითა ღმრთის-მსახურები-
საჲთა გ ა ნ ზ რ ა დ ა, ვიდრელა სძითა
122, 38; მონაზონად ეკურთხა იგი წმი-
დასა მას და მას გ ა ნ ე ზ რ ა დ ა იგი
სიყრმით მისითგან 276, 16; გ ა ნ ზ რ-
დ ი ლ ი 67, 1.

განწაქოშილ-ი 174, 14 გასქელე-
ბული (ზრქელი=სქელი); გადატ. გამაგ-
რებული, სასტიკი, გულქვა.

განთენება გათენება. ენ: (დღე)
რომელი გ ა ნ თ ე ნ ე ბ ო დ ა პარას-
კევად 63, 25; ვითარა გ ა ნ თ ე ნ ა 273,
10 როცა გათენდა (განთენებოდა—გან-
თენებოდა, განთენა—განთენნა).

განთიად 253, 31 განთიადზე, ადრე
დილას.

განთქუმა განთქმა, გავრცელება, ამ-
ბის მოღება ქვეყნისათვის, ყველასათ-
ვის გაგებინება. 0—2: და ნუ ასულსა
მას ეშაქისა ეროდიასსა გ ა ნ ს თ ქ უ-
ამ თ 125, 20; რაჲთა ესრჳთ დამტკი-
ცებულად და დაუბრკოლებელად გ ა ნ-
ვ თ ქ უ ა გამოცხადებისა თქუენისათჳს
67, 11; გ ა ნ ს თ ქ უ მ ე ლ ი 67, 32
კარგი, მშვენიერი, განთქმული.

განთხოვება გათხოვება, ВЫДАТЬ
ЗАМУЖ. ა—2: გ ა ნ გა თ ხ ო ვ ე ნ თქუ-
ენ, ვითარცა ქალწული ერთი წმიდაჲ
219, 14.

განკაფა დაუძღურება, ძალის გამო-
ლევა, გაცეცხა; გადატ. მოსპობა,
მოკვლა. ა—2: არა ლოცვითა და ქვე-
ლის-საქმითა შენი სენი გ ა ნ კ ა ფ ა ა
215, 3; ვითარცა ცეცხლმან ეკალნი
შეწვს, ეგვრეცა სულმან წმიდამან ცოდ-
ვანი გ ა ნ კ ა ფ ნ ის 220, 3; უკუეთუ
უპოვარ იყოს ქმარი იგი, (დელაკაცმან
ბოროტმან) გულის-წყრომითა და
ლალვითა გ ა ნ კ ა ფ ო ს იგი 214, 19.

განკაცება 17. 12; 48, 37 ადამიანის
სახის მიღება, ადამიანად გახდომა (აქ
ლაპარაკია ქრისტეს კაცად გახდომის
შესახებ).

განკეთება გაუქმდეს, უკეთესად წარმოდგენა, გალმავება, გამწვანებება, გაუმჯობესება. ა—2: არცაღა მათსა ესძაგებთ და ჩუენსა მას განკეთებთ 163, 2.

განკითხვა განსჯა, გარჩევა, გასამართლება, ჩათვლა. ი: მადლსა მას ნუ განიკითხავ ბუნებით 5, 2; ხოლო შინაგან შესრულთა მათ განიკითხავს და აღიხილავს 83, 24. ი ვნ.: ურწმუნოებად განიკითხვის თქუენ შორის, უკუეთუ სიტყუანი ხოლო წერილთანი ჰქონდენ და სარწმუნოებისაგან და საქმეთაგან ცალიერ იყოს 72, 12; უფალი ჩუენი დიდი კნინად წინაშე მსაჭულთასა განიკითხვოდა, და მოწამენი ნეტარნი... წინაშე ბჭეთა განიკითხვოდეს 250, 10. 11; დღესა მას საშინელსა განკითხვისა ჩუენისასა 280, 21; განმკითხველი 26, 13; განსაკითხავი 22, 30; 72, 6; განუკითხველად 19, 14.

განკრება გაკრება, სადმე (იქით) ერთად თავის მოყრა, შეკრება. 0—1: ეკლესიისათჳს ზღუაჲ ერთ-კერძო განკრება, ქარნი განეფინნეს 221, 20 (= სეან. 45ა).

განკრთობა შეშინება, შეძრწუნება. ა—(8)2: განმაკრთობს მე საკვრელებამა ესე 33, 32.

განკრთობა 1. შეშინება; გაკვირვება. 0—(2)1: განჰკრთა სიკუდილი 164, 7; ფრიად განჰკრთეს და დაუკვრდა ყოველთა 80, 18; მაშინ განჰკრთე და შესძრწუნდე 92, 29; განკრთობით იტყვან 202, 23. 2. გახელება, გაგიჟება, გაცოფება, შეშლა. 0—(2)1: ჰურბიანი და ყოველნი დაბადებულნი მათსა მას კადრებასა მის ზელა განკრთენ და შეიშალნენ 92, 24.

განკრძალება გაფრთხილება, მორი-

დება, არიდება. განმაკრძალებელი 258, 8.

განკრძალვა გაფრთხილება; მოშალდება. ე: ამიერიდან განეშადენით და განეკრძალენით 84, 14; ესრესახედცა ქალაქი განეკრძალის და განეშადის... და განეკრძალნიან შიშსა და მკვებებასა 100, 14. 16; განკრძალვასა გიბრძანებს 100, 12; განშადებულ არიან და განკრძალულ შენთჳს 107, 4.

განკუართული-ი 92, 21 „კუართავილი“ (საბა), ტანთგახილი, შიმველი (წელზევით).

განკუთხვა გაჭრა, გაკვეთა, გაპოზა. 0—2: რომელიმე ორად განკუთხეს 276, 6; რომელმან განკუთხის მახვლითა თჳსითა ქედთა წილ გონებანი 261, 14; ჩუენ განკუთხეთით ქუეყანად და აღმოვილით იგი მიერ 264, 23; სამოსელი ოდენ განკუთხეთა მახვლსა 278, 11, ი/უ: განკუთხეთნა ჩუენ უფალმან საკრველნი ჩუენნი ჭუარითა თჳსითა 178, 26.

ი ვნ.: მახვლი მჭედელთაგან განიჭედის და კორცი განიკუთხის 97, 21; განკუთხილი 268, 8; ქრისტემანცა სიტყუაჲ განკუთხილი თქუა მისთჳს 222, 14.

განკუთხება საკუთრად მიცემა, მისაკუთრება, მიკუთვნება, შეწირვა. ი/უ: ზეცისასა მას სიძესა თავი თჳსი განუკუთხე 19, 28.

განკუთხება მორჩენა, განკურნება. 0—2: განკუთრენ ეგენი 60, 37. ი ვნ.: განიკუთრენით 61, 3 განიკურნეთ, მორჩით.

განკვრევით რომელმან-იგი შეაბნის ქარნი ეტლად და განკვრეებით აქცევნ 133, 4 საკვირეულად, საოცრად.

განლაღება გაამაყება, გათამაშება, გადიღულება, თავს გასვლა, გაამპარტავნება, გათავხედება. ენ: ნუცა მდი-

დარნი განლანეპიან, ნუცა გლახკინი დამდაბლდებიან 189, 20; განლანეპული 209, 14.

განლევა გალევა, დალევა, გათავება, მოსპობა, გაქრობა. 0—2: ეკლოვანი იგი ცოდვამ მოგისპოს და განლიოს 187, 17. ი ვნ.: არა თუ ცეცხლითა განილევის, არამედ მადლითა განმტკიცების 191, 12.

განლიგება გაშტერება, გაცბუნება, გაშეშება, გოხების დაკარგვა. ენ: და განლიგნეს (ჰაბაშნი) და არა უწყოდეს, რამცა-იგი ყვეს 277, 23; როკვიდა იგი შორის შეინაკეთა მათ, განლიგებულთ თუალითა სიმთრვალითა მით ღვსისათა 208, 36.

განმართ ზზ. გარეთ, იქით, შორს.

განმართება გაწევა. ქარი... განმმართებელი 67, 17 გამწევი.

განმართლება გამართლება. განმმართლებელი 152, 23.

განმარტება 1. ახსნა, განმარტება. ი/უ: განმმარტე მე სიტყუად ესე 219, 21. 2. გაშლა, გაფენა. 0—(3) 2: სასმენელნი თქუენნი საჩინოდ მომიპყრენით და საჩინონი ეგე განკმარტენით 247, 26. ი/უ: ზღუამან ზურგი თვისი განუმარტა ლელვათაგან 40, 9.

განმარტუება ხელის მომართვა, ხელის შეწყობა, შეძლებინება. ი/უ: მადლი მივეც ქრისტესა..., რომელმან განმმარტუა ესე ყოფად 266, 19.

განმაძებელ-ი ნ. განძება.

განმაზადება გამზადება, მომზადება. 0—(8) 2: განკმზადენით გზანი უფლისანი 229, 18; განკმზადენით... 140, 11 (შდრ. მ. 3, 3; მრ. 1, 3; ლ. 1, 4; ი. 1, 23 C); რამათა განკმზადნეთ გულხი თქუენნი 190, 4; რომელ-იგი მტერთა მათ... განკმზადანუგეშინის-საცემელი 120, 35. ი: განკმზადნეს თავნი მათნი ბრძოლად 277, 31; ნელსაცხებელისა იგი

ქურტელი განკმზადნეთ 78, 20; განკმზადნეთ თავნი თვისნი 78, 19. ი/უ: განკმზადებდა ყოველთა ცხორებასა 193, 10. ე: განკმზადნეს ბრძოლად 273, 2.

განმართლება გაჯანმრთელება, გაჯანსაღება, მორჩენა. დ: უფრომს ხოლო შეება არნ მათა, რომელნი სულები-საგან განმართელდნან 232, 14.

განმსყიდელ-ი ნ. განყიდა 2.

განმტკიცება გამაგრება, გულის გამაგრება, გამხნელება. —2: კმამან უფლისამან განამტკიცნის ირგმნი 77, 26. ენ: არა თუ ცეცხლითა განილევის, არამედ მადლითა განმტკიცნების 191, 12.

განმკმარ-ი ნ. განკმობა.

განნათლება განათლება, ნათლად შექმნა. —2: განანათლნა იგინი 177, 6; მან განანათლენინ თუალნი გულთა ჩუენთანი 177, 28 (ბრძ.) მან განანათლოს თვალები; განმანათლებელი 15, 30.

განწკრევა გაქრობა, გაბნევა, გაფანტვა; გადატ. გასრესა, გაქყელტა. ი ვნ.: ყოველსა რომელსა დაეცეს, განიქრიოს იგი, და რომელი ეკუეთოს, შეიმუსროს იგი 196, 15.

განოტება გაქცევა (ა), გაგდება, განდევნა. —2: მწყემს (იყვენეს) ამის-თვს, რამეთუ მგელნი იგი განაოტნეს და საცხოვარი იგი მათნი განარივნეს 218, 15.

განაება გახევა, გაგლეჯა; გაპობა, გახლეჩა; გაღება. —2: განაპოწმიდა იგი თავი მისი ორად 275, 31. ი ვნ.: (ქუეყანად) განიპო 174, 4; (ეზოა ტაძრისად) განიპო 174, 6.

კლაკნი განპებულ ასხენ 133, 34 ჩლიქები გაყოფილი აქეს; განპებულისა განკარისა 271, 1 ღრიჭე, ოღნავ ღია კარიდან.

განპყრობა გაშლა, გაშვერა, გაჭიმვა, აღმართვა (ხელისა). ი: განიპყრ-

ნა კელნი 66, 16; 91, 15; ჟუარსა ზე-
და კელნი განიპყრნა 235, 18.

განროხმა გაკიშვა, გაშობვა, გაშხ-
ლართვა. ი ვნ.: განირთხა თავით
თვსით აღმოსავლით კერძო 272, 3.

განრინება ხსნა, გადარჩენა, მორ-
ჩენა (ეს საწყისი მოქმ. გვარის ზმნები-
სათვის იხმარება; ვნების „განრომა“
აქვს). ა—ზ: ჟუარი, რომელმან ჩუენ
განგუარინნა პირველთა მათ
ბოროტთა 233, 20; რომელნი ანგელოზ-
თა განარინნეს 95, 3; გინც
ხოლო თუ განმარინნეს ჩუენ
163, 18; რომელმან ესევითართა ბორო-
ტთა ვნებთაგან განგუარინნეს
109, 21; განარინნეს (მან იგინი)
108, 8. ი: ბევრგან ღათუ იწყლის გუელ-
მან გუამი თვისი და თავი თვისი განი-
რინის 221, 3; განრინებად 108,
4; განმარინებელი 186, 4
მხსნელი; განსარინებელად 226,
10 გადასარჩენად.

განრისხება გაჭყერება, განრისხება;
გადატ. ბორცვა, ღელვა. ენ: აწ აგრი-
პაჰსთვს ნუ განკარისხნებით
247, 10; თქუენ რაჰსა განრისხნე-
ბით 150, 1; ზღუაჲ იგი განრისხ-
ნებოდა 163, 16 ბორცვდა, ღელა-
და; განრისხნა ნეტარი სტეფანე
58, 28.

განრომა გადარჩენა, თავის დაღწევა
(რისგანმე), მორჩენა (ეს საწყისი ვნე-
ბითი გვარის ზმნებისათვის იხმარება;
მოქმედებით „განრანება“ აქვს).
ე: რაჰთამცა განვერი კელთაგან
მათთა 275, 37; ვითარ განერა
მტერთა მათგან 269, 11; ლოტ მართა-
ლი, რომელი განსაცდელსა ეშმაკისასა
განერა 95, 5; რომელი-იგი განე-
რა მახესა მას მონადირეთასა 225, 26;
რაჰთა განერე, ვითარცა ქურცი-
კი საფრკესა და ვითარცა სირი ირეჟსა
226, 3; ჟუარისაგან განვერენით
საცთურსა ეშმაკისასა 233, 24; ჟუარი-

საგან სიკუდილსა და წარწყმედასა გან-
ვერენით 233, 25; დანიელცა და
რომელთა იმარხეს, განერენეს.
ცეცხლისაგან და ლომთაგან 114, 15.

განრღუეულ-ი 50, 11, 220, 6 ასო-
დახსნილი, დაჲრდნილი, კუტი, საყა-
რი (შდრ. დაკსნილი).

განრყუნა გაფუქება, წახდენა. 0—ზ:
ნუ დასთესავ იფქლსა თანა ლუარძლსა,
რაჰთა არა განრყუნეს ყანაჲ შე-
ნი და ნაყოფი შენი 48, 21; კორცნი
ესრჷთ განერყუნნეს მგელთა.
მათ უწყალოთა 278, 23. ი ვნ.: რაჰთამ-
ცა განირყუნა მტერი იგი 136, 19.

ყანაჲ ურგები და განრყუნე-
ლი 139, 23 უსარგებლო, წამხდარი (გა-
ფუქებული); განრყუნადი 248,
28.

განრყუნილება 53, 38 წახდენა, გა-
ფუქება; ნაკლი, ნაკლოვანება; ცუდი.
მხარე. განრყუნილებაჲ სტო-
მაქისაჲ 109, 14 კუქის ავადმყოფობა.
კუქის აშლილობა.

განრჩა 51, 24 განსჯა, განკითხვა, გა-
სამართლება (განრჩა—განშჩა—განშჩა—
—განსჯა).

განრჩევა გარჩევა, გამორჩევა, გა-
მოწმენდა. ა—ზ: მოუშამან ყანაჲ ურ-
გები... მოწეს..., ძირი იგი საკნველითა.
აღმოჰვხურის და განარჩიის 139,
25.

განრჩუნვილ-ი 6, 33 ოქროთი ან
ვერცხლით მოქედილი, შემოსილი, მო-
გებული, შემოვლებული, შემორტყ-
მული.

განრცხა გარეცხვა. იწყეთ განრ-
ცხად სამოსელთა თქუენთა სინანული-
თა, რაჰთა სასძლოსა მას, რომელსა ჩი-
ნებულ ხართ, წმიდად იპოვნეთ 83, 21.

განსავსე 188, 16 საესე.

განსთქლომა ნ. განხუთქა.

განსივება გასივება, სიმსივნე.
წყლით განსივებაჲ მუცლისაჲ

109, 14 მუცლის გასივება წყლით, მუცელში წყლის ჩადგომა, წყალმანკი.

განსპეტაკება გათეთრება. ა—2: რამათა ურკილი იგი სული განასპეტაკეს 77, 12 რომ გაათეთრონ. ენ: განმბანო მე და უფროსს თოვლისა განვსპეტაკნე 77, 13 (=ფს. 50, 9) გაეთეთრდები.

განსუენება მოსვენება. ი/უ—(მ) 2: მოვედით ჩემდა ყოველნი დამაშურალნი ეგე და ტვრთ:მძიმენი, და მე განგისუენო თქუენ 105, 17 მოგასვენებთ: განსასუენებელად 121, 34 (შდრ. შესუენება).

განსუქება გასუქება.

ა—2: საკმელმან ჩუენმან განასუქნის კორცნი 112,5.

განსწავლა სწავლა, სწავლება, დარიგება, გაწვრთნა. 0—2: არა თუ ღვნოა არს..., არამედ სასუშველი არს, რომელმან განსწავლნის უგუჟურნი 260, 23.

ი ვნ.: შეკრვით განისწავლე კმითა და მიუდგე კმითა 27, 27.

განსხირაპუღო—ი 258, 9 გაჭიმული.

განსხმა გაყრა, განღვენა, გაგდება (ბევრისა). ა—2: განასხამს ყრის, აგდებს; განასხა, განასხნა გაყრა, გააგდო; განასხას გონებათაგან ჩუენთა ყოველი უკეთურება 140, 22. ი ვნ.: ჰურიათა იგი კრებული განისხმის 92, 17 იყრება (გარეთ), იღვენება; უბრძანა განსხმა ჰურიათა 243,5.

განსჯა გასამართლება, განკითხვა. რომელი მოვალს განსჯად სოფლისა 252, 12.

განტეება გაშვება. ი/უ—(8)2: შორის მგელთა განუტევნა საცხოვარნი იგი 220, 17; აწ განუტეო მონაა შენი მშვდობით 95, 22 (შდრ. ლ. 2, 29); რომელმან მწყემსმან ცხოვარნი შორის მგელთა განუტე-

ნეს 220, 15 რომელი მწყემსი გაუშვებს ცხვრებს მგლებს შორის. ი ვნ.: ვიხილე, რამათა განეიტეო მშვდობით 95, 23; აწ განეიტეო, რამათა არლარა ვიხილო... 95,27. ე: ნუმცა ვინ ქრისტიანს განეტევების, ვიდრემდე ვეკითხო პავლსსთვს ჰეშმარიტად 252,5; ადამი პყრობილებისაგან განეტევების 91, 12.

განტება გატება, გაგლეჯა, გახეთქა. ესე უწყი, რამეთუ მძნარ და ძლიერ არს ლომი, განმტეხელ და წარმწყემდელ 108, 20; განტეხილი (ნავი) 277, 19.

განტჳნვა თავის გატება (და ამით ტვინის გამოსხმა). ი ვნ.: იგი თავადი არს... სტეფანე, რომელი ქვითა განიტჳნა ურწმუნოთაგან ჰურიათა 64, 22; საჯეს მისი ქვითა განტჳნვა 240, 13.

განტჳდომა გატჳდომა, გატება. დ: მერმე განტჳდებიდ ძულანი 119,5 ტჳდებიან ხოლმე ძვლები.

განურისხველება 27, 5 უწყინარობა, გულკეთილობა, სიმშვიდე.

განუშორებელობა 130, 36 მოუშორებლობა, დაუცილებლობა (ერთობა, მთლიანობა).

განფენა მოფენა, გავრცელება, მოდება. ე: სიტყუა ღმრთის-მსახურებისა ყოველსა ადგილსა განეფინა 36, 24; განეფინა და მიიწია სულნელებამ იგი ათ მილიონ ოდენ გარემოთა მათ ადგილთა 69, 21; განვიდეს და განეფინეს ყოველთა კიდეთა ქუეყანისათა 181, 28.

განფიცება გასასტიკება, გამკაცრება, გულქვად, უმოწყალოდ გახდომა; ურჩობა. ენ: განფიცნეს და გარდაიქცეს და მეუფესა ყოველთასა ექმნეს დაუმორჩილებელ 135, 21; განფიცებულ 128, 4.

განფრთხილება გამოფხიზლება, გამოღვიძება (გაფრთხილება, ფრთხილად

გახდა). ა—2: განაფრთხენასულნი ჩუენნი ნუგეშინის-ცემითა და სიტყვითა სულიერითა 279, 27.

განქარება გაქრობა, მოსპობა. ღ: მისი იგი შეცოდებამ განქარდების 19, 9; სიკუდილი განქარდა 75, 26; წყევამ განქარდა, ცოდვამ შორის განქიდა 36, 22.

განქარება გაქრობა, მოსპობა, გაქარება. ა—2: შენ უქრწნელბითა კრწნილებამ განაქარვე 175, 10; განქარვებისათჳს ცოდვითა კაცთაჲსა 172, 7; განმქარვებელი საღმობისაჲ 214, 38 ტყვიულების გამქრობი, მომსპობი; განქარვებადი იგი (დიდებაჲ) 194, 23 გასაქრობი, რომელიც გაქრება, რომელიც უნდა გაქრეს.

განქველება გაუკეთესება, გაკეთილება, კეთილად გახდომა; გამამაცება, გამხნეება. ღ: ეგრეცა ჩვენ მსგავსად ლუაწლას მას მისსა განვეზადნეთ, რამთა განქველდე 262, 8.

განქიება გამოშვარება, გამოშვლავნება, საქვეყნოდ გამოტანა; შერცხვენა, გაწბილება. ა—2: უფალმან და ღმერთმან ჩუენმან განაქიქნა იგინი 53, 29.

განქრევა ნ. განქრევა.

განღება (ობ. მხ.-ში) გაღება, გახსნა. ე: სიკუდილი დაირღუა, სამოთხე განეღო, წყევამ განქარდა 36, 22 გაიღო; რომელსაცა (ჟამსა) განეღოს ღმრთისა მიერ (კარი ეკლესიისაჲ) 77, 18 როცა გაიღება; გუერდი მისი განღებულ 172, 9 გახსნილი, ვაპობილი.

განყენება მოშორება, მოცილება; განშორება, გაცილება, განყენება. ე: არა განეშორების და არცა განეყენების მათ 104, 32; განგუეყენეს, განგუეშორნეს, წარვიდეს და მივიდეს დაბასა მას დედულსა ჩუენსა 65,

27; არა ხოლო ცოდვამ იგი განეყენის 78, 13; იგინი განეყენებულ და განშორებულ არიან ყოველთაგან აღძრვითა და განცხრობათა 101, 12.

განყიდა, განსყიდა 1. გაყიდვა. 0—2: რაჟამს განჰყიდდეს მას (იოსებს) 255, 8. 2. გაყიდვა, ლაღატი. განმსყიდელი 147, 35 გამყიდველი, მოლაღატი.

განყოფა გაყოფა, გამოყოფა; განაწილება. 0—2: არა განეჰყოფ შენგან უფლებასა 175, 3; იგი თავადი უმჯულოებით არსებასა მას განეჰყოფს, ხოლო შენ ერთობასა მას ნუ განეჰყოფ 44, 14. ი/უ: ნიქთა განუჰყოფდეს მოლუაწეთა მათ 121, 2; სხუათა განუყვეს ნიქი იგი 121, 3 სხვებს გაუყვეს, გაუნაწილეს ის საჩუქარი: კორცნი თჳსნი განუყენის 182, 31. ი ვნ.: სული არა განეჰყოფ ი ს, არამედ მის მიერი იგი მადლი 186, 16. ე: შენ მიერ სიხარული ყოველთა დაბადებულთა განეჰყოფის 9, 4; ერთი კმაჲ თითოეულსა საცხოვრებელად მსგავსად ღირსებისა განეჰყოფის: სწორად მისცემს ჰაბუტთა და ბერთა 17, 29; განეჰყოფანი ენათანი 87, 27.

განყრა 1. (კელისა) ხელის გაქნევა, ხელის აშვერა, ხელის დაქნევა. 0—2: მან აღიმალა კმაჲ, კელი განყარა და თქუა სამჭერ: შენდობილ იყავნ შენდა 66, 8. 2. (პორლისა) პორლის მოქნევა, მოსაქნევად, საძგერებლად მომარჩება. 0—2: არა პოროლნი განყარნეს, არცა მშუღლსა გარდაუტუეს, არცა ისარნი მოირთხნეს 220, 7.

განშიშულება გაშიშვლება. ი: აჰა ესერა განეშიშულე (გუერდსა ჩემსა) 174, 9.

განშორება, განშოვრება მოშორება. —(8) 2: ნუ განმაშორებ მამათა

ჩემთაგან წმიდათა 268, 22; ყოვლისაგან ბოროტისა განაშოვრა 233, 30; განაშორენ კელნი შენნი მათგან 249, 36; განაშორენთ სიბრძნისაგან პირნი ეგე თქუენნი 247, 25; განეშორენთ თავნი ჩუენნი ყოვლისაგან იქვსა 175, 36. ი: არა განგიშორებ შენ განუშორებელსა 175, 3; არა თუ სამოსელსა განვიძარცუავთ, არამედ ძეულსა მას კაცსა განვიშორებთ 119, 26; მეზუერმ იგი განიშოვრე 176, 9; განიშორე მეუღლმ ეგე შენი უკეთურებისა 208, 19. ე: წმიდაჲ პეტრე ამის სოფლისაგან განეშოვრა 249, 38; არა ხოლო თუ სიძვასა განეშორენით 234, 5.

განშუენება გამშეენიერება, გალამაზება. — 2: ეკლესიანი განაშუენენეს 141, 19; აღვრმან მან სარწმუნოებისამან... განცააშუენენის სულნი 134, 15. დ: განეშუენდეთ და ვიცებოდით ნელსაცებელითა მით სარწმუნოებისამათა 78, 21.

განჩემებულ-ი 251, 11 განკუთვნილი, მიკუთვნიებული, მისაკუთრებული.

განჩინება დადგენა, დაწესება, გადაწყვეტა. — 2: ხოლო იოვანე წინაწარმეტყუელებასაცა განაჩინებს 207, 25; მზირნი განაჩინნა და მიავლინნა 245, 14; განეჩინა კეისარსა პავლესი თავისა მოკუეთაჲ 252, 8; რომელნი-ეგე უფლისა იესუ ქრისტეს ერად განჩინებულ ხართ 247, 5; წერილ ესრე იყო განჩინებულად 237, 19 ცხადად, გარკვევით, გამოჩენით (კარგად ჩანდა).

განჩუენება, ი/უ: საცრველ ესე არს: არა თუ თითოეულად განუჩუენეს, რომელთა მოჰქონან იგინი, არამედ აღერინეს ურთიერთას და ერთბამად იქცევიან 122, 1.

განცალიერება დაცარიელება, შემ-

სუბუქება, კისრიდან ტვირთის მოცილება. დ: განცალიერდა ქედო ჩუენი ფიცხლისა მისგან ულლისა ეშმაკისაჲსა 178, 24.

განცდა 1. ხედვა, ყურება, ცქერა; დაკვირვება, გასინჯვა. ი: მშობელსა ვხედავ და შობილსა განვიციდით თუალითა, ხოლო სახესა მას შობისასა, ვერ ძალ-მიც მიწდოლვად 33, 5; ფრიად ბრწყინვალეებითა მისითა ვერ განვიციდიდ ხატსა მას მისსა 62, 3; საყდართა ზედა განიცადა უქორცოდ 26, 19 შეხედა, ნახა; განლაციადე შენ, კაცო, სახიერისა ღმრთისა უშურველობაჲ 133, 25; მხილეთ მე და განმიცადეთ, რომეთუ მე ვარ 180, 7. 2. გამოცდა (შეცდენის მიზნით), искыснѣ. 0—2: არა ვითხოვო (სასწაული), არა განვიცადო უფალი 97, 10; განსაცდელსა შინა ეშმაკისაჲსა 262, 17. 3. ი/უ—2: ესოდენ შეგირაცხიესა სამეფუოჲ იგი პატივი? ესრემ წინამსწარ განვიცდე სთუალნი 209, 24.

განცემა გაცემა; მიცემა. 0—3: განსცა წიგნები ესევეთარი ბრძანებისაჲ: 251, 19; ქალწულად მნებაჲს დადგომად და პატივი ქალწულებისაჲ არა-მნებაჲს განცემად 19, 29.

განცოფება გაგიჟება, გაშმაგება, გადარევა. ენ: მეუღარნი განცოველდეს, ხოლო ცხოველნი განცოფხეს 182, 25.

განცოცხლება გაცოცხლება. — 2: ვინ არს, რომელმან განგაცოცხლა შენ 251, 4.

განცრუება მოტყუება, ტყუილის თქმა; გამტყუნება, გაყალბება; უარყოფა. — 2: არა ეგების, ვითარმცა განვაცრუენით იგინი 152, 8; დაემორჩილნეს განცრუებად ქეშმარიტისა მის საქმისა 153, 19.

განცხადება 1. გამოაშკარავება, გამოძლენება: ღიღება; ცხადად გახდა, ცხადად შექმნა; გამოჩენა. ენ: ესე წინაწარმეტყუელი... გონიერებითა განცხადნების 207, 28; იოვანწსი განცხადებაჲ და პეროდჴსი დამცირებაჲ 212, 29; განცხადებულ 264, 18 აშკარა, ცხადი, დაუფარავი. 2. გაშიშვლება, ცხადად, თვალნათლივ ჩვენება. ი/უ: ვიცი და მისთვისა გუერდი ჩემი განგიცხადე 174, 15.

განცხოველება გაცოცხლება. ა—2: განმაცხოველნეს ჩუენ ორისა ღლისა შემდგომად 162, 11 გაგვაოცხლებს ორი ღლის შემდეგ: განაცხოველონ 265, 18. დ: განცხოველდა 154, 27 გაცოცხლდა; მკუდარნი განცხოველდეს 182, 24 გაცოცხლდნენ; (იგი) განცხოველდეს 265, 14; განმაცხოველებელი 49, 25 გამაცოცხლებელი; განცხოველებულ 181. 5 გაცოცხლებული.

განცხრობა შვება, ლხენა, ნეტარება, გართობა, ნებივრობა; გახარება, გამხიარულება; დატყობა (ეს საწყისი მოქმედებითი გვარის ზმნებისათვის იხმარება; ვნებითს „განცხრომა“ აქვს). ა—(8) 2: და ვითარცა ველნი შუენიერნი და საესენი, ყუთვილითა ოქრო-ფერიითა შემკულნი, და ვითარცა ხენი, შუენიერად შემოსილნი ფურცლითა, და სადგურნი მფრინველთა სულნელ-მკმობარეთანი, რომელთა-იგი სმენითა ყურნი კაცთანი განაცხრონიან და თულნი, ოდეს-იგი გამოეფინის მზჭადგილთა მათ 79, 10.

განცხრომა იგივეა, რაც განცხრობა, ოღონდ ეს საწყისი ვნებითი გვარის ზმნებისათვის იხმარება (მოქმედებითს „განცხრომა“ აქვს). იგინი განყენებულ და განშორებულ არიან ყო-

ველთაგან აღძრეთა და განცხრომათა 101, 13; განსაცხრომელი 206, 13.

განძარცუვა ტანისამოსის გახდა; გადატ. რაიმეს მოშორება, მოცილება. 0—2: ჩუენ ვართ, რომელთა უფალი განვძარცუეთ 119, 33; მათ განძარცუეს და განიყვეს სამოსელი მისი 119, 34. ი: განიძარცუავს სიბერესა 86, 27; არა თუ სამოსელსა განვიძარცუავთ, არამედ ძუელსა მას კაცსა განვიშორებთ 119, 26; მას თანა ცოდვასა განვიძარცუავთ; რომელი გუელისა მიერ შევიმოსეთ, აჟ ქრისტჴსთვის განვიძარცოთ 119, 28, 29; განვიძარცუე სამოსელი ჩემი 86, 32; განიძარცუე ძუელი იგი კაცი საქმიუთო მისით 86, 31. ი ვნ.: უფალი-ცა ჩუენი განიძარცუე 119, 31. ე: რაჟამს განვიძარცუვოდა მათ-გან სამოსელი მათა 258, 7.

განძება გაძევება, გაგდება, განდევნა. ა—2: განაძო პნელი იგი 177, 10; წყლულებაჲ დასდევს მას და განაძეს იგი ქალაქით 65, 9; განაძე 176, 9 გააგდე, გააძევე; განმაძებელი 177, 8 გამძევებელი, გამგდები; განძებული აღამ 205, 15.

განძლიერება გაძლიერება, გამაგრება, გამტკიცება, გამძნეება. ა—2: და ჩუენცა განმძლიერენიან განსაცდელსა შინა ეშმაკისასა 262, 17 (ბრძ.) გაგვაძლიეროს, გაგვაძაგროს, გაგვაძტკიცოს, გაგვაძნეოს.

განძნება გაძნელება, ხელის შეშლა, დაბრკოლება. მოვედით და მოვკლათ მართალი იგი, რამეთუ განმძნებელ ჩუენდა არს 56, 22. [სხვა ხელნაწერში (A 19) ეს სიტყვა უფრო ახალი ფორმითაა წარმოდგენილი: განმძნელებელ. ამ ძნ-ს (და არა „ძნელ“-ს) ეყრდნობა ძველი ქართულის

ცნობილი ფორმები: მი-ძნ-ღ-ა, გი-ძნ-ღ-ა, უ-ძნ-ღ-ა; ძნ-ი-ად. ასე რომ, განძნება და განძნებელი საესებით სწორი (და ძველი) ფორმებია].

განძლება გაძლება, გაძღობა. ა—2: განაძღნა ყოველი სულითა წმიდისათა 235, 8. ი: არა თუ კორცთა ნებისა წყურილი აქუს, რაფათაჲ კორცნი იგი განიძღნეს 77, 10.

განწესება დაწესება, დადგენა, დანშვნა. ა—2: საქსენებელი მისი განაწესენ შეილითი შეილად 265, 22 (ბრძ.) დაწესოს, დანიშნოს. ი/უ: მე.. წარმოვიყვანე იგიცა... და განუწესე როკიკი ჩემთაგან საფასეთა 65, 11: განწესებულნი 25, 33; 248, 14.

განწვალება გაყოფა. 0—2: არა განგწვალებ შენ განუწვალებელსა 175, 4 არ (გა)გყოფ განუყოფელს. ი ვნ.: ნუ განიწვალებით გონებითა 180, 7; ოდესმე ენანი ღმრთისაგან რისხვითა განიწვალნეს 181, 4 გაიყვენენ.

განწირულ-ი 11, 35 დატოვებული, მიტოვებული, უპატრონოდ მიტოვებული.

განწმელა გაწმენდა. ი: ქველის-საქმითა სულნი თჳსნი განიწმიდენინ 227, 20 (ბრძ.) მან სული გაიწმინდოს. ი ვნ.: განიწმიდენით გუამისაგან 247, 24 გაიწმინდეთ, გასუფთავდით. ენ: დღეს განწმიდნების კორცი 74, 20 იწმინდება; წყალნი მისგან განწმიდნებოდეს 77, 37; რომელი-იგი აერბან შეიწყნარა და განწმდნა 117, 18 გაიწმინდა.

განწყობა 1. გაწყობა, დაწყობა, წესიერად განლაგება. ა—2: რომელმან განაწყენა ვარსკულავნი სამყაროსა შინა 258, 23. 2. მეტროპოლი ქარის საომრად დაწყობა და გამზადება. აქე-

დან: განწყობილი 116, 28 საომრად გამზადებული მეტროპოლი ქარის რიგი, მწყობრი. თავი თჳსი შერთო კრებულსა მას განწყობილისა 121, 12; უკუეთუ ვინმე წინაასა განწყობილისა დაეცის, მეყსეულად ადგილსა მისსა სხუა დადგის, რაფათა არა შეწყენა იგი დაპბრკოლდეს დაკლებითა მით 121, 18.

განწყობილება 3, 5 წყობა, ჭარი, გროვა, გუნდი.

განჴელა გაჴელა, გაჴედვა. ი ვნ.: მახვლი მჴედელთაგან განიჴედის 97, 21.

განხეთქა დახევა, გაობა, გაგლეჯა. 0—2: ჩუნთა ცოდვითა განხეთქა ქელით-წერილი 14, 13; საკრვლნი ცოდვისანი განხეთქნა 38, 4. დ: ბუნებანი განსქდებოდეს 222, 4; ვეშაპი განსთქდა 74, 28; კლდენი განსთქდიან 221, 4.

განხერხვა 118, 30 გახერხვა.

განხილვა ნახვა, დათვალიერება; დაკვირვება, გასინჯვა. ი: რაჲმს განვიხილედით კორცთა წმიდათა მათ მოწამეთასა 268, 12. ი ვნ.: კელითა განვიხილა თომასგან 50, 39 გასინჯულ იქნა.

განხუმა (ობ. ან სუბ. მრ.-ში) გახსნა, გაღება. ა—(8)2: არა განახუნა კარნი იგი 172, 35 არ გააღოს კარები. ი/უ: კმა იგი იოვანშისი ყურთა განხუმა 78, 7 ყურებს უხსნის, უღებს; განმიხუენით მე ბჴენი თჴუენნი, მთავარნი 71, 22 გამოიღეთ. ე: განეხუნეს გონებანი მათნი 154, 18; განეხუნეს სამყარონი ცისანი 60, 27; განეხუნეს კარნი 71, 25; რაფათა განგეხუნენ (კარნი ეკლესიისანი) 70, 26; განხმულ არიან ცანი შენთჳს 60, 35.

განკლა გაგდება, განდგენა, გაძევება. ა—2: განკურნა წყლულებანი, განკაღნა ვნებანი 50, 8.

განკლომა გასელა. 0—1: (იგინი) განკლეს ცხოვრებისაგან 150, 21 გავიდნენ; ესე ნათესავი არაჲმთ განკლეს, გარნა ლოცვითა და მარხვითა 100, 23 ვაჟა.

განკმელ-ი 263, 22; 267, 8 ხმელი, გამხმარი.

განკმოზა გახმოზა; დაშრობა. ა—2: რომელმან... განაკმე ქუეყანა ისრაელისაჲ 129, 2; შეპრისხნის ზღუასა და განაკმის იგი 52, 29 გაუწყრება ზღვას და დააშრობს მას ხოლმე. ვნ.: ენანი მათნი განკმები ედ 258, 18; ძულანი ჩუენნი... მზითა განკმია 64, 16 ხმებიან ხოლმე; გამკმარი 215, 20 გამხმარი.

განკრწნა გახრწნა, წახდენა, გაფუქება. 0—2: გულისა მისისა ზრახვამ განკრწნა 4, 22. ი ვნ.: და ესრჳთ განიკრწნა თვისისაგან გულის-ზრახვისა 19, 7; განსაკრწნელი 50, 29; განუკრწნელი 35, 16; განკრწნადი 51, 13; 119, 27.

განკსნა გახსნა; გაუქმება. 0—(8) 2: რომლისა არა ღირს ვარ, ვითარცა განკჰკსენ საბელი კამლთა მისთაჲ 229, 24. ი: თმათა განიკსნილ და ნუ თანა-შეითხზავ ცოდვასა 125, 18. ი ვნ.: დღეს განწმიდნების კორცი და განიკსნები სკრულებისაგან ადამ 74, 20. დ—(2) 1: დღეს მრავალ-ეამისა იგი საყრველნი განკჰკსნდეს 36, 21; ჩემ მიერ განკჰკსნდენა შეილთა შობისა მიზეზნი 28, 29.

უბრძანა ყოველთაჲ მათ პყრობილთაჲ განკსნაჲ 253, 29; განკსნილი 29, 8.

განკუება გამოკლება, მოკლება; დაკარგვა. ე: ოდეს-იგი ეპგონებდი შესაძინელსა, მაშინ განკექუა მე! ვინ-მე რაჲ მიმპარა საუნჯჳს იგი 98, 15.

გარდახნევა გადაყრა. ა—2: გარდაახნიეს ქურქელი იგი ნავისა მისგან 105, 4.

გარდაგებულ-ი (ცხედარი) 68, 37 დაგებული, დაფენილი, დაფარებული.

გარდაგორვება გადაგორება. ა—2: იგი ლოდი, რომელი პირველად გარდაეგორვა საფლავისა მისგან, იგი წამებს 165, 35.

გარდაგულარძნილ-ი 59, 36 მრუდი; შემცდარი, გარყვნილი.

გარდადრეკა გადახრა; გაღუნვა; გამრუდება. 0—2: რომელ დაწერილა ღმრთისა მიერ მართლ, და ძენი ეშმაკისანი გარდადრეკენ მრუდად 48, 4.

გარდავრდომა გადაეარდნა. 0—1: ხოლო იგი გარდაეარდა სიმაღლისა მისგან 56, 26.

გარდამატება გადამეტება, გადაჰარბება. 0—(3) 2: წმიდამან ქალწულმან მამათ-მთავრისაჲცა გარდაჰმატა სრულებასა 13, 39. ე: ვინაჲ-იგი აღება-ტა ცოდვამ, უფროჲს გარდაემატა მადლი 12, 26; გარდამატებული 18, 24; 76, 34; 82, 1.

გარდამო 1. თანდ., მოითხოვს მოქმედებით ბრუნვას მარტივი ნიშნით, ფორმას აძლევს გამოსვლითი ბრუნვის მნიშვნელობას. კმაჲ იყო ზეცით გარდამო 60, 32 ზეციდან. 2. ზედსართავი. გესმოდნა ზეცით გარდამოჲ იგი წამებაჲ მამისაჲ 91, 5.

გარდამოგდება გადმოგდება. ა—2: გარდამოაგდეს მართალი იგი გოდლისა მისგან 56, 24; აღეკდეთ და გარდამოვაგდოთ იგი 56, 19.

გარდამოვლინება გადმოვზავნა, გამოვზავნა. ა—2: გარდამოვლინა მადლი ესე 189, 5.

გარდამოვრდომილ-ი 250, 24 გადმოვარდნილი.

გარდამოთხევა გადმოყრა, გადმოღვრა. 0—(8) 2: არცა ცრემლნი გარდამოსთხინა მეღვარნი 122, 31.

გარდამორთუმა მორთმევა, მოცემა (ზემოდან). ა—ჰ: (მოსე) გარდა-
მოართუა შჯული ერსა თვსსა
114, 12.

გარდამოსლვა გადმოსვლა. 0—1:
მოწაფენი იგი, რომელ გარდამოვი-
დოდეს მიერ 166, 30; გარდა-
მოსლვა 166, 9; გარდამომა-
ვალი 49, 32.

გარდამოფრინვა გადმოფრენა. 0—1:
ტრედი ერთი სპეტაკი გარდამოფ-
რინვიდა 60, 29.

გარდამოწობა გადმოწვევება, ჩა-
მოწვევება, გადმოყრა წვეთ-წვეთად
(ცრემლისა). ა—(ჰ) ჰ: გარდამოა-
წოვენ ცრემლი და განიბანენინ
კორცნი თვსნი 227, 19 (ბრძ.) გადმოა-
წვეთოს.

გარდამოკლდომა გადმოსვლა. 0—1:
ვინამცა გარდამოკცქელ უქო-
ცოა 175, 16 გადმოვედი; გარდა-
მოკდა 81, 25; 166, 24; გარდამოკ-
დეს 200, 22 გადმოვა.

გარდამოკსნა გამოსხნა, ჩამოსხნა,
მოსხნა. 0—(ჰ) ჰ: თვსითა ქელითა
გარდამოკსნა ჭუარისაგან 249, 11.

გარდამრედ ნ. გარდარევნა.

გარდარევნა გადამეტება, გადაქარ-
ბება. 0—8: გარდაპრია, გარდაპ-
რიეს. ე: სადა გარდაერია ცოდ-
ვაჲ, მუნ უფრომასად აღემატა მადლი
40, 13; არა-მე კმა-იყოა ესოდენი ესე
სირცხლისა გარდარევენაჲ 208,
32; გარდამრედ 188, 24 გადა-
ქარბებით, გადამეტებით, ზომაზე მე-
ტად; გარდარეული 8, 19; 41, 34
გადაქარბებული, ზომაზე მეტი; გარ-
დარეულიად 263, 12.

გარდართხმა გადაშლა, გადაფენა,
გაჭიმვა; გაერთობა, გადაფარება, გადა-
ხურვა. ა—8: მე იგი ვარ, რომელმან
ცანი გარდავართხენ და სი-
კუდილი დავარღვე 220, 25; აღიღო ძე-

ლი. რომლითა გარდაართხიან
სამოსელი 56, 34 რომლითაც ფენენ
(გადაფენენ) ხოლმე ტანისამოსს (სა-
რეცხს). ე: ეკლესიისათჳს ცანი გარ-
დაერთხენს... ზღუდა ერთ-კერძო
განკრბა, ქარნი განეფინნეს 221, 19.

გარდასკენლ-ი გარეშე, ყველაზე
იქით არსებული (სამყარო). შთავიდა
მის თანა ქუესკენელთა გარდასკ-
ნელი სათა 50, 25.

გარდასლვა წესის, კანონის, მცნე-
ბის, ბრძანების, აღთქმის, სარწმუნოე-
ბის მიტოვება, დარღვევა, უარყოფა,
преступить. გარდასლვაჲ იგი
მცნებათაჲ 91, 13; ღმრთისა მცნებასა
გარდაშავალ იქმნა 12, 4; ჰ ჰუ-
რიანო და შჯულისა გარდაშავალ-
ნო 76, 2.

გარდაფენა გადაფენა, მიფენა; მი-
ცემა. ე: გარდაეცნეს და გარდაე-
ფინნეს მადლნი იგი 219, 25.

გარდაქცევა 1. გადაქცევა, სხვად
ქცევა, სხვად შეცვლა, превратить.
ა—2: რომელმან წყალი იგი სისხლად
გარდააქცია 37, 23; ჩუენნი მწუ-
ხარებანი უფალმან ჩუენმან... სიხარუ-
ლად გარაიქცინნა 10, 36; გარ-
დავაქცინე დღესასწაულნი მათნი
გლოვად და სიხარული მათი — მწუ-
ხარებად 10, 33. ი ვნ.: გარდაიქე-
ცინ გლოვაჲ თქუენი სიხარულად
155, 11 (ბრძ.) გადაიქცეს. 2. შეცვლა
უარესის მიმართულებით, გარყვნა, ვა-
ფუქება, წახდენა, развратить. ა—2:
რომელნი მრუდად იტყვან კეთილად
წერილსა, სხუად სახედ და სხუად გარ-
დააქცევენ 51, 31; გარდააქცე-
ვედ და განჰრყუნინან 109, 18; სი-
ტყუა-ტყბილობითა მათითა და ქენებითა
გარდააქცინიან გულნი და გო-
ნებანი უმანკოთანი 48, 13. ი ვნ.: ვან-
ფიცხნეს და გარდაიქცეს 135,
21; გარდაქცეული 135, 23; 144,
20.

გარდაცემა გადაცემა, მიცემა.
ე: გ ა რ დ ა ე ც ნ ე ს და გარდაუფინ-
ნეს მალნი იგი 219, 24.

გარდაცვალება 1. შეცვლა; აღგი-
ლის გადანაცვლება. ა—2: შენ ყოველი-
ვე უმჯობესად გ ა რ დ ა ს ც ვ ა ლ ე 175,
13; გ ა რ დ ა ც ვ ა ლ ე, რომელი შენ
დაამტკიცე 73, 13; აწ გ ა რ დ ა ე ც ვ ა-
ლოთ უწყსომა მის საინაჯისაჲ 210,
34; გ ა რ დ ა ც ვ ა ლ ე ბ ა ჲ 233, 35
შეცვლა. 2. სიკვდილი. გ ა რ დ ა ც ვ ა-
ლ ე ბ უ ლ ი 280, 15 გარდაცვლილი,
მომკვდარი.

გარდაცოტენა შეცდენა, გადაცდენა;
სწორ გზას აცილება. 0—(2)1: ვითარ-
ცა გ ა რ დ ა ს ც თ ი ს კაცი ღვნიოა,
უფროსს პირუტყუთასა უგუნურ იქმნის
112, 27.

გარდაცემა (მშვლდა) მშვილდი-
სათვის ლარის გადაცემა, მობმა, რომ ის-
რის მოსაზიდავად მზად იყოს. ი/უ: არა
პოროლნი განყარნეს, არცა მშვლდ-
ისა გ ა რ დ ა უ ც უ ე ს, არცა ისარნი
შოირთნნეს 220, 7.

გარდახედვა გადახედვა. ი: გ ა რ-
დ ა ო ო ხ ე დ ა ე ნ სარკუმლით თვსით
228, 27 გადაიხედავს, იხედება ხოლ-
ში.

გარდახილვა დათვალიერება, ვასი-
ნჯება. ი: გ ა რ დ ა ე ო ხ ი ლ ე ნ ი თ გუა-
შები იგი მოწამეთაჲ 278, 13; ვიწყე
გ ა რ დ ა ხ ი ლ ე ა დ 278, 5.

გარდაქდა 1. გადახდა (ვალისა).
ი: რამთა თანა-ნადები იგი მათი შე
გ ა რ დ ა ე ო კ ა დ ო 81, 18 რომ მათი
ვალი შე გადავიხადო; რამთა თანა-ნა-
დები იგი მისი მან გ ა რ დ ა ო კ ა-
დ ო ს 91, 16; თანა-ნადებთა გ ა რ დ ა-
ქ დ ა დ 103, 9. 2. გადატანა. 0—2:
ვითარცა პირველსა საქუმლიავსა ბრძო-
ლისასა, გ ა რ დ ა ჰ კ დ ი ღ ე ს ღამესა
მას 120, 15.

გარდაქდომა 1. გასვლა, წასვლა.
0—1: ვითარ გ ა რ დ ა კ დ ე ს მცირედნი

ღლენი 267, 9 გავიდნენ. 2. მცნებას,
ბრძანებას... გადასვლა, მათი მიტოვება.
ღარღვევა, უარყოფა. 0—2: გ ა რ დ ა ჰ-
კ დ ა ადამი მცნებასა უფლისასა 265, 7

გარე 1. ზზ. 126, 23; 276, 6 გარეთ.
2. თანდ., მოითხოვს მიცემითს, უდრის:
ში (ზე); მთასა გ ა რ ე 267, 12 მთაში,
მთაზე; უდაბნოთა გ ა რ ე, ველ-
სა გ ა რ ე. 3. თანდ., მოითხოვს ეი-
თარებითს, უდრის „კენ“-ს: შოვა-შე
ქალაქსა იყოა, ანუ ზ ღ უ ღ დ ე დ გ ა-
რ ე და ზღუდით კერძო 159, 4.

გარე-მიქცევა უკან მიბრუნება,
გვერდზე მიბრუნება. ი: გ ა რ ე-მ ი ე ო კ-
ცი ო პირი ჩემი თქუნებან 126, 4.
ი ვნ.: არცაღა გ ა რ ე-მ ი ო კ ე ე ე ს
სისხლისა მის დაბლაღვითა 210, 21; გ ა-
რ ე-მ ი ო კ ე ე ა დ 210, 31.

გარემო გარშემო, ირგვლივ მდებარე
(აღილი). და განეფინა და მიიწია სუ-
ლნელებამ იგი ვითარ ათ მილიონ ოდენ
გ ა რ ე მ ო თ ა მათ აღგილთა 69, 21.

გარე-მოღგომა ირგვლივ მოღგომა,
გარშემო შემოღგომა. ა—(2) 1: ბავა-
სა ზედა ანგელოზთა კრებული გ ა რ ე-
მ ო ა დ გ ს 7, 30.

გარე-მოღგოჩილ-ი 258, 1 გარს-
შემორტყმული, გარემოცული, ალყა-
შემორტყმული.

გარეშე 1. სახელი: გარეშე, გარე-
განი. წყალმან გ ა რ ე შ ო დენ განბა-
ნის 186, 32. 2. ზზ. გარეთ. 3. თანდ.
გარდა.

გარე-შერტყმა შერტყმა, შემორტყ-
მა (ირგვლივ). ი: შეუგინებელი იგი სა-
მოსელი გმოსიეს და ცხორებამ სიწ-
მილისაჲ გ ა რ ე-შ ე გ ი რ ტ ყ ა მ ს 9, 1.

გარე-შეცვა მოცვა, შეცვა, გარე-
მოცვა. ი: „მიმადლებულო“ რამ თქუა,
ყოველივე ბუნებამ კაცობრივი გ ა-
რ ე-შ ე ი ც ვ ა 8, 9.

გარე-წარქცევა აცილება, აშორება.
მოცილება, მოშორება, გვერდის ავლა.
ა—(8) 2: ამისგან სასმენელნი ჩუენნი

გარე-წარკვამცისნეთ 48,32; სასმენელნი ჩუენნი გარე-წარკვამცისნეთ მათისა მისგან მოძღუერებისა 53, 21.

გარე-წარკლა აცილება, აშორება, გვერდის აელა, მოცილება, მოშორება; გაგდება, განდევნა. 0—3: სრულმან სიყუარულმან გარე-წარკვამცისნეთში 161, 8 (= 1 იოვ. 4, 18).

გარნა 1. 128, 28 მაგრამ 2. 189, 21 არამედ. 3. 199, 15; 213, 8 თუ არა. 4. 278, 7 გარდა, გარეშე.

გება 1. შეძლება. ა—(3) 2: ვითარ-მე ვაგო ცნობაჲ ძულთა მათ წმიდისა სტეფანესისაჲ 66, 13 როგორღა შეეძლო. ე: ვერ ეგების 84, 28 არ შეიძლება. 2. მოცდა, დაცდა, დალოდება. 0—2: ჰგებდეთ თქუენ... ვიდრემდე ღირს იქმნეთ სანატრელი-სა მის კმისა 176, 24.

გებულად 35, 15 მთლიანად, მთელად, სრულად, უკლებლად, ხელუხლებლად (როგორც თავიდან იყო, ისე).

გემო-უხილველად 109, 13 უქმელად (გემოს გაუსინჯავად).

გესლოვანი 112, 6 გესლიანი, შხამიანი.

გვანება მსგავსება. 0—2: იხილეთ, ვითარ ჰგევანან მარტკლნი უფალსა ჩუენსა 256, 8.

გზება დაგზნება, დანთება, მოკიდება (ცეცხლისა). ე: გზებოდა (მაცუალი) და არა შეიწუებოდა 204, 26.

გზის ჯერ. ორ გზის 162, 29 ორჯერ; სამ გზის 192, 37 სამჯერ; მრავალ გზის 168, 8 მრავალჯერ.

გზის-ცემა გზის მიცემა, გზის დათმობა, გზიდან ჩამოცლა, გაშვება. 0—(3) 2: გზა-მეცით მე, რაჲთა მივეახლო მე წმიდასა მას 96, 20.

გინება გინება; შებიწწვა. 0—(8) 2: იგი თვთ თავით თუსით აგინებნ და ჰკლემნ 214, 20. ი ვნ.: დედათა გამო...

ყოველნი იგონებოან 214, 7; რომელი-იგი იგინა მათგან 155, 8.

გინც ეგების, იქნებ (ვინ იცის). აღდგო და ევედრებოდე ღმერთსა შენსა, გინც ზოლო თუ განმარინნეს ჩუენ 163, 18.

გიხაროდენ-ი 201, 7 „გიხაროდენ“-ი. სახელის ფუძედ აღებულია ზმნის პირიანი ფორმა გიხაროდენ (ბრძ.)=გიხაროდეს. ეს ფორმა მისალმების ფორმულა იყო ჩვენი წინაპრებისათვის და დღევანდელ „გამარჯობა“-ს (Здравствуй) ნიშნავდა.

გლახაჲ-ი 1. 87, 11; 208, 2 ღარიბი. 2. 64, 18; 281, 1 სასულიერო პირთა თავმდაბლობის აღმნიშვნელი ეპითეტი თავის თავზე ლაპარაკის დროს.

გლახაჲება 21, 2 სიღარიბე.

გლოვა, ი უღოა: ეშმაკი იგლოვეს 75, 27; წარმართინცა იგლოვდეს 235, 38. ე: რომელნი შჯულსა ქუეშე იყვნენ, ეგლოვდენ 235, 32; მგლოვარე 226, 33 მგლოვიარე.

გმირ-ი გოლიათი, ბუმბერაზი, ИСПОЛН. გმირ-ი იგი გოლიად დასცა 95, 6.

გმობა უარყოფა (ქრისტესი, ღმერთისა...), хулить. 0—2: აწ ნუვინ ჰგმობნ ქრისტესსა მას მეუფეებასა 146, 15; მღელენი უგუნურ იქმნებიან და ჰგმობენ 144, 20; ნაბოთე ღმერთი გმობ 136, 25; ნუუკუე მწუკლ-ბელმან ვინმე გაცუენოს გმობად აღდგომისა 165, 10; გმობაჲ 215, 5; მგმობარი 217, 10.

გოდება ხმამაღლა ტირილი. 0—2: შესაყრებელისა მის მათისა კაღნიერებასა ჰგოდებს და იტყვს 44, 29.

გოდოლ-ი 188, 4 კოშკი; სახლის სახურავი. აღქედ გოდოლსა აჰმას ტაძრისასა 56, 3.

გოლ-ი 160, 11 თუქიანი თაფლო-

გოლიად (—გოლიათ) ადამიანის სახელია. გოლიად იყო დიდი ტანისა და ძალისა. ეს სახელი შემდეგ საზოგადო სახელად იქცა და „გმირს“, „ბუმბერაზს“ აღნიშნავს. ბიბლიური გადმოცემით, ეს გოლიად ბრძოლის დროს მოკლა ებრაელთა მეფე დავითმა.

მართალმან სარწმუნოებითა ერთითა ქვითა გმირი იგი გოლიად დასცა; ამას შემოწმების მე დავიდ 95, 6.

გონება 1. მსგავსება (ამსგავსა), მიხნევა, ჩათვლა, გონება, ფიქრი (ეგონა, იფიქრა). ა—(8)2: თქუენ ვერ გულისხმა-ჰყავთ და აგონეთ ნათელი ბელ-ყოფად და ჰეშმარიტებაჲ — ტუყუილად 238, 33. 2. გონება, казатеся. 0—2: მუნ შინა ჰგონებნ მას 228, 30. 0—2, ხტატ: ნუ აღვილ და მტირე გგონიეს 77, 19; ხოლო ჟუარი ნუ ესე გგონიენ, რომელ-ესე ჩას, ვითარცა შეურაცხი 247, 19 ნუ გგონია ხოლმე, ე: ესე თუ ძისაჲ მე-გონოს, მაძისად ვჰადაგო 138, 9. 8. სინდისი. არა ძწის მროკვალისა მის გონებაჲ 209, 36.

გონიერება 207, 28 გონება, ქუა. გორ-ი 273, 15 პატარა მთა.

გრაგნილ-ი 230, 10 დახვეული, დაგრაგნილი (ქალაღლი).

გრძელოვან-ი 274, 38 გრძელი.

გრძნობა გრძნობა, გაგება, შეტყობა, მიხვედრა. ა—(8)2: ეერაჲ აგრძნა 271, 5 ვერაფერი გაიგო, ვერაფერს მიხვდა: ვითარ აგრძნეს შავთა მათ, განიშხადნეს თავნი მათნი ბრძოლად 277, 31.

გუალვა გვალვა. გუალვაჲ და დაყენებაჲ წვძისაჲ 67, 38.

გუაშ-ი 174.11 სხეული.

გუაქუნდინ ნ. ქუნან.

გუგა 113, 6.

გუეშა ცემა; ტანჯვა, წვალემა. 0—2: ეჰგუემ 218, 27; შეაყენა საპყრო-

ბილესა და გუემნა იგინი ბოროტად 251, 18; გუემითა ღათუ გუემონ 223, 32. ივნ.: იგინი... იგუემებიან 241, 35; გუემად 240, 1; ნაგუემი 218, 18 ნაცემი; გუემული 60, 24 ნაცემი, ტანჯული.

გუეშულემა 60, 20 ცემა, ტანჯვა, წვალემა.

გუერდ-ი 5, 34 გვერდი.

გუთ-ნ-ი გუთები. მაშინ გუთთა მამანი თჳსნი მოწყვდნიან 224, 24.

გულ-ი 249, 1.

გულ-განურინებულად 106, 10.

გულ-ღებულ-ი 21, 37 მხნე, უშიშარი, მამაცი, გულადი.

გულ(ვ)ება დაპირება (ა), ფიქრ.: ე: მე გულების 33, 1 ვაპირებ, ვფიქრობ (ასე ექნა); რაჲ გეგულეების შენ, აგრიბა, იქმოლე 247, 12 რასაც აპირებ, ქენი; ეგულეზოდა 89, 1; 164, 24; ეგულვა 66, 9.

გულითად 115, 9 გულითადად, გულით, სულითა და გულით.

გულის-განწყება გაჯავრება, გაწყრომა, გაბრაზება, გულის მოყვანინება. ა—(3) 2: ჴხეთქნა მკარსა ოდენ ჰაბაშოსასა, რამთა გული-განაწყოს და მოკლას იგი 276, 25 რომ გაებრაზებინა, გული მოეყვანინებინა.

გულის-ზრახვა 19, 7 განზრახვა; აზრი, ფიქრი,

გულის-თქუმა დიდი სურვილი, წადილი, ნდომა, ნატვრა. ი/უ—(3) 2: შენ გული-ვითქუამს სასწაულისა მიღებად 27, 23; გული-უთქუამს 10, 17; რომლისა-იგი სასოებისა ჩუენ გული-გვთქუამს 118, 11; გულმან-უთქუა ხილვად პირისპირ 6, 21; გულმან-უთქუა მეუფესა სიკეთეს შენი 7, 2; გული-სათქუელი 79, 11 სანატრელი.

გულის-კლება 50, 35; 246, 35 წყენა, გულის დაკლება, გულის ტყენა, უკმაყოფილება, გულნაკულობა;

გულ-ქლებულად 187, 32 გულ-ნაკულად, უკმაყოფილოდ.

გულის-სიტყუა სურვილი, ნდობა, ნატურა. ი: წერილსა მას გულს-ტყოდეს აღსრულებად 77, 12; გული-ს-სიტყუაჲ 4, 21; გული-ს-სიტყუთა 19, 15.

გულის-წყება 261, 10 გაწყრომა, გაჯავრება.

გულის-წყრომა 261, 9; 277, 25 რისხვა, წყრომა, გაბრაზება, გაჯავრება.

გულიხსმა 147, 31 გაგება, მიხედვრა; გაგების, მიხედვრის უნარი, ნიჭი, ქუა.

გულიხსმის-ყოფა გაგება, მიხედვრა, შეტყობა. 0—2: გული-ს-მ-ა-ჰ-ყოფს 230, 14; გული-ს-მ-ა-ჰ-ყოფდ 156, 28; გული-ს-მ-ა-ჰ-ყავ 175, 5; გული-ს-მ-ა-ყო 105, 23; 121, 20; გული-ს-მ-ა-ყენა 154, 4 გაიგო (იხი-ნო); გული-ს-მ-ა-ყეეს 80, 14; გული-ს-მ-ა-ყავნ 231, 1 (ბრძ.) გაიგოს; გული-ს-მ-ა-უ-ყოფიეს 214, 21. ი/უ: გული-ს-მ-ა-გი-ყო (თქუნ) 142, 35 გაგაგებინათ; გული-ს-მ-ა-უ-ყო 80, 5; გული-ს-მ-ა-გ-ყენა 75, 13; გული-ს-მ-ის-ყოფაჲ 161, 21; გული-ს-მ-ის-მ-ყოფელი 127, 21.

გულ-პყრობილ-ი 89, 3 დაიმედებუ-ლი, დამშვიდებელი, გულგამაგრებული, უშიშარი.

გულსა მოკლდომა აზრად მოსვლა, მოსურვება, მონდომება, ფიქრი. ი/უ—2: მომიკლა ოდესმე გულსა... რამათა წარვიდე პალესტინედ 266, 4; არა ვითარ-ეგე თქუნ გულსა მომიკლა 188, 30.

გულს-დგმა გულში ქონება (სურვი-ლისა, განზრახვისა), გონება, სურვილი. განზრახვა. ა—2, სტატ.: გულს-მ-ა-დგს, რამეთუ მათ გიჩინეს თქუნ 260, 17.

გულს-დგმა იგივეა, რაც გულს-დგმა (6). ი/უ—2, სტატ.: გულს-ე-დგა ზრახეა იგი ძვრისაჲ 209, 1.

გულს-მოდგინე 103, 6 გულმოდგი-ნე, ერთგული, ბეჯითი, მცდელი, თავგა-მოდებული.

გულს-მოდგინება 103, 15; 166, 13 გულმოდგინება, ერთგულება, თავგა-მოდება, სიბეჯითე, მცდელობა, მოწა-დინება, მონდომება, დაუზარებლობა, გულითა და სულით კეთება საქმისა, შეუპოვრობა.

გულ-ფიცხელ-ი 268, 3 გულქვა, შეუბრალებელი, უმოწყალო, სასტიკი.

გულ-წყებულ-ი 249, 31 გულნატე-ნი, ნაწყენი, გაჯავრებული.

გ(უ)მერა გმერა, მახვილი იარაღით (ან ტყვიით) გაჭრა, გაკვეთა, გახვრეტა სხეულისა; კერა, ჩხვლეტა, შესობა. ი/უ: მეყს უგუმირა გუერდსა მის-სა 128, 18; იხილონ, რომელსა-იგი უგმირეს 174, 18; გუერდსა უგ-მირეს 87, 33. ნ. კ. განგუმერა, და-გუმერა, შეგუმერა.

გუნდ-ი 122, 10; 244, 19 კრებული, ჯგუფი, გუნდი, დასი.

გუნდრუჟ-ი 207, 31 ერთგვარი სურ-ნელოვანი ხის გამონაყონი ფისი, იხ-მარება საკმევლად.

გურიტ-ი 225, 2, 3 გვირიტი.

გუსაჯნეს ნ. სჯა.

გუშინ-167, 11; 215, 11.

გუშინდელ-ი 166, 35; 167, 20.

გვრგვნი 44, 30 გვირგვინი.

გვრგვნოსან-ი 44, 28; 74, 21; 118, 22 წამებული, წამების გვირგვინდად-გმული.

გვრგვნოსნება 37, 27 წამება, წა-მების გვირგვინის დადგმა.

გძილ-ი 248, 18 (ეზეკ. 40, 43; 43, 13) ძგიდე.

დ

ლაბა (—ლაბან) 65, 10; 222, 11 სოფელი; დაბნეხსა 63, 3; 238, 28.

ლაბადება შექმნა; გაჩენა. 0—(8) 2: დაპბადა 5, 34 შექმნა, გააჩინა. ე: დაებადების 31, 18 ჩნდება, იქმნება; დაებადის 36, 7; ცანი დაქუეყანა სიტყვა უფლისადათა დაებადეს 222, 19 გაჩნდნენ, შეიქმნენ; დამბადებელი 182, 36 შემქმნელი, გამჩენი; დაბადებულნი 74, 16; დაბადებულთამდე 121, 31.

დაბერება: დაბერებულნი 268, 5; დაუბერებელი 18, 1.

დაბეჭდვა ბეჭდის დადება (დასმა), დალუქვა (კარისა); დახურვა, დაკეტვა.

0—(3) 2: და დაპკრძალეს კარი ეკლესიისა... და დაპბეჭდეს ყოველთა ერთბამად 70, 20. ე: დასდევს ლოდი და (საფლავი იგი) დაეპბეჭდა ბეჭდითა 50, 23; წყარო დაბეჭდული 157, 16.

დაბმა 1. დაბმა. დაბმული 13, 14. 2. დაწყება. —2: და დააბა წიგნ-წერილებად იგი სასწაულებითა ძალისა მისისადათა 182, 35 დაიწყო. აქედან: დასაბამი 213, 36 დასაწყისი.

დაბაკოლება დაბაკოლება, ხელის შეშლა, შეფერხება; შეცდენა, ცდუნება. —(3) 2: არცაღა დააბაკოლა წმიდა სტეფანე ლოცვასა მას ერისასა 61, 5; არა დავაბაკოლო ეგ გზისა მისგან სიმატლისა 59, 19. დ—(2) 1: დაჰპბაკოლდები 25, 19; არცაღა დაბაკოლდა წმიდა სტეფანე 61, 5; დაპბაკოლდა 264, 7; რაათა არა შეწყენა იგი დაპბაკოლდეს 121, 19; დაუბაკოლდებლად 40, 10.

დაბრმოზა დაბრმოვება. —2: დედაკაცმან მკნესა მას სამსონს თავი დაჰყვნა და დააბრმო 214, 2 დააბრმოვა.

ი/უ: ღმერთმან... დაუბრმნა თუალნი მათნი ჩემდამო 277, 15 დაუბრმოვა. ვნ.: დაბრმეს 135, 5 დაბრმედნენ. ი/უ—2: დაუბრმეს თუალნი მათნი ჩემგან 276, 32; დაბრმობოლი 59, 35 დაბრმოვებული.

დაბრულება დაჩლუნგება, დაბლაგვება. —2: დავაბრუვლოთ მახვლი ენისა ჩუენისადა ლოცვითა და მღვდარებითა 261, 15.

დაბლაღვა (სისხლის) წაცხება, მოსხურება, მოპკურება; (სისხლით) მოსვრა; წაბილწვა. არა ზარი აჰვალს სახილველად, არა შეძრწუნდების თავით, არცაღა გარე-მიიქცევის სისხლისა მის დაბლაღვითა 210, 21.

დაგდება დატოვება. —2: დაგადოოს შენ პურის-მთხოველად 209, 29 დაგტოვებს.

დაგება 1. შერიგება. —3: ცოდვილნი წარუდგინა და დააგნა ღმერთსა 156, 9 შეარიგა; დაგუაგნა ღმერთსა მტერობისაგან 233, 22. ი: ვერცა დაიგოს ღმერთი განნეულითა მით გონებითა თვისითა 103, 5. 2. საკმლის დარიგება, წინ დადება, დალაგება; სუფრის გაშლა. ი/უ: კორც-დაგებულსა ტაბლასა დამიგება, ვითარცა წარმართსა 128, 35. ე: საკმელი დაეგების 210, 23; ტაბლასა პირუტყუთასა დაეგო ზეცისა იგი პური 7. 24; ტაბლასა... დაგებად ვიწრაფი 260, 15; პური დაგებულნი 240, 37; ტაბლა იგი დაგებულნი 129, 34 გაშლილი (გაწყობილი) სუფრა.

დაგლაზაკება დაღარიბება. ენ.: დაგლაზაკნა 7, 28; 91, 14 დაღარიბდა; დაეგლაზაკენით ჩუენ ფრიად 43, 26.

დაგუმერა იგივეა, რაც განგუმერა, გუმერა; მახვილი იარაღის (ხმლის, ისრის...) გაყრა, სასიკვდილოდ დაქრა, და-

კოდვა; მოკვლა. 0—2: (დღედაცი ბოროტი ქმარსა თვსსა) ღამით და ღლით სიტყვთა დაჰკუთვნენ და ზაყუ-ვით კლვად აღმახვს 214, 17.

დადგინება დაყენება, დასმა, და-ნიშვნა. ა—2: დაადგინეს... ზედა გოდოლსა მას 56, 7; მცირესა ზედა სარწმუნო იქმენ და მრავალსა ზედა დაგადგინო შენ 64, 2; მარხვა-მან... მასვე პირველსა აზნაურებასა დაგუადგინეს ჩუენ 101, 5; ბრძანა სხვსაჲ დადგინებამ აღ-გილსა მისსა 250, 34.

დადგმა 1. დადგმა. ი: ეკლისა გვრ-გვნი დაიდგა 44, 31; აღვიდე სი-მალელსა ცისასა და მუნ დავიდგნე საყდარნი ჩემნი 91, 22 და იქ დავიდ-გამ ჩემს ტახტ(ებ)ს; დადგმად სცა იუდა ცხედარი იგი მისი 242, 22 დაადგ-მეივნა ის საწოლი (საყაცე). 2. (მუქ-ლისა) დაჩოქება. ი: დაიდგნა მუქ-ლნი 56, 27; 60, 21 დაიჩოქა. 3. და-დება. ი/უ: ლოდი იგი წინაშე პირსპირ დაუდგეს ჰერიათა მათ 165, 34.

დადგომა 1. დადგომა. ა—2: ამას ღამესა დაგადგეს შენცა ანგელო-ზი 60, 12. 2. გაჩერება, შეწყვეტა. ი/უ—2: წყურილი იგი დაუდგა 215, 21. 3. გამაგრება. ი/უ—2: ამისთვის მკნედ დაუდგეს ძლიერსა მას ბრძოლასა 277, 37.

დადგრომა გაჩერება, დარჩენა, დად-გომა. ა—(2) 1: დავადგერ მასვე მარხვისა 67, 3; რაჲთამცა დავადგე-რით ჩუენ მუნ 279, 6; დაღამე-ვადგრეა მერმე ქალწულად 4, 10; დაადგრესო 98, 25; დადგრო-მილი 94, 13.

დადება 1. დადება, положить, класть. ი ვნ.: შეიხვა სამეუდროჲთა ტილოჲთა და დაიდვა საფლავსა 50, 23 დადებული იქნა. ე: (ხტ) მოეკუე-თოს და ცეცხლსა დაედვას 87, 3;

დადებულ ი 64, 37. 2. (ბრალად) დადება, დაბრალება, ბრალდებების წაყენება. ი/უ: საშინელსა მას სატან-ველსა გვთქუამთ და ბრალად ღმრ-თის-მსახურებასა დაგვდებთ 118, 27, 8. (გონებასა, გულსა) გულში შე-ნახვა, დამახსოვრება. ი: დაიდ-ევ გონებასა შენსა და გიჩუენო 66, 15; ხოლო წმიდასა მას ქალწულსა დაეპარხნეს სიტყუანი ესე და დაედ-ვა გულსა თვსსა 15, 35.

დადნობა, ვნ.: და-ვე-დნის 163, 30 (ისიკ) დნება ხოლმე.

დადუმება, ი უოზ.: რომელ-იგი გა-მოცხადებად არა დავიდუმო 247, 18. ენ: ნუ დასდუმნები 68, 1; არა დავდუმნე ამით სიტყვთა 217, 15 არ დაედუმდები, არ გავჩუმდები.

დავიწყება, ი ვნ.: სახელი მისი ნუმ-ცა დავივიწყების თქუენ შორის 265, 21.

დავრდომილ-ი 102, 16 დაეარდნი-ლი, დაცემული.

დაზამთრება ზამთრის გატარება, საზამთროდ დარჩენა; გადატ. ცულ, მძიმე მდგომარეობაში ჩავარდნა; გადა-ვარდნა. მერმე განეშოვრნეს, ვითარცა უფსკრულსა შინა დაზამთრებუ-ლნი 117, 9.

დათესვა, 0—(3) 2: მან მარცუალი იფქლისაჲ დასთესა 36, 16; დათე-სული 204, 32.

დათმენა მოთმენა: გაძლება, ატა-ნა. ი: დაითმინა ჭუარი 169, 21; ვერღრა დაითმინა კაცთაჲ მათ კადნიერებაჲ 118, 32; დაუთმენე-ლი 119, 2 მოუთმენელი, აუტანელი, გაუძლებელი.

დათმობა მოთმენა; გაძლება, ატანა. ი/უ—(8) 2: ვერ დაუთმო ბდი ხილ-ვად ქირთა და განსაცდელთა 266, 6; დამითმე მე 157, 32.

დათრგუნვა (ფეხით) შედგომა (და) გათელვა; დატყენა. 0—2: არა დას-

თ რ გ უ ნ ა ვ ს მიწისაგანთა მათ შე-
პოქმედი იგი 175, 30; შენ მკდომი
ჩუენი და ს თ რ გ უ ნ ე 175, 8; ზღუ-
რბლნი იგი არა და თ რ გ უ ნ ნ ა 173,
1; ნუცა დაუსხამთ მარგალიტსა წინაშე
ლორთა, ნუუყუე და თ რ გ უ ნ ო ნ
78, 35. ი ვნ.: რომლითა და ი თ რ გ უ-
ნ ა სიკუდილი 172, 8; და თ რ გ უ ნ-
ვ ი ლ ი 256, 25.

დათრობა, ი ვნ.: და ი თ რ ვ ე ნ ე
იგინი სიპოხითა სახლისა შენისაჲთა 188,
30 დათერებიან, გადატ. აივსებთან.

დათქმა ნ. დანთქმა.

დათხევა 1. დაღვრა, დაქცევა.
0—(8) 2: და ს თ ხ ი ე შენ სისხლი
მართალი უბრალოდ 253, 25; სისხლი
იგი წმიდაჲ და ს თ ხ ი ა 221, 29;
და ს თ ხ ი ნ ე ს სისხლი მათნი 274,
11. 2. დაყრა, დაბნევა, გაფანტვა.
0—(8) 2: უუეთუ არა, მე ზვალე და ვ ს-
თ ხ ი ნ ე კორცი შენნი, ვითარცა
ერთი მათ შმორთაგანი 212, 23.

დათხრა მოთხრა; ძირის გამოთხრა
(გაქურდვის მიზნით). ი ვნ.: კედელი
და ი თ ხ ა რ ე ბ ო და და საფასჲ არა
გამოიპარვოდა 223, 14 ითხრებოდა, ძი-
რი ეთხრებოდა.

დაკანებულ-ი 55, 15 კანად ქცეული,
გამაგრებული.

დაკირთებული-ი 12, 6 დამონებული.

დაკინება დამკირება. ა—2: და-
ვ ა კ ი ნ ე თ იგი ჭუართა მით 255,
19 (შდრ. იქვე: და ვ ა მ ც ი რ ე ნ ი თ
იგინი 255, 24).

დაკრება 1. (ბრალისა) ბრალის და-
ღება, დაბრალება, ბრალდებების წა-
ყენება. 0—3: აგრიბა დიდსა ბ რ ა ლ-
ს ა და ჰ კ რ ე ბ და პეტრეს 246, 36.
2. (ქვისა) ქვების დაყრა (ცემა, დარტყ-
მა), ჩაქოლვა. 0—8: ქ ვ ა ს ა და ჰ კ-
რ ე ბ დ ე ს მას 56, 29; ქ ვ ა ჲ და ჰ კ-
რ ი ბ ე თ ყოველთა იაკობს მართალსა

56, 25; ნუუყუე ქ ვ ა ჲ და ჰ კ რ ი-
ბ ო ს ერმან მან 149, 25. ვნ.: ქ ვ ა ნ ი
ალცვოდთან, და ენებოს, რამთამცა
და ჰ კ რ ბ ე ს ღმრთის-მბრძოლთა მათ
92, 26; უბრძანო ქ ვ ი ს ა და კ რ ე-
ბ ა ჲ 60, 17.

დაკრვა (პირისა) პირის დახურვა,
გაჩუმება. ი: რამთა და ი კ რ ა ს პ ი-
რ ი სიკუდილმან 18, 23.

დაკრძალვა დაკეტვა, დახურვა.
0—(8) 2: იოსებ საპყრობილედ შეაგდეს
და და ჰ კ რ ძ ა ლ ე ს 214, 3; და ჰ-
კ რ ძ ა ლ ე ს კარი ეკლესიისაჲ 70, 20;
უბრძანო და კ რ ძ ა ლ ე ვ ა დ კარი ეკ-
ლესიისაჲ 70, 16.

დაკრვება გაკვირვება. ა—(8) 2:
და ა კ ვ რ ვ ა მისთანათა მათ 121, 14
გაკვირვა; რამთა და ა კ ვ რ ვ ო ნ ნა-
თესავთა ზედა 183, 31. დ—(2) 1: წმი-
დაჲ ქალწული და ჰ კ ვ რ დ ა 23, 11
გაკვირდა; და ჰ კ ვ რ დ ა კმასა მას
28, 18. ი/უ—დ: და გ ი კ ვ რ დ ი ნ 102,
36 (ბრძ.) გაგვიკვირდეს; და ს ა კ ვ რ ვ ე-
ბ ე ლ ი 23, 9 გასაკვირვებელი.

დაღვეწა დაღვევა, გამოღვევა, გათა-
ვეება; გადატ. გაქრობა, სიკედილი.
ი ვნ.: მოიქცეს უფარის-მყოფელნი იგი
და იქმნეს თაყუანის-მცემელ და და ი-
ლ ი ნ ე ს იგინი, რომელნი მოჰკაჟდეს
მათ 261, 32.

დაღობა, დაღობოღვა დაღობა;
დადნობა, მოდნობა. ვნ.: არა და ლ პ ა
163, 31 არ დადნა, არ მოიღწო; შეყ-
როლდეს და და ლ პ ე ს წყლულუ-
ბანი 212, 3 დაღბენ; და ლ პ ო ლ ვ ა ჲ
163, 28 მოდნობა, მოწელება; და მ-
პ ა ლ ი 126, 34.

დამალვა დაფარვა; დამალვა. 0—2:
არა და ვ ჰ მ ა ჲ ვ სისწაულსა ამას
174, 1; და მ მ ა ჲ მე კაპარქსა ში-
ნა 227, 34; რომელთა და მ ა ჲ ე ს
ქეშმარიტებაჲ იგი, დაეფარნეს 162, 7

დაფარეს, არ გამოაცხადეს, არ აღიარეს; დამალვა 212, 19.

დამარხვა 1. შენახვა, დაცვა, დაფარვა (რაიმესაგან). 0—(3) 2: აწ ფსალმუნისა იგი სხვათჳს დავჰმარხოთ 75, 7.

ი: ქალწულებასა უბიწოდ და ცოცხლად დამარხავს 38, 21; წმიდასა მას ქალწულსა დამარხნეს სიტყუანი ესე და დაედვა გულსა თჳსსა 15, 35.

ი/უ: დასდებდა მას მუცელსა შინა თეგზისასა და დაუმარხვიდა მას უფალსა მას თჳსსა 107, 23; ამიერიტგან საქმისა ამის გამოცხადებაჲ მერმესა ღლესა და გიმარხო თქუენ, ხოლო აჲა დავაცადო და სიტყუაჲ იგი დავასრულო 37, 30; არცა სიყუარულისა დამარხვაჲ იცის 214, 22; შეუყუარდა იგი და უნდა დამარხვაჲ მისი და თანა-წარყვანებაჲ 276, 19; დამარხული 283, 3 შენახული, დატული. 2. დამარხვა, დაფლვა, დასაფლავება. 0—(3) 2: დავჰმარხა 61, 18; დავმარხე 64, 36; აღვიზუენით კორცნი იგი წმიდათა მოწამეთანი... და დავჰმარხენით 278, 36; დათუ ვინმე-ჰმარხო 61, 12 თუ ვინმე დამარხავს (დამარხო); უკუეთუ განვერე მათგან, მე დავჰმარხნე კორცნი ესე წმიდათანი 276, 2. ე: დავემარხე 65, 23 დავიმარხე, დამარხულ ვიქენ; დამარხულ არს 64, 37.

დამაშურალ-ი 118, 16 (შრომით) დაღლილი, დაქანცული, ქანცაწყვეტილი.

დამდაბლება 1. დადაბლება, დამცირება. ი: ძლიერებასა თჳსსა დაიმდაბლებდა 179, 15. 2. (უღისა) ქედის მოხრა, დამორჩილება, დამონება. ი/უ: დაუმდაბლეთ მას ქედი ჩუენი ნებითა ჩუენითა 178, 28 ქედი

მოვუხარეთ, დავემორჩილეთ, დავემონეთ.

დამკვდრება დასახლება, დამკვიდრება. ა—(8) 2: ავაზაკი დაამკვდრა მას შინა 205, 16. ე: ზეცისა იერუსალემსა დაემკვდრების 201, 29; დავემკვდრე რაითს 269, 13; რომელნი მას ქუეყანასა დაამკვდრებულ იყვნენ 270, 1.

დამოკიდება ჩამოკიდება. 0—(3) 2: დამოკიდა 248, 1 ჩამოკიდა; ვითარცა დამოჰკიდეს იგი ძელსა მას 247, 33. ე: თავ-დამოქცევით დამოვეკიდე მე 247, 38; ორნი იგი (კიშტენი) დამოვეკიდნეს აღყინებულად ქუეყანისაგან ვითარ სამით წყრითთ ოდენ 66, 26 ჩამოვეკიდნენ, ჩამოკიდებული იყვნენ; რომელსა შუდნი კოწოლნი შეუნიერნი შუბლსა დამოვეკიდნეს 215, 15; დამოკიდებულ ი 86, 16, 32; 73, 25; 248, 9 ჩამოკიდებული.

დამორჩილება დამორჩილება, დამონება, დაქვემდებარება. ა—8: ამან მშვილობამან დაგამორჩილნეს თქუენ მბროლნი ქუეშე ფერკთა თქუენთა 173, 18; დამორჩილებული 56, 9; 107, 37.

დამოცვენება ჩამოცვენა, ჩამოვარდნა (ბევრისა). 0—1: ვარსკულავნი... დამოცვენ, ვითარცა ფურცელნი 217, 25 ჩამოცვივან.

დამოწაფება მოწაფედ გახდა. ი: წინაშენი ვინმე მისნი წმიდამან პეტრე დაიმოწაფნა 249, 30; დამოწაფებული 249, 32.

დამსკუთლვა, დამსკუთლვა დალურსმება, მილურსმება, ლურსმნით მიჭედება. 0—(8) 2: ქელნი მისნი შეეკარნეს და დამსკუთლნეს ელსა 59, 33. ი: შენთჳს ქელნი დავიმსკუთლენ 173, 31. ე: შობილი იგი შენი დამსკუთლა 205, 21; ხოლო რომელ-იგი

ჭუარსა მას ზედა და ე მ შ ე უ ა ლ -
ნ ე ს სამშუალნი მათნი 243, 16 დაე-
ქედა, დაქედებული იყო; და მ ს ე უ ა ლ
უ ლ ი 174, 29, და მ შ ე უ ა ლ უ ლ ი
249, 8 დალურსმული, მილურსმული,
მიჭედული.

დამტკიცებელი-ი 28,37; 47, 34.

დამტკიცება: გამაგრება, დამაგრე-
ბა, გაძლიერება; დაფუძნება, დამყარე-
ბა, განმტკიცება, დამტკიცება.

ა—2: შენ დაამყარე ცანი და და-
ამ ტ კ ი ც ე ქუეყანა და დაფუძ-
ნენ მათნი 73, 10; და ე ვ მ ტ კ ი ც ე თ
უძლურნი 184,5. ე: პირითა ორისა
და სამისა მოწამისაჲთა და ე მ ტ კ ი-
ც ო ს ყოველი სიტყუაჲ 66, 3; რომელ
დაშთენ, და ე მ ტ კ ი ც ე ნ იგინი 58,
24.

ენ: სიტყუაჲ უფლისაჲ მას შინა
და მ ტ კ ი ც ე ს 58, 20 დამტკიც-
დება.

დამყარება დამაგრება, დაფუძნება,
დაარსება, დამყარება (მყარი რომ გახა-
დონ).

ა—2: რომელმან ცაჲ და ქუეყანაჲ
შეჰმზადა და და ამ ყ ა რ ა 7, 27; შენ
და ამ ყ ა რ ე ნ ცანი და დამტკიცე
ქუეყანაჲ და დაფუძნენ მათნი 73, 10;
და მ ყ ა რ ე ბ უ ლ არს კლდესა ზედა
196, 1.

დამშრშალი-ი ნ. დამშრშობა.

დამშუალვა ნ. დამსჰუალვა.

დამცირება 212, 29.

დამძიმება: და მ ძ ი მ ე ბ ე ლ ი
134, 21; ნუგეშინის-მცემელ ექმნეს
მაკეთა მათ და მ ძ ი მ ე ბ ე ლ თ ა
(კრავთა) 229, 13 მაკეობით დამძიმებუ-
ლი (შდრ. ფეხმძიმე).

დამწყსა 1. მომწყემსვა; გადატ-
ზრუნვა, მოვლა, პატრონობა, მართვა;
დამოძღვრა. 0—2: შენგან გამოვიდეს
ჩემდა წინამძღვარი, რომელმან და მ-

წყ ს ო ს ერი ჩემი ისრაელი 36, 3.
(=მ. 2, 6). 2. გაწვრთნა, მოთვინიერება.

ი ვნ.: მე უწყი, რამეთუ ასპიტინია
ნელითა სიტყვთა და ი მ წ ყ ს ე ბ ი ა ნ
და ვეფხინია ფუფუნებით დამშვდლი-
ან, ლომინია და ვიგრინია 214, 14.

დამჰნარი-ი ნ. დაჰნობა.

დამჰობა, დამჰოლვა დამხობა, გა-
ნადგურება, დაქცევა. ე: შემდგომად
სამისა ღლისა ნინევეშ და ე მ ქ უ ა ს 102,
28 დაემხობა.

დანახული-ი 100, 20 განახული, გატ-
რუნელი, შიშით გატრუნელი, სუნთქეა-
შეკრული და გაიწუმებული, ხმაგაყმენ-
დილი, შეშინებული.

დანაკისკული-ი 94, 21; 149, 17; 267,
8 ფინიკი, ერთგვარი ხურმა (ინდისხურ-
მა); პალმა.

დანელეზა განელეზა, შენელეზა,
შემსუბუქება, შერბილება; გაგრილება,
დაშრება.

ა—2: და და ე ა ნ ე ლ ნ ე თ ულამონი
და დავამტკიცეთ უძლურნი და გამოფ-
ზარდნეთ ქუეხულები 184, 4.

დანერგვა დარგვა.

0—(3) 2: რომელნი-იგი მან თავად-
მან დაჰნერგნა, თქუენ ურთიერ-
თას დაჰნერგვედით 246, 31. ე:
ზეცისა ცხობებაჲ ქუეყანასა და ე ნ ე-
რ გა 36,25; ვენაჲ იგი, რომელ და ე-
ნ ე რ გა 159, 29; და მ ნ ე რ გ ე ლ ი
13, 28.

დანთქმა, დათქმა ჩაყლაპვა; ჩაძირ-
ვა, დახრჩობა; გადატ. დაკარგვა, და-
ლუპვა. ა—2: უთქუმიდა და სასტოლად,
რათამცა და ა თ ქ ა იგი 105, 2.

ი ვნ.: ღელვანი... ეკუთვნიან, და იგი
არა და ი თ ქ ი ს 223, 31; რათა არა
გეპენიასა მას და ი თ ქ ე ნ 102, 31.

დაპყრობა 1. დაკავება, დაპყრობა; ხე-
ლში ჩადება; დატოვება, შენახვა.

ი: კერძოჲ მესამისა მის ჩუენებისაჲ
და ე ი პ ყ ა რ და არა უთხარ ხილვაჲ

იგი 68, 5; ყოველი სოფელი სიკუდილსა და ეპყრა 234, 9. 2. დაქერა, დაკავება, დაქირავება.

ი: გარეშე პრომსა საუნჯე ვისიზე სასკილით და ეპყრა, რომელსა შინა მათა თანა იყოფოდა 250, 8 ოთახი დაქირავებინა (ფულით დაქირა, დაკავებინა). 3. (ფერკისა) გაჩერება, დადგომა.

ი: დაიპყრა ფერკი 66,9 გაჩერდა, დადგა. 4. შეპყრობა, მოცვა.

ი: ვთქუათ, ვითარმედ: ძილსა და ეპყრენით 153, 2; ძილსა შინა დაპყრობისათჳს ჩუენ ვარწმუნოთ მსაჯულსა მას 153, 12.

დარეკა დარეკვა, კაჟუნი (კარებზე).

0—(3) 2: ვითარ დაპყრეკა კარსა მისსა 270, 40.

დარეკა დაფენა, დაგება, გაშლა (ლოგინისა); გადატ. დანარცხება, (ძირს) დაცემა, დამარცხება, განგმირვა.

0—2: ერთითა ღაწვთა ათასი უტხოთესლი დარეკა 215, 18.

დართვა დამატება, დართვა. ი/უ: გულისწყრომაჲ გულისწყრომასა და ურთეს 149, 23.

დარიღება მორიდება, დაზოგვა, ხელის არხლება. 0—(8) 2: დანიელს მღვდესა შიდა ლომაჲ დაპარიღეს 213, 15 ლომებმა დაზოგეს, ლომები მოერიდნენ. პირი არ ახლეს.

დარღუევა დარღვევა, დაშლა; გახსნა, დახსნა; გაუქმება; დამხოვა, მოსპობა. —2: სიკუდილი დავარღვე 220, 26; მან დაარღვნეს ყოველნი მეფობანი, რადენნი არიან ცასა ქუეშე 251, 8. ი ვნ: სიკუდილი დაირღუა 36, 22; მეყსეულად დაირღუეს კლიტენი იგი და ბეჰედნი იგი დასცვეს კართა მათგან 71, 24; მეყს კორცნი მისნი დაირღუეს 121, 9 (მოსალოდნელი იყო „დაირღუნეს“,

მაგრამ ამ ზმნაში, აგრეთვე „მოიქცეს“, „მოიქცეს“ ფორმებში, ინიან და ენიან ვნებითათვის დამახასიათებელი სუფიქსი ვნ—არ გვხვდება); რომელ-იგი ჟამ ერთ არნ და მერმე დაირღვს 223, 10; დარღუეულ კორციტა და სულთა 59, 35; ტაძარო და ურღუეელო 203, 14.

დარჩილ-ი 43, 5 დასჯილი (ე. ი. გასამართლებული, ნასამართლელი, მსჯავრდებული); გადატ. წამხდარი, გაფუქებული, გავერანებული. ეკლითა და კურომსთავითა დარჩილ იყო ქუეყანაჲ 159, 31 (ნ. კ. დასჯა).

დარწმუნება დაჯერება, დარწმუნება. —(3) 2: აწ დარწმუნე სიმრაველსა ამას ერისასა, რაჲთა არა სცთებოდინ შედგომითა ქრისტესითა 56, 1.

დას-ი 157, 19 ჭარისკაცთა რაზმი; გუნდი, კრებული.

დასაზამ-ი 85, 16 დასაწყისი (ნ. კ. დაბმა 2).

დასაზამითგან-ი 9, 4 თავდაპირველი, პირველადი; დასაწყისში, თავიდანვე, იმთავითვე არსებული.

დასავალ-ი დასავლეთი. აღმოსავლეთი დასავალად და დასავალით აღმოსავლად 133, 20 აღმოსავლეთიდან დასავლეთისაკენ და დასავლეთიდან აღმოსავლეთისაკენ.

დასაკრებელ-ი 21, 24 შესანახავი აღგილი, საწყობი.

დასახლეულება ერთად ცხოვრება, ერთად ყოფნა; დამეზობლება, დამეგობრება (სიტყვასიტყვით: ერთი სახლის წევრად გახდომა). ე: არამედ მგელნი იგი მოიქცეს მორჩილებად და დაესახლეულნეს ცხოვართა მათ 220, 19.

დასუმა დასმა. 0—2: დასუა იგი მარჯუენით თავისა თჳსისა 169, 12.

ი ვნ.: შენ მიერ... ცათა შინა მარჯუ-
ნით ღმრთისა და ი ს უ ა 52, 20.

დასწავება დასწავლა. ი: რო მე ლ
და გ ი ს წ ა ვ ი ე ს 135, 13 რომელიც
დაგისწავლიათ.

დასხმა 1. დასხმა. ა—ზ: და ა ს ხ-
მ ე ნ ნელსაცხებელსა ძულათა მათა
ზედა 258, 39 ასხამენ. 2. დაყრა
ფხვიერი ნივთიერებისა. ა—ზ: მე ვითარ
და ვ ა ს ხ ა ცეცხლსა საკუმეველი ესე
26, 7 დავყარო. 3. (ვენაკისა) ვენახის
ღარგვა, ვენახის ჩაყრა. ა—(ზ) 2: მე და
ვ ა ს ხ (ვენაკი), აპოლონ მორწყო, ხო-
ლო ღმერთმან აღაორძინა 218, 23. 4.
დადება (ბევრისა). 0—2: წესნი სიწმი-
ლისანი და ს ხ ნ ა 235, 2; მაშინ მოი-
ხუნეს (ჭლარნი) და და ს ხ ნ ე ს საშო-
ვალ ქალაქსა 242, 18; ვიდრემდე და ვ-
ს ხ ნ ე მტერნი შენნი ქუეშე ფერკთა
შენთა 168, 18. ა—ზ: და ა ს ხ ე ნ ი თ
თითნი სახესა მას სამშუქალთასა 160,
7; და თუ არა... და ვ ა ს ხ ე თითნი
ჩემნი სახესა მას სამშუქალთა ფერკთა
მისთასა 172, 17. ი/უ: წინა და გ ი ს-
ხ ა მ ასოთა ჩემთა აღრაცხად 173,
34; ნუცა და უ ს ხ ა მ თ მარგალიტსა
წინაშე ღორთა, ნუუკუე დათრგუ-
ნონ 78, 34. 5. დასმა, დაჭენა (ბევ-
რისა). ი: გურიტმან ბუდესა და ი-
ს ხ ნ ა მართუენი თვსნი 226, 10
(შდრ. ფს. 83, 4). 6. თავდასხმა,
(თავზე) დაცემა, დასხმა. ე: და გ უ ე ს-
ხ ნ ე ს ჩუენ ზედა ერი მრავალი უგრძ-
ნულად 267, 11.

დასჯა, დაშჯა 1. გასამართლება, გან-
კითხვა; დასჯა. 0—2: მი-მე-მიყვანოსა
ზიარად, ანუ და-მე-მ ს ა ჯ ო ს ა კად-
ნიერად 26, 12. ი ვნ.: მეძაიე იჩინების,
ფარისეველნი და ი შ ა ჯ ე ბ ი ა ნ და
მეშუერენი ინატრებთან 92, 18; მისვე
კორცისაგან და ი ს ა ჯ ო ს ცოდვაჲ

იგი კორცითა 8, 26; ესევეთარნი ესე
არა და ი ს ა ჯ ე ნ 47, 22; მას ეამსა
შინა ღამე ყოველ აერსა ქუეშე და შ-
ჯ ა ჯ მათი ბრძანა 119, 15; ნუუკუე...
განმამართლებელნი იგი ჩუენნი და მ-
შ ჯ ე ლ ჩუენდა იპოვნენ 152, 19:
და მ შ ი ლ ი 44, 7. 2. დაბრალება; მისჯა,
присудить. ე: რაჲთა არა და ე ს ა-
ჯ ო ს მას ბოროტთა მოქალაქეთა თა-
ნა 142, 3.

დატევება დატოვება; მიტოვება.
ი/უ—(3) 2: მაშინლა და უ ტ ე ე ე თ
ადგილი იგი 69, 9 დატოვეთ; ჩუენ
და უ ტ ე ე ე ნ ი თ ივინი... ზღუასა
შინა 272, 33; მე დამ ი ტ ე ე ე ს 156.
30 მე მიმატოვეს, დამტოვეს; და უ ტ ე-
ვ ი ა ნ 100, 15; რომელი და ე ტ ე ვ ა
მხედვარად ნავისა მის 277, 19 დაეტო-
ვებინათ.

დატენა დატევა. ი: გიხაროდენ,
მარიამ, და მ ტ ე ე ე ე ლ ო და უ-
ტ ე ე ე ლ ის ა ო, რომელმან და ი-
ტი ე მხოლოდ-შობილი ძე ღმრთი-
საჲ 203, 18, 19; ვინ არს, რომელმან
და უ ტ ე ე ე ე ლ ი ესე ახალსა წიალ-
სა და ი ტ ი ა 24, 28, 29; და ტ ე ე-
ნ ა დ 15, 12.

დატენა დატენა, ამოტენა, ამოვსება.
0—2: რაჲმს... გარდარეულად ქამადი-
თა და ს ტ ე ნ ო და აღმოვიგსო მუცე-
ლი 109, 37.

დატევენა დატევენა; გათელვა. 0—2:
არა იერუსალემი არს ვენაკი უნაყო-
ფოჲ, რომელი და ტ ე ე ე ე ს ბაბი-
ლონელთა ღორთა მალნარისათა 261,
38.

დატყუენვა ტყვედ ჩაგდება ხელში:
გაძარცვა, მოოხრება. 0—2: ეძიებდეს,
რაჲთამცა წიალმოკდეს და და ტ ყ ე ე-
ნ ე ს ყოველი სოფელი 237, 9.

დაუნჯება შენახვა (სიმდიდრისა).
ი: შევიკრიბოთ... სიმდიდრეჲ..., და ე
უნ ჯ ო თ სახლთა ჩუენთა 146, 1.

დაუსაბამო 17, 13 უსაზღვრო, უსას-
რულო [სიტყვასიტყვით: რასაც დასაწყ-
ისი (დასაბამი) არა აქვს].

დაუქნობელ-ი, დაუქნობელ-ი ნ.
დაქნობა.

დაუწყუდედი-ი ნ. დაწყუედა.

დაფარვა დაფარვა, დამალვა. 0—(8)
2: არა და ე ვ ზ ა რ ა ე წყლულებასა
კორცთა ჩემთასა 173, 36; და გ უ-
ფ ა რ ნ ა ჩუენ ცოდვამან ჩუენმან
236, 5; თქუენ არა თუ ქუეყანა-
მან და გ ფ ა რ ნ ა, არამედ ცამან
შეგიწყნარა 123, 10. ი/უ: არარაჲ
დ ა მ ი ფ ა რ ო თ 279, 12. ე: რომელ-
თა დამალეს ჰეშმარიტებაჲ იგი, და ე-
ფ ა რ ნ ე ს 162, 8 დაიფარნენ, და-
ფარულ იქნენ; ვარსკულაენი ღამე გა-
მობარწყინდიან და დღისი და ე ფ ა რ-
ნ ი ა ნ 217, 21.

დაფენა, ი/უ: საფასჲ და გ ვ ზ ი-
ნ ა ჩუენ 11, 14; და უ ფ ი ნ ე ს მის
სამოსელი კაცთა 140, 7; აწ და უ. ფ ი-
ნ ე ს სამოსელსა თანა სულნი მომავალ-
სა, კიცუსა ზედა მქდომარესა 140, 9;
ჯერარს, რაჲთა გზათა წილ სულნი
ჩუენნი და უ ფ ი ნ ე ს წინაშე მისსა
140, 13.

დაფლვა დაფლვა. დამარხვა. 0—
(8) 2: გუშინ... უყუარდა, ღღეს ცთუ-
ნებით და ჰ ფ ლ ვ ი და 215, 13;
და ვ ჰ ფ ლ ე ნ ი თ წმიდანი იგი 268, 1;
და ჰ ფ ლ ე ს 212, 21; რაჲთა არავინ
და ჰ ფ ლ ა ს 64, 25. ე: და ე ფ ლ ვ ი
88, 33; და ე ფ ლ ა 50, 24 დაიმარხა;
უკუეთუ თავი და ტანი მისი ერთსა ად-
გილსა და ე ფ ლ ე ნ ე 212, 17; და ფ-
ლ უ ლ ი 58, 6 დამარხული.

დაფუძნება დაფუძნება, დამყარე-
ბა, დაარსება; დამყარება. ა—2: შენ და-
ამყარენ ცანი და დამტკიცე ქუეყანაჲ
და და ა ფ უ ძ ნ ე ნ მთანი 73, 11; ხო-
ლო წმიდაჲ ეკლესიაჲ და ფ უ ძ ნ-
ე ი ლ და დამტკიცებულ არს კლდესა
ზედა შეუძრავსა 51, 35.

დაქცევა 1. დამხობა. განადგურება,
გადარბუნება; მოსპობა, დაღუპვა, ა—2:
ქალაქნი, რომელ და ა ქ ც ი ნ ნ ა უფა-
ლმან ცოდვისათჳს 95, 3. ე: ნავი და-
ე ქ ც ა და წარწყმდეს 117, 10; შემდ-
გომად სამისა დღისა ნინევეჲ და ქ ც ე-
ვად არს 107, 33. 2. განმეორება; მობ-
რუნება, ხელმეორედ მოსვლა. ა—2:
ჰეშმარიტისა მის ნათლისათჳს და ა ქ-
ც ი ა მეორედ და თქუა 178, 11 განი-
მეორა.

დადაცათუ 206, 11; 233, 12 თუმცა-
დადაცათუმცა 115, 23 თუმცა.

დაღებულ-ი 226, 36 შეღებილი.

დაღუარვა დაღვრა: გადატ: დაბნე-
ვა, გაფანტვა, გაფლანგვა, ხარკვა. 0—2:
არა ცულად რას და ე ღ უ ა რ ა ვ თ
სიტყუათა ამათ 218, 20.

დაღუწა ზრუნვა, მოვლა, პატ-
რონობა. ი: შენ ცხოველმან, ვითარცა
მკუდარმან, მკუდარი და ი ღ უ ა წ ე.
249, 20.

დაყდუმება გაჩუმება, გაჩერება;
დაბრკოლება. ა—2: ჰგონებ, ვითარმცა-
და ა ყ დ უ მ ე ნ იგინი და ვერ ჰელ-გე-
წითების 222, 13.

დაყენება გაჩერება, შეჩერება, შე-
წყვეტა; გადატ. დაბრკოლება, ხელის.
შეშლა, არ-დანებება. ა—(8) 2: ვერა-
რაჲ და ა ყ ე ნ ე ბ და მათ 222, 22;
არა და ა ყ ე ნ ე ბ და იქვ ენასა თჳს-
სა 87, 8; საკვრველითა თჳსითა ვერ-
და ა ყ ე ნ ა 164, 9 ვერ შეაჩერა, ვერ
გააჩერა; და ა ყ ე ნ ე ერი ესე, რაჲთა-
არა შეუდგენ ქრისტესა 55, 27, ი მარ-
ტოჲ იუდა ხოლო და ი ყ ე ნ ა. 240,
35. ი ვნ.: და ი ყ ე ნ ა სიკუდილი. იგი
102, 9. ე: ნუცალა სიტყუაჲ იგი ეკლე-
სიათაჲ და ე ყ ე ნ ე ბ ო ნ პროკვალ-
თაგან 210, 33; და ყ ე ნ ე ბ აჲ ჰამად-
თაჲ და ყ ე ნ ე ბ ი თ ა. კორცთაჲთა.
აღესრულს 114, 7; გუალვაჲ და და-

ყ ე ნ ე ბ ა ა წმისაჲ 67, 38; შეილი არა ესუა: და ყ ე ნ ე ბ უ ლ იყო საშობა და სიკრძიოთა ქამათათა წარწყმედილ იყო წესი 25,30; და უ ყ ე ნ ე ბ ე ლ ა დ 173, 1.

დაყოვნება დაგვიანება; დაბრკოლება. ღ: სიმრაველს იგი ერისაჲ და ყოვნდება 80, 13; დაყოვნებისათჳს 95, 9.

დაყოფა 1. გატარება (დროისა), დარჩენა. ა—2: დაეყვენ მუნ მცირედნი ღლენი 266, 24; დაეყო სამეოც და ათცამეტი წელი ქუაბსა შინა 269, 35. 2. დახშვა, დახურვა. ი/უ: მწვალბელთა მათ პირსა დაუყოფ (მე) 222, 34; მარხვანი სარწმუნოებით დაშრეტენ აღსა ცეცხლისასა და დაუყვნეს პირნი ლომთანი 114, 18. ე: პირი დაეყავნ მწვალბელთა 51, 30 (ბრძ.); არღარა დაყოფილ არიან ყურნი ურწმუნოებითა 234, 17.

დაყრა, ა—2: ზოგი აქლემებისა მათისაჲ და საკურველისა მათისაჲ დაყარეს შიშისაგან 267, 30; დაყარნეს კორცნი მათნი კიდესა ზღვასა 278, 16.

ე: ვითარცა-იგი ხემან ქამი იპყრის ფურცლისა გამოსხმაჲ და ქამსა ზამთრისასა (ფურცელი) დაეყარის 221, 32 ჩამოიყრება, ჩამოსცივია ხოლმე.

დაყუდება 1. გაჩუმება, დაღუძმება, დაწყნარება, დამშვიდება, მოსვენება, გაჩერება. ა—2: ქართა შეპრისხნა და დააყუდნა 50, 10; ღელვანი იგი აღტეხილნი უშჯულოებისანი დააყუდნეს 218, 14. ენ: ჩუენ რაჟამს ვიშვნით, საღმრთოა იგი შობისაჲ მის დასცხრის და მშობელი იგი დააყუდნის 105, 28; და იქმნა დააყუდება დიდ 163, 21. 2. განმარტოებით (მშვიდად და

წყნარად) ცხოვრება მონასტერში და სხვაგან; მარტოდ ყოფნა, განდგილობა. უფროჲს ყოველთასა უყუარდა დააყუდება 270, 9; განყენებულ და განშორებულ არიან ყოველთაგან აღძრვათა და განცხრომათა ამის სოფლისათა: ვიეთნიმე თათა ზედა მათასა, ვიეთნიმე ტალავრებითა უდაბნოსა დააყუდებულ 101, 14.

დაყვნა (დაყუნა) გაპარსება.

0—8: დალილმან სამსონს თავი დაჰყვნა 213,17; დედაცამან მკნესა მას სამსონს თავი დაჰყვნა და დააბრმო 214, 1.

დაშავებულ-ი 227, 13 გაშავებული; დაშავებულ ვარი მე და დაღებულ 226, 36.

დაშალილება, 0—2: არა არიან დღეს მკეცნი მძვნეარენი, რომელთამცა ძმორებრ დაშალილნეს კორცნი ჩუენნი უფლისა ჩუენისათჳს, რაჲთამცა უძლეთ მათ და გვრგვინოსან ვიქმნენით 261, 18 მძორსავით შექამონ ჩვენი ხორცი (ა. შ.) (შდრ. შეშალილებისა მისგან 108, 17).

დაშდომა, დაშთომა დარჩენა. 0—1: დაშდა იესუ მარტოჲ 98, 4; არა დაშთა მათგანი არცა ერთი 278, 3; სიკუდილსა შინა არა დაჰშთე 157, 2. ი/უ—2: და-ლა-გვშთა ჩუენ ფრიად საქმისაგან მოციქულთაჲსა 189, 29; გემოჲ იგი სიმწარისაჲ დაუშთის 109, 31; დაშთომაღ არიან 154, 29; ფასი მომცე აქა დაშდომაღი და დიდებამა ყუავილებრ დაცვენებადი 118, 6.

დაშწნება 1. დასახლება, დამკვიდრება. ე: უფალო, ვინ დაეშწნოს კარავსა შენსა 191, 13. 2. აშენება, გაშენება. ტბაჲ იყო, სადა-იგი ქალაქი დაეშწნებულ იყო 119, 16.

დაშთობა დახრჩობა. ა—2: რომელ-

მან ლომი საშინელი გზასა ზედა მარტო-
მან და ა ა შ თ ო 215, 17.

დაშთომა ნ. დამდომა.

დაშრეტა ჩაქრობა, გაქრობა; და-
ლევა, გათავება, მიწურვა. 0—2: დაშ-
რ ი ტ ე ს ალი ცეცხლისა 261, 11;
წყალმან ვერ დაშ რ ი ტ ი ს სიყუა-
რული 161, 2; და ვ შ რ ი ტ ო თ... ცეცხ-
ლი იგი დაფარული 261, 9.

ვნ.: არცა ცეცხლი იგი დაშ რ ტ ე-
ბ ო ღ ა 219, 32; სასოება იგი აღდ-
გომისა ვერვე დაშ რ ტ ა 161, 1;
ნათელი უღმრთოჲსა დაშ რ ტ ე ს
94, 18.

ი/უ—2: დაუ შ რ ტ ა ცეცხლი 261,
7; დაუ შ რ ე ტ ე ლ ი 9, 13; 201, 16;
203, 8.

დაშრობა ჩაქრობა, დაწყნარება.

ა—2: და ა შ რ ო იგი ამბოხი და ლა-
დადება 104, 37.

დაშრომით-ი საშრომი, საწვალეზე-
ლი, დამღლეი (თუ: დასაღლეი),
დამქანცველი. ამისთვისა ეკალი და კუ-
რომსთავი, ამისთვის საღმრთიანი, სა-
ღმრთობა შობასა და ცხორება და-
შ რ ო მ ი თ ი 102, 4.

დაშრშობა დაშრობა, გახმობა, ჩა-
მოხმობა; გადატ. გულის დაწვა. 0—1:
ამის ისრისა სიყუარულითა დაშ რ შ ე-
ბ ო ღ ა იერემი; ...ამის ისრისა სიყუა-
რულითა დაშ რ შ ე ბ ო ღ ა პეტ-
რე; ...ამის ისრისა სიყუარულითა დაშ-
რ შ ე ბ ო ღ ა პავლე; ...ამის ისრისა სი-
ყუარულითა და მ შ რ შ ა ლ იყო და-
ვით; ...ამის ისრისა სიყუარულითა და მ-
შ რ შ ა ლ იყო წმიდა იგი ეკლესია და
თქუა: ვაჲ ჩემდა, რამეთუ და მ შ რ-
შ ა ლ და დაწერტილ ვარი მე 228, 2—
10; და მ შ რ შ ა ლ და დაწერტილ

ვარ მე სიყუარულითა ღმრთისაჲთა 227,
31.

დაშურომა შრომა, შრომის გა-
წევა, გარჯა; დაღლა, დაქანცვა, ქანცის
გაწყვეტა; დამქანცველი შრომა; შეწუ-
ხება, წვალება. ვნ.: ნუ დაშ უ რ ე ბ ი
თხრად ბორცუსა მას ოდენ, რამეთუ
არა მუნ ვართ 68, 23; ნუ ცუდად და-
შ უ რ ე ბ ი ძიებად ჩუენდა ბორცუსა
მას, რამეთუ არა მუნ ვართ 68, 31; რავ-
დენმა და კ შ უ ე რ, რაჲთა ჰპოვო
ერთი მეოხი ღმრთისა მიმართ 122, 11;
გზასა ვიდოდა, ვითარცა კაცი, დაშ უ-
რ ა, ვითარცა კაცი 49, 4; დაშ უ რ ე ს
მომკაფელნი იგი, რამეთუ განმრავლ-
დეს ყანანი ქრისტესნი 261, 34; მოვე-
ლით და და ვ შ უ რ ე თ, რაჲთა დავა-
ღუმნეთ კაცნი ესე 152, 11.

დაშჯა ნ. დასჯა.

დაცადება 1. შეჩერება, შეწყვეტა,
არ-დანება. —(8) 2: ხოლო იგი
არავე დაცადება კადნიერებასა 208,
19 არ წყვეტდა; მრავალნი დედათაგან-
ნი და ა ც ა დ ნ ა მარიამ ბოროტთა-
გან საქმეთა 125, 14; იწროებისათჳს
ადგილისა მნებაჲს სიტყუსა ამის და-
ც ა დ ე ბ ა 37, 29. 2. 80, 14 დაგვი-
ანება, დაყოვნება.

დაცალიერება დაცლა, დაცარიელე-
ბა. ა—2: და რომელსა საცხებელსა
იგინი და ა ც ა ლ ი ე რ ე ბ დ ე ს 125,
26. დ: აჰა სანელსაცხებლქ იგი და ც ა-
ლ ი ე რ დ ე ბ ი ს 124, 9.

დაცემა დაცემა, წაქცევა, დანარც-
ხება; მოკვლა. 0—3: (დავილ) ერთითა
ქვითა გმირი იგი გოლიად და ს ც ა 95,
6. ე: კერპნი და ე ც ნ ე ს 205, 23;
და და ე ც ნ ე ლ, რომელნი და ე ც ე-
მ ი ა უმეცრებით 165, 8; და ც ე მ უ-
ლ ი 52, 37; 122, 17 დაცემული, წაქ-
ცეული; გადატ. გაპირვებაში მყოფი.

დაცვა, ი: დავ ი ც ე ე 174, 11
დავიცავი; და ი ც ე ე 68, 17; მან და ი-

ცვენინ სულნი თქუენნი 169, 30 (ბრძ.) ღაიცვას (ისინი). ი ვნ.: მონაჲ დაიცვების და უფალი არა ჩას 98, 20.

დაცვენება დაცენა, დავარდნა (ბევისა). 0—1: დაეცვენით პირთა თვსთა ზედა 267, 25. 0—2: მეყსეულად დაირლეს კლიტენი იგი და ბეჰელნი იგი დასცვენეს კართა მათგან 71, 24; არცალა ნერგი იგი მისი დაჰნეს და არცა ფურცელი მისი დასცვენეს 221, 30 ჩამოსცივია; დიდებაჲ ყუავილებრ დაცვენებადი 118, 6.

დაცულება დაცარიელება. ა—2: გამობრწყინდა ბნელისაგან ნათელი და განანათლნა იგინი და ჭოჭოხეთი დააცუდა 177, 6.

დაცხრობა შეჩერება, შეწყვეტა; დაწყნარება, დამშვიდება, დაამება, გაყურება (ეს საწყისი მოქმედებითი გვარის ზმნებისათვის იხმარება; ვნებისთის აქვს „დაცხრომა“). ა—(მ)2: დააცხრობდა მათსა სიბოროტესა 147, 16; პირველად მისი იგი შიში დააცხრო და მაშინლა სახარებაჲ იგი აუწყა 26, 27; დააცხრვეს სიტყვს-გებაჲ იგი 147, 28.

დაცხრომა იგივეა, რაც დაცხრობა (ნ). (ეს საწყისი ვნებითი გვარის ზმნებისათვის იხმარება). 0—(2) 1: დასცხრა მდინარეჲ იგი წყაროჲ სისხლისაჲ მის 227, 11 შეწყდა; დასცხერიოთ, რასაუგე იქმთ 56, 31; საღმობაჲ იგი დასცხრის და მშობელი დაუღუნის 105, 27; ჰამო არს მათა, რომელნი ბრძოლისაგან დასცხრიან 232, 14; წყარონი... დაუცხრომელად დიდ 79, 11 შეუწყვეტლად, განუწყვეტლივ.

დაძინება 1. დაძინება, усыпить, заснуть. ა—8: ძილი საუკუნოჲ დაგუძინოს ჩუენ 153, 3.

დაძინება 2. დაძინა, დამატება. 0—8: დასძინა სვეონ და თქუა 91, 25.

დაძულებად-ი 133, 15 რაც დაძულება, რაც უნდა დაძველდეს.

დაძულებულ-ი 144, 17 ბებერი, მოხუცებული, დიდი ხნისა.

დაწერა 1. დაწერა. 0—2: მან... დაწერენ სახელი ჩუენ ყოველთაჲ 169, 35 (ბრძ.) დაწეროს. ი ვნ.: დაიწერა 57, 11. 2. (ჯუარისა) ჯვარის დაწერა, ჯვარის გამოსახვა (სახეზე ან სხვა რამეზე). 0—8: დასწერა ჯუარი კარსა ეკლესიისასა 71, 21; დასწერა ჯუარი ბორცუსა მას 73, 15. 8. ჩაწერა; დაწერა. ი: დავიწერე ცხოვრებაჲ ესე მათი ქარტასა 279, 30.

დაწერტილ-ი 227, 31; 228, 10 დაჩხვლეთილი; გადატ. დაჭრილი, დაკოლილი.

დაწესება დაყენება, დადგენა, დანიშვნა. ა—(მ) 2: ყოველნივე სინანულთა შეიწყნარენ და ადგილსა მას მოყუარეთა შენთასა დააწესენ 176, 11. ე: ასურნი უწინარეჲს დაეწესებთან 37, 6; ასურნი დაეგვპტელნი უწინარეჲს დაეწესნენ 37, 5.

დაწუვა დაწვა. 0—2: რომელი დასწუვიდა კორცთა ცხადად 261, 8; დამწუვარი ნაკუერცხლითა 214, 29.

დაწუთომა ჩაწვეთება, წვეთ-წვეთად ჩამოდენა (სისხლისა). 0—2: მასვე ჟამსა დასწუთებოდა თავისა მისგან სისხლი 210, 25.

დაწუნებულ-ი 283, 15 არ-მიღებული, უარყოფილი, დაჩაგრული.

დაწყეულ-ი 48, 23 დაწყევლილი, წყეული.

დაწყნარება დამშვიდება, დაწყნარება; შეჩერება, გაჩერება, შეწყვეტა (წარღვისა). ა—2: უფალმან წყალი რღუნისაჲ დააწყნარის 77, 27.

დაწყობა, ი: დაიწყენა კელნი და ფერკნი თვსნი და შეისუენა 272, 3 დაიწყო (ისინი).

დაწყუება გაწყვეტა, შეწყვეტა. დაუწყუე დელი 5, 16 შეუწყვეტელი, შეუჩერებელი.

დაპირვა (თავის) დაქერა, შეკავება. ვერ შემძლებელ იყო დაპირვად თავისა თვსისა მწარისაგან ტირილისა 276, 10.

დაპნობა, დაპნობა დაპკნობა. ვნ: არცაღა ნერგი იგი მისი დაპნეს 221, 29; დამპნარი 267, 5 დამპკნარი; დაუპნობელი 10, 20; დაუპნომელი 203, 20 დაუპკნობელი.

დაპრა 1. დაპრა, გაპრა. 0—2: დაპრეს იგი მახვლითა 276, 25; დაპრნეს კორკნი მისნი მახვლითა 275, 31. 2. დაპრა, დაკოდვა, ранишь. დაპრილი 268, 9 раненый.

დახილვა ნახვა, დათვალიერება. ი: მივედ და დავიხილე ყანობირი იგი 67, 32.

დახუდობა შეხვედრა, შესწრება, დასწრება, იმ დროს იქვე ყოფნა. 0—2: არავინ ვპოვეთ, რომელმანმცა გვთხრა, თუ ვითარ სახით მოწყვდნეს იგინი, რამეთუ არავინ დახუდამათ 267, 35 არავინ დასწრებია, არავინ შესწრებია, არავინ იყო იქ იმ დროს.

დაქა ჩაყვანა, ჩაგდება. 0—2: მიწად სიკუდილისად დამკადეს მე 155, 17.

დაქდობა ჩასვლა (მზისა). 0—(2)1: აღმობრწყინდის მზს და დაქკდის მზს 227, 16 ჩადის ხოლმე; დაქკდეს მზს 227, 4 ჩავა მზე; დაქკდეს მზს შოვა-სამზრის და დაბნელდეს ქუეყანასა 235, 28 შუადლისას ჩავა მზე.

დაქრწნა გახრწნა, წახდენა, გაფუტება. ი ვნ.: დაიქრწნეს ყოველი ხატი მათი 265, 9; დასაქრწნელი 133, 15.

დაქსვა დახშვა, დახურვა, დაკეტვა. 0—(8)2: დაეპკსენით (დაეპკშენით¹⁾) ჩუენ კარნი წინაშე ჩუენსა 273, 7; დაქსული ბჟს 199, 15 დახშული, დახურული, დაკეტილი.

დაქსნა დარღვევა, დაშლა; გაუქმება, უარყოფა, მოსპობა; დაუძლურება, დასუსტება. 0—(8)2: მთავარანგელოზმან ორგულებამ იგი დაპკსნა 4, 33; რომელმან... დაპკსნა საღმობანი ჩუენნი დღითი-ღლენი 47, 25. ი/უ: კითხვამ იგი დაუქსნა დაპრქუა 19, 22. ი ვნ.: უკუეთუ არა, ნანდვლე დაიქსნეს მამათა ჩუენთა მოცემული იგი შჭული 239, 35 (ხელნაწერში შეუქუმშავი ფორმამა — დაიქსენეს) გაუქმდება, დაირღვევა, უარყოფილი იქნება. დ—(2)1: ადამი პერობილები-საგან განეტევების და მისი იგი საცთური დაქსნდების 91, 12; მეყს შეშინდეს და დაპკსნდეს (ლომნი) 108, 25 დაუძლურდნენ, დასუსტდნენ, დაეცნენ; რამათა დაპკსნდეს მტერი იგი შერის-მგებელი 142, 30; უსუსურ და დაქსნილ არს გონებითა 103, 3; დაქსნილ არს პირველი იგი ჩუენი წყევამ 21, 5 გაუქმებული, მოსპობილი; დაქსნილი იგი სახლი 92, 8 დარღვეული სახლი.

დაქსნილ-ი ასოდახსნილი, დავარდნილი, კუტი, საპყარი (შდრ. განრლუეული).

დაქსულ-ი ნ. დაქსვა.

დაქშვა დახშვა, დაკეტვა, დახურვა. 0—(8)2: დაეპკშენით (დაეპკსენით¹⁾) ჩუენ კარნი წინაშე ჩუენსა

¹ ხელნ.: დაეპკსენით (!).

273, 7. ე: ნუუუუ... გარე დაშტეს და დაეკშას კარი 142, 2; დაკშეა-სა 157, 16; დაკშული 44, 37; 157, 16; 199, 16 დახშული, დახურული, დაკტილი.

დაჯერება დაჯერება, დარწმუნება. ა—(შ) 2: რომელთა-იგი დააჯერეს ერისაგანთა მათ ტყუილით 164, 32; 'ნუ ვინმე დაგაჯეროს, ანუ თუ გარწმუნოს ვინმე შეილმან მწვალებელთამან, რომელნი იტყვან, ვითარმედ კორცნი არა შეისხნა უფალმან კაცთაგანო 48, 1. ი: მიერითგან უწყსოებად იგი დახოლო-იჯერა 206, 23; რომელ ჩუენ არა დავიჯერეთ 59, 30.

დგმა ყოლა, ქონება (ეს ზმნა არ არჩევდა სულიერსა და უსულოს და ორივესათვის იხმარებოდა). ი/უ—ე: უკუეთუ არა მედგას კარი მშრომელი 67, 20 [აწმყოში გვაქვს: მიდგს, გიდგს, უდგს (სუბ. მხ.-ში)]. ა—ე: არცაღა პირი ედგა 207, 15 არც პირი ჰქონდა [აწმყოში გვაქვს: მაღგს, გადგს, ადგს (სუბ. მხ.-ში), მასხენ, გასხენ, ასხენ (სუბ. მრ.-ში)].

დგომა, 0—1: რომლისა თანაცა ვდგა 130, 17 ვდგავარ; სდგა 65, 11; 77, 22 დგახარ; დგას 202, 26; რომელსა შინა ვდგათ 166, 28 ვდგავართ; დგან 55, 13 დგას (იდგა) ხოლმე; დგანედ 258, 17 დგანან ხოლმე; დგა 271, 2 იდგა. ი/უ—2: ხოლო მამასახლისი უდგა გუერდით მისა 275, 9.

დება ქონება. ი/უ—ე: რომელსა ედვას ორი სამოსელი, მიეცინ, რომელსა-იგი არა აქუნდეს 87, 5 (=ლ. 3, 11) რომელსაც ჰქონდეს (ექნება) [აწმყოში გვაქვს: მიც, გიც, უც (სუბ. მხ.-ში)] (6. ძე 8).

დედა 1. 65, 21; 67, 1 დედა, матъ. 2. 96, 15; 208, 28 დედაკაცი, ქალი,

женщина. 3. მშობელი, დასაბამი, მეთური, რომლისაგანაც იღებს სათავეს რაიმე მოვლენა: დედა სიმართლისა 109, 12.

დედა-წული ოჯახის წევრი ქალები და ბავშვები; ცოლ-შვილი; ოჯახი. ფარანელნი განემზადნეს ბრძოლად დედა-წულისა მათისათვის და ხუასთაგისა მათისათვის 273, 3.

დედობა: დედობისა იგი შრომა და ზრუნეა 98, 12 დედობრივი შრომა და მზრუნველობა.

დედობრივ-ი დედისა, ქალისა, ქალური. დედობრივი ვნებაჲ მას არა ეენო 204, 34.

დედოფლება 239, 25 დედოფლობა.

დედულ-ი დედისა, დედისეული, დედის მხრივ არსებული, დედის მიერ დატოვებული. განგუეშორნეს, წარვიდეს და მივიდეს დებასა მას დედულსა ჩუენსა 65, 28.

დევი ეშმაკი; ავი სული. დევნი იხარებდეს და ეშმაკნი როკვიდეს 222, 9.

დევა (დევენება) გადევნება, მიდევნება. 0—2: იგინი სდევდეს მათ და ეწინეს 253, 37; მდევარი 165, 30; 256, 4.

დევნა, 0—2: არა კლვად გდევნით თქუენ 253, 38; იეზაბელ... უკუენა კლვად სდევნიდა მას 213, 21; იგიცა (სავლელცა) სდევნიდა მორწმუნეთა მისთა 240, 19. ა. ვნ.: და აწ ამის იუდასგან ვიდევენები 242, 31; სიმრავლწ ეშმაკთა იდევენების 204, 24; ეშმაკნი იდევენებოდეს 162, 38; დევნისაგან 249, 37; დევნად 249, 35.

დევენებულ-ი 14, 32 დევნილი.

დევენულება 244, 14 დევნა.

დეზ-ი 134, 4, 8.

დეკანოზი-ი 268, 30; 279, 1 დეკანოზი-ბერი.

დი(ნება) დენა, დინება, მდინარება, ტყე. ითქმის მხოლოდ თხევად ნივთიერებებზე, როგორცაა: წყალი, ღვინო, სისხლი, ოფლი, ცრემლი და სხვა. 0—1: წყარონი... დაუცხრომელად დი-ე დ 79, 12; მდინარე დ ი ო დ ა 204, 32; მდინარე მარადის დ ი ო დ ე ს 119, 19.

დიაკონ-ი 226, 4 დეკანოზი.

დიაკონ-ი 71, 5 მღვდლის თანა-შემწე, მედავთანე.

დიადი შუენიერ-ი 196, 22 დიდებუ-ლი, დიადი, ჩინებული, საუცხოო. აქედან: დიად შუენიერება 136, 6.

დიდება, ა—ზ: ვ ა დ ი დ ე ბ შეს-რულსა მას 173, 5; ვ ა დ ი დ ე ბ დ ე თ უფალსა 175, 37; გ ა დ ი დ ე და მერ-მე გ ა დ ი დ ო 197, 5. ი ვ ნ.: არცა ვითარცა ი დ ი დ ე ნ ი თ, ვ ი დ ი დ ე ა მისგან 172, 13; ს ა დ ი დ ე ბ ე ლ ა დ 212, 22.

დიდი ხუთშაბათ-ი 276, 11 აღდგო-მის წინა ხუთშაბათი.

დიდძალ-ი 277, 26 დიდი.

დრაჰან-ი 22, 35 ოქროს ფული, იწონიდა 4 გრამს.

დრაჰობა 76, 6 სიმრუდე; ცბიერე-ბა, სივრცე.

დრო 197, 28; 207, 11 ვად.

დრტუნა ბუზლუნი, უმაყოფილე-ბა, роптать. 0—1: ოდეს კრებულსადა ესმა ჭუარ-ცუმა იესუმისი, წუხდა და დ რ ტ ვ ნ ვ ი დ ა 233, 27; დ რ ტ ვ ნ-ვ ა ა (იქვე); მ დ რ ტ ვ ნ ვ ა ლ ი 145, 9.

დუმი(ილ-ი) (და)დუმება, გაჩუმება, დუმილი. 0—1: აწ ბუნებისასა მას ვე-ძიებ, ხოლო უფროსს ბუნებისასა ვ დ უ მ ი 32, 36; დ უ მ ი ლ ი თ 32, 38.

დუმება დადუმება, გაჩუმება. ა—ზ: ფარისეველი იგი უფროსს ხოლო ამით ა დ უ მ ე ბ დ ე ს, რამეთუ უმნა გა-ლობა იგი მათი 135, 17. ენ: ვიტყოდი და არა ვ დ უ მ ნ ე 199, 11 არ დაე-დუმებდი; და ლათუ შენ ს დ უ მ ნ ე, არამედ ბუნებანი ღაღადებდენვე, რა-მეთუ იშვა ჰეშმარიტად 34, 27; და ლა-თუ ეგენი დ უ მ ნ ე ნ, არამედ ქვანი ღაღადებდენვე 135, 30.

დღენდელ-ი 74, 5 დღევანდელი; დღენდელად დღედღე. 164, 4 დღე-ვანდლამდე.

დღესამოდე 283, 17 დღემდე, დღევანდლამდე.

დღითი-დღედ 109, 8; 232, 6 ყო-ველდღე, ყოველდღიურად.

დღითი-დღედ-ი 47, 20 ყოველდღიუ-რი.

დღის-ი 158, 21; 217, 21 დღისით

ე

ებან-ი 110, 32 ერთგვარი სიმებანი საკრავი, ქნარი (ზოგჯერ ე ბ ა ნ ი ღაფს, დაირას აღნიშნავს).

ებრაელ-ი 1. 162, 21, 22 ებრაელი. 2. ებრაული. მათე, რომელმან დაწერა სახარება, ე ბ რ ა ე ლ ი თ ა ენითა დაწერა 162, 23.

ებრაელები 55, 17; 159, 14 ებრაუ-ლად.

ებრაელები-ი 35, 33; 241, 23 ებ-რაული.

ეგდენ-ი 106, 9 მაგდენი.

ეგვეთარ-ი 65, 39 მაგნიარი.

ეგემლევან-ი 66, 1 მაგნიარი, მაგის მსგავსი.

ეგერა 106, 36 აი; ეგერ.

ეგოდენ 278, 10 მაგდენად.

ეგოდენ-ი 106, 28 მაგდენი.

ეგრემლევენი-ი 210, 31 მაგნაირი, მაგის მსგავსი.

ეგრეზი 80, 33; 83, 12 ეგრე, მაგნაირად.

ეგვპტელ-ი 37, 4 ეგვიპტელი, ეგვიპტის მკვიდრი. ამ ფორმის ნაცვლად ძველ ძეგლებში ჩვეულებრივ გვხვდება მეგვპტელი.

ეგანგელე 178, 1 სახარება, ებაყყესი, τó, евангеліе.

ეზო 1. ეზო, двор. 2. 174, 6 ფარდა.

ეკალ-ი 102, 3.

ეკლესიასტე (სოლომონისი) 227, 1 ძველი აღთქმის ერთ-ერთი წიგნის სახელია.

ეკლოვანი 139, 12; 187, 17. ეკლიონი.

ელვა 161, 15.

ემბაზ-ი 85, 27; 176, 16; 185, 6; 187, 9 ბავშვის მოსანათლავი ჭურჭელი. ენა 113, 15.

ენა-მძიმე 203, 6 მძიმედ მოლაპარაკე, ენაბრგენილი, ენაბლუ, ენადაბმული.

ენკენია 217, 1 განახლება, კურთხევა ეკლესიისა (მოდიოდა სექტემბერში). ენოვანი 97, 14 (მრავალ) სხვადასხვა ენაზე მოლაპარაკე, სხვადასხვა ხალხი.

ეჟუანი-ი ეჟვანი. ეერაჲ იგი ეჟუანი თაჲ 25, 39.

ერ-ი 1. 25, 39 ხალხი, народ. 2. 237, 12 ჯარი, войско.

ერად განწესებულ-ი 252, 19 ჯარისკაცი, სამხედრო პირი.

ერგასის-ი 141, 20; 186, 20; 211, 27; 249, 13 ორმოცდაათი (50) (6. კ. მე-ერგასისე).

ერთამად 68, 21; 192; 32 ერთად.

ერთ-გზაობა 95, 26 ერთობა; ერთად, ერთი გზით სვლა.

ერთ გზის 169, 17 ერთჯერ (6. გზის).

ერთგულ-ი წრფელი, უმანკო, უბიწო. ღრმად მეცნიერ იყვნით, ვითარ-

ცა გუელნი, და ერთ გულ, ვითარცა ტრედნი 221, 2 (=მ. 10, 16).

ერთგულეზა 115, 6 (გულ)წრფელობა, სწრფელე, ერთგულეზა.

ერთი-ერთ-ი ერთმანეთი, ურთიერთი. ჰკითხვიდა ერთ-ი-ერთსა 80, 26; ერთ-ი-ერთსა ვერ განეშორნიან 141, 10; ერთ-ი-ერთსა უბრძანებდეს 120, 14; ლოცვაჲ მათი ერთ-ი-ერთისათვის იყო 120, 18.

ერთმანერთი 81, 1 ერთმანეთი.

ერთ-კერძო 221, 20 ერთ მხარეს.

ერთობა 195, 15; 215, 1 ერთიანობა, შეერთება, მთლიანობა, ერთობა.

ერთობით 279, 14, 28 ერთად.

ერთ პირად 223, 36 ერთხმად.

ერისაგანი 1. 32, 1; 153, 17 ჯარისკაცი. 2. ქრისტეს ერისაგანი 251, 21 ქრისტეს მიმდევარი, ქრისტიანი.

ერისა კრება ხალხის შეკრება, დარაზმვა. 0—2: რაჲ გულსა მოგიკლა. ჰრომთა სამთავროსა და ერსა ჰკრებ ჩემისაგან ერის მთავრობისა 251, 26; ჩუენ არა ხოლო თუ შენისა ამისგან ყურისა ერთისა ერსა ვკრებთ, არამედ ყოელისა სოფლისაგან 251, 29.

ერისთავ-ი 32, 1 ჯარის მეთაური, ჯარების სარდალი; საერთოდ უფროსი, მეთაური; ერისთავო 60, 34.

ერის-კაცი-ი 251, 30, ერისკაცი-ი 115, 25; 273, 2 ჯარისკაცი, მებრძოლი; სამოქალაქო პირი (არა ბერი).

ერის მთავრობა 251, 26 ჯარების უფროსობა, მხედართმთავრობა; საბრძანებელი, სამფლობელო.

ესევედ, ესევედინ 5. ს-ავ.

ესევითარ-ი 78, 23 ამნაირი, ასეთი.

ესე იგი არს 191, 25 ესე იგი (ე. ი.).

ესემლევენი 113, 22 ამგვარი, ამნაირი, ასეთი, ამის მსგავსი.

ესერე 5. ესრე.

ესთენ-ი 100, 12 ამდენი (ესთენი—ესლენი—ესლოდენი—ესეოდენი).

ესოდენ-ი 109, 3 ამდენი.

ესრე 81, 15; 199, 12; ესერე 206, 10 ასე, ამგვარად, ამნაირად (ესრე—ეს-ერე).

ესრჰთ 78, 9; 81, 32 ასე, ამგვარად, ამნაირად.

ესრჰთ-ი 98, 23; 135, 32 ასეთი, ამგვარი, ამნაირი.

ესრჰთმღევან-ი 239, 26 ამგვარი. ამნაირი; ასეთი, ამის მსგავსი.

ეტლ-ი 62, 3.

ეტლის-თუაღედ-ი 192, 10 ეტლის თვლის მსგავსი, ეტლის თვლის მაგვარი, ისეთი, როგორც ეტლის თვალია; ეტლისთვლიანი.

ექუს-ი 207, 7 ექესი.

ექუსას-ი 277, 30 ექესასი (600).

ექუს-ექუს-ფრთე 241, 28 ექეს-ექესფრთიანი, ექესფრთიანი.

ექუსორია განდევნა, გაგდება, გაძევება. სამოთხისა მისგან ექუსორია იქმნა 201, 6 გაძევებულ იქნა, გაგდებულ იქნა.

3

ვ ყოლა. ეს ძირი იხმარება მხოლოდ აღამიანთა მიმართ. გამოყენებულია მართო აწმყოს მწკრივში და მხოლობითში. მრავლობითში მას სხ-ენ ფუძე ენაცვლება; მეორე სერიის მწკრივებში გვაქვს სუ მხოლობითი რიცხვისათვის და ისევ სხ-ენ — მრავლობითისათვის. ი/უ—ჰ: მივის მყავს იგი; გივის გყავს იგი; უვის დედაა 42, 6 დედა ჰყავს; უვის მამაა 42, 7 მამა ჰყავს.

ვაჟე 269, 16; 277, 34 სწორი, გაშლილი, უმთავორო ადგილი; განწმინდებით ალაგნი ყურთა თქუენთანი და ვაკე ყავთ 257, 6 გაასწორეთ, სწორი გახადეთ.

ვარდ-ი 34, 17; 80, 18, 19, 22, 23; 219, 35.

ვარდობა: ვარდობისა თთუჴ მაისი; თუესა ვარდობისასა 244, 17; თთუესა ვარდობისასა 244, 21.

ვარსკულავ-ი 59, 38 ვარსკვლავი.

ვაჭრობა ვაჭრობა, ყიდვა-გაყიდვა საერთოდ; კერძოდ, ყიდვა.

ო-ი: რაათა ვაჭრობდეს მიცემულსა მას 86, 37; არა თუ რაათა თავისა თვისისა ივაჭროს სათნოებაა 12, 1 იყიდოს.

ვახში-ი 42, 21 სარგებლის სარგებელი, პროცენტზე აღებული პროცენტი.

ვედ ნ. სლვა.

ვედრება თხოვნა, ხვეწნა. მვედრებელი 73, 13 ვინც ევედრება.

ველის-ყრდელ-ი 10, 33 ერთგვარი მწარე და მყალი ბალახია.

ვენაჰ-ი 157, 28 ვენახი.

ვენაჰის-მოქმედ-ი 218, 8 მევენახე, виноградарь.

ვერსადა 5, 6; 20, 3 ვერასდროს, არასოდეს, никогда.

ვერღავინ 71, 28 ვერავინ, ველარავინ.

ვერძ-ი 120, 12; 141, 10 მამალი ცხვარი, ყოჩი.

ვესავ ნ. სავ.

ვეფხ-ი 214, 14; 261, 23 ლეოპარდი.

ვეცხლ-ი 1. 66, 35 ვერცხლი. 2. 161, 30; 166, 11 ფული (ვერცხლის ფული).

ვეცხლ-მოძერწულ-ი 161, 33 მოვერცხლილი, ვერცხლშედუღებული.

ვიგრ-ი 214, 15 ჯიქი (ა. შანიძე).

ვიდ ნ. სლვა.

ვიდრე 1. 104, 10 სად, საით. 2. სამ, ვიდრე.

ვიდრეშე 222, 30; 230, 20; 251, 11; 267, 19 ნაწილაკი, ნიშნავს: ც, ც კი, კი; მაშ, მაშასადამე.

ვიეთ-ნ-ი 87, 17 სადაურები.

ვიეთნიშე 101, 13 ზოგიერთები.

ვითარ 1. 98, 9 როგორ; ვითარ-მე 66, 13 როგორ, როგორა. 2. 98, 6, 7 როცა, როგორც კი. 3. 66, 26; 69, 21 ასე, დახლოებით.

ვითარმედ 1. 8, 14 რომ. 2. ასე რომ, ისე რომ.

ვითარმცა 32, 36 რომ, რათა.

ვითარცა 1. 48, 38 როგორც. 2. 68. 19; 69, 1 როცა, როგორც კი.

ვინ 33, 16 ვინმე.

ვინა-ა 9, 21; 188, 12 საიდან; ვინა-ი გი 158; 32 საიდანაც.

ვინაფე 9, 16 საიდანმე, რომელიმე მხრიდან (სხვადასხვა მხრიდან, ყოველი მხრიდან).

ვინაფთან 80, 20; 269, 13 მას შემდეგ, რაც; იმის შემდეგ.

ვინაფცა-იგი 73, 18 სადაც, საითკენაც.

ვირ-ი 239, 11.

ვლდომა შეხტომა, ხტომა; შენძრევა, შეთამაშება. ფერკთა ყრმისათა, დაბმულთა მუცელსა შინა, ვლდომა და სიმღერაჲ მიჰმადლა 13, 14; ამი-სთვს ვერ შეუძლო სიტყუად, ხოლო ვლდომით იტყოდა, რამეთუ თქს-სა ღედასა. კრთომისა მისგან აუწყებ-და 29, 9; ვლდომით იტყოდე მუც-ლით გამო, 29, 37.

ვლინება, ვლენა ტარება, წყევანა. ა—ზ: მარტოჲ ვერ ავლინებდა

ნავსა 273, 12; ავლენს იგი ხავთა 133, 20; რომელსა არცა ბრმასა თუალ-ნი ავხილნეს და არცა მკელობელნი ევლინეს 150, 5.

ვლტოლა გაქცევა (როცა რამე უბედურებას გაუბრძიან. უბრალო გაქცევისართვის რბ ძირი იხმარება: ვ-რბ-ი, ჰ-რბ-ი, რბ-ის; ვ-რბ-ი-ოდ-ე, ჰ-რბ-ი-ოდ-ე, რბ-ი-ოდ-ა..). ი ვნ.: ვიდრე ივლტი, შკაცო 104, 10 საით გარბიხარ; ივლტიან 234, 3 გარბიან; ვივლტოდე 32, 37; იონა ივლტო-და 163, 13; ვივლტოდეთ ღამით ამით ძელითა 272, 32 გამოვიქეციო; სხუანი ივლტოდეს მთით კერძო 273, 19 სხვები მთებისკენ გაიქცნენ; პირისა შენისაგან ვიდრე-მე ვივლტოდი ქუეყანასა ზედა 104, 12 საღლა გავიქცევი; ივლტოდიან ჩუენგან 53, 28 (ნ. კ. მივლტოლა, მოვლტოლა, სივლტოლა, შევლტოლა).

ვნება ვნება, ვნების მიყენება, ზიანი, დაზიანება; გადატ. სიკვდილი. ი უოზ.: არამედ ავნო და გუემასა მიეცა ნეფსით 50, 33; ქრისტემან რაჲ ივნო ჩუენთვის კორციითა, უვნებელად ჰვიეს ღმრთეებაჲ კაცსა თანა 50, 18; ვივნოთ ვნებაჲ იგი მისი და შეუდგეთ ტვრთსა მას სიკუდილისა მისისასა 258, 32, 33. ე: ევნების-მცა, ევნების მაგათ 258, 25, 26; უკუეთუ გუევნებოდის მის თანა, მის თანაცა ვიდიდნეთ 258, 34.

ზ

ზაჟუვა 20, 36, ზაჟუვულება 9, 18 ცბიერება, მანქანება, ეშმაკობა, ხერხი.

ზამთარ-ი 159, 10.

ზარდ ნ. ზრდა.

ზარ-ღება ზარმაცობა, შეზარება.

ა—ზ: ზარ-გაც და ერიდებით მარხვა-სა 109, 23 გეზარებათ.

ზარის განკლა შეშინება, თავზარის დაცემა. 0—(8)2: ზარსა განკუქლის ჩუენ სიტყვთა, რამთა არა საქმითა გუსაჩენს 102, 31 გვაშინებს სიტყვით, რომ საქმით არ დავესაჯოს (გავესამართლოს); ზარის-განკლანი კორცთანი 109, 15; ზარ-განკლილნი 110, 17.

ზაფხულ-ი: ზაფხულისა ეამსა 159, 8 ზაფხულის დროს.

ზაფხულის ზაფხულში, ზაფხულობით. ზაფხულის-მეა, ანუ ხილისა მოკლებასა იყოს, ანუ ზამთრისა შემდგომად 155, 28.

ზე 60, 22; 248, 16 ზევით.

ზე-აღფრენა 195, 11 ზევით აფრენა.

ზებენ-ი ფინიკის (ხურმის) კანისაგან გაკეთებული ჩასაცმელი და შემოსარტყამი. სამოსლად მისა იყო ზებენისაჲ, რომელ არს ფინიკისა რტოთა ძირსა ბადის სახე 270, 8 (მდრ. შეირტყა წელთა მისთა საბელი დანაკისკუდისა რტოჲსაჲ, რომელ არს ზებენისაჲ: ნ. მარი, Опис. 120, 20).

ზეგარდამო 197, 2 ზევიდან, ზევიდან; ზეგარდამო შობაჲ 32, 27; 65, 1.

ზედა 1. თანდ., მოითხოვს სულიერი საგნების (აღმართის) აღმნიშვნელ სახელებთან ნათესაობით, უსულო საგნის (ნივთის) აღმნიშვნელებთან — მიცემით: კაცისა ზედა, მაგრამ: სახლსა ზედა. 2. ზზ. 8. ზედს. ზევითა, ზევით, მაღლა არსებული: ზედაჲ, ვითარცა ქუშ 248, 7.

ზედა-ღება მოვალეობა, ვალდებულება. ა—2: ზედა-გუთც 145,5 გვევალეობა, გვემართებს. ე: ნუმცა ვერიდებით, რამეთუ სიკუდილი ზედა-გუთედების, მოეწყდეთ უფლისათჳს 120, 10.

ზედა-კერძო 9, 37 ზემო მხარეს.

ზედა-მაჳალ-ი 40, 10 ზევით (ზღვაზე) მაჳალი, ზევით მოსიარულე, ვინც ზევით დადის.

ზედამიწვენი 105, 33 ზედმიწევნით, დაწვრილებით.

ზედა-მოსლვა, ზედა-მისლვა თავდასხმა, დაცემა. ი/უ—2: შეკრბა დიდძალი ერი წარმართთაჲ ურიცხჳ და ზედა-მოუვიდოდეს კოსტანტინეს 237,15 თავს დაესხნენ (თავს ესხმოდნენ), დაეცნენ.

ზედა-მგდომელ-ი 133, 37 მხედარი.

ზედაჲ-ზედა 67, 37 ზედიზედ, ხშირად.

ზედა-წერილ-ი 69, 11 ზედ დაწერილი; დაწერილი, წარწერილი.

ზეთ-ი 267, 7.

ზეთისხილ-ი 10, 8 маслина.

ზემო-კერძო 159, 9 ზემოთ; ვითარცა ვთქუთ ზემო-კერძო 53, 22.

ზეუთა 65, 23 ზედა, ზემო, ზემოთა (ზეუთა—ზეუთა—ზესთა).

ზესენელ-ი 31, 11; 217, 17 ზევითა, ზედა, ზედაური, ზეცისა, ყველაზე ზევითა ადგილი. საპირისპიროა ქუესკენელი (6.).

ზეუჟუნჳკრობა (კელისა) ხელის ზევით (და უკან) აწევა, აშვერა, აპურობა. ი: ზეუჟუნისჳკრა იოვანე ქელი და თავი მოუდრიკა 80, 8.

ზი ჭდომა (ითქმის ერთზე. საშუალო გვარის ამგვარ ზმნებს ძველ ქართულში I და II სუბიექტურ პირში არ სჭირდებოდათ მეშველი ზმნის დამატება: ვ-ზი, ჰ-ზი; ვ-ძე, ს-ძე; ვ-ჩა(ნ), ს-ჩა(ნ); ვ-წვე, ს-წვე; გ-გავ, ვ-ჰ-გავ, მ-გავ, ჰ-გავ; გ-იყუარ, უყუარ, მ-იყუარ, უყუარ; მო-გ-წონ, მო-ვ-ს-წონ, მო-მ-წონ, მო-ს-წონ; გ-ძულ, ვ-ს-ძულ, მ-ძულ, ს-ძულ; გ-ძაგ, ვ-ს-ძაგ, მ-ძაგ, ს-ძაგ...). 0—1: ჰზი 96,7; 241,25 ზიხარ; ზის 169, 7; ზინ 134, 12 ზის ხოლმე. ი/უ—2: ლაზარე... თანა-მეინა-ქედ უზის 124, 12.

ზიარება მონაწილეობის მიღება, მონაწილედ გახდომა, მოზიარედ გახდომა. ე: იოვანშსა მას ნათლის-ცემასა ყოველთა მათ ეზიარებოდა 82, 3; ზიარებასა 167, 26.

ზმნა ცდა; მოხიბლვა, დაპირებებით მოტყუება. საფასესა ალუთქუმიდა დ: რომელსამე მისცემდა, ...და ვითარ-იგი არა დაემორჩილებოდეს ზმნასა მას, სხუად სახედ მანქანებად იქცა: ტანჯვასა და გუემასა და სიკუდილსა უთქუმიდა მთავარი იგი 117, 39.

ზოგ-ი 1. 273, 29, 30 ზოგი. 2. 209, 17, 23 ნახევარი. 8. 267, 29 ნაწილი.

ზოგად 123, 8, ზოგვად 110, 17, 18 ერთად.

ზოგად-ი 123, 8, ზოგვად-ი 116, 24 საერთო.

ზოგს-რაჲ 186, 29, ზოგს-რაჲ-მე 186, 12; 189, 12 ნაწილობრივ, ყაყ-
ТННН (ა. შანიძე).

ზოგვად ნ. ზოგად.

ზოგვად-ი ნ. ზოგადი.

ზომ-ი 1. 97, 35; 257, 16 ზომა, სა-
ზომი. 2. ოდენი, იმდენივე, იმავე ზო-
მისა, იმავე რაოდენობისა. მათუა იგივე
ზომი მადლი აქუნდა 193, 18.

ზორვა შეწირვა (მსხუერპლისა კერ-
პისადმი). ი/უ: უზორე კერპთა 207,
32.

ზრახვა 1. ლაპარაკი. 0—(8) 2: მო-
ციქულთა ენითა ჩუენ უფალი გუზ-
რახავს 11, 17 გველაპარაკება; მარხ-
ვათა ყოვლადვე არავის ზრახავნ
270, 11 არავის არ ელაპარაკებოდა
ზოლმე: ამისთვის გულ-წყებულ იყო
ნერონ ფრიად და მრავალ ჟამ აგრიპას
არა ზრახვიდა 249, 32. 2. განზ-
რახვა. ი: იზრახეს მოკლეჲ მისი 65,
4. ი ვნ.: ზაქუენი მათთვის იზრახე-
ბოდეს, და ფერად-ფერადი ხილვად
სატანჯველი მათთვის განეშაადებოდა
116, 40.

ზრახვის-ზიარი 194, 14 მოლაპარა-
კე, ლაპარაკის უნარის მქონე.

ზრდა გამოკვება, საკმლის კმევა:
ზრდა. 0—2: მათ შიის და სხუათა
ზრდიან; მათ სწყურის და სხუათა
ასუმენ 36, 16.

ი: მკალსა ჰამდა და ფრთოვან იქ-
მოდა სულსა, თაფლითა იზრდიდა
86, 6. ი ვნ.: მიიწვინე ბაგასა და სძითა
იზარდებოდე მარიამისგან 16, 28;
სძითა იზარდებოდა ყოვლისა
სოფლისა გამომზრდელი 15, 26; პავ-
ლშს თანა იზარდებოდა ბაგინ-
სა შინა 65, 20 იზრდებოდა.

ზრუნად-ი 101, 34 გამლიზიანებე-
ლი, აღმძვრელი (სურვილისა...).

ზროხა 282, 3 ზოგადი სახელი იყო
ფურისა და ხარისათვის. ახლა მას სპე-
ციალურ ლიტერატურაში ძროხეულს
ემახიან.

ზრუნვა ზრუნვა, მზრუნველობა,
მოვლა, პატრონობა; ფქირი (რამეზე),
წუხილი, დარდი. 0—1: ჭერ-არს ჩუენ-
და, რაათა ვზრუნვიდეთ სულ-
თა ჩუენათვს 279, 24; შრომაჲ და
ზრუნვაჲ 98, 13; ზრუნვით
ზრდიდა მას 98, 11; ზრუნვით
და ქუევილით 103, 37; მზრუნვე-
ლი 123, 9; 279, 8; უზრუნვე-
ლი 153, 15 უდარდელი.

ზუაოზა ამავოზა, დიდგულობა, მე-
დიდურობა. 0—1: რომელნი-იგი ეტლ-
თა და ცხენთა ზედა ზუაოზენ 132,
12.

ზურგ-ი 40, 9.

ზლაპარ-ი არა ნაცილ და ზლაპარ
საგონებელ იყვნენ 156, 5.

ზღვევა ვნება; ვნების, ზიანის მიყე-
ნება; დასჯა, სამაგიეროს გადახდ(ევი-
ნება). ი: უკუეთუ იზღვიო სული
შენი, რაჲ მისცე ნაცვალად სულისა შე-
ნისათვის 48, 16.

საშველისა ზღვევა იგი ძიებით მიეკადებოდა 12, 7; მძულს ნიჭი, ზღვევისა მომატუებული 118, 5.

ზღუდე 159, 4, 5, 6 კედელი, სიმაგრე, გამაგრებული კედელი (ქალაქისა).

ზღუდის-ზღუდე 159, 7 შიგა კედელი, შიგნითა გამაგრებული ზღუდე.

ზღურბლ-ი 173, 1 კარის ქვეშ გადასასვლელზე დადებული ღირე; კარის გადასასვლელი, *porog*.

თ

თავ-ი 1. დასაწყისი. თავი თთუე-თაჲ 12, 32. 2. სათავე. თავი მღინარისაჲ 204, 33. 3 192, 2 მეთაური; პეტრე, თავი იგი მოციქულთაჲ, ... იტყვს 194, 37. 4. წიგნის ერთი ნაწილი, *часть*. მათჴს თავსა სახარებასა წერილ არს 169, 4. 5. კუთხის ქვა, მთავარი ქვა (შენობისა). რომელსა თავსა კიდურთა არს ქრისტჴ იესუ 196, 9.

თავად-ი 5, 31; 9, 26; 64, 22, 38 თვითონ, ის, *сам*; *он*.

თავ-დამოქცევით 247, 31 თავდაღმა.

თავით თვსით 210, 3 თვითონ.

თავის-კუთთა 206, 1 თავის მოჭრა, თავის მოკვეთა (იგულისხმება ცნობილი ლეგენდა, რომ იოვანე ნათლისმცემელს თავი მოჰკვეთეს).

თავის-ყოფა, თავ-ყოფა პატივისცემა. ი/უ—(მ) 2: რომელთა არა თავ-უყო მონამეთა 259, 27; თავის-ყოფაჲ 257, 9.

თავ-მოდრეკილ-ი 102, 16 თავდახრილი.

თავს-ღება, თავს-ღებება (ობ. მხ.-ში), თავს-სხმა (ობ. მრ.-ში) კისრება, თავის თავზე მიღება (ვალდებულებისა). ი: სულ-გრძელებით თავს-იღებდა 211, 3; თავს-იღვა 33, 13; იესუ ცოდვანი სოფლისანი თავს-ისხნა 88, 32; თავს-იღვი 259, 25 (ბრძ.) იკისროს; თავს-იღვედ ჭეშმარიტებაჲ ესე 259, 36 (ბრძ.) იკის-

როს; არა თავს-იღვას 19, 33; თავს-ღებებითა 64, 31.

თავ-წარსხმულ-ი (იფქლი) 25, 24 მწიფეთათვანი, მარცვლებით სავსე. თავქედ-ი 19, 10 თავხელი.

თანა-არს-ი 19, 34 მასთან არსებული.

თანა-დგომა 172, 5 მასთან დგომა; თანამდგომარე 191, 26 მასთან მდგომარე, იქვე მდგომარე.

თანა-ღება მოვალეობა, ვალდებულება. ა—2: თანა-ა-ც 230, 35; თანა-გუ-ა-ც 110, 28; 135, 33 გვევალება, გეშარტებს; თანა-ეღვა 42, 16 ევალებოდა, ემართა; თანამდები 113, 31 მოვალე, ვისაც ევალება, ვისაც ჰმართებს; თანა-ანადები 42, 16; 91, 16; 103, 9 ვალი.

თანა-ზიარ-ი 59, 34 მზიარე.

თანა-მეუღლე 18, 14 ერთ უღელში შემბული მეორე ცალი, მეუღლე, მენახევრე (სიყვარულში, ტვირთის ზიდვაში, საერთო საქმეში).

თანა-მზრახვალ-ი 26, 11 მრჩეველი.

თანა-მზრახველ-ი 46, 21 მასთან მოლაპარაკე, მასთან მოსაუბრე.

თანა-მორბედ-ი 31, 17; 84, 10 მიმდევარი, თანამოზიარე.

თანა-მოსაყდრე 111, 3 თანამდგომი, გვერდით მჯდომი, მასთან მჯდომი.

თანა-მოღუაწე 100, 21; 120, 8 მასთან ერთად მოღვაწე, დამხმარე, საერთო საქმეში თანაშემწე, თანამშრომელი; თანამებრძოლი.

თანა-მსგავსი-ი 5, 14 მსგავსი, მისი მსგავსი.

თანა-მსგავსება დამსგავსება. ე: ჰაბუკნი მოხუცებულთა თ ა ნ ა-ე მ ს გ ა ვ ს ე ნ ი თ 122, 23.

თანა-მყოფი-ი 12, 37; 18, 13 მასთან ერთად მყოფი, იქვე მყოფი.

თანა-სწორება 146, 5 თანასწორობა.

თანა-ფლობა 195, 30 ერთად ფლობა; თ ა ნ ა-მ ფ ლ ო ბ ე ლ ი 5, 14 მასთან ერთად მფლობელი, ზიარად მფლობელი.

თანა-ქმნა დახმარება. ე: რომელმან არა იცოდა საქმე იგი, არცა თ ა ნ ა-ე ქ მ ო ლ ა ვ ი ნ 33, 16 არც ვინმე ეხმარებოდა.

თანა-შეთხზვა შეერთება. ი: ეგრევე თმთა განიქსნიდ და ნუ თ ა ნ ა-შ ე ი თ ზ ზ ა ვ ც ო ღ ე ა ს ა 125, 18 ნუ შეერთებ, ნუ მოიმატებ (წყვეტილში გვაქვს: შევითხაზ, შევითხაზ, შევითხაზ, შევითხაზთ, შევითხაზთ, შევითხაზეს).

თანა-შერაცხა ჩარიცხვა, ჩათვლა. 0—(8) 2: თ ა ნ ა-შ ე მ რ ა ც ხ ე ძ მ ა ს ა ჩემსა სტეფანეს 242, 10 ჩამრიცხე სტეფანესთან.

თანა-შერევა შერევა, გარევა. 0—(8) 2: იხილე და ეკრძალე, ნუუკუე მწვალებელთა თ ა ნ ა-შ ე ჰ რ ი ო ს ი ტ ყ უ ა მ შენი 48, 20.

თანა-შერთვა გაერთიანება, შეერთება. 0—8: ლუკა პირველსა მასცა და უკუანადსენელსა თ ა ნ ა-შ ე ჰ რ თ ა ვ ს და ერთბამად აპრაქს 192, 31; მათე და მარკოზ არა თ ა ნ ა-შ ე ჰ რ თ ვ ე ნ პირველსა ამას დღესა 192, 27. ე: არცა თ ა ნ ა-შ ე ე რ თ ო შობასა მას 33, 16 არ შეუერთდა, არ დაესწრო, იმ დროს იქ არ ყოფილა; ანგელოზებრსა ქებასა თ ა ნ ა-შ ე ვ ე რ თ ნ ე თ 5, 36. შევეუერთდეთ.

თანა-შესწორება გათანასწორება. —8: არა თ ა ნ ა-შ ე ა ს წ ო რ ე ბ ს, რამეთუ აკლს პატივი სიმართლესა მას. დარჩილთასა 43, 4.

თანა-შეყოფილ-ი 50, 36; 51, 16 შეერთებული.

თანა-შეწევნა 280, 12 დახმარება, თანამშრომლობა.

თანა-შთაყოლა თან ჩაყოლა. 0—2: თ ა ნ ა-შ თ ა ჰ ყ ე ა ი ო ნ ა ს ძ ა ლ ი ღ მ რ თ ის ა მ 163, 35 თან ჩაჰყვა.

თანა-წამება დამოწმება, დადასტურება, დათანხმება. ე: ჰ ჰ უ რ ი ო, თ ა ნ ა-ე წ ა მ ე ბ ი ე ლ ი ა ს 127, 14.

თანა-წარსადინეილ-ნი (წყალთან) 258, 17 მდინარის ნაპირები; მდინარის იქით-აქეთ ახლომახლო მდებარე ადგილები, სადაც ხეები ხარობენ.

თანა-წარსლვა 1. აცილებს, აშორებს, აცდენს, გვერდის ავლას. უკუეთუ შესაძლებელ არს თ ა ნ ა-წ ა რ ს ლ ვ ა დ სასუშელი ესე ჩემგან 193, 9. 2. 241, 27 წასვლა, გავლა.

თანა-წარსრბა (სირბილით) გვერდის ავლა, გვერდის აქცევა; აცილებს, აშორებს. ხლდებოდა და ბუნებისა საზღვარსა მწრაფლ თ ა ნ ა-წ ა რ ს რ ბ ა მ ი წ ყ ო 24, 21.

თანა-წარყვანება. 276, 19 თან წაყვანა.

თანა-წარცოლვა გვერდის ავლა, გვერდის აქცევა; აცილებს, აშორებს, აცდენს. 0—(8) 2: ჩუენცა, ძმანო, ნუმცა თ ა ნ ა-წ ა რ ვ ს ც ო დ ა ვ თ ს უ ლ თ ა ჩუენთა ზიარებისა მისგან სულისა წმიდისაჲსა 183, 33.

შღრ. თანა-წარსლვა, გარე-წარქცევა, გარე-წარცლა.

ც ო ღ ფ უ ჰ ს ე გ ე ვ ე მ ნ ი შ ვ ნ ე ლ ო ბ ა

მაშინაც აქვს, როცა წინ „გარე“ არ ერთვის:

ესროდეს ქეითა თმასა და არა შეცოდებდეს: მსაჯ. 20, 16 (მცხეთ.). ეს ნიშნავს: თმას ქვას ესროდნენ და არ აცილებდნენო (Бросая из пращей камни в волос, не бросали мимо). ამ შემთხვევაში ზმნის საწყისი შეცოდება იქნება.

გვაქვს ვნებითის ფორმებიც:

რომელნი-იგი ჰეშმარიტებასა შეცოდნეს: 2 ტიმ. 2, 16. შეცოდნეს აქ იქნება: ასცდნენ, ასცილდნენ, გვერდი აუარეს, განუდგნენ (которые отступили от истины). ეს ადგილი იოვანე საბანისძესაც აქვს გამოყენებული „აბოს წამებაში“: მრავალნი შეაცთუნნეს და გარდადრიკნეს გზისაგან სიმართლისა და ჰეშმარიტებასა ქრისტეს სახარებისასა შეცოდნეს: ძვ. ქართ. აგ. ლიტ. ძეგლ. I, 50, 4. ამავე აზრითაა ნახმარი შეცოდება აქაც: ფურმან მათმან არა მოავდო, განერა მაქვ იგი მათი და არა შეცოდა: იობ 21, 10 (Корова их зачинает, и не выкидывает).

თვით საყოველთაოდ გავრცელებული ტერმინი შეცოდება (согрешил) ზემოთ აღნიშნული მაგალითების შინაარსით უნდა იყოს ნახმარი: შესცოდა — ასცდა, ასცილდა, გვერდი აუარა, აღარ გაჰყვა, განუდგა (მიღებულ წესს, კანონს, ზნეობრივ ნორმებს). ამავე ცნებას გამოხატავს აგრეთვე ძველი ქართული შეცოთმა: შეცოთა — გზას ასცდა, გზას გადაუხვია, სწორ გზას გადასცდა, დაიბნა. ამიტომ შემთხვევითი არ უნდა იყოს, რომ ქრუჰპარხლის თანა-წარსლვად, აღიშმის თანა-წარმცოდე (თანა-წარმტადე) იქვე (მრ. 14, 36) ლექსით: ნარის წაკითხვაში წარმაცოთნე-

-თია გადმოცემული, ე. ი. ამაცილეო ასეთ შემთხვევებში ხმარებული ბერძნული ἀμαρτωλὸς ὁριζέ ზემოთ აღნიშნულ შინაარსს შეიცავს, იგია — შეცდომა, შეცოდება და აცდენა, გვერდის ავლა, დაბნევა.

თანა-ხატი 19, 34 მისი მსგავსი, ისეთი სახისა, როგორიც თვით ისაა.

თარგმან-ი 28, 34 ამხსნელ-განმმართველი (ზოგან: მთარგმნელი, переводчик).

თარგმანება 1. ახსნა-განმართვება. 0—2: არავთარგმანებ გამოუთარგმანებელსა მას საკვრეველებასა 173, 7; ფარისეველნი სხუად თარგმანებდეს საღმრთოთა წიგნთა 31, 3; პავლე თარგმანენ და პავლე ნუგეშინის-ეცინ დედაკაცსა მას 211, 32 (ბრძ.) განმარტოს, ახსნას; ვითარ ვინ თარგმანოს 212, 35. ი ვნ.: რომელი თარგმანების 12, 39 აიხსნება, განიმარტება, ნიშნავს; თარგმანებად ვერ ძალ-უც 42, 33 არ შეუძლია ახსნა-განმართვება. 2. თარგმნა (ერთი ენიდან მეორეზე). ი/უ: რომელი უთარგმანებდა სიტყუასა მათსა 275, 4 უთარგმნიდა.

თაფლ-ი 249, 14; ამის დაუწყუედე-ლისა და თაფლის გამომაღინებელი სავან წყაროჲსა, რომელთა სარწმუნოებით სწყურის, გახმდებიან 17, 27.

თაფლუბ-ი 10, 18; 55, 8 ერთგვარი მათრობელა სასმელი, რომელსაც თაფლისაგან ამზადებდნენ; არაყი (თაფლის არაყი?).

თაყუანის-ცემა, თაყუანის-ცემა, თაყუანის-ცემა მღაბლად მისალმება; ლოცვა. 0—(8) 2: თაყუანის-ცეცემთ 171, 24; თაყუანის-ცეცემდე 91, 33; თაყუანის-ცეცე მკუდრეთით აღდგომილსა მას 172, 30. ი ვნ.: ყოვლისაგან დაბადებულისა თაყუანის-ცეცები 148, 6; პირველ

ჭუარისა ეშმაკი თაყუანის-ი-ცე-
შე ბოღა 234,2 თაყუანის-ი-ცე მაჲ
98,21; თაყუანის-ი-ცე მელი 256,
32; თაყუანის-ი-ცე მელი 91,32.

თევზ-ი 166, 19.

თესლ-ი 138, 13; 141, 23 ხალხი,
ტომი, მოდგმა, თაობა.

თესლად-თესლად-ი 159, 18 სხვა-
დასხვანაირი, სხვადასხვა ჯიშისა, სხვა-
დასხვა ჭურისა.

თესლითი თესლადმდე 14, 13; 138,
17 მოდგმიდან მოდგმამდე, ტომიდან
ტომამდე, თაობიდან თაობამდე.

თთუე 63, 25 თვე.

თივა 159, 18 შწვანე ბალახი (ცოც-
ხალი).

თით-ი 119,9; 160, 7.

თითო-ფერ-ი 116, 38 სხვადასხვა-
ვარი, ნაირ-ნაირი, მრავალგვარი.

თიან-ი 230,30.

თირკუშელ-ი 156, 34; 170, 8 თირკ-
მელი.

თიქა 33, 29 თიხა.

თმა-გარდასრულ-ი 126, 35 თმაგაც-
ვნილი.

თნევა მოწონება. 0—2: რაფთა არა
დიდად თავი სთნდეს ადამს 35,1.

თრვა თრობა. 0—2: გთრავს
მთრვალობითა 125,36; გუთრავს ჩუ-
ენ 188, 29 მთვრალი ვართ, მთვრალ
მდგომარეობაში ვართ; ამთსთრავს
188, 29; სთრავს, რამეთუ სუეს
ცნობადისაჲ მის ვენაქისაჲ 189, 1;
სთროდა მთრვალობითა მით სიფრ-
თხილისაჲთა 188, 32.

თრიატონ-ი 206, 15 საერთოდ სა-
ნახაობის საჩვენებელი ადგილი; გაშ-
ლილი ადგილმდებარეობა, რომელიც
მაყურებელთა ადგილებით იყო შე-
მოვლებული; აქ გამოდიოდნენ მსახიო-
ბები და თავიანთ ხელოვნებას უჩვენ-
ებდნენ. ზოგჯერ ამ ადგილს ქრისტი-

ანთა დასასჯელად და საწამებლადაც
იყენებდნენ. ჩვენს ტექსტში ეს უკანას-
კნელი შემთხვევა იგულისხმება.

თუალ-ი 113,13 თვალი.

თუალ-უხუაჲ-ი 87, 3; 117, 2 მიუ-
კერძოებელი, მიუღდომელი, ობიექტუ-
რი.

თქუმა 1. თქმა. 0—2: ვთქუ 143,31;
ვითარცა პირველ ვთქუ 202, 11 ვთქვი;
სთქუ 66,12; თქუ 86, 31 (ბრძ.)
თქვი; თქუნა 223,20 თქვა (ისინი); შეი-
ნანენ და თქუნ 227,15 (ბრძ.) თქვას;
ვთქუთ 243,30 ვთქვით; სთქუა
(შენ) 227,30 იტყვი. ივნ.: ითქუმის
38,8; ითქუმოდის 67,22; ითქუნ
138, 12 (ბრძ.) ითქვას; თქუმაჲ 71,
7; თქუმაღ 71, 14. 2. წოდება.
0—2: არა იცოდა, რამდენა უწოდა ქალ-
წულსა მას: მრუშებითმცა თქუა
იგი? — ვერ იკადრებდა 38, 11; (იოვან-
ე ქრისტე) კრავად თქუა და ესაია
მწყემსად თქუა 229, 30, 31. 3. (ცუ-
დი რამის) დაპირება, აღთქმა; დამუქ-
რება. ი/უ: ანუ სიყმილითა და ბრძო-
ლითა-მე გვთქუამს 26, 16 გვე-
მუქრება; მითქუმოდა 67, 12;
უთქუმოდა 105, 1; ამისთჳს გე-
ჰენიაფთა მით უთქუმოდა, რაფთა
არა გეჰენიასა მას დაითქნენ 102, 30;
უთქუმოდეს 116, 37 ემუქრებოდ-
ნენ; უთქუმოდეს სიყუდილდ 224,5;
არცა შეეშინა თქუმისა მისთჳს
117,15 არც მუქარის შეეშინათ.

თხემ-ი (მთის) წვერი, მწვერვალი.

თხემისა ადგილ-ი 241, 12; 243, 2,
19 მაღალი ადგილი (იერუსალიმის მახ-
ლობლად), სადაც ძველად ხალხს უცხა-
ლებდნენ მეფის ბრძანებებს. მიმართავ-
დნენ სიტყვებით. აქვე ხდებოდა მძიმე
დამნაშავეთა სიკვდილით დასჯა. ჩვენი
ტექსტის აღნიშნულ ადგილას ეს უკა-
ნასკნელი შემთხვევა იგულისხმება.

თხოვა 1. თხოვნა, თხოვა. ი: ი თ ხ ო-
ენ ჩემგან 138, 23; ი თ ხ ო ვ ე ნ
ჩემგან 138, 27 (ბრძ.) ითხოვე (ისი-
ნი); თ ხ ო ის ა 138, 35 თხოვისა.
2. დანიშვნა (საცოლისა). ი: ამას ე თ-
ხო ვ ა იგი 38, 10; თ ხ ო ვ ი ლ ი
7, 15; 12, 29 დანიშნული. 8. სათხოვ-
ნელი; სათხოვარი, რაც ითხოვეს. და
ვითარცა ვერ მიიღეს თ ხ ო ვ ა მ იგი,
ჰრქუა მათ 71, 2; მოეც თ ხ ო ვ ა მ
მვედრებელსა შენსა 73, 13.

თხრა მოთხრა, თხრა. 0—2: ე თ ხ ა-
რ ე თ ყოვლად განცხადებულად 69, 10;
შთავედ და თ ხ ა რ ე 68, 16; ვითარცა
ე თ ხ ა რ ა ო რ-ჯერ ოდენ მოსათხრელ-
242, 13; ხვალისაგან მსთუად მივეკრბეთ
თ ხ რ ა დ ბორცუსა მას ოდენ 68, 21.
თხრობა თქმა, თხრობა, მოყოლა.
ი/უ: გ ი თ ხ რ ო ბ შენ 7, 7 გუეზნები,
გიყვები; უ თ ხ რ ო ბ და 76, 35; უ თ ხ-
რ ო ბ დ ე ს 158, 32, 36.

ი

იავარ (ქმნა) აკლება, აოხრება, გა-
ნადგურება, გაძარცვა, დატაცება. (ი:)
და-თუ ვინმე-ჰმარხოს იგი, სიკუდილით
მოკუდენ და ნაყოფი მისი ი ა ვ ა რ
იქმენინ 61, 13.

იავარის-ყოფა იგივეა, რაც იავარ
(ქმნა). 0—2: მიუღეს პატივი მთავრო-
ბისა მისისა და ყოველი ნაყოფი მისი
ი ა ვ ა რ-ყ ვ ე ს 65, 7.

იანვარ-ი 237, 1 (ამ თვის ძველი
სახელია აპანო).

იეზრაელ-ი 82, 5 ებრაელი.

ილიქტიონ-ი 9, 38 ლითონი.

იმიერ 1. 133, 16; 183, 6 იქით, იქით
მხარეს; გაღმა, გაღმა მხარეს (საბი-
რისპირთა ა მ ი ე რ). 2. იქიდან. აღი-
ფხურა ბორცვ იგი და იცვალა ი მ ი ე რ
იქი 73, 18.

იმიერ-ი 133, 17 იქითური, იქით
მყოფი, იქით მხარეს მყოფი.

ინაქით-ქდომა 211, 7 მხარეთქოზე
წოლა; სუფრასთან ფეხმორთხმული
ქდომა.

ინაქის-დგმა მხარეთქოზე წამოწო-
ლა, встлѣжать. ი უოზ: ვითარცა შევი-
და უფალი, ი ნ ა ქ-ი დ გ ა 211, 2;
ქრისტესა ი ნ ა ქ-უ დ გ ა მ ს 211, 11;
ი ნ ა ქ-ე დ გ ა უფალსა 211, 4.

ინდიქტიონ-ი 63, 26 წელთაღრიცხ-
ვის ერთგვარი სათვალავია. ცნობილია
დიდი და მცირე ინდიქტიონი.
დიდი ინდიქტიონი (იგივე ქრონიკონი)
შეიცავდა 532-წლიან მოქცევას (780-
წელს დასრულდა 12 ასეთი მოქცევა).
ხოლო მცირე — 15-წლიანს. ეს მცირე
ინდიქტიონი 312 წლის პირველ სექ-
ტემბერს დაიწყო. პირველი ციკლის მე-
8 ინდიქტიონი იქნება 320 წ. (312+
+8=320). ჩვენში ინდიქტიონებს ზოგ-
ჯერ ამა თუ იმ მეფის გამეფების წლი-
დანაც თვლიდნენ.

ირეგ-ი მანე (ნადირთა და ფრინველ-
თა ფეხით დასაჭერი). რამთა განერე
ვითარცა ქურციკი საფრცესა და ვითარ-
ცა სირი ი რ ე კ ს ა 226, 4.

ისარ-ი: არცა ისარნი მოირთ-
ხნეს 220, 7 არც ისარი მოზიდეს.

ისმაელ-ი 268, 34; 277, 30 აბრა-
ჰამის შვილი (ხარჭისაგან), რომელიც,
ებრაელთა გადმოცემით, არაბების მა-
მამთაგრად ითვლებოდა.

ისრაელ-ი 97, 15; 205, 9 ებრაელი,
ებრაელი ხალხი [ი ს რ ა ე ლ იაკობის
მეტსახელი იყო, სიტყვისიტყვით ნიშ-
ნავს: ე ბ რ ძ ო დ ა ლ მ ე რ თ ს].

ისრაიტელ-ი 188, 27 იგივეა, რაც,
ისრაელი (6).

ისრის ჭურ-ი: შექმნენ სამშუალნი ესე შუალ აღზრისა ჭუნისათჳს მეფისა, რამათა იყოს ისრის ჭურ ყოველთათჳს 244, 8.

იფქლ-ი 48, 21; 51, 37; 230, 31 ნორბალი.

იქედნე 78, 27, 28, 31, 32 ერთგვარი შხამიანი გველი.

იქი 73, 18 იქით (იქ).

იძულება, ი ვნ.: ი ძ უ ლ ე ბ ო დ ე ს ი გინი ფრიად მისგან (აგრიბაძესგან) 245, 12; მარხვითა ი ძ უ ლ ე 86, 30. ე:

მითთა ე ი ძ უ ლ ე ბ ი ს წარწყმედაჲ შენი 106, 37.

იწრო 86, 27 ვიწრო.

იწროება 1. 86, 28; 130, 32 სივიწროვე; გაჭირვება. 2. აღგილოს სივიწროვე, სიმცირე, ნაკლებობა. არამედ ი წ რ ო ე ბ ი ს ა თ ჳ ს ა დგილისა მწე-ბავს სიტყვსა ამის დაცადებაჲ 37, 29.

იჭვ (—იჭუ-ი) 1. 10, 24; 212, 10 სინდისი. 2. ეჭვი. არა დააყენებდა ი ჭ ვ ენასა თჳსსა 87, 9; განვაშორნეთ თავნი ჩუენნი ყოვლისაგან ი ჭ ვ ს ა 175, 37.

კ

კაბადუჟ-ი 251, 14 კაბადუჟიელი.

კადნიერება 76, 3 გამბედაობა, გაბედულება.

კადრება 1. გაბედვა, შებედვა. 0—(3) 2: აწ მ კ ა დ რ ე ლ ა.. ვითარცა—იგი მ კ ა დ რ ე ჰეროდეს 34, 23; ვერ მ კ ა დ რ ო 34, 24 ვერ გამიბედავ. ი: ვერ ი კ ა დ რ ე ბ ღ ა შეახლებად 80, 13 ვერ ბედავდა მიახლოებას; ვერ ვ ი კ ა დ რ ე 65, 39 ვერ გავბედე; ვერ ი კ ა დ რ ე ს მოკლეჲ მისი 65, 5; არა ი კ ა დ რ ო ნ 61, 14; ვერ ს ა კ ა დ რ ე ბ ე ლ არს 133, 5. 2. მეტისმეტი გაბედულება, თავხედობა. ჰურიათა კ ა დ რ ე ბ ა 155, 7.

კავ-ი ლუზა. შეჰკუთვნა საბელნი კ ა ვ თ ა ნავისათანი 277, 21.

კათოლიკე ებისტოლე 57, 10 ახალი აღთქმის ერთ-ერთი წიგნის სახელია.

კათოლიკე ეკლესია 48, 8, 33; 70, 6; 195, 14; 270, 4 საყოველთაო, დედა ეკლესია.

კაპარჭ-ი 224, 6; 228, 1 ისრების ჩასაწყობი ბუდე, ისრების ქარქაში.

კარაულ-ი 141, 7, კაპრაულ-ი 250, 31 ვირი.

კაცად-კაცად-ი 117, 20 თითოეული (კაცი).

კაცება 8, 25; 183, 7 ადამიანობა, ადამიანის სახე რომ აქვს, ადამიანად ყოფნა, ადამიანად ქცევა.

კაცებრ 180, 16 როგორც კაცი, როგორც ადამიანი; ადამიანივით, კაცივით. კაცთ-მოყუარე 81, 32; 173, 28 კაცთმოყვარე, ადამიანის მოყვარული, ადამიანის შემბრალებელი.

კაცთ-მოყუარება 41, 18 კაცთმოყვარეობა.

კაცის-მკლველ-ი კაცისმკვლელი, ყნ-ийца, человекоубийца.

კაცის-მოყუარე 226, 22 კაცთმოყვარე.

კაცობა კაცი, ადამიანი; კაცური, ადამიანური სახე, რაობა. რავდენ გარე-შე ესე კ ა ც ო ბ ა ჲ ჩუენი გარდაიქცის და მოუძღვრდის, შინაგანი ესე კ ა ც ო ბ ა ჲ ჩუენი განახლდის და განძლიერდის ღლითი-ღლეღ 109, 6, 7.

კაცობრივ-ი 22, 25 ადამიანური.

კაცობრივება 175, 1 ადამიანურობა, ადამიანისათვის დამახასიათებელი თვისება.

კაპრაულ-ი ნ. კარაული.

კბოლი ე რ ე ე ბ ი ე ღ (119, 6) ნ. რეკა 2.

კბოლის-პირ-ი 225, 8 მდინარის პირი; ფლატე; კლდე, ხრამი; კოდმე.

კდმა შერცხენა, სირცხელი; მორცხოვა. 0—2: იგი თვთ თავით თვსით აგინებნ და ჰკდ მნ (ქმარსა თვსა) 214, 20; სირცხლეულთა მათ არაველა ჰრცხენის და კდმ აა არა იციან 259, 38.

კედარ-ი ჩრდილოეთი. კედარი თ კერძო 61, 11; 64, 24 ჩრდილოეთით.

კედელსა მხატვარი ნ. მხატვარი.

კეისარ-ი 156, 31; 250, 21, 33 ხელმწიფე; რომის სახელმწიფოს მეფე, იმპერატორი. უფალო კეისარ (წოდ.) 251, 4; ჰე, კეისარ (წოდ.) 251, 8.

კერმა წვრილი, ხურდა ფული.

კერმის-მსუიდელ-ი 140, 20 ფულის დამხურდავებელი.

კერპ-ი 205, 23; 238, 1 წარმართთა ღვთაების გამოსახულება, რომელსაც თაყვანს სცემენ.

კერპთ-მსახურ-ი 236, 3; 266, 8 კერპების მსახური.

კერპთ-მსახურება 235, 4 კერპებისათვის სამსახური, კერპებისათვის შეწირვა, კერპების მიღება ღმერთად, მათთვის თაყვანისცემა.

კერძო 1. 68, 5 ნახევარი; ნაწილი. 2. მხარე, მხარეს. ერთ-კერძო 71, 3 ერთ მხარეს; ოთხ-კერძოვე 69, 22 ოთხივე მხარეს, ოთხივე მხრივ. 3. თანდ., მოითხოვს მოწმედებითს და უჩვენებს მიმართულებას გარკვეული პუნქტისაკენ: ზღუარი თ კერძო 68, 25 სამხრეთით, სამხრეთისაკენ; ზღუთ კერძო 277, 32 ზღვისაკენ; აღმოსავალი თ კერძო 253, 5 აღმოსავლეთით, აღმოსავლეთისაკენ; მთით

კერძო 273, 19; 277, 22 მთისკენ, მთაში. 4. თანდ., მოითხოვს ვითარების და უჩვენებს მიმართულებას გარკვეული პუნქტისაკენ: იხედავენ ზღუად კერძო 228, 29 ზღვისაკენ; აღმოსავალად კერძო 238, 16 აღმოსავლეთისაკენ.

კიბე 77, 4.

კიდე-ქმნულ-ი 271, 34 განშორებული.

კიღმან-ი 63, 24 სკივრი, ზანღუკი.

კითხვა 1. კითხვა, спросить. 0—8: მკითხვი და 68, 3 მკითხავა, მკითხებოდა, შემეკითხა, მკითხა; გკითხვი და 35, 27; უკითხავად 249, 28 დაუკითხავად. 2. მოკითხვა. ი: უფლისა მიერ გკითხავ 63, 7 მოგკითხავ. 3. წაკითხვა. ი: ჩუენ მაქუსა (წიგნები) და ვიკითხავთცა 239, 26 ჩუენ გვაქვს წიგნები და კიდეც ვკითხულობთ; აქუნდა მათ წიგნები წინაწარმეტყუელთა და იკითხვიდეს 239, 24 კითხულობდნენ; რაჟამს-იგი ესხლით ერთობით და ვიკითხვიდით წამებასა წმიდათა 274, 8 ვკითხულობდით ხოლმე; დაეწერე ცხოვრებაჲ ესე მათი ქარტასა, რაჟთა ყოველთა ღლეთა ვიკითხვიდე 279, 31. ი ვნ.: და ოდეს ჭუარი ეკლესიასა იკითხვიდის 233, 17; მკითხვილი 11, 25 წამკითხველი, чинитель. 4. დაკითხვა, გამოკითხვა. ე: ნუმცა ვინ ქრისტიანჲ განეტევების, ვიდრემდე ვეკითხო პავლესთჳს ქეშმარიტად 252, 6.

კიშტე 86, 17, 18, 22, 23, 24, 27, 28 კალათი.

კიცვ(—კიცუ-ი) 134, 28 კვიცი; კიცო 134, 20 (—კიცუო) კვიცო.

კიცხევა, სიკიცხევა დაცინვა. ე: ხოლო იგინი ეკიცხევედეს მათ და იტყოდეს 188, 15 დასცინოდნენ; სამო-

სელი კი ცხევისაჲ 258, 8; ჰბას-
რობდეს მათ როსპიკი კი ცხევით
259, 13; სიკიცხევად ღგეს 188,
16.

კლდე ქვა, ლოდი. საფარველი
კლდისაჲ 158, 34 საფლავის ქვა,
საფლავზე დასადები ქვა, საფლავზე
დასაფარებელი ქვა (ლოდი).

კლდება, ა—2: აკლს 43, 4 აკლია;
აკლდა 42, 29.

კლეომა-ეთ-ნი ადამიანის სახელის
მრავლობითის ფორმაჲ, ე. წ. კოლექ-
ტიური მრავლობითი; ნიშნავს: კლეომა
და მისი ოჯახის წევრები, მისი აზნა-
გები, მიმდევრები... მისიანები. მოიწი-
ნნეს კლეოპაეთნი 153, 34; უთხ-
რობდეს კლეოპაეთნი 153, 39.

კლვა კვლა, მოკვლა. 0—2: ისარი
იგი კლვიდა ორკერძოვითვე კაცებ-
სა 273, 16 კლავდა; კლვად სდევ-
ნიდა მას 213, 21 მოსაკლავად დასდევ-
და; მკლველი 213, 37 მკვლელი.

კლიტე გასაღები, ключ. უბრძანო
დაკრძალვად კარი ეკლესიისაჲ კლი-
ტითა 70, 17; განხეტქნა მოქლონნი
და კლიტენი ადამანტიანისა 50,
27.

კმა-ყოფა 201, 20, 22 დაკმაყოფი-
ლება, საკმარისობა.

კნი-ნი 110; 9; 261, 29 ცოტა, მკი-
რე, პატარა; კნინი დიდთა თანა
182, 4.

კოშკი-ი 267, 13, 14, 19, 31 ეკლესი-
ის მახლობლად აშენებული გოდოლი,
რომელშიც მამასახლისის სამყოფია და
რომელშიც შეიძლება თავის შეფარება
შიშანობის დროს (ა. შანიძე).

კოცნა, ი: სიმართლემან და მშვდო-
ბამან პირს იკოცნეს 230, 2
правда и мир облобызуются.

კოწოლ-ი ნაწნავი, დალალი. რო-
მელსა შვდნი კოწოლნი შეუნიერ-
ნი შეზღსა დამოეიდნეს 215, 15.

კრავ-ი 229, 27 ბატკანი.

კრება ჭგუფი, გროვა, კრებული.
კრებაჲ ერისაჲ 149, 9.

კრების-ყოფა შეკრება. 0—2: კრე-
ბა-ყო 238, 27 შეკრება.

კრებულ-ი 272, 26 ხალხი, ჭარი.

კრეთსაბმელ-ი 92, 31 კრეტსაბმე-
ლი, ფარდა.

კროთმა შეძერა, შეხტომა, შეთამა-
შება. 0—(2) 1: ჰკრთებოდა ყრმაჲ
იგი მუცელსა შინა მისსა 13, 9;
ჰკრთოდა ყრმაჲ იგი, ჰკრთოდა
უსრული ასომათა, ხოლო სრული სი-
ხარულითა 207, 9; თვსსა დედასა
კრთომისა მისგან აღუწყებდა 29,
10; ვერ დაითმინა ელისაბეტ შვილისა
თვსისა კრთომაჲ 29, 12.

კრულ-ი 251, 12 შეკრული (ბორ-
კოლდადებული).

კრულება 176, 6 შეკერა (ბორკი-
ლების დადება), შეკრულობა; დღეს...
განკისნების კრულეზისა განაღამ
74, 20.

კრძალვა მორიდება, მოფრთხილება.
ე: რომელნი არა ეკრძალებიან,
შეიგინებინან მრავალნი მისგან 48, 28;
ვითარცა-იგი ვის სამოსელი რაჲ ბრწყი-
ნვალჲ ჰმოსიენ და ეკრძალებინ,
რამათა ნუქუე შეგინებამ რამე, გინა
მწიკულევაზებაჲ ვინაჲვე შეეხოს მას
9, 15; ცოლისა შენისაგან ეკრძალე
215, 27; აწ კრძალვით მოუქდეთ
მას 84, 11.

კუალ-ი 40, 10 კვალი.

კუალად-გება (სიტყვსა) 1. 4, 13
მიგება (პასუხისა), შეპასუხება 2. 10,
28; 188, 6 მიზღვა, გადახდა, უკან დაბ-
რუნება (სასყიდლისა...).

კუალად-მოგება 1. მოზღვა, გადახ-
და, უკან დაბრუნება (ვალისა...). ა—8:
კუალად-მოაგო მამათა თანა-ნა-
ღები 34, 39 გადაუხადა, უკან დაუბრუ-

ბა მამაკაცებს ვალი. 2. ძველ მდგომარეობაში დაბრუნება; მოწესრიგება, წესრიგში მოყვანა; გამრთელება, გაჯანსაღება, მორჩენა. ე: და კუალად-მოეგო (ბორცვ იგი) ადგილსავე თვსსა 73, 29; რაფთა კუალად-მოეგოს ბორცვ ესე ადგილსავე თვსსა, ვითარცა იყო პირველ 73, 21.

კუალს-დგინება (სწორ) გზაზე (კვალზე) დაყენება, რჩევა, სწავლება, ხელმძღვანელობა. ბრძენთა კაცთა მცირედნიცა სიტყუანი შემძლებელ არიან კუალს-დგინებად და მოქცევად 110, 27 (=უდაბნ. 56vb).

კუამლ-ი 221, 40 კვამლი.

კუთება ცემა (ე), დარტყმა, დაჭახება, დაძვრება, დანარცხება (შენარცხება, მინარცხება), ხეთქება. ე: აღდგეს ნალუარეფნი და ანჭრევდეს ქარნი და ეკუთენეს სახლსა მას 196, 12; ლელვანი, ნიავ-ქართა აღძრულნი, ეკუთენიან 223, 31; რომელი ეკუთენოს, შეიმუსროს იგი 196, 16; წარმოეცნენ მდინარენი და ქოდიან ქარნი და ეკუთენეს სახლსა მას 196, 7; რომელმან დაუთმის კუთენებათა მათ ლელვისათა 223, 5.

კუერექს-ი 71, 6 დიაკვნის ან მღვდლის ლოცვა, რომელსაც მოსდევს მგალობლების მიგება: „უფალო, შეგვწყალებ“ (ან: „შენ, უფალო“, „მოგუმაღლე, უფალო“, „ამენ“).

კუერთხ-ი 7, 9; 64, 2 ჭოხი.

კულევა კვლევა, გამოკვლევა, გამოძიება. უცხოთა და უკულებელსა გასასა მოვიდა 31, 29.

კუმევა 1. დაწვა და კვამლის ადენა, აკვამლება, აბოლება. ა—2: მბრძანებელნი და მფლობელნი ბაგინსა შინა იკუმევედეს და კუამლი იგი ცმე-

ლისაჲ მის, რომელსა-იგი აკუმევედეს, ყოველსა ადგილსა შეაბილწებდა 221, 40; 222, 1. 0—1: ყოველი იგი მთაჲ კუმოდა 267, 23 კვამლი ამოდიოდა, კვამლში იყო გახვეული; ეგრევე... მღვდელთ-მოძღუარი იგი იბანის და მაშინდა კუმევად წარდგის 85, 24.

კუნესა კვნესა. 0—1: აღმოავსებდეს უბესა და მუცელსა თვსსა და განსივებულნი კუნესიედ 110, 19 კვნესიან ხოლმე.

კურთხევა დალოცვა, დამტკიცება, დადგენა, благословить. ა—2: ჩუენ გაკურთხევთ, უფალო 147, 2; ღმერთსა მათსა აკურთხევენ 145, 25; ერიცა იგი... აკურთხევედეს 149, 16; ვაკურთხოთ კურთხეული იგი 142, 13; მონაზონად ეკურთხა იგი წმიდასა მას და მას განეზარდა იგი სიყრმიით მისითვან 276, 16. ი ვნ.: რაფთამცა ვიკურთხე წმიდათა მამათაგან 266, 24; რაფთა ჩუენცა ვიკურთხნეთ მისგან 142, 14; კურთხევასა 142, 15; მაკურთხეველნი 142, 10.

კურნება 268, 1 განკურნება, მკურნალობა, ექიმობა, მორჩენა; მრავალნი კურნებანი ეყვენეს 269, 38.

კურთხთავ-ი 102, 3 შავი ნარი; ტაბა, თავეცეხლა, чертополох, якорцы, Tribulus terrestris.

კუფხაჲ-ი 261, 36 მტევნის პატარა მორჩი, რომელზეც 3—4 მარცვალია.

კვრ გაკვირება. ი/უ—2: გვკვრნ მოთმინებაჲ იგი მათი 274, 9 გვიკვირდა ხოლმე.

კვრიაკე 166, 35, კუირიაკე 168, 6 კვირა, воскресение.

კვრტი-ი კვირტი. ახლისა ვენაჲისა კვრტი 47, 25.

ლ

ლ ლოდინი, ждать. ე: გამოიძიეთ წიგნთაგან, ვითარმედ მათ შინა ელით ცხოვრებასა 11, 12.

ლაგუნ-ი 1. წყლისა და სხვა თხიერი ნივთიერების ჭურჭელი, დოჭი, куб-шин. 2. ფქვილის ერთგვარი საწყაო (ჭურჭელი). რქასა ამას საზეთესა არა მოაკლდეს, და ლ ა გ ვ ნ ს ა საფქვი-ლესა არა მოაკლდეს 129, 31 (=უდაბნ. 74 va).

ლავრა 280, 25 დიდი მონასტერი.

ლაკუა 129, 3 ორმო წყლის დასაგ-როვებლად და შესანახავად; წყალსაცა-ვი, водоем, яма.

ლაღვა 72, 5; 214, 19 დავა, კამათი, შუღლი, ჩხუბი. ლ ა ლ ვ ა ა აღადგი-ნეს ჩვენ ზედა 65, 26 ჩხუბი დაგვიწ-ყეს, შუღლი ჩამოაგდეს ჩვენ შორის (ნ. ა. ღმრთის-მოლაღე).

ლაშვარ-ი 19, 20 სანათი, გასანათე-ბელი პატრუქიანი ჭურჭელი, რო-მელშიც ზეთს ასხამდნენ.

ლანკლა 210, 18 დიდი თევზი, ლან-გარი.

ლახუარ-ი 51, 2 ლახვარი, შუბის მსგავსი საჩხვლეტი იარაღი ხის გრძე-ლი ტარითა და ლითონის წვეტით.

ლახუროსან-ი 224, 31 ლახვრით შე-იარაღებული მებრძოლი, копьеносец.

ლბილ-ი 261, 14 რბილი.

ლბი-ი 119, 4 ლურჯი, დაღურჯე-ბული.

ლევა გათავება, გამოღევა, დაღევა. დასკამთ მისგან უ ლ ე ვ ე ლ ა დ 175, 24.

ლევკ (←ლეკუ-ი) ლეკვი. მიწოლით დაიძინა, ვითარეკა... ლ ე კ უ მ ა ნ ლო-მისამან 156, 14.

ლერწამ-ი 83, 5 тростник.

ლესულ-ი გაღვსილი. ლ ე ს უ ლ ი არს. მახვლი 213, 35.

ლედვ (←ლეღუ-ი) 151, 4 ლედვი.

ლიტონ-ი 33, 16; 84, 18 უბრალო, მარტივი, ჩვეულებრივი.

ლიტრა საწყაოს ერთეული, დაახ-ლოებით გირვანქა (409 გრამი). რომა-ული ლიტრა (ძველად) უდრიდა 327, 45 გრამს, არაბული ლიტრა („რიტლ“) ახ-უამად უდრის 449, 28 გრამს.

მოგალა ერგასისი ლ ი ტ რ ა ა მუ-არი და ალოვქ 249, 12.

ლიქნა პირფერობა, (პირში) მოფე-რება, ფარისეველობა, პირმოთნეობა, და-ვევებით გადაბირების ცდა. 0—3: თვისი ქმარი, თვისი მეუღლე, რომლისა მოქენე იყო, რომლისა გამო შუენიერ იყო, რომელსა ჰ ლ ი ქ ნ ი დ ა, რომე-ლი-იგი თავისა თვისისა უფროდს უყუ-არდა—ამის ეკრუვა 215, 10; აწ თხო-ვამცა იგი არა თუ ლ ი ქ ნ ი ს ა ა არს 139, 4.

ლმოზა ტყენა, ტყივილი. ა—3: თა-ვი ა ლ მ ვ ი ს შეტევებითა ღვინისა-თა და სლვანი ფერკთანა შეურღვნის და უქტევენ წრფელად ხელდასა გუგათა-სა 113, 5 თავს (ა)ატკენს ხოლმე.

ლოდ-ი ქვა, დიდი ქვა; ლოდი. არა თუ ლ ო დ ე ბ ი რაა საშწნებელად კამს 223, 8.

ლომ-ი 214, 15 ლევ.

ლოცვა 1. თხოვნა; ვედრება, ხეწ-ნა. 0—(8)2: გ ლ ო ც ა ვ თქუენ, საყუ-რელნო, ვიმარხოთ საქმლისაგან 113, 33; ამას გ ლ ო ც ა ვ თქუენ, ერისა-განთა მაგათ 247, 30 გთხოვთ; მე ვ ლ ო ც ვ ი დ ე მამასა, და სხუაჲ ნუ-გეშინის-მცემელი მოგცეს თქუენ 185, 8; ისმინე ლ ო ც ა ა მონისა შე-ნისაჲ და მოეც თხოვაჲ მვედრებელსა შენსა 73, 12; მ ლ ო ც ვ ე ლ ი 194, 6.

2. ლოცვა, молиться: ო: მარადის მუქლ-დადგმით დგან და ი ლ ო ც ა ვ ნ

ღმრთისა მიმართ 55, 12 ლოცულობდა ხოლმე; ვილოცეცდ უფლისა მიმართ 277, 12 ელოცულობდი; ალოცეცდით 122, 23 ილოცეთ.

ლოცვის-ყოფა ლოცვა, МОЛНТБСЯ. 0—(2) 1: ლოცვა-ყავთ ჩუენთვის, წმიდანო (მამანო), ლოცვა-ყავთ 282, 19.

ლუხკუმა 69, 20; 243, 1; 249, 14 ლარნაი, მიცვალებულის ნაწილების

დასაცავი ყუთი; კუბო; საფლავი, სამარხი.

ლხინება პატიება, შემსუბუქება (ცოდვისა, გაჭირებისა...). ცოდვებისაგან გაწმენდა; შველა, შეწეწვა, შევების მიცემა. ი/უ: რაჲთა... გვლხინებდეს ცოდვათა 194, 1; ნინეველთა მათ კაცთა მართლად ულხინა ღმერთმან 103, 28; რაჲთა რომელმანმე, ლხინებაჲ პოვოს კირისაგან 122, 18.

მ

მადიდებლობა 196, 10 თავისი თავის განდიდება.

მადლის-მომღებელ-ი 63, 15.

მაკე 229, 13.

მალვა დამალვა. ი ვნ.: მამათ-მთავარი ალექსანდრიისაჲ ივლტოდა და იმალვოდა ადგილითი ადგილად 266, 10.

მამა 1. 46, 15, 24; 64, 38 მამა, отец. 2. 34, 36; 208, 28 მამაკაცი, мужчина. 3. 269, 9 ბერი, მონაზონი. 4. 273, 31 მონასტრის წინამძღვარი (მამასახლისი). მამაკაც-ი 124, 13.

მამაკაცობა 124, 13 მამაკაცები, კაცები; მამაკაცობა.

მამასახლისი-ი 267, 9; 275, 3, 8, 9; 280, 27 მონასტრის წინამძღვარი.

მამის-ძმა 64, 38 ბიძა, მამის ძმა.

მამლის-მოყუარე: (გურიტი) მამლის-მოყუარე არს 225, 10.

მამონა 63, 14 სიმდიდრე, ქონება.

მამულ-ი სამშობლო, მშობლიური, მამაბაბული; родина, отечественный. ბეთლემი მამულ ეყო. (მარიამს) 12, 35; რომელნი-იგი შემყრიბნა მამულსა ამის სახლსა 100, 9; მისნი შობილნი მამულსა მას თანა-ნადებსა ქუეშე დაკირთებულ იყვნეს 12, 6.

მანა ერთგვარი ჭურჭელი, რომელსაც ნელსაცხებლის შესანახავად ხმა-

რობდნენ. აქუნდა მანითა ნელსაცხებელი 211, 7; მოაქუნდა ნელსაცხებელი მანითა 211, 36 (ა. შანიძე).

მანანა 52, 15; 96, 31; 128, 13; 200, 11 ერთგვარი საჭმელი, რომელიც, ბიბლიური გადმოცემის თანახმად (გამ. 16, 14), ეგვიპტიდან გამოსულ ებრაელებს უდაბნოში მოგზაურობის დროს თითქოს ციდან უცვიოდათ ყოველ დღით 40 წლის განმავლობაში.

მანგალ-ი 205, 1 ნამგალი.

მანიქველ-ი 44, 5 მანის მოძღვრების მიმდევარი (მანიქეიზმი ერთგვარი ფილოსოფიურ-რელიგიური მიმდინარეობა იყო).

მანიქეოზ-ი 165, 11 მანიქეველი (ნ.).

მანკიერება 182, 26 ცბიერება, მზაკვრობა, ვერაგობა, უკეთურება.

მანჯანა 105, 36; 223, 34. მოხერხება, ეშმაკური ხერხი, თვალთმაქცური ღონისძიება.

მანჯანება 117, 39; 118, 34, მანჯანობა 187, 30 მოხერხება, ეშმაკობა, ცბიერი და თვალთმაქცური ხრიკები; ეშმაკური ხერხები, მაქინაცია.

მანჯანობა 6. მანჯანება.

მარაგ-ი 283, 11.

მარადის 71, 30 სულ, მუდამ, ყოველთვის, ყოველდღე (—მარადღლის)..

მარადლე 64, 12; 261, 1, მარადლ 266, 7 სულ, მუდამ, ყოველთვის, ყოველდღე (—მარად ღღელ).

მარან-ი მარანსა მას მაცხოვრისასა მივისწრაფოთ 18, 17.

მარგალიტ-ი 78, 34; 200, 15; რომელთა საფასეთაგან მარგალიტი ესე სიტყუა მოივლინა ჩუენდა 19, 17.

მართლ 66, 31; 240, 29 სწორად, მართლად; პირდაპირ.

მართლიად 67, 7 მართლად, ნამდვილად, სწორად, კეშმარიტად.

მართლ-მადიდებელ-ი 53, 7; 57, 7 ორთოდოქნი, православный.

მართლ-მორწმუნე 70, 3 ნამდვილად მორწმუნე, მართალი მორწმუნე.

მართ(ლ)უკუნ 120, 8 უკან. პირდაპირ უკან.

მართუე 225,9 ფრინველთა შვილი, ბარტყი.

მარიამობა 199, 1 საეკლესიო ღღესასწაული, მოდიოდა 28 აგვისტოს (ახ. სტ.).

მარმარილო 249, 14.

მარტო(დ)-ყოფა 76, 32 მარტოდ ყოფნა; სოფელსა და ქვეყანას მოშორება, განდევნობა; მარტო-მყოფი 63, 6 განდევნილი.

მარტულ-ი 122, 22; 221, 13, მარტვრ-ი 122, 31 მოწამე, წამებულის (ქრისტიანობისათვის).

მარტულია, მარტვრია ქრისტიანული ღღესასწაული „სულიწმიდის მოფენა“, მოდიოდა აღდგომიდან 50-ე ღღეს. საკითხავნი მარტულიისანი 181, 1; ღღეთა მარტვრიისათა აღდგა პეტრე 168, 35.

მარტვრიონ-ი ესე იგი არს მარტვრიონი ეკლესია 158, 4. (შდრ. μαρτυριον, τὸ, свидетельство, дознание).

მარტვლობა, მარტვრობა წამება

(ქრისტეს სარწმუნოებისათვის). ი ვნ.: რამეთუ მარტულნი იგი რომელ იმარტულნეს, სარწმუნოება თვისი არა წარწყმიდეს 221, 13; მახვლითა აღესრულოს წმიდა ქალწული და იმარტვროსო 97, 19; მოიღოს მარტვრობისაცა იგი გვრგვნი 168, 5.

მარჩივ-ი 171, 13 ტყუპის ცალი.

მარცხალ-ი 34, 15 მარცვალი.

მარცხენე 248, 2, 7 მარცხენა (ხელი).

მარცხენით-ი 97, 2 მარცხენა მხარეს მყოფი (=მარცხენითეკრძომ: მ. 25, 41C).

მარხვა დაცვა, შენახვა (თავისა რაიმესაგან), შემდეგ: მარხვა. ი: იმარხვიდეს იგინი მცნებათა ღმრთისათა 269, 29; რომელთა-იგი კეთილად იმარხიან, ყოვლისაგან ბოროტისა შემოკლდინ 114, 9; მმარხველი 260, 21.

მარჯუენე 248, 2, 7 მარჯვენა (ხელი).

მარჯუენით-ი 97, 3 მარჯვენა მხარეს მყოფი (=მარჯუენითეკრძომ: 25, 34C).

მარჯულ 156, 32; 239, 8 მარჯენით, მარჯვენა მხარეს.

მასპინძელ-ი: რომელნი-იგი მასპინძელ ექმნეს მას 104, 33 მასპინძელი გაუზდნენ, ე. ი. რომელთაც მიიღეს იგი, გაიგონეს მისი.

მასწავლელ-ი 218, 11 მასწავლებელი.

მატ(ება) გაღამეტება, გადაჯარბება, აღმატება. 0—2: არამედ ყოველსავე რიცხუსა ჰმატს შვილად ყოფითა 43, 5 აღმატება, აჯარბებს.

მატულ-ი 34, 11; 40, 27; მატულისა სამოსელი 55, 11; მატულითა მეწამულითა და უსუპითა ელია ამალდა 85, 22.

მაუწყებელ-ი ნ. უწყება.

მალნარ-ი 3, 22; 225, 5; 261, 38
ხშირი, მაღალი და გაუვალი ტყე.

მაყარ-ი: მეუფე იგი ზეცისაჲ მოვი-
და და მკედარი იგი თესაგან იყო საღმრ-
თოთა მათ მაყართა 171, 17.

მაყუალ-ი 26, 9; 219, 30 მაყვალი.

მაყულოვან-ი 200, 24; 219, 29 მაყ-
ვლოვანი, მაყვლიანი ადგილი, მაყვლის
ბუჩქები.

მაშინ 224, 20.

მაშინდელ-ი 162, 18.

მაშინდა 26, 27; 85, 23 ამის შემ-
დეგ; მერმე, потом, затем.

მაშურალ-ი 52, 38 დაღლილი, და-
ქანცული; მძიმე და ძნელი შრომისაგან
ქანცაწყვეტილი.

მატოურ-ი 147, 15 შემაცდენელი.

მაცილობელ-ი 71, 28 მოცილე, მო-
დავე, მოქიშვე; მოწინააღმდეგე, წინა-
აღმდგომი (ნ. ცილობა).

მაცხოვარ-ი 9, 30; 134, 27 მხსნელი,
გადამარჩენელი, მაცოცხლებელი, მესია.
სიტყვა იხმარება ქრისტეს ეპითეტად;
შემდეგ და შემდეგ მხოლოდ ქრისტეს
აღნიშნავდა.

მაცხოვარე 191, 3 იგივეა, რაც მაც-
ხოვარი (ნ.).

მაცხოვარება 91, 26 ხსნა, გადარ-
ჩენა.

მაძღარ-ი 128, 24.

მაჭირებელ-ი 259, 1; 261, 12 ძალ-
მომრე, შემეფიწროებელი, შემაწუხებე-
ლი, ძალდამტანებელი, გაჭირებაში
ჩამგდები, მტანჯველი.

მახარებელ-ი 1. 12, 15 კარგი (გასა-
ხარელი) ამბის მომტანი, მახარობელი,
вестник. 2. 103, 16 (ოთხი) სახარების
ავტორები: მათე, მარკოზ, ლუკა და
იოვანე.

მახე: რომელი-იგი განერა მახე-
ისა მას მონადირეთასა 225, 26.

მახიობელ-ი მომღერალი; მაგლო-
ბელი. დასხდეს სუმაღ, და წარმოკდეს
მროკვალნი როკვად და მახიობელ-
ნი იგი სუმასა ზედა საქიქელსა ხილ-
ვად 206, 14; როკვიდა მახიობრებლ
სეფე-ქალი იგი, რომელი-იგი კვრო-
ბადცა არა ჟერ-იყო დედათაჲ, რომლი-
საჲ-იგი არა ჟერ-იყო ხილვად პირი მა-
მათაჲ 208, 27.

მახვლ-ი 1. მახვილი, მკრელი, გალე-
სილი (იარალი). 2. 213, 35 მახვილი,
ხმალი. 8. 55, 9 სამართებელი.

მახვლოსან-ი 110, 14 ხმლით (მახ-
ვილით) შეიარაღებული.

მბრძოლ-ი 76, 4; 277, 30 მებრძო-
ლი, მეომარი.

მბრწყინვალე 26, 36; 66, 38; 186,
37; 218, 2 (მაგრამ: ბრწყინვალე 187,
2, 16; 191, 6; 218, 2); მბრწყინვა-
ლჳ 60, 30, მბრწყინვალესა
96, 19 (მაგრამ: ბრწყინვალესა 201, 33),
მბრწყინვალისაჲ 80, 21, მბრ-
წყინვალეთა 60, 28, უმბრწყ-
ინვალჳს 108, 28; 120, 36 (მაგ-
რამ: უბრწყინვალჳსნი 243, 33).

ხაზგასმულ ფორმებში მანი შენარ-
ჩუნებულია.

მაგლობელ-ი დავით 239, 7
ფსალმუნის (საგალობლების) გამომთქ-
მელი ებრაელთა მეფე დავითი.

მაგელ-ი 218, 15; 220, 14; 278, 23.

მაგავრ 153, 39 გზაში, მაგავრობი-
სას, მაგავრობის დროს.

მაგლოვარე 226, 33 მაგლოვიარე.

მაგლოვარება 263, 4 მაგლოვიარება.

მაგმობარ-ი 217, 10 მაგმობელი, უარ-
მყოფელი (ქრისტეს სარწმუნოებისა)
(ნ. გმობა).

მდაბალ-ი 1. 110, 4 მდაბალი, თავმ-
დაბალი, მორიდებული, მშვიდი. 2.
სულმდაბალი, ცუდი, უღირსი, შეუფე-
რებელი. არცა ცრემლნი გარდამოსთხი-

ნა მდღვარნი, არცა თქუა რაჲ სიტყუაჲ მდ ა ბ ა ლ ი და არა-ღირსი მის ქამისაჲ 122, 32.

მღევარ-ი 165, 30 მღევნელი.

მღელო 129, 5 ბალახი, მწვანელი. მწუერვალსა მ დ ე ლ ო ა ს ა ს ა ჰამდა 80, 36; მწუანელისა მ დ ე ლ ო თ ა ს ა და თაფლსა ეელურსა მჰამელი 79, 17 (ე. ი. იოვანე ნათლისმცემელი).

მდიდრად მეტად, ძლიერ, ძალიან, ფართოდ. რაჲთა მრწმენეს მე მ დ ი რ რ ა დ 172, 23.

მდინარე მომდინარე, მომჩქეფარე (მიმღეობის შინაარსითაა ნახმარი). დასცხრა მ დ ი ნ ა რ ქ იგი წყაროჲ სისხლისაჲ მის 272, 12; ვიხილე სისხლი იგი წმიდაჲ მ დ ი ნ ა რ ქ 275, 36.

მდოგვ (—მდოგუ-ი) მდოგვი. მარცუალი მ დ ო გ ვ ს ა ჲ 72, 19; მარცუალსა მ დ ო გ ვ ს ა ს ა 226, 5 მდოგვის მარცვალი, მდოგვის მარცვალს (სიპატარაჲს სახედ არის აღებული: პატარა, როგორც მდოგვის მარცვალი).

მდრტუნვალ-ი ნ. დრტუნვა.

მდღუმრიად 23, 9 ჩუმად, დაღუმებულიად, მდღუმარედ.

მე კითხვითი ნაწილაკი, მოიპოვება როგორც ისეთ კითხვითს წინადადებებში, რომლებშიც კითხვითი სიტყვები არ გვხვდება, ისე ისეთებშიც, რომლებშიც კითხვითი სიტყვები არის. აქ იგი კითხვას აძლიერებს. ვითარ-მე ვიქმნე, ანუ რასა-მე ვიქმორდი 26, 10; მი-მე-მიყვანო-ჩა ზიარად, ანუ და-მე-მსაჯოსა კადნიერად, ანუ განმკითხველად-მე მოსრულ არს სიწმიდისა მსახურათათჳს 26, 12, 13; ვინ-მე იყოს მსგავს შენდა 59, 12 ვინ (ვინლა) იქნება შენი მსგავსი; ვინაჲ-მე არს ესე 131, 9 საიდან არის ეს?

მეა აქ ორი კითხვითი ნაწილაკია შეერთებული: მე + ა: ზაფხულის-მეა, ანუ ხილისა მოკლებასა იყოს, ანუ ზამ-

თრისა შემდგომად 155-156; ვითარცა იტყვს პეტრე: გიყუარ-მეა შენ უფროჲს ამათსა 103, 25. გიყვარვარ? ვჰრიდოთ-მეა 89, 7.

მეათერთმეტე 268, 18 მეთერთმეტე.

მეათოხმეტე 165, 33 მეთოხმეტე.

მეათრვაშეტე 266, 23, მეათრუაშეტე 58, 3 მეთვრამეტე.

მეათხუთმეტე 63, 25 მეთხუთმეტე.

მეგრვე სრულებით, სრულიად. დაჰმარხეს იგი ჩემსა მას ახალსა სამარხოსა, რომელსა მე გ რ ვ ე არავინ დადებულ იყო 64, 37; დედაკაცი მე გ რ ვ ე არა ეხილვა 67, 1 სრულებით არ ენახა.

მეგობარ-ი 182, 28.

მეგობრობა 283, 7.

მეღვარ-ი 1. 270, 20 ზარმაცი, დაუღევარი, მშიშარა. 2. სასტიკი, შეუბრალებელი; საძაგელი, საზიზღარი, ბოროტი. ნუუჟუე მოვიდენ და მოგსრნენ თქუენ, რამეთუ კაცნი მე დ გ ა რ ნ ი არიან იგინი 272, 36. 3. უძლური. არცა ცრემლნი გარდამოსთხინა მე დ გ ა რ ნ ი, არცა თქუა რაჲ სიტყუაჲ მდბალი და არა-ღირსი მის ქამისაჲ 122, 32. 4. ყოველი მე დ გ ა რ ი უშულოებისაჲ დაეცემის 75, 28 მდგომი, ვინც უკანონობაზე (უსამართლობაზე) დგას, ვინც უკანონობას ადგას.

მეერგასისე 186, 23 ორმოცდამეათე.

მეექუსე 63, 26 მეექვსე.

მეჭუერე 78, 16; 87, 13; 176, 9 მებაეე; ხარკის ამკრები; мытарь.

მეთევზურ-ი 218, 10; 220, 4 მეთევზე.

მეინაჲ, მეინაჲკეთაგან-ი 211, 21 თანამესუფრე.

მეკარე, 164, 10 მეკარე, კარის მცველი.

მეკერაჲ 87, 14 კერპთაყვანისმცემელი.

მელ-ი 206, 7 მელა.

მენავე 106, 25; 218, 14 ნავის წამყვანი (და უფროსი).

მენავეთ-მოდღუარ-ი 105, 31 ნავის პატრონი, უფროსი.

მეორედ-ი მეორე, მეორეული. არა თუ ვაქებ პირველსა მას ცხორებასა, არამედ ვპნატრი მეორედსა მას აღსასრულსა 211,30.

მეოტ-ი 104, 31; 107, 24; 252, 25 (გაქცევი, ვინც მირბის) გაქცეული.

მეოტობა 102, 26 გაქცევა.

მეოტ-ქმნულ-ი 110,7 განდევნილი.

მეოხ-ი 122, 11; 256, 22 შუამდგომელი, დამხმარე, შემწე, მშველელი.

მეოხება 280, 5 შუამდგომლობა, დამხმარება, შეწევა, შევლა.

მერმე 1. 65. 35 მეორე, სხვა. 2. ზედს. 263,11 მომავალი, будущий, грядущий.

მერცხალ-ი გურიტმან და მერცხალმან და მჭურიანეჲმან, მფრინველთა ცისათა, ცნეს უამი წარსლებისა მათისაჲ 226, 20.

მერწყულ-ი 77, 3 მეწყლე, წყლის მზიდავი, წყლის მომტანი.

მესათხევლე 32, 11; 88, 20 მებადუარი; მეთევზე.

მესია ნ. მშია.

მეტყუელ-ი 11, 26 მოლაპარაკე.

მეტყუელობა ლაპარაკი. 0—I: 3 მეტყუელობა 118, 8 ლაპარაკობ, ამბობ.

მეუნჯე შემცველი, მქონებელი, შემნახავი. ჰეშმარიტებისა და მშუდობისა მეუნჯე და მომცემელი, — იგი თავადი უფალი შენ თანა 20,31.

მეუფე 142, 5 მეფე. პირველ ხანებში საერთოდ მეფე, შემდეგ—ზეციერი მეფე — ღმერთი.

მეუფება, მეუფობა 240, 2 მეფობა, ბატონობა, მბრძანებლობა.

მეუღლე 1. ნ. თანამეუღლე. 2. 38, 9; 208, 13; 215, 1 მეუღლე, ცოლი.

მეფე 108,1.

მეფსალმუნე 156, 16 ფსალმუნის (საგალობლების) გამომტმელი (იგულისხმება ებრაელთა მეფე დავითი).

მექორწილე ქორწილის მონაწილე, ქორწილში მიმსვლელი (საბა). არა ჯერ-არს მარხვად ყრმათა მექორწილეთა და არცა გლოვად, ვიდრე სიმძ იგი მათ თანა არს 180, 22.

მექსლე 40, 25 მქსოველი, ქსოვის სპეციალისტი, ფეიქარი.

მეყხ 127, 31; 128, 18 მაშინვე, იმ წამსვე, სასწრაფოდ, თვალის დახამხამებაში, მყისვე.

მეყხეულად 12, 20 იგივეა, რაც მეყხ (ნ.).

მეშაღილება 108, 17 ხორცის (მძორის) მკამლობა, მემძორეობა (ა. შანიძე) (ნ. კ. დაშალილება).

მეცნიერ-ი 1. 220, 38 მცოდნე. 2. 98, 7; 158, 27 ნაცნობი.

მეცნიერება 7, 5, 24 ცოდნა.

მეძავ-ი 87, 12; 217, 11 გარყვნილი, ბოზი (ქალი); მეძავისა 32,14; მეძავით 211,31 (და არა მეძვისა. მეძვით, როგორც მოსალოდნელი იყო).

მეწაფულ-ი 66, 19; 85, 22 წითელი; ზღუასა მეწაფულსა 268,35 მეწაფული ზღვა, Красное море.

მეჭუელ-ი 27, 2 ეჭვში მყოფი, ვინც ეჭვობს.

მეკრმლე 258, 10, 12 ჭალათი.

მჯაყუფარ-ი 20, 34 ცბიერი, ვერაგი, თვალთმაქცი (ნ. ზაქუფა).

მჯა-ყოფა გამზადება, მომზადება. ი/უ: მჯა-უყვეს მას სერი 125, 8 მოუზადეს მას ვახშამი.

მზახობა მძახლობა, დამძახლება. „მძახალი — სიძე-სძალთ მამა-ღედანი“ (საბა). (ღელაკაქმან ბოროტმან) არ-

ცა სიყუარულისა დამარხვად იცის, არ-
ცა მზახობისა შეზავება 214, 23.

მზირ-ი 245, 14 მოთვალთვალე,
მზევარე; ჯაშუში.

მზირ(ა) თვალთვალე, ზევრეა, ჯა-
შუშობა. ი/უ—ზ: რომელნი გვმზი-
რიან და გუბრძენან ჩუენ 110, 16
რომლებიც გვითვალთვალევენ და გვე-
ბრძვიან; უმზირდეს შეწყუად ცე-
ცხლითა 224, 6.

მზისა-აღმოსავალ-ი 6, 8 აღმოსავ-
ლეთი.

მზის-თუალ-ი 11, 5; 60, 30; 174, 3
მზე.

მზრახვლობა 63, 15 რჩევა, მრჩე-
ლობა; ევზირობა.

მზრუნველ-ი ნ. ზრუნვა.

მთავარ-ი 1. 71, 22; 261, 8 პირველ
ხანებში ჯარების წინამძღოლი, მხედართ-
მთავარი; შემდეგ და შემდეგ საერთოდ
მეთაური, მბრძანებელი, მმართველი;
დიდი კაცი, წარჩინებული, великожа-
ეს ტერმინი არაიშვიათად მეფეთა შვი-
ლებისა და თვით მეფეების მიმართაც
იხმარება. 2. 270, 17; 278, 19 უფროსი,
начальник 8. ძლიერი, ღონიერი (ხა-
რი), რომელსაც წასადებ ტვირთს თუ
გასაწევ გუთანს პირველად მიუბამენ,
მის წინ სხვა წყვილებს დააყენებენ. ქა-
რი იგი მთავარი, უკუანა საბამი,
შპრომელი და ურნატ-სავსედ განმმარ-
თებელი იგი და ურმად მკნჭ იგი 67, 16.

მთავარანგელოზ-ი 200, 29 (გაბრი-
ელ და მიქაელ).

მთავარ-სპაიექტ-ი 251, 37 მთავარ-
სარდალი, მხედართმთავარი.

მთავრობა 1. 116, 34; 118, 24; 202,
25 უფროსობა, ბატონობა, დიდკაცობა.
2. (დიდი) თანამდებობა. შეჩუენებულ
ყვეს იგი და მიუღეს პატივი მთავ-
რობისა მისისაჲ 65, 7.

მთიებ-ი 217, 27 ცისკარი, განთიადის
ვარსკვლავი.

მთოვარე 52, 23; 59, 38; 159, 20
მთვარი.

მთრვალ-ი 69, 20 მთვრალი.

მთრვალობა 104, 16; 125, 36; 188,
32 მთვრალობა, სიმთვრალე.

მთხრებლ-ი 52, 5; 104, 18 თხრილი,
ორმო.

მთხუევა შეხვედრა. ე: ემთხუ-
ნეს მათ ფარანელნი იგი ბრძოლად
273, 13.

მიაქუნდეს ნ. მიქუნარ.

მიახ(ნ), 0—(2)1: მიახს წარსაწყ-
მედელად 64, 11 უახლოვდება, მიახ-
ლოებულია დასაღუპავად; რომელი მი-
ახნდა სიკუდილსა 227, 22 მიახ-
ლოებული იყო, სიკუდილის პირას იყო.

მიახლება მიახლოება. ი: რაჟამს
უნებნ მიახლებად მისა და სიტ-
ყუად მისა, ვითარცა კაცმან მიიახ-
ლნის და შეივდრნის იგინი 101, 22,
23. ე: მიეახლა კაცი... მიწასა მას
ადამისა 265, 11 მიუახლოვდა; რო-
მელნი ბოროტსა განეშორნიან და ღმერ-
თსა მიეახლნიან 114, 11; რაჟთა
მიეეახლო მე წმიდასა მას 96, 21;
შენ არა მიეეახლნე 75, 3.

მიბაძვება 116, 6 მიბაძვა, მიმსგავ-
სება.

მიგება 1. სამაგიეროს გადახდა, მიზ-
ლეა, მიგება; მიცემა. ა—ზ: მიავგო
საქმეთა მათთაებრ 279, 22; მიავგოს
კაცად-კაცადსა საქმეთა თვსთაებრ 247,
9; რაჲ მიავგოთ უფალსა ჩუენსა
119, 31; მიგებად 56, 14; მისა-
გებელი 256, 28 საზღაური. 2. მი-
გება, პასუხის გაცემა. ი/უ: და მე მი-
უგე მასვე ჩუენებასა შინა და ვთქუ
67, 18 მივუგე. 3. თავის ადგილზე დაბ-
რუნება. ე: აღმოპოვწყინდის მზქ და

დაჰქდის და ადგილსავე თვსსა მიეგ-
ის 227, 6.

შიგებება 1. პასუხის მიცემა, პასუ-
ხის დაბრუნება. ა—ჰ: ანგელოზმან მან
მეყსეულად მიიგება და ჰრქუა 4.4;
და კუალად მეყსეულად მიიგება 18,
38. 2. შეგებება. ე: ჰხედვედ მას... და
მიეგებვოდე კურთხეად მკულ-
რეთით აღდგომილსა 91, 6 (მი)ეგებე-
ბოდ; მიეგებვოდეს 136, 17 ეგე-
ბებოდნენ; მიგებებად ვართ 78, 21.

შიგურა მიყვანა (ვინმესთან, ვინ-
მესთვის). 0—8: ცოდვა იგი ეშაქისა
მიჰგურილა 43, 16.

მიდევნება გაყოლა. 0—(მ)2: დაუ-
ტეოს კაცმან მამა თვის და დედა
თვის და მის დევდეს ცოლსა
თვსსა 231, 2.

მიდგომა 1. გვერდზე მიდგომა, გვერ-
დზე გადგომა. 0—1: ვითარცა ასპარეზსა
შინა მილუაწენი იგი შორის წარმოდ-
გიან და ყოველთა ერთბამად თქვან სა-
ხელი თვის და ადგილსა მას ღუაწლი-
სასა მიდგიან, ეგრეთცა ესენი 117,
23. 2. დაორსულება. ი/უ—2: აჰა ესე-
რა ქალწული მიუდგეს და შვეს ძმ
27, 21; 97, 12; 199, 21 აი ქალწული
დაორსულდება და შობს შვილს;
მიდგომა 28, 3.

მიდგომილ-ი 7, 15; 28, 7 ორსუ-
ლი.

მიდგომილება 6, 14; 35, 16, **მიდგო-
მილობა** 19, 10 ორსულობა.

მიდრკომა გადახრა. ვნ.: გული, რო-
მელი არა მიდრკა უშუერსა ზრახვა-
სა 47, 36 არ გადაიხრა (მე მივდერკე,
შენ მისდერკე); გონება... მიუდრე-
კელი უკეთურებასა 47, 37.

მიერ 1. თანდ., მოითხოვს ნათესაო-
ბით: მამისა მიერ 264, 21. 2.
ზხ. 264, 24; 274, 39 იქიდან. 3. ზხ. იმ
...(ი)დან: მიერ დღითგან 271, 18
იმ დღიდან.

მიერ-ი ...ისეული. უფლისა მიე-
რი იგი ბეჭედი 253, 4 უფლისეული,
უფლისა; ქრისტეს მიერი იგი ბე-
ჭედი 254, 5.

მიერთგან 88, 27 იმ დროიდაი, იმ
ხნიდან; მას შემდეგ, რაც.

მივასხება სესხება (ა). ა—ჰ: მი-
ავასხეს მათ სისხლი 258, 35.

მივლინება მივლინება, გაგზავნა.
ი ვნ.: იონაცა მიივლინა სინანუ-
ლისა ქადაგებად ნინევედ 163, 13 გაგ-
ზავნილ იქნა, გაიგზავნა.

მივლტოლა გაქცევა (რაიმე უბედუ-
რებისაგან თუ უბედურების გამო).
ი ვნ.: რომელნი მიივლტიან მათა
მტერთა დევნისაგან 121, 37; მიივლ-
ტოლა 121, 5; ხოლო ჩუენ, მონა-
ზონნი, მიივლტოდეთ ეკლესიად
273, 4 გაეიქცეთ; რაჟთა მიივლტო-
დის თარშით პირისაგან უფლისა 104, 9
რომ გაქცეულიყო.

მიზიდვა, ი: ყოველივე შენდა მი-
იზიდე 242, 29.

მიზომა გადაზომვა, გაზომვა. 0—2:
მიზომე ბორცვსა მის გზითგან ყანო-
ბირად წყრითთა ოთხას სამეოც და ათ-
ხუთმეტ 68, 26.

მიოთალვა მიცემა (თვლით), მითე-
ლა. ი/უ: მოიხუნა ივინი (სამშუქუალნი)
იუდა და მიუთუალნა ელენე დე-
ლოფალსა 243, 34.

მიოცა 105, 5; 106, 37; 107, 8 მაინც;
ამითაც; მიუხედავად ამისა.

მიოხრობა მოთხრობა. ი/უ: მიუ-
თხრობენ ყოველთა საკვრველება-
თა მისთა 192, 13 მოუთხრობენ; რაჟთა
არა მივიდენ და მიუთხრან ყო-
ველი ესე პილატეს 152, 10; მიოხრო-
ბაჲ 163, 11; მიოხრობად 115,
22 (6. კ. მიუთხრობელი).

მიკრება ერთად მისვლა, ერთად თა-
ვის მოყრა. შეკრება, ვნ.: ხვალისაგან
მსთუად მიეკრბეთ თხრად ბორ-
ცუსა მას ოდენ 68, 21.

მილონი-ი 64, 33; 69, 21; 269, 17
მანძილის ერთეული, უდრის 1.000 ნა-
ბიჯს.

მიმადლება ბოძება, ჩუქება, მიცე-
მა. 0—3: განრლუელთა სიმტკიცე
მიკპაღლა 50, 12.

მიმადლებულ-ი დალოცვილი, კურ-
თხეული, მადლიანი, благодатная. გი-
ხაროდენ, მიმადლებულ-ი (მა-
რიაშ) 4, 2; 200, 2.

მიმართ-ი 234, 22 მიმართული, შე-
სახები. მამათა მიმართი იგი აღთ-
ქუმა 15, 11.

მიმართება გამართება, გამგზავრება,
წასვლა. ი უოზ.: მივიმართეთ
მისლვად პირველად ბორცუსა მას 69, 1;
მივიმართეთ და ვთხარეთ 69,5 გა-
ვემართეთ.

მიმთხუევა, მომთხუევა მი(მო)სვლა,
მი(მო)ღწევა; შეხვედრა, შესწრება,
მოხვედრა. ე: ურწმუნონი მოიქ-
ცევიან და ცხოვრებასა მიემთხ-
უევიან 234, 32; განიკურნენს მრ-
ვალნი..., რომელნი-იგი მუნ მოე-
მთხვენს 69, 25.

მიმოდადება (ამბის) გავრცელება,
განთქმა, მოფენა, მოდება. 0—2: ვიდ-
რემდე... არა მიმოდასდებ ჩუენსა
ამას სიმქნესა 64, 8; რაათა მიმო-
დადვან ...აღდგომისათჳს 154, 23.
ე: რაჟამს მიმოდადვან უშჯულომ
იგი ბრძანებაჲ, რაათა არავინ აღიაროს
ქრისტე 116, 36.

მიმოდატაცება იქით-აქეთ დატაცე-
ბა. მიმოდატაცებელი 146,
34.

მიმოდაფენა იგივეა, რაც მიმოდა-

დება (ნ.). ე: მიმოდადენენს
ნიქნი იგი სულისა წმიდისანი 217, 7.

მიმოხილვით 110, 6 ხელების ცეცე-
ბით; ხელების მოსინჯვით.

მიმსგავსებულ-ი 14, 17 მსგავსი;
მიმსგავსებულად 13,8 მსგავ-
სად.

მიმწუხრ-ი 1. 278,37 საღამო, შეღა-
მება, შებინდება.

მიმწუხრი 2. 273,1 საღამოს, შეღა-
მებისას, შებინდებისას.

მიიჭება 189, 14 მიცემა, ჩუქება,
ბოძება.

მიპარვა მოპარვა. 0—8: ვინ-მე რაჲ
მიმპარა საუნჯე იგი 98, 15 მომ-
პარა. ე: რომელი-იგი ზაქუევით მიე-
პარა ადამისგან 91,24 მოპარულ იქნა.

მიყრობა მიწოდება, მიცემა. ი/უ:
ძმარი და ნავლეი მიუპყრეს 125,
22; ხოლო მათ მიუპყრეს თაფლი-
საგან გოლი 160, 10 (მდრ. ლ. 24, 42).

მირაკან-ი ნ. მიპრაკანი.

მირბიოდეს ნ. მისრბა.

მირთუმა მირთმევა, მიცემა; მიგვ-
რა, მიყვანა. ა—8: მიართუმიდეს
ყოველნი... კბოსა, ყუ(ე)რბეულსა,
შეშასა 230, 29; მიართუენ მეუ-
ფესა ქალწულნი მისნი და შემდგომად
მოყუასნი მისნი მიართუენ მას
230, 24.

მირულვა მიძინება. ე: და ჩუენ ყო-
ველთა, ვითარცა მთრვალთა, მიგუე-
რულებოდა 69, 20.

მიხლვა მისვლა. 0—1: ვიდრე-იგი
მივიდოდეთ 153, 36 სადაც მიე-
დიოდით; მივედ და არქუ 68, 30;
მიდი და უთხარი; მივედით 70, 25;
მიდი.

მისმენა სმენა, გაგონება. ე: ხოლო
მი-თუ-ეს მეს პილატეს, ნუ ზრუნავთ,
ჩუენ ვარწმუნოთ 153, 8.

მისრბა გაქცევა, გარბენა, მირბენა.
0—1: ყოველნივე მირბიოდეს ნათლის-ღებად 78, 5 მირბოდნენ.

მისრულება მიმატება, უფრო მეტის, უფრო სრულის გახდა. ი/უ: რომელთა უფროს-რე თუ მიუსრულო ტანჯ-უაჲ, უბრკინვალშსად გვრგვნოსან ჰქმნე 118, 21.

მისწრობა, ი/უ—(3)2: მიუღწერ-ვო ქალწულსა მას 96, 11 მიუღწერო.

მიტაცება გატაცება. ი ვნ.: მივი-ტაცე ქალაქად 67, 12 გატაცებულ ვიქენ.

მიტევება 1. პატიება. ი/უ: ერთსა მას მიუტევეა ერგასისი და ერთსა ხუ-თასი 211, 27; მიუტევეე ამათ 56, 28. ე: მიგუტევეენ თქუენ უგუნ-რებაჲ თქუენი 61, 1 (ბრძ.) გუბათიოს. 2. მიცემა. ი/უ: ხოლო აწ მი-ღა-გიტე-ვენე თქუენ ორ ეამ ოდენ 239, 14 გაძ-ლევთ თქვენ მხოლოდ ორ საათს.

მიუთხრობელ-ი 278, 26 გამოუთქ-მელი, წარმოუდგენელი, აუწერელი.

მიუჯუნისამდე 13, 38 უკუნისამდე, საუკუნოდ, სამუდამოდ, სულ.

მიფნა მიცემა; მოფენა, გავრცელებ-ა. 0—3: მიეჭფინო სულისაგან ჩე-მისა. ხოლო „მიფენაჲ“ ესე მდიდ-რად აჩუენა 189, 10. ე: კეშმარიტებაჲ ყოველსა სოფელსა მიეფინებოის 234, 28.

მიქუან წაღება. ა—2: მიაქუნ-დეს 122, 30 მიჰქონდათ (ისინი).

მიქუმა აღება. (ხელში) აყვანა: ჩა-ხუტება. ი: მიიქუა იგი მკართა თვსთა ზედა 95, 19; მიიქუას იგი მკართა თვსთა ზედა 95, 18; აღიდებდა ყრმად მიქუმული 92, 12.

მიქცევა დაბრუნება, მიბრუნება; უკან მისვლა. ა—(8)2: მაშინ მივაქ-ციენე ერთა მიმართ ენანი 158, 7 უკან გავაბრუნებ. უკან გავგზავნი.

ა—(3)1: ნუმცა მივაქცევთ მართ-ლუკუნ 120, 8 არ დავბრუნდეთ უკან-ი ვნ.: მივიქცე დავბრუნდი; მი-იქცე დაბრუნდი; მიიქცეს (იგინი) დაბრუნდნენ, გაბრუნდნენ; მიწადვე თვსა მიიქცია 263, 18 [ნ—ენ არც ამ ზმნას აქვს ინ-ენიანი ენებითის მრავლობითში. შდრ. დაირღუეს ქორცნი]; მიწაჲ ხარ და მიწადცა მი-იქცე 52, 19; არღარა მიიქცეს სული მისი ჯოჯოხეთს 50, 29 აღარ დაბრუნდება.

მიღება 1. მიღება, მიტანა (სათავისო ქცევით). ი: მონამან... მიიღენ ცემაჲ 103, 30 (ბრძ.) მიიღოს; მიგიღე-ბიეს მადლი სულისა წმიდისაჲ 185, 6 მიგიღიათ. 2. წართმევა (სასხვისო ქცევით). ი/უ: და თუ ცხოვრებასა შენ-სა მიგიღებდეს, მივე-ეც მას 221, 5; სახარებაჲ მიმიღე და აწ წინდსა მიმკლია 27, 8; მიუღეს პა-ტივი მთავრობისა მისისაჲ 65, 6 წაართ-ვეს თანამდებობა; სიხარული არავინ მიგიღოს თქუენგან 3, 27 თქვენს სიხარულს ვერავინ ვერ წაგართმევთ. ე: ანუ მიმეღოს ქალწულებისა იგი პატივი 4, 10 წამერთმევა; თუ ენებოს მტერსა მიღებად ფიჩვსა შენისა, მიეც მას 221, 4.

მიყავ(ან) მიყვანა, წაყვანა. 0—2: რაჲსა არა მიგყავ შენ ჯუარად 247, 13 მიგყავყარ; რაჲსათვს საკურთხეველად მიგყვანან ყრმანი თქუენნი 96, 23.

მიყვანება მიყვანა, წაყვანა; მისვლა. ი ვნ.: (რადენნი) სიმართლისა სასძლო-სა მიიყვანენ 10, 22 მიყვანილ იქნებიან, მივლენ.

მიყოფა (კელისა) 1. ხელის ამართ-ვა, ხელის გაშვება; ხელყოფა (დასაჰე-რად, მოსაკლავად); ხელის გაღება. 0—2: და რად უკუე ქელნი თქუენ-ნი მიჰყვენით 240, 5; მიყე-

ნეს კელნი მათნი მართლისა მის ზედა წარმდებებით 57, 4. 2. (ყურისა) ყურის დაგდება, ყურადღების მიქცევა. ი/უ: რაათა ყური მიუყონ სიტყუათა შეწვენისათა 181, 14. 8. შეერთება (ვინმესთან), შეთანხმება. ე: არცაღა თუ მივის-ეყო ფარისეველი იგი და უთხრა მერნაქეთაგანსა, არამედ გულსა შიდა თვსსა იტყოდა 211, 20.

მიყრა მიმწყდევა, უყუგდება (თავის მოყრა). ი ვნ.: განიმზადნეს თავნი მათნი ბრძოლად და ზღვთ კერძო მიყარნეს 277, 32.

მიყრდნობა, ე: რომელი მიეყრდნა მკერდსა მისსა 196, 32.

მიშუება გაშვება; (თავის ნებაზე) მიშვება. ი/უ—(8) 2: ამისთვის მიუშუა მათ, რაათა ნიში იგი ძლევისაჲ მის მისისაჲ გამოიწერონ სახედ 223, 27.

მიცნ. ძე ვ.

მიცემა, 0—8: მიეცინ 87, 5 (ბრძ.) მისცეს; მიგცნე შენ აღნათქუემნი ჩემნი 71, 15 მოგცემ (მათ).

მიცვალება შეცვლა; ადგილის ცვლა, გადანაცვლება, გადასვლა; სიკვდილი. 0—(8) 2: ყოველივე საფასჲ საღმრთოთა კეთილთაჲ ქალწულისაგან შობილმან წარმართთა მისცვალა 14, 38.

ი ვნ.: დღეს მიეცვალები კორცთა ამათგან უბადრუთა 271, 39; მართალი... კორციტა მიიცვალები სუენიერსა სასუფეველსა 94, 27; დღეს ქალწული ზეცად მიიცვალები 201, 13; ყოველნი ნაშობნი მისნი მიიცვალებიან მუნვე მიწად, ვინაჲცა დაუბადნეს 265, 8; და მიეცვალნეთ სოფელსა მას წარუელსა 265, 6.

მიძლუანება თან წაღება; ძღვნად გაგზავნა, ძღვნად მიტანა; ჩუქება, ძღვნა. ი ვნ.: ვერძნი... მიიძლუანნიან მეფისა 141, 11.

მიწა ნიადაგი, ღებამიწის ზევითა, ფხვიერი ნაწილი. დათრგუნვილ არიან იგინი, ვითარცა მიწაჲ ქუეყანისაჲ 256, 25.

მიწვენა 1. მიტანა, მიყვანა, მიღწევენება (მიგზავნა, მიახლოება). —(8) 2: საკმელმან და სასუმელმან დაამდაბლიან კაცი და მიაწიონ სახესა პირუტყუთასა 112, 11; სიტყვთ ხოლო ვერ მიგაწიო და გაცნობო 103, 17; მიეცაწიოთ სასჯელი ჩუენი წინაშე მეფისა 70, 11. 2. მისვლა, მიღწევა. ი ვნ.: სული თუ აღმოსლვად მიიწეოდის 227, 17; მიიწია 62, 23; 75, 19 მივიდა, მიღწია; მიიწინნეს 80, 16 მივიდნენ; რაათამცა ადრე მიიწინნეს ადგილსა 232, 11; მი-რა-იწინნეს 117, 6; მიევიწიენით მთასა სინასა 266, 23; ყოველივე საქმჲ, რომელსა ზედა კაცი ნებასა მიიწიოს, ვითარ იშუენ 232, 16 ნებას (სურვილს, მიზანს) მიღწევს ხოლმე; რაათა პატიოსნებასა მას მისსა მიევიწინეთ 11, 23; მიწევნად 202, 4; რომელი მიწევნულ ხარ 247, 17.

მიწერა, 0—8: ამას მიესწერ შენდა და ვესავ ჩემსაჲცა ადრე მოსლვასა 71, 10 ამას გწერ.

მიწვენა, —8: მიაწვინა ბაგასა 7, 19.

მიწისაგან-ი 13, 25; 175, 30 მიწიერი, ამქვეყნიური.

მიწიფება მისვლა, მიღწევა; მიწევა, დაწევა. ე: ნათელი... ბნელსა მას ვერ მიეწიფა 178, 2; ცისკარსა ლოცვანი ჩემნი მიგეწიფნეს შენ 158, 30.

მიწოლა: მიწოლით დაიძინა, ვითარცა ლომმან 156, 13 მიწვა და ისე.

მიწუღომა, მიწდოღვა მიწვდომა. 0—2: ვერ მიესწუდით 189, 29: ვინ-მე უკუე მისწუდეს სიტყვთა

მათსა მას ღირსებასა 115, 20; თუნიერ სა-
თნობისა სრულებასა ვერვინ მი-
წუდეს 197, 35; მიწოდოლვად
33, 5; მიუწუდომელი 192, 3;
193, 16; 202, 20; მიუწოდომელი
17, 21; 40, 7; 115, 26; 104, 10, 32.

მიხეზა შეხეზა. ე: მანგალი იგი მუ-
შაისა ყოვლადვე არა მიგეხო შენ
205, 2; ხოლო ხისა მისგან ...არა შუა-
მოთ, არცა მიეხნეთ 101, 29.

მიხედვა 1. 80, 36 შესახედაობა. 2.
მიუხედველი 146, 9 რომ ვერ შე-
ხედავ.

მიხუმა (ობ. მრ.-ში) მიღება. ი:
კლიტენი სასუფეველისანი მიიხუ-
ნა 195, 20.

მიქლა გადახდევინება; წართმევა.
0—3: სახარებაჲ მიმიღე და აწ წინდ-
სა მიმქდიოა. 27, 8; მიმქდიდა
ჩუენ სარჩელსა 42, 21; მიჰქადნენ
ამიერითგან სძალსა მას შიმონვარნი
იგი 230, 22. ე: საშველისა ზღვევაჲ იგი
ძლიერებით მიეკადებოდა 12, 7;
და არა სტირ... სასყიდელისა მას აღთ-
ქუმასა და მიქდასა 209, 35.

მიმრავან-ი 159, 13 მარტი.

მკა 204, 31.

მკალ-ი 86, 6 კალაა.

მკალის-მჭამელ-ი 208, 6 კალის
მჭამელი (იგულისხმება იოვანე ნათლის-
მცემელი).

მკელობელ-ი 50, 11; 147, 6; 150, 6
კოკლი.

მკერდ-ი მკრდადმდე 276, 7
მკერდამდე.

მკლავ-ი 259, 1.

მკოღოვ-ი 209, 25 ღარიბი, ლატაკი,
უქონელი.

მკუდრეთ-ი ქრისტიანთა რწმენით,
მკვდრების სამყოფი ადგილი, „საიქოა“.
მკუდრეთით 160, 15; 165, 14 სა-
იქიოდან.

მკუთერ 130, 14 სასწრაფოდ, ჩქარა,
მაღე, მყისვე.

მკურნალ-ი 218, 10 ექიმი, მკურნა-
ლი.

მო 1. ზმნისწინი აქეთა რიგისა: მო-
ახლება; მოზიდვა, მოცემა და სხვა. 2..
თანდა: ჩემდამო 277, 15; ჩუენდამო
269, 12.

მოაქამომდე, 5, 5; 218, 7 აქამდე,
ამდრომდე.

მოახლება მოახლოება. ე: შორიელ-
ნი მოვეახლენით ქრისტესა 234,
23; მომეახლე 173, 32 მომიახ-
ლოვდი; და ვითარ სახედ მოგუეახ-
ლნიან ჩუენ მარხვანი 112, 8.

მომაძე-ი. 3. 19; 121, 22 მიმაძე-
ველი.

მომაძაობა 115, 7 მიმაძეველობა,
მიმაძევა.

მოზღარდნა მოსხმა, მოხვევა (სა-
მოსისა). ი: ჭაჰვ იგი სარწმუნოებისაჲ:
შთავიცუთ და სათნოა იგი ცხოვრებაჲ.
მოვიზღარდნოთ 18, 12; რო-
მელსა მოვზღარდნა საპლა-
რდელი სპეტაკი 63, 30.

მოგება 1. მოცემა, ჩუქება (სამა-
გიეროს მოცემა). 0—3: მომაგო მე,
ნიჰი ღმერთმან 69, 16; (უფალმან) მო-
გაგენ მოსაგებელი კეთილი
265, 33 (ბრძ.) მოგცეს.

2. შეძენა. ი: არარას მოიგებდეს,
ამის საწყუთროსა საქმეთაგანსა 272, 17;
ერთი მივის მამაჲ, ხოლო თქუენ მსახუ-
რად ოდენ მოგაგენ 99, 5; მოგე-
ბელი 239, 10 შემძენელი; შემძენი.
მოგებული 67, 22 შეძენილი (ნ. კ.
მონაგები).

მოგზაურ-ი 228, 30 მოგზაური, მგზა-
ვრი.

მოგლა დანაცვა. 0—2: მოგალა.
ერკასისი ლიტრაჲ მური და ალოგმ
249, 12.

მოგვ (—მოგუ-ი) 1. 36, 36; 203, 34;

ასტროლოგი, ვარსკვლავთმრიცხველი. 2. 86,36; 217,12 ცეცხლთაყვანისმცემელი; მაზღენათა მოძღვარი; მისანი, კუდიანი.

მოგუზა (ეშმაკურად და ცბიერად) მოფერება, მოფერებით დაჭერება, დაპირება: გრძნებისათვის მიმართვა, რომ შეადინოს. 0—2: ხოლო პირველად 3 მოგუზი და მათ კეთილის-ყოფითა 117,31.

მოგურა მოგვრა, მოყვანა. 0—8: მოკგუარეს მას წმიდა პავლე 252,7; მოკგუარენით აქა ყრმასა 96,24.

მოდგმა (სულისა) 1. სულის მოთქმა, მოსულიერება, გაცოცხლება. ი: ყრმან მან... მოიდგნა სულნი და აღდგა 250,30. 2. 0—2: აღმოსავალით მისა მთაჲ მოსდგამს, ვითარცა კედელი 269,17 აკრავს, არტყია.

მოდრეკა მოხრა, მოზნეკა; შედგომა, შეჩერება, უკან დახევა. 0—2: რამთამცა სიფიცხლისაგან მოდრიკა წყალობად 128,29; ცანი მოდრიკნა 15,11. ი: მოდრიკნა მუქონი 73,7. ი/უ: თავი მოუდრიკა 80,9. ვნ.: არამედ დაადგრა მასვე სიფიცხლესა და არა მოდრკა 128,30; მოდრეკისათვის სიფიცხლისაგან გულისაჲსა 127,24.

მოვანე 101,11 ბერი, დაყუდებული, მოწესე.

მოვლინება გამოგზავნა. ა—2: მოავლინა ნიჭი თვის 182,34 გამოგზავნა საჩუქარი; მოავლინენ ღმერთმან წყალობაჲ მისი 265,23 (ბრძ.) გამოგზავნოს. ი/უ: რომელი მოგივლინოს მამამან სახელითა ჩემითა 185,14 რომელსაც გამოგიგზავნით. ი ვნ.: მოივლინა 8,34; 163,12 გამოგზავნილიქნა, გამოიგზავნა; წინაწარმეტყუელნი მოივლინნეს 221,21.

მოვლტოლა გამოქცევა. ი ვნ.: ხოლო ჩუენ, მონაზონნი, მოვივლტოდეთ ეკლესიად 273,4 გამოვიქცეთ; რამთა შეიწყნაროს, რომელი მოივლტოდის მისა წმიდათა მათგანი 120,31.

მოზარე 100,10 ზარმაცი.

მოზიდვა, ი: ყოველნი მისა მოიზიდნა 235,19; აზნაურებად მოგუზიდნის 109,1 თავისუფლებისაჲს გვიზიდავს ხოლმე; რაჟამს აღვმალდემ, ყოველნივე მოვიზიდნე ჩემდა 227,7 ყველას მოვიზიდავ ჩემთან.

მოზლუდვა გამაგრება, ირგვლივ მოზლუდვა თავისა (რაიმესაგან დასაცავად). ი ვნ.: მარიამ სიტყვითა მით ანგელოზისაჲთა მოიზლუდვოდა 22,24.

მოთიბა მოთიბვა, მოცელება; გადატ. გაწევეტა, დახოცვა, გაჟლეტა. 0—2: ჰეროდე... ყრმანი მოთიბნა 25,24.

მოთმინე 120,37 მომთმენი, სულგრძელი.

მოთუალვა მიღება, შეწყნარება. მოუთუალველი 106,33 მიუღებელი, შეუწყნარებელი.

მოთხრობა, ე: გამოუთქუმელი საიდუმლოჲ... განცხადებულად მოგუთხრობის ჩუენ 3,30.

მოყაფა 1. მოჭრა; გაკაფვა. ი ვნ.: მოიკაფოს ვენაქი მათი 157,28 გაიკაფება. 2. დაუძლურება, დასუსტება, ძალის გამოლევა, გაცეცხვა; გადატ. მოკვლა, მოსპობა. 0—2: დაილინეს იგინი, რომელნი მოკაფდეს მათ 261,33. დ—(2) 1: კორცნი მათნი მოკაფთებოდეს 223,15 (—მოკაფდებოდეს; ასინილაკითი ფდ—ფთ); დაჴერეს მოკაფელნი იგი 261,34.

მოყითხვა, ი: რომელი არა იცის, ვინაჲ მოიკითხავს 9,21; ზეცისანი იგი ძალნი... მოგიკითხვენ 9,26.

მოყლება: ზაფხულის-მეა, ანუ ხილისა მოკლებასა იყოს, ანუ ზამთრი-

სა შემდგომად 156,1 ხილის მოლევის (გათავების) დროს.

მოკლვა მოკვლა. ი ვნ: დედათა გამო... ყოველნი მოიკლვიან 214,7; რაფსა უკითხავად მისა მოიკლა 249, 29; რაფსა მოიკლნეს 269,2; მოიკლის მამალი იგი (გურიტი) 225,11.

მოკოდა მოჭრა, მოკვეთა (გამოთლა). ი ვნ: რამეთუ მოიკოდა წინა-საფარველი იგი საფლავისაჲ 158,37.

მოკრება 1. მოკრეფა (შეკრება). ი: წარმართთა ვარდი კეთილად მსახურებითა მოიკრიბეს 34,18. 2. შეკრება. ვნ: მოკრება (ერი) 125,27 შეიკრიბა (ხალხი); ერიცა იგი... მოკრებულ იყო 149,16.

მოკუდავ-ი 51,14 მოკვდავი, მომაკვდავი, რაც (ვინც) კვდება, რაც უნდა მოკვდეს (საწინააღმდეგოა უკუდავი: იქვე).

მოკუდინება მოკვლა. ა—ზ: დედაკაცისა გამო... იოვანე მოაკუდინეს 214,4; მოკუდა, რაფსა მოაკუდინოს ცოდვაჲ და სიმართლით აღდგეს 88,32; მო-ღათუ ვინმე-გაკუდინოს შენ, გზაჲვე შენი იგი არს 221,11.

მოკუდომა მოკვდომა, სიკვდილი. 0—1: არა გოკუთედ, არამედ ცხოველ ვარ მე 252,11 არ მოგკვდი; სიკუდილით მოკუდი 61,12 (ბრძ.) მოკვდეს; მოკუტულე 214,27 მოკვდები.

მოკუთება მოკვეთა, მოჭრა. 0—3: ეროდიადა ურილად პურსა ზედა თავი მოკუთეთა მას 213,19; ოდეს თავი მოკუთეთო 252,10 როცა თავს მომკვეთ. ე: მოეკუთეთების თავი წინაწარმეტყუელსა 210,19; ყოველმან ხემან რომელმან არა გამოიღოს ნაყოფი კეთილი, მოეკუთეთოს და ცეცხლსა დაედვას 87,2 (=მ. 3,10; 7,19; ლ. 3,9).

მოლაღე ნ. ღმრთის-მოლაღე.

მოლოდება, ე: რომელსა-იგი მოეკუდით 100,8; დავადგერ მასვე მარხვასა

და მოეკუდეთ მესამედ მოსლვასა მისსა 67,4 ველოდი, მოველოდი; გიხაროდენ საღმრთისა მომლოდესა 28,11.

მოლოცვა მოვლა; დათვალიერება, მონახულება. ი: ვითარცა მოვილოცენ წმიდანი ადგილნი 266,17; მოვილოცეთ წმიდა იგი ადგილი 266,23.

მომადლება ბოძება, ჩუქება, მოცემა. 0—8: კმა ხარ და კმაჲ სამსახურებელად მე მომმადლე 25,18; კადნიერებაჲ სამოთხედ შესლვისაჲ მოგუმადლე ჩუენ 13,21; საუნჯე ცხოვრებისაჲ მომმადლოს მე 34,2. ე: რომლისა მიერ მოგუთმადლა მადლი იგი გამოუთქუმელი 204,1; მომადლებითა 280,4.

მომართება გამომართება, წამომართება, წამოსვლა. ი უმზ: მერმე მომართეს წყაროებად 273,13 მერმე გამოემართნენ წყაროებისაკენ.

მომედგრება დაუძლურება. დ: შემეწიენით, რაფსა არა მოემედგრდე 192,19.

მომთხუევა ნ. მიმთხუევა.

მომა, ი: ნაყოფსა მას სულისასა წარმართნი მომიკიან 34,21.

მომლოდე ნ. მოლოდება.

მომოწაფება მოწაფედ გახდა. ი: აწ წარვედით და მოიმოწაფენით ყოველნი წარმართნი 197,30 (=მ. 28, 19).

მომსგავსება დამსგავსება, მიმსგავსება. ე: მოგუთმსგავსების 22,1 გვემსგავსება.

მომძეველება მოხიბლვა, დატყევეება. ი: წმიდა ეკლესიაჲ სიყუარულითა მით სიწმიდისაჲთა მოიმძეველდება ყოველთა წინაწარმეტყუელთა და ჰკითხვიდა მათ 228,36.

მომწუღარი 278, 21, მომწუღარი დატყეველი; დაუძლურებული, დახოცი-

ლი; მომწყუდართა განაცხოველებს 11,37 დახოცილებს ატოცხლებს; რომელმან მომწყუდარნი სიყმილითა განაძლნა 52,35.

მონაგებ-ი 230,27 შენაძენი, ქონება.

მონადირე 225,26.

მონადირება დაჭერა (ნადირისა, თევზისა...); გადატ. გადმოპირება, თავის მხარეზე გადმოყვანა. 0—2: ცნობადითა მით სათრომელითა სიტყვსადათა სამათასნი სულნი მონადირნა ცხორებად 190,1.

მონაზონ-ი 68,28; 267,12 მონასტრის მსახური, ბერი.

მონაზონება 86,8; 276,17 მონაზვნობა, მონაზვნად ყოფნა, ბერობა.

მონა-მოყუას-ი 104, 26 მონა ამხანაგო.

მონება დამონება, დამორჩილება 0—(3)2: დაჰმონა გულის-თქუმათა 206,24 დაემონა, დაემორჩილა; ჰმონეთ უფალსა 161,13.

მონიჭება მოცემა, ჩუქება, ბოძება. ა—მ: აღდგომაჲ ყოველთა მოგუანი 172,8; რაჲთა სასუფეველი ცათაჲ მოგუანი 50,13; მომანიჭებელი 171,4.

მოპარვა, ე: მოეპარა მას ყრმათაჲნ ქნარი იგი ათქალი საგალობელი 142,21 მოჰპარეს მას, მოპარულ იქნა მისგან.

მოოკრება აოხრება, დაქცევა, დანგრევა, განადგურება. დ: რაითი მოოკრდა და მონაზონნი მოისრნეს 269,6; მოოკრებასა მის ადგილისასა 279,5; იყო იერუსალემი მოოკრებულ 238,29.

მოპოვნება მოპოვება, შეძენა, შოვნა. ი: მანცა მოიპოვენ 90,11 (ბრძ.) მოიპოვოს; მოიპოვონ 10,25 მოპოვნებად 101,36; მომპოვენებელი 42,26.

მოპყრობა (სასმენელთა) ყურის დაგ-

დება, ყურადღების მიქცევა, მიპყრობა. ი/უ: სასმენელნი თქუენნი საჩინოდ მომიპყრენით და საჩინონი ეგე განპმარტენით 247,26.

მორბედ-ი 218,28 მორბენალი; მძლოლი (ნ. კ. წინა-მორბედი).

მორბიოდეს ნ. მოსრბა.

მორეწე 116,16 (დაქირავებული) მუშა, მოჯამაგირე.

მორთუმა მორთმევა. ა—8: რომელნი მოართუმიდეს მათ იფქლსა ეგვპტით 272,18; ვინაჲ ესრე სახელ კურთხევაჲ ესე მოგუართუ ჩუენ 4,29.

მორთხმა (ისრისა) მოზიდვა. ი: არა ჰოროლნი განყარნეს, არცა მშვლდსა გარდაუტუეს, არცა ისარნი მოირთხნეს 220,7.

მორიდე 100,10 მორიდებული.

მორიდება მორიდება, ღარიდება; განშორება, გაცლა. 0—(3)2: მოსე მოჰრიდეს 74,26.

მორცხვნი 113,9 მორცხვი.

მორწყვა. 0—2; ამის ზღვსა მეწამულისაგან გამოვალს ათორმეტი წყაროჲ და მოჰრწყავეს იგი ფრიადსა ფინიკოვანსა. და მახლობელად მისა არს ჭურღმული, რომელი მოჰრწყავეს სხუასა ფინიკოვანსა 269, 21,22; მედავსხ (ვენაჭი), აპოლონ მორწყუო, ხოლო ღმერთმან აღაორძინა 218,23.

მოსა შემოსვა, ჩაცმა. 0—ე, სტატ.: შეუგინებელი იგი სამოსელი გმოსიეს 9,1 გაცეია; ჰმოსიეს მას ძაძაჲ 80,38 აცეია; ჰმოსიენ 9,15 აცეია ხოლმე; ჰმოსიედ მას სელისა სამოსელი 55,12 (= ჰმოსიენ) ეცეა ხოლმე.

მოსაგებელ-ი 265,28 სამაგიერო, (სამაგიერო) საჩუქარი (ნ. მოგება 1).

მოსაგრე 252,26 მებრძოლი, თანამებრძოლი.

მოსავ-ი 233,20; 247,6 მოიმედე, ვი-

საც (რაიმეს) იმედი აქვს; გადატ. მორწ-
მუნე (ნ. ს-ავ).

მოსაქული 152,18 მომჩივანი, მო-
სარჩლე, მოღავე.

მოსესხე 211,26 მოვალე, ვინც ისეს-
ხა.

მოსთულება მოკრეფა, მოწყვეტა;
გადატ. შეძენა, მოპოვება, შოვნა (სთუე-
ლი—რთუელი—რთველი). ი: მოვის-
თულე მური ჩემი ნელსაცხებელი-
თურთ 159,35; კელითა მოვისთულ-
ნეთ (ყუაილნი) 18,2; უკუღავებისა
ნაყოფთა მოსთულე ბად ვისწრა-
ფოთ 18,8.

მოსიკული-ი 118,40 სიკვდილი;
ნეფსით მოვიდა მოსიკულიდ ჭუა-
რითა 194,29 მოსაკვდომად, რომ მომკე-
დარიყო.

მოსისხლე 156,28 სისხლის მდომი,
მტერი.

მოსლვა მოსვლა. 0—1: იგივე აქა
მოვალს 126,15 მოდის; მო-მე სადა-
ვალსა იგი, ანუ მუნეც კათა შინა არს
229,1 სადმე მოდის ის, თუ იქვე ცაშია;
მოვიდოდიან 48,19 მოვლენ; შენ-
თვს მოვედ ქუეყანად 173,31; ვითარ-
ცა კრავი... მოვედი დაკვად 81,19;
მე მამისაგან მოვედი სოფლად 147,25
მოვედი; მოვედი 43,24; 228,18;
229,9 (ბრძ.) მოვიდეს; მოვედი 5,
36; 56,19 (ბრძ.) მოდით; არამედ მას-
ვე სიტყუასა მოვიდეთ 192,34 მაგ-
რამ დავეზურნდე (დაწყებულ) სიტყ-
ვას; მოსულა 229,25; მოსულა-
სა 126,32; მოსულისა 40, 24;
მოსლული 116,14; მოსრული
207, 12.

მოსპობა მოსპობა, გაქრობა. 0—2:
მო სპო უკეთურება 217,13; აჰა კრავი
ღმრთისაჲ, რომელმან მოსპნეს
ცოდვანი სოფლისანი 229,29. ი/უ: ეკ-
ლოვანი იგი ცოდვაჲ მოგისპოს და
განლიოს 187,17. ი ვნ: გონებაჲ კორ-

ციელობისაჲ და შეუბაჲ მო სპო
235,2 (ნ. კ. მოსპოლვა).

მოსპოლვა მოსპობა. 0—2: აჰა ესე-
რა კრავი ღმრთისაჲ, რომელი მოს-
პოლავს ცოდვათა სოფლისათა 207,
26 (ნ. კ. მოსპობა).

მოსრბა გამოქცევა. 0—1: მო რ-
ბი ოდეს 80, 15,23 მორბოდნენ.

მოსრვა ამოწყვეტა, ამოჟღერა, და-
ხოცვა; განადგურება, დამხვრევა. 0—2:
და მოსრვიდა, რომელი შეემთხუე-
ოდა მას 88,21; მოსრას ეტლები ეფ-
რემისი და ცხენები ისრაელისაჲ 132,16;
ნუუკუე მოვიდენ და მოგსრნენ
თქუნ 272,35. ი ვნ: მრავალნი ქრის-
ტიანნი მოსრვოდეს მისგან 252,1;
ვითარ მოსრნეს მამანი, ანუ ოდეს
მო სრნეს, გინა თუ რავდენი მო-
სრა მათგანი 289, 9, 10; რაითი მო-
ოკრდა და მონაზონნი მოსრნეს
269,7.

მოსუმური-ი 206,12; 208,26 (ღვინის)
მსმელი, მოქიფე, ღვინის წვერი.

მოსურნე 171,14 მსურველი.

მოსწავება ნიშნება; მნიშვნელობა;
სწავლება. ა—8: მოგუასწავებს
105,12 გვანიშნებს, გვასწავლის, მის
მნიშვნელობას გვაგებინებს; მოგუას-
წავა 155,26. ე: რომელ-იგი ჩუენცა
მოგუესწავა ესაიაჲსგან 134,37;
მო სწავება 12,28.

მოსწრაფე 81,6 მეცადინე, გულმზუ-
რვალედ მცდელი, გულმოდგინე, დაუ-
ზარებელი.

მოსწრაფება 77,8 მეცადინეობა,
სწრაფვა, მონდომება, მცდელობა.

მოტევაბა შენდობა, პატიება; ითქ-
მის უმთავრესად ცოდვაზე, ვალზე, და-
ნაშაულებზე: შეინანე და მოგეტეოს
89,28 გეპატიება; არა თუ რაჲთაჲცა
ცოდვანი იგი ხოლო მოეტევენეს
78,8.

მოტივინარი 91,21; 187,22; 271,2 ან-
თებული; კაშკაშა, მოკაშკაშე, მოელვა-
რე, ბრწყინვალე.

მოტყუება შეძენა, მოცემა, მო-
ნიჭება; მოსწავება, ნიშნება, შემთხვე-
ვა (ა). —8: აწ სინანულითა ვითარ მო-
გუ ატყუებ სისუფვეელსა ღმრთი-
სასა 79,26; ვერ-მემცა კმა-ეყოა მას წუ-
თადი ესე სწავლაჲ აქაჲ და შენ საუკუ-
ნესა მას სატანჯველსა მოატყუებ-
დი გმობითა 215,4; ამან ღღეს... სასუ-
ფვეელი მოგუ ატყუა 75,13. ე: ხო-
ლო აწ... სიკუდილი უკუდავებად და
ცხოვრებად საუკუნოდ მოგუ ეტ-
ყუა 234,11 მოგვეცა; მომატყუე-
ბელი 40,4; 79,16; 118,5 მომასწავე-
ბელი, მანიშნებელი.

მოუგონებელი 103,1; 119,13 გა-
მოუთქმელი, წარმოუდგენელი, გაუგო-
ნარი, აუწერელი.

მოფარდული 140,19 გამყიდველი;
ვაჟარი.

მოფენა, ე: მოხეფინა 85,4 მოე-
ფინა (ფორმა ხანმეტია).

მოქალაქე 116,15 ქალაქში მცხოვ-
რები.

მოქალაქობა 176,14 მოღვაწეობა.

მოქენე მომფერებელი; „მასვეწარი“
(სახა), მთხოვნელი. თვისი ქმარი, თვისი
მეუღლე, რომლისა მოქენე იყო,
რომლისა გამო შეენთერ იყო... ამას
ეცრუვა 215,9.

მოქენებით მოფერებით, ტყბილი სი-
ტყვიით, ხევწნით, თხოვნით. ოდესმე მო-
ქენებით მოვიდოდა მათა, ოდესმე
თქუმიტა შეიქცეულა მათ 117,30.

მოქლონ-ი 50,26 ბოქლომი; ურდუ-
ლი.

მოქუან წამოღება, მოტანა. —2:
წყაროჲ იგი ცხოვრებისაჲ მოაქუს

91,29; რომელთა მოჰქონან ივინი
122,1 მოაქეთ; მოაქუნდა (— მო-
აქუნდა) 60,29 მოჰქონდა.

მოქუმა აყვანა (ხელში), ჩახუტება.
—: მოიქუა მკლავთა თვსთა ზედა 145,
21.

მოქცევა 1. მობრუნება; ცული გზი-
დან მობრუნება, სწორ გზაზე დაყენება
(დადგომა); გაქრისტიანება. —(8):
მომაქცია მე უფალმან გზასა მას
ბჰისა მის წმიდათაჲსა 44,36; მოაქ-
ცია მომკლველთა მათ უშჯულოებაჲ
43,12; (ჯუარმან) მოგუ აქცინა მი-
სა (ღმრთისა) 233,23; მიიღეს სნეულე-
ბაჲ იგი სოფლისაჲ და მოაქცინეს
სიციცხლედ 220,5; მოაქციენთ
გულნი თქუენნი შეილთა თქუენთა
145,1; რაჲთა ყოველნი ნათესავნი მისა
მოაქცინეს 60,9. 2. ვნ.: მოიქცა
60,16 მობრუნდა; მოიქცეინ 130,37
(ბრძ.) მობრუნდეს; მოიქცეით 96,
24 მობრუნდით (ენ—ს სუფიქსი ამ
ზმნას ვნებითის ფორმების მრავლო-
ბითში არა აქვს: მოიქცეით და არა:
მოიქცენით, მოიქცეს და არა
მოიქცენს); მოქცევად 110,28;
მოქცეული 141,18, 235, 26.

3. გადმობირება, მოსყიდვა. 4. ჯერ-არს,
რაჲთა მცველნი მოვიქცინეთ ჩუ-
ენდა ოქროთა 152,17.

მოღება (ოზ. მზ.-ში) 1. მოტანა, მი-
ღება (სათავისო ქცევით). 2. ბრძანებაჲ
მოვიღე მისგან 68,19; განვიდეს და
მოიღეს იგი 250,25; მოიღე, რაჲ-
—იგი არს შენ თანა 275,28 მოიტანე (მოი-
ტა); აღრე მოიღეთ იგი აქა 250,25;
სახარებაჲ-მე მოუღებე იეს და მოს-
რულ არსა 26,15 მოუტანია; რაჲ არს
ნიჭი და ვინ არს მომღებელი 4,27
მომტანი; მოღებული 116,16. 3.
წართმევა (სასხვისო ქცევით). 4. და
თუ მონაგებსა შენსა მოგიღებდეს

შენ, მიეც მას 221,5 (შდრ. და თუ ცხოვრებასა შენსა მი გ ი ლ ე ბ დ ე ს, მი-ვე-ეც მას: იქვე); მ ო უ ლ ო სამოსელი იგი დიდებისაჲ 91,23 წაართვა; მ ო -ც ა-უ ლ ო მას მოცემული უფლისა მიერი 104,34; მ ო უ ლ ო ს სირცხვილი 113,8 (წა)ართმევს ხოლმე სირცხვილს (სირცხვილის გრძნობას). ე: მ ო ე ლ ო მათ შჯული 235,35 წაერთვა.

მოლუაწ-ი 186,25 მზრუნველი, დამხმარე.

მოლუაწი 1. მებრძოლი, მეომარი. 2. 117,21 მოკიდავე, სპორტსმენი. 3. 248,34 მომვლელი, მზრუნველი.

მოლუაწება გარჯა, შრომა, ზრუნვა: შრომით შეძენა, დამკვიდრება. ი: ლუაწლი კეთილი მ ო მ ი ლ უ ა წ ე ბ ი ე ს 218,33.

მოყვანება მოყვანა. ი: აწ მათა მ ო ი ყ ვ ა ნ ე ბ ს სარწმუნოებად 143,16 მ ო ჰ ყ ა ვ ს.

მოყიდა ყიდვა. ი: მ ო ი ყ ი დ ა ს ო ფელი 44,1.

მოყმობა მომშევა, დამშევა, შიმშილით მოკლა. ა—ზ: მ ო გ ა ყ მ ო შენ, უკუეთუ არა აღმიარო 241,15.

მოყოფა გამოწევა, გამოშეერა (კელისა); დაგდება (ყურისა). 0—2: მ ო ყ ა ვ კელი შენი 174,9; მ ო ყ ა ვ ყური შენი 7,1 ყური დამიგდე; მ ო ყ ა ვ თ კელი ჩემდა 175,32.

მოყუარე 176,11 მოყვარული, ვისაც უყვარს.

მოყუას-ი 115,5; 122,34; 153,31 ამხანაგი, მეგობარი; მ ო ყ უ ს ე ბ ი თ ა 61,18; მ ო ყ უ ს ე ბ ი თ უ რ თ 253,30.

მოყუსობა 115,18 ამხანაგობა, მეგობრობა.

მოშურომა გარჯა. 0—1: რომელნი მ ო შ უ ე რ ი თ და აღასრულეთ წესი იგი 265,27.

მოცემა, 0—8: მ ო ს ც ე მ ს აწცა მაღლსა 186,7 აძლევს; მ ო მ ც ნ ა 266,20; მ ო გ უ ც ნ ა 43,35 მოგვცა (ისინი); მ ო

ე ც 281,6 მიეცი (მოეცი); მ ო გ ე ც ი ნ 170,1; 265,30 (ბრძ.) მოგვცეს (მან თქვენ ის).

მოცვა მოცვა, გარემოცვა, ალყის შემორტყმა. ი: მოვიდა და მ ო ი ც ვ ნ ა ჰურიანი 56,39; ვითარ მ ო ი ც ვ ე ს კარი იგი 273,24. ი ვნ.: ამისთვის მწრაფლ მ ო ი ც ვ ა იერუსალეში ვესპასიონისა მიერ 57,2 მოცულ იქნა, გარემოცულ იქნა.

მოცვალება, ი: ერთითა ამით [ლამითა] ყოველნი იგი საუკუნენი მ ო ვ ი ც ვ ა ლ ნ ე თ 119,38 შევცვალოთ.

მოცთუნება 270,21 მოცდენა.

მოციქულ-ი 54,2; 195,31 დესპანი, გაგზავნილი. აქ: ქრისტეს 12 მოწაფე.

მოციქულება 104,8 მოციქულობა.

მოცლა, ი უზოზ.: რაჟამს მ ო ი ც ა-ლ ე ს მოწყუედიისაგან მათ წმიდათაჲსა. ერთობით შევიდეს ეკლესიად 276,3; ვითარ მ ო ი ც ა ლ ე ს მოკლვისა მათისაგან 277,3.

მოძარცვუა გახდა, გაძრობა, მოძრობა; მოშორება; მოცილება. ე: ჰერიებრი იგო საბურველი გულსა მორწმუნეთასა მ ო ე ძ ა რ ც უ ე ს 75,24.

მოძიება მოძებნა. ი: მ ო მ ი ძ ი ე მონაჲ შენი, უფალო 43,32; მ ო გ ვ ძ ი ე ნ აგარაკსა ამას: 67,28 მოგვძებნე; ი ვნ.: რომლისა მიერცა მ ო მ ი ძ ი ა პატიოსანი ძელი ჭუარისაჲ 237,5 მოიძებნა, მოძებნილ იქნა.

მოძულე 73,14 ვისაც სხვა სძულს, სძულვილის მქონე.

მოძღუარ-ი 72,20; 101,27; 127,8 წინამძღოლი, გზის მაჩვენებელი; მასწავლებელი.

მოძღუნეშულ-ი 4,27 მონიძლენი, მოტანილი, გამოგზავნილი.

მოძღვრა დამოძღვრა, სწავლება, დარიგება. 0—2: ე ჰ მ ო ძ ლ უ რ ი დ ე თ უსწავლელთა 184,3.

მოწამე 1. 162,17 მოწმე, დამადას-ტურებელი; მოწმისაჲ 165,22; 207,30 (იკუმშება და იკვეცება) (ნ. კ. ტრუ-მოწამე). 2. 61,28; 262,9 სარწმუნოებისათვის წამებული, მარტილი.

მოწამება 155,26 დადასტურება, და-მოწმება, მოწმობა.

მოწაფე კუმშვად-კვეცადი სახელია. კმა არს მოწფისაჲ მის, იყოს თუ ვითარცა მოძლური თვისი 255,15 (=მ. 10,25).

მოწენა: 1. გამოგზავნა, შემთხვევა (ა), თავზე დატება (უბედურებისა...), დაწევა (ა). ა—(8)2: დიდსა პირსა ჩუენ ზედა მოაწევედა 43,17. 2. მოსვლა, მოღწევა. ა—(2)1: მოაწიეს ვიდრე კოშკადმდე 267,18. ი ვნ.: ერისა ბრალი ჩემ ზედა მოიწევის 26,23; ღლესას-წაული აღვსებისაჲ მოიწევის 189,27 მოღის; რაჟამს მოვიდეს და მოიწიოს 100,13; მოწევნად არს 67,8 მოვა, უეჭველად მოვა, მოსასვლელია; მოწევენული 76,15 მოსული, მოღწეული.

მოწესა მოწოდება, მოწვევა, დაძახება, მოხმობა. ი/უ—(8)2: თვთ მოუწესს და ეტყვის 175,31; მოუწესს ზეცისა მობაძვთა შეერთებად ღმრთის-მსახურებისა 3,18 (გურბიტან) კმა-ყვის და მოუწესს მამალსა თვისსა 225,4.

მოწესე 71,26; 142,15 სამონასტრო წესის მიმდევარი, ბერი, მონაზონი.

მოწლე გულშემატკივარი; გულთბილი, გულსხმიერი, სხვისთვის გული რომ შესტკივა; ღმობიერი; მოწყალე. ვითარცა მოწლესა ღედასა 101,26; მოწლედ 9,12. აქედან:

მოწლება 1. და კმითა ტყბილითა მოწლებისა მისისაჲთა ოხრიედ მაღნარნი 225,5; სურვილითა მით მოწლებისაჲთა მოისწრაფის მიწე-ნად მუნ 225,6 2. ტყვილი. (იობ) სძლო მოწლებასა მუცლისასა აღსარები-

თა და ერეოდა ცოლსა თვისსა მოთმინე-ბითა 262,12.

მოწოდა, მოწოდება, ი/უ—(8)2: ოდეს იხილო ცაჲ, რამეთუ მოაჲლდებოდის ნათელსა და მოუწოდეს ბნელსა 92,28; მომიწოდა ჩუენ წმიდამან მარიამ 40,14; მომიწოდნა ჩუენ საბანელსა მას 53,34.

მოწუვა მოწვა, დაწვა. 0—2: აღაგზნეს ეცხლი ღიღალი და მოწუეს სიმრავლეს იგი ფინიქისაჲ 277,27; ვითარცა-იგი მუშავან ყანაჲ ურგები და განრყუნილი პირველად ეცხლითა მოწესს 139,24; ეცხლისაგან მომწუარნი (მწუერვალნი თითთანი) 119,10.

მოწულობა ამოწვევითა, ამოვლეთა, დახოცვა (მოქმ.). 0—(8)2: წინაწარმე-წყდებოთ ჩუენ მარადღე 260,1; ღელათა გამო ყოველნი მოწყდებიან 214,6; ყოველნი... მოწყდებოდედ 251,21; უეჭრო არს, რომელნი-ეგე ბრძოლასა მკნედ გამოშინდით, ვითარმცა ძვრის-მოქმედებრ მოჰსწყედით 117,36; რომელნი მოწყდეს 268,17; მოვწყდეთ უფლისათვს 120,10; ჩუენ რად არა მოვწყდეთ ღმრთისათვს 257,26.

მოწუუდა ამოწვევითა, ამოვლეთა, დახოცვა (მოქმ.). 0—(8)2: წინაწარმეტუელნი მოწყუივნეს 125,31; გუთთა მამანი თვისნი მოწყუდნიან 224,25.

მოწუღვა დაქრა, დაკოდვა. ი ვნ.: მოიწყუვნეს მრავალნი 278,1 დაიქრნენ.

მოკიმულ-ი 104,22 შეკრული, შეკო-კილი.

მოხადა, მოხდა მოხმობა, მოწოდება, დაძახება. 0—(8)2: მორჩილებად ყოველთაჲ მოხდიდა 117,13; რომელმან მოხადა მას 211,9. ი: შემწედ და გან-

რინებად მოიხადის მას 105,38; ქრისტესა, ზესენელსა მას სიძესა, მოიხადოდა 228,13.

მოსარკე 67,21 ხარკის მიმცემი.

მოხედვა, 0—(3)2: უფალო, შეწყვი-
ნად ჩემდა მომხედენ 43,30 მომხე-
დე.

მოხილვა 1. შემოხედვა, მოხედვა. ი: ჩემდა მოიხილე, ხუცეს 66,10 შე-
მოხედე, მომხედე. 2. ნახვა, დათვალიე-
რება. ი: რაათა მოვიხილნე ადგილ-
ნი 266,13.

მოხუცება ძალად წაღება, წართმევა,
წაგლეჯა. 0—(3)2: რომელმან არასადა
მოხუცების შრომაჲ მსახურთა თვს-
თაჲ 256,29.

მოხუდომა მოხვედრა (ხელში), შეხ-
ვედრა. 0—2: შეიპყრეს, პირველად რო-
მელი მოხუდა 275,2 რომელიც მოხე-
დათ ხელში, რომელიც შეხვედათ.

მოხუმა (ობ. მრ.-ში) 1. მოტანა (სა-
თაღისო ქცევით). ი: მაშინ მოიხუნეს
(ჯუარნი) 242,18; რაათა მოვიხუნე
ძულანი იგი წმიდისა სტეფანწისნი 68,10.
2. წართმევა (სასხვისო ქცევით). ი/უ:
მოხუნა 102,12 წაართვა (ისინი).

მოხუცებულ-ი 268,4.

მოხუცებულობა დღეთა ოდენ ბო-
როტად მოხუცებულობისა ჩე-
მისათა 282,5 ღრმად მოხუცებულობის
დროს.

მოკდომა 1. მოსვლა, მასთან მოსე-
ლა. ი/უ—2: მოგვკდა მონაზონი
269,5 მოვიდა ჩვენთან ბერი; მოგვ-
კდე ს ჩუენ ორნი კაცნი 272,24 მო-
ვიდნენ ჩვენთან; რომელნი-იგი მო-
უკდე ს პეტრეს სამათასნი 89,30 მო-
ვიდნენ პეტრესთან; კაცსა შუებასა თა-
ნა მოუკდის ურვაჲცა 128,38; აწ
კრძალვით მოუკდე თ მას 84,11 მი-
ვიდეთ მასთან. 2. (გულსა) აზრად მოსე-
ლა, მოსურვება (ნ. გულსა მოკდომა).

მოკსენება 1. მოხსენება. ი: მოგვ-

კსენენ და ღირს გუყვენ ჩუენ ქრის-
ტწს ბეჲედსა 61,23; მოგვკსენე-
ნით 280,19; თქუენცა უფალმან მო-
გკსენენი 280,22 (ბრძ.) მოგიხ-
სენოს; მოკსენებულნი 280,18. 2.
მოგონება. ა—8: მოაკსენებდა წე-
რილთაგან წამებასა 147,16; შემოხუედ
ჩემდა, რაათამცა მომაკსენენ ცო-
ღვანი 130,6; მან... მოგაკსენოს
თქუენ ყოველი, რაედენი გარქუ თქუენ
185,15 ის მოგავგონებთ თქვენ, напоми-
нит. ი: მოვიკსენეთ ჩუენ სიმედ-
გრენი მამათა ჩუენთანი 236,7 მოვიგო-
ნეთ; მოიკსენე შრომაჲ ჩუენი 274,
26 მოიგონე.

მაჰარავ-ი 125,18; 153,16 ქურდი.

მრავალ გზის 168,8 მრავალჯერ.

მრავალ-გუემული 18,30 მრავალ-
ტანჯული.

მრავალ-ვნებულ-ი 42,19 მრავალ-
ტანჯული.

მრავალთავ-ი 280,12; 281,1 კრებუ-
ლი, რომელშიც მოთავსებულია მრავა-
ლი ავტორის სხვადასხვა თხზულება
(უმთავრესად აგიოგრაფიული ხასია-
თისა).

მრავალ-საგალობელ-ი 11, 27, 31, 34
რასაც ხშირად უგალობენ, რასაც ხში-
რად აქებენ.

მრავალ-სასყიდლისა 6,27; 125,11
ძვირფასი, ძვირად ღირებული.

მრავალ-ფერ-ი 11,36; 188,1 მრავალ-
ნაირი, სხვადასხვანაირი.

მრისხანე 108,22.

მრუდად 51,30 არასწორად, გამრუ-
დებით, ყალბად.

მრუშე ბნელი, ბუნდოვანი, დაბინ-
დული. მრუშედ მომხედა მე მზემან
226,36.

მრუშება 38,11 გარყვნილება.

მრღუე 129,1, მრღვე 109,17
მღვრიე, ამღვრეული.

მრჩობლ-ი 84,22; 167,24; 214,12

ორი, ორმაგი; მ რ ჩ ო ბ ლ მოსლვითა
66,6 მეორედ, მეორეჯერ.

მრცხელ-ი მრცხავი; სამოსლისა
მ რ ც ხ ე ლ ი 56,33 ტანისამოსის მრცხ-
ხავი.

მრწემ-ი ნ. მწემი.

მსახურება სამსახური; გამოყენება.
ა—ზ: ესე საკითხავი... სახარებასა შეე-
ტყუების, თუ გინდეს, ა მ ს ა ხ უ რ ო
54,10. ი: ქარტისა წილ ი მ ს ა ხ უ რ ე ბ-
და მრავალ-ვნებულთა ამით კორცთაგან
42,19 იყენებდა. ი ვნ.: (ზეთისხილი) სა-
კურნებელთა ი მ ს ა ხ უ რ ე ბ ი ს და
სანთლად 233,5 სამკურნალოდ გამოიყე-
ნება; არს ჩუენდა ს ა მ ს ა ხ უ რ ე ბ-
ე ლ ა დ 232,19 არის ჩვენი სამსახური-
სათვის, ჩვენდა გამოსაყენებლად, დასა-
ხმარებლად.

მსაჯულ-ი 87,3; 142,16 მოსამართ-
ლე, მსაჯული.

მსთუად 68,21; 153,14; 157,30 ადრე
დილას, დილაადრიანად.

მსტუარ-ი 272,37 მზევრავი, მოთ-
ვალთვალე, ჯაშუში.

მსხმო მსხმოიარე: მ ს ხ მ ო ჯ იგი ზე-
თისხილი 18,29.

მსხოვრად 81,17.

მტარვალ-ი 246,35 საპატიმროს თუ
სასამართლოს მსახური, მედილეგე; ჯა-
ლათი.

მტერ-ი 276,18 (არ იკუმშება: მტე-
რისა, მტერითა, მტერად).

მტილ-ი 157, 12, 13, 15; 159,34 ბა-
ლი (ხეხილისა).

მტირალ-ი ნ. ტირილი.

მტკივან-ი მტკიენეული, болезне-
нный. ჰირი მ ტ კ ი ვ ა ნ ი 119,7.

მტრიობალ-ი 134,3 უბელო, ლაგამ-
დაუდებელი, ჯიუტი, განძენებული
(ცხენი); გადატ. მგალობელი; მოტრფია-
ლე.

მტურ-ი 233,1 მტვერი.

მტყუნეველ-ი ნ. ტყუნვა.

მუნ 166,1 იქ: მ უ ნ ე ე 229,1 იქვე.

მუნჭუეს 64,30, მუნჭუესე 69,6,
მუნთჭუესე 221,23 მაშინვე, იმ წამ-
სვე, მყის, საჩქაროდ.

მურ-ი 160,1; 249,12 ერთგვარი სურ-
ნელოვანი ზეთი.

მუშა-ი 92,6; 139,23 მუშა.

მუცელ-ი 98, 11,17.

მუცლად-ღება ჩასახვა ბავშვისა; და-
ორსულება. ი უოზ.: (შენ) მ უ ც ლ ა დ-
ი ლ ო და შეე ძმ 4,5; 19,24 დაორსულ-
დები.

მუხა საგრილსა ქუეშე მ უ ხ ა ს ა, გი-
ნა თუ ძეწნსა 110,31.

მუტლ-ი 55,14; 148,6 მუხლი.

მუტლ-დადგით 55,13; 102,16 და-
ჩოქილი, ჩოქვით.

მუტლთ-მოდრეკით 243,35 მუხლ-
მოდრეკით, დაჩოქვით.

მუტლის-დადგმა ნ. დადგმა 2.

მუჰრაჟ-ი 107,31 ხელწერილი; საბუ-
თი, დოკუმენტი, რომელსაც ხელს
აწერს ან ბეჭედს ასვამს მისი გამცემი,
კერძოდ, ეს არის მეფის ბრძანებულება
(ა. შანიძე).

მფრინეალე 78,2 მფრინავი, რაც
ფრინავს. ეს სიტყვა იხმარება, როგორც
მიმღეობა, летающий.

მფრინეველ-ი 61,13; 79,14; 278,16
ფრინველი, птица. ეს სიტყვაც მიმ-
ღეობური ფორმაა, მაგრამ ძველ ქარ-
თულშივე უკვე სახელადაა ქცეული,
ამიტომ მიმღეობისათვის სხვა წარმოება
იქნა გამოყენებული: მ—ალ-ე (—მ—
არ-ე): მ ფ რ ი ნ ე ა ლ ე.

მქსოველ-ი ნ. ქსოვა.

მქვშა 220,29 ქვიშა.

მქვშოვან-ი 67,33 ქვიშიანი.

მღღელ-ი 1. 65,11 მღღელი. 2. უფ-
როსი, სარწმუნოების ღალადებით მაუ-
წყებელი. მ ღ ღ ე ლ ნ ი უგუნურ იქმნე-
ბიან და ჰგმობენ 144,19.

მღელთ-მოძღვარი-ი 161,25 მღელთ-
მთავარი, первосвященник.

მღელთა მღელთობა, მღელთის
ფუნქციის შესრულება. 0—1: სხუა
ვინმე მღელთობს და მახლობელად
საკურთხეველსა საკუმეველთასა დგას
26,6; ერთისა ხოლო მღელთობა
ბრძანა შეჟღერა 26,8.

მღელთინველ-ი 79,16 მოღუღუნე.

მღურთე ნ. მრღურთე, მრღვე.

მღვთე 117,3; 157,8 მღვთე, ორმო,
სადაც დამშეულ მხეცებს ინახავდნენ
და სადაც ქრისტეს სარწმუნოებაზე
მტკიცედ მდგარ მორწმუნეს ჩაადგებდ-
ნენ ხოლმე საწამებლად.

მყარი 65,21 მაგარი, მტკიცე, ურ-
ყევი; დაყინების მისგან მყარ ქმნულ
იყო 119,18 გამაგრებულიყო; მყარსა
მას კლდესა 156,18.

მყინვარი-ი 9,36; 119, 4,19 ყინული.

მყის 131,5; 270,22 მაშინვე, სასწრა-
ფოდ, იმ წამსვე.

მყოვარ ჟამ 73,26; 253,6 დიდხანს.

მყოფება 168,3 ყოფნა.

მყარლობა 18,10 სიბინძურე, უწმინ-
დურება, სიმყარე.

მყუდრო ნ. ყუდრო.

მში ნ. ში.

მშია 58,9 მესია, მხსნელი (ქრისტეს
ეპითეტია).

მშიერ-ი 128,23.

მშობელი-ი ნ. შობა.

მშობიერ-ი 37,35 ვინც შობს, მშობე-
ლი (დედა).

მშრომელ-ი 15,4; 67,16 დიდი შრო-
მის გამწევი; მშრომელი, მუშა.

მშუმიწვიერ-ი 55,9 ის, რაც სუნთ-
ქავს, ცოცხალი არსება (შდრ. საშუმიწ-
ველი).

მშვდ-ი ნ. მშვდობა, უმშვდესი.

მშვდობა მშვიდობა; მშვიდობიანო-

ბა. ჰამო არს მათა, რომელნი ბრძოლი-
საგან დასცხრიან და ყვიან მშვდო-
ბაჲ 232,15.

მშვლდ-ი 220,7; 236,11 მშვილდი.

მჩხრეკალ-ი 283,21 მწერალი, გადამ-
წერი.

მცბიერ-ი 48,22 ცბიერი.

მცენარე 29,23 ნაყოფი (აქ: ბავშვი
დედის მუცელში).

მცველ-ი 162,1 გუშავი, ყარაული.

მცველობა 101,10 დაცვა, შენახვა,
მოფრთხილება; მფარველობა.

მციარე 144,17 მცირეწლოვანი.

მცირე-მცირედ 119,13 ცოტ-ცოტა-
თი.

მცნება სწავლება, დარიგება, გაგე-
ბინება; ბრძანება. ა—ჴ: ამცნებდა
მათ იესუ 197,24; ვამცენ, რაათა
ყოველნივე ერთბამად ზვალისაგან
მსთუად მოვკრებთ თხრად ბორცუსა.
მას ოდენ 68,20; ამცენ შეილთა შენთა-
და ყოველთა 61,30.

მძღავრ 102,20; 149,25 ძალით, ძა-
ლად, ძალდატანებით.

მძღავრ-ი 14,20; 208,5 ტირანი,
მტარვალი, დესპოტი, ძალმომრე;
მძღავრისა მის ფიცხლისა 208,22.

მძღავრება 116,39, **მძღავრობა**
14,27 ძალადობა, ძალმომრეობა, ტირა-
ნია, დესპოტიზმი.

მძლე 69,15 მძლეველი, გამარჯვე-
ბული; ღუაწლისა მძლეს 122,10
ომში გამარჯვებული.

მძორ-ი 213,24 მკვდარი სხეული,
გვამი; ლეში. მძორებრ 261,18 მძო-
რსავეთ (შეჰამონ ჩვენი ხორცი).

მძნარ-ი (—მძნვარ-ი) 108,20,
მძნვარე 224,5 მძინვარე, სასტიკი,
ულმობელი, შეუბრალებელი, გაცოფე-
ბული.

მძნვარება 277,25 სისასტიკე, შეუბ-
რალებლობა, ულმობლობა.

მწემა-ი 65,16; 213,9 მცირე, პატარა, უმცროსი(ხნით) (ნ. კ. უმწემაში).

მწერალ-ი 259,15 ვინც წერს (ნ. კ. სიტყვსა მწერალი).

მწვალბეზელ-ი 53,10; 70,3; 165,10; 219,21 (ქრისტიანული) სარწმუნოებისა-გან გამდგარი, ერეტიკოსი (საქუთრივ: გამყოფი, განხეთქილების ჩამომგდები. წვალება — გაყოფა).

მწთოლვარე რაც ეწვეთება, მწვეთა-ვი, წვეთ-წვეთად მომდინარე. ცრემლი მწთოლვარე 75,28.

მწიგნობარ-ი 69,6; 187,33; 230,8 წე-რა-კითხვის მცოდნე, წიგნის მცოდნე, წასწავლი კაცი, მწერალი. საწერელი მწიგნობრისა კელოვნისა 230,13.

მწიგნობრობა 187,30 წერა-კითხვა; სწავლა-განათლება, წიგნიერება.

მწინკულ-ი 20,40, მწინკულევანე-ბა 9,16 ქუჭყი, ლაქა, სიბინძურე, უწ-მინდურება.

მწნეხარ-ი ნ. წნეხა.

მწრაფლ 27,26; 221,7 სასწრაფოდ, ჩქარა, სწრაფად.

მწუანვილ-ი 1. 79,16 მწუანილი. 2. ახლად გამოღებული მწუანე კვირტი, ფოთოლი: გამოიღენ ქუეყანამან მწუ-ანვილი თივისა თესლად-თესლადი-სა 159,18.

მწუერვალ-ი წვერი. მწუერვალ-ნი თითხანი 119,9 თითის წვერები.

მწუხარე 142,3.

მწუხრი 1. 201,16 საღამო, შელამე-ბა, შებინდება; მწუხრისა ქამსა 68,20; მწუხრად 250,15 საღამოს, შე-ბინდებისას.

მწუხრი 2. 157,9; 266,28 საღამოს, შელამებისას, შებინდებისას.

მწუხ-ი 135,5, მწუხის-ი 136, 13 მო-ზრდილი, დიდი (აღამიანი).

მწუალბეზელ-ი 164, 34, 35.

მწუევიარ-ი 142,11 დამწუეველი, ვინც წყევლის.

მწუემს-ი 171,15.

მწყსა მწყემსეა; გადატ. მოვლა, პატ-რონობა. 0—2: მ წ ყ ს ი დ ა მ ა ს ს ი ტ ყ ვ-თა 134,6: ვითარცა მწყემსი მ წ ყ ს ი-დ ე ს სამწყსოსა მას თვსსა 229,12; ვერ შემძლებელ იყო მ წ ყ ს ა დ სამწყსოსა მისსა განსუენებით 266,11.

მწყუდარ-ი 277,16 დახოცილი, მკვდა-რი.

მკედელ-ი: მახვლი მკედელთა-გან განიქედის 97,21.

მკელეულ-ი 129,5 „ქელეული ყანი-სა“ (ს ა ბ ა), კონა, ძნა.

მკურინავ-ი პატარა მგალობელი ჩი-ტია (ბულბული?). მკურინავი (არს) კმა-ჰამოა პავლე, რომელი იყო ნესტვ ეკლესიისა 226,22; გურიტმან და მერ-ცხალმან და მკურინავმა — მფრი-ნველთა ცისათა ცნეს ჟამი წარსლვისა მათისა 226,20.

მხალ-ი 226,7.

მხატვარ-ი: ბრძოლისა სიმკნესა მას სიტყვსა მწერალნი და კედელსა მხატ-ვარნიცა აუწყებენ: რომელნიმე სი-ტყვთა შეამკობენ და რომელნიმე ფი-ცართა გამოჰხატვენ 115,30; 116,1.

მხედვარ-ი 277. 19 მოთვალთვალე, შემხედავი, მიმხედავი, მეთვალყურე.

მხერვალ-ი 217,27; 218,1 ნ. ღამის მხერვალი.

მხილება საყვედურის თქმა, პირში თქმა ნაკლისა; გამომკლავება, გამოაშ-კარავება. ა—(მ)2: ხოლო იოვანე... ცხა-დად უწესობასა მას მათსა ამხი-ლებდა 207,4; მოვიდეს და ამხი-ლოს სოფელსა ცოდვისათვს და სი-მართლისათვს 185,20 (=ი. 16,8); რა-თა ყოველსა ენასა ღმრეთმან ამხი-ლოს ამით ენითა 283,4. ე: ე მ ხ ი ლ ა გონება 137,15; მ ა მ ხ ი ლ ე ბ ე ლ ი 212, 18; მ ხ ი ლ ე ბ ე ლ ი 136, 15.

მხოლოდ-ი 195,9; 248,31 მხოლოდ ერთი, ერთადერთი; მხოლოდთა სიტყვა 193,2.

მხოლოდ-შობილ-ი 81,33 ერთადერთი შვილი, დედისერთა.

მკარ-ი 267,7 მხარი.

მკლამ-ი 88,36; 100,24; 105,26; 175,8 მოწინააღმდეგე, მოქიშპე, მოცილე, მოღავე; მტერი.

მკედარ-ი 24,19 ცხენზე (ჯორზე, ვირზე) მკდომი; ცხენოსანი; მერმე; მეომარი, ჯარისკაცი.

მკედარ 85,23 ამხედრებული, ცხენზე შემკდარი (რომ იყო).

მკედრობა ცხენზე, ეტლზე... ჯდომი; ჯარი, მეომრობა. აჰყედ ეტლთა შენთა ზედა და მკედრობა შენი ცხოვრება არს 134,2.

მკეველ-ი 96,22 მონა ქალი.

მკმობარე ნ. სულნელ-მკმობარე.

მკეც-ი 261,18 მხეცი; მკეცებარ 212,29 მხეცავით, მხეცივით, მხეცის მსგავსად.

ნაბრძოლ-ი ბრძოლის შემდეგ ტანზე დარჩენილი ნიშნები. არა სირცხვლ მიჩნს ნაბრძოლი ესე კორცთა ჩემთაა 173,35.

ნაგუემ-ი (218,18) ნ. გუემა.

ნადირობა (თევზთა) 166,19 თევზაობა, თევზის დაჭერა.

ნავთ-ნადგურ-ი 268,19 ბინა, სადგომი, სამყოფელი.

ნაველელ-ი 125,22 ნალველი.

ნაზარეველ-ი 238,6, ნაზორეველ-ი 242,29 ნაზარეველი, ქ. ნაზარეთის მცხოვრები. იხმარება მხოლოდ იესუს ეპითეტად.

ნათესავ-ი 94,28 ხალხი, ტომი, მოდგმა.

ნათესაობა 9,11 მსგავსება, მონათესაობა.

მკეც-თევზ-ი 107,19 ვეშაპი.

მკენე 1. 60,32; 68,11; 161,1 მხენე, გამბედავი, უშიშარი, მამაცი, გულადი; თავდადებული. 2. (ჯარი) ურმად მკენე 67,17 მაგარი, ძლიერი, ღონიერი; ერთგული, დაუღლე.

მკენება გამხენეება, გამაგრება, მამაცობა, გულადობა, მამაცობის გამოჩენა; ცხოვრებაში და ბრძოლაში უშიშრად ყოფნა, ცხოვრება, მოღვაწეობა. ღ. აერსა ქუეშე დაშჯა მათი ბრძანა, რამეთუ ტბა იყო, სადა-იგი ქალაქი დაშხნებულ იყო, რომელსა შინა მკენდებოდეს წმიდანი იგი 119,16; გულ-პყრობილ იყავ სიმართლისა მის საჭურველითა, მკენდებოდეს მას შინა 89,4.

მკეცოვან-ი მხეცოვანი, ჰალარაშერელი; გადატ. მხეუცი. ერთი იგი მკეცოვან და ერთი იგი ჰაბუე 68,35.

მკურვალე 78,1 მხურვალე, ცხელი, გახურებული.

მკურვალეება 163,28 სიმხურვალე, სიცხე, მხურვალეება.

6

ნათლის-ღება, ნათლის მოღება 1. მონათვლა (ვნ.). ი—(2)1: ნათელ-იღებენ 77,18 ინათლებიან; ნათელილო 65,11 მოინათლა; ნათელიღ 76,15; ნათელიმოიღო 61,33; ნათელიმოიღეთ 61,29; ნათელიღ 227,26 (ბრძ.) მოინათლოს; ნათელ-იღებენ 219,11; ნათელიმოიღო 64,30 მონათლულიყო; ნათლის-ღებად 78,5; ნათელ-ღებულ-ი 68,38; 176, 15 მონათლული. 2. 74,4 ქრისტიანული ღელსასწავლი, მოდიოდა ნანავარს (ძვ. სტ.).

ნათლის-სახე 18,16 სინათლის მსგავსი, ნათელი.

ნათლის-ცემა მონათვლა (მოქმ.). ი—(8)2: რად ნათელს-ცემ, უკუეთუ არა ხარ ქრისტე 229,21 რატომ ნათ-

ლავ; მოიმიწაფენით ყოველნი წარ-
მართნი და ნათელ-ს ცემდით მათ
197,31 (=მ. 28,19) მონათლეთ.

ნათობა ნათება, განათება. 0—2: ნუ-
ცამცა ნათელი მთოვარისაჲ გნათობს
ლამე 178,10.

ნაკადულ-ი 11,7.

ნაკლულევან-ი 220,10 ხელმოკლე,
ლარიბი (რომელსაც აკლია ბევრი რამ).

ნაკლულევანება 215,19 ნაკლებობა,
სიმცირე.

ნაკუერცხალ-ი 166,19; 214,29; 219,
34 ნაკვერცხალი, ნაკვერჩხალი.

ნამგლევ-ი 121,7 მგლისაგან დაკე-
ნილი, დაგლეჯილი; გადატ. აოხრებუ-
ლი, განადგურებული, გაპარტახებული.

ნანარ-ი ნაზი, ლამაზი, მშვენიერი,
სათნო, სანდომიანი, ითქმის ქალებზე.
ნანარნი ღედანი 259,10. ამას უპი-
რისპირდება იქვე: ბილწნი ღედანი
259,9.

ნანდვლ 68,3; 240,26, ნანდვლე
68,14; 188,17; 189,24 ნამდვილად.

ნაპრალ-ი მთათაჲ 164,26; ნაპ-
რალსა კლდისასა 228,8.

ნარდ-ი 18,26, ნარდიონ-ი 125,10
სურნელოვანი ზეთი ინდოეთის ერთ-
ერთი მცენარისა.

ნატრა ნატვრა, შენატვრა. 0—(8)2:
ვჰნატრი წმიდასა ქალწულსა 203,6;
ვჰნატრი მეორელსა მას აღსასრულ-
სა 211,30 შევნატრი; ჰნატრიღ 115,
9; ვჰნატრიღეთ 7,10. ი. ვნ.: მე-
ზუერენი ინატრებთან 92,18.

ნალუარევ-ი ღვარი; მდინარე. იწყო
წვმად და აღდგეს ნალუარევნი და
ანქრევდეს ქარნი 196,12 (=მ. 7,25;
7,27).

ნაყოფ-ი 1. 3,24 ნაყოფი, плод. 2.
65,7 ქონება, имущество, состояние,
имение, добро.

ნაყოფიერი-ი (აგარაკი) 204,31.

ნაყოფ-მსხმო მსხმოიარე. ნაყოფ-
მსხმო ზეთისხილი 10,7.

ნაყოფ-შუენიერი-ი 6, 11,37 კარგნა-
ყოფიანი, კარგი ნაყოფის მქონე.

ნაყოფან-ი 153,17 უზომოდ მკამე-
ლი, გაუმადლარი.

ნაყოფანება 109,16 უზომოდ ჰამა,
გადაკარბებული სიმაძლრე, გაუმადლ-
რობა.

ნაშობ-ი 180,25; 214,5; 276,15 შეი-
ლი.

ნაშრომ-ი 56,23 შრომით (გაჭირვე-
ბით) შეძენილი, შრომით მოპოვებული.

ნაცარ-თავსა-გარდასხმულ-ი 107,38
თავზე ნაცარგადაყრილი, ე. ი. მგლოვია-
რე, მწუხარე, დამწუხრებული.

ნაცილ-ი 35,14; 153,2 ტყუილი, მო-
გონებული, ჭორი.

ნაძვ (←ნაძუ-ი) ლიბანისაჲ 94,22
ლიბანის ნაძვი; კვესა მას ნაძუთასა
167,23.

ნაწლევ-ი 276,6 ნაწლავი.

ნაწუეთ-ი 129,2 წვეთი.

ნახვად 15,13 სანახავად, დასათვა-
ლიერებლად.

ნახმეტ-ი 226,35 მთავარი, მამამთა-
არი (ზარзакхет).

ნაჭუთევ-ი საწინდარი, წინდი, გი-
რაო; მძევალი. თანა-ნადებსა მას ქუთუშ
იყო ნაჭუთევად 42,26.

ნდომა სურვილი, ნდომა. ი/უ—2:

მინდა 272,11 მინდოდა, хотел;

ვითარ-იგი მას უნდა 266,11 როგორც მას

სურდა; შეუუყარდა იგი და უნდა და-

მარხვად მისი 276,19 სურდათ მისი და-

ცვა; ტიროდა მწარედ, არა თუ უღბად

და ვითარ ხუნდა, არამედ ღიღითა

გულს-მოდგინებითა 103,15 [ხუნდა =

=უნდოდა. აქ ჩვენ გვაქვს ხანმეტი

ფორმის გადმონაშთი: ხუნდა (ხანმე-

ტურად). ჰუნდა (პაემეტურად) უდ-

რის მერმინდელ „უნდა“-ს]; მანვე

ყოს, ვითარცა უნდეს 20,9.

ნება სურვილი, წადილი (მიზანი).

ნებაჲ გულისა შენისაჲ ამან აღვის-

რულსო 240,32; არა დაცხვარე, ვიღრე,

:მაგისიცა ნე ბაჟ აღმისრულოს ღმერთ-
:მან 243,17; აღვისრულე ნე ბაჟ 266,
18; ყოველივე საქმე, რომელსა ზედა
კაცი ნე ბასა მიიწიის, ვითარ იშუებნ
232,16.

ნებება, ა—ჰ: ვანებე და ვასწავე
:მათ მისლვად და წარმოღებად 64,30.
ი/უ—ჰ: უკუეთუ გინებს შეწყნარე-
ბის 189,8 თუ გსურს; უნებს 68,14
სურს, ნებაგს; სულსა ვიდრეცა უნებს,
ქრინ 188,12 სადაც სურს ხოლმე (=ი.
3,8); რომელი მათ არა უნებს 113,11.

ნებიერად 128,15 სურვილით, თავი-
სი ნებით, თავის ნებაზე.

ნელ-ი მშვიდი, წყნარი. ასპიტნიცა
ნელითა სიტყვთა დაიმწყსებთან და
ვეფხნიცა ფუფუნებით დამშვდლიან,
ლომნიცა და ვიგრნიცა 214,14.

ნელსაცხებელ-ი 159,35; 212,1 სურ-
ნელება (დღევანდელი духи-სა და ოდე-
კოლონის მსგავსი); აკეთებდნენ ერთ-
გვარი ხის სურნელოვანი წვენისაგან,
რომელსაც სხვადასხვა წამალს ურევდ-
ნენ. ნელსაცხებელსა მრავალნი
წამალნი შეეზავებთან 212,5.

ნერწყუა 238,34; 258,38 ფურთხი.

ნერწყუვა ფურთხება, მიფურთხება.
0—(8) ჰ: ნერწყვთა ბილწებისაჲთა
ჰნერწყუევიდით მას 238,35.

ნესტვ (—ნესტუ-ი) 110,30 სალამუ-
რი (საყვირი). მჭურინავი (არს) კმაჰა-
შოჲ პავლე, რომელი იყო ნესტვ-ექ-
ლესიათაჲ 226,23; კმითა ნესტვსაჲ-
თა აღემაართნენ მიერ მიწით 265,10.

ნეტარ-ი 175,20 ბედნიერი, ბედვე-
თილი, სანატრელი, блаженный (წმი-
დად მიჩნეული პირთა ეპითეტია).

ნეტარება 175,21 ბედნიერება, ბედ-
კეთილობა, სანატრელობა, блаженство.

ნეტარულ-ი 61,23 ნეტარი, სანატ-
რელი, სასურველი:

ნეფსით 89,26; 168, 24,25 ნებსით,

ნებით, თავისი ნებით; არა ჟუარს-ეცუა
უნებლიათ, არამედ ნეფსით
158,24. მეორე საპირისპირო სიტყვაა
უნებლებით.

ნეფზა 118,38; 119,18 ღიდი ყინვა
(ნ. კ. სანეფზავი).

ნეშტ-ი 14,26; 68,13 ნაშთი, ნარჩე-
ნი, დარჩენილი.

ნიაფ-ი 232,8 ქარი; ძლიერი ქარი.

ნიაფ-ქარ-ი 223,31 ძლიერი ქარი,
გრივალა.

ნიგუზოვან-ი ნიგვზის ბალი; აღვი-
ლი, სადაც ნიგვზებია გაშენებული. მტი-
ლად ნიგუზოვანთასა შეეედ
157, 13.

ნივთ-ი 33,21; 222,21 საგანი, ნიე-
თიერება, მატერია.

ნისან-ი 159, 14 მარტი (ებრ.).

ნიშ-ი 223,27; 237,21 ნიშანი.

ნიბ-ი 4,27; 69,16; 118,4; 209,31 სა-
ჩუქარი, ძღვენი.

ნოტია 129,3 სინესტე, სისველე.

ნუგეშინის-ცემა ნუგეშის ცემა, ნუ-
გეშება. 0—(3) ჰ: ნუგეშინის-ს-ცა
15,5 ნუგეში მისცა, ანუგეშა; პავლე
ნუგეშინის-ეცინ დედაცასა მას
211,33 (ბრძ.) ნუგეში სცეს, ანუგეშოს;
ღმერთმან... ნუგეშინის-გეცინ
თქუნ 265,24 (ბრძ.) ნუგეში გცეს, გა-
ნუგეშოს. ი: ნუგეშინის-იცე-
მეს ურთიერთას 258,32 ერთმანეთს
ანუგეშებდნენ; ნუგეშინის-მცე-
მელი 181,21 მანუგეშებელი.

ნურა-ა 214, 26,36 რამე.

ნუუკუე 271,16 რომ არ; ვაი თუ.

ნქრევა, ქრევა ქროლა. 0—(2) 1: ქარი
იგი ჩდილოჲთ ანქრევედა 118,39;
ჩდილოჲსა იგი ქარნი ძლიერად აქ-
რევედეს 119,21; ანქრევედეს ქა-
რნი 196,12.

ო

ო სხვათა სიტყვის ნაწილაკი. ნაბო-
თე ღმერთი გმოო 136,25; ვითარ ეცნა
ესეო 27, 3,9; ვითარ ეცნაო 27,9; ქუ-
ხილი იყოო..., ანგელოზი ეტყოდაო
150, 16,17; არა თქუა, თუ „დაადგრე-
ხო“, „ეუფლოსო“, არამედ „განელო-
ხო“ 98,25.

ობოლ-ი 246,38.

ოდენ ნაწილაკი: მარტო, მხოლოდ.
სწორედ, ზუსტად. ვთხარეთ სამ ჟამ
ოდენ 69,5; შოვა ოდენ ღუაწლსა
მას შევიდეს და მერმე განეშოვრნეს
117,8.

ოდეს 191,25 როდის; 197,29 როდე-
საც, როცა; ოდეს-ი გი 192,38 როდე-
საც, როცა.

ოდესვე 89,20; 193,25 ყოველთვის,
მუდამ, მარადის; ხოლო ეკლესიაჲ
ოდესვე და მარადის ყუავის
224,11.

ოდესმე 1. ზოგჯერ; ხან—ხან. ოდეს-
მე მოქენებით მოვიდოდა მათა, ოდეს-
მე თქუმიტა შეიქცევდა მათ 117,30
ხან მოფერებით, ხან მუქარით. 2. 87,16
ყოველთვის, სულ, მუდამ. 3. 181,4
ოდესღაც.

ოთხება ოთხი შემადგენელი ნაწი-
ლისაგან შემდგარი. უკუეთუ სხუაჲ არს
ქრისტჳ და სხუაჲ არს სიტყუაჲ ღმრთი-
საჲ, არღარა ს ა მ ე ბ ა, არამედ ოთხე-
ბა არს 44,11.

ოთხ-ი ათას-ი: ოთხ ათასსა
283,11.

ოთხმოც და ათოთხმეტ-ი 283,16
ოთხმოცდაათოთხმეტი (94).

ოთხმოც და აცხრამეტ-ი 229,2 ოთხ-
მოცდაცხრამეტი (99).

ოთხმოც და ოთხ-ი 278,1 ოთხმოც-
დაოთხი (84).

ოთხ-ფერჯ-ი 213,7 ოთხფენი.

ოლე 225,8 პატარა ტყე მინდორში
ან მდინარის პირას; ბუჩქი (ილ. აბ.).
ორ გზის 162,29; 166,21 ორჯერ.

ორგულ-ი 86,34 ცბიერი, ორპირი,
ურწმუნო.

ორგულება 1. ექვობა, ორჭოფობა;
ურწმუნობა. 0—1: არაჲ ჰმადლობა
ღმერთსა? არამედ ორ გულე ბ 27,8;
ანუ ჩემთვის რაჲსა... ორ გულე ბთ
154,6; ხოლო იგინი ორ გულე ბდე-
სა 154,8 ხოლო ისინი ისევ ექვობდნენ;
ორ გულე ბაჲ იგი დაჰქსნა 4,33; არა
თავს-იღვა გაბრიელ ზაქარიაჲსი იგი
ორ გულე ბაჲ 27,3. 2. 9,19; 86,36
ცბიერება, ეშმაკობა, ორპირობა.

ორკეძო 116,2 ორმხრივი; ორ-
კეძოვე 189,26 ორივე მხრიდან.

ორმოც-ი 122,5; 180,1 ორმოცი
(40).

ორმოც და ექუს-ი 270,30 ორმოც-
დაექუსი (46).

ორმოც და სამ-ი 272,21 ორმოცდა-
სამი (43).

ოსანა ნ. ჭსანა.

ოტება გაქცევა (ა), გაქცუნება. ა—2:
ნუ აოტებ ნადირსა მას 81,15.

ოქრო 255,13.

ოქრო-ბრკინვალე 21,26 ოქროსა-
ვით ელვარე, ბრწყინვალე, კაშკაშა, მო-
კაშკაშე.

ოქროვან-ი 226,14 ოქროსი, ოქრო-
იანი.

ოქრო-კოდილ-ი 161,33 მოოქრუ-
ლი, ოქროთი მოჭედილი.

ოქროჲსაგან-ი 66,20 ოქროსი.

ოქრო-ფერ-ი 64,2; 79,7 ოქროსფე-
რი.

ოქრო-ფესოვან-ი 17,39 ოქროსფესე-
(ებ)იანი.

ოქრო-ქსოვილ-ი 64,1; 68,39 ოქრო-
თი მოქსოვილი.

ოქრო-ლუდო-ი ოქროსღვედნი, ოქროსთასმინი (ფეხსაცმელი). ესხნეს სანდალნი ოქრო-ლუდნი 64,2.

ოც-ი 269,13 (20).

ოც და ათრვამეტ-ი 267,35 ოცდათვრამეტი (38).

ოც და აცხრამეტ-ი 278,32 ოცდაცხრამეტი (39).

ოც და რვა 268,30; 279,1 ოცდარვა (28).

ოხა შუამდგომლობა; დახმარება, შველა. ე: ვინ გუე ოხ და ჩუენ 24,26 ვინ შუამდგომლობდა ჩვენთვის, ვინ გვეხმარებოდა ჩვენ.

ოხრა ჟღერა, ხმიანობა; ხმაურობა; დიდი ხმაურობა, ხმამაღლა დამახება

(დაყვირება). 0—1: მწყემსნი სასმენელთა ჩემთა ოხრიან 31,8; ოხრიელ მალნარნი 225,5; საყვრი ზეცისაჲ ოხრიდა 187,5; კმაჲ მამისაჲ ზეცით ოხრიდეს შენ ზედა 89,16; იყო მეყსელად ზეცით ოხრაჲ. ვითარცა ქარისაჲ სასტიკისაჲ 87,26; იყო მეყსელად ზეცით ოხრაჲ, ვითარცა მოსლვაჲ ქარისა ძლიერისაჲ 187,5; დიდითა ოხრითა ამენი თქუეს 249,7.

ოხჳან-ი 208,23; 210,19 ბოლო; დასასრული; გადატ. სიკვდილი.

ოქერ-ი უშვილო (უპატრონო); დაცარიელებული, მიტოვებული. ბოროტი დედაკაცი უკეთური! გინა თუ ოკერთაგან იყოს; გინა თუ იგი ოკერ იყოს 214,11.

პ

პასექ-ი 56,5 ებრაელთა დღესასწაული, ეგვიპტიდან გამოსვლის სახსოვრად დაწესებული. მისი სინონიმებია: „პასქა“, „ვენება“, ზოგჯერ აგრეთვე „ზატიკი“.

პატივი-ი 1. 4,11 პატივისცემა, დიდება, პატიოსნება. 2. 65,7 ხარისხი, ჩინი, თანამდებობა.

პატივის-ცემა, 0—(8)2: პატივისცედა წარმართთა მოწამეთა მისთა 259,34 (ბრძ.) პატივი სცენ.

პატიოსან-ი 101,31 პატივსაცემი, პატივცემული, დაფასებული.

პატიოსნება 65,5 ხათრი, სიყვარული, პატივისცემა.

პატიჟ-ი სასჯელი. პატიჟი სასიკუდინჳ 264,27 სასიკვდილო სასჯელი; უკუეთუ ვინმე აღიაროს (ქრისტჳ), პატიჟსა შევარდეს 116,37; რაჟამს შეურაცხ იქმნა მარხვაჲ, პატიჟად სიკუდილი განაჩინა შეურაცხის მყოფელსა მას ზედა მარხვისასა 102,7 (ასეთი სასჯელი მრავალი იყო; ზოგი მათგანი აქ-

ვეა ჩამოთვლილი: ცეცხლი განმზადებულ იყო, მახვლი აღლესულ იყო, ძელი აღმართებულ იყო, მღვმე და ურმის თული და სატანჯველი ყოველი: 117,1—3).

პატრეაქ-ი 280,27 ეკლესიის მამამთავარი, მეთაური.

პირ-ი 113,6; 114,12.

პირად-პირად-ი 105,29; 154,5 მრავალნაირი, სხვადასხვაგვარი.

პირველ-ი თავი, მეთაური. მადლი მოსცის ცოდვილთა კაცთა, რომელთა პირველი მე ვარ 63,21.

პირველ-მოწამე 68,10 პირველად წამებული (იგულისხმება სტეფანე).

პირის დაყოფა ნ. დაყოფა 2.

პირის მწღე 250,14 მერიქი ფეხების დამსხმელი.

პირის საცემელად საცემრად, საცემად (პირზე). პირის საცემელად ეშმაკთა დიდო საჭურველი და შეწვენაჲ არს მარხვაჲ 101,36.

პირმეტყველი-ი მეტყველი; მოლაპარაკებელი.

რაც, ადამიანი. პირმეტყუელთა და პირუტყუთა 52,24.

პირმო 37,12 პირველი შეილი.

პირსპირ 165,34; 220,16 პირდაპირ.

პირუტყვ (—პირუტყუ-ი) 7,21; 133, 33 პირუტყვი (ვისაც ლაპარაკი არ შეუძლია); პირმეტყუელთა და პირუტყუთა 52,24.

პკურება მოპკურება, მოსხურება. ივნ.: რამთა პატიოსნითა მით სისხლითა ვიპკურნეთ 148,2.

პოვნა, პოვნება, 0—2: პპოვებს 211,24. ივნ.: იპოვე 10,2 პოვნილ (ნახულ) იქენ, აღმოჩნდი; იპოვა 4,19 პოვნილ იქნა, აღმოჩნდა; ვიპოვენიოთ ცრუ-მოწამე ღმრთისა 165,17; იპოენიოთ 144,37; ვიპოო 25,14 აღმოვჩნდები; პოვნასა 67,28; პოვნება 210,6.

პროადიკე 90,13 ცხერების საბანელი, *πρωΐαδικη*. ებრაელებს წესად ჰქონდათ მიღებული, რომ აქ უნდა განებანათ შესაწირავი ცხვარი (მდრ. ი. 5,2).

პური 1. 207, 7,9 *хлеб*. 2. 206,6; 213,19 პურის ჰამა, ლხინი, ქეიფი. 8.

სუფრა, მაგიდა (საქმელითურთ). ვინ არს, რომელსამცა უდაბნოსა ზედა პური დაგებულ იდგა და იგი ქვასა ჰამდა 240,37.

პურობა 1. დაქერა, დაკავება, ხელის მოკიდება. ი/უ: მიპყრა კელი ჩემი 67,27 მომიდა ხელი (ჩემს ხელზე); ყოვლისა მპყრობელი 146,3 ყველაფრის უფროსი, ყველაფრის ხელში დამჭერი. მბრძანებელი. 2. დაქერა, დაკავება; ქონება. ი/უ—2, სტატ.: არა ხეთა რტოჲ მიპყრიეს, არცა ქნარი მაქუს, არცა ლამპარნი მიპყრიან აღნთებულნი 32,19 მიჭირავს, მიკავია, მაქვს; და შენ რაჲსათჲს გიპყრია 70,7 შენ რატომ გიჭირავს, გიკავაჲ, დაკავებული გაქვს; ეკლესიაჲ ჩუენი უპყრიეს თვნიერ სამართლისა 70,13. ივნ.: სამსა მას დღესა ჟოჯოხეთისაგან ღათუ იპყრობებოდა 82,11. 3. დროის შოვნა, მონახვა, დროის შერჩევა. ი: ვითარცა-იგი ხემან ჟამი იპყრის ფურცლისა გამოსხმაჲ და ჟამსა ზამთრისასა დაეყარის 221,31.

პურობილ-ი 253,29 დაქერილი, პატიმარი.

პურობილება 239,13 დაქერა, დაპატიმრება.

უ

უამ-ი 1. დრო, ხანი: მწუხრისა უამსა 68,20 საღამო ხანს; უამერთ 223, 10; 264,36 მცირე ხნით; უამითი უამად 89,7 დროდადრო. 2. 189,3. საათი; ვთხარეთ ვითარ სამ უამოდენ 69,5 ვთხარეთ დაახლოებით სამ საათს.

უამად-უამად 188,20 დროდადრო, დროგამოშვებით.

უამობა 272,7; 278,35 უამნის (ლოც-

ვების წიგნის) წაკითხვა და ზეპირად თქმა, გალობა.

უეშთა (—ზეშთა—ზესთა) ზევით, ზედა.

უერა: წინაჲსწარ უსწრობდა უერაჲ იგი ეუუანთაჲ 25,38 ეღერა, ეღარუნო. მდრ.: და არა იყო მუნ კაცი, რომელმან ასმინა ბანაკსა მას ასურთასა უერად ეტლთაჲ და ბეგარად ჰუნეთაჲ 4 მეფ. 7,6.

რ

რა კითხვითი და მიმართებითი ნაცვალსახელი რა, რა ც. რა ა განიზრაზე 67,6.

რად 229,21; 245,5 რატომ.

რაბამ-ი 219,22 როგორი.

რავდენ (—რა ოდენ) რამდენად; რავდენ და-მე 217,16 რამდენადლა.

რავდენ-ი (—რა ოდენ-ი) 225,14 რამდენი.

რამეთუ 1. 70,26 რადგანაც. 2. 269, 12 რომ.

რამათა 1. 68,20; 186,27 რომ, რათა 2. 67,19 რით, როგორ.

რაჟამს 185,16; 197,29, რაჟამს 68,17 როცა, როდესაც.

რამსა 66,34; 162 17, რამსათვს 70,17; 162,19 რატომ.

რბი ნ. სრბა.

რგება (109,38) ნ. ურგები.

რე ოდნობის ნაწილაკი, ნიშნავს: ცოტა, მცირე. მცირედრე შემდგომად 33,21 მცირე ხნის შემდეგ; უფროსრე 118,21 ცოტა უფრო მეტად; უფრომსრე 233,37; უმეტესადრე 136,20.

რევა, რევნა მორევა (ე). ე: ვერ ერევიან ბჟენი ჭოჯოხეთისანი ეკლესიასა 195,35; მრავალნი ჰბრძვანდ მას და მას არა ერევიდ 221,34 ვერ ერევიან ხოლმე; მრავალ გზის ჰბრძვეს და ვერ ერეოდეს მას 224,9; ბჟენი ჭოჯოხეთისანი ვერ ერეოდნა მას 71,20; 195,33; 224,8 ვერ მოერევიან.

რეკა 1. რეკვა, კაკუნი, чухать. 0—(8)2: რამათა არა შეგაწყინო, არა ვჰრეკე კარსა შენსა 271,9; ჰრეკა კაცმან ვინმე კარსა სენაკისა მისისასა 271,22 დაკაკუნა. 2. (კბილებისა) კბილების კბილებზე ცემა (სიცივის გამო), კაწყაწი. ე: კორცნი, რომელნი მყინეარსა შეცკვიან, პირველად ლებ იქმნნაინ

შეყინებითა მით სისხლისადათ, მერმე... კბილნი ერეკებიდ და ძარღუენი განსტქლებიედ 119,6.

რეცა 267,6, რეცა თუ 4,28 თითქოს; ვითომც.

რთვა გარევა, შეერთება (ვინმესთან). 0—2, სტატ.: იგი ხოლო გურთავს ჩუენ შორის მოწამედ 66,30 გვირევი. ე: არასადა ვერთე შეკრებასა მას მათსა 240,6 ვერიე; ქრისტიანეხი, რომელ ერთნეს 238,6 ერიენენ, შეუერთდენ, შეერთებული იყვნენ.

რიდება დარიდება; დაზოგვა. 0—(3)2: არა ჰრიდებდეს იგინი სირცხვლსა 209,3; ძესაცა თვსსა არა ჰრიდა 221,27 შეილიც კი არ დაზოგა; ეჰრიდოთ-მეა უწყსოდ ეამთა მათ გარდასვად 89,7. ე: ღედაკი ბოროტი რომელსავე არა ერიდების, არცა მღელსა, არცა მოძღუართაგან ჰრცხვინნ 214,8 არავის არ ერიდება, არც მღელს, არც მასწავლებლების რცხენა.

რიჟურაჟუ გარიჟრაჟი, აღრე დილა, განთიადი. მოვიდა მარიამ, ვიღრე რიჟურაჟულა იყო 160,21; რიჟურაჟულს ოდენ 69,1 გარიჟრაჟზე, აღრე დილას, განთიადზე.

რიცხვ (—რიცხუ-ი) 147,32 რიცხვი.

როკვა ცეკვა. 0—1: არა თუ როკავს, არამედ უმეტესს როკავს 209,2; ანუ როკვა და ესევითარი როკვა, ვითარმცა მეფეთა ასული როკვიდა 209,13; როკვიდა მახიობრებლ სეფე-ქალი იგი 208,27; მეორედ ლათუ როკვიდეს, მკოდოვ ხოლო იქმნეს მეფე 209,25.

დასხდეს სუმაღ, და წარმოკდეს მროკვალნი როკვად და მახიო-

ზელნი იგი სუმასა ზედა საქიქელსა ხილვად 206,14; ჰხედვიდა იგი ასულსა მას ძმისა თვისისასა... წინაშე მათსა მროკეალსა და არა პრცხუენოდა 209,7.

რომელივე ყველა. დედაკაცი ბოროტი რომელსავე არა ერიდების, არცა მღვდელსა, არცა მოძღუართაგან პრცხუენინ 214,8 არაღის არ ერიდება, არც მღვდელს, არც მასწავლებლების რცხვენია.

რომელიმე ზოგი, ზოგიერთი. რამსათვს რომელსამე შეიწყნარებთ და რომელსამე განაგდებთ 162,20.

როინება აქეთ-იქით სიარული, ხეტიალი. და ნუ ამიერიტგან შესულუბულნი და მიმოხილვით და როინებით ეფუეშუებოდით ეამსა მას მარხვისასა 110,6.

როხბი-ი 259,13 როსკიბი, მეძავი, გარყენილი ქალი.

როჭი-ი 65,11 საზრდო, საკმელი.

რტო 32,18; რტოები 131,26.

რქა 1. რქა; იგი აქ ძალის, სიმამრის, ძლიერების მნიშვნელობით იხმარება. რამათა უმეტესად აღამალლოს რქა ცხებულისა თვისსა 63,9 (მღრ. ლ. 1,69). 2. 157,28 რტო (ვენახისა); იქმნე თუ რქა, გექმნეს შენ ძირ, რამეთუ ესრე თქუა; მე ვარ საყურძენი და თქუენ — რქანი 218, 1,2 (მღრ. ი. 15,5; მე ვარ ვენაქი და თქუენ — რტონი). 3. რქისაგან გაცეთებული და მისი მსგავსი ჭურჭელი. რქასა ამას საზეთესა 129,31.

რქუმა 1. თქმა, თხრობა. სამპირიანი ზმნაა. აქვს II სერიის მწკრივები და საწყისი. მისი სინონიმია თხრობა. — 8: ვარქუ 64,18 ვუთხარი; არქუ 64,6; მრქუა 67,6 მითხრა; გრქუა 35,27 გითხრა; ჰრქუა 70,14 უთხრა; გურქუა ჩუენ 112,17; გურქუეს

ჩუენ 272,28; ჰრქუეს 275,3; ჰრქუას 72,19; მარქუ ჩუენ 161,29 გვითხარი. 2. დარქმევა (სახელისა), დამახება, წოდება. — 8: რომელსა ჰრქვან ასურებრ ელაგაბარია 67,28. ე: ნაზარეველით ერქუ მოდა 238,7; სახელი ერქუ ადდა 65,18.

რღუნა წარღუნა, потоп (საკუთრივე: წახდენა, გაფუქება. შდრ. ამავე მნიშვნელობის რუენა). წყალი რღუნოსა 77,26 წარღუნის წყალი (ნ. კ. წყლით-რღუნა).

რუევა, ი ვნ.: რომელნიმე ირუენოდე ს, რომელნიმე... შეშინდეს 117,4.

რჩ, ე: დამორჩილება, დაჯერება. ყოველი ესე ერი და ჩუენ გერჩიოსიტყუათა შენთა 56,2 გემორჩილებით, გიჯერებთ; ყოველნივე გერჩიან შენ 55,29; ხოლო იგინი არა ერჩდე ს მას 245,12; აწ შენ ამიერიტგან გერჩდე 104,25 დამემორჩილე, დამიჯერე; ერჩდით 83,16; რამათა არა ვერჩდეთ 83,26.

რჩეულად 8,23 კარვად, საუკეთესოდ.

რცხა რეცხვა (ნ. მრცხელი).

რცხუნა შერცხენა. — (8)2: მრავლითა მიზეზითა და ყუედრებითა არცხუნდა მას 104,34. 0—2: ნუმცა გუ რცხუენის 234,35; (დელაპოსა ბოროტსა) არცა მოძღუართაგან ჰრცხუნინ 214,9 არც მასწავლებლის რცხვენია ხოლმე; ჰრცხუნონოდენ მწვალებელთა 53,9 (ბრძ.); რამათა იხილონ მოძულეთა შენთა და ჰრცხუნოდის 74,14; შენგან. ეშმაკსა ჰრცხუნა 53,5 შერცხვა.

რწმენა რწმენა, წამება (ვიწამებ), დაჯერება. 0—2: გრწამსა 73,3 გწამს? უკუეთუ არა გრწამს, შენ ყავ, და მე მრწმენეს შენი 78, 4,5; გურწამს 46,23 გვწამს; და თუ ჩემნი ესე სიტყუანი არა გრწმანა 109,10 და თუ არ გწამს ეს ჩემი სიტყუები; ჰრწამნ 33,

12 სწამს ხოლმე; ჰარწმუნა 73,31; ჰარწმუნინ 90,13 (ბრძ.) სწამდეს, იწამოს; მარწმუნეს მეცა 72,24 ვიწამებ, დავიჯერებ მეც; უკუეთუ ერთისა მოწმისაჲ არა გარწამს, ხუთთაჲ მათ გარწმუნინ 165,22 (ბრძ.) გწამდეს, იწამე, დაიჯერე.

არწმუნება დარწმუნება, დაჯერება (ა). — 8, — (8)2: ჯუარი, რომელმან ჩუენ დაგუაგნა ღმერთსა მტერობისაგან და გუარწმუნნა ქრისტესა 233,23; მისცეს ვეცხლი იგი და არწმუნეს ერისაგანთა მათ, ხოლო აწინდელთა

მეუფეთა ვერარწმუნონ 101, 30,31; ვითარ შენ ზეცისა სიტყუაჲ გარწმუნო 27,19; გარწმუნოს 48,1; ჩუენ ვარწმუნოთ მსაჯულსა მას 153,12; მათ სამე არწმუნოთ, ხოლო სოფელსა ვერარწმუნოთ 161,36.

ი: ირწმუნეთ აწ, ჰურიანო, და ნულარა აცილობთ ამიერითგან საღმრთოსა ძლიერებასა 73,27 დაიჯერეთ. ე: რომელნი მეფესა განკრწნაღსა ერწმუნეს 120,4.

რკმალ-ი ნ. კრმალი.

ს

ს (ე-ე-ს-აე, ე-ს-ე-ი-ღ-ა...) ნ. ს-აე. საბამ-ი ნ. უკუანა საბამი.

საბანელ-ი 85,27 საბანაო; საბანაო კუთრქელი, ემბაზი (ნ.). საბანელსა პროადიქისასა 90,12 (ნ. პროადიქე).

საბელ-ი 1. 106,3; 215,25; 277,21 (ღილი) თოკი (ნ. კ. უსაბლო). 2. 229,24 ღვედი, თასბა (ფეხსაცმლისა).

საბლარდნელ-ი 63,30 ზედა ტანისამოსი, მოსასხამი, მოსახვევი (ნ. კ. მობლარდნა).

საბურველ-ი 75,23 სახურავი.

საგაღობელ-ი სასიმღერო, დასამღერებელი. ქნარი იგი ათბალი საგაღობელი 142,2.

საგონებელ-ი საფიქრებელი, საეგებიო. კეშმარიტად და არა საგონებელი 47,29.

საგრილ-ი 110,31; 262,1 ჩრდილი.

საგუსალ-ი 40,27 საქსოვი, „ქსელი საქსოვი“ (საბა).

საღამე 4,19; 51,18 ოდესმე.

საღამთმე 202,28 საიდანმე.

საღამელ-ი 63,31 საკერებელი; ჩა-საღამელი.

საღგურ-ი 79,9; 276,37 საღგომი, ბინა, სამყოფი ადგილი.

სადუქველ-ი 80,32 ებრაელთა ერთი რელიგიური მიმართულება, რომელიც უარყოფდა სულის უკვდავებას, მკვდრებით აღდგომას და ანგელოზებისა და სულების არსებობას.

ს-ავ იმედოვნება, იმედის ქონება. ე: შენ გესავ 156,27 შენი იმედი მაქვს; ვესავ ჩემსაცა ადრე მოსლვასა 71,10 იმედი მაქვს, ვიმედოვნებ; რომელნი ესვენ აღდგომასა 263,11; რომელნი-იგი... ქრისტესა ესვიდეს 243,21; შეინანე და ესევდ ცხოვრებასა 87,12 (ბრძ.) (მისი) იმედი იქონიე; ჰარწმუნინ ხოლო და ესევდინ მას 90,14 (ბრძ.) მისი იმედი ჰქონდეს, იქონიოს; ვესვიდეთ ჯუარსა 236,13.

სავალ-ი: სავალი გზა, მანძილი. ვითარ მოვიდეს ღლისა სავალსა 96,6 ერთი ღლის სავალ მანძილზე.

სავანე 1. 7,26; 250,15 ბინა, სადგომი; სასტუმრო. 2. 268,37 მანძილი (ა. შ.).

სავნებელ-ი 182,8 ვნების მომტანი, ვნების მომცემი, მავნებელი.

სავსება 104,12 სისავსე, სიუხვე, სიმრავლე.

საზამთრო ზამთრისა, ძნელ, გაჭირვებულ მდგომარეობაში მყოფი, სუსხია-

წი. ლამაზი იგი ძნელი, სოფელი იგი სა-
ზოგადოებრივი, უამრავი იგი ფიცხელი წე-
ლიწლისა მის 123,5.

საზოგადოებრივი 129,31 ზეთისათვის გან-
კუთვნილი ჭურჭელი.

საზოგადოებრივი საერთო, საზიარო, სანა-
ზღვრო. საზოგადოებრივი მის ცოლისა
ზრახვა 210,1 (ლაპარაკია პეროდიზე,
რომელიც ჯერ ფილიპეს ცოლი იყო,
შერე ფილიპეს ძმას პეროდეს ეცოლა).

საზრდელ-ი 87,6 საკმელი, საზრდო.

საზღვარ-ი 24,21; 200,14 (და არა
საზღვარი).

საზღვრის დამბადებელ-ი 24,22 სა-
ზღვრის შემქმნელი, საზღვრის გამჩენი,
საზღვრის დამდები.

სათნო 18,3; 145,35 მოსაწონი, საყ-
ვარელი.

სათნოება 12,1 უადრესი ზნეობრივი
სიფაქიზე ქრისტიანული მორალის მი-
ხედვით: თავმდაბლობა, გულწრფელო-
ბა, კაცთმოყვარეობა, უბიწოება, სიყვარ-
ული ყველასადმი, სულის სიმშვიდე
და აღუღლებლობა, მოთმინება, სულ-
გრძელობა; საერთოდ ყოველგვარი ღი-
რსება, ყოველგვარი სიკეთე.

სათნო-ყოფა მოწონება. ი: რომე-
ლი მე სათნო-ე იყავ 191,24; სათ-
ნო-ი ყო 15; 11 მოიწონა. ე: სათნო-
ე-ა-გ-ე-ყოფით შენ, ვითარცა საკუ-
თნო-ე-ერძთა 120,12.

სათნო-ჩენა საკუთრად მიჩენვა, მო-
წონება. ი/უ—2: ვითარცა მას სათნო-
ე-ჩენდა, ჯერ-იჩინა კიცუსა ზედა
დაჯდომა 143,4; მონასა ვითარ ენება,
ყო, და უფალსა ვითარ სათნო-ე-ჩენ-
და, ვერ შეუძლოსა 173,15.

სათრუმელ-ი 189,34 ერთგვარი ბაღე
(სა-თრ-ე-ე-ი, მოსასმელი ბაღე).

სათხოველ-ი 209,30 სათხოვარი,
თხოვნა.

სათხოვრებელ-ი 104,7 მოსათხოვარი,
მოსათხოვრებელი.

სათხოვრ-ი 242,12 სათხარი იარაღი
(თხი, ბარი).

საიდუმლო 71,26.

საინაწი 210,34 წვეულებაში დასაჯ-
დომი ადგილი; წვეულება.

საკადრებელ-ი 84,35 გასაბედავი.

საკიდურ-ი. 196,9 (შენობის) კიდის,
კუთხის (ქვა); ძირითადი, მთავარი, პირ-
ველხარისხოვანი.

საკითხავ-ი 71,14; 155,24 წასაკითხა-
ვი მასალა (ეკლესიებში სახმარებელი
წიგნებისა).

საკიცხვება 259,8 დაკინვა, ქასა-
ცილოდ აგდება.

საკლველ-ი 207,31 საკლავი, დასა-
კლავი (საქონელი).

საკრველ-ი 36,21; 100,28; 164,9
ბორკილი (შესაკრავი).

საკურთხ-ი შესაწირავი მსხვერპ-
ლი, საკლავი. საკურთხ-ი ეერძთა
120,12.

საკუმველ-ი 10,25 საკუმველი, საკ-
მელი.

საკურთხველ-ი 274,22 ეკლესიის
მთავარი ნაწილი, სადაც განლაგებულია
მღვდელმოქმედებისათვის საკუთრო მო-
წყობილობა და წარმოებს მღვდელმოქ-
მედება.

საკვრველ-ი 1. 175,25; 188,10 ხა-
ვირველი. 2. 73,19; 188,23; 193,16 სა-
კვირველება.

საკვრველთ-მოქმედ-ი 143,33; 167,
18 საკვირველთმოქმედი, სასწაულთ-
მოქმედი.

საკვრველთ-მოქმედება 12,23 სა-
კვირველთმოქმედება, სასწაულის მო-
ხდენა.

სალბუნი-ი 214,38 მალამო.

სალმოზა 119,7 ტყვილი.

სალმოზიერი-ი 101,1; 109,28 მტყევა-ნი, ტყვილების მქონე.

სალმუნი-ი ნ. ფსალმუნი.

სამარადისო 89,22 სამუდამო.

სამარიტი-ი 60,8, სამარიტელ-ი 77,8 სამარიის მკვიდრი, სამარიის მცხოვრები (სამარია პალესტინის ერთ-ერთი ოთხ ძირითად მხარეთაგანი იყო).

სამარხვო 65, 23,30, სამარხო 64,36; 66,37 დასამარხავი ადგილი, საფლავი (ზოგჯერ სასაფლაო).

სამ გზის 192,37 სამჯერ.

სამება 44,11 ქრისტიანთა ღმერთის ეპითეტია (მამა, ძე და სულიწმიდა).

სამეოც და ათ-ი 268,38 სამოცდაათი (70).

სამეოც და ათამეტი-ი 269,36 სამოცდაათამეტი (73).

სამეფო 15,22; 68,39; 126,32 სამეფო.

სამთავრო სახელმწიფო, იმპერია. პროფთა სამთავროსა 251,26.

სამკაულ-ი 68,39 ტანისამოსი; კარგი, საუკნო, სამკაულით მორთული ტანისამოსი.

სამკვდრებელ-ი 1. დასამკვიდრებელი, მემკვიდრეობად დასაყავი, შესანახავი. 2. 59,27 მემკვიდრე, მემკვიდრეობა; ნათესავი, ნათესაობა. 3. 225,3 საღვთო, სამყოფელი, ბინა (აქ: ბუდე).

სამოთხე 1. ბაღი (უპირატესად დეკორატიული ხეებით), სასიერნო ადგილი. მოთხვა სიერნობას ნიშნავდა ძველად, აქედან სამოთხე. 2. 119,30 ქრისტიანული რელიგიის მიხედვით ადგილი, სადაც მართალ ადამიანთა სულები სიკვდილის შემდეგ ნეტარებით განაგრძობენ სიცოცხლეს.

სამოსელ-ი 40,21; 56,33; 270,8.

სამოციქულო 11,25 ახალი აღთქმის ერთ-ერთი წიგნი.

სამრჭულ-ი, სამრსჭულ-ი ნ. სამსჭული.

სამსახურებელ-ი 63,24 ეკლესიაში მღვდელმოქმედებისას საჭირო ნივთები; 232,19; 243,8 საერთოდ გამოსაყენებელი, დასახმარებელი.

სამსჭულ-ი 51,2; 172,17; 258,22; სამშჭულ-ი 154,7; 243, 12, 26, 32; 244,7; 248,18, სამრჭულ-ი 172,18, სამრსჭულ-ი 172,26 ლურსმანი.

სამ-ქორელ-ი 250,20 სამსართულიანი (შენობა).

სამღდლო 1. სამღვდლო, მღვდლისათვის დანიშნული. სამღდლო იგი გვრგვნი 18,26. 2. 29,17 ტაძარი, ეკლესია.

სამყარო 258,24; განეხუნეს სამყარონი ცისანი 60,27.

სამშჭულ-ი ნ. სამსჭული.

სამძალ-ი ძლევისა 126,28 გამარჯვების საწინდარი; სამსიმიანი საკრავი (ილ. აბულაძე).

სამწუხრო საღამოსი, ღამისა (მწუხრისა). ვიხლეთ ნათელი სამწუხრო 201,17. იქვე იკითხება: ნათელ: მწუხრისაო: 201,16.

სამწყელ-ი 224,31 დამწყებელი? (საბა). საბა ამავე ადგილს იმოწმებს.

სამწყსო 171,15 ჯოგი, ფარა (სამწყსო, ე. ი. მოსამწყვდისი). შემდეგში: ერი, ხალხი — საერო ხაზით, და ქრისტიანები — სასულიერო ხაზით. მწყემსი ამ შემთხვევაში იქნება მეფე (პირველ შემთხვევაში) და კათალიკოსი (მეორეში).

სამწყულ-ი 67,24 ხბო, მოზვერი.

სამხრის ნ. შოვა-სამხრის.

სამჯერ 64,5; 66,8. (ჩვეულებრივ, გვაქვს სამგზის).

სანათლო მოსანათლავი; სახლი, რომელშიც ნათლავენ ზოლმე. სახლსა სა ნათლო ა სასა 63,23.

სანატრელ-ი 63,11 უფრო წმინდანთა ეპითეტია.

სანდალ-ი 64,2 ძველებური ფეხსაცმელი; ის შედგებოდა მხოლოდ (ხისა და ტყავის) ძირისაგან, რომელიც ფეხზე თასმებით იყო მიმაგრებული. ზოგჯერ მას ცანდალი-ც ერქვა.

სანელსაცხებლე 124,9 ნელსაცხებლის ჩასასხმელი ჭურჭელი.

სანერწყუფელ-ი 210,1 მისაფურთხებელი; გადატ. დასაგმობი, საძაგებელი, საციცხელი, უარსაყოფი.

სანეფხავ-ი 118,37 ყინულიანი (საყინულე); ცივი, მკაცრი.

საპკურებელ-ი 83,4 დასაპკურებელი, მოსაპკურებელი, მოსასხურებელი.

საპურობილე 161,37; 208,15 პურობილების (პატიმრების) მოსათავსებელი ადგილი; ციხე.

სარბიელ-ი 133,15 სარბენალი, სასპარეზო არე.

სარეცელ-ი 38,1 ლოგინი, ქვეშაგები.

სართულ-ი 24,19; 28,19; 175,38 სახურავი, крыша; კერი.

სარკინოზ-ი 267,10 არაბი; მაჰმადიანი.

სარკუმელ-ი 228,27; 250,16 სარკმელი, ფანჯარა.

სარტყელ-ი 242,12 порок.

სარჩელ-ი ნ. სასჯელი.

სარწმუნო 18,25; 83,11 ერთგული, საიმედო, სანდო.

სარწმუნოება 72,19 რწმენა (საწყისის გაგებით).

სახავრო 116,32 საბრძოლო; საჯარისკაცი.

სახაკუმეველ 25,37 საცეცხლური.

სასთუნალ-ი სასთუმალი. რამდენად, სასთუნალ 128,17 სასთუმალად, სასთუმალს, სასთუმალში.

სასიკუდინე სასიკვილიო. წამლითა სასიკუდინე 48,27 სასიკვილო წამლით (საწამლავით).

სასიძობელ-ი საქორწინე; სასიძო. სამოსლისა სასიძობელისა შემოსელი 79,28; აწ ნუვინ დაბრკოლებინ და შეურაცხ-პყოფნ მიგებებასა მას მეუფისა, ნუუჟე სასიძობელსა მას გარე დამთეს და დაეჭმას კარი 142,2 (მდრ. მ. 25, 1—13). აქ ეს უდრის სასიძოლს (ნ.), ე. ი. სიძის ოთახს, სადაც პატარძალი უნდა მოიყვანონ.

სასმენელ-ი 53,21; 247,25 მოსასმენი (ორგანო), ყური. რამეთუ ვიდრე სასმენელთა თუალნი უფრო ღირს არიან მოწამელ 172,28.

სასო 3,12; 274,25 იმედი; სასოა ძელი 238,20 ჭვარი.

სასოვბა 3,29, სასოვბა 176,2 იმედოვნება, იმედის ქონება; იმედი.

სასტოვა სასტიკობა, მკაცრობა, გაჯავრება, დამუქრება. 0—1: თვთ თავადი უთქუმიდა და სასტოო და, რამთამცა დაათქა იგი 105,2.

სასუმელ-ი 1. 193,10 სასმისი, чаша. 2. სასმელი, напиток. საუმელმან და სასუმელმან დაამდაბლიან კაცი 112,10.

სასუმური-ი 206, 5,16; 208,22 ღვინის სმა, ლხინი, ქეიფი (მდრ. მოსუმური: სა-სუმ-ური, მო-სუმ-ური; მოსუმური ი—მსმელი, ლხინის წვერა. სასუმური — სასმელი, ლხინი).

სასუფეველ-ი 72,8 სამეფო (ცაში); საბრძანებელი, საბატონო.

სასყიდელ-ი 153,23 გასამრჩელო; ჯილდო, ხელფასი.

სასყიდლით დაპყრობა 250,8 დაქირავება, დაჭერა, დაკავება (ოთახისა) (ნ. დაპყრობა 2).

სასძლო 40,17; 83,21 რძლის სამყოფი ადგილი (სიძისას); საქორწილო სახლი. (ნ. კ. სასიძობელი).

სასწაულ-ი 53,28; 158,5 ნიშანი; საკვირველი რამ ნიშანი; სასწაულად 53,30 ნიშნად.

სასჯელ-ი 70,12, საშჯელ-ი 161,37, ზარჩელ-ი 42,21; 70,5 სამართალი; გასამართლება; სამსჯავრო; დასჯა.

სატანჯველ-ი 53,17 ქრისტიანული წარმოდგენით, ადგილი, სადაც უნდა იტანჯონ (ცოდვილები).

სატფურება 217,5 „განახლება“ — ებრაელთა დღესასწაული, რომელიც დეკემბერში მოდიოდა.

საუკუნე 215,4, საუკუნო 8,29 მუდმივი, მარადიული.

საუკუნითგან-ი 13,32 იმთავითვე არსებული, დასაბამიდან არსებული; ძველი, დიდი ხნისა.

საუნჯე 1. 4,30; 146,8 საგანძური; ადგილი, სადაც განძს ინახავენ. 2. ოთახი, ბინა. გარეშე ჰრომსა საუნჯეჲ ვისიმე სასყიდლით დაეპყრა, რომელსა შინა ძმთა თანა იყოფოდა 250,8. 3. 233,7 ბელელი, ხორბლის შესანახავი შენობა.

საუფლო 64,1 უფლისა (ღმერთისა).

საუცარ-ი 160,6 მოჩვენება, მოჩვენებითი, არანამდვილი (მღრ. მრ. 6,49); საუცრად და არა ჭეშმარიტად იყო 165,11.

საფარველ-ი 1. დამფარველი, რითაც დაიფარავენ. საფარველი ჭუარი-საჲ 226,17. 2. 159,6 საფლავზე დასაღები (ქვა), საფლავის დასაფარველი, საფლავის ქვა.

საფანე 1. საგანძური; ადგილი, სადაც განძს (ფასს) ინახავენ. 2. 65,12 მარჯის, სარჩო-საბადებლის შესანახავი ადგილი; საწყობი, ბელელი. 3. 5,24; 275,22; 277,4 ფასი, ფასეულობა, განძი.

საფირონ-ი 9,37 ძვირფასი ქვა, იაგუნდი.

საფრკე 226,4 მახე (—სა-ფერკე, ე. ი. ფეხებში მოსადები, გასაყრელი; ბორკილი).

საფუძველ-ი 172,21.

საფჱვილე ფჱვილის ჭურჭელი. ლაგუნსა საფჱვილე სა 129,31.

საჱქიელ-ი 206,15 შესარცხენი, სასირცხვილო.

საჱმარ-ი 40,16; 106,2; 272,20 საჱმარო, საქმნელი, გასაკეთებელი, შესამზადებელი; საქმე (ნ. კ. კელთ-საჱმარი).

საჱმე-ჲ მოციქულთა-ჲ 63,14 ახალი აღთქმის ერთ-ერთი წიგნი.

საჱორწინე 29,30 საქორწინე სახლი (ქორწილი).

სალუაჱ-ი კო რ ც თ ა ჲ 153,23 საქმელ-სასმელი (და ჩასაცმელ-დასახურავი, სხეულისათვის საჱრო პირველი მოთხოვნილებების საგნები).

საყდარ-ი 4,7; 91,22; 108,2; 168,11; 192,10 ტახტი, престол, трон.

საყოფელ-ი 69,30 ბინა, სადგომი, სამყოფი ადგილი.

საყორძენ-ი 157, 26,30; 219,1 ვენახი.

საშჱნებელ-ი 213,4; 223,8 ასაშენებელი.

საშინელ-ი 88,28; 175,25; 203,22; 215,17; 273,36; 280,20 შესაშინებელი, თავზარდამცემი, გაუგონარი, საოცარი.

საშო 1. 204,27 საშო, ყრიბა. 2. 124,11 სამყოფი ადგილი.

საშოვალ 139,17, შაშოვალ 192,29 შუა, შუაში. ნ. იქვე: შოვა მათსა: 139,18.

საშრომელ-ი 214,27 დამჱანცველი; საწვალეხელი, სატანჯველი, საწამებელი.

საშუებელ-ი 12,3 შუების, განცხრომის მომცემი, საფუფუნებო, განსაცხრომელი.

საშუამინელო-ი 23,4; 50,22; 247,18 ლენტეჯა, სასუნთქავე (სული) (მღრ. მშუამინევი).

საშჯელ-ი 6. სასჯელი.

საჩინო 85,11; 247,26 მთავარი, ძირითადი; მნიშვნელოვანი, შესანიშნავი; კარგი, ძვირფასი, ჩინებული; ცხადი, დაუფარავი. კაცზე: გამოჩენილი.

საცთურ-ი 91,12; 233,14 შესაცდენი, დამბარკოლებელი, მახე, ცინაჰაჰ.

საცთურება 196,14 შეცდენა, ცდუნება; დაბრკოლება.

საცნაურ-ი 6,8; 163,16; 248,25 გასაგები, მისახვედრი; საცნობი, შესაცნობი, გამოსაცნობი, რის გამოცნობაც შეიძლება.

საცხოვარ-ი 218,15; 220,17 ცხვარი.

საძაგელ-ი 206,15 საზიზღრობა, სიმაძაგლე.

საძოვარ-ი 219,3.

საწადელ-ი 242,22 სასურველი.

საწამებელ-ი 68,24; 158, 2,3 დასადასტურებელი, დასამოწმებელი; მანიშნებელი, დასარწმუნებელი, დასაჯერებელი.

საწვენელ-ი 230,29 შესაწვეი, შესაწვეარი, დასახმარებელი; მზითვეი (ილ. აბულაძე).

საწერელ-ი 280, 8,11 საწერ-კალამი; საწერი იარაღი, „მელან-კალამი“ (საბა).

საწერტელ-ი 164,19 საჩხელეტელი; გადატ. დასატრელი, დასაკოდი, მოსაკლავი; ბასრი კლანჭი.

საწინაწარმეტყუელო 158,6 საწინასწარმეტყველო, წინასწარმეტყველებითვის დანიშნული.

საწმის-ი 40,21; 200, 22,25 მატყლი; მატყლიანი ტყავი ცხვრისა.

საწოლ-ი 1. 246,1 ტახტი, кроватъ; წმიდა არს ქორწილი და საწოლი შეუგინებელ 230,37. 2. საწოლი ოთა-

ხი, спальня. საწოლით გამოვეძიებდ, რომელი-იგი შეიყუარა სულმან ჩემთან 160,20; საწოლით ვეძიებდ ღამე 160,21.

საწყალობელ-ი 63,6 საწყალი, საბრალო, შესაბრალოსი, უბედური.

საწყაულ-ი 270,8 საწყაო, საწყაოს ერთეული.

საჭურველ-ი 114,20; 236,14; 262,15; 267,29 იარაღი. საჭურველისა შთაცუმაჲ 261,4 იარაღის ასხმა (ჯაჭვის პერანგის ჩაცმა?).

საჭურის-ი 158,13; 208,33 გამოკოდილი (დაყვერილი) მამაკაცი, скопец.

სახარება 1. 28, 15, 27; 259, 22 ხარება, გასახარელი ამბავი, კარგი ამბის ხარება. მიიღეს სახარებაჲ ათერთმეტთაგანცა, ვითარმედ: ნანდვლვე აღდგა უფალი და ეჩუენა პეტრეს 153,37. 2. 11,24 ახალი აღთქმის ძირითადი წიგნი, რომელშიც მოთხრობილია ლეგენდა ქრისტეს ამქვეყნიური ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესახებ. იგი შედგება ოთხი თავისაგან (მათეს, მარკოზის, ლუკასა და იოვანეს თავისაგან) და ამიტომ მას სხვანაირად ოთხთავს ეძახიან.

სახარებელ-ი სამახარობლო. სახარებელ თქვენ მაგისტოს არავინ გცეს 152,24 სამახარობლოს თქვენ ამისთვის არავინ არ მოგცემთ.

სახარულ-ი 28,7 გასახარელი, სიხარული.

სახარულევან-ი 28,6; 258,1 მხიარული, გახარებული.

სახე 1. 69,11 გვარი, ნაირი, одна; არცა ერთი სახე იყო ღმრთის მსახურებაჲ იგი მათი 269,29 ერთნაირი, ერთგვარი. 2. 133,35 მაგალითი. სახედ მოვიღებთ 133,6 მაგალითად მოგვყავს. 8. 166,6 ნიშანი, ალაგი, ადგილი, ნალაგევი. დაასხენით თითონი სახესა

მას სამშუქულთასა 160,7. 4. სახლი. წარვიდა სახელთვსა — წავიდა თავის სახლში.

სახე-კეთილობა 215,24 კარგი ხასიათი, კეთილობა, სიკეთე, კეთილი ბუნება.

სახელის-ღება სახელის დარქმევა, სახელის წოდება. 0—3: ქრისტესა სახელ-ს დებს 59,27; უკუეთუ ძედ ღმრთისად სახელ-მ დებენ, თქუნ რაჟსა განრისხნებით 150,1; სახელ-ს დებდით 53, 38; სახელ-ს დეა — უწოდა, დაარქვა. ი ვნ.: დღეს ჯუარისა ქადაგებითა ქრისტეს სახელ-იდების 234,1. ე: სახელ-დების 48, 29; რომელსა სახელ-დვა მამად მისა 38,8; სახელ-დებითა 84,19; სახელ-დებულთა 83,26.

სახე-უკეთურ-ი 109,23 ცუდი ხასიათისა, ცუდი ზნისა, ცუდი ბუნებისა; ცუდი, ბოროტი.

სახიერ-ი 115,4; 146,2 კეთილი, დონ-რყი.

სახიერება 11,40; 81,32 სიკეთე.

*სახილ-ი სახლი, дом. წარვიდეს სახიდ თვსა 270,24 წავიდნენ თავიანთ სახლში.

სახილველ-ი 210,32 სანახავი, სანახაობა.

სახიობა 32,20; 225,24; 230,4 გალობა, სიმღერა; თამაში (ცეკვა-თამაში).

სახლეულ-ი 126,12 ოჯახის წევრი.

საქედარ-ი 134,29 აქ: სახედარი, ვირი. ჩვეულებრივ: ცხენი, ვირი, ჯორი; საერთოდ ცხოველი, რომელზეც შეჯდებიან და დადიან.

საქმარ-ი 37,35; 64,35; 267,8; 279,7 ყოველგვარი საქირო ნივთი და საგანი (იარაღი, საშენი მასალა, საოჯახო ნივთები, საკმელ-სასმელი); საქირო, მოსახმარი, გამოსაყენებელი (ნივთი).

საქნეელ-ი 139,18 გუთანი.

საქსარ-ი 43,35 გამოსნის ფასი, გამოსასყიდი ფასი.

საქსენებელ-ი 61,29; 63,14; 241,2 მოხსენება, მოსახსენებელი.

საქუმილ-ი 108,27; 122,30; 219,34 ლუმელი; კოცონი.

საქუმილავ-ი 120,15 რომაელებს ღამის საყარაულო 4 ცვლად ჰქონდათ გაყოფილი; თითოეული ცვლა 3 საათს ყარაულობდა. ეს სამსაათიანი ცვლა ყარაულებისა არის სწორედ „საქუმილავი“. ზმნაა ქუმილვა: ვქუმილავ, ჰქუმილავ, ვქუმილავდი...

საქ ნ. სჯა.

სეკდნებერ-ი 216,1; 232,1 სექტემბერი.

სელ-ი ჰმოსიედ მას სელისა სამოსელი 55,12 მას ეცვა ხოლმე სელის (სელისაგან ნაქსოვი) ტანსაცმელი.

სენაკ-ი 266,4 პატარა სახლი; ოთახი, ბერის საცხოვრებელი ბინა.

სერაზინ-ი, ქეროზინ-ი ბიბლიური წარმოდგენით უპირველესი ანგელოზები (ცხრა დასისაგან პირველისა და მეორისა). აქებენ ქეროზინი, აღილდებენ სერაზინი 31, 9,10.

სერ-ი 125,9; 131,19 ვახშამი.

სერტყ-ი 261,13 ტყე.

სეფე-ქალ-ი 208,32 დიდგვაროვანთა, დიდებულთა ქალი (უმთავრესად მეფის გვარისა).

სეხნა 208,12 სახელის მოზიარე; ერთისა და იმავე სახელის მატარებელი ორი პირი.

სოთუნ: რამეთუ იგი ლოდისა მის სოთუნითა დაფუძნებასა აუწყებდა ეკლესიასა, ხოლო აღმართებითა მით და ცხებითა აღშშნებისა დიდებასა აჩუენებდა 195,24.

სიბილწე 104,3 სიბინძურე, უწმინდურება, გარყვნილება.

სიბორგილი-ი სიგიჟე, სიშმაგე, სიმ-
ხეცე. უღმრთოთა ღვდათა მკეცებრ
ს ი ბ ო რ გ ი ლ ი 212,29; ნერონ კეისა-
რი დასცხრა ს ი ბ ო რ გ ი ლ ი ს ა გ ა ნ
252,4.

სიბრძნის მოყუარე 250,20 ფილო-
სოფოსი.

სიბრძნის-მოყუარება 187,34 ფილო-
სოფოსობა, სიბრძნე.

სიგლახაკე 17,5; 22,1 სილარიბე.

სიგრძე (დღეთაჲ) 168,24 სიმრავლე
(დღეებისა).

სიდაშნე 113,14 სიმშვიდე, სიწყნა-
რე (მორჩილება, თანხმობა).

სივლტოლა 76,2; 78,29; 107,8 გაქ-
ცევა (რაიმე უბედურებისაგან...).

სივრცე 269,16 სიგანე (განი).

სიზრქე 186,35 სისქე, სისქელე
(ზრქელი — სქელი).

სიკეთე 5,27; 83,12 სილამაზე, სიმ-
შვენიერე, უკეთესობა.

სიკიცხვეა 188,16 დაციწვა, სასაცი-
ლოდ აგდება.

სიკუდილი-ი 197,36 სიკვდილი; ს ი-
კ უ დ ი ლ დ მ დ ე 252,14; 194,36; ს ი-
კ უ დ ი ლ დ მ დ ე სიკვდილამდე (ნ. კ. მო-
სიკუდილი).

სილაღე 113,27; 132,11; 133,29 სია-
მაყე, სითამამე, მედიდურობა.

სიმედგრე სიბოროტე, ბოროტება,
სისასტიკე, შეუბრალებლობა, საზიზღ-
რობა. აღვივსენით ჩუენ უმჯულოებით
თა ჩუენითა და მოვიკსენენთ ჩუენ ს ი-
მ ე დ გ რ ე ნ ი მამათა ჩუენთან 236,7.

სიმორვალე 10,18; 112,24; 208,36
სიმეტრალე.

სიმორთლე 109,18 ჯანმრთელობა.

სიმღერა თამაში; შეთამაშება, შეხ-
ტომა, შენძრევა. ფერკთა ყრმისათა
დაბმულთა მუცელსა შინა ვლდომაჲ და
ს ი მ ლ ე რ ა ჲ მიჰმადლა 13,14.

სიმყვრტე 220,30 ზომაზე მეტი სიმ-

ჯავე, „სიმეავეის გარდარეულობა“ (სა-
ბა).

სიმშლი-ი ნ. შიმშლი.

სიმიტრე 212,33 სიმჩატე, ამჩატება.

სიმწვსე 116,31 ტანის სისრულე, სი-
დიდე.

სიმჟნე 60,36; 64,8; 116,33 სიმამაცე,
სიძლიერე; სიდიადე, სახელოვნება, სა-
ხელგანთქმულობა.

სიპოხე 188,31 ნაყოფიერება, სიმ-
სუქნე; საესეობა, სიმრავლე, სიუხვე
(ნაყოფისა...).

სირ-ი 225,24 ჩიტი.

სირბილი-ი ქროლა. ქართაჲ იგი
ს ი რ ბ ი ლ ი 133,19.

სირცხვლეულ-ი 71,3 შერცხვენილი.

სისულელე неумыне. ჰურიათა საც-
თურ და წარმართთა ს ი ს უ ლ ე ლ ე
41,33; 233,15 (= 1 კორ. 1,23).

სისხლ-ი 66,19; 108,24.

სისხლის-მჟამელი 59,32 სისხლის-
მსმელი (ეს სიტყვა A 95 ხელნაწერში
წარმოდგენილია საინტერესო ვარიან-
ტით: ს ი ს ხ ლ ი ს-მ ჟ ბ ო ლ ე ლ ი).

სიტკობება 122,19.

სიტფო 119,6 სითბო.

სიტყუა 1. 207,14 ლაპარაკი, гово-
рить. ვერლარა შემძლებელ ვიყვენით
ს ი ტ ყ უ ა დ 276,11 აღარ შეგვეძლო
ლაპარაკი. 2. სიტყვა, слово.

სიტყუა-ტკბილობა 48,12 ტკბილი
სიტყვა (გარეგნულად), ტკბილად ლაპა-
რაკი.

სიტყვსა მწერალი-ი მწერალი, პოე-
ტი, სიტყვის ოსტატი. რამეთუ ბრძოლი-
სა სიმენესა მას ს ი ტ ყ ვ ს ა მ წ ე-
რ ა ლ ნ ი და კედელსა მხატვარნიცა
აუწყებენ; რომელნიმე ს ი ტ ყ ვ თ ა
შეამკობენ და რომელნიმე ფიცართა
გამოხატენ 115,30.

სიტყვს-გება შეპასუხება, შედავება,
შეკამათება. ი/უ: ს ი ტ ყ უ ა ს-გ ვ გ ე-

ბენ ჰურიანი და იტყვან 163,34; დააცხრეს სიტყვს-გება იგი 147,28 შეწყვიტეს კამათი; ვერლავინ იკადრა სიტყვს-გებად 71,28 ვერავინ გაბედა შეპასუხება.

სიფიცხლე 127, 24,34 სისასტიკე, სიმკაცრე, გულქვაობა, შეუბრალებლობა.

სიფრთხილე 188,32 სიფხიზლე (არამთვრალობა).

სიქადულ-ი 10,11 236,14 სიამაყე.

სილოდა 230,31 გალობა, სიმღერა (მზ. შანიძე).

სიყმილ-ი 26,16; 52,35 შიმშილი.

სიყრმე 269,35; 276,16 ბავშვობა.

სიჩჩულე 119,20 სიჩვილე, სირბილე (ნ. კ. უჩჩო).

სიცბილ-ი 32,6; 37,25 ცბიერება, ვერაგობა; შეცდენა, ცდუნება, მოტყუება.

სიცეცხლე 217,20 მხურვალება; ცეცხლის ძალა.

სიცილი-ი დაცინვა; სიცილი. ჰურიამ იგი შეუდგა მას სიცილით და ბასრობით 72,29.

სიცხარე 209,15 გაბრაზება, აღშფოთება, გაჯავრება; სიბრაზე.

სიძე 219,13; 230,3; ვისი არნ სძალი, იგი არნ სიძე 230,5.

სიძვა 209,11; 234,4 გარყვნილება, ბოზობა.

სიძულილ-ი 134,10; 146,32 სიძულვილი.

სიწრფელე 76,25 სისწორე, პირდაპირობა; სწორი რამ.

სიჭბუჯე 123,14 ახალგაზრდობა.

სიხარულ-ი ნ. ხარ.

სიჭო 233,3 სიხშირე, სიმრავლე.

სჯორე 214, 34 საქონლის განაჯილი; ნაგავი.

სღჯა სეღა, სიარული. 0—1: ვიდრე ზეჟალ, ანუ რომლისა სოფლისაა ხარ 106,18 სად მიდიხარ, ან რომელი ქვეყ-

ნისა ხარ; არა უწყინ, ვინაა მოვალე და ვიდრე ვალნ 188,12 არ იცის ხოლმე, საიდან მოდის და სად მიდის (ხოლმე); ვიღოდა 50,10 დადიოდა, მივიდოდა, მიდიოდა; ხვდოდი 88,35 ივლი; ვიდრე ვიდე 104,11 სად წავიდე (ნ. კ. სავალი).

სმენა, ა—ზ: გასმინეთ თქვენ კმა ებნისა მის ჩუენისა 110,32 მოგასმენინეთ; გასმინოს 110,36. ი: მან ისმინენ 196,10 (ბრძ.) ისმინოს; ისმინედ მათ 113,30 (ბრძ.) ისმინონ (იგი). ა—2, სტატ.: მასმიეს 66,2; 249,18 გამიგონია, მსმენია (მესმის); გასმიეს 104,10; სმენილი 277,30 მოსმენილი, განაგონი.

სმნიერ-ი 226,25 სამი წლისა, სამწლიანი (ა. შანიძე).

სნეულ-ი 137,1; 215,2 ავადმყოფი (—სენ-ეული= „სენ“-ის მქონე).

სნეულეზა 69,24 ავადმყოფობა.

სოფელ-ი 221,10 ქვეყანა, свет, мир-სპაიპეტ-ი სპასპეტი, სარდალი, ჯარების უფროსი (ნ. მთავარ-სპაიპეტი).

სპარაზენება 218,31 აბჯარი, საჭურველი, საომარი იარაღი, შეჭურვილობა. სპარსლემბრ 187,25 სპარსულად.

სპასიან-ი 208,1 სამეფო წამოსახამი.

სპეტაკ-ი 66,18 თეთრი.

სრაბა 1. სირბილი. 0—1: რბის 88,21; რბიოდეს ბილწნი დედანი ხილვად ჰირისა 259,9; ვითარცა მკეცნი მკვნეარენი რბიოდეს 273,23; მაშინ სრბით გამოვიდა მოწაფე მისი 272,6. 2. 32,34 მიმდინარეობა, სწრაფვა, ჩქარი სიარული, მოძრაობა. 3. ცხოვრება, მოღვაწეობა, სიცოცხლე. 0—1: ხოლო შენ, კაცო, სულისა შენისათვის ჰრბი 48,16; რბიოდეთ კეთილად 176,19; უთხრეს იესუს, ვითარ-იგი აღასრულა იოვანე სრაბა თვისი 212,22.

სროლა, ე: ესროდეს იგინი ურ-

თიერთას ისრითა 273,16; ე ს რ ო დ ე ს
მას ისრითა 275,12.

სრულება 13,40; 197,35 სისრულე,
დასრულებულობა, უნაკლობა, სრულ-
ყოფა, სრულყოფილობა.

სრულ-ყოფა დასრულება, სრულყო-
ფა. თვნიერ მათ ორთასა ვერ ეგების
ს რ უ ლ-ყ ო ფ ა ჯ 84,28.

სტევ-ი 86,7 ბალანი (აქლემისა).

სტომაქ-ი 112,26 კუჭი.

სტომაქ-სალმომიერ-ი 109,28 კუჭ-
მტკივანი, ვისაც კუჭის ტკივილი აქვს.

სტრატიოტ-ი 119,33; 239,14 ჯარის-
კაცი.

სტუანვა 113,13 ზედვა, თვალიერება;
თვალთვალი, ზვერვა.

სტუმრება სტუმრად მიყვანა, მიწვე-
ვა, დაპატიება. ი ვ ნ.: ის ტ უ მ რ ა
ელია ქურივისა მისგან 129,23 მიწვეულ
იქნა.

სტვნვა სტვენა; სალამურზე დაკვრა.
ი/უ — (3)2: ჩუენ, ვითარცა ყრმანი უს-
რულნი და მწყემსნი, გ ის ტ ვ ნ ე ვ-
დ ი თ ნ ესტვთა სულიერითა 110,30.

სუეტ-ი 191,14 სვეტი, ბოძი.

სულ-გრძელ-ი 147,15 სულგრძელი,
მომთმენი, აუჩქარებელი, დიდსულოვან-
ნი.

სულ-გრძელდება 211,3 სულგრძელო-
ბა, მოთმინება, აუჩქარებლობა, დიდსუ-
ლოვნება, კეთილშობილება.

სულთ-თქუმა, სულ-თქუმა 156,21
სულის ამოთქმა, ამოხვრა, ამოხვნეშა,
კვნესა. ი: ნუ შეორგულდები, ნუცაღა
ს უ ლ თ-ი თ ქ უ ა მ 229,27; ს უ ლ თ-
ი თ ქ უ ნ ე ს ყოველთა ღმრთისა მი-
მართ 250,29.

სულ-მოყლე 120,26; 274,6 მოუთ-
მენელი, სულსწრაფი, აჩქარებულნი.

სულ-მყრალი 212,2 მყრალი (ბინ-
ძური, უწყმინდური).

სულ-მყრალობა 212,2 სიმყრალე
(სიბინძურე, უწყმინდურობა).

სულმცირე 36,38; 40,20; 78,11 მჩა-
ტე, მსუბუქი (ა. შანიძე).

სულნელ-ი 61,8, სუნნელ-ი 211,37
სურნელოვანი, სასიამოვნო სუნისა;
სასიამოვნო, საამო, ტკბილი, გემრიელი;
ქამადი ს უ ლ ნ ე ლ ი 128,28 გემრიელი.
საქმელი.

სულნელება 61,19; 69,19 სურნელე-
ბა, სასიამოვნო სუნი.

სულნელ-მჭმოზარე 79,9 საამურად.
საამოდ, ტკბილად მგალობელი, მოქიც-
ქიყე.

სულ-უკმოუღებელად 163,33 ამოუ-
სუნთქავად, სულმოუბრუნებლად, სულ-
მოუთქმელად.

სუმა 1. სმა, სმევა. 0—2: და მუნ-
ჰ ს უ მ ი დ ე წყალსა კევისასა 128,5.
ქამა და ს უ ა 128,22; ქამე და ს უ 128,
21 (ბრძ.) სვი; ს უ ნ (ბრძ.) სვას; ს უ თ...
175,32 (ბრძ.) სვით. ა—8: აქლემთა მათ...
ა ს უ მ ი დ ა წყალსა 19,12 ასმევდა;
ქამასა, ანუ ს უ მ ა ს ა 53,26; ს უ მ ი თ ა
47,26. 2. სმა, ღვინის სმა, ღვინი, ქეი-
ფი. დასხდეს ს უ მ ა დ და წარმოკდეს.
მროკვალნი როკვად და მახიობელნი იგი
ს უ მ ა ს ა ზედა საქიქელსა ხილვად
206,14. 3. ყოლა. გვხვდება მხოლოდ
II სერიის მწკრივებში, როცა სუბიექტი
მხოლოდითშია. ე: არა ჭერ-არს შენდა,
ვითარცა ძმის ცოლი შენი ცოლად
გ ე ს უ ა 207,36; ძმის ცოლი თვის ცო-
ლად გ ე ს უ ა 209,12; ე ს უ ა მას მოწა-
ფე 270,30 ჰყავდა; ქმარი თუ ე ს უ ა ს...
214,17.

სურ სურვილი, წადილი, ნდობა.
0—2: და მისაცა მ ს უ რ ი ს 229,9
მსურს; სა ს უ რ ვ ე ლ ი 134,32; 171,
13 (ნ. კ. მოსურნე).

სურვიელ-ი 171,14 მსურველი.

სურწყუნის-ი თებერვალი. თთუესა-
ს უ რ წ ყ ნ ი ს ა ს ა 61,35.

სუფევა ბატონობა. 0—1: ს უ ფ ე ვ ნ.

იგი ქართა ზედა 13,37; სუფევდო სიკუდილი ვიდრე მოსტამდე 12,7.

სძალი-ი 204,30; 229, 30,31 რძალი; ვისი არნ სძალი, იგი არნ სიძე 230,5.

სძე 15,26; 16,28; 32,4; 249,11 რძე.

სწავება სწავლება, სწავლა. ა—8: გუასწავებთ 127,16 გვასწავლით; გუასწავებენ 74,29; ასწავებდა 77,4; ასწავა 187,29; მასწაო 77,24; ესწავა მისდა პატროსანი მონაზონებად 276,17 ესწავლებინა. ი: ისწავებდით 122,24 ისწავლეთ: ისწავენ, ზ მარიამ 20,1 (ბრძ.) ისწავლე (ისინი); ისწავიან 187,31; რაფთა ისწაოთ 218,20; გვსწავიეს 156,17 გვისწავლია; ჭუარისაგან სიმართლმდრთისაა გუესწავა 234,23. ე: რამეთუ მის მიერ ესწავა მათ 142,19; გალობდით თქუენცა და გესწაოს მოსტსი 142,36 (ნ. კ. ძასწაველელი).

სწავლა ტანჯვა, წვალება, წამება; დასჯა. ვერ-მემცა კმა-ეყთა მას წუთადი ესე სწავლა აქაჲ, და შენ საუკუნესა მას სატანჯველსა მოატყუებდი გმობითა 215,3; სწავლისა და ურვი-სათჳს 127,23.

სწავლება, ა—8: კაცად-კაცადსა ასწავლებს 207,29 ასწავლის.

სწავლულ-ი 200,32 ნასწავლი.

სწორო-ი 128,13; 279,17 თანასწორო; მისი მსგავსი.

სწორება გათანაბრება, მსგავსება, შედარება, თანასწორობა. ე: ვერ ესწორები ამაჲს შეცოდებასა სხუად ბრალი და შეცოდებაჲ 103,19; სამოსელი იოვანტსისა ესწორების, რამეთუ უჩჩო არს 80,37 ჰგავს; რაჲ ესწორების მეუფესა 87,22 რა შეედრება; ესწორებიან მკლველნი იგი მოწამეთანი ჭუარის-მცუმელთა მათ ქრისტსა 256,8; დიდი იყო იოვანეცა, არა-

მედ რაჲ სწორება უც უფლისა თანა 87,21.

სწრობა სწრება, მისწრება, გასწრება. ი/უ—(ზ)2: წინაღწარ უსწრობა ეჲრაჲ იგი ეჲუანთაჲ 25,38; უსწრო მოკითხვამან მან 42,13.

სხდომა, 0—1: ვითარცა-იგი ჩუენ ვსხდით ცხენთა ზედა, ეგერცა სუფევენ იგი ქართა ზედა 133,7; რაჲამს-იგი ვსხდით ერთობით და ვიკითხვით წამებასა წმიდათასა 274,8 ვისხედით ხოლმე (ნ. კ. სხენ).

სხენ ჯდომა (სუბ. მრ.-ში), სხდომა, ყოფნა. მართუენი იგი გამოფრინდეს და უგუნურნი იგი ბუდეთა ზედა სხენან 34,19.

სხლვა გასხლვა. 0—2: აწ რაჲ-მე ყუავილითა საეცე არს ქუეყანაჲ და სხლვენ ვენაქთა 159,12; სხლვაჲ მოიწია 159,27; ყუავილი გამოჩნდა და ეამი სხლვად ვენაქთა მოიწია 159,11.

სხმა (სუბ. და ობ. მრ.-ში) 1. ქონება, иметь. ა—2: ვირიცა არა იცოხნის, არცა კლავნი განებულ ასხენ 133,34 არც ჩლიქები აქვს გაყოფილი; კორცნი ასხენედ ძესა მას აღამისსა 113,20 აქვს ხოლმე. ე: ყურნი გესხენს 144,1; პირსა მისსა ესხენს აღვრნი 27,36; ესხენს სანდალნი 64,2 ჰქონდა, ეცეა. 2. სხმა, მოსხმა, მობმა (ბევრისა). ა—2: (ზეთისხილსა) ფურცელი ასხს მარადის 232,25 ასხია. 3. დასმა, დადება; გაჩენა, დაბადება (ბევრისა). ი: შვილ ვისხენდა აღვიზარდენ, და მათ მე შეურაცხ-მყვეს 176,18; შვილ ვისხენდა აღვიზარდენ, ხოლო ივინი მეც-რუენეს მე 239,9. 4. ჯდომა; წოლა; დება (ბევრისა). ი ვნ: ერთსა მას ცხედარსა ზედა ისხენს ორკაც 68,35; სადა-იგი ისხენს კორცნი წმიდისა სტეფანესნი 61,20; ტილონი იგი საფლავისანი შეკეცილნი ისხენს მუნ 166,4.

სხურება 85,21 მოსხურება, მოპყურება

ბა, მოსხმა. ე: სძმ... ე ს ხ უ რ ა სამო-
სელსა მას მეკრმლისასა 253,13; ს ხ უ-
რ ე ბ უ ლ ნ ი 84,25.

სჯა გასამართლება: დასჯა; მისჯა.

ტ

ტაბასტაქ-დაგებულ-ი 208,6 ხალიჩა-
გადაფარებული.

ტაბითა 166,16 ქურციკი (საბა),
გარეული თხა.

ტაბლა 7,24; 208,7 შაგიდა, სუფრა;
ტაბლაჲ იგი დაგებული 129,34 გაშ-
ლილი სუფრა.

ტაქუკ-ი 52,14; 200,11 საღვინე ქურ-
კელი, ღოჭი, კოკა.

ტალავარი-ი 195,3 კარაუი.

ტალავრობა 191,6 ებრაელთა ერთ-
ერთი დღესასწაული.

ტანჯვა ცემა; ტანჯვა, წვალება. 0—2:
ეჩუენა ეინშე ლაშე ძილსა, რომელი
სტანჯვიდა მას 249,34; ვითარ
ტანჯეს იგი მრავალ ჟამ 275,29; სადა
არიან უტანჯელნი სიმდიდრენი
209,27 უშრომლად, უზრუნველად (შე-
ძენილი) სიმდიდრე.

ტაძარი-ი 200,2; 250,32 სახლი, სასახ-
ლე; წინაშე ტაძარსა მას სამეუფოსა
252,2.

ტაძრიხაგან-ი 250,12 (კეისრის) სა-
სახლის წევრი.

ტევა დატევა. ი, ი ვნ.: რომელსა-იგი
ვერ იტევდეს ცანი, დღეს დაი-
ტია ბაგასა 88, 32,33 დაეტია.

ტევან-ი 23,19; 261,37 მტევანი.

ტევება გაშვება. ი/უ—(8)2: არღარა
უტეოს სთანთქმად საშინელისა მის-
გან ვეშვისა 88,27.

ტევენულად 233,2 მტევნებად,
კუფხლებად.

ტილო: ტილონი იგი საფლავისა-
ნი 166,4 ტილოსაგან გაკეთებული სუ-
ღარა.

0—2: ზარსა განგუქდის ჩუენ სიტყვთა,
რამთა არა საქმითა გუესაქნეს.
102,31. ი ვნ.: რომელსა ჰრწმენეს, იგი
არა ისაქოს 197,12 (ნ. კ. შჯა).

ტირ-ილ-ი, 0—1: არა სტირ 209,34;
დედანი წმიდანი შიშით ტირან 259,
13 ტირიან; ჩუენ ყოველნი ვტირო-
დეთ მის თანავე 276,11 ვტიროდით.
ტიროდეთ 265,31 (ბრძ.) იტირეთ;
იწყო ტირილ და ღაღადებად 276,
22.

ტკბილ-ი 110,36 ტკბილი.

ტკეზნა ტკეზნა, გათელვა. 0—2: ნა-
კუერცხალსა, ვითარცა ვარდსა, სტკე-
ზნიდეს 219,35.

ტომარი-ი 230,10 „გრძლად გადაბმუ-
ლი ქარტა“, „გრძლად გარდაბმული წე-
რილი“ (საბა); ეტრატის (ან: ქალა-
ლის) დიდი შეკერა.

ტრედ-ი 1. 74,11 მტრედი. 2. იხმა-
რება ეპითეტად და ნიშნავს უმან-
კოს, უბიწოს. რომელი წმიდისა და
ტრედისა მარიამისგან იშვა 46,12.

ტრფილ-ი 3,17; 124,5 მოსიყვარუ-
ლე, მოყვარული.

ტრფილდება სიყვარული, ტრფობა.
ე: ეტრფილეთ მროველსა მას და
არა გძაგს ეგემლევეანი საქმე 210,3.

ტვნ-ი 119,8 ტვინი.

ტვრთ-ი 105,14; 134,26 ტვირთი.

ტვრთვა 1. ტვირთვა(ი), კისრება,
თავის თავზე მიღება. ი: ამან მარტომან
იტვრთა, რომელსა უტვრთვან
ყოველნი სიტყვთა 5,27. 2. (ხელში) აყ-
ვანა, დაქერა. ი: იტვრთა მკლავთა-
ზედა ძმ 204,29; რომელსა ყოვლისა
სოფლისა წვშაჲ ენითა ეტვრთა 213,
29. ი ვნ.: კელთა ზედა უსახურთასა
იტვრთების 175,28.

ტვრთ-მძიმე 105,17 მძიმე ტვირთი-
ნი, მძიმე შრომით დაქანტული. შღრ.

ტკროსი მძიმე დამიმძიმდა ჩემ ზედა: 105,14.

ტკროსან-ი 78,11 ტვირთიანი, ტვირთაქილებული; დატვირთული.

ტყავ-ი 1. ტყავი, кожа. (წიგნი) შეიშოსა ტყავითა ზროხისაჲთა 282, 3. 2. 268,7 კანი (აღამიანისა).

ტყავის-მხვევლ-ი ტყავის დამამზადებელი, ტყავის დამზადების მცოდნე, кожевник, кожемяка. პავლე ტაძარსა შინა ჯდა და ტყავის-მხვევლი იყო, იგიცა სდევნიდა მორწმუნეთა მისთა 240,18.

ტყება 68,25; 69,8 გლოვა, ტირილი თავში ხელის შემოკვრით; მოთქმა. მეტყებელი 64,35 მგლოვიარე, მტირალი.

ტყუ 1. ლაპარაკი. ამის საწყისია „სიტყუა“. ი: იტყვედ 270,28 ამბობენ ხოლმე; ვიტყოდე გულსა ჩემსა 276,1 ვამბობდი ჩემს გულში;

ვიტყოდილა ერთ გზის 73,21 ერთხელ კიდევ ვიტყვი. ე: გეტყვ თქვენ: 169,4 გეუბნები თქვენ; და გეტყვნ იგი 276,12 გვეუბნებოდა ხოლმე; გეტყოდე 65,38 გეუბნებოდი; თვთ მოვედინ... და მეტყოდენ მე 228,18: (ბრძ.) თვით მოვიდეს და მითხრას მე (ნ. კ. სიტყუა). 2. წოდება, დარქმევა. ე: ნუცა ვინ ეტყვნ მეძავით 211,31 ნურც ვინმე უწოდებს მეძავს: ძალდაეტყოლა 78,36 ძალს უწოდებდა. (ეძახდა).

ტყუე 167,9 ტყვე.

ტყუელვა ნ. ქელთ ტყუელვა.

ტყუნვა ძალით აყრა და გადასახლება, გაძარცვა, აკლება, აოხრება. აქედან: მტყუნველი 9,21.

ტყუი-ილ-ი ტყუილის, სიცრუის თქმა, მოტყუება. 0—2: არა ვტყუვი მე სიტყუასა ამას 28,38; დააჭერეს ტყუვილით 164,33 მოტყუებით.

უ

უადვილე 264,25, უადვილშს-ი 222, 15; 264,20 უადვილესი.

უადრე 83,13 უფრო ადრე, უფრო ჩქარა.

უადრშს 56,3 უფრო მეტად; უაღრშსი 269,33 უფრო მეტი, უფრო მაღალი, უფრო დიდი.

უახლშს-ი 188,21 უახლესი.

უადარუკ-ი 253,25; 271,39 უბედური, საწყალი, საცოდავი, საბრალე.

უადარუკება 161,19 უბედურება; უსუსურობა, უმწიობა, საცოდაობა, სიგლახე.

უბიწო 65,22; 68,28; 187, 17, 18, 20, 22, 23 უმანკო, უცოდველი, ბიწი რომ არა აქვს, ისეთი.

უბიწობა 76,8; 137,23 უმანკობა, უცოდველობა.

უბოვან-ი: აფრად უბოვანი 106,3; აფრადშეხებული, იალქნიანი.

უბოროტშს-ი 213,7 უბოროტესი.

უბრალე 84,9; 250,29 უდანაშაულო. მართალი, ბრალი რომ არა აქვს.

უბრკინვალშსად 118,22 უბრწყინვალესად.

უბრწყინვალშს-ი ნ. უმბრწყინვალესი.

უგამოცდილება 22,35 გამოუცდილობა, რომელსაც ვერ გამოცდიან ემკაური ხერხებით, რომლის გამოცდაც არ შეუძლიათ.

უგანცხადებულშს-ი 156,27 უგანცხადებულესი, უფრო აშკარა, უფრო ცხადი.

უგონიერშს-ი 145,4 უგონიერესი, უფრო გონიერი, უფრო ჰკვიანი.

უგრძნულად 267,11 მოულოდნე-
ლად.

უგულებელს-ყოფა არაფრად ჩაგდე-
ბა, არაფრად მიჩნევა, ყურადღების არ-
მიქცევა, მიტოვება, უგულებელყოფა.
0—2: არა უ გ უ ლ ე ბ ე ლ ს-ყ ო 238,10;
უ გ უ ლ ე ბ ე ლ ს-ყ ვ ე ს საწუთრომ ესე
ცნობებაჲ 123,16; უ გ უ ლ ე ბ ე ლ ს-
ყ ვ ე ნ შეცოდებანი ჩემნი 242,9; რო-
მელმან არა უ გ უ ლ ე ბ ე ლ ს-ყ ვ ე ს
თხოვაჲ, რომელნი ითხოვედ მისგან
ყოვლითა გულითა 267,21.

უგულისხმო 147,27; 161,22 გაუგე-
ბელი, შეუგნებელი, მიუხვედრებელი.

უდაბნო 80,35; 85,34 დაუსახლებე-
ლი ადგილი: და ბ ა ა და უ და ბ ნ ო ა
222,11.

უდაბნოჲს-მოყუარე 86, 5; 225, 3
უდაბნოს (დაუსახლებელი ადგილის)
მოყვარული.

უდარტს-ი 229,6 უმდარესი, უცუ-
დესი; უმცროსი.

უდებ-ი 100,10 ზარმაცი, დაუდევა-
რი, უდარდელი; უ და ბ ა დ 103,15.

უდებება 100,15 სიზარმაცე, დაუ-
დევრობა.

უდებ-ყოფა არად ჩაგდება, არაფრად
მიჩნევა, დაზარება, უგულებელყოფა,
მიტოვება; დაუდევრობა. 0—2: რად
უ დ ე ბ-ჰ ყ ა ვ და არა ახუედ 65,36;
ვითარცა უ დ ე ბ-ყ ო იოსები 255,8;
უ დ ე ბ-ყ ვ ე ნ ა 255,4; არა უ დ ე ბ-
გ ყ ვ ე ს 106,33; უკუეთუმცა არა
უ დ ე ბ-ე ყ ო 255,6.

უდედო 42, 6,9.

უდიდებულტს-ი 9,31 უდიდებულე-
სი, უფრო დიდებული, უფრო საპატიო.
უდიდტს-ი 211,18 უდიდესი.

უფარება 103,19 უარყოფა.

უფარ-ყოფა, უფარის-ყოფა უარყო-
ფა. 0—2: უ ვ ა რ-ჰ ყ ო ფ დ ე ს 31,22;
უ ვ ა რ ს-ჰ ყ ო ფ დ ე ს 259,6 უარყოფ-

დენ; არა პეტრე ფიცით სამ გზის
უ ვ ა რ-ყ ო ა 103,10; უ ვ ა რ-ყ ო ფ ა დ
გცეს ჭუარ-ცუმული 242,32; უ ვ ა რ ი ს-
-მ ყ ო ფ ე ლ ი 259,4; 261,32 უარყოფ-
ველი.

უზავობა 118,23 შეურიგებლობა,
სიმაკაცე, სისასტიკე.

უზეშთაშს-ი 15,23, უზეშთაშს-ი
15,37; 105,35, უზეშთაშს-ი 202,23 უზე-
ნაესი, უმაღლესი (ზეეთა—ზეშთა—
ზესთა).

უზმა 208,3 უკმელი; უ ზ მ ი თ ჯდო-
მაჲ 241,19.

უზმება შიმშილობა, საკმელის დათ-
მენა. ი ვ ნ: მამანი და დედანი... დამორ-
ჩილებულ ი უ ზ მ ე ბ ო დ ე ს 107,37;
(ლომნი) შვდ დღე შეყენებულ და უ ზ-
მ ე ბ უ ლ იყენეს ჩუეულისა მისგან სა-
ზრდელისა 108,21 მოშიებული, უკმე-
ლი, ნათენი.

უზომო განუზომელი, დიდი, უზო-
მო. გლოვამ უ ზ ო მ ო ა დაუტევა წმი-
დათა მათ 120,27.

უზრუნველ-ი ნ. ზრუნვა.

უზრუნველ-ყოფა უდარდელად,
უშიშრად გახდა, არაშეწყუბება. 0—2,
ჩუენ ვარწმუნოთ (მთავარსა მას) და
თქუენ უ ზ რ უ ნ ვ ე ლ-გ ყ ვ ე ნ თ 161,
35 (შდრ. მ. 28,14).

უთხელოება 25,33.

უქეთე 110,9, უქეთტს-ი 167,34;
232,5 უქეთესი, უქეთილესი, უფრო
კეთილი.

უქეთურ-ი 95,1 ბოროტი, ავი.

უქეთურება 208,20 ბოროტება, სი-
კვი; ცუდი რამ.

უკმოგება მოგება, მოზღვა; უკან მო-
ცემა, სამაგიეროს დაბრუნება, სამაგიე-
როს გადახდა. —3: კულად უ კ მ ო ა-
გ ო მაღლი იგი 187,23.

უკმოსღვა უკან მოსვლა, დაბრუნე-
ბა. 0—1: უ კ მ ო ვ ი ღ ო ლ ა 26,4.

უკმოქცევა უკან მობრუნება. ი: აღ-

დგა კაიაფა მღდელთ-მოდღუარი და უკ-
მოიქცია სტეფანე მუნვე კრებულად
59,1 უკან მოაბრუნა (მოიბრუნა). ი ვნ.:
უკმოიქცა 66,10 უკან მობრუნდა;
რამათმცა... უკმოიქცეს გულნი
მათნი შვილთა ზედა 142,31.

უკოქსნა გამოხსნა, დახსნა. ი: პირ-
ველ წარტაცებული იგი მკეცისაგან
ადამი უკმოიქსნა და მკეცი იგი
მოკლა ჭუარითა 146,27.

უკუანა 63,10 უკანასკნელი.

უკუანახსკნელ 158,20 უკანასკნე-
ლად.

უკუანახსკნელ-ი 192,28 უკანასკნე-
ლი.

უკუანა საბამ-ი (კარი) 67,16; 68,6
უკანა უღელში შესაბმელი (ხარი).

უკუდავება 10,11 უკუდავება.

უკუეთუ 68,8 უკეთუ, თუ.

უკუნქცევა მობრუნება, უკან მობ-
რუნება. ი ვნ.: უკუნვიქცე ეგვპტე-
დვე 279,31; უკუნვიქცეს 98,7.

ულამო: და განვანათლოთ გონებაჲ
მათი. და დავანელნეთ ულამონი და
დავამტკიცნეთ უძლურნი და ვილუწ-
ნეთ სნეულნი 184,4.

ულამო 42, 5,8.

ულამო 48,13 უბიწო, უმწიკვლო,
უცოდველი.

ულამოება 137,15 უბიწოება, უმ-
წიკვლობა, უცოდველობა.

ულამლქს-ი 100,6 უმალღესი.

ულამლობელე 10,23 უახლობისი, უფ-
რო მეტად მახლობელი.

უმბრწყინვალქს-ი 108,28; 120,36,
უმბრწყინვალქს-ი 243,33 უმბრწყინვა-
ლისი.

უმდაბლქს-ი 68, 34, 37 უდაბლესი.

უმეტქს-ი 103,23; 207,3 უმეტესი,
უდიდესი, უფროსი.

უმეტქსობა 167,18 უმეტესობა, უბი-
რატესობა.

უმეცარ-ი 5,10 უცოდინარი (ხან:

უცნობი); იყენეს უცებ და უმეცარ
საშეელსა და ბეობასა შეჟელისასა
106,25.

უმეტერება 162,3; 165,8 უვიცობა,
უცოდინარობა.

უმრავლე 70,26, უმრავლქს-ი 269,
24 უმრავლესი.

უმრისხანქს-ი 261,23 უმრისხანესი,
უფრო მეტად მრისხანე.

უმრწემქს-ი 205,7, უმწემქსი 36,2
უმეტროსი (ხნით).

უმტაციე 208,20, უმტაციქს-ი 125,
24 უმტაციესი, უმაგრესი.

უმშედქს-ი 267,15 უმშედიესი.

უმშავროება 126,3 უსამართლობა,
უკანონობა, განუკითხველობა.

უმცირქს-ი 226,6 უმცირესი; არა
უმცირქს არიან მოსქსა, არა უნაკ-
ლულევანქს წინაწარმეტყუელთა 167,
33.

უმცრო 138,36; 269,15 უმცირესი,
უმცროსი.

უმძიმე 105,9 უმძიმესი.

უმწარქს-ი 210,18 უმწარესი.

უმწემქს-ი 6, უმწემქსი.

უმწმქს-ი 215,17 უმწმესი, უმამაცე-
სი, უგულადესი.

უმწობქს-ი 33,23; 85,12; 87,23;
207,4 უმწობესი, უკეთესი.

უნათლქს-ი 108,29 უნათლესი, უფ-
რო ნათელი.

უნაკლულევანქს-ი 167,33 უნაკლო-
ვანესი; ნაკლები.

უნაკლულოდ 43,7; 186,33; 187,10
უნაკლოდ, დაუკლებლად.

უნარჩევქს-ი 63,6 ამორჩევის შემ-
დეგ ყველაზე ბოლოს დარჩენილი, ყვე-
ლაზე უკანასკნელი, ყველაზე ცუდი,
„ნარჩიელი“ (გურ.).

უნას-ი ვნება, ზიანი, დაკლება; შე-
ცოდება, დანაშაული; უბედურება. შდრ.
ქნასა. განყენებულ არიან უნასი-
საგან ბაროტისა სულთა სარგებელი-
სათჳს 113,25.

უნახელი-ი დაზიანებული. და თუ მოემთხვის მთხრებლი ანუ კლდს, გარდაყარდის ანუ რომლითავე სახითა უნახელი იქმნის ურიდალ და უშიშად სლევითა დაცემულ 104,18.

უნახოფიერს-ი 37,28 უნახოფიერისი.

უნახოფო: გიხაროდენ უთესლოსა, არამედ არა უნახოფოსა 28,11.

უნდო 219,30 უბრალო, გამოუსადეგარი, უეარგისი.

უნებლიათ 36,14; 158,24 უნებლიეთ.

უპატივოება 118,5 უპატივცემლობა, დამცირება, შეურაცხყოფა.

უპატიო 33,37 არად ჩასაგდები, უბრალო, გამოუჩენელი, პატივის არმქონე.

უპატიონ-ი 63,26 იგივეა; რაც ვიპატონი, ვიპატოსი (ვპატოსი), ვიპატოსობა. ვპატოსი ბიზანტიური სამოხელეო ტერმინია და ნიშნავს მთავარს, ქვეყნის მმართველს.

უპატიოსნე 9,32, უპატიოსნელა 124, 13, უპატიოსნს-ი 26,21; 167,32; 234,34 უპატიოსნისი.

უპე ჰიპი, ჰიპის არემარე (მუცელში). აღმოავსებედ უპესა და მუცელსა თვსსა და განსივებულნი კუნესიედ 110,19.

უპირადს-ი 5,23; 7,18; 8,4; 17,4, უპირადეს-ი 94,13 უფრო ადრე, პირველად; ადრინდელი, პირველი; საუკეთესო.

უპოვარ-ი 37,35; 86,5; 208,2; 214,18 ღარიბი, ღატაკი, არაფრის მქონე (რომელსაც არაფერი არ მოეპოვება).

უუამო 37,21; 117,34 უდროო.

უუეშთაშს-ი 5. უეშთაშსი.

ურგებ-ი 109,38 უსარგებლო, უნახოფო, მოუხმარებელი, უეარგისი; ყანაა ურგები და განრყუნილი 139, 23

უსარგებლო, დაუმუშავებელი, წამხდარი.

ურემ-ი 67,21 (ნ. კ. ურმის თუალი). ურვა 64,12; 97,24; 129,39 შეწუხება, წუხილი, ზრუნვა. ი ვნ: ი უ რ ვ ო და 207,12 წუხდა; ი უ რ ვ ო და მათვს აგრია და წუხდა ფრიად 245,13; ოდეს კ ი უ რ ვ ო დ ი თ, გინა თუ შეეწუხნეთ 236,8; უ რ ვ ი ლ ი 77,12 შეწუხებული.

ურევბა შეწუხება (ა). —(მ)წ ნახოვანება... ა უ რ ვ ე ბ ნ ასოთა 112,25 აწუხებს ხოლმე.

ურთიერთას-ი ერთმანეთისა, ურთიერთისა, საურთიერთო. არა ისმინეს ენაა იგი უ რ თ ი ე რ თ ა ს ი 181,13.

ურიდალ 104,19; 213,19 მოურიდელოდ, დაუდევრად, წინდაუხედავად, ცუდად; ურცხვად, უსირცხვილოდ.

ურმის თუალ-ი 118,30 ურმის თვალი; ბორბალი, გოგორა (გურ).

ურნატ-ი ნახნავის კვალი, ხნული. კარი... უ რ ნ ა ტ-ს ა ვ ს ე დ განმმართველი 67,16 კვალის (ხნულის) ღრმად გამტანი.

ურჩება 17,1 დაუჯერებლობა (რომ არ დაუჯერებს სხვას), ურჩობა.

ურჩულო 275,6 უკანონო, უსამართლო, ურწმუნო (ნ. უშკულო, უშჩულო).

ურცხვნო 144,15; 208,30 უსირცხვილო.

ურწმუნოება 72,12; 172,21 ურწმუნობა, ურწმუნობა, რწმენა რომ არა აქეს, რომ არ სწამს, неверие.

ურწყულება 127, 28, 32 უწყლობა. უსაბლოდ 259,2 უთოკოდ.

უსაკუთრს 10,27 უფრო მეტად, უფრო უკეთ, უფრო განსაკუთრებულად.

უსარგებლს-ი 86,7 უსარგებლესი, უფრო სარგებლიანი, უფრო სასარგებლო.

უსასტიკე, უსასტიკეაბ-ი 220,29 უსასტიკესი.

უსაწყალობელშ-ი 206,15 უსაწყ-
ლესი, უფრო შესაბრაღისი, უფრო
უბედური, უფრო შესაწყალებელი.

უსახურ-ი 175,27; 212,34; 262,3
ბოროტი, ავი, ცუდი; ცბიერი, მკაცრი,
სასტიკი; ურჯულო, ურჩი.

უსაქმარშ-ი 33,22 უფრო საკირო,
უფრო მეტად მოსახმარი.

უსეროდ 109,33 უეჭვზოდ.

უსმ-ი 102,33 ყრუ, შეუსმენელი,
გაუგონარი.

უსრულ-ი 110,30 არასრულწლოვანი,
ზრდადაუსრულებელი, არასრული (ასა-
კის'შქონე).

უსულგრძელშ-ი 267,16 უფრო
სულგრძელი, უფრო მეტად მომთმენი,
უფრო აუჩქარებელი, დიდსულოვანი.

უსუბ-ი 83,5; 85,22 ერთგვარი სურ-
ნელოვანი ბალახია. „უსუბით ასხუ-
რებდენ ერსა განსაწყმედელად“ (ს ა ბ ა).

უსუსურ-ი 110,10 სუსტი, უძლური.
უსუსური გონებითა 4,20; 19,6; 21,
32 გონებით სუსტი.

უსწავლელ-ი მენავეთა ოდენ მაგათ
ემსგავსე, კაცთა უცებთა და უსწავ-
ლელთა 106,32.

უსხეული 83, 10, 35 უხორცო,
ხორცშეუსხმელი.

უტანჯველ-ი ნ. ტანჯვა.

უტკბილშ-ი 232,15; 274,6, უტკბო-
აბ-ი 86,7 უტკბილესი, უტკბესი.

უტყვი (—უტყუი-) 29,27 უტყვი,
მუნჯი, ლაპარაკი რომ არ შეუძლია.

უტყუება 27,25; 30,5 სიმუნჯე, ლა-
პარაკის, მეტყველების უნარის უქონ-
ლობა.

უტყუველ-ი 47,35 უტყუარი, არა-
მატყუარა, ტყუილს რომ არ იტყვის.

უუსუსურშ-ი უსუსტესი, უუძლუ-
რესი: რაა-მე უუსუსურშს არს
მაყულისა 219,31 რაა მაყვალზე უფრო
სუსტი.

უუფლშ-ი უფროსი. შემოქმედი
ქამთაა უუფლშს არს შესა 27,13.

უფალ-ი 64,18 უფროსი; პატრონი;
ბატონი; ნავისა უფალი 272,33
ნავის პატრონი.

უფერულ-ი უფერო, უფერული,
არაელვარე, არაკაშკაშა. უკუეთუ ცეცხ-
ლი იგი სიზრქესა მას უფერულისა
რკინისასა შეკდის შინაგან და ყოვლად-
ვე ქმნის იგი ცეცხლ 186,36.

უფიცლშ-ი 210,22 უსასტიკესი,
უმძვინვარესი, უფრო შეუბრალებელი,
უფრო უღმობელი, გულქვა.

უფლება ბატონობა, უფროსობა,
ფლობა, მფლობელობა, დაუფლება, და-
პატრონება. 0—2: რამთა არა უფ-
ლებდენ ბნელი სიყუდილსა მისსა
178,19. ე: ნაყროვანებად... გუეუფ-
ლა და დაგვმორჩილნა ჩუენ 101,1; არა
ჯერ-არს, ვითარმცა მწუხარებაა ეუფ-
ლა მათ ზედა 263,3.

უფლის მოყუარე 104,30 უფროსის
მოყვარული, პატრონის, ბატონის მო-
ყვარული.

უფრო 255,2 უფრო მეტად.

უფროაბ 9,32; 32,36, უფროსაბა 64,
13 უფრო, უფრო მეტად.

უფროაბ-ი 27,21 უფროსი, უფრო
მეტი.

უფსკრულ-ი 175,7 пропасть, безд-
на.

უქალაქო 116,15 ვისაც თავისი ქა-
ლაქი არა აქვს, ვინც თავის ქალაქში არ
ცხოვრობს; იოვანე (იყო) გლახაკ და
უპოვარ, უქალაქო, უქუეყანო, უზმა
და არამქამელ 208,2.

უქმ-ი 1. 33,8 უქმი, ამაო, ფუჭი. 2.
273,35 დაუმუშავებელი, უვარგისი,
უმოსახლო, უკაცური (ადგილი).

უქმარ-ი უხმარი, დაუმუშავებელი,
გამოუყენებელი. უკუეთუ ვისმე ყანაა
უცნ უქმარი და უნაყოფოა და ეკ-
ლოვანი 139,11.

უქმნელ-ი დაუმუშავებელი; ხელუხ-

ღებელი. უქმნელი ს აგ ა ნ ე ანისა
და უთესველისა გამოჩნდა — საშოფსა-
კან ქალწულისა 31,30.

უქორწინებელი-ი ნ. ქორწინება.

უქუეყანო 208,2 უმწიწყო (ნ.
უქალაქო).

უქცველი-ი 49,29 უცვლელი, მტკი-
ცე, შეურყვევლი, შეუღრეკელი.

უღელ-ი 134, 24,25; 158, 9,11; 178,
24.

უღმართო 264,27 უღმერთო, შეუბ-
რალეზელი, უმოწყალო.

უღუაწ-ი 64,15 მოუვლელი.

უშეკუღმს-ი 126,28 უფრო საამუ-
რო, უფრო მწყობრი (ხმა).

უშვილოება 27,27 უშვილობა, შეი-
ლის არყოლა.

უშინაგანმს-ი 192,5 უშინაგანესი,
უფრო შინაგანი, უფრო შიგნითა.

უშიშება 27,14 უშიშროება, შეუ-
შინებლობა.

უშუენიერმს-ი 134, 16,17; 215,14;
233,10 უმშენიერესი, უღამაზესი.

უშუერ-ი 47,36 უშნო, უღამაზო,
საძაგელი, საზიზღარი, ცუდი, მოური-
ღებელი. უშუერი იგი სული შეე-
ნიერ იქმნებოდა და გვრგვოსან 78,
15; ჭამადი უშუერი 128,28; სიტ-
ყუა უშუერი 176,13; გულისხმის-
ყოფად საზილველისა მის უშურისა
206,17; კმობდეს კმითა მალლითა და
უშური თა 273,23.

უშურველობა 133,25 სიუხვე.

უშიულო 121, 10, უშუულო 221,
39; 234,39 უკანონო, უსამართლო (ნ. კ.
ურჩულო).

უშუულოება უკანონობა, უსამართ-
ლობა, კანონის დარღვევა, უსამართლო-
ბის ჩადენა. 0—1: (პურიანი და წარმარ-
თნი) უშუულოებენ 235,32; უშ-

უულოებანი 105,13; უშუულოე-
ბათა 64,11.

უჩუეველი-ი 1. 9,7 შეუჩუეველი,
მოუჩუეველი. 2. 164,11 უჩუეულო, არა-
ჩუეულებრივი.

უჩხო 80,37 უჩვილო, ურბილო; არა
ჩვილი, არა რბილი, ე. ი. მაგარი, უხეში
(ტანსაცმელი) (უჩხო—უჩხო. შდრ.
ჩჩკლი).

უც, უცნ ნ. ძე 8.

უცალო 271,4; 275,39; 278,4 მოუც-
ლელი.

უცაბ-ი უვიცი. იყენეს უცებ და
უმეცარ საშუელსა და ბჰობასა შუ-
ლისასა 106,25; მენავეთა ოდენ მაგათ
ემსგავსე, კაცთა უცებთა და უსწავ-
ლელთა 106,32; ვასწაოთ უცებთა და
ვკმოძღურიდეთ უსწავლელთა 184,3.
უცბად — უვიცად. აქედან მოდის
ძველი ქართულის გავრცელებული გა-
მოთქმა უცბად მჩხრეკალი, რა-
საც მეტი თავმდაბლობის გამოჩენისა.
თვის ამბობდნენ და რაც სიტყვისიტყ-
ვით ნიშნავს „უვიცად მწერალს“.

უცნაურ-ი 187,4 გაუგებარი, გამოუ-
ცნობი, უცნობი, არანამდვილი.

უცოზო 10,32 უხაშო, უსაფუერო,
უფუარი ცოზი; ხმიადი: ცოზი ძველად
ერქვე ხაშს, საფუარს (закваска).

უცხოება 49,4 მწირობა, სამშობ-
ლოს გარეთ ცხოვრება.

უცხო-თესლ-ი 213,17; 215, 9,18
უცხო, უცხოელი, სხვა ტომისა.

უძილ-ი 153,14 უძილო.

უძღველობა 119,23.

უძღიერე 126,22, უძღიერმს-ი 105,
35 უძღიერესი.

უძღურ-ი 11,32; 161,1; 192,17 სუც-
ტი; ავადმყოფი.

უძღურება 1. 69,24; 158,24; 179,15
ავადმყოფობა, სნეულება. 2. 166,33 უძ-

წეობა, უსუსურობა, უუნარობა, შეუძლებლობა (რომ არ შეუძლია რამე).

უძნელე 105,9; 110,11, უძნელს-ი 163,26 უძნელესი.

უძვრს-ი 208,35; 210,15 უარესი, უფრო ცუდი.

უძღებ-ი 264,27 გაუმადლარი.

უძღებება 78,35; 109,24 გაუმადლობა.

უწესო 149,27; 210,34 უწესური, უწესო; ურიგო, უკანონო, უსამართლო.

უწესოება 206,23; 207, 4,28; 212,8.

უწინარს 33,9; 76,20; 85,14 უწინარეს, უწინ, უფრო ადრე.

უწმიდე 9,33, უწმიდს-ი, 9,32; 219, 22 უწმინდესი.

უწუიმროება. 127,37, უწუიმრება 130,12 უწუიმობა. წვიმის არმოსვლა, გვალვა.

უწყ ცოდნა. 0—2: ვინ უწყის 156,24 ვინ იცის; არავინ უწყის 272, 22 არავინ არ იცის ხოლმე; რომელმან უწყისი დაფარულნი 272,23 იცის (ისინი); არა უწყიდ, რასა იქმედ 104,22 არ იციან ხოლმე, რას აკეთებენ; მე... უწყოდე 64,27 ვიცოდი; უწყოდენ (მე) წმიდანი ქაენი 64,29 ვიცოდი (ისინი).

უწყალო 268, 3; 278, 23 უმოწყალო, შეუწყალებელი, შეუბრალებელი.

უწყება ცნობება, გაგებინება, შეტყობინება. ა—8: აუწყებდა 195, 24; აუწყა. 5, 23; მაუწყენ მე.. გზანი შენნი 157, 2; მაუწყებელი 7, 6; უწყებულო: 18, 33.

უხილავ-ი 202, 2 დაუნახავი, უჩინარი..

უხვ (—უხუ-ი) უხვი; უხუად 120, 38.

უხუებით 83, 23 უხვად, გულუხვად.

უქმარ-ი 109, 3 უსარგებლო, მოუხმარი.

უქმს ნ. კამ.

უქორცო 8, 34; 75, 30; 174, 12; 267, 6 უხორცო, უსხეულო, სხეულო რომ არა აქვს, მარტო სულის პატრონი. ეს სიტყვა ჩვეულებრივ ქრისტესა და ანგელოზების მიმართ იხმარებოდა.

უქრწნელება 10, 9; 175, 9; 224, 18; უხრწნელობა, გაუფუჭებლობა, წაუმხდარობა.

უჭერო 117; 35; 209, 30 ურიგო, უწესო, შეუფერებელი. უღირსი; უმსავსი.

უჭერებულობა 144; 14 დაუჭერებლობა, დაურწმუნებლობა.

უკმნელად 43, 9 განუშორებლად, განუწყვეტლევ.

ფ

ფარ-ი: მარხვანი საკუთრეველ არიან კეთილთა და ფარ არიან ბოროტთა 114,21; გუაქუნდეს წმიდა იგი ჭუარი ქრისტის... ფარად 236, 14.

ფარვა დაფარვი, დამალვა; დაცვა. იგნ.: საყდართა ქუეშე ეტლის-თუაღედთა იფარვიან და არავის უთხრობენ დიდებასა მისსა 192,10; ფარვითა 10,8.

ფართო 1. ფართო, დიდი, ვრცელი. ფართო ქმნეს სოფელი 141, 19. 2.

მჩატე, მსუბუქი უღელი ჩემი ცხებულ და ტვრთი ჩემი ფართო 134, 26. (მდრ. მ. 11, 30) (ნ. კ. აღფართება).

ფარისეველ-ი 80, 32; 136, 14; ძველ ებრაელთა რელიგიური მიმართულება, რომლის მიმდევრებაც გარეგნულად, მოჩვენებით, ფორმალურად ასრულებდნენ საეკლესიო წესებს, სინამდვილეში კი ყოველდღიურად არღვევდნენ მათ.

ფარაო 85, 17 ფარაონი; ეგვიპტის მეფეთა ტიტული.

ფეხერვალი-ი 90,1 თეხერვალი. ქართულად მას ს უ რ ჯ ყ უ ნ ი ს ი ერქვა (6.).

ფერად-ფერად-ი 60, 2; 79, 14 მრავალნაირი, მრავალგვარი, სხვადასხვაგვარი.

ფერის-ცვალება 191, 1 ქრისტიანული დღესასწაული, მოდიოდა 6 აგვისტოს (ძველი სტილით).

ფეროვანი-ი კარგი ფერისა, ფერიანი, ფეროვანი. ღვწოვანი ფ ე რ ო ვ ა ნ ქმნის ფერი პირისაჲ 112, 5; ამისი ხატი—ფ ე რ ო ვ ა ნ და შუენიერ, ხოლო იოვანშისა ფერი — ყუთელ 80,37.

ფერქ-ი 212, 12 ფეხი.

ფესვ (—ფესუ-ი) 227, 11 ტანისამოსის ქვედა ნაწილი, კალთა.

ფესუელ-ი (სამოსელი) 226, 14 ფოჩებოანი, გრძელკალთებოანი ტანისამოსი, ლამაზად მორთული და მოკაზმული.

ფეხვ (—ფეხუ-ი) 233,2 ფეხი.

ფეხუება ნ. ფეხუება.

ფინიკ-ი 94, 22 ერთგვარი მცენარეა (ერთი სახის ხურმა).

ფინიკოვანი-ი 200, 21, 22 ადგილი, სადაც ფინიკია გაშენებული.

ფიჩვ (—ფიჩუ-ი) 221, 4 ზედა ტანისამოსი (პალტო, ლაბადა), მოსასხამი.

ფიც-ი 210, 14.

ფიცარ-ი ბრტყლად გათლილი ხე, ქვა. ფ ი ც ა რ ნ ი ქვისანი 34,10.

ფიცება დაფიცება, ფიცო. ე: ჰეროდეცა ე ფ ი ც ე ბ ის 209, 16.

ფიცხელ-ი 1. 130,10; 178,24; 208, 22 სასტიკი, დაუნდობელი, შეუბრალებელი, შეუწყალებელი, უმოწყალო, გულქვა. 2. მძიმე, ძნელი. წყლული მისი არი ეგოდენ ფ ი ც ხ ე ლ იყო 268, 14; ფ ი ც ხ ლ ი თ ა წყლულებითა 278, 8 მძიმე კრილობით; ბრძოლაჲ ფ ი ც ხ ე ლ ი 277, 32 სასტიკი, შეუბრავარი ბრძოლა; ფ ი ც ხ ლ ა დ სიკუდილი 275, 35 ძნელი, მწარე, საშინელი.

ფლობა ნებართვა, შესაძლებლობის,

უფლების მიცემა; უფლების ქონება, შეძლება, დანებება (ა). ი/უ—(3) 2: ვინ არს ესე, რომელი არა მი ფ ლ ო ბ ს. მოღებად სულთა მათ ჩემთა 242, 28 არ მანებებს. ი/უ—2, სტატ.: არაჲს უ ფ ლ ი ე ს მათი წარმართებაჲ თვნიერ მისა 133,22 არაჲს არა აქვს უფლება, არაჲს არ შეუძლია.

ფრთე 227, 9 ფრთა.

ფრთე-მაღე ურთამალი, სწრაფი. მიიწია ფ რ თ ე-მ ა ლ ე დ 102, 18 სასწრაფოდ მივიდა.

ფრთოვანი-ი ფრთიანი; გადატ. აღფრთოვანებული, გახარებული, აღტაცებული. (იოვანე) მკალსა ჭამდა და ფ რ თ ო ვ ა ნ იქმოდა სულსა 86, 6.

ფრიად მეტად, დიდად, ძალიან, ძლიერ. შეძრწუნდა ფ რ ი ა დ 73, 19.

ფრიად-ი 269, 21; 275, 38 ბევრი, დიდი რაოდენობით.

ფრინვა ფრენა. 0—1: იგინი ფ რ ი ნ ე ე ნ ჰერთა შინა 241, 26.

ფსალმუნ-ი 71, 7; 75, 1; 142, 8. ხალმუნ-ი 161,12 ებრაელთა მეფის დავითის მიერ შეთხზული საგალობლები. სხვადასხვად მას „დავითს“ უძახიან.

ფსალმუნება ფსალმუნთა მღერა ან წაკითხვა. 0—1: ვნებასა მისსა ფ ს ა ლ მ უ ნ ე ბ ს ყოველი დაბადებული 173, 2.

ფუეშუება „ბრმათავან უცებად სლვა“ (ს ა ბ ა); სიმთერალისა და მისთანათავან გრძნობადაკარგული კაცის სიარული, ფეხის შეშლა, ტორტმანი, ხელის ცეცებით სვლა. ე: ვითარცა მთრვალობამან და ბრუ-ქცეულებამან ვინმე შეიპყრის, ცუდად მომოდავალნ და ე ფ უ ე შ უ ე ბ ი ნ და, თუ მოემთხვის მთხრებელი ანუ კლდჲ, გარდავარდის 104, 17; და ნუ ამიერითგან შესულულებუნი და მიმოხილვიით და რორინებით ე ფ უ ე შ უ ე ბ ო დ ი თ ეამსა მას მარხვისასა 110, 7 [შდრ-

.პარხლისა და სინური მრავალთაგების ეს აღგილი: არამედ ვითარცა აჩრდილნი რეცა მიმოეფეშუებიან და ეოცების მათ სიტყუაჲ (A 95, 1137; Sin. 11,57 v)].

ფურცელ-ი 79, 8; 191, 8 ფოთოლი. ფუფუნება მოფერება, მოალერსება, განებიერება. 0—2: ჰფუფუნებდა ყოველთა 181, 27. ი ვნ.: იფუფუნებოდა 120, 30. ე: წუთ ერთ დავითმინოთ და წილი იგი მამათ-

მთავრისაჲ გუეფუფუნებოდა 119,38; ფუფუნებისაგან 109,16; ფუფუნებით 214,15.

ფუცა ფიცი, ფიცება, დაფიცება. 0—2: ნუ ჰფუცავ ყოვლადვე 210, 12; რამესა ჰფუცავ 210, 13; წინაჲსწარ ფუცავს 209, 18; ნუ ჰფუცავთ იერუსალემსა 137, 36; ბოროტად ფუცა 210, 15.

ფქვილ-ი 129, 24 мукѣ.

ქ

ქადა (ქად-ილ-ი) ამაყოფა, კვენხა. ი უოზ.: თქუნ... იქადით 72, 17.

ქადაგ-ი 87, 22 მოქადაგე, ხმამალა მათუწყებელი. თქუნ ქადაგ მაგის საქმისა ნუ იქმნებით 152, 21; პავლე ქადაგი ებრაელი იყო 162, 23.

ქადაგება ხმამალა უწყება და სწავლება, „მალის კმით სწავლება“ (საბა), проповѣдывать. 0—2: ძქ ქადაგებს მამისათჳს 183, 22; რომელნი-იგი წინაჲთ მისთჳს ქადაგებდეს ღმერთსა უხილავსა 74, 23; ქრისტიანედ თავნი თჳსნი ქადაგნეს 117, 16; ესე თუ ძისაჲ მეგონოს, მაჴინად ვქადაგო 138, 9; რაჲთა კეთილი ღმრთისა ნებაჲ ქადაგონ 181, 12. ი ვნ.: რომელი წინაწარმეტყუელთაგან ვიქადაგები 147, 22; ხოლო ღღეს ჭუარი იქადაგების 234, 8; ჭუარი არა იქადაგებოდა პირველ 234, 9; აღდგომაჲ იგი, რომელ იქადაგა ანგელოზთაგან 154, 21 რომელიც ქადაგებულ იქნა ანგელოზების მიერ; ცხოვრებაჲ საუკუნოჲ სოფელსა შინა იქადაგოს 8, 29; ქადაგებაჲ სახარებისაჲ 63, 9; ქადაგებულ არს 53, 16.

ქაღება შებირება, აღთქმა. ი/უ:

ჩუნე უქადეთ მათ, რაჲთამცა განვერენით მათგან 272, 30.

ქალაქის-უფალ-ი 208,5 ქალაქის უფროსი, ქალაქის პატრონი, ქალაქის თავი.

ქალწულება 224, 24 (მამაკაცის) წმინდად, გაურყვენლად ცხოვრება, შეუუღლებლობა.

ქანანელ-ი 14, 36 ფინიკიელი. თვით ფინიკიელები თავიანთ თავს ფინიკიელებს, ხოლო ქვეყანას ფინიკიას უწოდებდნენ.

ქარტა 42, 19; 280; 8, 9, 10 ეტრატთან ქალაღლი.

ქება, ი ვნ.: იქების 63,15 იქება.

ქებათაჲ 158, 32, ქებაჲ ქებათაჲ 160,19 ებრაელთა მეფის სოლომონის ცნობილი წიგნია (книга Песни Песней).

ქებულება 115, 11 ქება.

ქედ-ი 60, 16; 261, 13 კისრის უკანა ნაწილი; რამეთუ დაუმდაბლეთ მას ქედი ჩუენი ნებითა ჩუენითა 178, 28 ჩეენი ნებით დავემორჩილეთ, დავემოწენთ.

ქედ-ფიცხელ-ი 199, 18 ურჩი, დაუმორჩილებელი; დაუქვრებელი, ჭიუტი. ქენება, ქენობა ხევწნა, მუღარა, თხოვნა; მოფერება, აღერსი. ე: დედაკაცსა ბოროტსა ავინებდეთ თუ, აღგი-

ბორგდეს; უკუეთუ ექენებოდი, აღზუენეს 214, 16; სიტყუა-ტბილო-ბითა მათითა და ქენებითა გარდააქინიან გულნი და გონებანი უმანკოთანი 48, 13; მიუგებდა ერთიერთსა ქენობით და ეტყოდა 106, 13.

ქერაბინ-ი (52, 23), ქერობინ-ი (7, 20, 32) ნ. სერაბინი.

ქერობინებრი-ი 7, 33 ქერობინისებრი, ქერობინის მსგავსი.

ქეც-ი 88, 20 ქერკლი (თევზისა).

ქვა 34, 10; 240, 13 (და არა: ქუა); ქვაჲ იგი სკიქდური 92, 7 შენობის კუთხის ქვა (ე. ი. მთავარი ქვა).

ქვაჲ პატოხან-ი 59, 10 ძვირფასი ქვა, драгоценный камень.

ქვისა დაკრება ნ. დაკრება ზ.

ქველის-მოქმედი-ი 63, 8; 113, 38; 183, 18 მოწყალე, მოწყალების გამცემი.

ქველის-მოქმედება 11, 39 მოწყალება, მოწყალების გაცემა (შემდეგდროინდელი ქელმოქმედება).

ქველის-საქმე 227, 20 იგივეა, რაც ქველის-მოქმედება (ნ.).

ქველ-ქმნა შეწყალება. 0—2: ქელ-ქმნა მის ზედაცა ქრისტემან და ყო იგი, ვითარცა ერთი დიდებულთაგანი 240, 20.

ქმნა გაკეთება, ქმნა, делати, сдѣлать. ი: არავინ უწყინ, რასა-იგი იქმნ 272, 22; არა უწყიდ, რასა იქმედ 104, 22 არ იციან ხოლმე, რას აკეთებენ, რას შერებიან, რას ჩადიან (ხოლმე); რასაცა იქმოდო 53, 26 რასაც იზამ. 0 ვნ.: იგიცა იქმენინ ტაძარ 90, 18 (ბბრ.) იქმენს; ქმნული 146, 30 შექმნილი, გაჩენილი, გაკეთებული; უქმნელი სგან ყანისა და უთესველისა 31, 30 დაუმუშავებელი, ისეთი, რომლისთვისაც შრომა არ იყო გაწყუილი.

ქნარ-ი 32, 19; 142, 22; 230, 34. ქონება 195, 30 имѣть.

ქორ-ი 183, 29 ოთახი (ზემო სარ-თულში) (ნ. კ. სამ-ქორელი).

ქორწილ-ი 230, 4.

ქორწინება 208, 15 ქორწინება, ქორწილი; გათხოვება; უქორწინებელი 28, 10; 203, 30 გაუთხოვარი, დაუქორწინებელი.

ქრევა ნ. წერევა.

ქრთამ-ი ფული, საჩუქარი; დაუმსახურებელი გასამრჯელო, უკანონო საჩუქარი; ქრთამი. მივსცეთ ქრთამი დიდძალი, რაჲთა არა მოვიღო და უთხრან პილატეს 152, 12. შდრ. იქვე: არამედ ჭერ-არს, რაჲთა მცველი იგი მოვიქცინეთ ჩუენდა ოქროთა; 152, 17.

ქრისტე-შემოსილ-ი 75, 10 ქრისტიანი (ვისაც სწამს, რომ ქრისტე მუდამ მასთან არის).

ქრისტის-შობა 190, 10, ქრისტი-შობა 268, 31 ქრისტეს შობა; შობა (ქრისტიანული დღესასწაული, ძვ. სტილით 25 დეკემბერს მოდიოდა).

ქროლა, 0—1: სულსა ვიდრეცა უნებნ, ქრინ 188, 12 დაქრის ხოლმე; წარმოეცნენ მდინარენი, და ქროდიან ქარნი 196, 6 იქროლებენ ქარები.

ქრონიკონ-ი 280, 30 წელთაღრიცხვის ერთ-ერთი სისტემა, რომელიც ხუთას ოცდათორმეტწლიან (532) მოქცევაზე ანუ ციკლზეა დამყარებული. ჩვენი წინაპრების ანგარიშით ქვეყნის გაჩენიდან 780 წლამდე (ჩათვლით) გასულა 12 მოქცევა ($532 \times 12 = 6384$, ე. ი. ქვეყნის გაჩენიდან ქრისტეს დაბადებამდე გასული ყოფილა 5604 წელი: $6384 - 780 = 5604$); 781 წელს დაიწყო მეცამეტე მოქცევა, რომელიც დასრულდა 1312 წელს ($780 + 532 = 1312$). მეოთხემეტე მოქცევა დაიწყო 1313 წელს და დასრულდა 1844 წელს ($1312 + 532 = 1844$). 1958 წელი იყო 114 ქრონიკონი მეოთხემეტე მოქცევისა ($1958 - 1844 = 114$). ჩვენი მრავალთა-

ვის ანდერძში ასეთი ცნობაა დაცული: დაიწერა ესე წიგნი იერუსალემს, ლავრასა დიდსა წმიდისა და ნეტარი-სა მამისა ჩუენისა საბაძსა... და-საბამითგან წელთა $84 + 29 = 113$, $113 + 29 = 142$. აქ იგულისხმება მეცამეტე მოქცევა, ამიტომ 84 (პ-დ) უნდა მივუმატოთ 780-ს: $780 + 84 = 864$. მაშასადამე, ჩენი მრავალთავი გადაუწერიათ 864 წელს.

ამავე თარიღს იძლევა იქვე დაცული ცნობა დასაბამითგან-ის მიხედვით: $6468 (84 + 29) = 5604 = 864$.

ქსელ-ი 40, 24 საქსოვი დაზგა (თუ მოწყობილობა).

ქსესტ-ი 270, 13 სითხის საწყაო, დაახლოებით 2, 5 ლიტრი.

ქსოვა, ი ვნ: იქსოვა სამოსელი, რომელსა მექსლე იყო სული წმიდაჲ, ხოლო მქსოველ—რომელ მალლით ჰფარვიდა მას ძალი 40, 25, 26; ქსოვილი 44, 12.

ქუაბ-ი 91, 23; 271, 11 გამოქვაბული; ბინა გამოქვაბულში.

ქუან ქონება, ყოლა, иметь. ეს ზმნა ძველ ქართულში არ არჩევდა ადამიანსა და არაადამიანს, სულიერსა და უსულო საგნებს, ის თანაბრად იხმარებოდა ორივეს მიმართ ისე, როგორც, ვთქვათ, რუსულ ენაშია დღეს: имею отца, имею книгу. —2: დარჩილსა შინაგან აქუს მსაჯული 24, 32 ჰყავს; გუაქუნად ადგილიცა ესე 166, 27 გვაქვს; მრავალნი გუქონან მოწამენი 166, 27 გვაქვს, გვეყანან; გუქონან ჩუენ წინაწარმეტყუელნი 165, 7; პეტრეს კლიტენი ჰქონან ცათა სასუფეველისანი 167, 35 აქვს (ისინი); უმეტესი სიხარული გუაქუნ 232, 21 გვაქვს ხოლმე; აქუნდა მას მოწაფე 270, 37 ჰყავდა; სუმეონს ვითარცა ყრმაჲ აქუნდა მკლავთა ზედა 91, 9; ჰქონდა მის თანა ყრმაჲ თვისი 276, 14 ჰყავდა; მაქუნდა 138, 20 მქონდა;

გუაქუნდა 234, 21 გვექონდა; რამ-თამცა მგალობელნიცა უბიწონი ჰქონდეს 137, 18; აქუნდინ 129, 36 (ბრძ.) ჰქონდეს; გუაქუნდინ 53, 24 (ბრძ.) გვექონდეს; რამთა გუაქუნდეს... სასოებაჲ 11, 16 რომ გვექონდეს იმედი; უკუეთუ სიტყუანი ხოლო წერილთანი ჰქონდენ 72, 13; სიტყუანი სარწმუნოებითურთ აქუნდენ 72, 14.

ქუე 1. ზზ. 77, 5 ქვევით. 2. ქვევითა, ქვევით, დაბლა მყოფი; ზედაჲ, ვითარცა ქუე 248, 7.

ქუეად 64, 1 (ქვემოდან) ზემოთ.

ქუეადებარე (სოფელი) 116, 19 ძირს, დაბლა მდებარე, დაბლა არსებული.

ქუემორე 157, 31 ცოტა ქვემოთ.

ქუესენელ-ი 16, 3; 31, 12 დაბლა, ქვედა სამყოფელი, ქვედა ქვეყანა (ძველების წარმოდგენით); უფსკრული.

ქუეყანა 1. 241, 13 მიწა, земля. 2. 270, 1; 277, 24 მხარე, ქვეყანა. 3. 119, 18 ნაპირი, ხმელეთი, берег.

ქუეყანის-მოქმედ-ი 218, 16 მუშა, მიწის მუშა; გლეხი.

ქუეშე 121, 32 ქვეშ.

ქუეწარმავალ-ი 60, 3 ქვეწარმავალი; ქვევით, მიწაზე რომ დადის.

ქურიგ-ი 127, 7; 129, 23 ქერივი (ქალი).

ქურუმ-ი 70, 28; 237, 28 საკერპოს მსახური.

ქურციკ-ი 226, 4 გარეული თხა.

კათა 1. გადაქცევა, შეცვლა (უარესის მიმართულებით), გაფუჭება, წახდენა, გარყვნა. —2: შენ აქცევ გონებასა, და უფალი პპოვებს და განკურნებს 211, 24. 2. შეცვლა, შებრუნება; ტრიალი. —2: რომელმან-იგი შეაბნის ქარნი ეტლად და განკვრებით აქცევს 133, 4. ი/უ: (სიმთრავალს კაცსა) უქცევს წრფელად

ხედვასა გუგათასა 113, 6; მეგულების
მე სიტყვასა ამის სხუად კერძო ქცე-
ვად 33, 2; ქცეული 248, 17 უკან
შობრუნებული; უქცეველი 3, 17:
22, 30 შეუცვლელი. მ. ყოფნა, არსე-
ბობა, ცხოვრება. მ. ვნ.: (ელია) ქუეყა-
ნასა ზედა, ვითარცა ანგელოზი, იქ-
ცეოდა 95, 8; მოციქულთა თანა ჰამ-
და და იქცეოდა 50, 40; ყოვლითავე
სათნოებითა იქცეოდა და ცხონ-

დებოდა რჩეულად 8, 22: იქცე-
ოდეს მეთევზური სოფელსა ში-
ნა 220, 4; აღრეულად იქცეოდეს
მგელნი იგი და ცხოვარი სოფელსა ში-
ნა 220, 14; ესენი... სახელოვნად იქ-
ცეოდეს 116, 32; რაფთა კაცთა თა-
ნა იქცეოდი 81, 19.

ქცუულად 222, 34 მრუდელ, შებრუ-
ნებით; ნართულად, გადაკვრით.

ღ

და ნაწილაკი, ნიშნავს: კიდევ, ჯერ
კიდევ.

დათუ 34, 27; 135, 29 თუმცა; კი-
დეც რომ. შავ დათუ ვარ, შეუნიე-
რევე ვარ 227, 15; სულნი დათუ აღ-
შოპკრთებოდან და კნინ დათუ გო-
ნებაა იყო მის თანა, ნუვე წარკუთენ
სასოებასა 227, 17, 18.

ღამის თევა 267, 5.

ღამის მხერვალ-ი 217, 27; 218, 1
ვენერა, ასპირიოზი (ა. შანიძე). ხე რ-
ვა — სვლა, მხერვალი — წამყვანი,
მატარებელი (ილ. აბულაძე).

ღაღადება ხმამაღლა ლაპარაკი; ძა-
ხილი, ყვირილი, ღრიალი. 0—1: და
ღათუ შენ სდუმენ, არამედ ზუნებანი
ღაღადებდენ ვე, რამეთუ იშვა
ჰეშმარიტად 34, 27; და ღათუ ეგენი
დუმენ, ქვანი ღაღადებდენ ვე
135, 30. ი/უ—(3)2: ამისთვის სოლო-
მონიცა გიღაღადებს და გეტყვს
226, 3; გიღაღადებთ შენ ყო-
ველნი და მეუფედ გხადით 16, 26; ან-
გელოზმან მან უღაღადა მას, ვი-
თარმედ: გიხაროდენ, მიმადლებულო
20, 18; ამბოხი და ღაღადებაა
104, 37; იწყო ტირილდ და ღაღა-
დებად 276, 22 დაიწყო ტირილი და
ყვირილი; მღაღადებელი 94, 17.

ღაღად-ყოფა (—ღაღატ-ყოფა) ყვი-

რილი, დაძახება. 0—(2)1: ღაღატ-
ყვავ 158, 29; ღაღად-ყო 58, 14;
199, 20; ღაღატ-ყო 5, 29; 13, 17;
73, 9 დიუვირა, დაიძახა; ღაღატ-
ყვეს 183, 4; ღაღად-ყვით 141,
23; ვღაღატ-ყვით 20, 25.

ღაწვ (—ღაწუ-ი) ლოყა; ყბა. რო-
მელმან... ერთითა ღაწვთა ათასი
უცხო-თესლი დარეცა 215, 18.

ღელვა 104, 28 ტალღა, ზვირთა.

ღირ შეფერება, საპიროება, ვალ-
დებულება. ი/უ—2: მამაკაცსა არა
უღირს დაბურვად თავისა 124, 18
არ შეფერება, არ შეშენის; ჩუენცა
გვღირსა., რაფთა მოვიქსენნეთ სას-
წაულნი 131, 23; მათისა მოსწრაფები-
სათვს გვღირსევე სწავლად 77, 7
ღირს ჩვენდა, გვიღირს, გვმართებს, შე-
გვეფერება, ვალდებული ვართ, გვესა-
პიროება.

ღმრთეება 50, 24, 33, 38 ღვთაება,
ღმერთობა, ღმერთის დამახასიათებელი
თვისება და ნიშნები.

ღმრთებრ 50, 9; 51, 9; 92, 12
ღმერთით, ღმერთის მსგავსად.

ღმრთებრ-ი 51, 8 ღმერთის მსგავ-
სი, ღმერთის დამახასიათებელი.

ღმრთის-მბრძოლ-ი 92, 26; 174, 18
ღმერთის წინააღმდეგ მებრძოლი.

ღმრთის-მეტყუელ-ი 193, 17 ღვთის-
მეტყველი, ქრისტიანული რელიგიის
დოგმატების მცოდნე, მისი სპეციალის-
ტი.

ღმრთის-მეცნიერება 195, 1 ცოდნა
ღმერთის შესახებ.

ღმრთის-მოლაღე 118, 2 ღმერთის
წინააღმდეგ მოდავე, მოცილე, მოჩხუ-
ბარი, მებრძოლი.

ღორ-ი 78, 33, 37; 261, 38.

ღრიაკალ-ი 88, 18 მორიელი.

ღრმიად 220, 37 ღრმად.

ღრჭენა-ჲ კ ბ ი ლ თ ა მ 280, 21 კბი-
ლების ღრჭენა.

ღუარძლ-ი 48, 21, 24 ღვარძლი, სა-
რეველა ბალახია.

ჟ

ჟანა 261, 34; ჟ ა ნ ა ჲ ურგები და
განაყუნილი 139, 23 უსარგებლო და
გაფუჭებული (წამხდარი) ჟანა.

ჟანობირ-ი 67, 32; 68, 25 ჟანა, ჟა-
ნები.

ჟენება დაყენება, შეჩერება, ნების
არ-დართვა, დაშლა, არ-გაშვება. ა—(8)2:
მონაზონი იგი გ უ ა ყ ე ნ ე ბ დ ა ჩუენ
69,2; ა ყ ე ნ ე ბ დ ე ს წინაწარმეტყუე-
ლებასა მას 149,23.

ჟივ-ილ-ი ჟივილი, ჟვირილი. 0—1:
აწ ნუ ჰ ყ ი ვ ი თ და ნუცა გეშინის
274, 15.

ჟნოსა, ი უოზ.: იხილა და ესმა, ი ყ-
ნ ო ს ა და გამოცადა 265, 12.

ჟოველ-ი 152, 11 მთელი, целый;
ჟ ო ვ ლ ი თ ა გულითა 267, 22 მთელი
გულით; ჟ ო ვ ე ლ ი იგი მთაჲ კუმო-
და 267, 23 მთელი მთა.

ჟოვლად, ჟოვლადვე 48, 29; 268, 7
სრულებით, სრულიად.

ღუაწლ-ი 1. 115, 16; 218, 29 შრო-
მა, ჯაფა, გარჯა, მოღვაწეობა. 2. 117,
8 სარწმუნოებისათვის თავის დადება,
წამება. 3. 117, 23 ასპარეზობა, სპორ-
ტსმენთა შეჯიბრება. 4. 122, 10; 262, 7
ბრძოლა, ომი.

ღუშინვა ღულუნი (გვრიტისა). მუნ
გურიტნი, უდაბნოსა შინა მყოფნი,
მ ღ ლ უ მ ი ნ ე ე ლ ნ ი 79, 16 მოღულუნე.

ღუწა, ღუწოლა 1. სარწმუნოები-
სათვის თავის დადება, წამება. ი უოზ.:
ქუეყანასა ზედა ი ღ ლ უ ა წ ე ს, აერსა
ქუეშე დაითმინეს, ცეცხლსა მიეცნეს
121, 32. 2. მოვლა, პატრონობა. ი:
ვ ი ღ ლ უ ა წ ე თ სნეულნი და გამოვ-
ზარდნეთ კუებულნი 184, 5; კელთა ას-
წავის გლახაკთა ღ ლ უ წ ო ლ ა მ 113, 17;
უ ღ ლ უ ა წ ი 64, 15 მოუვლელი.

ღვწო 10, 18; 55, 8; 267, 7 ღვინო.

ჟოვლად-დასაწუველ-ი 18, 23 მთლია-
ნად დასაწვავი (მსხვერპლი).

ჟოვლად-წმიდა 202, 13 სრულიად
წმინდა, საესებით წმინდა, მთლად წმინ-
და (ღვთისმშობლის ეპითეტია).

ჟოვლისა-მპყრობელ-ი 264, 24; 268,
20 владетель, მთელი სამყაროს
მმართველი, გამგებელი (ღმერთის ეპი-
თეტია).

ჟოვნა დაყოვნება. დაგვიანება. 0—2:
რაჟამს უუჟე ჟ ო ვ ნ ა მოსულაჲ 229,
25; მომავალი იგი მოვიდეს და არა
ჟ ო ვ ნ ო ს 43, 31 არ დაყოვნებს, არ
დაიგვიანებს.

ჟორან-ი 128, 6; 213, 20.

ჟოფა 1. ქმნა, კეთება, делать.
сделать. 0—2: მართალი კაცი ხარ და:
თუალთ-ხუმით არარას ჰ ყ ო ფ 56, 1
შვრები, აკეთებ; ყ ე ნ ა ნილოსისა იგი
წყალნი ცხოვრებისა მშობელ 37, 23,
შექმნა, გახალა; ეგრევე ყ ა ვ ნ (ბრძ.),

87, 6 ასევე გააქეთოს, ქნას; ღირს გუ-
ყვენ (ბრდ.) 61. 23 ღირსი გაგვხადე;
რამ-მე ჰყვენა 138, 36 რას იზამ;
გიყოფიეს თავი შენი ღმერთ 147,
14 (მდრ. ი. 10, 33). 2. ყოფნა, არსე-
ბობა, ნხტხ, находитсся. ი ვნ.: სადა-
-მე დაადგრების, ანუ სადა-მე იყოფ-
ვის 229, 4 სად იმყოფება; ნუ იყოფ-
ინ 42, 1 ნუ იქნება (ასე), ღმერთმა
ნუ ქნას; რომელი უდაბნოსა გარე
იყოფოდა 85, 35 იმყოფებოდა; და
მას ფინიკოვანსა შინა იყოფოდა ს
უმრავლესნი მონაზონნი 269, 24 იმყო-
ფებოდნენ; იყავნ (ბრდ.) 11, 15
იყოს; ყოფადი 34, 6 რაც უნდა
იქნეს, რაც აუცილებლად იქნება, რაც
მოხდება; 207, 24 მომავალი, гудущее;

ყოფილ-ი 34, 6 რაც იქნა, რაც
მოხდა.

ყრმა 134, 36; ყმა 204, 30 ბავშ-
ვი; ყმისა 204, 29.

ყუაჲ, 0—1: სტეფანე, რომელი მა-
რადის ჰყუავი 59, 9 ჰყავი; ეკლე-
სიაჲ ოდესე და მარადის ყუავის
224, 11; ეკლესიანი მარადის ყუავი-
ან 224, 15; პატივსა ზედა ყუაოდა
214, 36; მართალი, ვითარცა ფინიკი,
ყუავოდის 94, 22.

ყუავილ-ი 159, 10 ყვავილი; კვირტი.

ყუავილხონება აყვავება, სილამაზე.

ყუავილოსნებაჲ იგი სიკაბუკი-
საჲ შეურაცხ-ყვეს 123, 13.

ყუარ, ი/უ—2: რომელნი-იგი პირ-
ველ უყუარდეს ფრიალ 251, 18
რომლებიც პირველად ძლიერ უყვარ-
და.

ყუდრო 108, 16, მყუდრო 110, 21
მშვიდი, წყნარი.

ყუედრება საყუედურის თქმა, დაყ-
უედრება, ავად ხსენება, გაიციება, მხო-
ლება. ა—8: ნუვინ აყუედრებნ
მას ფარისეველისა თანა 211, 31; ამიე-
რითგან არღარავინ აყუედროს.
გარდასლვაჲ იგი მცნებათაჲ 91, 13.
ი ვნ.: შესა შემდგომად ნათესავი ღე-
დათაჲ არღარა იყუედრებოდა 13,
22.

ყუ(ე)რბეულ-ი 230, 30 ხშიადი (ნა-
ცარში გამომცხვარი); კვერი, პურის
კვერი.

ყურ-ი 1. 248, 39; 257; 6; 269, 30.
ყო. 2. 63, 31 კუთხე, ყურე.

ყურად-ღება ყურადღების მიქცევა,
ყურადღება, გაგონება(ი), შესმენა (ი).
ი: რომელთა-ეგე ჭერ-არს სმენად, ყუ-
რად-იღეთ 247, 34.

ყურე 251, 28; 275, 38 კუთხე.

ყურის მიყოფა ყურის გდება, ყუ-
რის თხოვება. ი/უ: რამათა ყური მიუ-
ყონ სიტყუათა შეწევნისათა 181, 14.

ყურიმლის ცემა 95, 28 ლოყაზე-
ცემა, ყბაში გარტყმა.

ყვთელ-ი 80, 38; 267, 5 ყვითელი.

შ

შაბათ-ი 266, 28.

შავ-ი 1. შავი, შავგვრემანი. შავვა-
რი მე და შეუნიერ 226, 34; შავლათუ
ვარ, შეუნიერვე ვარ 227, 15. 2. 277,
31 აბაში, ეთიოპელი.

შარავანდ-ი (სამეფო) გვირგვინი.
სიკუდილისა ძლევისა შარავანდ-
ნი შეიბნა 155, 21 გვირგვინი დაიდგა;

რამათა აბალნი შარავანდნი დაე-
დგნენ მათ სულიერნი 187, 20.

შარავანდელ-ი 63, 27; 221, 36 გვირ-
გვინოსანი, მეფე.

შაშოვალ ნ. საშოვალ.

შეახლება მიახლობა, დაახლობა.
ე: რამასათჳს ახნაურსა მას ღედოფალ-

სა ეგოდენ შე ე ა ხ ლ ე ბ ი თ 96, 23; (მან) შეინანენ და შე ე ა ხ ლ ე ნ ღმერ-
თსა 227, 25 (ბრძ.) მიუახლოვდეს; ჟუა-
რისაგან შე ე ე ა ხ ლ ე თ ღმერთსა
236, 18.

შებილწება წაბილწვა, გაუწმინდუ-
რება. ა—ზ: კუამლი იგი ცმელისაჲ
მის... ყოველსა ადგილსა შე ა ბ ი ლ-
წ ე ბ ღ ა 222, 1.

შებმა 1. შებმა, გაბმა. ა—ზ: ვითარ-
ცა ჩუენ ეტლსა შე ე ა ბ ნ ი თ ცხენ-
ნი ოთხნი 133, 9 როგორც ჩვენ შე-
ვაბამთ ხოლმე (მათ); ვითარცა-იგი
ქარნი ორნი შე ა ბ ნ ი ა ნ 139, 17.
ი: სიკუდილისა ძლევისა შარავანდნი
შ ე ი ბ ნ ა 155, 21 გვირგვინი დაიდგა.
ჰ. დამოკიდება (რამეზე), გამობმა. ა—ზ:
აწ უკუე რომელი ვნებაჲ არს, რომელი
არა შე ე ა ბ ს სიმთრვალესა 113, 4
დამოკიდებულია (მასზე), (მასზე) ჰკი-
დია, (მასზეა) გამობმული, იქიდან გა-
მომდინარეობს.

შებმის-ყოფა ხელის მოკიდება, მო-
ქიდება (რამეზე); ჩაბლაუჭება, (შებრძო-
ლება, შეჭიდება). ი/უ—(8)ჰ: შე ბ მ ა-
უ ყ ო და ჰკითხვიდა 229, 19; შე ბ-
მ ა-უ ყ ვ ე ს 10, 17; გულითა წმიდითა
შ ე ბ მ ა-უ ყ ო თ საღმრთოსა გალობა-
სა 150, 24.

შებოროტება 109, 13 ავადმყოფო-
ბა, დასუსტება, დაუძლურება, ცუდად
გახდობა.

შებრკოლება დაბრკოლება, წინან-
დელ განზრახვაზე უარის თქმა, ხელის
აღება; გაჩერება, შედგომა; უკან
დახევა (განზრახულიდან); შეცდომა
(ვნ.). დ: რაჟთამცა არა შე ბ რ კ ო ლ-
და საქმეჲ მისი 133, 14; არა ერთისა
ქალისა მკეველისა სიტყუასა შეშინდა
და შე ბ რ კ ო ლ დ ა ა 103, 11; ხოლო
რომელი ორგულებით შე ბ რ კ ო ლ-
დ ე ს ბოროტად მაღიდებლობითა, მან
ისმინენ ნაცვალი იგი 196, 10.

შებრძვნება გადაბმა, შეერთება,

შეწყება. ი ვნ.: კლდენი განსტქდიან და
მუნეჲ ურთიერთას შე ი ბ რ ძ ვ ნ ი-
ან 221, 23.

შებლალულება 78, 36 მოსვრა,
მოთხვრა; დაბინძურება.

შეგვანება შეფერება (ე). 0—2: შე ჰ-
გ ა ე ს მოწაფეთა იესუსთა, რაჟთა...
167, 38 შეეფერება; ვითარმცა უკუე
შ ე ჰ გ ე ა ნ დ ა სხუათა მ[ლო]ცველად,
რომელი-იგი წყლითა არა განწმედილ
იყო 85, 26 როგორ შეეფერებოდა, რო-
გორ შეიძლებოდა; შე-ვე მისა-ჰ გ ე ა ნ-
და, რამეთუ 34, 32 შეეფერებოდა, სა-
კირო იყო.

შეგინება შებილწვა, წაბილწვა,
გაუწმინდურება. ი ვნ.: რომელნი არა
ეკრძალებიან, შე ი გ ი ნ ე ბ ი ა ნ მრ-
ავალნი მისგან 48, 28; რომელსა-იგი
აკუმევედეს, ყოველსა ადგილსა შეაბილ-
წებდა, და ქარნი შე ი გ ი ნ ე ბ ო დ ე ს
და ქუეყანაჲ განირყუნებოდა 222, 2;
ნუუკუე შე გ ი ნ ე ბ ა ა რაჟმე გინა
მწინკულევანებაჲ ვინაჟე შეეხოს მას
9, 16; სამოსლითა შე გ ი ნ ე ბ უ ლ ი-
თა მოსილი 260, 26; შე უ გ ი ნ ე ბ ე-
ლი 6, 3; 230, 37 წაუბილწველი (ნ. კ.
შეუგინებელობა).

შეგონება დიდი ტკივილის შეგრძ-
ნობა. ე: რამეთუ თვთ მას ტვნსა
შეიწყინ და დაუთმენელად შე ე გ ო-
ნ ე ბ ი ნ შენფხულთა ვნებაჲ იგი 119,
8 [ნ. კ. სხვაგან: თითუეული მათი მია-
მთხუევედა ხუთსა ოდენ, და ეცვალე-
ბოდეს მოყუასი მოყუასსა, რაჟთა
ძლიერად ჰგუემდენ და შე ე გ ო ნ ე-
ბ ო დ ი ა ნ ტკივილნი მისნი: პარს.
941 b; ხუეტდით გუერდთა მაგისთა
ფუცხუთა რკინისაჟთა და უსუემდით
მას ზედა მარილსა, რაჟთა ტკივილნი
შ ე ე გ ო ნ ე ნ: აღწ. 174, 31; უკუ-
ეთუ მსწრაფლ მოვაკუდინოთ ეგე, არა
შ ე ე გ ო ნ ე ნ სატანჯველთა სიმძაფ-
რენი: კიმ. I, 122, 12].

შეგუება ვარაუდი, ეჭვი. იულა

პრქუა: გევედრები, დედოფლო, შე-
გუე ბ ი თ ვთქუ 241, 9 ვარაუდით,
საეპოდ.

შეგუშვარა ჩხვლეტა, დარტყმა. ი/უ:
შე მ ი გ უ მ ი რ ა მე კუერთხითა მით
სამ გზის 64, 4.

შედგინება აყოლება (ხმისა, სიტყვი-
სა), მიბმა, მიდევნება; ბანის მიცემა;
დამატება, დართვა. ი/უ: ესრეთ კაცად-
კაცი უწინარტყსა მას შე ხ უ დ გ ი-
ნ ე ბ და სიტყუად 117,26 (აქ ხანმეტო-
ბის გადმონაშთი უნდა გვქონდეს);
კმასა მას ანგელოზისასა ჩუენცა შე-
უ დ გ ი ნ ო თ და ვლადტ-უყოთ 20, 24.

შედგმა (თუალთა) პირდაპირ შე-
ხედვა, თვალის გასწორება. ა—ჰ: ვი-
თარლა თ უ ა ლ ნ ი შე ვ ა დ გ ნ ე თ
პილატეს 152, 13; ზეცისა მეუფემან
უჩუენა გამოუთქუმელი იგი ხილვამ,
რომლისა ქერაბინთაცა შეუძლებელ არს
თ უ ა ლ თ ა შე დ გ მ ა დ 192, 9;
რომელმანცა-იგი მიდებულ ყო პირი
მოსტის, ვითარმდე ვერ შემძლებელ
იყენეს თ უ ა ლ თ ა შე დ გ მ ა დ ძე-
ნი ისრაელისანი 194, 22.

შედგომა გაყოლა, გადვენება, შედ-
გომა. ი/უ—2: შენ შე გ ი დ ე გ და
შეგყუარე 268,25: ჰურიამ იგი შე უ დ-
გ ა მას სიცილით და ბასრობით 72, 29;
ერი ესე სცთების შე დ გ ო მ ი თ ა იესუ
ჯუარ-ცუმულისათჳს 56, 10.

შედრკომა შედგომა, შეჩერება;
უკან დახევა. ვნ.: არა შე დ რ კ ა შეწყა-
ლებად მისა 214, 30 (შევდერკ, შეს-
დერკ...).

შეერთება, ე: ზეცისასა მას სიძესა
შე ე რ თ ე ბ ო დ ე თ 83, 7; შე ე რ-
თ ე ბ უ ლ ი 50, 32.

შევედრება ჩაბარება, მიბარება; თა-
ვის შეფარება. 0—ჰ: შე ჰ ვ ე დ რ ა
თავი თჳსი უფალსა 121, 20; შე ჰ-
ვე დ რ ა სული თჳსი თჳსსავე დამბა-
დებელსა 275, 15 ჩააბარა, მიაბარა. ი:

შე ი ვ ე დ რ ა სული მისი 268, 28
ჩააბარა, მიიღო; უფალო, შე ი ვ ე დ-
რ ე სული მონისა შენისამ 61, 6; შე-
ი ვ ე დ რ ა ნ ის რგინი 101, 23. ე: ყო-
ველნი აღრე-აღრე მირბიოდეს, თაყუა-
ნის-ცემასა და მარხვასა შე ე ვ ე დ-
რ ე ბ ო დ ე ს 107, 35; რამეთუ სარ-
გებელ არს... ქუებულთა შე ე ვ ე დ რ ე-
ბ ა მ მდიდართამ 257,10; შე ე ვ ე დ რ ე-
ბ უ ლ ი 101,15 მიბარებულთა, ჩაბარე-
ბულთა, თავშეფარებულთა; შე ს ა ვ ე დ-
რ ე ბ ე ლ ი 121,37; 255,25 თავშესაფა-
რი.

შეველტოლა გაქცევა, შევარდნა (რა-
მეში). ი ვნ.: ივლიტინ სიტყოჲ იგი ყო-
ველთაგან კიდეთა გუამისათა და
შე ი ვ [ლ] ტ ი ნ სიღრმესა მას 119,11.

შევერომა შევარდნა, ჩავარდნა (ფე-
ხებში). 0—1: ყოველნი გლოვასა და
მწუხარებასა შე ე ვ ა რ დ ე ბ ო დ ე ს
108, 1. ი/უ—2: აწ შე უ ე რ დ ე-
ბ ი (მე) ქურიცსა ამას 130, 20; რო-
მელსა ნათლის-მცემელი, ვითარცა ცო-
დვილი, შე უ ე რ დ ე ბ ის და ეტყჳს
80, 27; შე გ ი ვ რ დ ე ბ ი თ 55, 27;
შე უ რ დ ე ს ფერკთა მისთა 160, 34;
შე ე რ დ ო მ ა მ 197, 21; შე ე რ-
დ ო მ ი ლ ი 104, 1.

შეზავება შეერთება, შერევა, შე-
ზავება, შეკავება; მორიგება, შეთანხ-
მება. 0—2: ყოველნი საშუებელნი და
საჰმელნი მან (ზეთისხილმან) შე ზ ა-
ვ ე ნ ის 233, 5. ე: ვითარცა ნელსაცხე-
ბელსა მრავალნი წამალნი შე ე ზ ა-
ვ ე ბ ი ა ნ 212,5; განმსყიდელნი იგი
ერთიერთსა შე ე ზ ა ვ ე ბ ო დ ე ს ოც
და ათსა მას ვეცხლსა 147, 35; რამთა
შე ე ზ ა ვ ო ს სინანულისა იგი ნელ-
საცხებელი 212,7; არცა სიყუარულისა
დამარხვამ იცის, არცა მზახობისა შე-
ზ ა ვ ე ბ ა მ 214, 23; შე ზ ა ვ ე ბ უ-
ლ ი საუქმეველი 18, 24.

შეზიარება შეზიარება, მოზიარედ
გახდა; შეერთება. ი: შე გ უ ი ზ ი ა რ ე-

ნით ჩუენცა 142, 36. ე: რაჟამს ღმრთეებაჲ იგი მისი კაცებასა ჩუენსა შეეზიარებოდა 179, 11.

შეზღუდვით-ი 273, 6 შეზღუდული, კედელშემოვლებული, გამაგრებული. შეთჳალულ-ი 101, 16.

შეთქუმა 124, 20 შეთქმა, ჩუმაღ მოლაპარაკება ერთმანეთში. ი ვნ.: შეითქუნეს ურთიერთას, რამათა შეუგინებელად დაადგრენ საწოლისაგან აგრიპაჲსისა 245, 11.

შეთქუშულება 124, 21 შეთქმულება.

შეთხზულ-ი 17, 39 დაწნული.

შეიწრება შევიწროება, შეწუხება, გასაქირში ჩაგდება. ი: შეიიწრეთავი შენი მარხვითა 86, 30.

შეადება შერცხენა. ი უოზ.: შეიკდიმე აწ, მწუალებელო, მოკითხვისა მისთჳს ანგელოზთ-მთავრისა გაბრიელისა 42, 10; (დედაკაცმან ბოროტმან) არცა წინაწარმეტყუელთაგან შეიკდიმის 214, 9; შეიკდემული 83, 15.

შეაქცილ-ი 166, 4 დაქცილი.

შეაქცულ-ი 66, 20 გადაბმული.

შეკრება შეკრება, შეგროვება, ერთად თავის მოყრა. 0—2: შეჰკრებს ყოველთა 83, 24; რომელმან-იგი შეკრიბნა მამულსა ამას სახლსა 100, 9 შეგვეკრიბა; შეკრიბა მანცა ყოველი იგი ერი თჳსი 237, 11; ვითარ შეეკრიბენით გუჲანი იგი მათნი ერთსა ადგილსა 278, 29; რაჟამს იხილის მგელი, ცხოვარნი შეკრიბნის 220, 16; არა შეეკრიბო კრებულები მათი 156, 28. ი: არცა ფასსა და სიმდიდრესა შეიკრებდეს 220, 8 იქენდნენ, იგროვებდნენ, ინახავდნენ. ვნ.: რომელსა ადგილსა შეკრებენ იგი, საღმრთოსა მოუგონებელსა უჩუენებნ 119, 12; რაჟამს შეკრება მოსუმური იგი 206, 12 როცა შეიკრიბა; შეკრება ერი დიდძალი 237, 8;

შეკრებისა და აღაშშენეს ერთბაშად საყოფელი 69, 29 შეიკრიბნენ.

შეკრვა შეკვრა; დაბორკევა, ბორკილე. ბის გაყრა, ბორკილების დაღება. 0—2: რომელმან შეგუქრნა ჩუენ საკრეელითა ნაყოფანებისაჲთა 100, 28; ი/უ: კელნი მისნი შეუქრნეს 59, 32. ი ვნ.: შეიკრფიან ეშმაკნი უხაბლოდ წინაშე მათსა 259, 1; შეკრვაჲ 59, 28; იპოოს. საკრეელითა რკინისაჲთა შეკრულ 100, 21; შეკრულ იყვნეს. კელნი მათნი 258, 21;

შეკრთობა 128, 20 შენძრევა, შეხტობა, შეტოკება.

შეკრძალვა მოფრთხილება, ფრთხილად მოპყრობა, დაცვა. ი: ნუგუშინის-ვიცეთ სასოებითა ღმრთისაჲთა და შევიკრძალნეთ თავნი თჳსნი 264, 39.

შეკუთება შეკრა, დაკრა. 0—8: შეჰკუთნა საბელნი კავთა ნაეისათანი 277, 21 შეაკრა, დააკრა, დაკრა.

შელბობა მოლბობა. 0—1: იგი არა შელბა შეწყალებად 214, 33. არ. მოლბა.

შელესვა შემეკობა; მორთვა, მოქედვა. 0—2: პატიოსანი ჭუარი ოქროჲთა და ანთრაყითა შელესა 242, 39.

შემატება მიმატება. ი/უ: შემატა მას ღმერთმან ათხუთმეტი წელი ცხოვრებისაჲ 227, 23.

(და) შემდგომი ამისი 108, 19, 33; და შემდგომი, და ასე შემდეგ (და ა: შ.).

შემდგომითი შემდგომად 89, 1; 161, 9; 162, 25 თანამიმდევრობით.

შეშალება მოშალდება, გამშალდება; შექმნა. 0—(8) 2: რომელმან ცაჲ და ქუეყანაჲ შეჰმზადა და დაამყარა 7, 27.

შემთხვევა 1. შეხვედრა, შემთხვევა; ქმნა (ი/უ). —8: რაჲ ბოროტი შეგამთხვა შენ 247, 2 გიყო, გიქმნა; ძვრი შემამთხვედ შეღმერთთა

და უძრავი შემძინედ 213, 22 (ბრძ.)
 ცული, ბოროტი მიყავით, გამიკეთეთ,
 მიქენით. ი: წყალობა და ჭეშმარი-
 ტებაა შეიმთხვეს 230, 1. ე:
 ესევითარმცა შემთხვევაა შე-
 მთხვევის ჭურიათა 57, 5; ხილ-
 ვად ჭირთა და განსაცდელთა, რომელ-
 ნი შეემთხუოდეს მარადლ
 ძმათა ჩემთა ქრისტიანეთა 266, 7; ვაჟ
 მე, რაჲ ესე შემემთხვა 98, 14;
 აჰა იესუ შეემთხვა მათ 160, 33
 შეხვდა; დედაკაცი მეგრე არა შეე-
 მთხვის, არცა იხილის, გარნა დედაჲ
 ხოლო თვისი 65, 21; მეყსეულად შე-
 მთხვის და ჰკითხვენ მისსა 228,
 31 მაშინვე შეხვდება (შეეგებება) ხოლ-
 მე და ჰკითხავს ხოლმე მის შესახებ;
 შემთხვეული 153, 32 შეხვედ-
 რილი (ნ. კ. შრომისა შემთხვევა).

2. დაწყება. ეგულებოდა ხვალისა
 დღესა შემთხვევად ბრძოლისა
 237, 17 აპირებდა მეორე დღეს ბრძო-
 ლის დაწყებას.

შემკობა შემკობა, მორთვა, გალამა-
 ზება. ა—2: ქუეყანაჲ ყოველი ყოველი-
 თა ნაყოფითა და ყოვლითა შეუნიერე-
 ბითა შეამკო და აერნი ყოველნი
 ყოველთა მფრინველთა მიერ შეამკ-
 ვნა 60, 1, 2. ი ვნ.: დღეს თაბორი...
 შეიმკევების ღრუბლითა ნათლი-
 სათა 191, 18.

შემკულება 158, 37 რითაც შემკუ-
 ლია; შემკობილობა, მორთულობა, მო-
 ჯამულობა.

შემოახლება მოახლოება, მოსვლა.
 ე: რომელნი შემოეახლნეს 259, 7;
 და ესრეჲთ შემოგეახლოს სული
 წმიდა 227, 29; შემოახლებუ-
 ლი 100, 8.

შემოდგომა გაყოლა, მიყოლა, გა-
 დევნება; დათანხმება. ი/უ—2: შემო-
 მიდეგ 72, 28 მომეყვი (წამოდი ჩემ-
 თან); უკუეთუ შემოგვდგეთ
 153, 10.

შემოყრება შეკრება, შეგროვება,
 ერთად თავის მოყრა. 0—2: ამან, ვი-
 თარცა დედამან, შემოგკრიბნა
 და შეგფყნარა თქვენ 100, 11. ვნ.:
 შემოკრებით ყოველნი მოყუა-
 რენი იესუმსნი 155, 5 შემოკრებით,
 შეიკრებით; შემოკრებულნი
 55, 27.

შემოსა 1. შემოსვა, ჩაცმა; გარკვე-
 ული სახის მიღება; ხორცის შებმა. ი:
 შეიმოსს ხატსა ჩუენისა შეურა-
 ცხებისასა 22, 3 სახეს ღებულობს; ეგ-
 რცა შეიმოსნ კორცთა ქუეყანი-
 სათა 179, 19; რომელმან შეიმოსა
 ნათელი ვითარცა სამოსელი 22, 4; რა-
 მელსა-იგი შეუმოსიეს სტევისა აქ-
 ლემისაჲ, და ძოწეულითა შეიმოსი-
 ლსა ჴჭულსა დაუდებს 208, 3, 4;
 უკუეთუშცა არა შემემოსა მე,
 არცამცა მიკნა მე 44, 5. 0—2, სტატ.:
 შეხუალ შენ წყალსა მას და შე-ლა-
 გმოსიეს ცოდვაჲ იგი 88, 26. 2.
 წიგნისათვის ყდის გაკეთება. ი ვნ.:
 შეიმოსა მესამედ წმიდაჲ ესე წიგ-
 ნი მრავალთავი ტყავითა ზროხისაჲთა
 სინა-წმიდას 282, 3.

შემოსლვა 188, 8 შემოსვლა. 0—1:
 ხვალე მარხვაჲ შემოვალს 110,
 23 შემოვა, მოვა (!).

შემოქმედ-ი 9, 5; 41, 26: 116, 21
 შემქმნელი, გამჩენი.

შემოქუან, ა—2: შემოაქუს 53,
 21 შემოაქუს.

შემოღება 210, 17 შემოტანა, მო-
 ტანა; ხან: მოგონება, მაგალითად მოყ-
 ვანა. ი: შემოვიღოთ წიგნთაჲ
 და მოვიკსენოთ წერილისაჲ 225, 22
 (ნ. კ. შოვა-შემოღება, შოვა-წარმო-
 ლება).

შემოყვანება 14, 24 შემოყვანა.

შემოყრდნობა მოყრდნობა, მოყუ-
 დება. ა—8: მოიღეს ძელი გრძელოვანი
 და შემოაყრდნეს კედელსა და

მეორე აღმოკლეს 274, 38 მოაყრდნეს, მოაყუდეს.

შემოხუმა (ობ. მრ.-ში) შემოტანა. ი: რომელმან წვალბანი ყოველნი შე-
მოიხუნა 48, 23 შემოიტანა (ისინი).

შემოკლდომა შემოსვლა. 0—1: შე-
მოკლდა 120, 22 შემოვიდა.

შემსგავსებულად 4, 16; 5, 22 შესა-
ფერად, მსგავსად, მიმსგავსებით (ნ. კ.
შეუშმსგავსებელი).

შემსჭუალვა ნ. შემშჭუალვა.

შემუსრვა გატეხა, დამსხვრევა, დამ-
ტვრევა; დაღწევა, დამხობა, განადგუ-
რება. 0—2: უფალმან ჩუენმან შემუ-
სრა თავები ვეშაპისა 20, 37; შე-
მუსრნა ბჰენი სიკუდილისანი 50,
26. ი ვნ.: და შეიმუსრვინ იგი
52, 28; ყოველნი კერპნი დაეცნინა და
შეიმუსრნინა 238, 5; შემმუ-
სრელი ჯოჯოხეთისა 204, 15;
ზოგნი მწუნარე და შემუსრვილ
(იყვნენ) გულითა 273, 29 დამწუნარებუ-
ლი, დანადგლიანებული, გულდაწყუ-
ლებული, გულმოკლული.

შემშევა მომშევა. ე: შეემშეა
50, 6 მოშვიდა.

შემშეუალვა, შემეუალვა (შემს-
ჭუალვა) 1. მიჰედება (ჯვარზე), ჯვარზე
ცმა, ჯვარზე გაყვრა; ვადატ. მოცილება,
მოშორება, გადადგება, გაუქმება, მოს-
პობა. 0—8: მე იგი ვარ, რომელმან...
ბეჭდის საყოფელი იგი საშეჯელისა თქუ-
ენისა ჯუარსა შეემშეუალე 220,
27; რომელმან აკოცნა ცოდვანი კაც-
თანი და აღიხუნა ივინი ჩუენგან და
შემშეუალნა ივინი ჯუარსა 52, 33;
რომლითა (სამშეუალთა) უკეთურთა ჰუ-
რიათა მაცხოვარი შემშეუალეს
243, 13. 2. ჩხვლეტა (ტკივილებით).
ი ვნ.: კბილნი ერეკებიდ და ძარღუნი
განსტელებიედ; და ყოველი გუამი არა
ნეფსით შეიმშეუალვინ 119, 7
ჩხვლიტება (ტკივილებით).

შემძიმება დამძიმება (გასუქების გა-
მო). ა—2: ნაყოვანებამან შე-
მძიმნის კორცნი და აურეებნ ასო-
თა 112, 25.

შემწე 16, 27; 178, 33 დამხმარე
(ნ. შეწევნა).

შემწეობა 67, 24, 247, 10 დახმარება,
შეველა.

შემწიყულულ-ი 77, 10 ქუჭყიანი,
მოსერილი, ბინძური, უწმინდური.

შემჭუალვა ნ. შემშჭუალვა.

შენანება, ი: შეინანენ და თქუნ
227, 15 (ბრძ.) შეინანოს და თქუას; შე-
ნანენ და შეეახლენ ღმერთსა 227,
25.

შენლობა პატიება, შებრალება,
შეწყალება; ნების დართვა. ი/უ: ხოლო
ზლუა იგი მითცა არა მიუტევებდა მას,
არცა შეუნდობდა 107, 12; იო-
ვანე ბუნებისა იგი შჯული შეუნდო
78, 6; შემინდვე, უფალო 65, 39
მაპატიე; შემინდვე, რაათა ვიტ-
ყოდიდა ერთ გზის 73, 20 ნება დამრთე;
არამედ შემინდვეთ მე სიტყუად,
რამეთუ არა მნებავეს ზე ღუმელი 192,
18; ოდეს-იგი გამოიცადა ეშმაკისაგან
შენდობითა, შიმშილითა გამოი-
ცადა 50, 34; შენდობილ იყავნ
შენდა 66, 8 დავერთოს ნება, ასრულ-
დეს ნება, იყოს ასე.

შენეფხულ-ი 119, 9 გაყინული.

შეორგულება შეიქცევა, დაექცევა.
დ: ნუ შეორგულდები 229, 27;
უწყი, რამეთუ შეორგულდი და
სთქუ 66, 11 შეიქცევი; შეორგულ-
და 61, 4; 229, 32; არა შეორგულ-
დეს ივინი მისგან 257, 17; არასადა
შეორგულდის მართალი 94, 24;
შეორგულდებულა 171, 19 დაექ-
ცებული; შეუორგულდებელი 72,
26; 83, 19; 89, 14 უეჭო, შეუიქცევე-
ლი, დაუიქცეველი.

შეპალავანდება ბორკილის გაყრა, ბორკილით შეკვრა, შებორკვა (ა. შ.). 0—2: რამაა ჰფუცავ? რამათა არა ფიცა ზედა შეჰპალავანდო თავი თვისი და ფიცისა მისთვის რწმუნებისა წინაწარმეტყუელი მოჰკლა 210, 14.

შეპყრობა 1. დაქერა, დაკავება. ი: შევიპყარი იგი და არა განუტეო იგი 160, 34; ჰეროდე შევიპყრა იოვანე და შესუა იგი საპყრობილესა 212, 31; შევიპყრეს იგი (ნავი) 272, 27 დაიჭირეს, დაიკავეს; უკუეთუ ვიეთინმე შევიპყრნეთ, შეპყრობილ იყვნენ 186, 1 (შდრ. ი. 20,23); ვითარცა მკლველი შეუპყარი, 130, 23 შეეუპყრებოდა; შეპყრობილი 130, 18; 248, 18 დაქერილი, დაკავებული. [ი ვნ.: მპარვად შევიპყარ და ქუეყანასა უცხოთა მონებად მივეცი: სკ. წიგ. II, 173, 17 შეპყრობილ ვიქენ]. 2. მოცვა. ი: შიმშან და ძწოლამან დიდმან შემვიპყრნა ჩუენ 267, 25; შეძრწუნებულ იყო და შევიპყრა შიმშილი დიდსა 237,22.

შეპყრობილება 127, 31 დაქერა, დაკავება, შეპყრობა.

შერაცხა ჩათულა, ჩაგდება, მიჩნევა. 0—(მ)2: არად შეჰრაცხა სატანჯველი მათი 275, 21; კაცთა ხილული სმენილსა უფროსსა სარწმუნოდ შეჰრაცხიან 33, 12 აღამიანები ნახულს მოსმენილზე უფრო სარწმუნოდ (სანდოდ) თვლიან (მიიჩნევენ) ხოლმე; ესოდენ შეგირაცხიესა სამეუფოთა იგი ჰატივი 209,23; ყოველი ქირი მათი ეგრე შეჰრაცხა, ვითარცა სიხარული მათი 257, 28; შერაცხა 238, 36; შერაცხილი 133, 33.

შერაცხება იგივეა, რაც შერაცხა. ი/უ: უფალო, ნუ შეურაცხებ ამას ბრალად 240, 16 ნუ ჩაუთვლი.

შერევა ნ. თანა-შერევა.

შერთვა 1. შეერთება, შერევა, გაერთიანება. 0—8: თავი თვისი შეერთო კრებულსა მას განწყობილისასა 121, 12. ი: ერი მორწმუნე შეერთეს 141, 21; ამიერიგან ჩუენცა შეგვკრნეს ყრმათა მათ 143, 1. ე: სამოსელი დასთხია და შიშუელი შეერთო მათ 121,13; შეერთენით სიხარულსა შეილთა თქუენთასა 144, 30; რამათა მეცა რიცხუსა შევეერთო, რომელთა ჰრწამს ქრისტე 59, 16. 2. ცოლად შერთვა, ცოლად მოყვანა. ი: ამისა წინა სპარსთა დედანი თვსნი შეერთნიან ცოლად, ხოლო აწ ქალწულებასა იმარხვენ 224,24.

შერიხვავა გაჯავრება. ენ: თქუმიოთ შემრისხნა და მრქუა 67, 6 დამემუქრა, გამიჯავრდა; შეჰრისხნა 25,6; 50,10; 242,35 გაუჯავრდა; ხოლო თავადი თვთ შეჰრისხნა ქართა მათ და ზლუასა 163, 21; შეჰრისხენ ყრმათა მავათ, რამათა არა ეგრე კმობდენ 149, 11; შეჰრისხენ 259, 35 (ბრძ.) გაუჯავრდნენ; შეჰრისხნის ზლუასა და განაქმის 52, 29.

შერცხვა, ი: სარცხელი შეირცხა 242,12 (მე შევირატყ, შენ შეირატყ, ჩუენ შევირატყთ, თქუენ შეირატყთ).

შერღუევა დარღვევა, შეშლა. ი/უ: (სიმორვალემან) სლვანი ფერკთანო შეუტრღვნის 113, 5.

შერევეა, —2: შეძრა და შეარყია 108,13. ი ვნ: არა შეირყიის 223, 5 არ (შე)ირყევა ხოლმე; არასადა შეირყიოს უკუნისამდე 51, 36 არასდროს არ შეირყევა.

შერცხუნა შერცხენა. ი უოზ: და რეცა შეირცხნეს მიახლებად კორკთა მის წინაწარმეტყუელისათა 108, 25; არა შეირცხუინეს 135, 24; არცა კმისა მისთვის შეირცხუინეს 150, 17.

შერწყმა შერწყმა, შეერთება, გაერთიანება (ერთად წარმოდგენა). — შ: ეკრძალებით კეთილად, ნუჟუჟე ვინმე ერთად შე ა რ წ ყ უ ა ს ღმრთეებაჲ, არამედ წმიდაჲ სამებაჲ სრული: მამაჲ სრული, ძჲ სრული, სული წმიდაჲ სრული 54, 4; ხოლო ჩუენ არა შე ე ა რ წ ყ უ ა თ სამებაჲ წმიდაჲ 49, 34; შეერთო ბუნებაჲ იგი და შე უ რ წ ყ უ მ ე ლ ა დ ჰგეის ერთობაჲ იგი 44, 23.

შესაყრებელ-ი 84, 9, 10 სინაგოგა (ებრაელთა სამლოცველო).

შესაქმე 1. 41, 24; 159, 17 შექმნა, გაკეთება, შემზადება, მუშაობა. 2. ბიბლიის პირველი წიგნი, რომელშიც მოთხრობილია ქვეყნის შექმნის (გაჩენის) შესახებ. სხვანაირად მას და ბ ა დ ე ბ ა ეწოდება (GENESIS).

შესლვა შესვლა. 0—1: მართალნი შე ე ლ ე ნ ა ნ მას 195, 28 შედიან; შე ე ე დ 84, 2 (ბრძ.) შედი; შე ე ე დ ი ნ იგია 90, 12 (ბრძ.) იგიც შევიდეს. ი/უ—2: მცირედ-მცირედ შეყინებითა სიკუდილი შე უ ე ა ლ ნ 119, 14 შეუღლის ზოლმე; შორის ერისა არაწმიდასა შე ს უ ლ ა დ იყო 133, 36.

შესმენა 1. დასმენა, დაბეჭდება. —(3) 2: არა თუ შე ა ს მ ე ნ ს სიტყუაჲ იგი სხუათა მათ 193, 22; რომელნი მოსეს შეასმენ და უფალსა იესუს შე ა ს მ ე ნ ე ნ 127, 5; შე მ ა ს მ ე ნ ე ლ თ ა 36, 11; შე მ ა ს მ ე ნ ე ლ ნ 76, 5. 2. მოსმენა, გაგონება. ი: და შე ი ს მ ი ნ ა მისი ღმერთმან 268, 27.

შესუნება სიკვდილი. ი უოზ: შემდგომად მცირეთა ჟამთა მანცა შე ი ს უ ე ნ ა 65, 12 მოკვდა, განისვენა; დაიწყვნა კელნი და ფერკნი თჳსნი და შე ი ს უ ე ნ ა 272, 4; ყოველთაჲ შე ე ი ს უ ე ნ ო თ და აღდგეთ 51, 28; შე ს უ ე ნ ე ბ უ ლ ი 162, 33; 263, 1 მკვდარი, მომკვდარი, განსვენებული.

შესულეზულ-ი 110, 20 შეშფოთებუ-ლი, გაოგნებული, გაშეშებული, დაბნედილი, გრძნობადაკარგული, გონებადაკარგული.

შესუმა ჩაგდება, შეგდება, ჩასმა. 0—2: ჰეროდე შეიპყრა იოვანე და შე ს უ ა იგი საპყრობილესა 212, 31.

შესხმა 1. ქება, ქების შესხმა. ა—8: რომელნი მოსეს შე ა ს ხ მ ე ნ და უფალსა იესუს შეასმენენ 127, 5; შე ს ხ მ ი ს ა ს იტყუთა 10, 3. 2. შეხმა (კორცისა—ოზ. მრ.-ში). ი: კორცნი არა შე ე ი ს ხ ე ნ 222, 25; ქალწულისაგან შე ე ი ს ხ ნ ა კორცნი 41, 1; შე ე ი ს ხ ნ ა კორცნი 182, 11.

შესხრტული (გუამი) 17, 36.

შეტანა, ი: დღეთა მარხვისათა შე ი ტ ა ნ ა ს მის თანა დანაკისკული 270, 12.

შეტევება 113, 5 შეშეება (შეტევა. მიძალება).

შეტეზობა 1. მოხვევა, ჩახვევა, გადახვევა, გულში ჩაკვრა, ჩახუტება („შეტყუება“); ტკილად მიღება. ი: საფასესა მას ცხოვრებისასა შე ი ტ ყ ბ ო ბ და 23, 12; მაშინლა მივიდა, შეეხვა და შე ი ტ ყ ბ ე ო და ამბორს-უყო მას 229, 39. ი ვნ.: და შე ი ტ ყ ბ ე ნ ი იგინი და ამბორს-უყვეს ურთიერთას 271, 26 გადაეხვიენენ.

შეტყუება 1. შეფარდება, შეფერება, შესაფერისობა (შეტყობა, გამოცნობა, ახსნა). ა—(3) 2: ცუდად თუ რას სიტყუათა ამათ შე ე ა ტ ყ უ ე ბ თ 222, 29; რამთა ჩუენცა გულისხმა-ვყოთ და შე ე ა ტ ყ უ ა თ სიტყუად თქმულთა მაგათ შენთა 239, 27. ე: ესე საკითხავი ქრისტეს შობასა და განცხადებასა და ხარებასა შე ე ა ტ ყ უ ე ბ ი ს 54, 10 შეეფერება, შეეფარდება, შეესატყვისება, მისი შესატყვისია; შე ე ა ტ ყ უ ე ბ ო ლ ა 106, 19; მო-ნისაჲ მის მონათა მიერ არს შე ე ა ტ ყ-

უე ბ ა ზ, ხოლო ძისა შადლი მონათა
შიერ შე უ ტ ყ უ ე ბ ე ლ არს 88, 2,3.

ჟ. 85. 36 მხილება; დავა, კამათი.

შეტყულება (კელთა) ხელის ხელ-
ზე შემოკვრა, ტაში. ი: იულა.. კელნი
შე ი ტ ყ უ ე ლ ნ ა 242, 6.

შეუგინებელია 35, 20 წაუბილწ-
ველობა, სიწმინდე.

შეუმსგავსებელი-ი 127, 35; 274, 15
შეუფერებელი.

შეურაცხ-ი 17, 8; 77, 17; 247, 20;
273, 32: არად ჩასაგდები, უბრალო, უმ-
ნიშვნელო; ცუდი.

შეურაცხება 22, 3 არაფრად ჩაგდე-
ბა, არაფრად მიჩნევა.

შეურაცხ-ყოფა არაფრად ჩაგდება,
არაფრად მიჩნევა, აბუჩად აგდება.
ი—2: აწ ნუმცა შე უ რ ა ც-ჰ ყ ო ფ თ,
რომელი-იგი ქრისტემან არა შე უ-
რ ა ც ხ-ყ ო 77, 15; რომელთათვის
ჟუავილოსნება იგი სიკბაუკისაა შე-
უ რ ა ც ხ-ყ ე ს 123, 14; შე უ რ ა ც ხ-
ყ ე ნ ე ს კორცნი მათნი, ვითარცა არა
მათნი 269, 28.

შეურება შეწუხება; თავის შეწუ-
ხება. —(3) 2: უფროას ხოლო შე ა-
უ რ ე ე ბ ღ ა 130, 4. ი უ ო ბ.: რო-
შელნიმე მი-რაჲ-იწინეს მახლობელად
სატანჯველთა, შე ი უ რ ე ე ს 117, 6;
იწყო ელიაცა შე უ რ ე ე ბ ა დ წყუ-
რილითა 128, 1; შე უ რ ე ე ბ უ ლ ი
128, 26.

შეუღლვილება 41, 15 დაკავშირება,
კავშირი, კავშირის გაბმა.

შეუცვალელებელი-ი 274, 14 (შე) უცვ-
ლელი, მუდმივი.

შეუხებელი-ი ხელშეუხებელი, უბი-
წო, უმანკო. ნუცა ვინ ეტყვნ მეძავით
და შე უ ხ ე ბ ე ლ ი თ 211, 32.

შექმნულ-ი 139, 14 შექმნილი, გა-
ჩენილი.

შექცევა დაბრუნება, შებრუნება,
გადაბრუნება. ი: ოდესმე მოქნებით
მოვიდოდა მათა, ოდესმე თქუმითა
შე ი ქ ც ე ე დ ა მათ 117, 31.

შეღება ნ. თანა-შეღება.

შეღება, ი—2: მან მატყლი ოდენ
შე ღ ე ბ ა, ხოლო ეკლესიამან ძოწეუ-
ლი შეიმოსა 34, 11.

შედგნებულ-ი 208, 26 შედვინიანე-
ბული, შეზარხოშებული, შემთვრალი,
მთვრალი.

შეეწება 1. გაჩერება, შეჩერება.
დადგომა. ე: არა თუ ღმრთეება შე-
ე ყ ე ნ ა, არა თუ ღმრთეება დაეფ-
ლა 50, 24. 2. შეგდება, ჩაგდება, ჩას-
მა (საპყრობილეში..), დამწყვედევა-
ა—(3) 2: მაშინ კეისარმან შეიპყრნა
იგინი და შე ა ყ ე ნ ნ ა საპყრობილესა
და გუემნა იგინი 251, 17; ლომნი შვდ
დღე შე ე ყ ე ნ ე ბ უ ლ და უზმებულ
იყვნეს 108, 21.

შეეწება შეეწება, გაყინვა. ი ვნ.:
მდინარენი.. მყინვართა მით შე ი-
ყ ი ნ ე ს და ღინებისაგან დადგეს
119, 20; კორცნი.. ლებ იქმნიან შე-
ყ ი ნ ე ბ ი თ ა მით სისხლისადა 119, 5.

შეყოფა შეერთება, ერთად ყოფნა.
ე: შე ე ყ ო მათ ღმერთი იგი მათი, რა-
მეთუ ესრე თქუა: თქუელ თანა ვიყო
220, 11; იგი სხუასა ქმარსა არღარა
შე ე ყ ო 225, 18; სძალი შე ე ყ ო სი-
ძესა და ქორწილი იქმნა სულიერი
230; 3; დედალი იგი სხუასა მაძალსა
არღარა. შე ე ყ ე ს 225, 13.

შეყოფილი-ი 84, 22 შემდგარი, შედ-
გენილი (შეერთებული) (ნ. კ. თანა-შე-
ყოფილი).

შეყრდნობილი-ი 275, 38 მიყრდნო-
ბილი, მიყუდებული, მიღებული.

შეყროლება აყროლება, სუნის მო-
კიდება (მოდება). დ: შე ყ რ ო ლ ე ს
და დალბეს წყლულებანი 212, 3.

შეუღარება 1. შეყვარება. ი: რო-
მელთა შეგეყუარებების უფა-
ლი ჩუენი 48,8 შეგიყვარებით; ქრის-
ტმს შეეყუარებულნო 185, 5. 2.
მოწონება. ი/უ—2: და ვითარ იხილეს
იგი ჰაბუყად შეუნიერად მტერთა მათ
ღმრთისათა, შეუეყუარდა იგი და
უნდა დამარხვამ მისი და თანა-წარყ-
ვანება 276, 18 მოეწონათ იგი.

შეშა 129; 24; 230, 30.

შეშაღვა არევა, შემფოთება. ი ვნ.:
ჰურიანი და ყოველნი დაბადებულნი
მათსა მას კადრებასა მის ზედა განკრ-
თენ და შეიშალნენ 92, 24
აირევიან, შემფოთდებიან.

შეშოთა დახრჩობა. ა—2: შეიპყრა
იგი ეშმაკმან და შეაშოთობდა მას
270, 19; და შეაშთვის სული იგი
შიმშილითა გულის-თქუმისაჲთა 112, 6.

შეშინება, ი უოზ. არა შეიშინა
მსაჯულისათჳს 210, 16; და, დათუ
ბუნება იგი მკეტთაჲ აწუეღდა, (ლომ-
თა) შეიშინეს და ვერ იკადრეს
შეხებად კორცთა 108, 18. ე: შე-
ეშინა ელიას და წარვიდა უდაბნოდ
213, 24. დ: და მეყს შეშინდეს და
დაჰსნდეს 108, 24.

შეშფოთება შემფოთება, არევა. ენ:
რაჲამს უკუე იხილეს იგი ერმან მან,
შეშფოთნეს ფრიად 250, 26;
შეუშფოთებელად 6, 17 აღუშ-
ფოთებლად, მშვიდად, წყნარად.

შეჩუენება შეჩვენება, დიდი საეკ-
ლესიო თანამდებობის პირთა თანამდ-
ბობიდან გადაყენება და გაძევება. შე-
ჩუენებულ ყვეს იგი და მიუღეს პა-
ტივი მთავრობისა მისისაჲ 65, 6.

შეცვალება 234, 14 შეცვლა, ცვლი-
ლება (ნ. კ. შეუცვალებელი).

შეცომა შეცდომა, სწორი გზი-
დან აცდენა, აცილება, გადახვევა.

0—(2) I: დედაკაცისა მიერ შესცომა
201, 5; შევსცეთით სირცხლითა
ჩუენითა 236, 5 შევცდით; სახარებისა-
გან შესცოთეს უწყებასა 25, 22; შეც-
თომილი 11, 35, 36 შემცდარი, (სწორ
გზას) ამცდარი, აცდენილი.

შეცოუნება შეცდენა. ა—(3) 2: პა-
ლესტინმ ყოველი შეაცოუნა 48,
24; რომელთა მრავალნი შეაცოუნ-
ნეს 52, 1 შეაცდინეს (ისინი).

შეცილება აცილება, აცდენა; და-
ვიწყება. დ—2: რომელნი მამათ-მთა-
ვართა და წინაწარმეტყუელთა შეს-
ცილდეს 5, 5 ასცილდნენ, ასცდნენ,
დაავიწყდათ.

შეცვენება ჩავარდნა, ჩაცვივნა, ჩაც-
ვენა. 0—1: კორცნი, რომელნი მყინ-
ვარსა შეცვენიან, პირველად ლებ
იქმნიან შეყენებითა მით სისხლისაჲთა.
119, 4.

შეცულ-ი 106, 27 მოცული, გარე-
მოცული; ჩაგდებული, ჩამწყვედელი
(რამეში, მაგალითად, საპყრობილეში,
ორმოში...).

შეძერწვა შეერთება, შეწყება.
ი ვნ.: ზღუანი განსთქდიან და მუნეე.
ურთიერთას შეიძერწნიან 221, 22.

შეძინება 1. დაძენა, შემატება, მი-
მატება, დამატება; განმეორება. 0—3:
შესძინეს უვარის-მყოფელთა მათ-
გინებასა მათსა ზედა, ესერა შესძი-
ნებენ თაყუანის-მცემელნი შეუნიე-
რებასა მათსა 259, 4; ელია არა შეს-
ძინებდა შენდობასა 127, 33; შეს-
ძინა 178, 8 დაუმატა, დასძინა; შე-
ველ-სძინე და ევედრე უფალსა.
მათჳს 243, 17 განიმეორე (განუშეო-
რე), დაუმატე, დასძინე; ძვრი შემამ-
თხვედ მე ღმერთთა და უძვრსნი შემ-
ძინედ 213, 22 (ბრძ.) დამიმატონ.

ე: მრავალნი სულნი შეეძინებოდე ს უფალსა ჩუენსა 250,11; არასადა შეეძინა და არცა მოაკლდა რაჲ 46, 18; შეეძინეს ჩუენ ნიჭნი კელითა სულისაჲთა 181,23. 2. შეძენა, შოვნა, მოპოვება. ი: რაჲთა სასუფეველი ცათაჲ შეეძინოთ 273,39.

შედლება, ი/უ—(8)2: ვერ შეუძლებს... მიწისაგანი ესე ენაჲ ჩემი გამოთქუმაღ 199, 10 ვერ შეძლებს; ვერ შეუძლე შეუღალ 240, 14 ვერ შეეძელი შეელა.

შედრვა 1. შეძვრა. 0—2: შენ შე-ოლენ-ს ძრავ ზრახვასა მას გულსა შიდა და უფალი აღმოიკითხავს 211, 23; შეძრის უღაბნოჲ 77, 23 შეძრავს ხოლმე; ნუვინ შეგძრავს შენ აღსარებისაგან ქრისტჳსისა 158, 16 ნუ შეგძრავს, ნუ გადავახვევინებს; კლდესა ზედა შეუძრავსა 51, 36; შეუძრველად 50, 22; 73, 26. 2. 150,13 შეძვრა, ძვრა, მიწისძვრა.

შედრწუნება შეშინება. ა—2: ვინ-მე არს ესე, რომელმან ესოდენი ერი შეაძრწუნა 80, 31; მცველი იგი შეაძრწუნა 82,11. დ: არა ზარი აჰვალს სახილველად, არა შეაძრწუნდები თავით 210, 20; ვითარ არა შესაძრწუნდი 77, 24; შეძრწუნდა ფრიად 73, 19; შესაძრწუნებელი 206, 13; შეუძრწუნებელად 26,28.

შეწამება 1. შეჭერება. ა—8: და ყოველთაჲე შჭული ყოველი შეაწამეს 240, 33. 2. 135, 18 დაბეზლება, დაბრალება, ბრალის დადება, ცილისწამება.

შეწევნა 1. დახმარება, შეწევა, შევლა. ე: რომელი მრავალ-ფერად ყოველთაჲე შეეწევის 11, 36 ეხმარება, შევლის; ესოდენ შეეწეოდა ყოველთა 190, 1; სულისა წმიდისა მად-

ლნი შეეწეოდეს პეტრეს 189, 30; შეეწია მარჯუენითა თჳსითა. 183, 11; და ჩუენ ლოცვაჲ მათი შეეწიენ 260, 7 (ბრძ.) შეგვეწიოს, დაგვეხმაროს, გვიშველოს; შეეწიენით, რაჲთა არა მოგმედგრად 192, 19 დამეხმარეთ; შეწევნაჲ 101, 37; 122, 9; 279, 26; შეწევნითა 72, 27; შესაწევნელი 120, 33; შეუწევნელი 158, 22 (ნ. კ. შემწე). 2. შეღწევა, შესვლა. ი ვნ: სალ-მობაჲ.. ტვნსა შეიწევი 119, 8.

შეწირვა, 0—2: ლოცვასა შესწირ-ვენ უფლისა მიმართ 122, 12; ნელსაცხებელსა შესწირავს 78, 17; შესწირვიდეს ლოცვათა ჩუენთა 194, 1. ი: იგი თვთ არს, რომელი შეიწირავს ყოველთაგან ვედრებასა 193, 32; შეიწირენ სულნი ჩუენნი 274, 26 (ბრძ.) შეიწირე (შენიგინი). ი ვნ: მუნ ორნი გურიტნი ანუ ორნი მართუენი ტრედისანი შეიწირვოდეს 90, 21; შეიწირენ მსხუერპლი ესე ჩუენი შენ წინაშე, უფალო 120, 11 (ბრძ.) შეიწიროს, შეწირულ იქნეს; შეწირული 274, 31.

შეწოდ(ე)ბა მოწოდება, მოხმობა, დაძახება. ი/უ: და მან შემეწოდა მე. და მკითხვიდა 68, 3; მაშინ მღღელ-მოდლუართა მათ შეუწოდეს მცველთა მათ და ჰრქუეს 152, 20.

შეწონა მიწონა, შეთანასწორება. ა—8: რამეთუ არა ზომით ოდენ შეაწონის მათსა მას და მისცის მათ 257, 16 მიუწონის ხოლმე.

შეწუვა შეწვა, დაწვა. 0—2: ვითარ არა შესწუვიდა უნდოსა მას შემასა მაყულისასა 219, 30 (და)წვადა; გულის-თქუმაჲან სოლომონი და ამონი შეწუნა 261, 25; შეწუნეს იგინი ცეცხლითა 259, 18; არცა ცეცხლმან შეწვს უფროჲს შურისა 261, 24. ი ვნ: მაყუალი... ეგზებოდა და არა შეიწუებოდა 204, 26;

უკუეთუშეცა ცეცხლ იყვნეს, ვითარმცა არა შეიწუწუნეს 219, 26; შეწუწუნვად 219, 33; შემწუწუელი 187, 14; მაყუალა აგზებული და არა შემწუწარი 204, 26; შეუწუწუელი 200, 24.

შეწურვა, ი: აწ იპოვე შენ, კიცო, ქრისტესა და შეიწურე ზედა-მჯდომელი იგი არა თუ დამამძიმებელი, არამედ აღმაფართებელი 134, 20 მაგრად, მკიდროდ მიიქარი (?).

შეწუხება, ა—ზ: რაჲ სარგებელ იყოს თქუენდა, უკუეთუ შეაწუხოთ ყოველი ნათესავი 152, 22. ენ: შეწუხნა ეროდო ფრიად 210, 8 შეწუხდა: შე-მცა-წუხნეს 233, 19; ოდეს ვიურვოდით, გინა თუ შეცუხნეთ 236, 8.

შეწუინება შეწუხება; მოწყენა; (თავის) მობეზრება. ა—ზ: რაჲთა არა შეცაწყინო, არა ვპრეკე კარსა 271, 9. ი: არა შევიწყინო მე შედგომად კუალსა მისსა 228, 2.

შეწუნარება მიღება. ი: ვითარ შეიწყნარებ დიდებასა ღმრთისასა 147, 13; რაჲსათჳს რომელსამე შეიწყნარებთ და რომელსამე განაგდებთ 162, 20; შეიწყნარა იგი მოწაფემან თჳსმან სიხარულით 271, 26; თჳსთა მოვიდა და თჳსთა არა შეიწყნარეს 138, 30 თავისიანებთან მოვიდა და თავისიანებმა არ მიიღეს.

შეწუხდევა შემწყვდევა, დაჭერა, ჩაყრა. —(8)2: ათერთმეტთაღა უმეტეს ბევრნი ბევრთანი შეაწყუდიანეს ბადეთა მათთა, ვითარ-მე ვინ შემძლებელ არს ძლევად მისა 222, 9.

შეწუხდეა გონის დაკარგვა, გულის წასვლა, გრძნობის დაკარგვა, უგონოდ (გრძნობადაკარგულის, გულწასულის) დაცემა მიწაზე. 0—(2)1: ვნებაჲ თავისაჲ და საღმრთაჲ ფერკთაჲ, ანუ

მეცს შემოროტებაჲ ვითარ შესწყუდნის, და სიძიმჳ და განწყუნილებაჲ სტომაქისაჲ, და წყლით განივებაჲ მუცლისაჲ, და მსიენებაჲ... — ნაყროვანებისაგან და ფუფუნებისაგან იტყვედ მკურნალნი 109, 13.

შეჭირება, შეჭირება მოჭერა, შევიწროება; გასაჭირში ჩადგება. გუელი კურელსა იწროსა შევალს და განიძაკუავს სიბერესა და სიძუელჳ შეჭირებიოთა მით იწროებისაჲთა განიყარის 86, 28; ესრჳთ შევედ შენცა იწროსა მის მიერ და შესაჭირებელისა კარისა, შეიიწრე თავი შენი მარხეთა 86, 29.

შეჭუვნება შეწუხება, დაღონება. ენ: ეგრეთა ესე შეჭუვნა 210, 11 შეწუხდა, დაღონდა; შეჭუვნებუელი 240, 14.

შეჭურვა შეიარაღება, იარაღის ასხმა. ი: შეიჭურეთ სპარაზენებაჲ იგი ღმრთისაჲ და შთაიციუთ ჭაჭვ იგი სარწმუნოებისაჲ 218, 31.

შეხადა შეწოდება, შეხმობა; მოწოდება, მოხმობა, მოწვევა, დაძახება, დაპატიება. 0—(3)2: სულ-გრძელებით თავს-იღებდა, რომელმან-იგი შეხადა 211, 4.

შეხება ნ. შეუხებელი.

შეხედვა, 0—(8)2: ხოლო მან შეხედნა მას 271, 1 შეხედა.

შეხილვა შეხედვა, დათვალეირება, თვალით გაზომვა. ი: და ვითარცა მრისხანეთა მკლველთა შეიხილნეს ურთიერთას 108, 23.

შეხუევა შეხვევა; მოხვევა. ი ვნ: შეიხვასამკუდროთა ტილოთა 50, 22 შეხვეულ იქნა. ე: მაშინლა მივიდა, შეიხვასა და შეიტყვბო და ამბოღას-უყო მას 229, 33 მოეხვია; შეხუეული 91, 23.

შეხუმა (ობ. მრ.-ში) შეტანა. ი: აღ-

მოიხუნა და შეიხუნა იგინი ქალაქად 242, 15.

შექდომა შესვლა; შეთავსება, შეწყობა. 0—1: ძნელად შექდია ურთიერთის წამალი იგი და ქამადი, და მათსა ბრძოლასა ეცნის საღმრთოებისა მას 109, 31.

შეჯერება დარწმუნება, დაჯერება. ა—3: ილუაწა მისთვის ნებითა თვისითა, რამეთუ დაეიწყა იგი და დაითმინა მისი და შეაჯერა მას 183, 11.

შვილ-ი 271,28; **შვილითი** **შვილად** 265, 22 საშვილიშვილოდ; **შვილიდან** **შვილამდე**, **თაობიდან** **თაობამდე** (ნ. კ. შობა).

შვილება 124, 22. **შვილად** გახდა, **შვილად** გახდომა.

შვილთ-სხმა 124, 21 **შვილების** ყოლა, **შვილების** გაჩენა.

შენება 1. **შენება**, **აშენება**. ა—(3)2: რომელნი აშენებთ სიონსა სისხლითა 126, 3; მაშენებელი 218, 24; ნაშენები 114, 9. 2. **დამოძღვრა**, **დარიგება**; **გადატ. კარგის ქმნა**; **აშენება**, **გაკეთება**. საშენებელად 213, 4.

შთაბერვა **ჩაბერვა**, **შებერვა**. 0—3: **შთაჰბერა** მოციქულთა სული 186, 6 ძუიუი (შდრ. ი. 20, 22); ესე მეორე **შთაბერვა** არს 186, 2; **შთამბერველი** 186, 3.

შთაგდება 241, 17 **ჩაგდება**, **ჩაღება**. ა—8: **გულის-ბეჭდამ** მრჩობლი **შთაგდე**ს **გულსა** 123,19.

შთადება **ჩაღება**. 0—2: რომელსა-იგი **შთადეცია** სამსახურებელი ეკლესიისა 63, 24 რომელშიც (ჩა)დებენ ხოლმე.

შთავრომილ-ი 18, 5 **ჩავარდნილი**.

შთათხევა **ჩაყრა**; **ჩაცევნა**, **ჩაცევნა**. 0—(3)2: **ცეცხლსა** მისცნეს წმიდანი იგი და **ცეცხლისა** იგი **ნეშტნი** მდი-

ნარესა **შთასთხინეს** 121, 29. ი ვნ.: რომელთა თავით თვისით მთხრებელი აღმოთხარეს და იგინივე **შთაიხინეს** მას 52,5 **ჩაცევიდნენ**.

შთამოსლვა **ჩამოსვლა**. 0—1. **შთამოვიდა** 69, 26 **ჩამოვიდა**; **შთამოვედ** 68,19 (ბრძ.) **ჩამოდი**.

შთანთქმა 1. **ჩაყლაპვა**. 0—2: რამეთა წარმოსთხინეს, რომელნი **შთაენთქნეს** 163, 24; **შთანთქმად** 88, 28; **შთანთქმული** 163, 30. 2. 105,18 **ჩაძირვა**.

შთასლვა **ჩასვლა**. 0—1: **შთავალს** 269, 23 **ჩადის**; **შთავლენა** **ტვრითისანი** ცოდვითაგან 78,12; რომელნი **შთავლენა** **მღვმესა** 157,8 **ჩადიან**; რომელნი **შთავიღოდეს** **მღვმესა** 158,26 **ჩადიოდნენ**; რამეთა... **შთავიღოდია** 257, 7 რომ **ჩავიდნენ**; **შთავედ** 68,16 (ბრძ.) **ჩადი**.

შთასხმა **ჩაყრა** (ბევრი პატარ-პატარა ელემენტისაგან შემდგარი ნივთისა). ა—2: **შთაასხა** **ცეცხლი** იგი **მღვმესა** მას 220, 3 **ჩაყრა**.

შთაყვანება 1. 173, 13 **ჩაყვანა**. 2. **გატანება**, **ჩატანება**. ა—3: **თანა-შთაყვანიონას** ძალი **ღმრთისა**. და აწ **მონასა** **თვსსა** **შთაყვანებ**ს ძალსა და **მოსცემს** **ცხოვრებასა** უფალი 163,35.

შთაყოლა (**შთაჰყვა**) 6. **თანა-შთაყოლა**.

შთაცვალემა **შეცვლა**. ე: **შთაცვალა** **სულიერად** 51,11.

შთაცვანება **ჩაცევნა**, **ჩაცევნა**, **ჩავარდნა** (ბევრისა). 0—1: **მჭურვალედ** **ჰხედვიდეს** **სანათლოსა** მას და **შთაცვოდეს** **ნიჰსა** მას **მადლისასა** 78, 1.

შთაცუმა **ჩაცმა**; **შესხმა**, **შებმა** (ხორცისა). ი: **ძაძასა** **შთაიცუმიდა** 108, 3; **ამისთვის** **კორცნი** **შთაიცუენ** 221, 16; **შთაიცუთ**

ჯაჰჯ იგი სარწმუნოებისაჲ 218, 32; განიძარცუეს დიდებაჲ იგი, რომელ შთაეცუა მას 183. 13; საჭურველისა შთაცუმაჲ 261, 5 (ნ. კ. ძაძა-შთაცუმული).

შთაწერდა ჩაწრეტა, ჩაწურვა, ჩასხმა. ი: ვეშაჲ იყო წყალთა შინა, ... რომელმან შთაიწრიდის იორდანშ თუალსა მისსა 88, 15.

შთაჯდა ჩადლება, ჩაყრა. 0—2: გერ შთაქადონ იგი სიღრმესა მას უფსკრულთასა 223, 32.

შთაქდომა ჩასვლა. 0—1: შთაქედო მე ქუეყანად 164, 29 ჩავედი; შთაქდა გულსა ქუეყანისასა 164, 26 ჩავიდა; შთაქდის მეზუერშ და აღმოკდის მახარებელად 78, 16 ჩადის ხოლმე; ჯოჯოხეთა შთათუ-ვქდე, მუნცა ახლოსვე ხარ 104, 13 ჯოჯოხეთში რომ ჩავიდე; ხოლო აწ ვიდრე ჯოჯოხეთამდე შთაჰქდე 14, 19.

ში (—ში) შიმშილი, მომშვეა. 0—2: მათ შის და სხუათა ზრდიან 36, 16 (შის—შიის—ჰშიის—ჰშიის) შიათ; შიოლა, ვითარცა კაცსა 50, 9; რომელთა შიოლის და სწყუროდის 112, 18.

შიდა 38, 3; 164, 23; 211, 21; 213, 15 თანდ. შინა, ში.

შიმონვარი (= შიმუნვარი) 230, 23 „ქალი მხლებელი“ (საბა); მოსამსახურე ქალა, შინამოსამსახურე, прислужница (შდრ. გამ. 2, 5).

შიმშილ-ი 50, 34; 112, 7.

შინ, ე: არცა მე შინის თქუენ-გან 275, 5 თქვენი არ მეშინია; ნუ გე-შინინ, იოსებ 38, 17 ნუ გეშინია; ეშინოდენ 161, 6 (ბრძ.) ეშინოდეს; გეშინოდის (თქუენ) 161, 5 შეგე-შინებათ, შეშინდებით.

შინა-განცემა გაცემა, ღალატი. 0—(8) 2: მაშინ ერისაგანთა შინა-

-განსცეს ქეშმარიტებაჲ ვეცხო-სათვს 161, 31; შინა-განმცემე-ლი 117, 33 გამცემი, მოღალატე.

შიშთვილ-ი 82, 5 სახარხოელა; (თავის) დასახარხოზი თოკი.

შიშთელ-ი 118, 39; 121, 13, შიშთ-ველ-ი 14, 32; 42, 7; 221, 8; 275, 12 შიშ-ველი.

შიშთულობა 123, 6 შიშვლობა, სი-შიშვლე.

შობა 1. შობა, დაბადება. 0—2: შენ შობ ყრმასა 203, 27; ჰშეე 52, 25; შეე 52, 32; 208, 10, 33 შეი, შობე, დაბადე. ი ვნ: იშუებოდა 27, 13; იშვეს 200, 3 დაიბადება; რაჟამს ვიშენით, საღმობაჲ იგი შობისაჲ მის დასცხრის და მშობელი იგი დაყუდნის 105, 27; შვილი 240, 13 (—შეე-ილ-ი) ვინც იშვა; ვითარ აღიდა შობილმან მშობელი თვისი 199, 6; უშობელი 28, 9 რაც არ შობილა, არ დაბადებულა; მისი ნაშობი იყო იგი 276, 15 შვილი; შობადი 13, 24 ვინც უნდა იშვას, ვინც უნდა დაიბადოს; ვინც უქვეყლად იშობა, დაიბადება. 2. ქრისტიანული ღღესასწაული, ქრისტეს დაბადების ღღე, მოდიოდა 25 დეკემბერს (ძვ. სტ.).

შოვა 1. 139, 18; 159, 4 თანდ. შუა, შორის (მოითხოვს მიცემითს). 2. 140, 3; 156, 19 ზზ. შუა.

შოვა-მდგომელი 24, 30; 175, 10 შუამდგომელი, დამხმარე.

შოვა-სამხრამდე 70, 27 შუადღემდე.

შოვა-სამხრის 235, 28 შუადღისას, შუადღეზე.

შოვა-შემოღება, შოვა-წარმოღება მოტანა, მოყვანა (მაგალითისა, ციტატისა). ი: ისმინე, კელი მიყვოთ და შოვა-შემოვიღოთ და ვიხილოთ, შეურაცხ თუ რაჲმე იყვენ სი-

ტყუანი იგი 222,33; შოკ-წარმო-
ლებად ვერ მივსწვდით 189, 29.

შოკრით 155,23 შორიდან.

შოკრის 18, 39 თანდ. შორის,
მოითხოვს მიცემის.

შოლტ-ი 140, 20 მათრახი.

შორვა დაშორება. 0—2: რომელი
შორავს ქალაქსა ვითარ ოც მილიო-
ნით ოდენ 64, 33 დაშორებულია ქა-
ლაქს (ქალაქისაგან).

შორიელ-ი 15, 32; 104, 23 შორე-
ული.

შრომა 274, 26 შრომა; ქანცის გამ-
წყვეტელი მუშაობა, დაღლა; გაჭირე-
ბა, წვალება. შიმშილითა გამოიცადა,
შრომითა და გულის-კლებითა და
ურევითა 50, 35; გამოიწულილვიდა
შრომით 238,21 გაჭირვებით, წვალე-
ბით; მე განგისუენო თქვენ შრომა-
თაგან ამის სოფლისათა სასუფეველ-
სა ჩემსა 274,32; მშრომელად 15,4;
უშრომელად 28,11 გაჭირვების გა-
რეშე (ნ. კ. მაშურალი, მშრომელი, საშ-
რომელი).

შრომება გარჯა, შეწუხება, წვალე-
ბა. ა—2: რომლისა ჯერისათვის-მე გუ-
აშრომებს ჩვენ დედოფალი ესე
239, 31.

შრომისა შემთხვევა გაჭირვების მი-
ყენება, გასაჭირში ჩადება, შეწუხება.
ა—8: შრომადა... შეამთხვა 4,
24; 21, 34 შეაწუხა (გაჭირვებაში ჩააგ-
დო).

შროშან-ი 21, 22; 66, 20 შროშანა,
лилия.

შუა (-ნ-ი) 224, 5 კბილი, კბილები;
შუა, დიდი კბილი, კბილები (ჩვეუ-
ლებრივ, მხეცებისა).

შუბლ-ი 215,15.

შუება შვება, სიხარული, გახარება.
ი უოზ.: იშუებდინ ქუეყანაჲ 3,
21 (ბრძ.) გაიხაროს; ვიხარებდეთ და

ვიშუებდეთ 145, 17; კაცსა შუ-
ებასა თანა მოუტდის ურვაჲ 129,
38; შუებული 10, 9.

შუელა 240, 14 შველა, დახმარება.

შუენ, 0—(2)1: კშუენის 71,30;
შუენის 7, 36 შვენის, შეშვენის,
შეფერება; მისთვის საჭიროა, უნდა.

შუენიერ-ი 6, 10; 260, 27 მშვენეი-
რი, ლამაზი (ვისაც შვენის), კარგი (ნ. კ.
დილად შუენიერი).

შუენიერება 116, 31; 134, 13; 145,
37 მშვენიერება, სილამაზე (ნ. კ. დი-
ლად-შუენიერება).

შურის-გება შურისძიება. 0—3: აწ
თქვენ ჰგონებთ, ვითარდამცა შჭული-
თა და წინაწარმეტყულებითა შურს-
აგებდით ღმერთსა 147,24; შუ-
რის-გებასა 136, 23; შურის-
მგებელი 136,22.

შურის-საძიებელად 57,7.

შურობა შური, შურიანობა. ე: შენ,
ფარისეველო, ეშურობა 211, 13;
არაეინ გეშურობს 211, 11; ეშ-
მაკი... ეშურობს მარადის 250, 18.

შჩულ-ი ნ. შჭული.

შჯა დავა, კამათი, ჩხუბი. ე: სი-
ტყუთა ლალვისათა ეშჯინ მას და
აცილობნ ქრისტესთვის 72, 6 ედავებო-
და, ეკამათებოდა, ეჩხუბებოდა ხოლმე.

შჯულ-ი 68,24, შჩულ-ი 239, 12,35
კანონი, წესი; სამართალი; სარწმუნოება.

შჯულიერ-ი 101, 27 კანონიერი, სა-
მართლიანი, წესიერი.

შჯულის-ღება დაკანონება, დაწესე-
ბა, დადგენა; კანონის გამოშვება, ბრძა-
ნების გამოცემა. 0—2: შჯული და-
დვეს, რაათა და-თუ ვინმე-ჰმარხოს
იგი, სიკუდილით მოკუედინ 61, 12;
შჯული დაედვა უშჯულოთა
მათ მღდელთ-მოძღუართა, რაათა არა-
ვინ დაჰფლას 64, 24; შჯულის-ღე-
ბაჲ 120, 22; შჯულის-ღებისა-

გ ა ნ 14, 29; შ ჯ უ ლ ი ს-მ დ ე ბ ე ლ ი 76,10 კანონმდებელი; სარწმუნოების შემქმნელი; მოსე შ ჯ უ ლ ი ს-მ დ ე ბ ე ლ ი 164,13.

შჯულის-მასწავლებელ-ი 58, 12 საღმრთო წიგნების კანონების მცოდნე და

ამხსნელ - მასწავლებელი, *воспитатель, законоучитель*.

შჯულის-მოდღუარ-ი 64, 20 იგივეა, რაც შჯულის-მასწავლებელი (6.).

შჯულის-მოწაფე 65, 20 საღმრთო წიგნების კანონების შემსწავლელი, შჯულის-მოდღურის (შჯულის-მასწავლებლის) მოწაფე.

ჩ

ჩა, ჩან ჩენა. 0—1: ვ ჩ ა ეჩანვარ, ს ჩ ა, შ ჩ ა ჩანხარ; ჩ ა ს 146, 19; 157, 15, 27; 158, 36; 162, 35; 166, 12; 233, 13; 241, 6; 247, 19 ჩანს; ჩ ნ დ ა 95,21; 96, 26 ჩანდა; რაჲთა... შ ჩ ნ დ ე 56, 4 რომ ჩანდე, რომ გამოჩნდე. ი/უ—2: მორწმუნეთა ესმინ და მწუხარება უ ჩ ნ 233, 18 უჩანს, ეჩვენება, მიაჩნია.

ჩემება მიკუთვნება, განკუთვნება; მისაკუთრება; მიჩნევა. ი: თვისი მკეველი ი ჩ ე მ ა დედად 42, 4; მან თავისა თვისისათჳს ი ჩ ე მ ა ო 135. 33. ი/უ: უმეტესობაჲ იგი უ ჩ ე მ ე უფალსა 167, 18.

ჩინება 1. გამოჩენა, გამოაშკარავება. ი ვნ.: ჰურიათაჲ იგი კრებული განისხმის და მეძავი ი ჩ ი ნ ე ბ ი ს 92, 17; ჯუარი იქადაგების და აღდგომაჲ ი ჩ ი ნ ე ბ ი ს 234, 30. 2. მიწვევა, დაბარება. ი: რომელი ღირს ჰყავ მადლისა მოღებად და ი ჩ ი ნ ე ს ასუფეველსა შენსა 61, 7; მათ გ ი ჩ ი ნ ე ს თქუენ 260, 17. ი ვნ.: ი ჩ ი ნ ე ნ ი თ მოტევებასა ცოდვათასა 84, 8; ყოველნი ი ჩ ი ნ ე ს შუენიერსა შუენიერებასა 145, 37; არა მოვედ ჩ ი ნ ე ბ ა დ მართალთა, არამედ ცოდვილთა სინანულად 137, 1 (მღრ. მ. 9, 13 C; მრ. 2, 17 C); ქორწილსა მოწამეთასა ჩ ი ნ ე ბ უ ლ ხართ 260, 23; დიდად შუენიერ არს, იყოს თუ ვინმე მსგავს — ჩ ი ნ ე ბ უ ლ

ლი იგი მ ჩ ი ნ ე ბ ე ლ თ ა თჳსთა 260, 28 თუ მოწვეული ემსგავსება მომწვევლებს.

ჩმუნვა (ხელით) შეხება, (ხელის) მოკიდება... ა—2: ჰხედვიდეს უმადლონი იგი თუალითა და ჰელითა ჩ მ უ ნ ე ი დ ე ს საკვრველ-მოქმედსა მას 144, 5.

ჩუნება 1. ჩვენება, მოჩვენება. (ძილში) გამოცხადება. ე: მე ჩ უ ე ნ ა 63,18; მასვე ჩ უ ე ნ ე ბ ა ს ა შინა 67, 18; ერთითა ჩ უ ე ნ ე ბ ი თ ა 65, 39; ჩ უ ე ნ ე ბ ა დ 66, 5. 2. სიზმარი. 8. ჩენა, გამოჩენა. ი ვნ.: რამეთუ ეგვეთთარად ი ჩ უ ე ნ ე ბ ი 130, 12 ჩანხარ; ძმ ღმრთისაჲ ქუეყანასა ზედა ი ჩ უ ე ნ ე ბ ო და, ვითარცა კაცი 136, 31.

ჩუნეულ-ი 282, 11 ჩვენები, ჩვენიანები.

ჩუეულ-ი 273, 17 შეჩვეული (ბრძოლას).

ჩუეულად 252, 7 ჩვეულებრივ, ჩვეულებრივად.

ჩუენ-ი 275, 35 მწდალი, ჯაბანი, მშიშარა.

ჩჩკლი-ი 1. რბილი, ჩეილი. ჩ ჩ ჯ ლ დათუ იყვნეს კორცნი მათნი, ვითარცა ცვლნი, არამედ უფროჲს რკინისა განმტკიცნეს 219, 36 (6. კ. სიჩჩკლე, უჩჩხო). 2. 60, 8; 135, 5 ჩჩილი ბავშვი.

0

0, ი: ვიციოდე 174,14 ვიციოდი; ნანდვლ თუ ესრჷთ არს, ადგილიცა იციოდი 240,26 გეციოდინება; რომელთა კეთილად იციოდინა შჯული 238, 37 ეციოდინებათ.

ცადება დაცლა, დანებება. ა—(8) 2: აცადენით მკუდარნი დაფლვად თვსთა მკუდართა 249, 17 აცალეთ, დანებეთ (შდრ. მ. 8. 22; ლ. 9, 60).

ცალიერ-ი 72, 13 უსაქმო, მოცლილი; უქმი, ფუქი, ამაო.

ცემა. 1. მიცემა. საგმელთა წარმავალთა გლახათა არა გნებავს ცემად 87,11. 2. დარტყმა, დაკვრა. 0—8: კეისარმან სცა პირსა მისსა 251, 10 დარტყა, შემოჰკრა; სცა ერთმან მათგანმან მახვლითა შოვა ოდენ თავსა მისსა 275, 30; სცეს მას მახვლითა 60,15. ე: ქვისა მისგანი ეცემოდა ათასითავსა მას და რომელიმე ეცემოს და ერისაგანთა მათ 60, 18; მონამან... მიიღენ ცემაჲ 103, 30. 8. მოხვედრება, მოხვედრა. 0—8: ეგრევე შენავეთა, ოდეს-იგი სცის აერი და ნიავე კეთილი 232,8. ე: ისარნი ეცნეს, ხოლო არავე იწყულა იგი 223, 33; (ლახუარი) ცემულ იყო გუერდთა ძისა მეუფისათა 258,11. 4. იხმარება ვითარებითში დასმულ საწყისთან კაუზატივის შინაარსის გამოსახატავად, ასრულებს ინ, ევ-ინ სუფიქსების ფუნქციას (ეს სუფიქსები ძველ ქართულში ჩვეულებრივ არ გვხვდება).

მაშინ დადგამად სცა იუდა ცხედარი იგი მისი, რომელსა ზედა იდვა (მკუდარი) 242, 23 დაადგმევინა; რომელმან უვარაჟოფად გცეს ჭუარ-ცუმული და ჩემსა ნებასა იქმოდის 242,13 რომელიც უარგაყოფინებს.

ცეცხლ-ი 267,23; 271,2.

ცვა დაცვა. 0—2: მე ესერა ვდგა და ვსცავ 202, 27 ვიცავ; დგას და

სცავს ხესა 202, 26; ანგელოზნი სცვიდეს მას 61,16 იცავდნენ. ი: მიცევე მე, ღმერთო 156, 26 დამიცავი. ი ვნ.: და ლათუ იცევა ბოღა, ვითარცა მკუდარი, არამედ მცველნი იგი შეაძრწუნნა 82, 10 (ნ. კ. მცველი, მცველობა).

ცვალება შეცვლა; ადგილის გადასაცვლება. 0—2: სცვალებდა ტაძარსა მას... კათოლიკედ ექლესიად 55, 3; ძეული იგი შჯული ვცვალებ 220, 27. ი ვნ.: იცვალებ ამიერ 72, 20; იცვალებ ამიერ იქი 73, 16; იცვალოს 72, 23; ცვალებაჲ 44, 8; ცვალებულად 84, 19; უცვალებელმან 22, 12.

ცთობა შეცდობა. ვნ., 0—(2) 1: სცთებ ის 56,9; რომელნი-იგი სულითა სცთებიათ გონებასა 145,9; სცთებოდიან 56,2 შეცდებიან; ევაჲ სცთა 38,23; მართალი ეს სცთა 56,21 შეცდა; ცთომად 60,6; ცთომილად 60,9 შემდლარად; უცთომელად 27, 17 შემდლარად.

ცთომილება 104, 15 შეცდობა.

ცთუნება შეცდენა. ა—(3) 2: რადსათვს ეროდე აცთუნე 35, 26; ქალწული ევა აცთუნა ეშმაქმან 38, 21; ცთუნებაჲ 161, 29.

ცილის შეწამება ცილისწამება; ტყუილის თქმა. 0—3: შესწამებდა ცილსა და იტყოდა, ვითარმედ ნაბოთე ღმერთი გმოო 136,24.

ცილობა დავა, კამათი; საკამათოდ გახდა; წინააღმდეგობა; უარყოფა. ა—2: ირწმუნეთ აწ, ჰურიანო, და ნულარა აცილობთ ამიერიტგან საღმრთოსა ძლიერებასა 73, 28; სიტყვათა ლალვისათა ეშჩინ მას და აცილობნ ქრისტესთვს 72, 6; რასაცა ხედვედ, იგიცა ჰრწამნ, რომელსა-

არა ხედვედ. აცილობედ 33, 13; აცილობდა 28, 27; ცილობაჲ 93, 1; ცილობით 72, 10; მაცილობელი 71, 28; საცილობელი 97, 14.

ცმელ-ი 221, 40 ქონი.

ცნობა ცნობა, გაგება. 0—2: ვითარ გი ცნობიეს 147, 24 როგორ გაიგე (გაგიგია); არცა მახლობელი უწყიედ, რაჲ არნ, არცა შორიელი უცნობიენ, რაჲ ყოფად არნ, და არცა უფალი თვის მოიქსენიან 104, 23. ი ვნ.: მამა ძისაგან ი ცნობებთ 234, 1.

ცნობად-ი 187, 9; 188, 18; 189, 1. შესაცნობი, გასაგები, მისახვედრი; ცნობილი.

ცოდვა შეცოდება, დანაშაულის ჩადენა. 0—2: რაჲ ცოდა პეტრე, აგრიბა 247, 1 რა შესცოდა, რა დააშავა.

ცოდვება შეცდენა, ცოდვის, დანაშაულის ჩადენინება. —(3) 2: პირველისა მის ოუდასგან ერი ვა ცოდვე 242, 31.

ცოდება ცოლად გაყოლა, ცოლად გახდომა. ე: (ეროღია) ფილიპს ცოლი იყო და პეროდეს ე ცოლა 206, 20; არა ჯერ-არს შენდა ცოლებად 210, 27.

ცოფ-ი 239, 21 გიეი, სულელი.

ცოცხალ-ი 1. 130. 10; 136, 38 ჯანმრთელი, ჯანსაღი; მთელი, საღი. 2. 162, 17, 29; 251, 1, 3; 267, 36 ცოცხალი, живой,

ცოხნა, ი უოზ.: ვირიცა არა ი ცოხნის, არცა კლაქნი განაბულ ასხენ 133, 34 (ნ. კ. აღმოცოხნა).

ცრემლოვა ტირილი; ცრემლის ღვრა. 0—1: ცრემლოოდა იგი 227, 23 ტიროდა; რაჲამს მოვიქსენი ევამსი იგი ურჩებაჲ, ე ცრემლოოდი 16, 16 (უწყვ. ხოლმ.) ეტიროდი ხოლმე.

ცრუება მოტყუება, წინააღმდეგ აღდგომა; ღალატი. ე: და მე, რომელი წინაწარმეტყუელთაგან ვიქადაგები, მე ცრუეებით 147, 22; რომელი-იგი ნოვეს ე-ცრუეა 128, 35; რომელი-იგი თავისა თვისისა უფროჲს უყუარდა, ამას ე ცრუეა 215, 11; შეილ ვისხენ და აღვიზარდენ, ხოლო იგინი მე ცრუევენს მე 239, 10.

ცუდი 14, 32 ცარიელი.

ცუდად 68, 30; 165, 16 ამაოდ, ტუჟილად, ფუჟად.

ცუარ-ი 127, 27; 200, 11, 23; 219, 34 ცვარი.

ცურა ცერევა, ცვარის ჩამოვარდნა. 0—1: ვითარცა ცუარი რაჲ ცური ნ ქუეყანასა ზედა 200, 23.

ცურვა 277, 22.

ცკლ-ი 219, 36 ცვილი, თაფლის სანთელი.

ცხება წაცხება, წასმა. ი ვნ.: განეშუენდეთ და ვიცხებოდით ნელსაცხებელითა მით სარწმუნოებისაჲთა 78, 21.

ცხებულ-ი 95, 38 ზეთწაცხებული, მირონცხებული; გადატ. გამოჩენილი, რჩეული (შდრ. ლ. 2, 26).

ცხედარ-ი 37, 38; 68, 34, 35, 36 საწოლი, кровать.

ცხემლ-ი 40, 28 მისაქსელის მიმწოდებელი; იარაღია (ხისაგან გაკეთებული), რომელსაც შალებისა და ფარდაგების ქსოვისას ხმარობენ. ფშავში მას „ცხემლა“-ს ეძახიან. გაჟა-ფშაველა მას ასე აგვიწერს „ცხემლა ხმალს ძალიანა ჰგავს, ბრტყელია, სამი თითის სიბრტყე, არშინზე ცოტა გრძელი, თავი და ბოლო ამოჭრილი აქვს ისე, რომ ენა აქვს ხისავე თანა, რათა ზედ ძაფი დაეხვიოს და ამ ცხემლის წყალობით ქსელ-

ში ძაფი გავიდეს ჩასაბეჭდავად“ (ე ა-უ ა-ფ შ ა ვ ე ლ ა, VII, 1956, გვ. 368) ¹.

ცხენთ სარბიელ-ი 119, 27 ცხენების სარბენალი (საპენებელი, საჭირითო) მინდორი; იპორდომი.

ცხოველ-ი 17, 23; 154, 29; 163, 5 ცოცხალი.

ცხოველს-მყოფელ-ი 10, 10 ცხოველმყოფელი, გამაცოცხლებელი.

ცხოვნება, ცხოვნება (გა)ცოცხლება. ცხოვრება: გადარჩენა, ხსნა; მორჩენა.

ა—2: რომელი... ა ც ხ ო ვ ნ ე ბ ს ყოველსა სოფელსა 17,9; ელია... ა ც ხ ო ვ ნ ა მკუდარი იგი 114, 14; მოსე კაცი არა თუ ა ც ხ ო ვ ნ ა, არამედ მოკლა 127,4; რომელმან... გ უ ა ც ხ ო ვ ნ ა ჩუენ 52,34; მან თვადმან ა ც ხ ო ვ ნ ა იგინი 91, 19; რამათა შეცთომილნი

ა ც ხ ო ვ ნ ე ს 60,10 გადაარჩინოს, იხსნას. ღ: რომელნი ც ხ ო ნ დ ე ბ ი ა ნ 105, 16; რომელი... ც ხ ო ნ დ ე ბ ი ა ნ 103,7; მარიამ... ყოვლითავე სათნოებითა იქცეოდა და ც ხ ო ნ დ ე ბ ო ღ ა რჩეულად 8,23 ცხოვრობდა; ანდრეა წყლულ იყო მრავალგან, არამედ არა ეგოდენ და ც ხ ო ნ დ ა 278, 10 მორჩა, გადარჩა; რომლისაგან ე ც ხ ო ნ დ ი თ ყოველნი 201, 2; მესამესა ღლე-სა აღვდგეთ და ე ც ხ ო ნ დ ე თ წინა-შე მისსა 162, 12 გადაერჩებით; მოეწყდეთ უფლისათჳს, რომლითა ე ც ხ ო მ დ ე თ ჩუენ სრულიად 120, 10 გადაერჩებით; მართალნი უყუენისამდე ც ხ ო მ დ ე ნ 94, 20 გადარჩებიან.

ცხოვრება, ცხოვრება 1. ცხოვრება, სიცოცხლე. 2. 173, 24 ხსნა, გადარჩენა.

ძ

ძ ნ. ძე.

ძაგ, 0—2: არა გ ძ ა გ ს ეგემლევა-ნი ძაქმე 210, 4 არ გძულს, არ გეძაგება.

ძაგება, 0—2: არა ძწის მროველისა მის გონებად და არა ს ძ ა გ ე ბ ს ტყუილსა ქებაჲ 209, 36 არ ეწინააღმდეგება, არ აძაგებს, არ გმობს; არცაღა მათსა ვ ს ძ ა გ ე ბ თ და ჩუენსა მას განვაკეთებთ 163,2.

ძალ-ი 163, 16 ძალა.

ძალ-ღება შეძლება. ი/უ—2: ვერ ძ ა ლ-მ ი ც მიწდოლვად 33,5 არ შემოძლია მიწდოლვა; ვერ ძ ა ლ-გ ი ც და-

ტევენად აწვე 185, 22 არ შეგიძლიათ; თარგმანებად ვერ ძ ა ლ-უ ც 42,33. ე: ვერ ძ ა ლ-გ ე ღ ვ ა 10, 1 არ შეგეძლო.

ძარღვ (—ძარღუ-ი) 47,30 ძარღვი.

ძაღლ-ი 78, 33, 34.

ძაღუ, 0—2: რომელთა გ ძ ა ლ უ ს საშჯელი და სამართალსა გარდააქცევთ 162, 2 (სხვა ხელნაწერებში: გ ძ ა გ ს).

ძაძა 108, 6; 275, 26 უხეში ქსოვილი (თხის მატყლისა).

ძაძა-შთაცუმული-ი 107,38 ძაძაჩაცუმული, ძაძით მოსილი; გადატ. შეწუხებული, მგლოვიარე.

¹ ეს სიტყვა ვაჟას „აღუდა ქეთელურში“ აქვს ნახმარი:

აიხსენ გველისპირული,

ღიათ გაღუგდე ცხენლადა.

კორექტორის დაუდევრობით (უეცობით) იგი პირველ გამოცემაში შეცვლილი იყო სიტყვით „ცრემლადა“:

აიხსენ გველისპირული,

ღიათ გაღუგდე ცრემლადა.

ვაჟა ამ უხეში კორექტურული შეცდომის დასწორებას უძღვნის პატარა წერილს „ჩემი ნაწერები და კორექტურა“, რომელიც აღნიშნულ ტომშია დაბეჭდილი (გვ. 367—368). სწორედ აქედანაა დამოწმებული „ცხენლის“ ზემოთ მოყვანილი ვაჟასეული განმარტება-აღწერა.

ძე 1. 147,9 შვილი. ვაჟიშვილი.

ძე 2. ღება, წოლა. 0—1: რაჲსა ს ძე და სურინავ 163, 17 რატომ (რას) წეცხარ (ძეცხარ) და ხერინავ.

ძე 3. ღება, ქონება. ი/უ—2: გულსა შიდა მიც იქვ 243,16 მაქეს, მიძევს; გიც 9, 6; ცხორებაჲ და სიკუდილი წინაშე გიც 240, 36 გაქვს, გიძევს; დიდი იყო იოვანეცა, არამედ რაჲ სწორება უც უფლისა თანა 87, 21; უკუეთუ ვისმე ყანაჲ უცნ უქმარი და უნაყოფოჲ 139, 11 აქვს ხოლმე; ხოლო მამასახლისსა უცნ მცირედ პური უცხოთათჳს, ლოცვად მომავალთა 267, 9 ჰქონდა ხოლმე (მიც—მიძს—მიძეს—მიძეს...).

ძე 4. ღება. 0—1: რაჲ ძეს ჩემი სახლსა მას აქაბისსა და ერისა ისრაელისა 129, 36. რა ხელი მაქეს, რა მიწა (მასთან), რა მესაქმება, რაა ჩვენ შორის საერთო; რაჲ ძეს ჩემი და შენი 130, 5 რა გინდა, რა გინდა ჩემგან, რაა ჩვენ შორის საერთო: უწყის, რაჲ ძენ ბნელსა და ნათელი არსვე მისი 178, 15 ძევს ხოლმე.

ძელ-ი 1. 91, 33; 223, 8 ხე (ცოცხალი, არა-მოჭრილი), ძერეხო; იხარებდენ ყოველნი ძელნი მალნარისანი... დავით სამე ძელად იტყვს, ხოლო უფლისა წინამორბედმან ხედ ნაყოფის გამომღებელად... უწოდა 3, 22, 23. 2. 239, 33 მოჭრილი ხე, ხის შორი; კეტრ. ჰოკი. აღიღო ძელი, რომლითა გარდაართხიან სამოსელი, და უხეტქნა თავსა მის მართლისასა 56, 34.

ძეობა 146, 11 შვილობა.

ძეწნ-ი ძეწნა. საგრილსა ქუეშე მუხასა, გინა თუ ძეწნსა 110, 31.

ძი ნაწილაკი, ნიშნავს: თუ, აბა. ვეძიებდით, ვინ-ძი მათგანი მოუკლავს 267, 32; ოდეს-ძი მოვიდენ 277, 11 თუ

როდის მოვლენ; რაჲ-ძი ყოს მანცა 71, 4 თუ რას იზამს (აბა რას იზამს).

ძიება 1. ძიება, ძებნა, მოძებნა, მონახვა. ი: იძიენ ბორცუსა მას ოდენ 68, 16 მოძებნე (ძებნე, მონახე); ბლუარით კერძო ყანობირსა მას გვძიენ ჩუენ 68, 25; ნუ ცუდად დაშურები ძიებად ჩუენდა 68, 31 ტყუილად ნუ წუხდები (ირჯები) ჩვენ საძებნელად. 2. ცდა. ე: ეძიებდეს, რაჲთამცა წიაღმოკლეს და დატყუენეს ყოველი სოფელი 237, 9 ცდილობდენ.

ძირ-ი 7, 9; 139, 24; 219, 2.

ძლ(ება) შეძლება. ი/უ—2: მიძლავს სასუმელი (შესუმად) 196, 29 შემძლია. ე: ვერ ეძლო წარსლავა ქუეყანად თჳსა 277, 29 არ შეეძლოთ.

ძლევა 1. დაძლევა, გამარჯვება(ი); დამარცხება(ა). 0—(3)2: წესსა მას ბუნებისასა სძლევს 35, 21; ჩუენსა მტერსა სძლო 146, 14; ვერვინ სძლო მათ 222, 6; სძლეს ფარანელთა მათ 273, 18 დაძლიეს, დამარცხეს ფარანელები; მოვედით და ვსძლოთ ჩუენ ეშმაკსა 262; 4; სძლონ 223, 26; სამებასა მას წმიდასა ეშმაკთა ვერ სძლიან 223, 11; სადა არს, სიკუდილო, ძლევია შენი 164, 19; შემძლებელ არს ძლევად მისა 223, 25 (ნ. კ. მძლე). 2. (ვნებითის ფორმით) დამარცხება (დ). ი ვნ.: იძლევის ბუნებაჲ, იძლევიან წესნი სრბისანი 33, 6; ვერ იძლევიან 223, 30 ვერ დამარცხდება ხოლმე; რაჲთა იძლიოს ცოდვისა იგი განსაცდელი 8, 27 რომ დაძლეულ იქნეს, რომ დამარცხდეს; ძლეული 12, 9; 130, 15 დამარცხებული.

ძლევის მყოფელ-ი 164, 20 გამარჯვებული, გამარჯვების მომტანი (სიტყვა-სიტყვით: გამარჯვების მქმნელი).

ძლიერი-ი 14, 8; 224, 3 (არს. სახ.) ძლიერი, შეძლებული ხალხი; ტირანი,

მბრძანებელი. გარდამოსთხინა ძლი-
ერნი საყდართავან და აღამაღლნა
მდაბალნი 14, 22 (მდრ. ლ. 1, 52).

ძლით 265, 1 ძალით, ძალად, ძალ-
დატანებით.

ძმა 1. 240, 11 მრატ. 2. მონასტ-
რის კრებულის წევრი. 8. 243, 20;
245, 4; 247, 23; 250, 22 ქრისტიანთა
კრებულის (საზოგადოების) წევრი;
ქრისტიანი; ამხანაგი.

ძმად-ი მაყარი, სამაჟაჟარცე, მრატ-
ისნი ძმურ, Hochzeitsgenosse. მერმე
კუალად ძმად იგი სძალსა ეტყვის
230, 15; დიდად შეუენიერ არს, იყოს თუ
ვინმე მსგავს ჩინებული იგი მხინებელ-
თა თვსთა და ძმადნი იგი თუ ემ-
სგავსენ სიძესა მას 260, 29.

ძმარ-ი 258, 19.

ძმაცულემა 262, 9 ეშმაკობა, ცბიე-
რება, ვერაგობა.

ძმისწულ-ი 280, 13 ძმის შვილი (ვა-
ჟი), ძმის ვაჟიშვილი.

ძნ(ვა) გაძნელება; შეწუხება; ძნე-
ლად მიჩნევა. ი/უ—ჴ: გიძნავსა
არა ესე შენ, რამეთუ ვითარცა ღმერთ-
სა გზადიან 147, 11; უძნდა ვალო-
ბა იგი მათი 135, 17.

ძნად 202, 3 ძნელად, მძიმედ.

ძოვნა ძოვა. 0—2: კრავნი ძოვენ 5
18, 16. ა—(8)2: ანუ... ცხოვართა აძო-
ვენსა 229, 2.

ძოწულ-ი 34, 12; 108, 6, 7; 214,
33 წითელი ფერის ძვირფასი ტანისამო-
სი (მოსასხამი), პორფირი.

ძრვა 60, 26; 67, 38 მიწისძვრა.

ძრწოლა ნ. ძწოლა.

ძუალ-ი 47, 30; 48, 18, 30 ძვალთ
(ძუალისა, ძუალითა, ძუალები).

ძუელ-ი 191, 7 ძველი

ძუვ-ი ძუ: (დუდაკაცი ბოროტი) ლო-
მისა ძუეისა ლეკუსა უფიცელს
არს 210, 22.

ძუძუ 96, 30; 98, 17.

ძუძუას მწოვარ-ი 36, 35 ძუძუმწო-
ვარი.

ძვრ-ი 163, 1; 209, 2; 253, 24 ავი,
ბოროტი, ცუდი (ნ. კ. უძვრსი).

ძვრ-ძვრ-ი 242, 33 უსასტიკესი,
უბოროტესი, უმკაცრესი, ყველაზე ცუ-
დი (რამ).

ძვრის ზრახვა 37, 8; 116, 40 ბორო-
ტის განზრახვა, ბოროტგანზრახულება,
ავის ფიქრი.

ძვრის მკრებელ-ი 153, 17 ბორო-
ტის განზრახველი, ბოროტმოქმედი,
ბოროტების შემამთხვეველი.

ძვრის მეტყუელ-ი 255, 10 ავის,
ცუდის მთქმელი (მოლაპარაკე).

ძვრის-მოქმედ-ი 59, 8 ბოროტმოქმე-
დი; ძვრის-მოქმედებდა 117, 36
ბოროტმოქმედით, ბოროტმოქმედის
მსგავსად.

ძლუენ-ი 158, 11 ძლენი, საჩუქარი.

ძლოლა გაძლოლა, წინ გაძლოლა.
ი/უ—2: მუნცა კელი შენი მიძლო-
ლის მე 104, 14 გამძლევება.

ძწოლა ძრწოლა, თრთოლა, კანკა-
ლი; შიში. 0—1: არა ძწოლის მრევალ-
ლისა მის გონება 209, 36 არა ძწოლის
(არა თრთის, არ კანკალებს, არ იქნეწნე-
ბა) იმ მოცეკვავის სინდისი; რომლისა-
გან ძწოლი უკორცონი 174, 12; ვე-
შპანი და ასპიტრი და ღრიაკალნი უდა-
ბნოსა ზედა იოვანშსთვს ძწოლეს
213, 18; ძწოლით 134, 33; 161, 14;
(მტერნი ჩუენნი) შიშითა და ძწოლი-
თა ივლტოლიან ჩუენგან 53, 28.

წადიერ-ი 57, 5; 228, 22; 229, 25
მსურველა, მდომი, მოწადინე.

წადიერება 103, 26 სურვილი, წა-
დილი, ნდომა.

წადილი-ი სურვილი, ნდომა. 0—2: გუწადის სმენად კმისა მამათ-მთავრისა ამის 110,29; მრავალთა წინაწარმეტყუელთა და მართალთა ჰსწადოდა ხილად და ვერ იხილეს 207, 23; ჰსწადოდაცა 207, 19; დღენი კაცთანი მე არა მწადოდ იან 228, 3; წადილი 243, 15; სწადელი 242, 22.

წამალ-ი 1. 11, 32; 212, 5 წამალი, лекарство 2. 42, 27 საწამლაჲ, отрав, яд.

წამება 1. დადასტურება, დამოწმება. 0—2: აწ ჩუენ ღმერთსა ძლიერსა იესუ ქრისტესა ეწამებთ 127, 9; თქუენ თვთ სწამებთ 72,18 თქვენ თვით დადასტურებთ. ი/უ: ხოლო ესე უწამებს 191, 26; უწამებს ამას პაღელ და იტყვს 87, 13; რამეამცა... უწამა მათ 197, 7. ე: ამას მეწამების მეიობ 95, 5; ამას სიტყუასა მეწამების მეკმა-მაღალი ესაია 143,22; მეწამების 94, 28; 95, 2, 4, 6 მიმოწმებს, მიდასტურებს; ეწამების 74,10; ეწამებოდეს 56,15; წამებით 75,36; წამებანი 155, 23; წამებულო 75, 31 დამოწმებული, დადასტურებული; სწამებელად 157, 32; 158, 2, 3 დასადასტურებლად, დასამოწმებლად. 2. წამება, мучение (ე. ი. წამებით დადასტურება თავისი ურყევი რწმენისა). ი ვნ.: მარტლნი, რომელნი იწამნეს 223, 11; ნეტარ არიან, რომელნი-იგი ქრისტესითჲს იწამნეს და დასთხნნეს სისხლნი მათნი 274, 10.

წამის-ყოფა 11, 33 (თვალით) ნიშნება.

წამოცვენებულ-ი 268, 9 წამოცვენილი, გამოთხრილი (თვალები).

წამ-წამ 113,14.

წარგარგნა შეხვევა. 0—(8) 2: მოიღეს სამოსელი წმიდა და წარკგრა-

გნეს კორცნი იგი წმიდათანი 278, 31; წარგარგნად მდე 25,12; წარგარგნილი 105, 15 შეხვეული; გადატ. ჩაფლული. ი ვნ.: კაცობრივთა კელითა წარგარგნა 33, 36 შეიხვია, შეხვეულ იქნა.

წარგუალ წასვლა. 0—1: წარგულე, შეილო, კეთილსა მაგას გზასა მოყუასთა შენთა თანა 122, 33 წადი.

წარდგინება წარდგენა, მიყვანა. ი/უ: ცოდვილნი წარუდგინნა დადაგნა ღმერთსა 156, 9; წარდგინებად 170, 9.

წარდგმა (ფერკისა) 126, 25 ფეხის წადგმა, გადადგმა.

წარდევნა გაადგება, განდევნა. 0—2: საცთური და სიძულილი წარდევენა 146, 32; უკეთურებაჲ სიძვისაჲ წარდევენა 235, 3; რომელმან... აღვრითა მით სიყუარულისაჲთა სიძულილი წარდევენის 134, 10.

წართქუმა თქმა, წარმოთქმა. 0—2: მეორედ წარვთქუთა ყოველივე წამებაჲ თქუენ წინაშე ნათლისათჲს 178,2 ვიტყვი.

წარკითხვა 71, 21 წაკითხვა.

წარკუთა 1. მოკვეთა, მოკრა, წაჭრა. 0—8: არა არს მახვლი ღღეს მაჭირებელთაჲ, რომელმან წარკუთენა ქედნი მკნეთანი 261, 13; რომელსამე თავი წარკუთეთეს 276, 5; თავისა წარკუთთაჲ 125, 16. 2. (სასოებისა) იმედის დაკარგვა. 0—8: ნუვე წარკუთენ სასოებასა 227, 18. ე: მაშინ წარეკუთეს სასოებაჲ ჰაბაშთაჲ მათ 277, 23; შავთა მათ წარეკუთეს სასოებაჲ მიქცევისაჲ ქუეყანად თჲსა 277, 36 იმედი დაეკარგათ, სასოება წარეკეთათ.

წარმართ-ი 56, 5; 73, 2 არაქრისტიანი, კერპთაყვანისმცემელი (აგრეთვე მნათობთა თაყვანისმცემელი).

წარმართება 1. წინსვლა, გამარჯვება, წარმატება: ხელის შეწყობა, ხელის გამართვა, საქმის კარგად წაყვანა, წარმართვა. ი/უ: ათასეულნი წარუმაართებენ მას 167, 22; ქუეყანამან კუალნი ზედა-მავალთანი წარუმაართნა დაუბრკოლებელად 40,10. 2. წასვლა, გამართება. ე: წარემართა — წავიდა; წარემართნეს — წავიდნენ; წარმართებაჲ 133, 22.

წარმატება წინსვლა, წარმატება; გადამეტება, გადაჭარბება. 0—(8)2: ცნობაჲ ცნობასა წარჰმატებს 97,31.

ე: უამითი-უამად წარემატებოდა პასაკითა 97,34; სიტყუაჲ ღმრთისაჲ წარემატებოდა 98,1.

წარმდებ-ი ჭიუტი, თავხედი, ურცხვეი, მოურიდებელი (ზოგჯერ: წინდაუხედავი, მოუფიქრებელი, განუსჯელი). აქედან: წარმდებება 57,4.

წარმოგზავნა გამოგზავნა. 0—2: განძებული ადამ სამოთხით წარმოგზავნა გზასა მას ზეცისასა 205,15.

წარმოდგინება წარმოდგენა; მოყვანა, მოტანა. ა—2: წარმოადგინებს ამას კუალად წიგნი ღუმლითა 116,3. ი/უ: აწ შენ ყორანსა წარმოიდგინება 128,34; წარმომიდგინებს ჩუენ წამებათა 156,19.

წარმოდგომა მოსვლა, წამოდგომა. 0—1: მოწამელ წარმოდეგინ ღლეს ლუკა მახარებელი 37,15 (ბრძ.) წარმოდგეს.

წარმოვლინება წარმოგზავნა, გამოგზავნა. ა—2: წარმოავლინა მთავარი ანგელოზთაჲ გაბრიელ 199,24 გამოგზავნა.

წარმოთხევა გადმოთხევა, გადმოღვრა; გამოყრა. 0—(8)2: ამან ოროგინეგესლი, შერეული თვისი წამლითა სასიკუდინჱთა, გარეშე კართა ეკლესიისათა წარმოხთხია 48,27; რადთა წარ-

მოხთხიანეს, რომელნი შთაენთხენეს 163,23.

წარმოთხრობა მოთხრობა, მოყოლა. ი/უ: ვითარცა მე ყოველი წარმოგითხარ 279,13; ხოლო ჩუენ წარმოუთხართ ყოველი 279,14; მე წარმოგითხრა თქუენ ყოველივე 272,15 მე მოგითხრობთ (მოგიყვებით) თქვენ ყველაფერს.

წარმოშობა წამოსვლა. ე: მერმე წარმოემართნეს ჩუენ კერძო 278,19 წამოვიდნენ, გამოემართნენ.

წარმოტყუენვა ძალით აყრა და გადასახლება; დატყუეება, ტყვედ წამოყვანა. 0—2: წარმოტყუენი ტყუჱ 167,9; წარმოტყუენა და გამოიყვანა სულნი 50,26. ი ვნ.: ჭოჭოხეთი წარმოიტყუენა 205,23.

წარმოლება (ობ. მხ.-ში) წამოლება, მოტანა; მაგალითად მოყვანა (ადგილის მოყვანა). ი: და ესრჱთ ორთაჲ მათ მოსესხეთაჲ სიტყუაჲ წარმოიღო 211, 26.

წარმოჩინება გამოჩენა, გამოვლინება; გამოცხადება. წარმოჩინებით 31,19; 42,1; წარმოჩინებული 101,21; წარმოჩინებულად 168, 14.

წარმოცემა (მდინარის) აღიდება, მოსვლა, მოვარდნა. ე: რადენმელა თუ იყენენ წჷმანი, და წარმოცენ მდინარენი, და ქროდიან ქარნი 196,6.

წარმოცვენებულ-ი ნ. წამოცვენებულ-ი.

წარმოხუმა (ობ. მრ.-ში) 116,6 წამოლება, მოტანა; მაგალითად მოყვანა (ადგილის მოყვანა).

წარმოქმნა წამოდგომა (წამოსვლა, მოსვლა). 0—1: მაშინ წარმოქდა წმიდა ეპისკოპოსი 71,5; დასხდეს სუამად და წარმოქდეს მროკვალნი როკვად და მახიობელნი იგი სუამსა ზედა საქიქელსა ხილვად 206, 16.

წარპარეა მოპარეა. ი: მოწაფენი მისნი ღამე მოვიდეს და წარპარეის იგი 161,26 (მღრ. მ. 28,13); წარუპარეის მკუდარი იგი 153,3 მოუპარავთ.

წარპყრობა მიშვერა. ი/უ: წარუპყრა ქედი თვისი მახვლსა ჰეროდშისა 198,28; წარუპყრა ქედი თვისი წმიდამან პავლე მეტრმლეთა მათ 253,10.

წარრღუნა წარღვნა, წალეკვა; გადატ. გაქრობა, მოსპობა. 0—2: წყალმან ვერ დაშრიტის სიყუარული და არცა მდინარეთა წარრღუნია იგი 161,2.

წარსლვა. 1. წასვლა. 0—1: წარველით და უთხართ მოწაფეთა მისთა 161,8 წადით და უთხარით: დედანი იგი წარვიდეს 161,10 ქალები წავიდნენ: რომელნი... წარსლვად არიან 154,29 წასასვლელად (მზად) არიან, წაელენ. უნდა წავიდნენ; წარმავალი 262,20; წარსავალი 153, 20,21 წარმავალი (რამე), რაც წავა, გადავა, დაიკარგება: წარუვალ 277,7. 2. გადასვლა, (თავს) გადავლება. 0—2: რაჟამს ესე ნიში წარქვალნ ზედა ბაგინთა, ყოველნი კერპნი დაეცნიან და შეიმღსრნიან 238,4.

წარსწრობილი-ი 7,8 რომელმაც უკვე გაუსწრო, წასული, გასული.

წარტაცებულ-ი 196,26 მოტაცებული, მიტაცებული.

წარტყუნეა ძალით აყრა და გადასახლება, დატყვევება, ტყვედ წაყვანა. 0—2: აწ ვინ წარგვქცინა ჩუენ ძლით, ანუ ვინ წარგუტყუნენა ჩუენ სოფლით 265,1; უღმრთოთა მათ წარტყუნენს ყრმები და დედები მათ თანა 273,20; მოკლეს ყოველი... რომელი წარეტყუნენა 277,26. 0 ვნ.: ახოვანი იგი წარიტყუნენა 121,6.

წარტყევა წინ გადგება. წინ წამღვარება (ძალად). ი: აწ ვინ წარგვქცინა ჩუენ ძლით, ანუ ვინ წარგუტყუნენა ჩუენ სოფლით 265,1.

წარყრა (აღვრისა) აღვირის მიშვება. 0—8: თუმცა წარპყარენ აღვრანი (პირუტყუსა მას), შუენიერება იგი წარუწყმდის 134,13.

წარჩინებულ-ი 116,13; 278,30 დაწინაურებული, დიდებული, უპირატესობის მქონე.

წარცვენება წაცენა, მოძრობა (ბეგრისა). 0—2: მწუერვალნი თითთანი წარსცვიელ, ვითარცა ცეცხლისაგან მომწუარნი 119,9; წარგუცვედ ქელნი, რაჟთა აქუნდეს კადნიერებაჲ აღპყრობად უფლისა მიმართ 120,1.

წარძლოლა წაძლოლა. ი/უ: ეგრეცა წმიდათა სახარებათა საკრველებანი ურთიერთს წარუძლუან ერსა მას 141,12.

წარწირვა განწირვა, გამეტება; იმედის დაკარგვა, სასოწარკვეთა; მიტოვება, დატოვება; გაშვება. 0—2: უკუეთუ მეყსეულად წარსწირო, წარვიდეს და განერეს უზავობასა მაგას თქუენსა 118,22. ი: წარვიწირენით თავნი ჩუენნი ცხოვრებისაგან 274,36.

წარწმელა დაკარგვა; დაღუპვა; გადატ. მოსპობა, მოკვლა. 0—2: სარწმუნოებასა შენსა ნუ წარსწყმედ 221,12; გუერდთა მათთა (მარტკლთა) ხუეტდეს და მათ სარწმუნოებაჲ იგი არა წარსწყმიდეს 223,12; წარსწყმიდეს არა რაჟამთა დიდი იგი მადლი 153,20; უშვილო იყვნეს ბუნებით და ჟამნი ყრმისა შობისანი განწესებულნი წარეწყმიდენს უთესლოებითა. არა თუ სასოებაჲ, არამედ შვილიერებაჲ წარეწყმიდა 26, 33,34. ი: რომელმან წარიწყმიდოს სული თვისი—დაკარგავს, დაღუპავს. ვნ.: ნათესავი იგი უკეთური, რომელ წყლით რღუნითა წარწყმიდა 95,1. ი/უ—2: შუენიერებაჲ იგი წარუწყმიდის 134,13 სილამაზე დაეკარგება; ანუ რომელსა ვე-

შაპსა დედალსა თვისისა ქმრისა წარწყმედაჲ უნდა 215,30; წარწყმედელო 108,20; 208,25 დამლუპველი, მომკვლელო; წარწყმედული 199,23, წარწყმედილი 25,11 დაკარგული, დაღუპული; წარსაწყმედელად 64,11 დასაღუპავად.

წარკდობა წასელა; გადასელა, დაკარგვა, დაღუპვა. 0—1: ზამთარი წარკდა 159,10 ზამთარი წავიდა (გავიდა); ესენი წარკდენ, ხოლო ჩუენი იგი ჰგვის უკუნისამდე 118,14; ცანი და ქუეყანაჲ წარკდენ, ხოლო სიტყუანი ჩემნი არასადა წარკდენ 222, 31,32.

წარკოცა მოხოცვა, მოწმენდა, შემწრალება. 0—2: (ნელსაცხებელი) დაასხა ფერკთა უფლისათა და წარჰკოცდა თმითა თვისითა 211,8; (ნელსაცხებელი) სცხო ფერკთა იესუხსთა და თმითა თვისითა წარჰკოცნა 125,11.

წვეა მიწვეა, დაწვეა. ე: ბნელი ვერ უწიანათელსა მას 143,33; იგინი სდევდეს მათ და ეწინეს და ჰრქუეს ტიტეს 253,37; მოუტდეთ, ძმანო, და ვეწინეთ 141,9 მივეწოთ.

წელიწად-ი 269,13.

წერა ნ. სიტყვსა მწერალი.

წეს-ი 1. წესი, კანონი. 2. 8ა, 10,12 ზუნების ერთ-ერთი ძირითადი ელემენტი (პაერი, წყალი, მიწა ან ცეცხლი). მას სხენაირად ასო, კავშირი, სტუქო (სტიქია, სტიქიონი) და ნივთიც ეწოდებოდა (ა. შანიძე).

წესა 1. მოწოდება, მოხმობა, მოპატიება, მოწვევა. ი/უ—(8)2: სიძმ იგი უწესს ყოველთა ერთად უხუებით 83,22. 2. დაძახება, წოდება, სახელის დაძმება. ი/უ—(8)2: დავით უფლით უწესს მას 168,32; ქალწულად უწესედ 13,2.

წეს-ყოფა, 0—1: ჩუენდა წეს-არს 257,10 სპიროა, (ასე) უნდა, წესია.

წვალება გაყოფა; განხეთქილება,

ერესი. წვალე ბისა განი 55,18 განხეთქილების მომხრე, ერეტიკოსი (ნ. კ. მჭვალეშვილი).

წთომა ჩამოწვეთება. 0—2: ცრემლნი მათნი სწოთოდეს თუალთა მათთაგან 160,15.

წიად 1. ზზ. 158,11 გაღმა, წყალს გაღმა. 2. ზმნისწინი (დღეს გაღმოიქმნა „გადა“-თი), იხმარებოდა წყალზე გადასვლის აღმნიშვნელ ზმნებში (ნ. ქვემოთ წიადმოსავალი, წიადმოკდობა, წიადკდობა).

წიად-ი 7,29; 119,37 კალთა, უბე, лono, недра.

წიადმოსავალ-ი (წყლის) გაღმა ნაპირი. წიადმოსავალსა მას წყლისასა 237,13 წყლის გაღმა ნაპირზე.

წიადმოკდობა წყალზე გაღმოსვლა, წყლის გამოღმა გაღმოსვლა. 0—1: ეძიებდეს, რაჲთამცა წიადმოკდეს და დატყუენეს ყოველი სოფელი 237,9.

წიადკდობა წყალზე გადასვლა, წყლის გაღმა გასვლა. 0—1: წიადკდა იორდანესა 85,23.

წიგნ-ი 68,18 წერილი.

წიღოვან-ი 1. 227,11 დედაყიცი, რომელსაც სისხლის დენა (თვიური) აქვს. 2. 110,25 ჭუჭყიანი, ბინძური, უწმინდური.

წილ 42,19; 75,25; 117,34 ნაცვლად, მაგიერად, სამაგიეროდ.

წილისა შეწამება 106,21; 107,7 წილისყრა.

წინა-ა 121,17 წინა, წინ მდგომი, პირველ რიგებში მყოფი.

წინა-აღდგომა წინ აღდგომა, შეწინააღმდეგება, წინააღმდეგობის გაწევა. ი/უ—2: მაგილობელი, რომელი მარადის წინააღუდგებოდა ქრისტიანეთა 72,2; არავინ ჩუენგანი წინააღუდგა 274,40; (ჩუენ) წინააღუდგით მჭვალეებელთა 49,33; და

შენცა წინა-ა-ღ-გ-ი-ღ-გ-ე-ს (იგი) 60,12; თვნიერ ყოვლადე წინა-ა-ღ-გ-ო-მ-ის-ა 267,20; წინა-ა-ღ-მ-ღ-გ-ო-მ-ი 31,23.

წინა-დადგომა გამკლავება, გამაგრება. წინააღმდეგობის გაწევა. და ვერ უძლეს მათ წინა-ა-ღ-ა-ღ-გ-ო-მ-ა-ღ-ს-ი-ტ-ყ-უ-ა-თა მისთა 70,8.

წინა-დასხმა ნ. დასხმა (4).

წინადაცუთა 10,38; 75,24 ებრაელთა და ზოგი სხვა ხალხის რელიგიური წესი, რომლის მიხედვითაც ახლადშობილ ეყეს (ებრაელებში დაბადებიდან მე-8 დღეზე) მოსპირან ხოლმე კანს სასქესო ასოს წვერზე.

წინადაცუთილება 92,7 იგივეა, რაც წინადაცუთა (6).

წინა-ღება წინ ღება, წინ რომ ძეგს, მოლოდინი. ი/უ—2: რომელ-ესე წინა-გ-ვ-ც, მას მოვისწრაფდეთ 75,7 წინ რომ გვიძეგს, რომ მოველით.

წინა-დაპერობა, ი/უ: კელით-წერილი იგი წინა-და-გ-ვ-ც-ყ-რ-ის ჩუენ, რამეთუ ქარტისა წილ იმსახურებდა მრავალ-ენებულთა ამათ კორცთაგან 42,18.

წინამორბედ-ი 77,21; 125,16 წინ მავალი, წინამავალი (ვინც წინ უძღვის, ვინც წინ მორბის; იგულისხმება იოვანე ნათლისმცემელი), предтеча.

წინამსროლო-ი 25,12; 28,1; 29, 1,31 იგივეა, რაც წინამორბედი (6.).

წინამძღუარ-ი 273,31 მამასახლისი, მონასტრის გამგე.

წინაჰსწარ 67,9; 209,24 წინასწარ, უწინ, ადრე.

წინა-ყოფა მზადება (ი/უ); დაპირება, აღთქმა. ი/უ: რამისა მაიძულებ ჩუენ... მონებდ ეშმაკთა არაწმიდათა და წინა-გ-ვ-ც-ო-ფ ჩუენ შენთა მათ კეთილთა 118,3 გვპირდები, გვიქადი, აღგვიოქვამ, გვიშალებ.

წინაშე-ნ-ი 238,15; 249,30 მსახურ-

ნი; მისი ამალის წევრები, ახლო მყოფი პირები.

წინაშე-მდგომელ-ი 4,1; 251,15 იგივეა, რაც წინაშე-ნ-ი (6.).

წინა-ძლოა წინამძღვრობა, გაძლოა, წინ გაძლოა. ი/უ—2: წინა-უ-ძ-ლოდა 77,5; მეზუერენი და მეძენი წინა-გ-ი-ძ-ლ-უ-ენ 87,13 წინ წაგიძლებიან.

წინა-ძლოა 203,35 წინამძღვრობა, წინ გაძლოა.

წინა-ძლუანვა 237,24 წინ გამძღვარება.

წინაწარმეტყუელება, წინაწარმეტყუელობა წინასწარმეტყუელება. 0—2: ღელისა თვისისაგან ენაჲ იკმია და წონაწარმეტყუელეზს 207,16; მაშინლა მადლსა მას წინაწარმეტყუელობზ 207,6; წინაწარმეტყუელეზდენ ძენი და ასულნი თქუენნი 182,2; ესაია წინაწარმეტყუელასახარებაჲ 27,20 იწინასწარმეტყუელა; წინაწარმეტყუელეზული 143,10 ნაწინასწარმეტყუელები.

წინა-წარძლუანება წინ წამძღვარება. ი: იციოდეს, რომელ-იგი წინა-წარმეტყუანა მათ კეთილი 278,25.

წინდ-ი 27,8 საწინდარი.

წინა (ღეზისა) ღეზის კვრა; კვრა; ჩხვლეტა; გადატ. ღევნა. 0—(8)2: ჰწონიდა იგი ღეზსა 134,14; ფიცხელ არს შენდა წინაჲ ღეზსა 134,7.

წნება წნება; ჰყულება, წურვა. მოაკლდა კმასა მას მწნეხართა რისხვისათა 261,36.

წოდება 1. მოწოდება, მოწვევა, მოხმობა, მოპატიჟება. ი/უ—(3)2: რამთა მარჯუენით გვწოდოს ჩუენ თვისისა მამისა 17,18. ი ვნ: არა ვითარცა-იგი იწოდენით თქუენ. ვიწოდეა მე; მის მიერ 172, 12,13; ღღეს იწოდნეს ცხოველნი და მეუღარნი. მსაჯულისა მის მიერ 195,25; მწოდებელი 131,

13; 240,27; რომელი თავით თვისით უწოდებელად სართულსა ჩუენსა შემოვიდა 28,19. 2. წოდება, სახელის დაძახება, სახელის დარქმევა. ი/უ: მიწოდა მე სახელით სამყერ 64,5; ძედ და მკვდრად გვწოდა ჩუენ სასუფეველსა ქრისტესსა 10,8; უწოდია სახელი მისი ენმანუელ 199,21 უწოდებენ, დაარქმევენ; მაშინ დაუტევნეს წოდებულნი იგი სახელნი მათნი 177,24.

წოლა, 0—1: ბაგასა შიდა წევს 38,7.

წრფელ-ი 1. 113,6 სწორი, პირდაპირი. წრფელ ყვენით გზანი უფლისანი 83,17; წრფელ ყვენით ალაგნი მისნი 140,11; 229,18; რამთა წრფელსა მას ხელოდით ცხოვრებად საუკუნოდ 83,18 (შდრ. მ. 3,3; მრ. 1,3; ლ. 3,4; ი. 1,23C). 2. 178,16 მართალი, გულწრფელი. მონაზონსა წრფელსა და უბიწოსა... ეჩუენა 68,28.

წუევა დაძალება, ძალდატანება, იძულება. —(3)2: აწუევს მეფესა მას, რამთამცა განუტევა იგი 208,8; არამედ აწუევდა, ვითარმედ: თქუ ნურაჲ სიტყუაჲ გმობისაჲ 214,36; ბრძანებამან კეისრისამან ბეთლემდ აღმოსლვა აწვა 15,21.

წუერი-ი წვერი. ვერ იყადრა თავსა დასხმად, არამედ ფერკისა წუერთა შეეხო 212,16.

წუვა დაწვა. 0—2: არა თუ ქუეყანასა წუვიდა 139,26 წვადა.

წუთ წუთს, ერთ წუთს, ცოტა ხანს. შენ წუთ მელოდე 88,2.

წუთად-ი წუთიერი, დროებითი, ხანმოკლე. წუთად იესე სწავლაჲ აქაჲ 215,3 აქაური წუთიერი ტანჯვა.

წულლიად 1. 233,1 წვრილად. 2. 211,34 დაწვრილებით.

წუნ დაწუნება, არ-ნდომება, უარყოფა. 0—2: აწუნემა შეურაცხ-

-ვპყოფთ, რომელ-იგი ქრისტემან არა შეურაცხ-ყო შემოსად, და ნუმცა გუწუნს ჩუენ სიმცირჲ ესე კრებულისაჲ ამის, რომელსა ქრისტესა თანა-შეერთო 77,16.

წურთა 79,12; 120,29 სწავლა, დასწავლა; გაეარჯიშება, გაწვრთნა.

წუხ-ილ-ი, ღ: იურეოდა მათთვის აგრიპა და წუხდა 245,13; ფრიად წუხდეს ორნივე 61,26; წუხდელ წარმართნი, ჰრცხუენოდენ მწვალებელთა 53,9 (ბრძ.) შეწუხდნენ.

წვა 127,27; 196,11 წვიმა.

წვაჲ, წვამბა გაწვიმება; გადატ. წვიმის სახით (წვიმასავით) ჩამოყრა ზევიდან პატარა-პატარა (წვიმის წვეთებისოდენა) ნივთიერებისა. 0—(2)1: არა ენება, რამთამცა წვმა ქუეყანასა 129,11. ი/უ: მაგან უწვმა ერსა მანანაჲ 96,31. ღ: მანანაჲ წვმდებოდა და მუნთქუესვე ტაბლაჲ განეშადებოდა 221,23; ვითარცა იწყო წვმად 196,11 როცა დიწყო გაწვიმება (წვიმა).

წყალ-ი 270, 7,35.

წყალემა შებრალება, შეწყალება. ე: მცირჲ იგი გეწყალის 87,11 გებრალება; ნუმცა გეწყალისა სამოსელნი ესე 199,30.

წყალობა 43,26 წყალობა, მოწყალეობა; შებრალება, შეწყალება. შეელა.

წყარო 273, 13 источник.

წყვეა წვევლა, დაწყველა. 0—(3)2: და რომელსა ღმერთსა უნდა ქსნაჲ ჩუენი წყევისაგან, მას სწყევდიოთ 238,34. ი ვნ.: ვისგან ქუეყანაჲ იწყევდა 25,7 დაიწყველა, დაწყველილ იქნა; წყევამ 91,28; მწყევარი ი მისნი წყეულ არიან 142,11.

წყინება თავის მობეზრება. —(3)2: ნუუჟე აწყინებდენ მას კაცნი 271,16.

წყლვა დაქრა, დაკოდვა; გადატ. დაშავება, დაუძლურება. ი ვნ.: რომელთა-იგი ესმოდა, იწყლვოდეს და ეტ-

ყოდეს იესუს 135,26; ამას დღესა ეშმაკი იწყლა 74,8; ისარნი ეცნეს, ხოლო არავე იწყლა იგი 223,33; იწყლის 110,10.

წელით-რღუნა 95,1 წარღვნა, погоня.

წელულ-ი 1. 267,37; 278,8 დაჭრილი, დაკოდილი. 2. 268,13 კრილობა. 8. 247,2 გულდაკოდილი, გულნატკენი, ნაწყენი.

წელულება 50,8; 60,16; 267,33; 268,8; 278,8 კრილობა, იარა; წყლულება დასდევს 65,8 დაჭრეს, დაკოდეს, კრილობა მიაყენეს.

წამედულ-ი (=წარწყმედული) დაკარგული. ცხოვარი წყმედული 43,32 დაკარგული ცხვარი.

წყობა ბრძოლა. ე: ბევრითა განზრახვითა ეწყებოდა მათ 117,38 ებრძოდა; წყობასა შინა 121,17 ბრძოლაში; ეამი არს ფარულად წყობისაჲ, მოვედით და ეპბრძოდით 260,35.

წყრთა 66,27; 68,26 სიგრძის ზომა იდაყვიდან თითის წვერამდე.

წყურ წყურვილი. 0—2: სწყურის 17,38 სწყურია (მწყურის, გწყურის).

წყურიელ-ი 52,36 მწყურვალი, მოწყურებული.

წყურილ-ი 77,9; 128,1; 215,21 წყურიელი.

ჭ

ჭაბუკ-ი 241,2 ახალგაზრდა; ჭაბუკნი მოხუცებულთა თანა ემსგავსებით 122,22.

ჭალა-ი 1. 272,25 კუნძული. 2. ზღვა, ტბა, მდინარე, საერთოდ დიდი წყალი. რაჟამს ზედვიდეს ჭალაკსა მას სისხლისასა, რომელ გარდამოვიდოდეს გუერდთა მათთა 258,13.

ჭაშად-ი 109,29; 128,23 საჭმელი, пища.

ჭირ-ი 122,18; 274,26 გაჭირება, გასაჭირი; უბედურება.

ჭირება შეწუხება, შევიწროება, გაჭირებაში ჩადება; ვხება, წვალება. ა—(8)2: ნაყოფანებამან შეამძიმნის კორცნი და აურევბნ ასოთა, აჭირებნ სტომაქსა 112,25; არა არიან დღეს მღევარნი, რომელნიმცა მაჭირებდეს ჩუენ მისთვის 261,31; არა არიან კელმწიფენი უსახურნი, რომელთამცა მაჭირეს ჩუენ 262,3; მაჭირებელი 259,1; 261,12.

ჭირვეულ-ი 15,4; 52,37; 122,17 გაჭირებული, შეწუხებული.

ჭკუერვა ჩხრეკა, ძებნა (გაძარცვის მიზნით); გაძარცვა, აოხრება. 0—2: (უღმრთოთა მათ) იწყეს ჭკუერვად ეკლესიასა და სენაეებსა შინა და ეძიებდეს, ნუუკუე პოონ საფასჲ დამალული... და ვითარცა ვიხილენ, ჭკუერვიდეს რაჲ იგინი, წარვიდა სისხლი ჩემი, და მოკუდეს კორცნი ჩემნი შიშისაგან 277, 4,7.

ჭლა-ი 188, 32,34 ჩლიქი.

ჭუვილ-ი 203,1 წუხილი. ზრუნვით დაკუვილით 103,37.

ჭურ-ი 1. იარალი. ნუ გეშინინ ჭურისა და ისრისა ეშმაკისაგან 186,13. 2. 203,9 ჭურჭელი; განძი, საგანძე, საგანძური. გიხაროდენ, ჭურო პატიოსანო 200,10.

ჭურჭელ-ი 1. 210,23 ჭურჭელი, посуда, сосуд. 2. 33,22; 161,34 ნივთი, საგანი. 8. 153,21 ქრთამი, ფული (ქონება). ჭურჭელი ესე, რომელსა მიცემთ, მიიღეთ კურთხეულად 153,6.

ჭვრობა 208,27 ჭვრეტა, ცქერა, მზერა, ყურება, შეხედვა.

ბ

ხაღა 1. მოწოდება, მოწვევა, მოხმო-
ბა, დაპატიჟება. 0—(3)2: ილოცვიდა და
ხაღოდა უფალსა 73,8; აღდგ და
ხაღოდე უფალსა ღმერთსა შენსა
105,32; სახელსა უფლისასა ვხაღოთ
274,20; გონებაჲ იგი მხაღლისაჲ
211,3. 2. წოდება, სახელის დარქმევა,
დაძახება. 0—(3)2: ბექდად ვხაღი 35,
21; არლარა ხაღის მონად, არამედ
ძმად და მეგობრად 233,32; მარიამს
ღმრთის-მშობელად ხაღით 59,31; ვი-
თარცა ღმერთსა ვხაღიან 147,12;
მათ ქრისტე ძალად და ღორად ხა-
ღოდა 78,33; ძედ ხაღოდე 147,9.

ხარ, ი/უ—2: ყოველთა უხარი ს
და ხლდებიან 32,17; უხარინ 192,6
უხარია ხოლმე; გიხაროდენ 8,10;
203,14 (ბრძ.) გიხაროდეს. ეს ფორმა
ძველ ქართულში ჩვეულებრივ მისალმე-
ბის ფორმულად იხმარება და უდრის
დღევანდელ „გამარჯობა“-ს (здрав-
ствуй).

ხარება 1. კარგი ამბის ცნობება, ხა-
რება. ა—8: გაბრიელ ახარებს (მა-
რიამს) 38,22; იოვანე ხლომით გუა-
ხარებდა 24,15; ახარებდინ
(ბრძ.) ახაროს. ე: ეხარა სახარებაჲ
მარიამს 38,24; მახარებელი 12,15;
152,21 მახაროველი (ნ. კ. ცალკე); ს-
ახარებელი (ნ. ცალკე): ხარებუ-
ლი 155,16. 2. გახარება. ა—(3)2: ახა-
რებედ არა თუ საწუთრომსა ჰამადი-
თა 141,13. ი უოზ.: იხარებდინ 53,
7 (ბრძ.) გაიხაროს. 3. 3,2; 8, 2,4; 54,9
ქრისტიანული დღესასწაული, მოდიო-
და 25 მარტს (ძვ. სტ.).

ხარკ-ი 183,16 გადასახადი.

ხარკ-ი 245,6 „ოლის გარდა სხუა
ქალი“ (საბა.), მხევალი ცოლად; უკა-
ნონო ცოლი, ხასა.

ხატ-ი 62,3; 80,37; 159,22 სახე.

ხატება 159,23 მსგავსება.

ხატვა ნ. გამოხატვა, მხატვარი.

ხე 192,2; 201, 1,4; 202,28 дерево.

ხელვა 1. დანახვა, შეხედვა. 0—(8)2:
ვხედედ 66,16; 239,7; 277,10 ვხე-
დავდი. 2. ყურება, ცქერა. 0—(8)2: იგი-
ნი ვხედენ, ვითარცა მკეცნი კრავ-
სა 98,37 გიყურებენ, გიცქერენ; და
ვხედვიდეს მას, ვითარმედ რაჲ-
მის მანცა 71,3 უყურებდნენ, უცქერდ-
ნენ. ი: იხედავენ ზღუად კერძო 228,
29 ხედება, იცქირება, გასცქერის, გაჰ-
ყურებს ხოლმე; ხედვასა 113,6 (ნ. კ.
მხედვარი).

ხეთქ(ნ)ება დარტყმა. ი/უ: აღილო ძე-
ლი... და უხეთქნა თავსა მის მართ-
ლისასა 56,34; აღილო მახვლი ერთისა
მათგანისაჲ და უხეთქნა მკარსა ოდენ
ჰაბაშისასა 276,25; რომელსაჲ მკარსა
ეხეთქნა და ორად განეპო ვიდრე
მკრდადმედ 276,7.

ხვალე (და არა: ხუალე) 213,23
ხვალ.

ხვალისაგან 68,21; 273,1 მეორე
დღეს.

ხვალისა დღე 253,2 მეორე დღეს.

ხილვა ხილვა, ნახვა. ი: იხილენა
კიშტენი ეგე 66,27 ნახე ეგ კალათები?
ვიხილეთ 91, 35; რომელნი სას-
წაულნი იხილენით 247,7; იხილეს
91, 25,29; დედაკაცი მეგრეჲ არა ეხი-
ლვა 67,1 არ ენახა. ი ვნ.: ნათელი
ღმრთეებისაჲ იხილვების 195,2;
ხილვასა 197,26; ხილვად 206,15;
ხილვული 117,15; ხილული 172,
30; უხილავი 91,34; შენ ხარ უხი-
ლავი და ხილული 174,26; დღეს
ხილული იგი უხილავ იქმნების
202, 1,2.

ხლომა შენძრევა, შეხტომა, შეთა-
მაშება (ჩვეულებრივად ბავშვისა დედის
მუცელში); ხტომა, ხტუნვა. 0—1: ყო-

ველთა უხარის და ხ ლ დ ე ბ ი ა ნ 32,17; ხოლო იოვანე ხ ლ დ ე ბ ო დ ა წინავე საშოსა შინა სიხარულით 86,11; იოვანე ხ ლ დ ო მ ი თ გუხარებდა 24,15; იოვანე წყს ხ ლ დ ო მ ა ნ ი 25,10.

ხუასთაგ-ი საქონელი; საყოლი და საქონი. (ფარანელნი) განემზადნეს ბრძოლად დედა-წულისა მათისათვის და ხ უ ა ს თ ა გ ი ს ა მათისათვის 273,3.

ხუეტა (ქრისტიანთა) წამების ერთი სახე: კანის აფხეკა, კანის გაძრობა (ტყავის გაძრობა). 0—2: გუერდთა მათთა (მარტვლთა) ხ უ ე ტ დ ე ს და მათ სარ-წმუნოებაჲ იგი არა წარწყმიდეს 223,12. ი ვ ნ.: გუერდნი მათნი განსხიბვეულ იყვნეს და ი ხ უ ე ტ ე ბ ო დ ე ს 258,10;

კ

კამ, 0—1: კ ა მ ს 67,22; 189,24; 223,8 საქიროა, უნდა; რავდენნი კ მ დ ე ს წამებანი ახლსაგან შჯულისა შოვა-წარმოლებად, ვერ მივსწუდით 189,28. ი/უ—2: მ ი კ მ ს 80,17 მკირდება, მინდა, ზემთვის საქიროა; უ კ მ ს 96,31; არა უ კ მ ს ცოცხალთა მკურნალი, არამედ სნეულთა 136,38 (მდრ. მ. 9,12; მრ. 2,17; ლ. 5,31) ჯანმრთელებს არ სკირდებათ მკურნალი (ექიმი), არამედ ავადმყოფებს; უ კ მ დ ა 49,10.

კამლ-ი 229,24 ფეხსაცემელი.

კარ-ი 67,16; 68,6; 139,17 ხარი.

კბო 230,30 ხბო.

კდილ-ი ამოხდილი, ამოძრობილი (ხმალი). რკმლები კ დ ი ლ ე ბ ი 275,7.

კდომა თავდასხმა, ბრძოლა; საწინააღმდეგოდ მისვლა; წინააღმდეგობა. 0—2: მერმე კუალად სულთაცა ზედა მთავრობად კ დ ე ბ ი თ ვ ე 118,25. ი/უ—2: აწ სადა არიან იგინი, რომელნი ეკლესიათა უ კ დ ე ბ ო დ ე ს 222,5; კ დ ო მ ა ა 261,21; კ დ ო მ ი ს ა თ ვ ს 72,5; მ კ დ ო მ ი (ნ. ცალკე).

კევი 128,5 ლელი.

თავს-ვიდებთ ჩუენ ურმის თუალისა დაკრვასა და ხ უ ე ტ ა ს ა და განხერხვასა 118,30.

ხუთშაბათ-ი ნ. დიდი ხუთშაბათი.

ხურიწვა ხვრინვა. 0—1: რაჟსა სძე და ხ უ რ ი ნ ა ვ 163,17 რატომ წევხარ და ხვრინვა; იონას ეძინა ნავსა შინა და ხ უ რ ი ნ ე ი ღ ა 163,15 ხვრინავდა.

ხურო 1. 33,22; 40,38; 92,8 ოსტატი, სპეციალისტი. 2. 37,34 ღურგალი.

ხუროთ-მოძღუარ-ი 1. 33,28, 41,21; 218,25 ოსტატთა უფროსი. 2. 68,30; 116,21 არქიტექტორი.

ხუცეს-ი 63,4 მღვდელი, ხუცესი; ხ უ ც ე ს 66,10; 68,22 (წოდ.) ხუცესო, მღვდლო.

კელ-ი 91,15; 113,17; 126,4; 268,9 ხელი.

კელთ-დებულ-ი 102,12 (მის) ხელში ჩაეარდნით.

კელთ-საქმარ-ი 272,19 ხელსაქმე; ხელსაქმით შექმნილი ნივთები.

კელთ-ტაუფევა 126,29 ხელის ხელზე შემოკება, ტაში.

კელთ-წერა 280,13 ხელწერა, წერა, გადაწერა.

კელით-წერილი-ი 14,13 ხელწერილი.

კელიხ-ამჟვრობელ-ი 52,37; 79,31 დამხმარე, მშველელი, შემწე.

კელმწიფე 103,32; 107,36 შემძლებელი, შემძლე, ვისაც შეუძლია, ვისაც ძალა-უფლება აქვს, ვისაც ხელი მიუწევდება (რამეზე). კ ე ლ მ წ ი ფ ე იყო შესაქმედ და მერმე ცვალებად 222,23.

კელმწიფება 50,28 ძალა, უფლება, ძალაუფლება; ნება, შეძლება, ბატონობა.

კელოვან-ი დახელოვნებული, საქმის მცოდნე, ოსტატი, სპეციალისტი. ვითარცა საწერელი მწიგნობრისა კ ე ლ ო ვ ნ ი ს ა ა 230,13.

კელოვანთ-მოძღუარი-ი 110,34; 183,6
ოსტატთა უფროსი, მთავარი ხელოვანი,
მთავარი სპეციალისტი; შემოქმედი, შე-
ქმნელი, ყველაფრის შემქმნელი, ყვე-
ლაფრის შექმნის სპეციალისტი.

კელოვნება 43,20; 105,35; 248, 24
კოდნა, მოხერხება, ხერხი, ოსტატობა,
სპეციალობა.

კელს-კელ: წინააღმართობა, უთხორობა,
რამათა არა კელს-კელ გუემნეს ამის-
თვის გეჰენიათა მით 102,29.

კელ-შეუხებელ-ი 33,10 ხელშეუხე-
ბელი, ხელუხლებელი.

კელ-წიფება შეძლება, უფლების
ქონება, ძალაუფლების ქონება. ე: შემძ-
ლებელ ვარ და კელ-მეწიფების
განტევებად სტეფანჟსა სატანჯველთა-
გან 59,18 შემძლია, უფლება მაქვს;
კელ-მეწიფების სიტყუად 173,5;
კელ-მეწიფების 84,32; 176,23;
კელ-თუმცა-მეწიფებოდა 207,11
რომ შესძლებოდა.

კმა 147,8 ხმა.

კმა-მაღალ-ი 143,23 ხმა მაღალი; მა-
ლაზმნიანი (ესაია).

კმა-მაღლად 7,7 ხმა მაღლა.

კმა-ტკბილ-ი 10, 30,31 ხმა ტკბილი,
ტკბილზნიანი.

კმა-წუთილ-ი 203,6 ხმა წერილი,
წერილზნიანი.

კმა-ჰამო-ჰ (პავლე) 226,23 საამო-
ხმნიანი, სასიამოვნოხმნიანი, საამურხმნი-
ანი.

კმელ-ი 1. 273,8; 277,22 ხმელეთი,
(ზღვის) ნაპირი; ზღუასა ზედა ვიდოდა,
ვითარცა კმელსა 50,10. 2. დამრალი,
უწყლო. უბრძანა მისი შთაგდებაჲ ჯურ-
ღმულსა კმელსა 241,19 უწყლო (და-
მრალ) ორმოში (კაში).

კმოზა ყვირილი, ხმა მაღლა ძახილი;
დაძახება, მოხმობა, მოწოდება. 0—1:
ამისთვის კმოზს მღალადებელი და

იტყვს 94,17; კმოზდეს კმოთა მალ-
ლითა და უშუროთა 273,23 ყვიროდნენ;
კმოზდენ 92,24. ი/უ—(8)2: უკმო
ლაზარეს 127,17 მოუხმო, მოუწოდა,
დაუძახა.

კორც-ი 74,20; 108,18 ხორცი;
კორც-ი 154,7; 267, 33; 278,34
(ადამიანის) სხეული.

კორც-დაგებულ-ი (ტაბლად) 128,35
მაგიდა, რომელზეც ხორცია დარიგებუ-
ლი.

კორც-შესხმა 42,15; 71,11 ხორცის
შესხმა, ხორცის შეხმა; ადამიანის სახის
მიღება.

კორციელ-ი 42,3 ხორციელი, ხორ-
ცის მქონე; სხეულებრივი. საპირისპი-
როს სულიერი.

კორციელბარ-ი 10,38 ხორციელი,
ხორციელის დამახასიათებელი, მისი
თვისებისა.

კორციელობა 50,35; 138,18 ხორ-
ციელი, სხეულებრივი, ადამიანური
თვისება.

კორც-შესხმულ-ი 192,1 ხორცშესხ-
მული, ხორციანი.

კრმალ-ი: რკმალ-ი 275,7 ხმალი.

კრწნა, ხრწნა გახრწნა, გაფუქება,
წახდენა. კრწნილი 85,8 გახრწნილი,
გაფუქებული, წამხდარი; უკრწნე-
ლი 10,4; 13,5; 96,19; უხრწნელი
201,36; უხრწნელად 203,10.

კრწნილება 175,9 გახრწნა, გაფუქე-
ბა, წახდენა.

კსენება 1. მოხსენება, მოხსენიება.
ი ვნ: ყოველნი იქსენებნიან 241,5.
2. მოხსენება, მოგონება. ე: გექსენენ
თქვენ, რომელნი სასწაულნი იხილენით
247,6; გექსენელ ყოველნი ძლიე-
რებანი ღმრთისანი 247,7; ხოლო შენ
გექსენელ აწინდელთაჲ მათ თქუ-
მულთაჲ 186, 15 (ბრძ.) მოგვეგონოს.

კსვა ნ. დაკსვა.

კნა ხსნა, დახსნა, გამოხსნა, გადარჩენა. ი: მიკსსა ჩუენ ძლევის მყოფელმან 164,19; უფალო, მიკსნენ ჩუენ 163,19 გვიხსენი; რაფთა გიკსნე შენ 173,32 რომ გიხსნა შენ; და გკკსნენ საყუარელნი თჳსნი და გუაბოვნენ 236,11 დაგვიხსნის და გადაგვარჩენს. ი ვნ.: იკსნებოდეს ყოველნივე მართალნი, რომელნი შთაენთქნეს სიკუდილსა, რამეთუ შეკვეანდა ქადაგებულსა მას მეუფესა კსნაჲ კეთილთაჲ მათ ქადაგთაჲ 164, 16,17; კელთაგან ჭოჯობეთისათა და სიკუდილისათა ვიკსნენით 163,25; მკსნელი 164,21.

ჟ

ჯაჰჳ (←ჯაჰუ-ი) 1. ჯაჰვი. 2. რკინის პერანგი; ჯავშანი; ჯაჰკ იგი სარწმუნოებისაჲ შთავიცუათ 18,11; შთავიცუთ ჯაჰკ იგი სარწმუნოებისაჲ 218,32.

ჯეჰმა 180,9 მეტად, ძლიერ, ძალიან, ერთობ.

ჯერ-ი 1. დრო; ჯერ (ერთ-ჯერ, სამჯერ), პაჲ. პირველსა მას ჯერსა დასაბამსა მას შინა მეფენი უშჯულო იყვნეს 221,38 პირველად. 2. მიზეზი. რომლისა ჯერისათჳს-მე გუაწომებ ჩუენ დედოფალი ესე 239,31; ორითავე ჯერითა ვანადიდა ღმერთმან საკსენებელი მარტვლთა, თაყუანის-მცემელთა მისთაჲ 255,3.

ჯერეჰალ-ი 209,35 ცუდი.

ჯერ-ყოფა, 0—1: ჯერ-არს 8,3 საჭიროა, (ასე) უნდა; ჯერ-ყო — საჭირო იყო, (ასე) უნდოდა.

ჯერ-ჩენა შესაფერისად მიჩნევა, საჭიროდ მიჩნევა, საჭიროდ ჩათვლა, საჭიროდ დანახვა; მოწონება (გარდაუვ.). ი/უ—2: უკუეთუ ჯერ-გიჩის თქუენ, დავადგრეთ სამ დღე ლოცვასა 70,22;

ჯუეჰულ-ი 184,5 ვისაც აკლია (ქონება...), ღარიბი, უქონელი, გაჭირვებული.

კუშეჳ ხმარება, სარგებლობა. ი: რომლისაგან ბოროტად სიმდიდრესა მას მძლავრობასა უშჯულოდ იკმევდეს 14,27; არა იკმიცა ცოდვაჲ 47,35; დედისა თჳსისაგან ენაჲ იკმიცა და წინაწარმეტყუელებს 207,16.

კუნდ-ი 268,10 მტრედთა, გვრიტთა და მისთანათა შვილი.

კშიად 109,17 ღრმად, ძლიერად.

კშირ-ი 1. ხშირი. 2. ღრმა. იონას ეძინა და ხურონივიდა. კშირ იყო ძილი იგი 105,19.

კშულ-ი 41,15 დახშული, დახურული, დაკეტილი.

კერ-გიჩინდინ და ბრძანე, რაფთა მეორედ და მესამედ გამომეცხადოს 65,33 (ბრძ.); კერ-გიჩინდინ მიღებაჲ სულისა ჩემისაჲ 213,26..

კერ-ჩინება იგივეა, რაც ჯერ-ჩენა (ნ.) (გარდამ.). ი: მუცელსა ქალწულისასა რაჲ დატევნად ჯერ-იჩინა უფალმან 18,35; კიცუსა მას ზედა ჯერ-იჩინა დაჯდომაჲ 132,9; ჯერ-იჩინენ მეორედცა და მესამედ ჩუენებად 66,5 (ბრძ.) შესაფერისად მიიჩნიოს, საჭიროდ დაინახოს; ხოლო აწ მკვეალთაცა არა ჯერ-იჩინიან ეგევითარი საქმჳ (როკვაჲ) ყოფად 224,23; ჯერ-იჩინებოსათჳს 220,1.

კეჰლ-ი 26,35 ჯეჯილი; ყანა ახალ-მოსული (საბა).

კმნა გამოთხოვება, გამომშვიდობება, გამოსალმება; დატოვება და წამოსვლა, გზმოცლა, გაცლა (ე). ი ულბ.: და შენ ნუ დაჰბრკოლდები და იჰმნი 103,2; იჰმნიდა იგი მისგან 95,20; რომელმან იჰმნა ჩუენგან 264,18; ხოლო მღდელთ-მოძღუერებაჲ უჰმნე-

ლად ღირს 43,9 განუშორებლად, მრუ-
ცილებლად, განუწყვეტლად.

ქობეზა, ა—(მ)2: რამეთუ ფარანელ-
ნი იგი უმრავლეს იყენეს ჰაბაშთასა და
აქობეს 277,36.

ჯოჯონეთ-ი: ქოქოხეთა შთათუ-
-ქედ, მუნცა ახლოსე ხარ 104,13; შთა-
კდა ქოქოხეთა 154,26 (ვით. ბრ.)
ჯოჯონეთში.

ჯუარ-ცუმა ჯვარცმა, ჯვარზე გაკვრა.
ა—8: აღილე ეგე და ქუარს-ა ცუ
92,25. ე: ჰრქუა მას, ვითარმედ: მეორედ
ქუარს-ე ცუმი 246,25; ქუარს-
-ე ცუმოდა 82,7; ქრისტე ქუარს-

-ე ცუმა 235,21; ქუარ-ცუმასა 93,
5; ქუარ-ცუმი 92,28; ქუარ-
-ცუმად 246,22; ქუარ-ცუმული-
სათვის 56,10.

ჯუარის-მცუმელ-ი 233,18; 256,18
ჯვარზე მცემელი, ენც (სხვას) ჯვარს
აევამს, ჯვარზე გააკრავს და ისე მოყ-
ლავს.

ჯურღმულ-ი 1. 76,32; 157,22; 201,
24 ქა. 2. 241,17 უწყლო ორმო (ქა). 3.
წყალსაცავი; სარწყავი არხი. მახლობე-
ლად მისა არს ქურღმული, რომე-
ლი მოჰრწყავს სხუასა ფინიკიანსა და
ზღუადვე შთავალს იგი 269,22.

პ

ჰაბაშ-ი 268,34; 277,20 აბაში, ეთიო-
პელი.

ჰაერ-ი ნ. აერი.

ჰამბა-ი 277,31 ამბავი.

ჰამო 232,14; 269,16 საამო, სასია-
მოვნო (ნ. კ. კმა-ჰამო).

ჰახა-ი 1. 97,36 სიმაღლე, ტანი,
ტანადობა, ποστ; შეუნიერებითა ჰა-
საკთამთა 116,31. 2. 123,15 წლოვა-
ნება, ასაკი.

ჰახაოვანი ასაკიანი, ხნიერი. ვიხი-
ლე კაცი ერთი ჰასაკოვანი და მო-
ხუცებული და საკვრელად შეუნიერი
63, 29.

ჰე 1. 37,5; 251,8 დიახ; ჰო. 2. შო-
რისდ. ო: ჰე, სტეფანე, რჩეულო ჩემო,
იყავნ ნებაჲ შენი და განკურნენ ეგენი,
რანთა ცნან ძალი ჩემი და მოწყალეებაჲ
60,36.

ჰებრაელეზ 60, 6,7 ებრაულად.

ჰინდო 158,13 ეთიოპელი.

ჰორლოსანი 124,30 ჰოროლით შეი-
არალებული.

ჰოროლ-ი 220,6 შუბის მსგავსი საძ-
გერებელი იარაღი.

ჰრომ-ი 1. ჰრომე 245,4 რომი, რო-
მის სახელმწიფო; ჰრომდ 169,1 რომ-

ში. 2. რომელი. უფრო მრავლობითში
იხმარება: ჰრომნი ყოველნი შეკრ-
ბეს 252,2 (ყველა) რომაელები შეიკრიბ-
ნენ; შჯულითა ჰრომთამთა 251,36
რომაული (რომის სახელმწიფოს) კანო-
ნით.

ჰუნე საუკეთესო ცხენი, რაში, მე-
რანი. დაჯედ აქა... და შექმნენ სამშ-
კუალნი ესე შუად აღვრისა ჰუნი-
სათვის მეფისა 244,7.

ჰური 72,6 ებრაელი; მოვედ ჰუ-
რი 222,28 (წოდ.); ჰური 73,3 (წოდ.).

ჰურიება: რომელსა-იგი ჰური 2-
ბასა სახელი ერქუა აღდა 65,18 სანამ
მოინათლებოდა, სანამ ქრისტიანობას
მიიღებდა, სანამ ებრაელთა (მოსეს)
სარწმუნოებას მისდევდა.

ჰურიებრი 75,23 ებრაული, ებრა-
ელთათვის დამახასიათებელი.

ჰონდენ ნ. ქუან.

ჰხე ნ. ხე.

ჰხედვა ნ. ხედვა.

ჰხილვა ნ. ხილვა.

ჰხილული ნ. ხილული.

ჭ

ჭ 127, 7, 11; 144, 14, 15 შორისდებული ო!

ჭსანა, ოსანა 126, 30; 135, 26 არა-მეულ-ებრაული სიტყვაა. პირველ ხანებში ის ამას ნიშნავდა: გ ვ ი შ ვ ე ლ ე! (გ ვ ი ხ ს ე ნ ი!). შემდეგ და შემდეგ და-

კარგა ეს მნიშვნელობა და იქცა უბრალო შორისდებულად ისეთივე შინაარსით, როგორსაც შეიცავს ჩვენი ვ ა შ ა! უგალობდეთ და ვიტყოდით: ო ს ა ნ ა — რომელ არს „მაცხოვრენ ჩუენ“ — მაღალთა შინა 140, 17.

ს ა ძ ი ე ზ ლ ე ბ ი

I. პირთა სახელები

ა

- აბრაჰამ 18, 38,40; 14,2; 18, 7,18; 92,4; 94,14;
95,25; 139,22; 164,13; 226,24; 230,30; 242.
13.
- აგრიპა 245, 6, 11, 13, 16, 18; 240, 4, 5, 6, 13,
35, 36; 247, 1, 9, 12. 240, 9, 28, 32.
- აგრიპინა 245, 6.
- აგუსტოს (კეისარი) 224, 12.
- ლამ 6, 13, 35; 13, 25; 10, 20, 29; 17, 22; 18,
34; 20, 34; 24, 31; 28, 12, 20; 29, 20; 32, 7;
34, 33; 35, 1, 3, 4, 6, 9; 88, 26, 27; 40, 15,
27; 42, 17; 47, 15; 52, 19; 74, 20; 81, 14;
91, 11; 113, 20; 124, 23; 159, 30; 183, 15;
201, 4; 202, 23, 28, 29, 32; 203, 31; 205, 15;
213, 34; 204, 16, 26; 205, 7, 11; 268, 22.
- ადლა 65, 18.
- ათანასი ალექსანდრელი 31,2.
- ალ-იანოზ, ალფიანე (აფიანე, აფინა) 245, 21;
240, 4, 7.
- ამბაკუმ 128, 14; 167, 13; 173, 13; 200, 18.
ამონ 261, 25.
- ამონა 280, 14.
- ამონიოს 266, 3; 279, 30.
- ამოს 228, 2.
- ანა, ანნა (წინაწარმეტყველი, ქალი) 49,3;
90, 15.
- ანა, ანნა (—ანან — მღვდელთ-მოძღუარი, კაია-
ფას სიმამრი) 58,2; 93,1.
- ანდრეა (მოციქული) 187, 25.
- ანდრეა (თხზულების პერსონაჟი) 278, 7,9;
279, 3.
- ანთიპატროს 24, 2.
- არიონ 278, 7, 10; 279, 3.
- არიოს 44, 13; 48, 30; 51, 37; 71, 27.
- აქაბ 127, 25; 128, 3; 129, 36.
- აქაზ 87, 9, 10.
- აპრონ 85, 25.

ბ

- ბაალ 70, 29.
- ბარაქიელ 241, 39.
- ბარსაბა 251, 14. ნ. კ. ბარსაბაეთი (ხალხთა
სახელებში).
- ბასილი (ეპისკოპოსი) 70, 1, 2, 5; 71, 28.
ბასილი (ეესარია კაზადუკელი) 115, 2.

გ

- გაბრიელ (მთავარანგელოზი) 4, 1; 6, 25; 8,
34; 12, 29; 26, 25; 27, 2, 3, 9; 28, 3; 29,
33; 88, 17, 19; 38, 22; 42, 12, 13, 98, 20;
179, 29; 200, 1; 203, 25.
- გაბრიელ (ანდერძში მოხსენ.) 282, 16.
- გამალიელ 61, 18; 63, 14; 64, 20, 27; 66, 10, 22,
31, 36; 67, 6, 26; 68, 30; 69, 13, 16.
- გედეონ 200, 25.
- გელასი 271, 19, 23.
- გიორგი გრძელი 280, 11.
- გოლიად 95, 6.
- გრიგოლი (ნეოკესარიელი) 3,3.

დ

დავით 3, 23; 5, 7; 8, 29, 36; 7, 12; 12, 30, 35; 20, 4; 44, 21; 56, 15; 78, 25; 95, 6 (დავით); 133, 7; 186, 26, 38; 188, 2, 4; 142, 21, 26; 143, 24; 146, 13, 26, 35; 147, 8; 150, 10; 164, 13; 165, 13; 168, 31, 32; 178, 13, 15; 180, 18; 200, 22, 25; 203, 15; 212, 3; 213, 36; 225, 23; 228, 4; 229, 34; 280, 12, 23; 239, 7; 263, 17; 274, 21; 283, 14.

დალილა 215, 7; დალილ 213, 17.
დანელ 26, 20; 47, 5; 108, 15; 114, 15; 128, 13; 138, 14; 178, 14; 199, 16; 200, 27; 213, 15; 261, 26; 263, 23.
დომნოს 278, 7, 8, 37.
დორის 245, 8.

ე

ედნა 65, 25.
ევა 4, 20; 5, 35; 13, 23; 16, 16; 19, 5; 21, 9, 32; 34, 28; 88, 21, 25; 82, 17, 18; 53, 4; 91, 28; 124, 26; 201, 9; 203, 1; 205, 13.
ეცეხი (ეპისკოპოსი) 238, 13.
ეცეხიოს (მერისელი) 270, 31.
ეცუქი (ხუცესი) 90, 3.
ეცტუქი 48, 30; 52, 1.
ეფუჟია 245, 7.
ეზეკია (მეფე) 227, 22.
ეზეკიელ (წინაწარმეტყველი) 199, 15; 200, 26; 263, 21.
ეკლესიასტე 227, 1.
ელენე (პელენე) დედოფალი 288, 19, 23, 26, 30; 239, 20; 242, 16, 37; 243, 6, 10, 34; 244, 12; 283, 6.
ელი (მღვდელი) 214, 2.
ელია 71, 1; 77, 20; 86, 22, 35; 95, 7; 101, 19; 127, 7, 8, 11, 14, 21, 23, 25, 29, 33; 128, 1, 7, 15, 21, 22, 31, 36, 37; 129, 1, 9, 16, 19, 22, 23, 27, 31, 34, 38; 180, 2, 8,

14, 31; 181, 1, 2, 3; 182, 15, 38; 187, 21, 22, 24, 35, 37; 191, 28; 184, 7, 8; 195, 10; 218, 20, 22, 24, 28.
ელისაბედ (ელისაბეთ, ელისაბეტ) 10, 7, 8, 9, 11, 17; 25, 27, 31; 28, 3, 38; 29, 6, 12, 24; 98, 18; 207, 16.
ელისე 182, 15, 29, 30, 38.
ენმანუელ 35, 30; 58, 18; 97, 12; 199, 21; 203, 10.
ენუქ (ენოქ) 94, 28; 167, 19.
ესაია (წინაწარმეტყველი) 5, 7; 20, 4; 26, 19; 35, 29; 37, 3; 46, 4; 56, 21; 58, 14; 76, 15; 91, 18; 97, 8, 11; 126, 32; 134, 38; 148, 23, 34; 145, 5; 156, 8; 181, 19, 28; 164, 14; 165, 4; 168, 17; 199, 18; 200, 27; 204, 8; 227, 23, 33; 228, 17; 229, 5, 10, 15, 31, 32; 280, 9, 31; 280, 5, 9; 263, 19; 269, 37.
ესაია (ამბა, თხულ: პერსონაჟი) 267, 37.
ეტვჟანე კვბელი 46, 2.
ეფრემ ასური 112, 1; 263, 1.

ვ

ვახთანე (მოძარღული) 280, 14

ზ

ზაქარია 12, 34; 24, 3; 25, 27, 36; 26, 3, 24, 27, 29; 27, 1, 3, 6, 33; 28, 5, 25; 105, 11; 133,

10; 135, 7; 141, 3; 144, 26; 149, 10.
ზაქეოს 61, 4; 239, 36.

თ

თეოდოლოს, თეოდოლის (ამბა) 267, 14; 269, 7; 279, 19.
თეოდოსი 63, 27; 224, 32; 280, 26.

თობა 41, 16; 50, 39; 160, 8; 166, 3; 171, 3, 6, 13, 27; 172, 11, 20; 178, 21, 26, 30; 174, 20.

0

იაკობ (მამათმოვარი) 126, 1; 143, 10; 145, 6.
7; 156, 13; 195, 22; 230, 30.

იაკობ (მართალი, ძმა იესუსი, მოციქული მი-
სი) 56, 2, 4, 6, 7, 16, 23, 27; 58, 7, 15, 25;
57, 1, 6, 9; 164, 13; 185, 24, 28; 192, 21,
35; 196, 25.

იეზაბელ (იაზაბელ) 127, 26; 128, 16; 129, 37;
130, 19; 138, 22, 23; 118, 16, 20, 22.

იერემია (წინაწარმეტყველი) 56, 30; 86, 10;
226, 19; 228, 2, 17, 20.

იერემია (თხზულ. პერსონაჟი) 276, 2, 4.

იესე (იშე) 7, 9; 200, 27; 205, 2.

იესუ 3, 25; 4, 6; 6, 17; 19, 24; 28, 26; 58, 10,
12, 18, 37; 57, 6; 64, 39; 71, 18; 78, 9, 16,
32; 74, 4; 76, 31; 77, 1; 84, 36; 87, 36; 88,
4, 34; 89, 6, 8, 18; 91, 8; 92, 11; 98, 4, 36;
97, 33, 36; 98, 5, 35; 125, 7, 11, 27, 29;
126, 8; 127, 5; 131, 17, 20, 21; 132, 6;
134, 31; 135, 27; 137, 6, 8; 139, 30; 143,
29; 147, 5, 8, 11; 148, 4, 10, 12, 36; 151,
4; 155, 5; 160, 32; 182, 1, 32; 183, 14, 19;
167, 38; 169, 20; 172, 32; 192, 21; 198, 18,
24; 197, 24; 211, 6, 35; 212, 21; 233, 26;
280, 22, 34; 242, 29; 248, 14.

იესუ ქრისტე 11, 1, 10; 16, 12; 23, 2; 31, 4;
39, 5; 45, 6; 46, 5; 47, 19; 48, 8, 35; 51,
22; 52, 11, 32; 55, 3, 20, 27; 58, 4, 26; 60,
28; 62, 5; 63, 5; 70, 2, 6; 85, 6, 33; 37;
90, 5; 94, 3; 95, 17; 99, 8; 111, 5; 123, 21;
127, 4, 9, 16; 131, 25; 152, 2; 155, 3; 188,
8, 12; 165, 14; 180, 9, 19; 200, 8; 204, 5,
10; 206, 9, 22; 225, 27; 231, 6; 236, 18;
288, 8, 21; 242, 2, 8; 248, 20, 32; 244, 13;
247, 5, 6; 248, 30; 249, 25, 37; 250, 1; 252,
12; 254, 6; 266, 14; 268, 18; 270, 3, 23;
271, 35; 273, 33; 274, 24; 278, 36; 280, 7.
6. ქ. ქრისტე.

იესუ ნავე (იესუ ქმ ნავესი) 58, 21.

იელი 230, 33.

იობ 88, 15; 95, 5; 214, 25; 262, 9.

იოვანე (ნათლის-მცემელი) 24, 4, 10, 11, 12,
15, 20; 25, 10; 26, 30; 29, 8; 49, 9; 52, 9;

74, 18; 78, 1, 21; 77, 30; 78, 7, 8, 10, 14,
28, 32; 79, 20, 23; 80, 1, 2, 7, 8, 9, 11, 16,
19, 23, 24, 35, 37, 38; 81, 2, 6, 22; 82, 3;
83, 16; 85, 30, 32, 34, 36; 88, 1, 11; 87, 1,
20; 89, 11; 164, 14; 203, 3; 204, 22; 206, 2;
207, 7, 16, 25, 30; 208, 2, 18, 29; 209, 33;
212, 20, 21, 28, 31; 213, 18; 214, 4; 226,
22; 220, 17, 19, 20, 22, 26, 28, 30, 31;
280, 4, 6.

იოვანე (მოციქული, მოწადე იესუსი) 76, 29;
138, 29; 139, 21; 166, 3; 187, 26; 192, 21,
35; 193, 17; 196, 31; 197, 14; 217, 3.

იოვანე (ოკროპირი) 74, 2; 100, 3; 124, 2; 141,
1; 151, 1; 171, 2; 177, 1; 179, 2; 181, 2;
191, 1; 199, 2; 206, 3; 225, 1; 232, 4; 255,
2; 257, 2.

იოვანე (ეპისკოპოსი, თხზულ. პერსონაჟი) 65,
38; 67, 13; 88, 2, 6.

იოვანე-ზოსიმე 282, 4, 10, 17; 283, 21.

იოველ 182, 1; 188, 28; 189, 9.

იონა 100, 4; 102, 24; 105, 19; 130, 11; 188, 9,
11, 12, 13, 15, 19, 30, 35; 184, 1, 21, 29;
213, 16.

იოსებ (იოსებ, იოსებ: ქმარი მარიამისი) 7, 11,
13; 12, 30, 35; 15, 22; 28, 21; 88, 7, 10, 17;
76, 7; 94, 5; 96, 3.

იოსებ (შუენიერი) 57, 5; 214, 3; 230, 31; 255,
8, 10.

იოსებ (პალეო, თხზულ. პერსონ.) 270, 34;
271, 7.

ისაქ 164, 13; 230, 30.

ისმაელ 268, 34; 277, 30.

ისრაელ 139, 1; 145, 6.

იულა (მამათმოვარი) 36, 2; 144, 15; 205, 7, 8.
იულა (ისკარიოტელი) 82, 4; 92, 17; 97, 2; 125,
18; 242, 31 (1).

იულა (სტეფანე პირველმოწამის ძმა, თხზულ.
პერსონ.) 239, 33; 240, 30, 34, 35, 36; 241,
1, 6, 9, 14, 23; 242, 4, 5, 21, 23, 30, 31
(11), 35, 38; 248, 3, 14, 34.

იუსტე 251, 14.

3

კაიაფა 58, 3; 59, 1; 92, 36; 258, 27.

კესტოს (კესტონ) 251, 38; 252, 13, 28; 253,
1, 31, 37.

კეფა 65, 2. ქრისტეს მოწადის სიმონის შერკ-
მული სახელია (იგივე პეტრე).

კლადიოს 59, 22; 61, 10; 224, 12.

კლეოპა ნ. კლეოპათი (ზალხთა სახელეში).

კორნელიოს 85, 1.

კოსტანტინე (მეფე) 166, 13; 287, 3, 7, 11, 15,
20; 288, 13, 18, 19.

კვრიკოს 248, 4, 8, 14, 19.
კვრიკე 282, 16.

კვრილე (იერუსალემელი, მთავარეპისკოპოსი)
83, 1; 155, 1; 185, 1.

ლ

ლაზარე 124, 1, 3, 11; 125, 2, 6, 8, 9, 19, 24,
28; 126, 8, 20, 23, 35; 127, 1, 10, 12, 17;
130, 27; 131, 4, 11, 13, 15, 18, 19, 21, 24;
144, 8; 283, 5.
ლონგოს (ლონგე, ლონგონ, ლონგეონ) 251, 37;
252, 12, 27; 258, 1, 31, 37.

ლორ 95, 4.
ლუკა 7, 12; 37, 15; 95, 11; 97, 29; 102, 24, 31;
250, 6; 258, 3, 36, 37; 254, 3.
ლუკიანე 63, 6; 64, 18; 65, 11; 68, 30, 33.

მ

მათე 151, 3; 162, 22; 169, 4; 182, 23, 27; 283,
10.

მაკარი (ლეთეთელი) 280, 11; 281, 1.

მალაქია 227, 8.

მართა 124, 3, 10; 125, 2, 5, 9; 283, 7.

მარიამ (ღმრთის-შობელი) 4, 4, 9, 17, 36; 5,
1, 4, 23; 8, 9, 19, 24; 7, 14; 8, 21; 9, 24;
12, 31, 39; 18, 10, 35; 18, 17, 20, 29; 18, 37;
10, 2, 22, 26, 31; 20, 1, 2; 21, 35; 22, 24,
32; 28, 23; 29, 5; 31, 5; 88, 7, 22; 39, 5;
40, 9, 14, 22; 42, 11; 45, 3; 46, 4, 12; 47,
28; 48, 9; 49, 3; 52, 4, 10, 13, 16; 58, 1,
3; 59, 3, 30; 74, 22; 75, 32; 76, 13; 92, 20;
94, 5; 98, 3, 15; 98, 5; 124, 3, 6, 10; 125,
2, 4, 10, 13, 17; 153, 27; 180, 17, 21, 22,
26, 27; 200, 1, 7; 201, 14, 20, 36; 208, 8,
14, 16, 17, 18, 21, 24, 36, 38; 204, 4, 6; 12,
14, 15, 19, 20, 23; 206, 10, 13; 227, 3; 241,
37; 244, 18; 280, 5; 283, 17.

მარიამ (მოსეს და) 126, 27; 230, 34.

მარკელოზ (მარკელი) 240, 9, 16, 18, 22.

მარკოზ 189, 4; 102, 24, 27.

მატათია 97, 2; 121, 22.

მეგეტეს 68, 29.

მელეტი (ანტიოქელი) 149, 1; 152, 2.

მელქიზედეკ 32, 9; 41, 28.

მიქაელ (მღვდელი, I) 282, 6, 11, 16.

მიქაელ (მღვდელი, II) 282, 6, 11, 16.

მიქეა 35, 38; 205, 6.

მოსე (წინაწარმეტყველი) 5, 7; 10, 39; 12, 8;
47, 15; 52, 9; 74, 26; 81, 5; 101, 19; 114,
12; 120, 22; 126, 27; 127, 3, 4, 5; 133, 31;
142, 20, 37; 167, 19; 191, 20; 194, 13, 15,
17, 20, 21, 22; 195, 8; 197, 17; 100, 11, 18;
200, 24; 204, 26; 228, 17; 280, 31, 34; 241,
40; 267, 16; 280, 10.

მოსე (აბბა, ფარანელი, თხზულ. პერსონაჟი)
269, 34; 270, 5, 25.

მშია (—მესია) 58, 9.

ნ

ნაბუთე (ნაბოთე) 188, 24, 25; 213, 15.

ნათან 58, 18; 200, 28.

ნასოამ 88, 13, 15.

ნერონ (კეისარი) 248, 27, 31, 35, 36; 251, 15,
39; 252, 4, 32, 37; 258, 16, 18, 21, 27.

ნიკოლეზოს, ნიკოლეზოზ 63, 13; 64, 38; 66, 31;
69, 15; 160, 1; 188, 10.

ნინო 283, 6.

ნისტორ 48, 30; 52, 1.

ნოე 85, 20; 95, 2; 128, 34.

ო

ობედიანოს (ობედიანოზ, ობდიანოზ) 270, 17,
22; 278, 20, 30; 279, 6.

ოროგინე 48, 22, 26; 51, 32.
ოსე 162, 10; 199, 14; 200, 26.

პ

პელე (მოციქული, ქადაგი) 42, 35; 43, 15;
44, 17; 51, 5; 64, 20; 65, 20; 71, 9, 14;

82, 17; 92, 17; 112, 15; 116, 23; 121, 23;
124, 1, 3, 10; 126, 2, 5, 9; 134, 3; 187,

4, 24; 162, 23; 166, 12, 19; 107, 31, 38; 168, 2; 169, 9; 196, 3; 204, 2; 209, 10; 211, 32; 218, 21; 221, 27; 230, 36; 249, 25, 260, 5, 6, 7, 15, 17, 22; 261, 22, 25, 27, 35, 36; 262, 6, 7, 8, 9, 13, 16, 23, 25, 33, 34, 37; 268, 1, 2, 5, 10, 13, 16, 17, 19, 22, 27, 28, 31, 34; 254, 1; 261, 5; 269, 25.

პავლე (მამა, წინამძღვარი მონასტრისა) 273, 31; 275, 18.

პატროკლეს (პატროკლე, პატროკლოს) 250, 14, 20, 33; 261, 1, 2, 3, 8; 253, 29.

პეტრე (მოციქული) 61, 32; 65, 2; 86, 3, 6; 108, 10, 25, 32; 153, 38; 161, 37; 180, 3,

21; 167, 35; 168, 35; 169, 6; 187, 25; 188, 26; 189, 31, 32; 192, 7, 21, 35; 194, 37; 196, 2; 245, 2, 4, 7, 15, 23, 26; 246, 1, 13, 14, 16, 19, 20, 22, 23, 28, 34, 35, 37, 39; 247, 1, 4, 14, 28; 30; 249, 8, 10, 13, 16, 19, 23, 24, 27, 30, 33, 38.

პეტრე (მამათმთავარი ალექსანდრიისა) 66, 9.

პილატე 58, 2; 60, 6, 8, 14, 17; 61, 19, 22, 27, 32, 33, 37; 92, 34; 162, 10, 13; 168, 4, 8; 161, 13; 210, 8, 9.

პიშენ (კახი) 280, 13.

პროკლა 61, 20.

პროკლე (კონსტანტინელ ეპისკოპოსი) 40, 1.

რ

რეპეკა 19, 11.

რეკაბ 56, 30.

ს

საბა (მამა) 208, 1, 13.

საბა (მამასახლისი მონასტრისა) 280, 26.

საელე 59, 23; 80, 11, 14, 16; 61, 10; 240, 18.

სამოველ 164, 14.

სამსონ 213, 17; 214, 1; 215, 8.

სარა 19, 10; 230, 30.

საულ 134, 7.

სებერიანოს (გაბალონელი) 132, 4.

სელემია 65, 25.

სერგი 276, 30.

სიდონია 129, 14.

სილოვანე 230, 32.

სიმონ მოგვ 86, 35.

სიმონ (თხოვლ. პეტრონი) 239, 36; 240, 23.

სოლომონ (გაქენი) 150, 4; 213, 10; 214, 1; 226, 3; 261, 25.

სოლომონ (მამასახლისი საბა-წმიდისა ლავრისა) 280, 27.

სოლომონ (ჰონაზონი) 276, 14.

სოფონია 157, 25; 158, 18.

სტეფანე (სტეფანოს) 58, 1, 13, 28; 59, 1, 5, 8, 9, 10, 11, 14, 18, 21, 23, 26, 29, 31, 38; 60, 18, 20, 26, 31, 32, 37, 38; 61, 4, 5, 8, 11, 21, 23, 26, 35, 37; 62, 4; 68, 1, 11; 64, 22; 65, 5, 14, 24; 66, 13, 19; 68, 10; 69, 14 (სტეფანოს), 18, 28, 30; 240, 11, 20; 242, 10.

სვებონ (წინაწარმეტყველი) 49, 3; 60, 2, 6, 18; 61, 9, 25, 27; 62, 11, 14; 94, 6; 95, 12, 16, 35; 96, 1, 13, 17, 35, 37; 97, 14, 24; 98; 9, 23, 33; 99, 3; 145, 20; 201, 17.

ტ

ტიბერიოს 224, 13.

ტიმოთე (კათ. ეპისკ. აღრესატი) 71, 9; 230, 22.

ტიმოთე (ხუცესი იერუსალიმელი) 94, 2.

ტიტე 250, 6; 268, 3, 36, 37; 254, 3.

ფ

ფართენიოს 252, 33.

ფერეტან 252, 32.

ფესტოს 251, 15.

ფილოპე 206, 20; 212, 33.

ქ

ქანან 144, 15.

ქელელიელ 69, 12.

ქრისტე 8, 6, 7, 29; 7, 35; 10, 9; 11, 21, 26;

13, 24, 33; 17, 12, 23, 35; 18, 6; 21, 14, 23; 22, 21, 32, 34; 23, 15; 24, 8, 12; 27, 26; 31, 1; 32, 20; 35, 27; 37, 15; 41, 8;

42, 1; 44, 10; 47, 27; 48, 34; 49, 23; 51, 6, 18; 53, 32; 54, 9; 55, 28; 58, 2, 10, 11, 12, 35, 37; 57, 7; 58, 9; 59, 3, 16, 25, 27, 37; 60, 4, 21; 61, 17, 23, 31, 34; 64, 29; 65, 13, 26; 66, 31; 72, 6, 24, 28; 73, 3; 75, 10 (ქრისტე-შემოსილი); 76, 14; 77, 3, 15, 17, 18, 34; 78, 9, 11, 15, 33; 79, 19; 80, 2, 7, 12, 17, 19; 84, 20; 89, 28, 31; 100, 22; 111, 1; 119, 4, 17; 113, 15; 116, 37, 117, 11, 119, 29; 121, 7, 25; 124, 6; 125, 23; 184, 20, 22, 23; 187, 23, 27, 33; 140, 5; 140, 11, 15, 18; 148, 1, 3, 7; 153, 12; 155, 14; 157, 25; 158, 16, 19; 159, 8; 161, 13, 34; 164, 3, 24, 30; 165, 16, 18, 20, 26; 168, 12, 15, 16, 18; 187, 21, 25, 31; 168, 4; 169, 9, 12, 14; 171, 24; 172, 22; 180, 27; 185, 5; 195, 18; 196, 4; 200, 3, 10, 17; 204, 23; 210, 10; 212, 9; 217, 18;

210, 11, 12, 15; 220, 9, 16; 221, 36; 222, 13, 16, 30; 223, 4; 226, 29. 227, 3, 10; 228, 8, 13; 229, 20, 21, 22; 280, 21, 22, 28, 37; 231, 4; 283, 11, 23; 284, 1, 7, 8, 24, 29; 285, 10, 19, 20, 21, 22, 34; 288, 10, 13, 16; 238, 17; 240, 3, 11, 17, 20; 241, 21; 242, 2, 11, 12, 17, 36; 243, 3, 24; 246, 6, 10, 20; 247, 3, 8, 27; 248, 15; 249, 2, 35; 250, 30; 251, 6, 21; 252, 25; 254, 5; 258, 9, 29; 257, 15; 261, 35; 262, 15; 264, 6, 9, 10, 13, 14; 266, 18; 268, 25; 272, 21; 273, 36; 274, 10, 16, 34; 276, 29; 277, 7; 278, 21, 23, 24, 30; 279, 2; 282, 14, 16; 283, 17, 21. ნ. კ. იესუ, იესუ ქრისტე.

ქსანთი, ქსანდი 22, 24; 246, 12.

3

ქელენე ნ. ელენე.

ქეროდე, ეროდე 25, 21, 22, 23; 31, 24; 32, 6; 34, 24; 85, 26, 37; 87, 2, 8; 162, 8; 196, 28; 200, 6, 7, 20, 22; 208, 1, 12; 209, 5, 16; 210, 8; 212, 29, 31, 33; 214, 18; 224, 21.

ქეროლია, ეროლია, ჰეროლიადა 125, 20; 208, 18, 19; 207, 1; 208, 12, 25; 212, 32; 213, 19; 214, 18; 224, 22.

ქორონ (კაბალუი) 251, 14.

II. გეოგრაფიული სახელები

ალექსანდრია 208, 5, 8, 9.

ანტიოქია ნ. ანტიოქელი (ხალხთა სახელებში). ასურეთი 37, 4.

ბაბილონი 108, 27; 188, 4.

ბეთანია 125, 8; 128, 8, 9, 10, 15; 121, 1; 131, 17.

ბეთსა 132, 7.

ბეთელი 195, 26.

ბეთლემი 7, 14; 12, 35; 15, 21; 31, 13; 35, 28; 88, 1, 12; 76, 19; 166, 24; 205, 7, 10.

ბალათია 250, 3.

ბალილი 7, 13; 280, 26, 27.

გამალ ნ. კაპარ გამალ.

გესმანია 193, 6.

გოლგოთა 158, 1; 243, 2; 258, 31.

ჰალმატია 250, 7.

დანუბი 287, 4, 9, 13.

ეგპტე 37, 1, 4, 11, 12, 18, 22; 178, 20, 22; 272, 19; 279, 31.

ემეზუზი 153, 36.

ევფრათა 36, 1.

ელაგაბარია 67, 28.

ელენი (გლასუ, რე) 188, 23, 25; 167, 15.

ელია 208, 17, 22.

ფეთისხილი (მთა) (გლასუ, რე) 132, 7.

ზლუა მენაპული 208, 35, 38; 200, 19, 20.

თაბორი 101, 4, 17, 194, 11; 197, 3.

თარში 104, 9.

თემისა ადგილი (=გოლგოთა) 241, 12; 248, 2, 19.

იერუსალემი 44, 29; 49, 22; 55, 5; 57, 2, 12; 84, 7, 21, 23; 69, 29; 76, 15; 79, 32; 80, 16, 17; 91, 8; 95, 35; 98, 3, 7; 116, 22; 125, 33; 126, 3; 182, 3, 6, 22; 136, 17; 187, 8, 27, 36; 139, 30; 141, 2, 5; 143, 29; 147, 5; 148, 5, 19, 21; 150, 4; 152, 3; 155, 5; 162, 2, 4, 35; 178, 5; 189, 39; 197, 4; 201, 29; 218, 28; 228, 35, 36; 227, 13; 235, 33; 237, 6; 238, 25, 29; 244, 13; 261, 37; 280, 25.

იოპე 104, 8.

იორდანე 37, 10; 49, 9; 50, 5; 75, 19, 21, 31; 76, 20; 77, 31; 79, 13; 85, 16, 23; 86, 15; 88, 16; 91, 3; 167, 23; 177, 15; 193, 25; 197, 2; 204, 22.

ივლირიკე 218, 28.
 აბაღლეკია: კესარია კაბადუკია 70, 6.
 ნ. კ. კაბადუკი, კაბადუკიელი (ხალხთა სახელებში).
 ანა (გალილეაჲსაჲ) 144, 9; 280, 26, 27.
 კანოკე 266, 5.
 კაპარ გამალ 64, 32.
 კაპარ სელემია 65, 28.
 კახეთი ნ. კახი (ხალხთა სახელებში).
 კესარია კაბადუკია 70, 6.
 კესარია ფილიპე 71, 18.
 კილიკია (ტარსონ კილიკია 59, 24).
 კოსტანტინე (დედაქალაქი) 46, 2.
 კელიზმა 272, 28, 29; 277, 18.
 ლეთეთი (—მაკარი ლეთეთელი ნ.).
 ლიბანი 94, 22.
 ნაზარეთი 15, 20; 28, 3.
 ნილოსი 87, 21, 23, 27.
 ნინევე 102, 25, 28; 107, 2, 33; 163, 13.
 ჰალსტინე 44, 24; 266, 6.
 რაითი, რაჲთი 266, 2; 208, 36, 37; 209, 3, 5,
 6, 9, 13; 279, 16.

III. ხალხთა, ტომთა და ვინაობა-სადურობის სახელები

ალექსანდრელი (ათანასი) 31, 2.
 ანტიოქელი (მელეტი) 149, 1.
 არიანოსი 70, 4, 5, 21; არიანოზი 70, 25.
 არშებრ 187, 25.
 ასური 87, 4, 6; 69, 13.
 ასურებრ 67, 28.
 აზაილოველი 261, 38.
 ბარბაროსი 266, 2.
 ბარსაბეთი 253, 30.
 ბერძენი (ბერძენთა ენა) 69, 14.
 ბერძლ 187, 31.
 ბოსტრელი (ანთიპატროს, ეპისკოპოსი) 24, 2.
 ბაზილიონელი (სეპერიანოს) 132, 4.
 გალატელი (ფესტრი) 251, 15.
 გალილეელი 187, 25.
 გერაელი (1) 102, 21, 22, 23, 25, 25, 27; 240, 1.
 გერაელი (2=გერაელი: ებრაელითა ენათა) 162, 2ა.
 გერაელებრ 159, 14; ჰებრაელებრ 89, 6, 7.
 გერაელებრი 35, 33; 55, 17; 241, 28; 253, 8.
 ევკატელი 87, 4, 7, 25, 26.
 იფრაელი 82, 6.
 იერუსალემელი 86, 18; 239, 21.
 იერუსალემელი (ეესუქი) 90, 3.
 იერუსალემელი (ტიმოთე) 94, 2.
 იერუსალემელი (კვირლე) 155, 2; 185, 1.
 ისრაელი 10, 32; 13, 36; 16, 1, 2, 6; 30, 8;

რომი 6. პრომი, პრომე.
 საბაწმილა 280, 27.
 სარეფთა 127, 7; 129, 14.
 სერგისწმილა 267, 17.
 სილოამი 90, 10.
 სინა 85, 21; 194, 11; 200, 24; 288, 2, 20, 23;
 268, 37; 289, 6, 8; 279, 16; 281, 2.
 სინაწმილა 282, 4.
 სიონი 69, 29; 126, 3; 182, 14, 21; 135, 8;
 137, 34; 141, 4; 144, 26, 30; 196, 13.
 ტარსონ კილიკია 59, 24.
 ფარანი 270, 16; 277, 29; 278, 30. ნ. კ. ფარანელი (ხალხთა სახელებში).
 მორათი 188, 5, 25.
 ქორები 267, 18.
 ჯეთე 287, 17, 36.
 პრომი 169, 9; 238, 14; 243, 3; 249, 26; 250,
 7, 11. პრომე 245, 4; 246, 3, 14, 19, 20,
 21, 24; 250, 5, 6, 251, 39.
 ჰერისტანი 7, 14; 34, 13; 35, 28; 135, 39;
 238, 28; 243, 6; 244, 15.

36, 3; 87, 3, 5, 9, 10; 55, 4; 86, 17, 20;
 82, 2, 5, 15; 95, 36; 97, 15, 19; 128, 1, 31;
 127, 25; 128, 13; 129, 2, 36; 130, 12; 131,
 28; 132, 16; 135, 39; 187, 26, 34; 140, 18;
 145, 8; 148, 28, 35; 169, 11; 181, 21, 28;
 194, 22; 201, 19; 205, 9; 239, 11.
 ისრაიტელი 188, 27.
 კაბადუკი (პორიონ) 251, 14.
 კაბადუკიელი: კესარია კაბადუკიელი
 (ბასილი) 115, 2.
 კახი (პიმენ) 280, 13.
 კლეოპათი 153, 39.
 კოსტანტინელი (ეპისკოპოსი, პროკლე) 40, 1.
 კოსტანტინელი (ეპისკოპოსი, იოვანე?) 206, 3.
 კოსტანტინეპოლელი (მთაწკარუპისკოპოსი, იოვანე) 74, 3; 141, 1; 151, 2.
 კვბელი (ერტვანე) 46, 2.
 ლეთეთელი (მაკარი) 280, 11.
 მანიქეელი 44, 5.
 მანიქოზი 165, 11.
 მერისელი (ეესეპიოს) 270, 31.
 ნაზარეელი 238, 6; 242, 29; ნაზორეელი
 242, 29.
 ნინეველი 102, 16; 103, 28; 106, 38; 107, 36.
 სადუქეელი 80, 32.
 სამარიტი 60, 8.
 სამარიტელი 76, 31; 77, 4, 8; 69, 14.
 სარეფთელი 127, 22.

სარკინოზი 207, 10, 11, 28.

სპარსი 224, 23.

სპარსლები 187, 25.

შარანელი 278, 2, 4, 13, 23; 277, 26, 35, 39; 278, 15. ამაჰა მსოფლიო 269, 34; 270, 1.

ფარსეველი 80, 32; 136, 14.

ქანელი 14, 36.

ქართული (ქართველთა ენა) 69, 14; 282, 18.

ქართული (ენა) 288, 2, 3, 10.

შავი (შავნი) 277, 81, 86 (=აბაში=ეთიოპელი).

შაბაში 268, 34; 272, 25, 26; 273, 12; 276, 25; 277, 20, 23, 36; 278, 2.

ჰაღელი (ამბა იოსებ) 270, 34; 271, 7; 272, 27.

ჰებრაელი ნ. ებრაელი.

ჰინდო 158, 13.

ჰრომი (=რომელი) 251, 25, 36; 252, 2, 4.

ჰური 14, 24, 25; 31, 22; 81, 8, 18, 20, 22; 85, 18, 25; 41, 31, 33; 44, 3; 47, 18; 55, 25; 56, 5, 39; 57, 1, 6, 8; 64, 23; 72, 2, 16, 29; 78; 2, 3, 5, 19, 27, 31; 70, 1, 3, 4; 78, 30; 82, 17, 23; 86, 13, 27; 87, 1, 22; 113, 26; 125, 21, 29, 30; 127, 5, 6, 7, 11, 13; 130, 28; 131, 1; 186, 10, 31; 136, 28; 149, 4; 150, 15; 153, 27; 154, 3, 5, 24; 155, 7; 157, 16; 162, 6, 13; 163, 34; 164, 32; 165, 1, 34; 167, 11, 28; 173, 10, 174, 6; 206, 24; 210, 26, 29; 222, 28; 234, 7; 235, 1; 288, 27, 29; 239, 21; 248, 5, 13; 244, 14; 250, 26, 32.

ჰურიეზი 65, 18.

ჰურიეზი 75, 23.

IV. ცხოველთა, ფრინველთა, მწერთა... სახელები

ბაბიტი 213, 18; 214, 14.

აქლები 208, 4; 267, 29.

ბუელი 86, 27; 88, 18; 213, 28; 215, 33; 220, 38; 221, 2.

გურიტი 79, 15; 80, 20, 21; 226, 2, 3, 10, 15, 22, 34; 228, 10, 11, 15, 19, 20, 23, 25, 27, 28, 30, 31.

ღევი 113, 10; 222, 2.

ღიკელი 226, 24.

შატი 226, 25.

ვერძი 120, 12; 141, 10; 226, 25.

ვეფხი 214, 15; 261, 23.

ვეშაბი 74, 28; 75, 27; 88, 15, 17, 28; 188, 9, 22, 27, 34; 184, 23, 27; 218, 8, 11, 16, 17; 215, 30; 241, 35.

ვიგრი 214, 15.

ვირი 132, 8; 133, 33; 135, 9; 239, 11.

ზროზა 282, 3 (იქვე აზიზი, მარტინი, მიწერილია ზ რ ა ა).

თეხი 107, 14, 23, 25, 27; მტე-თეხი 107, 19 (=ვეშაბი).

თიკანი 230, 30.

ირემი 77, 26.

იქდნი 78, 27, 28, 31, 32; 80, 23, 24.

ძარაული 141, 7; კაპრალი 250, 31.

კიკი 182, 8, 15, 25; 133, 31; 184, 20, 28, 30, 31; 135, 9; 188, 31, 32; 140, 7, 9; 141, 7; 148, 5, 11, 12; 144, 28; 145, 25, 31; 149, 4; 150, 19.

კრავი 18, 16; 32, 15; 98, 37; 148, 1; 178, 19, 24; 207, 25; 219, 6; 220, 31, 32, 34; 228, 12, 28, 30.

ლექი 156, 14 (ლომისა); 210, 19.

ლომი 108, 15, 20, 40; 114, 16, 19; 156, 14; 173, 13; 208, 9, 11; 210, 21; 213, 7, 8, 11, 16, 17; 215, 30; 220, 4; 261, 22, 26; 262, 2.

მატი 214, 30.

მართე 34, 19; 92, 20; 225, 9, 25; 226, 10.

მგელი 218, 15; 220, 14, 16, 17, 18, 20, 31, 32, 35, 36; 278, 23. აქედან: ნამგლევი 121, 7.

მელი 200, 11, 12.

მერცხალი 228, 20, 21, 22.

მკალი 86, 6; 208, 6.

მფრინველი 78, 2.

მფრინველი 60, 2; 61, 13; 64, 26; 78, 2; 79, 9, 14; 226, 12; 24; 228, 8, 9, 10.

მეურინი 220, 20, 22.

მეტი 9, 35; 61, 14; 64, 26; 78, 18; 88, 19; 98, 37; 241, 28; 261, 18; მტე-თეხი 107, 19 (=ვეშაბი).

ნადირი 81, 15.

პირუტყვი 7, 21, 23, 24, 25; 52, 24; 113, 1; 188, 33, 35; 134, 12. შღრ. პირუტყველი 7, 23.

სამწყსო 229, 12.

სამწყელი 67, 24.

საცხოვარი 218, 15; 220; 17.

საქედარი 134, 29.

სირი 226, 24, 25; 228; 2, 4; 10, 15.

ტრელი 46, 12; 60, 29; 74, 11; 75, 35; 78, 2; 81, 24; 89, 10; 90, 20; 91, 4; 128, 12; 203; 16; 220, 38; 221, 2; 226, 26.

ჟეწარმაველი 60, 3.

ქურტიკი 226, 4.

ლორი 78, 33, 35, 37; 261, 8.

ლრიაკალი 88, 19; 213, 18.

შორანი 188, 6, 9, 26, 32, 34; 129, 4; 213, 20.

ცხენი 182, 12, 16, 28; 188, 7, 9, 11, 37;

134, 3; 244, 10; ცხენთ-სარბიელი 119, 17.

ცხოვარი 40, 22; 78, 18; 108, 15; 146, 25;

210, 4, 5; 220, 14, 15, 16, 17, 19; 228, 2, 3.

ძალღი 78, 33, 34, 36.

ხუასთავი 273, 3.

ქარი 87, 16, 20, 22, 24; 68, 6; 139, 17; 239, 10.

კბო 230, 30.

ქუნდი 268, 10.

ჭუნე 244, 7.

V. მცენარეთა სახელები

ალოა 159, 36; ალომ 160, 2; ალომ 249, 12.

ბაია 140, 14; 272, 8; 275, 38; 278, 34.

ბუნდრუკი 207, 31.

ღანაკისკული 94, 21; 149, 17; 267, 8; 268, 39; 270, 7, 12; 277, 10; 278, 4.

ეკალი 21, 3; 25, 9; 34, 18; 44, 28, 31; 51,

34; 91, 14; 86, 15, 28; 102, 3; 139, 27; 155,

20; 178, 25; 218, 16; 220, 3; ეკლოვანი

139, 12; 187, 17.

მარდი 21, 22; 34, 17; 51, 35; 88, 18, 19, 22,

23, 29, 36; 95, 15; 219, 35.

ველის-ყრდელი 10, 33.

ვენაქი 6, 10; 34, 15; 47, 25; 134, 29; 143, 11;

160, 11, 12, 28, 29, 32; 188, 18, 20; 189,

1, 2; 218, 9; 232, 22; 259, 19; 261, 37;

262, 1. აქედან: ვენაქის-მოქმედი 218, 8, 9, 22.

ზებენი 270, 8.

ზეთისხილი 10, 8; 18, 29; 143, 6; 232, 25.

ნ. კ. ზეთისხილა (შთამ) (გეოგრაფიულ სახელებში).

თივა 159, 18.

თიქლი 25, 24; 84, 16, 17; 37, 28; 48, 21, 24;

51, 37; 230, 31; 232, 19; 272, 18.

ძურამსთავი 81, 6, 7; 102, 3; 159, 31.

წერწამი 83, 5.

ლელ 151, 4.

მაყული 26, 9; 40, 18; 194, 13; 200, 34; 201,

34; 204, 26; 219, 30, 31. აქედან: მაყულო-

ვანი 200, 24; 219, 29.

მდელი 79, 17; 80, 36 129, 5.

მლოვ 72, 19; 226, 5.

მტილი 167, 12, 13, 15, 16; 168, 28, 34; 204, 38; 205, 1; 226, 6.

მური 168, 35, 36; 160, 1; 249, 12.

მუნა 110, 31.

მცენარე 29, 23; 150, 22.

მწუანელი 79, 16; 159, 18.

მხალი 226, 1.

ნარდი 18, 26.

ნარდიონი 125, 10.

ნაძე 94, 22; 167, 23.

ნერგი 10, 19; 21, 35; ახალ-ნერგი 221, 35.

ნიგუზოვანი 157, 13.

ხაყურძენი 167, 26, 30; 219, 1. ნ. კ. ყურძენი-

სელი (სელისა სამოსელი) 55, 12.

ფეტე 233, 2.

ფინიკი 84, 22, 23; 126, 30; 270, 8; 277, 27.

აქედან: ფინიკოვანი 288, 21, 22, 24.

ფურძლი 48, 21, 24; 51, 37.

შუაელი 6, 37; 17, 39; 18, 2, 14; 23, 15; 79,

7; 123, 10; 158, 10, 11, 27; 178, 3; 204, 2,

26; 233 1. აქედან: შუაელიოსნება 123, 13.

ყურძენი 232, 23.

შრომანი 21, 22; 88, 20, 24, 36; 67, 2.

ძელი 8, 22, 23; 91, 33.

ძეწი 110, 31.

ზე 79, 8; 191; 8; 226, 7; 222, 22, 23.

ხილი 267, 8.

ჭეჭლი 25, 24; 26, 35. აქედან: გამოჭეჭლოვ

159, 19.

შ ი ნ ა რ ს ი

წინასიტყვაობა	5
შესავალი	7

I. ზოგადი ცნობები ხელნაწარის შესახებ

1. ხელნაწარის აღმოჩენის ისტორია	7
2. ხელნაწარის გადაწერის ადგილი	)
3. ხელნაწარის გადამწერები	10
4. ხელნაწარის ღებნი	12
5. ხელნაწარის შემოსელი	14

II. ხელნაწარის ენა

A. ფონეტიკა

(ტ) ძველის ფონეტიკური შედგენილობა და ორთოგრაფია	15
1. ა	15
2. ბ	16
3. კ	23
4. ჰხ	29
5. უ, ჟ, ვ	31
6. ო ოვ	35
(ყ) ფონეტიკური მოვლენები	35
1. ბგერათა დაკარგვა	35
2. ასიმილაცია	44
3. ვინის უმარცხო უ-დ ქცევა	47
4. ბგერის გაჩენა	47
5. მანისა და ვინის შენარჩუნება	48
6. ასოთა დამატება	48
7. კუმშვა და კვეცა	49

B. მორფოლოგია

(ს) სახელები	
1. წრფელობითი და სახელობითი	50
2. რყევა ბრუნვათა არჩევაში	51
3. მართული მსაზღვრელი ვითარებითში	53
4. უფროობითი ხარისხის ფორმები	53
5. მოქმედებითი მიმართულებითის ფუნქციით	55
6. მღვ თანდებული ნათესაობითთან	56
7. ნათესაობითი ინფინიტივის გადმოსაცემად	65
8. წოდებითი ბრუნვა ზოგიერთი სახელისათვის	66
9. საკუთარი (ადამიანთა) სახელები	67
10. სახელთა წარმოქმნა	68
(მ) ზმნები	
1. უწყვეტლის ბოლმეობითი	76
2. ზოგიერთი ზმნის ფუძის უკუმშველობა I სერიის მწკრივებში	78

3. ზოგიერთი ზმნის პრეფიქსიანი ენები	80
4. უკ ზმნისწინი	80
5. S_2O_8	81
6. ზმნის იშვიათი და საინტერესო ფორმები	82
7. ახალი ფორმები	95

C. სინტაქსი

1. ნაწევარი	96
2. სხვათა სიტყვის ო	97
3. წინ დასმული მართული მსაზღვრელი	100
4. ზმნით გათიშული მსაზღვრელი	102

III. ახალი მახალები ძველი ქართული ლექსის ისტორი- ისათვის	104
IV. ლექსიკონი	123
V. სპიქვლები	273

Иван Виссарионович Имнаяшвили

СИНАЙСКИЙ МНОГОГЛАВ

(на грузинском языке)

გამომცემლობის რედაქტორი მ. ყ ა ნ ლ ი ძ ე

ტექნოლოგიური ი. ხ უ ც ი შ ვ ი ლ ი

კორექტორი მ. ვ ა ნ ე ი შ ვ ი ლ ი

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 14/VIII—75

ქაღალდის ფორმატი 70×108¹/₁₆.

ნაბეჭდი თაბახი 25,2.

სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 22, 11.

შეკვეთა 730

უფ 06448

ტირაჟი 1500

ფ ა ს ი მ ა ნ. 88. კაპ.

თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა,
თბილისი, 380028, ი. ჯავახიშვილის პრ., 14
Издательство Тбилисского университета,
Тбилиси, 380028, пр. И. Чавчавадзе, 14.

თბილისის უნივერსიტეტის სტამბა,
თბილისი, 380028, ი. ჯავახიშვილის პრ. 1.
Типография Тбилисского университета,
Тбилиси, 380028, пр. И. Чавчавадзе, 1.

ქველი ქართული ენის კათედრის შრომები

(თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამოცემა)

დ ა ი ბ ე ქ ღ ა :

1. ასურელ მოღვაწეთა ცხოვრების წიგნთა ქველი რედაქციები. ტექსტები ვა-
მოკვლევითა და ლექსიკონით გამოსცა ილია აბულაძემ. თბილისი,
1955, XXXII+222 გვ.
2. ა. შანიძე, ქართული ენის გრამატიკა. I. მორფოლოგია. თბილისი, 1955,
08+330 გვ. გამოცემა მეორე, შესწორებული. თბილისი, 1962, 335 გვ.
3. ვეფხისტყაოსნის სიმფონია, შედგენილი ა. შანიძის ხელმძღვანელო-
ბით, მისივე წინასიტყვაობით და გამოკვლევით. თბილისი, 1956,
039+431 გვ.
4. ი. იმნაიშვილი, სახელთა ბრუნება და ბრუნებათა ფუნქციები ქველ
ქართულში. თბილისი, 1957, 028+784 გვ.
5. სინური მრავალთავი 864 წლისა. გამოსაცემად მოამზადეს კათედრის წევ-
რებმა ა. შანიძის რედაქციით, წინასიტყვაობით და გამოკვლევით.
თბილისი, 1959, 020+338 გვ.
6. თ. უთურგაიძე, თუშური კილო. თბილისი, 1960, 08+236 გვ.
7. კრებულ ი. თბილისი, 1961.
იოვანეს გამოცხადება და მისი თარგმანება. ქველი ქართული ვერსია. ტექსტი გამოსა-
მად მოამზადა და გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო ი. იმნაიშვილმა
(გვ. 1—205).
ა. შანიძე, გრამატიკული სუბიექტი ზოგიერთ გარდაუვალ ზმნასთან ქართულში (გვ.
207—228).
ლ. კიკნაძე, უწყვეტლის ზოლმეობითის მწკრივი ქველ ქართულში (გვ. 229—279).
8. საკითხავი წიგნი ქველ ქართულ ენაში, I. გამოსცა ი. იმნაიშვილმა.
თბილისი, 1963, VII+64 გვ.
9. კრებულ ი. თბილისი, 1964.
ა. შანიძე, ანტონი I-ის გავლენა სალიტერატურო ქართულზე და ქველი ქართული
ენის ძეგლების ვითარება ახალი აღთქმის წიგნების გამოცემებში (გვ. 1—94).
ლ. ბარამიძე, ზოგიერთი ტიპის მეშველ-ზმნიან ფორმათა ჩასახვა და განვითარება
ქართულში (გვ. 95—150).

14. ი. ი მ ნ ა ი შ ვ ი ლ ი, ქართული ენის ისტორიული ქრესტომათია, ტ. I, ლექსიკონით, ენის მიმოხილვით და ტაბულებით. ნაწილი II, ენის მიმოხილვა და ტაბულები, 1971, გვ. 384.
15. ა. შ ა ნ ი ძ ე, ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, გამოცემა მეორე, 1973, 020+660 გვ.
16. პავლეს ეპისტოლეთა ქართული ვერსიები, გამოსაცემად მოამზადეს ქ. ძოწენიძემ და კ. დანელიამ ა. შ ა ნ ი ძ ი ს რედაქციით, თბილისი, 1974, 032+526 გვ.
17. ი. ი მ ნ ა ი შ ვ ი ლ ი, სინური მრავალთავი, გამოკვლევა და ლექსიკონი თბილისი, 1975, 287 გვ.